

ETNINĖS KULTŪROS GLOBOS TARYBOS INFORMACINIS LEIDINYS

ETNINĖ KULTŪRA 2015, NR. 9

(2009–2015)

METRAŠTIS LEIDŽIAMAS NUO 2001 METŲ

Raitelių sutiktuvės prie Gedimino pilies, sugrįžus nuo Juodosios jūros

2010 m. spalio 25 d. Vilniuje, ant Gedimino pilies kalno, buvo oficialiai sutikti žygio prie Juodosios jūros dalyviai. „2000 km istorijos“ žygį rugsėjo 8 d. iš Senųjų Trakų pradėjo 10 raitelių. Jojantys asmenys – neprofesionalūs raiteliai (verslo, visuomenės, kultūros atstovai), mėgė iššūkius bei tikėję šio žygio (projekto) misija. Raiteliai ir išvoermingieji žemaitukai, kuriais prieš kelis šimtus metų prie Juodosios jūros buvo nujoję ir Vytautas Didysis, pasiekė Juodąją jūrą taip patvirtindami, kad žemaitukų žirgai gėrė vandenį iš Juodosios jūros.

Raiteliai (iš kairės kolonoje): Gintaras Kaltenis, Skirmantė Naglytė, Neringa Kūlokaitė, Vaidotas Digaitis, projekto „2000 km istorijos“ iniciatorius ir idėjos autorius, verslininkas Giedrius Klimkevičius, Jonas Plūčas. Kiti raiteliai ir organizatoriai (kolonos pradžioje ir pabaigoje): Česlovas Marcinauskas, Antanas Narmontas, Algirdas Motiejūnas, Vaidotas Ruibys, Gintautas Babravičius – ekspedicijos vadovas, tuometinis Vilniaus miesto vicemeras, 2010 m. spalio 25 d. Nuotr. Z. Juškevičiaus

Redakcinė kolegija:
Virginijus Jocys (pirmininkas)
Dr. Vytautas Tumėnas
Prof. dr. Daiva Vyčiniene
Dr. Jolita Eidikonienė (mokslinė redaktorė)
Dr. Žilvytis Šaknys

Mokslinių straipsnių recenzentai:
doc. dr. Laimutė Anglickienė
Tomas Baranauskas
doc. dr. Jonas Bukantis
doc. dr. Vidmantas Daugirdas
doc. dr. Filomena Kavoliutė
doc. dr. Dalia Senvaitytė
doc. dr. Arūnas Vaicekauskas
doc. dr. Janina Švambarytė-Valužienė

Informacinį leidinį parengė ir išleido
Etninės kultūros globos tarybos sekretoriatas
J. Tumo-Vaižganto g. 4-1, LT-01108 Vilnius, Lietuva
Tel. (8 5) 210 7161, faks. (8 5) 210 7160
Mob. 8 620 75 121
etnotaryba@lrs.lt
www.lrs.lt (žr. nuorodą – Institucijos, atskaitingos Seimui)
www.etnotaryba.lrs.lt

Leidykla „Terra Publica“
Jaunimo a. 2, LT-50117 Kaunas
Tel. (8 37) 32 88 20
info@terrapublica.lt
www.terrapublica.lt

Redaktorė Ieva Metlovaitė
Kalbos redaktorė Jovita Martišiūtė
Maketuotoja Vilmantė Pakštienė
Viršelio dailininkė Audronė Mickutė
Pasirašyta spaudai 2015 12 14
Tiražas 1000 egz.

Spausdino UAB „Taurapolis“
Mūšos g. 9, LT-47176 Kaunas
Tel. (8 37) 38 53 68
info@taurapolis.lt
www.taurapolis.lt

ISSN 1648-6072

TURINYS

VERTINIMAI, ĮŽVALGOS

- Etninės kultūros globos taryba 2000–2015 m. Virginijus Jocys / 5
- Etninės kultūros globos tarybos veikla 2009–2013 m. Doc. dr. Dalia Urbanavičienė / 11
- Etninės kultūros ugdymo specialistų rengimas: nueitas kelias, nauji poreikiai ir iššūkiai. Prof. dr. Daiva Vyčiniene / 24
- Etninės kultūros būklė Lietuvoje. Irena Seliukaitė, Irena Kezienė / 32
- Lietuvos ir Latvijos etnokultūrinio regionavimo sugretinimas: rezultatai ir sprendimai ateičiai. Prof. dr. Vygandas Čaplikas / 36
- Etninės kultūros vertybes kaupiančių įstaigų situacija Lietuvoje. Dr. Aušra Žičkienė / 39
- Etninės kultūros globos tarybos ir programos Lietuvos savivaldybėse 2014 metais. Doc. dr. Dalia Urbanavičienė / 43

MOKSLO DARBAI

- Lietuvos etnografinių regionų koncepcijos ištakų ir sklaidos keliai. Dr. Vytautas Tumėnas / 47
- Lietuvos etnokultūriniai regionai: formavimasis ir rezultatas. Alma Ragauskaitė / 61
- Lietuvos etnografiniai regionai: kalendorinių švenčių simboliai. Dr. Žilvytis Šaknys / 78
- Tarmės – vienas iš etnografinių regionų kertinių akmenų. Doc. dr. Juozas Pabrėža / 86

IŠTAKOS IR GYVOJI TRADICIJA

- Vilniaus Kaziukas: šventės istorija ir perspektyvos. Prof. dr. Libertas Klimka / 90
- Etnokultūrinio sąjūdžio ir tradicinių švenčių raida. Nijolė Balčiūnienė / 98
- Kalendorinės šventės Vilniaus mieste – modernumo ir archajiškumo sąveikos patirtis. Milda Ričkutė / 103
- Kalendorinės šventės Gražiškių seniūnijoje. Greta Vasiliauskaitė / 121

ETNINĖS KULTŪROS SKLAIDA IR KITOS AKTUALIJOS

- Tarmių metus prisimenant – Etnografinių regionų metus pasitinkant. Giedrė Petreikienė / 128
- Lietuvos tradicinių amatų ir tautodailės pristatymo bei populiarinimo poreikis ir galimybės. Valentinas Jazerskas / 130
- Lietuvos etninės kultūros ugdytojų sąjungos veikla ir perspektyvos. Rūta Čėsniene / 138
- Etnokultūrinis ugdymas šiandienos mokykloje: aktualijos ir pagalba mokytojui. Daiva Briedienė / 140
- Lietuvos etnografinių regionų metų sutiktuvės – Rygoje. Juozas Šorys / 142
- Etnografinių regionų savitumai parodoje „Adventur 2015“ ir už jos ribų. Laisvė Radzevičienė, Virginijus Jocys / 144
- Etnografinių regionų metams įpusėjus (apžvalga). Giedrė Petreikienė / 148
- Istorinis žygis žirgais žemaitukais aplink Lietuvą. Virginijus Jocys / 161
- Europos šalių šventinių dienų palyginimas. Doc. dr. Dalia Urbanavičienė / 164
- Etnokultūrininkai Kristijonui Donelaičiui skirtuose renginiuose Kaliningrado srityje. Virginijus Jocys / 176
- Lietuvos etnografiniai regionai, jų savitumai. EKG specialistai ir ekspertai / 177
- Naujesni leidiniai etninės kultūros, etnologijos tematika / 194
- Naudinga informacija / 196
- Spalvotos iliustracijos / 113–120, 153–160

ETNINĖS KULTŪROS GLOBOS TARYBA 2000–2015 M.

VIRGINIJUS JOCYS

Etninės kultūros globos taryba, el. p. virginijusjocys.eto@gmail.com

2015 metai ypatingi Lietuvai – šiais metais švenčiame atkurtos Lietuvos Nepriklausomybės 25-metį. Reikšmingi metai ir Etninės kultūros globos tarybai kaip LR Seimo ir Vyriausybės ekspertei etninės kultūros valstybinės globos ir politikos klausimais – ji mini savo veiklos 15-os metų sukaktį. Šiems metams kultūrinių spalvų ir išskirtinumo suteikia ir LR Seimo paskelbti Etnografinių regionų metai.

Paskutinis Etninės kultūros globos tarybos informacinis leidinys „Etninė kultūra“ (Nr. 8) buvo išleistas 2009 m. Šio žurnalo leidyba buvo sustojusi dėl ekonomikos krizės, o nuo 2015 m. vėl tęsiamas šio informacinio leidinio gyvavimas.

Leidinį „Etninė kultūra“ (Nr. 9) sudaro keturi skyriai. Pagrindinis dėmesys šiame leidinyje skiriamas etnografiniams regionams, etninės kultūros globos įstatyminei bazei prieš 15 metų ir šių dienų situacijai.

Skyriuje „Vertinimai, įžvalgos“ trumpai apžvelgiamos Etninės kultūros globos tarybos ištakos, reikšmingesni jos veiklos etapai. Čia pat pateikiama ir 2009–2013 m. Tarybos kadencijos veiklos ataskaita. Plačiau analizuojamas Etninės kultūros plėtros valstybinės programos 2010–2014 m. vykdymas, teigiami pokyčiai, problemos įvairiose etninės kultūros vystymo srityse. Atkreiptas dėmesys į etninės kultūros ugdymo specialistų poreikį bei jų rengimo problemas, remiantis Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Etnomuzikologijos katedros 25 metų veiklos patirtimi. Atskirai bandoma pažvelgti į etninės kultūros vertybes kaupiančių įstaigų situaciją Lietuvoje. Nagrinėjant Lietuvos etnografinių regionų savitumo išsaugojimo problemas, atliktas palyginimas su kaimynais latviais, kurie, mūsų akimis, regionų kultūrinei ir ekonominei raidai skiria daugiau dėmesio nei lietuviai. Didesnio dėmesio etninei kultūrai norisi iš savivaldybių, steigiant etninės kultūros globos tarybas, sudarant etninės kultūros plėtros programas, deleguojant savo atstovus į regionines tarybas.

Šiame leidinyje daug dėmesio skiriama Etnografinių regionų metams, todėl, be bendros informacijos apie pasirengimą jiems, kalbama ir apie jau įvykusius renginius. Skyriuje „Mokslo darbai“ pristatomi keturi recenzuoti moksliniai straipsniai apie etnografinių regionų sampratą, ištakas, jų geografinę apibrėžtį pagal atskiras jų savybes: tarmes, etnoarchitektūrą, kraštovaizdį, muzikinius ypatumus, regioninę savimonę ir tam tikrų kalendorinių papročių išskirtinumus, plačiau pristatoma viena iš ryškesnių tarmių – žemaičių. Šie moksliniai ir kiti apžvalginiai straipsniai buvo parengti, remiantis skaitytais pranešimais Tarybos organizuotoje konferencijoje „Etninė kultūra Etnografinių regionų metais“, ji įvyko 2014 m. gruodžio 12 d. LR Seime.

Skyriuje „Ištakos ir gyvoji tradicija“ per įvairias patirtis ir etnokultūrinių reiškinių įžvalgas stebima etninės kultūros ir kalendorinių papročių raida regionuose, kaimo vietovėse bei miestuose. Skyriuje „Etninės kultūros sklaida ir kitos aktualijos“ bandoma paliesti vieną iš aktualesnių temų – informacinę sklaidą apie įvykusius ir būsimus renginius. Etninės kultūros ugdymas – viena jautriausių sričių etninės kultūros suvokimui įvairaus amžiaus grupėms. Taip dedami ne tik bendrakultūriniai pagrindai, bet ir tapatybės pamatas bei pilietiškumo turinys. Norint giliau suprasti ir diskutuoti dėl lietuviškų kalendorinių ir valstybinių švenčių statuso, pateikiama visa šventinių dienų Europos valstybėse panorama.

Leidinio pabaigoje pristatoma Lietuvos etnografinių regionų savitumų suvestinė, kuri dėl nevysiško ištirtumo nėra baigtinė. Apipavidalinant šį leidinį didesnis dėmesys skirtas žirgū. Šiomet vyko nacionalinės žemaitukų veislės žirgū ir 10 raitelių žygis „Žemė–žmogus–žirgas“ apie Lietuvą. Visuose regionuose vyko susitikimai su vietinėmis bendruomenėmis, neštos etnografinių regionų vėliavos. Žirgas – Vytis. esantis istorinėje vėliavoje ir herbe, tai ta istorinė, etnokultūrinė jungtis, kuri sujungia mūsų protėvių baltų palikimą su šiandiena – XXI amžiaus Lietuva.

Etninės kultūros globos tarybai – 15 metų. Tai daug ar mažai kaip ekspertinei institucijai prie LR Seimo? Kad klausimo gylis ir plotis būtų labiau suvokiami, galime paraleliai savęs paklausti, ar atkurta nepriklausomai Lietuvos valstybei 25 metai yra daug ar mažai? Ar jos vaisiais, branda esame patenkinti? Įstaigai, besirūpinančiai etnine kultūra, jos gyvastingumu, sklaida, šis laiko tarpsnis nėra didelis, bet gana brandus. Apie jį verta pakalbėti, jį prisiminti.

Jau nuo atgimimo laikų sklandė idėjos ir norai rasti būdą ir formas veiksmingiau išsaugoti, fiksuoti, gausinti etninę kultūrą. Vienas iš būdų užtikrinti valstybinę etninės kultūros globą – jos įteisėjimas įstatymu, nustatančiu etninės kultūros valstybinės globos pagrindus ir sąveiką su atskiras kultūros sritis reglamentuojančiais įstatymais. Įstatymo forma yra mažiau priklausoma nuo politinių svyravimų valstybės valdymo struktūrose, juo gali būti labiau apsaugotos laiko patikrintos etninės kultūros vertybės.

Dar 1990 m. įvykusiame I Kultūros kongrese buvo pasisakyta apie Etninės kultūros globos įstatymo sukūrimą. Vienoje šio Kongreso rezoliucijoje, kurios projektą parengė prof. Norbertas Vėlius, nurodoma, kad „etninė kultūra ilgą laiką, siekiant mus nutautinti, sąmoningai buvo naikinama, niekinama, vejama iš šeimos, mokyklos ir viso viešojo gyvenimo“, „nebuvo sudaryta reikiamų sąlygų jai rinkti, saugoti ir populiarinti.“

Atkreipus dėmesį į spartų tradicinės kultūros formų nykimą pasauliniu mastu ir akulturacijos procesus, skatinamus didelių politinių, socialinių ir ekonominių pokyčių, 1989 m. UNESCO generalinėje konferencijoje Paryžiuje buvo patvirtintos „Tradicinės kultūros ir folkloro apsaugos rekomendacijos“. Šiame dokumente visų šalių vyriausybės raginamos išsaugoti tradicinę kultūrą ir folklorą kaip svarbią žmonijos kultūrinio palikimo dalį, pateikiami siūlymai, kaip užtikrinti tokią apsaugą. Greta kitų apsaugos priemonių rekomenduojama ir juridinė apsauga, kurią kiekviena valstybė turėtų užtikrinti savo įstatymais.

Kas yra etninė, dar kitaip, tradicinė kultūra? Lietuvos Respublikos etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatyme 1999 m. sąvoka apibrėžiama taip: *Etninė kultūra – visos tautos (etnos) sukurta, iš kartos į kartą perduodama ir nuolat atnaujinama kultūros vertybių visuma, padedanti išlaikyti tautinį tapatumą bei savimonę ir etnografinių regionų savitumą. Iš etninės kultūros sąvokos seka kitas vedinys. Etninės kultūros gyvoji tradicija – tautos paveldėtos kultūros perdavimas, jos kūrimas ir atsinaujinimas.*

Paskutiniu metu siekiama, kad greta būtų vartojama nematerialaus kultūros paveldo sąvoka, perkelta iš tarptautinių dokumentų. UNESCO Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvencija (Paryžius, 2003 m.) (*Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*) įsigaliojo 2006 m. balandžio 20 d. Lietuvos Respublikos ratifikuota 2004 m. gruodžio 9 d. įstatymu Nr. X-37. Minėtas Lietuvos Respublikos etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas priimtas 1999 m. rugsėjo 21 d. Nr. VIII-1328. Jo preambulėje skelbiama: <...> *Lietuvos Respublikos Seimas, suvokdamas, kad etninė kultūra yra tautos būtis, išlikimo ir tvirtumo esmė, nacionalinės kultūros pamatas; konstatuodamas, kad įvairioms lietuvių etninės kultūros formoms ir ypač jos gyvojai tradicijai gresia akivaizdus sunykimo pavojus; pripažindamas, kad tik savo etnine kultūra besiremianti tauta gali palaikyti savo visuomenės narių pilietinį brandumą, dalyvauti pasaulio civilizacijoje kaip lygiavertė partnerė, išlaikyti tokiai partnerystei ir bendradarbiavimui būtiną orumą, savarankiškumą ir savitumą, priima šį Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymą.*

1999 m. priimtas *Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas*, kaip LR kultūros ministerijos interneto tinklalapyje parašyta, buvo pirmasis teisės aktas Europoje, kuriame apibrėžti valstybės įsipareigojimai etninei kultūrai, nustatantys bendrus lietuvių etninės kultūros valstybinės globos pagrindus, etninės kultūros apsaugą ir tęstinumą, plėtros bei turinimo priemones ir sąlygas, kiek to nereglamentuoja kiti įstatymai. Remiantis šiuo įstatymu Lietuvos Respublikos Seimo įsteigta jam atskaitinga biudžetinė įstaiga – *Etninės kultūros globos taryba* (toliau – EKG). Jos teisinį statusą nustato Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas ir Lietuvos Respublikos Seimo 2004 m. lapkričio 2 d. nutarimas Nr. IX-2532 „Dėl Etninės kultūros globos tarybos nuostatų patvirtinimo“.

Etninės kultūros globos taryba, kaip LR Seimui atskaitinga institucija, įkurta 2000 m. liepos 13 d.

Dalis informacijos apie ankstesnių EKG kadencijų nuveiktus svarbiausius darbus yra pateikta ataskaitose, pirmuose Etninės kultūros informaciniuose leidiniuose – žurnaluose bei elektroninėje svetainėje. Tačiau verta glaustai priminti naujiems EKG regioninių tarybų nariams ir visiems besidomintiems pagrindiniais EKG veiklos etapais reikšmingus darbus ar patirtus sunkumus etninės kultūros globos srityje.

TARYBOS FUNKCIJOS IR KOMPETENCIJA

EKGT teikia išvadas Seimui ir Vyriausybei apie strateginius etninės kultūros valstybinės globos ir politikos klausimus; padeda Vyriausybei formuoti ir įgyvendinti etninės kultūros politiką bei koordinuoja etninės kultūros valstybinę globą; teikia išvadas ir pasiūlymus valstybės institucijoms etninės kultūros klausimais; vertina etninės kultūros globos politikos ir strategijos įgyvendinimo programas, teikia siūlymus valstybės institucijoms dėl programų tobulinimo; rengia įstatymų ir kitų teisės aktų, susijusių su etninės kultūros globa, projektus; teikia valstybės institucijoms išvadas dėl teisės aktų projektų, susijusių su etninės kultūros globa; ugdo visuomenės savimonę, propaguoja etninės kultūros, kaip svarbios visuomenei vertybės, sampratą, padeda Vyriausybei integruoti etninės kultūros globos idėjas į švietimo programas.

PIRMOJI ETNINĖS KULTŪROS GLOBOS TARYBOS KADENCIJA 2000–2004 M.

Šiuo laikotarpiu Tarybai vadovavo du pirmininkai: doc. dr. Rimantas Astrauskas (2000–2002) ir prof. dr. Krescencijus Stoškus (2002–2004).

Remiantis Etninės kultūros globos tarybos nuostatais pirmąjį posėdį organizavo Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komitetas (posėdžiui vadovavo komiteto pirmininkas Žibartas Jackūnas). Šiame posėdyje patvirtinta Tarybos sudėtis (remiantis gautais raštais iš valstybės institucijų bei visuomeninių organizacijų, delegavusių savo narius ekspertus į Tarybą). Dvejų metų kadencijai tarybos pirmininku buvo išrinktas doc. dr. Rimantas Astrauskas, pirmininko pavaduotojais – Virginija Kondratienė (teisės klausimais), dr. Dalia Urbanavičienė (etninės kultūros paveldo klausimais), Jonas Rudzinskas (etninės kultūros gyvosios tradicijos klausimais).

Siekiant optimaliai organizuoti Tarybos darbą, buvo nutarta sudaryti 5 nuolatines ekspertų komisijas. 2000 m. gruodžio mėn. buvo sudaryta Švietimo ir mokslo komisija (pirmininkė Irena Čepienė), 2001 m. vasario mėn. – Regionų komisija (pirmininkė Virginija Kondratienė) ir Etninės kultūros gyvosios tradicijos komisija (pirmininkas Jonas Rudzinskas), balandžio mėn. – Etninės kultūros paveldo komisija (pirmininkė Dalia Urbanavičienė), gegužės mėn. – Žiniasklaidos komisija (pirmininkas Jonas Trinkūnas). Komisijos rengia ekspertizes, išvadas bei siūlymus ir teikia juos tvirtinti bendruose Tarybos posėdžiuose. Atskiriems klausimams spęsti pasitelkiami ir kviestiniai ekspertai.

Rengiant Etninės kultūros globos tarybos reglamentą, Etninės kultūros globos fondo nuostatus, išvadas dėl Kultūros politikos nuostatų, Nacionalinio saugumo pagrindų įstatymo tobulinimo, Lietuvių folkloro teatro etniškumo buvo sudarytos dar 6 laikinosios komisijos.

2001 m. liepos 20 d. Taryba žengė dar vieną svarbų žingsnį – patvirtino regioninių etninės kultūros globos tarybų

EKGT Kalėdos, 2000 m. Iš kairės: Vytautas Gocentas, Albinas Vaičiūnas, Jurgita Ivanauskaitė, Ona Suncovienė, Virginija Kondratienė (Tarybos administracijos vadovė), dr. Vygantas Čaplikas. Nuotr. V. Valuckienės iš EKGT archyvo

sudarymo tvarką ir remdamasi šiuo nutarimu inicijavo regioninių tarybų formavimą Aukštaitijos, Dzūkijos, Mažosios Lietuvos, Suvalkijos, Žemaitijos etnografiniuose regionuose.

Pirmaisiais veiklos metais Taryba susidūrė su problemomis bei trikdžiais (nebuvo skirta lėšų iš valstybės biudžeto, nesuteikta tinkamų patalpų, nesudaryta materialinė techninė bazė ir pan.), bet jau iki 2001 m. pabaigos buvo nuveikta daug reikšmingų darbų.

Tarybos ekspertų atliktas darbas, jų pateikta situacijos analizė padėjo apčiuopti ir apibrėžti aktualiausias etninės kultūros problemas, nustatyti būdus ir būtinas priemones padėčiai pagerinti. Taryba vis labiau pripažįstama visuomenės, į ją kreipiamasi su prašymais padėti spręsti aktualias etninės kultūros problemas. Tarybos veikla sulaukė tarptautinio įvertinimo, jos nariams siūloma dalyvauti tarptautinių organizacijų veikloje, kitų valstybių institucijos prašo konsultuoti rengiant teisės aktus, reglamentuojančius etninės kultūros globą. Po daugiau kaip metus trukusios veiklos Taryba sukūrė gana aiškią viziją, kokius prioritetus reikėtų pasirinkti ir kokie valstybiniai sprendimai galėtų padėti išsaugoti tautinę savimonę, užtikrinti etninės kultūros plėtrą ir jos tęstinumą ateities kartoms. Pasibaigus doc. dr. R. Astrausko kadencijai 2002 m. rugsėjo 23 d. Tarybos pirmininku dvejimėms metams buvo išrinktas prof. dr. Krescencijus Stoškus.

Vienas svarbiausių Tarybos uždavinių buvo, vadovaujantis Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymo II skyriaus 8 str. 1 dalimi ir Seimo nutarimo „Dėl Etninės kultūros globos tarybos sudarymo ir jos nuostatų patvirtinimo“ II skirsnio 6 dalies 12 punktu, parengti Etninės kultūros plėtos valstybinės programos ir priemonių plano 2003–2009 m. projektą. Šios Programos paskirtis – nustatyti etninės kultūros plėtos prioritetines kryptis, sudaryti finansines ir teisinės prielaidas, padedančias

užtikrinti etninės kultūros paveldo išsaugojimą, pažinimą bei naudojimą, puoselėti tautos tapatumą ir savimonę, plėtoti etnografinių regionų savitumą, skatinti gyvosios tradicijos tęstinumą, integruoti etninę kultūrą į švietimo sistemą, plėtoti etninės kultūros tyrimus ir efektyviau juos panaudoti platesnių visuomenės sluoksnių mokymui bei lavinimui, skatinti senųjų tradicijų pritaikymą žemės ūkio, verslo ir turizmo reikmėms, sudaryti etninės kultūros subjektams tinkamas veiklos sąlygas, didinti etninės kultūros vaidmenį tapatybei stiprinti ir pilietinei visuomenei kurti bei bendrame kultūros procese.

Kitas labai svarbus uždavinys – parengti Lietuvos etnografinių kaimų išlikimo ilgalaikės programos ir jos priemonių plano 2003–2009 m. projektą. Rengiant Lietuvos etnografinių kaimų išlikimo ilgalaikę programą, atkreiptas dėmesys į tai, kad, pradėjus valstybės reformas, etnografiniai kaimai nebuvo pakankamai integruoti į šalies socialinį bei ekonominį gyvenimą, todėl jie išgyvena kultūrinį, socialinį ir ekonominį nuosmukį. Daugeliui jų be valstybės paramos grėsė sunykimas. Programoje buvo numatomos priemonės bei siūlomi etnografinių kaimų gaivinimo būdai.

Etninės kultūros plėtos valstybinė programa buvo patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. birželio 19 d. nutarimu Nr. 793, o Lietuvos etnografinių kaimų išlikimo ilgalaikė programa patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. rugsėjo 16 d. nutarimu Nr. 1171.

Kaip rodo šių dienų demografinė situacija ir netolygi regionų ekonominė, socialinė ir kultūrinė raida, etnografinių ir kitų kaimų nykimo procesas nesuvaldomas.

Tarybos Regionų komisijos ekspertai aktyviai konsultavo apskritis ir savivaldybes regioninės politikos ir plėtos klausimais, atliko ekspertizes, parengė ir išplatino Lietuvos etnografinių regionų ribų žemėlapi. Tarybos ir Vidaus reikalų ministerijos vadovų bendru sutarimu vidaus reikalų ministro 2003 m. spalio 14 d. įsakymu Nr. 1V-373 buvo įsteigta Darbo grupė regioninės politikos ir plėtos klausimams nagrinėti bei siūlymams dėl Lietuvos Respublikos teritorinės administracinės sandaros tobulinimo parengti.

ANTROJI ETNINĖS KULTŪROS GLOBOS TARYBOS KADENCIJA 2004–2009 M.

Iki 2005 m. birželio mėn. Tarybai vadovavo prof. dr. Krescencijus Stoškus, o 2005–2009 m. – prof. dr. Libertas Klimka.

EKGT vienas pagrindinių darbų – Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintų valstybinių ilgalaikių – Etninės kultūros plėtos ir Lietuvos etnografinių kaimų išlikimo – programų koordinavimas. Taip pat dar prisidėjo LR Seimo 2006 m. rugsėjo 19 d. nutarimu Nr. X-818 patvirtinta „Ilgalaikė pilietinio ir tautinio ugdymo programa“. Taryba aktyviai reikšėsi rengiant, svarstant ir tvirtinant

Taryba 2005 m. gruodžio mėn. posėdyje. Stovi (iš kairės): Arūnas Vaicekuskas, Bronė Stundžienė, Nijolė Sliužinskienė, Petras Kalnius, Irena Regina Merkienė, Alfonsas Motuzas, Irena Seliukaitė, Jonas Rudzinskas, Libertas Klimka. Sėdi (iš kairės): Rimantas Astrauskas, Krescencijus Stoškus, Ramunė Veliuviienė, Danguolė Micutienė, Vygandas Čaplikas, Dalia Urbanavičienė. Nuotr. iš EKGT archyvo

šiā programā bei jos priemonių planą. Tarybos iniciatyva parengta Etninės kultūros ugdymo bendrojo lavinimo mokyklose koncepcija.

Igyvendinant Etninės kultūros plėtros valstybinę programą svarbus partneris yra savivaldybės. Nuo jų požiūrio į etninę kultūrą priklauso ne tik šios srities paveldo išsaugojimas, bet ir sąlygos gyvajai etninės kultūros raiškai. Todėl Taryba 2006 m. pradžioje kreipėsi į rajonų savivaldybes, jų merus, ragindama parengti etninės kultūros plėtros ilgalaikes programas, numatyti lėšas einamųjų metų darbams.

Ir Etninės kultūros plėtros programoje, ir UNESCO Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvencijoje yra įrašyta svarbi užduotis – parengti šio paveldo registrą, kaip sudėtinę dalį išskiriant gyvuosius tradicinės kultūros židinius. Strateginiai registro klausimai buvo svarstomi ne viename Etninės kultūros globos tarybos posėdyje.

EKGT aktyviai reikėsi ir rengiant Tautinio paveldo produktų įstatymą bei įstatymo įgyvendinamuosius teisės aktus.

Viena svarbiausių savo veiklos krypčių EKGT buvo etninės kultūros žinių bei tautiškumo ir pilietiškumo sklaida masinėse informacijos priemonėse. Tuo metu pripažinta, kad tai nėra lengva užduotis, o greičiau daugialypė problema. Televizija ir radijas tarytum ir atviri, tačiau nėra išradinųjų projektų, trūksta sumanių bei tam pasižventusių laidų vedėjų. Todėl tik užgimusios geros idėjos laidos greitai nunyksta, neatlaikiusios konkurencijos, neįgavusios aukštesnio reitingo. Pripažinta, kad nevisiškai išnaudojamos regioninių televizijų galimybės. Šios ir kitos problemos buvo aptariamose bendruose Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos bei EKGT posėdžiuose. Taryba patvirtino Rekomendacijas radijo ir televizijos transliuotojams dėl etninės kultūros propagavimo.

Šios kadencijos Taryba daug dėmesio skyrė tradicinių mugių klausimui. Parengtos rekomendacijos dėl Kaziuko mugės kultūrinės programos, siekiant ši tradicinį renginį pakelti iki europinio lygmens. Šis dokumentas įteiktas Vilniaus miesto savivaldybės Kultūros, švietimo ir sporto departamentui. EKGT posėdžiuose aptartos ir kitos tradicinės mugės; atkreiptas dėmesys į galimybes rengti Vilniaus amatų šventę šiltuoju metų laiku. Nutarta kreiptis į kitų miestų savivaldybių kultūros skyrius bei regioninius etnocentrus, raginant nedubliuoti sostinės renginių; ieškoti, gaivinti ir plėtoti savitas krašto tradicijas.

Vadovaudamasi Lietuvos 2004–2006 m. Bendrojo programavimo dokumento Kaimo plėtros ir žuvininkystės prioriteto priemonių nuostatomis ir siekdama sugrupuoti tradicinius amatus ir verslus pagal veiklos rūšis, Taryba patvirtino Tradicinių amatų ir verslų sąrašą.

Igyvendindama Lietuvos etnografinių kaimų išsaugojimo ilgalaikę programą EKGT patvirtino Saugotinių etnografinių kaimų ir sodybų nustatymo, vertinimo ir atrankos kriterijus. Taip pat Tarybos iniciatyva, siekiant išsaugoti kaimo etninės architektūros paveldą ir pritaikyti jį šiandienos

gyvenimui, išleistos kiekvienam etnografiniam regionui tradicinės kaimo architektūros rekomendacijos. Leidiniai skirti rajonų architektams, kaimo turizmo verslininkams, sodybų savininkams ir statytojams, kuriems brangus tradicinis lietuviškasis kraštovaizdis, etninio stiliaus architektūroje išsaugojimas.

Taryba išskyrė tokias problemas, laikydama jas prioritetinėmis ir aktualiausiomis:

- Gyvuojančių tradicinės kultūros reiškinų išaiškinimas ir jų apsaugos priemonių kūrimas etnografiniuose regionuose.
- Bendruomenių veiklos skatinimas etnokultūrinės veiklos pagrindu; bendruomenių vaidmens ir įtakos, saugant vietos tradicinę kultūrą, stiprinimas. Šis prioritetas yra labai susijęs su etnografinių kaimų išsaugojimo problema. Kardinalūs socialiniai pokyčiai kaime labai smarkiai veikia tradicinį kraštovaizdį, naikina dar iki mūsų dienų išlikusius senojo kaimo statinius. Negrįžtamai prarandame krašto savitumą; tai labai skaudanti problema, nes iki šiol nesurasta raktų jai spręsti. Kultūros paveldo departamento galimybės čia taip pat nėra didelės. Realūs žingsniai ieškant sprendimo gali būti padaryti tik per bendruomenių veiklą; tad labai reikia vietos žmonių iniciatyvos.
- Etnokultūrinės tradicijos tęstinumo ir perimamumo užtikrinimas (vaikų folklorinių ansamblių steigimas, vasaros stovyklos, edukacinės programos). Vaikų ir jaunimo įtraukimas į etninės kultūros veiklą. Mokytojų kompetencijos etnokultūros baruose stiprinimas.
- Tradicinių amatų palaikymas, jų centrų steigimosi skatinimas. Etninės kultūros globos tarybos nariai aktyviai dalyvavo kuriant Tautinio paveldo produktų įstatymą. Juo siekiama palaikyti tautodailininkus, tradicinių amatų mokovus. Tai padėtų išsaugoti ir tam tikrus tautinės kultūros elementus mūsų kasdieniame gyvenime bei butyje.

Išvardytų prioritetinių darbų sėkmė ir tolimesnė etnokultūros plėtros perspektyva neabejotinai priklauso nuo etnologų rengimo Lietuvos aukštosiose mokyklose. Todėl Etninės kultūros globos taryba ypatingą dėmesį skyrė šiai problemai, matydama a priori nepatenkinamą padėtį. Šią nuomonę patvirtino ir išsamesnė analizė, atlikta po susitikimų su aukštųjų mokyklų dėstytojais ir suinteresuotųjų įstaigų vadovais bei specialistais.

TREČIOJI ETNINĖS KULTŪROS GLOBOS TARYBOS KADENCIJA 2009–2013 M.

Lietuvos Respublikos Seimo 2009 m. lapkričio 10 d. nutarimu Nr. XI-463 Tarybos pirmininke buvo paskirta dr. Dalia Urbanavičienė. Pagrindinis dėmesys buvo skiriamas šiems klausimams: tradicinių kalendorinių švenčių teisinis statusas; Tautos istorinės atminties įstatymo projektas; Jono Basanavičiaus premijos nuostatų tobulinimas; etninės

EKGT administracijos darbuotojai skulptoriaus Gintaro Karoso naujo dailės kūrinių, skirto pastoriaus, poeto Kristijono Donelaičio 300-osioms gimimo metinėms, pristatyme. Iš kairės Europos parko ekskursijų vedėja, greta už jos Regina Jakubaitytė, Sigita Dacienė, Marius Galinis, Giedrė Petreikienė, Bronius Kvickis, Valia Skrodenienė, Justinas Skrodenis, Dalia Urbanavičienė, Valentinas Jazerskas. 2014 m. birželio 30 d., Europos parkas, Vilnius. Nuotr. V. Jocio

kultūros ugdymo plėtra ir etninės kultūros specialistų rengimas; tarmių gyvosios tradicijos puoselėjimas; etnografinių regionų globa; Tautinio paveldo produktų įstatymo įgyvendinimas; etninės kultūros įtraukimas į kaimo turizmą; nematerialaus kultūros paveldo globa; etninės kultūros sklaida masinėse informavimo priemonėse; Etninės kultūros plėtros valstybinės programos 2010–2014 m. inicijavimas, rengimas ir įgyvendinimo koordinavimas kartu su Kultūros ministerija; etninės kultūros integravimas į bendrąją Lietuvos kultūros politiką; etninės kultūros finansavimas; Tarybos ir jos regioninių padalinių veiklą reglamentuojančių teisės aktų tobulinimas. Plačiau EKGT kadencijos 2009–2013 m. veikla pristatoma šio leidinio atskirame straipsnyje, parengtame doc. dr. Dalios Urbanavičienės.

KETVIRTOJI TARYBOS KADENCIJA NUO 2014 M.

Šiai Tarybai vadovauja LR Seimo 2014 m. sausio 21 d. nutarimu Nr. XII-759 paskirtas Virginijus Jocys. Naujos

kadencijos EKGT nariai, deleguoti nuo LR Seimo, Vyriausybės, mokslo ir visuomeninių organizacijų, susijusių su etninės kultūros puoselėjimu, perėmė ne tik ankstesnių kadencijų Tarybos narių atliktą įdirbį, bet ir rado cikliškai pasikartojančių problemų arba grėsmingų tendencijų etninės kultūros išsaugojimo, plėtros, ugdymo srityse. Todėl asmeniškai ir dauguma Tarybos narių kėlė ir tebekelia klausimą – ar valstybė turi etninę kultūrą globoti, palaikyti ar ginti? Geopolitinių įvykių raida, įsisiūbavusi 2014 m. ir tebesitęsianti iki šiol, verčia naudoti visas šias etninės kultūros apsaugos pakopas pagal situaciją. 2014 m. etninės kultūros puoselėtojų bendruomenė ir visuomenė dar džiaugėsi 2013 m. Tarmių metų įvykių renginių gausa ir vertinimais. Bet artėjantys Etnografinių regionų metai skatino išnaudojant šią patirtį tinkamai pasirengti kitiems metams, atkreipiant didesnę dėmesį į Etnografinių regionų savitumą, etninės kultūros atskirų sričių stiprinimą ir sklaidą. LR Seime 2014 m. gruodžio 12 d. buvo surengta įžanginė konferencija, skirta Etnografinių regionų metams.

šiā programā bei jos priemonių planā. Tarybos iniciatyva parengta Etninės kultūros ugdymo bendrojo lavinimo mokyklose koncepcija.

Igyvendinant Etninės kultūros plėtros valstybinę programą svarbus partneris yra savivaldybės. Nuo jų požiūrio į etninę kultūrą priklauso ne tik šios srities paveldo išsaugojimas, bet ir sąlygos gyvajai etninės kultūros raiškai. Todėl Taryba 2006 m. pradžioje kreipėsi į rajonų savivaldybes, jų merus, ragindama parengti etninės kultūros plėtros ilgalaikes programas, numatyti lėšas einamųjų metų darbams.

Ir Etninės kultūros plėtros programoje, ir UNESCO Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvencijoje yra įrašyta svarbi užduotis – parengti šio paveldo registrą, kaip sudėtinę dalį išskiriant gyvuosius tradicinės kultūros židinius. Strateginiai registro klausimai buvo svarstomi ne viename Etninės kultūros globos tarybos posėdyje.

EKGT aktyviai reikėsi ir rengiant Tautinio paveldo produktų įstatymą bei įstatymo įgyvendinamuosius teisės aktus.

Viena svarbiausių savo veiklos krypčių EKGT buvo etninės kultūros žinių bei tautiškumo ir pilietiškumo sklaida masinėse informacijos priemonėse. Tuo metu pripažinta, kad tai nėra lengva užduotis, o greičiau daugialypė problema. Televizija ir radijas tarytum ir atviri, tačiau nėra išradinųjų projektų, trūksta sumanių bei tam pasišventusių laidų vedėjų. Todėl tik užgimusios geros idėjos laidos greitai nunyksta, neatlaikiusios konkurencijos, neįgavusios aukštesnio reitingo. Pripažinta, kad nevisiškai išnaudojamos regioninių televizijų galimybės. Šios ir kitos problemos buvo aptariamose bendruose Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos bei EKGT posėdžiuose. Taryba patvirtino Rekomendacijas radijo ir televizijos transliuotojams dėl etninės kultūros propagavimo.

Šios kadencijos Taryba daug dėmesio skyrė tradicinių mugių klausimui. Parengtos rekomendacijos dėl Kaziuko mugės kultūrinės programos, siekiant šį tradicinį renginį pakelti iki europinio lygmens. Šis dokumentas įteiktas Vilniaus miesto savivaldybės Kultūros, švietimo ir sporto departamentui. EKGT posėdžiuose aptartos ir kitos tradicinės mugės; atkreiptas dėmesys į galimybes rengti Vilniaus amatų šventę šiltuoju metų laiku. Nutarta kreiptis į kitų miestų savivaldybių kultūros skyrius bei regioninius etnocentrus, raginant nedubliuoti sostinės renginių; ieškoti, gaivinti ir plėtoti savitas krašto tradicijas.

Vadovaudamasi Lietuvos 2004–2006 m. Bendrojo programavimo dokumento Kaimo plėtros ir žuvininkystės prioriteto priemonių nuostatomis ir siekdama sugrupuoti tradicinius amatus ir verslus pagal veiklos rūšis, Taryba patvirtino Tradicinių amatų ir verslų sąrašą.

Igyvendindama Lietuvos etnografinių kaimų išsaugojimo ilgalaikę programą EKGT patvirtino Saugotinių etnografinių kaimų ir sodybų nustatymo, vertinimo ir atrankos kriterijus. Taip pat Tarybos iniciatyva, siekiant išsaugoti kaimo etninės architektūros paveldą ir pritaikyti jį šiandienos

gyvenimui, išleistos kiekvienam etnografiniam regionui tradicinės kaimo architektūros rekomendacijos. Leidiniai skirti rajonų architektams, kaimo turizmo verslininkams, sodybų savininkams ir statytojams, kuriems brangus tradicinis lietuviškasis kraštovaizdis, etninio stiliaus architektūroje išsaugojimas.

Taryba išskyrė tokias problemas, laikydama jas prioritetinėmis ir aktualiausiomis:

- Gyvuojančių tradicinės kultūros reiškinų išaiškinimas ir jų apsaugos priemonių kūrimas etnografiniuose regionuose.
- Bendruomenių veiklos skatinimas etnokultūrinės veiklos pagrindu; bendruomenių vaidmens ir įtakos, saugant vietos tradicinę kultūrą, stiprinimas. Šis prioritetas yra labai susijęs su etnografinių kaimų išsaugojimo problema. Kardinalūs socialiniai pokyčiai kaime labai smarkiai veikia tradicinį kraštovaizdį, naikina dar iki mūsų dienų išlikusius senojo kaimo statinius. Negrįžtamai prarandame krašto savitumą; tai labai skaudanti problema, nes iki šiol nesurasta raktų jai spręsti. Kultūros paveldo departamento galimybės čia taip pat nėra didelės. Realūs žingsniai ieškant sprendimo gali būti padaryti tik per bendruomenių veiklą; tad labai reikia vietos žmonių iniciatyvos.
- Etnokultūrinės tradicijos tęstinumo ir perimamumo užtikrinimas (vaikų folklorinių ansamblių steigimas, vasaros stovyklos, edukacinės programos). Vaikų ir jaunimo įtraukimas į etninės kultūros veiklą. Mokytojų kompetencijos etnokultūros baruose stiprinimas.
- Tradicinių amatų palaikymas, jų centrų steigimosi skatinimas. Etninės kultūros globos tarybos nariai aktyviai dalyvavo kuriant Tautinio paveldo produktų įstatymą. Juo siekiama palaikyti tautodailininkus, tradicinių amatų mokovus. Tai padėtų išsaugoti ir tam tikrus tautinės kultūros elementus mūsų kasdieniame gyvenime bei butyje.

Išvardytų prioritetinių darbų sėkmė ir tolimesnė etnokultūros plėtros perspektyva neabejotinai priklauso nuo etnologų rengimo Lietuvos aukštosiose mokyklose. Todėl Etninės kultūros globos taryba ypatingą dėmesį skyrė šiai problemai, matydama a priori nepatenkinamą padėtį. Šią nuomonę patvirtino ir išsamesnė analizė, atlikta po susitikimų su aukštųjų mokyklų dėstytojais ir suinteresuotųjų įstaigų vadovais bei specialistais.

TREČIOJI ETNINĖS KULTŪROS GLOBOS TARYBOS KADENCIJA 2009–2013 M.

Lietuvos Respublikos Seimo 2009 m. lapkričio 10 d. nutarimu Nr. XI-463 Tarybos pirmininke buvo paskirta dr. Dalia Urbanavičienė. Pagrindinis dėmesys buvo skiriamas šiems klausimams: tradicinių kalendorinių švenčių teisinis statusas; Tautos istorinės atminties įstatymo projektas; Jono Basanavičiaus premijos nuostatų tobulinimas; etninės

EKGT administracijos darbuotojai skulptoriaus Gintaro Karoso naujo dailės kūrinio, skirto pastoriaus, poeto Kristijono Donelaičio 300-osioms gimimo metinėms, pristatyme. Iš kairės Europos parko ekskursijų vedėja, greta už jos Regina Jakubaitytė, Sigita Dacienė, Marius Galinis, Giedrė Petreikienė, Bronius Kviklis, Valia Skrodenienė, Justinas Skrodenis, Dalia Urbanavičienė, Valentinas Jazerskas. 2014 m. birželio 30 d., Europos parkas, Vilnius. Nuotr. V. Jocio

kultūros ugdymo plėtra ir etninės kultūros specialistų rengimas; tarmių gyvosios tradicijos puoselėjimas; etnografinių regionų globa; Tautinio paveldo produktų įstatymo įgyvendinimas; etninės kultūros įtraukimas į kaimo turizmą; nematerialaus kultūros paveldo globa; etninės kultūros sklaida masinėse informavimo priemonėse; Etninės kultūros plėtros valstybinės programos 2010–2014 m. inicijavimas, rengimas ir įgyvendinimo koordinavimas kartu su Kultūros ministerija; etninės kultūros integravimas į bendrąją Lietuvos kultūros politiką; etninės kultūros finansavimas; Tarybos ir jos regioninių padalinių veiklą reglamentuojančių teisės aktų tobulinimas. Plačiau EKGT kadencijos 2009–2013 m. veikla pristatoma šio leidinio atskirame straipsnyje, parengtame doc. dr. Dalios Urbanavičienės.

KETVIRTOJI TARYBOS KADENCIJA NUO 2014 M.

Šiai Tarybai vadovauja LR Seimo 2014 m. sausio 21 d. nutarimu Nr. XII-759 paskirtas Virginijus Jocys. Naujos

kadencijos EKGT nariai, deleguoti nuo LR Seimo, Vyriausybės, mokslo ir visuomeninių organizacijų, susijusių su etninės kultūros puoselėjimu, perėmė ne tik ankstesnių kadencijų Tarybos narių atliktą įdirbį, bet ir rado cikliškai pasikartojančių problemų arba grėsmingų tendencijų etninės kultūros išsaugojimo, plėtros, ugdymo srityse. Todėl asmeniškai ir dauguma Tarybos narių kėlė ir tebekelia klausimą – ar valstybė turi etninę kultūrą globoti, palaikyti ar ginti? Geopolitinių įvykių raida, įsisiūbavusi 2014 m. ir tebesitęsianti iki šiol, verčia naudoti visas šias etninės kultūros apsaugos pakopas pagal situaciją. 2014 m. etninės kultūros puoselėtojų bendruomenė ir visuomenė dar džiaugėsi 2013 m. Tarmių metų įvykių renginių gausa ir vertinimais. Bet artėjantys Etnografinių regionų metai skatino išnaudojant šią patirtį tinkamai pasirengti kitiems metams, atkreipiant didesnę dėmesį į Etnografinių regionų savitumą, etninės kultūros atskirų sričių stiprinimą ir sklaidą. LR Seime 2014 m. gruodžio 12 d. buvo surengta įžanginė konferencija, skirta Etnografinių regionų metams.

Konferencija-forumas „Etninė kultūra Etnografinių regionų metais“ Lietuvos Respublikos Seime, 2014 m. gruodžio 12 d. Iš dešinės: Seimo nariai Algis Kašėta, pasisako Algirdas Vaclovas Patackas (1943-09-28–2015-04-03), EKG T pirmininkas Virgijūnas Jocys, pranešėjas doc. dr. Juozas Pabrėža. Nuotr. iš EKG T archyvo

Šioje konferencijoje buvo diskutuota opiais etninės kultūros išsaugojimo klausimais, ieškota atsakymų, priimtos rezoliucijos: dėl administracinės reformos, atsižvelgiant į etnografinius regionus, dėl gyvenamųjų vietų vietovardžių, dėl etninės kultūros ugdymo programų statuso mokymo procese ir kt.

Apibendrinama iš visų Lietuvos savivaldybių atsiųstus duomenis apie Etnografinių regionų metams numatytas priemones ir projektus, EKG T sudarė ir drauge su Lietuvos liaudies kultūros centru parengė Etnografinių regionų metų renginių ir priemonių kalendorinį gidą, kuris pasitarnavo koordinuojant ir stebint įvairius tai progai skirtus renginius.

Šių dienų globalūs įvykiai, besąlyginis, liberalus ekonominės naudos siekimas, paminant arba atsisakant atskirų tautų ir valstybių tradicinių kultūrų globos ir raidos, lemia nesuvaldomus procesus, kurie kelia grėsmę Europos kultūros įvairovės išlikimui.

2015 m. EKG T aktyviai dalyvavo etninės kultūros gyvame virsme, vykdė stebėseną, konsultavo, vertino ir sveikino gyvosios tradicijos tšos gražiausius sprendimus ir jų vykdytojus. Etnografiniai regionų metai – tai Lietuvos valstybės centruotas dėmesys etnografiniams regionams, dėkinga galimybė etninės kultūros puoselėtojams sužadinti norą visiems labiau atsigrežti vieniems į kitus, į visos lietuvių tautos (etnos) sukurtą kultūrą, ja dalytis ne tik su čia gyvenančiais ar išvykusiais lietuviais, bet ir su tautinėmis bendrijomis, gyvenančiomis įvairiose Lietuvos vietovėse. Už etninės kultūros išsaugojimą ir gausinimą atsakingi visi mes. Apie tai kalba didesnė dalis mūsų iškilų kultūros autoritetų, filosofų, tą akcentuoja ir prof. dr. Vytautas

Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2015 metų Valstybinę Jono Basanavičiaus premiją paskyrė doc. dr. Daliai Urbanavičienei už reikšmingą visuomeninę veiklą etninės kultūros srityje, tradicinių šokių tyrinėjimą, puoselėjimą ir sklaidą. Premijos įteikimo metu sveikina Lietuvos Respublikos kultūros ministras Šarūnas Birutis ir Vyriausybės kanclerio pirmasis pavaduotojas Rimantas Vaitkus, 2015 m. lapkričio 20 d. Nuotr. V. Daraškevičiaus iš EKG T archyvo

Radžvilas: „<...> kiekvieno kūrėjo arba kultūros žmogaus veiklos įvertinimo kriterijus yra labai aiškūs. Ar jo kultūrinė veikla stiprina ar silpnina tautos kūrybines galias, tautos atsparumą.“ Be įstatyminės bazės, be politikų kasdienio dėmesio, paraginimų, rekomendacijų ir vietos bendruomenių bei visų piliečių saviugdos ir tapatybės stiprinimo nebūs sveika ir atspari įvairioms grėsmėms Lietuvos valstybė ir jos piliečiai.

ETNINĖS KULTŪROS GLOBOS TARYBOS VEIKLA 2009–2013 M.

DOC. DR. DALIA URBANAVIČIENĖ

Etninės kultūros globos taryba, el. p. daliau@gmail.com

2009–2013 m. kadencijos Etninės kultūros globos tarybos (toliau – Taryba) narių sudėtis¹ buvo patvirtinta LR Seimo 2009 m. rugsėjo 29 d. nutarimu Nr. XI-436, Tarybos pirmininke išrinkta Dalia Urbanavičienė, patvirtinta Seimo 2009 m. lapkričio 10 d. nutarimu Nr. XI-463.

Tai buvo viena sunkiausių Tarybos veiklos kadencijų, kadangi beveik visos kadencijos laikotarpiu Tarybos asignavimai buvo sumažinti net 50 % lyginant su 2008 m. Dėl to nebeliko lėšų ne tik ekspertinei veiklai ir Tarybos narių darbo apmokėjimui, bet ir elementarioms institucijos išlaidoms (už patalpų nuomą, komunalines ir ryšių paslaugas, komandiruotes ir pan.). Taip pat drastiškai buvo sumažintas darbo užmokesčio fondas (beveik 30 %), todėl Tarybos sekretoriato darbuotojai buvo priversti eiti nemokamų atostogų arba gauti atlyginimą už sutrumpintą darbo savaitę.

Nepaisant to, Tarybos nariai be jokio atlygio ir neretai patys padengdami kelionės išlaidas rinkdavosi į posėdžius, kartu su sekretoriatu entuziastingai rengė įvairius siūlymus valdžios institucijoms, siekdami pagerinti etninės kultūros

1 Dr. Vytautas Tumėnas (LII mokslo darbuotojas), Irena Seliukaitė (KM Regionų kultūros skyriaus vedėja), doc. dr. Jonas Jakaitis (AM Teritorijų planavimo, urbanistikos ir architektūros departamento vadovas), Rolandas Zuoza (ŠMM Vaikų ir jaunimo socializacijos departamento direktorius), Marcelijus Martinaitis (Lietuvos meno kūrėjų asociacijos narys; mirus M. Martinaičiui, jį pakeitė LMKA narys A. E. Paslaitis), Jonas Rudzinskas (Lietuvos tautodailininkų sąjungos pirmininkas), doc. dr. Rimantas Astrauskas (etnomuzikologas), habil. prof. dr. Daiva Vyčiniene (LMTA Etnomuzikologijos katedros vedėja), Jūratė Šemetaitė (LLKC Folkloro poskyrio vadovė), dr. Austė Nakiene (LLTI vyresnioji mokslo darbuotoja), prof. dr. Paulius Vaidotas Subačius (Lietuvių katalikų mokslo akademijos Centro valdybos pirmininkas), dr. Rasa Paukštytė-Šakniene (LII vyresnioji mokslo darbuotoja), Arūnas Astramskas (Panevėžio kraštotyros muziejaus direktorius; atsistatydinus A. Astramskui, 2013 m. jį pakeitė Dalia Bernotaitė-Beliauskienė – Lietuvos dailės muziejaus Liaudies meno tyrimo centro saugotoja-tyrinėtoja), doc. dr. Dalia Urbanavičienė (LEKD pirmininkė), prof. dr. Libertas Klimka (LKD pirmininko pavaduotojas), Inija Trinkūnienė (LRS pirmininkė), Jonas Vaiškūnas (EKG T Aukštaitijos tarybos pirmininko pavaduotojas), Ona Drobeliene (EKG T Dzukijos (Dainavos) tarybos pirmininkė), Zigmas Kalesinskas (EKG T Suvalkijos (Sūduvos) tarybos pirmininkas), Arnas Arlauskas (EKG T Žemaitijos tarybos narys; 2013 m. jį pakeitė Žemaitijos tarybos pirmininkė Rūta Vildžiūnienė), Nijolė Služinskienė (EKG T Mažosios Lietuvos tarybos pirmininkė).

2 0 1 5

ETNOGRAFINIŲ
regionų metai

būklę Lietuvoje. Pagrindinis dėmesys buvo skiriamas šiems klausimams: tradicinių kalendorinių švenčių teisinis statusas; Tautos istorinės atminties įstatymo projektas; Jono Basanavičiaus premijos nuostatų tobulinimas; etninės kultūros ugdymo plėtra ir etninės kultūros specialistų rengimas; tarmių gyvosios tradicijos puoselėjimas; etnografinių regionų globa;

Tautinio paveldo produktų įstatymo įgyvendinimas; etninės kultūros įtraukimas į kaimo turizmą; nematerialaus kultūros paveldo globa; etninės kultūros sklaida masinėse informavimo priemonėse; Etninės kultūros plėtros valstybinės programos 2010–2014 m. inicijavimas, rengimas ir įgyvendinimo koordinavimas kartu su Kultūros ministerija; etninės kultūros integravimas į bendrąją Lietuvos kultūros politiką; etninės kultūros finansavimas; Tarybos ir jos regioninių padalinių veiklą reglamentuojančių teisės aktų tobulinimas.

TRADICINIŲ KALENDORINIŲ ŠVENČIŲ TEISINIS STATUSAS

2010 m. Taryba nutarė siekti, kad svarbiausios Lietuvoje tradicinės kalendorinės šventės *Vėlinės ir Kūčios būtų paskelbtos švenčių dienomis*. Šis klausimas buvo aptartas 4-juose Tarybos posėdžiuose, Seimui pateikti 5 raštai, dalyvauta įvairiose Lietuvos radijo laidose. Į Tarybos pateiktą siūlymą pakeisti ir papildyti Darbo kodekso 162 straipsnį, įtraukiant į švenčių sąrašą Vėlines ir Kūčias, atsižvelgė Seimo socialdemokratų frakcijos 5 nariai (E. Žakaris, J. Juozapaitis, E. Jonyla, B. Pauža ir M. Bastys), užregistravę Seime projektą *įtraukti į Darbo kodekso 162 straipsnį Kūčias*. Prasidėjus Seime diskusijoms, kad įteisinant Kūčias reikėtų iš Darbo kodekso išbraukti Rasos (Joninių) ar kokią kitą šventę, Taryba kreipėsi į Seimo narius dėl būtinybės išsaugoti Rasos (Joninių) šventę oficialių švenčių sąrašė. Tarybos pirmininkė D. Urbanavičienė atliko Lietuvos ir kitų Europos šalių švenčių dienų lyginamąją analizę, kuri parodė, jog 2010 m. daugiau už Lietuvą realių švenčių (kaip nedarbo dienų) turėjo net 21 valstybė, tiek pat – 6, mažiau – tik 3 šalys. Seimui pateikti tyrimo duomenys ir Tarybos pirmininkės dalyvavimas 2010-12-08 Seimo Socialinių reikalų ir darbo

komiteto posėdyje svarstant šį klausimą padarė nemažą įtaką, kad būtų priimtas teigiamas sprendimas dėl Kūčių. 2010-12-09 Seimas priėmė Darbo kodekso 162 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymą, pagal kurį Kūčios paskelbtos švenčių diena.

Siekiant suteikti Lietuvos žmonėms galimybę turėti *ne-darbo dieną per Vėlines*, kuri yra pagrindinė tradicinė kapų lankymo diena Lietuvoje, Taryba 2012 m. kreipėsi į Lietuvos Respublikos Vyriausybę prašydama išimties tvarka perkelti darbo dieną iš Vėlinių lapkričio 2 d. penktadienio į lapkričio 10 d. šeštadienį, nes tais metais Vėlinės įsiterpė tarp šventinės lapkričio 1 d. ir savaitgalio. Tačiau gautas iš Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau – SADM) atsakymas, kad darbo dienos perkėlimas prieštarauja Darbo kodekso nuostatai neviršyti 40 val. darbo savaitės, yra nenaudingas atostogaujantiems ir sergantiems, be to, ilgas savaitgalis sudaro galimybę suvartoti daugiau alkoholinių gėrimų ir sudaro grėsmę viešajam saugumui. Taryba 2013 m. vėl pateikė siūlymą įteisinti Vėlines kaip švenčių dieną Darbo kodekse, kuriuo remiantis Seimo narys E. Žakaris užregistravo Darbo kodekso pakeitimo projektą. Šiam projektui Seimas per pirmąjį svarstymą pritarė, tačiau per baigiamąjį svarstymą 2014 m. jį atmetė dėl neigiamos Vyriausybės nuomonės.

Taryba taip pat nutarė siūlyti Seimui *įteisinti kaip atmintiną dieną kitas ryškias tradicines kalendorines šventes – Jurgines, Sekmines ir Užgavėnes*. Šį klausimą pradėjusi svarstyti dar kadencijos pradžioje 2010 m., išanalizavusi Atmintinų dienų įstatymo trūkumus ir parengusi įvairius siūlymo projektus, Taryba 2012 m. nutarė parengti Atmintinų dienų įstatymo naujos redakcijos projektą, kuriame atmintinos dienos būtų suklasifikuotos, tarp jų išskiriant tradicines kalendorines šventes. Pagal Tarybos parengtą ir net 4-juose posėdžiuose tobulintą projektą pasiūlyta atmintinas dienas įstatyme visų pirma suklasifikuoti į nacionalines ir tarptautines, o nacionalines smulkiau suskirstyti į 4-ias grupes: 1) Lietuvai reikšmingų istorinių įvykių ir reiškinų pagerbimo; 2) Tradicinės kalendorinės ir (ar) religinės šventės; 3) Profesijų pagerbimo; 4) Kitos nacionalinės atmintinos dienos. Šis projektas 2013 m. buvo pateiktas Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komitetui. Tačiau Seime jau buvo užregistruotas siūlymas perkelti Atmintinų dienų įstatymo nuostatas į naują Tautos istorinės atminties įstatymą, todėl Taryba nutarė savo projekto idėjas perkelti į siūlymus tobulinti pastarąjį projektą (žr. toliau).

Taryba taip pat rūpinosi, kad populiariausios kalendorinės šventės *Kalėdų viešuosiuose renginiuose būtų puoselėjama lietuvišką ir tradicijos*. 2013 m. pradžioje buvo aptarta lietuviškumo problema Vilniuje vykusiuose kalėdiniuose renginiuose, kreiptasi į Vilniaus miesto savivaldybės merą A. Zuoką, siūlant surengti pasitarimą ir ieškoti galimybių, kaip sugrąžinti lietuviškumą ir lietuvišką tradicijas į svarbiausias kalendorines šventes Vilniuje, jas praturtinti etnokultūrinėmis tradicijomis. Atsakymo tuomet nesulaukta, tačiau 2013 m. pabaigoje Taryboje įvyko pasitarimas su

kalėdinės mugės Vilniuje organizatoriais ir VŠĮ „Vilniaus festivaliai“ direktoriumi R. Merkeliu dėl galimybių integruoti etnokultūros motyvus (lietuvišką Kalėdų Senį, „blukvilkių“ apsilankymą) į Vilniaus kalėdinių renginių kultūrinę programą. Organizuojuant 2013 m. Vilniuje Kalėdų eglutės įžiebimo šventę į Tarybos siūlymus buvo atsižvelgta, šventėje pasirodė skirtingiems Lietuvos etnografiniams regionams atstovaujantys Kalėdų Seneliai.

Siekdama, kad būtų *paisoma tradicijų švęsti laikotarpį po Velykų*, Taryba 2013 m. kreipėsi į Švietimo ir mokslo ministeriją (toliau – ŠMM), siūlydama moksleiviams pavasario atostogas suteikti ne prieš, o po Velykų. Pradedant nuo 2014 m., Bendruosiuose ugdymo planuose yra įtvirtinta, kad moksleivių pavasario atostogos vyksta po Velykų, kaip ir siūlė Taryba.

TAUTOS ISTORINĖS ATMINTIES ĮSTATYMO PROJEKTAS

Tautos istorinės atminties įstatymo projektas apima ne tik atmintinų dienų, bet ir atmintinų metų reglamentavimą. Svarstant šį projektą, Taryba dukart teikė Seimui pastabas dėl sąvokų apibrėžimų ir terminų netikslumų, kai kurių švenčių dienų ir atmintinų dienų klaidingo skirstymo, pasiūlė papildymus dėl atmintinų metų nustatymo principų ir Tautos istorinės atminties tarybos sudarymo, pateikė konkrečių taisyčių sąrašą. Svarstant 2013-12-11 Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto (toliau – ŠMKK) posėdyje pateiktas pastabas dėl įstatymo projekto, buvo pritarta didžiąjai daliai Tarybos siūlymų: Rasos (Joninių) šventė perkelta iš tarptautinių švenčių į Lietuvos tradicinių religinių švenčių sąrašą, atmintinų metų nustatymo principai buvo papildyti, apimant ne tik jubiliejinių sukakčių, bet ir kultūros reiškinų aktualinimą, Tarybos pirminkas įtrauktas į Tautos istorinės atminties tarybos sudėtį, Atmintinų dienų sąrašas papildytas Vilniaus pagarsinimo diena (sausio 25 d.), Pasaulio lietuvių vienybės diena (liepos 17 d.) ir kai kuriomis kitomis Tarybos pasiūlytomis dienomis. Gaila, kad šis įstatymas iki šiol dar nepriimtas (2015 m. balandžio mėn. Seimas jau 3-įjį projekto redakciją grąžino iniciatoriams tobulinti).

JONO BASANAČIAUS PREMIJOS NUOSTATŲ TOBULINIMAS

Valstybinė Jono Basanavičiaus premija buvo įsteigta 1992 m., nuo to laiko visuotinai pripažįstama kaip viena iškiliausių ir garbingiausių premijų, kuri kasmet teikiama už reikšmingą etnokultūrinę veiklą vienam asmeniui arba bendrą veiklą vykdžiusiai asmenų grupei. Tačiau šios premijos prestižas laikui bėgant buvo sumenkintas (pakeičiant premijos įteikimo datą – nebe Lietuvos valstybės atkūrimo dieną vasario 16-ąją kartu su Nacionalinėmis kultūros ir meno premijomis; keičiant premijos skyrimo ir įteikimo ceremonijų tvarką; mažinant premijos dydį, kuris anksčiau prilygo Nacionalinėms kultūros ir meno

premioms),² o premijos skyrimo tvarka pasenusiuose nuostatuose apibrėžta painiai ir neaiškiai. Todėl Taryba 2010 m. pradžioje sudarė darbo grupę parengti siūlymams dėl šios premijos nuostatų tobulinimo, įtraukdama į ją šį klausimą jau daugelį metų kėlusį buvusį Tarybos narį Marcelijų Martinaitį. Taryba 2010 m. gegužės mėn. pateikė Vyriausybei siūlymą pakelti šios premijos statusą, pervadinant iš valstybinės į nacionalinę, bet išsaugant Jono Basanavičiaus vardą. Taryba apsvairstė įvairius premijos statuso tobulinimo variantus ir nutarė, kad šios premijos reglamentavimas negali būti įterptas į bendrus Nacionalinių kultūros ir meno premijų nuostatus, kadangi skiriasi premijų gaunančių asmenų nuopelnų sritys (Jono Basanavičiaus premija apima ne tik kultūrą ir meną, bet ir švietimą, mokslą, visuomeninę veiklą).

2012 m. Taryba parengė Jono Basanavičiaus nacionalinės premijos nuostatų projektą, kuriame remiantis nacionalinių premijų pavyzdžiu apibrėžė premijos skyrimo komisijos sudarymo ir veiklos principus bei premijos skyrimo procedūrą. Šį projektą Taryba pateikė Seimo ŠMKK ir Vyriausybei. Atsakydama į Tarybos siūlymą pakeisti Valstybinę Jono Basanavičiaus premiją į Jono Basanavičiaus nacionalinę premiją, Kultūros ministerija (toliau – KM) 2013 m. parengė kitą nacionalinės Jono Basanavičiaus premijos nuostatų projektą, kuriame nebeliko atskiro premijos skyrimo komisijos (nors tai privaloma nacionalinėms premijoms) ir įteikimo procedūros, prilygstančios kitų nacionalinių premijų įteikimo procedūrai. Taryba šias savo pastabas pateikė raštu bei išsakė Vyriausybės posėdyje svarstant KM parengtą nacionalinės Jono Basanavičiaus premijos projektą. Vyriausybė KM parengto projekto nepatvirtino atkreipdama dėmesį, kad šios premijos kaip nacionalinės reglamentavimas turėtų būti apibrėžtas Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymu.

ETNINĖS KULTŪROS UGDYMO PLĖTRA

2009 m. pabaigoje Taryba užsakė tyrimą „Etnokultūrinis ugdymas bendrojo lavinimo mokyklose“, kurio metu buvo apklausti etnokultūrinio ugdymo pedagogai, siekiant nustatyti, koks ugdymo modelis labiausiai pasiteisina: 80 % pasisakė už privalomą etninės kultūros pamoką 1–12 klasėse (pamoką lydi gyvosios etninės kultūros renginiai, yra folkloro kolektyvas), 20 % – už privalomą etninės kultūros pamoką 5, 9 ir 11 klasėse (pamokas lydi gyvosios etninės kultūros renginiai, yra folkloro kolektyvas), tačiau nė vienas nepritarė pasirenkamai etninės kultūros pamokai. Apklausti pedagogai pasisakė prieš etninės kultūros integravimą į kitus dalykus (kadangi įvairių dalykų pedagogams trūksta kompetencijos etninės kultūros srityje), tačiau pasiūlė alternatyvią idėją – į etninės kultūros pamokas integruoti kitus mokomuosius dalykus (muziką, pilietinį ugdymą, šeimos ir dorinio ugdymo pagrindus, choreografijos pamokas, fizinio lavinimo pamokas ir pan.). Apklausos dalyviai vienbalsiai patvirtino etninės kultūros mokymo svarbą, pabrėžė būtinybę – formalųjį etninės

kultūros ugdymą būtina sieti su neformaliuoju. Tyrimo pagrindų parengti straipsniai buvo paskelbti Tarybos tinklalapyje ir spaudoje².

Švietimo ir mokslo ministras 2009-11-19 įsakymu Nr. ISAK-2365 patvirtino *Etninės kultūros plėtros švietimo įstaigose strategiją* (toliau – Strategija), kurioje numatytas tik pasirenkamas etnokultūrinis ugdymas 5–12 klasėse. 2010 m. pradžioje Taryba, išanalizavusi Strategijos privalumus ir trūkumus, priėjo prie išvados, kad ją būtina tobulinti, pakoreguojant jos uždavinius, siekiamus rezultatus ir įgyvendinimo priemones, kad šie atitiktų pagrindinį Strategijos tikslą. Taryba savo pastabas pateikė Seimo ŠMKK ir ŠMM, rekomendavo Strategiją vertinti kaip pereinamąjį etapą ir pasiūlė sukurti optimalaus etninės kultūros ugdymo modelio ilgalaikę viziją.

Taip pat buvo siekiama tinkamo Strategijos įgyvendinimo. Tarybos padalinys Žemaitijos regioninė etninės kultūros globos taryba (toliau – Žemaitijos taryba) 2010 m. kovo–balandžio mėn. Kretingoje, Tauragėje ir Raudėnuose (Šiaulių r.) organizavo Strategijos įgyvendinimo perspektyvų svarstymą su Žemaitijos regiono mokyklų direktoriais, pedagogais ir visuomene, o Aukštaitijos regioninė etninės kultūros globos taryba (toliau – Aukštaitijos taryba) 2010-05-13 Rokiškyje surengė konferenciją pedagogams „Etnokultūrinė edukacija: patirties, poreikio ir galimybių analizė“, kurioje buvo aptariamos Strategijos įgyvendinimo perspektyvos.

Akimirka iš tarptautinio festivalio „Skamba skamba kankliai“. Nuotr. V. Kandroto

Nutarus išsiaiškinti gerą patirtį etnokultūrinio ugdymo srityje, Taryba ėmėsi kaupti duomenis *etnokultūrinio ugdymo mokytojų sąvadui*. Visų pirma buvo kreiptasi į Švietimo informacinių technologijų centrą prie ŠMM prašant pateikti centro turimą informaciją apie įvairiose Lietuvos

² Trinkūnienė I. Etninė kultūra mokyklose: mokytojų patirties tyrimas. Liaudies kultūra, 2010/4 (133), p. 21–29; Trinkūnienė I. Etninė kultūra ir neformalus ugdymas: mokytojų patirties tyrimas. Liaudies kultūra, 2010/6 (135), p. 46–53.

mokyklose dirbančius etninės kultūros mokytojus. Gautame atsakyme pateikti duomenys apie 42 pedagogus iš 37 švietimo įstaigų. Tuomet Taryba parengė ir išplatino anketą, skirtą etnokultūrinio ugdymo pedagogams (formaliojo ir neformaliojo ugdymo) per savivaldybių Švietimo skyrius, Mokytojų švietimo centrus, Pagalbos mokytojui ir mokyklai centrus. Į šią apklausą atsiliepė daug etnokultūrinio ugdymo pedagogų: anketą užpildė 330 pedagogų iš 215 ugdymo įstaigų, kurie, sudarant sąvadą, buvo suskirstyti į tris grupes: a) atskiro etninės kultūros dalyko mokytojai; b) integruojantys etninę kultūrą į kitus dalykus mokytojai; c) užsiimantys vien neformaliojo etnokultūrinio ugdymo pedagogai. Taip pat buvo nutarta sudaryti *etninės kultūros specialistus rengiančių aukštųjų mokyklų sąvadą*, tuo tikslu kreiptasi į aukštąsias mokyklas. 2010 m. anketas užpildė 37 pedagogai iš VDU, ŠU, LMTA, KU, LŽŪA, Vilniaus kolegijos ir Panevėžio kolegijos Rokiškio filialo.

Aptardama, kokie mokomieji dalykai būtų artimiausiu etnokultūriniam ugdymui, Taryba nutarė siūlyti *integruoti etninės kultūros ir dorinį ugdymą*. Tuo tikslu Taryba 2010-11-10 kreipėsi į Seimo ŠMKK, rekomenduodama keičiant švietimo įstatymą (projektas Nr. XIP-1814) pervadinti etiką į etikos ir papročių dalyką (31 str.), kurio

programa galėtų apimti ne tik lietuvių, bet ir kitų tautų tradicinės etikos bei papročių pažinimą. Tačiau šis siūlymas atsako nesulaukė.

Etnokultūrinio ugdymo plėtros tikslais Taryba 2010 m. užmezgė *bendradarbiavimą su Ugdymo plėtotės centru* (toliau – UPC): susitarta dėl bendrų veiksmų siekiant įgyvendinti Strategiją, numatyta sukurti optimalią etnokultūrinio ugdymo švietimo įstaigose viziją, burti etninės kultūros ugdymo praktikus ir mokslininkus į darbo grupes, kurios teiktų siūlymus dėl Strategijos nuostatų ir priemonių plano įgyvendinimo.

Taryba kartu su UPC ir Lietuvių etninės kultūros draugija 2010-11-26 Kauno tautinės kultūros centre (toliau – LEKD) surengė diskusiją „Etninės kultūros ugdymo tikslo, modelio ir turinio nustatymas panaudojant etninės kultūros ugdytojų, specialistų ir mokslininkų patirtį“, į kurią susirinko etnokultūrinio ugdymo pedagogai, aukštųjų mokyklų ir ŠMM atstovai (iš viso 89 dalyviai). Diskusijos metu išryškėjo, kad pedagogai labiausiai pasigenda bendrų rekomendacijų, koks etnokultūrinis ugdymas būtų tinkamiausias pagal skirtingas vaikų amžiaus grupes (nuo lopšelių iki gimnazijų), koordinuotos kvalifikacijos kėlimo sistemos, tinkamų metodinių priemonių, taip pat ugdymo

Ugdymo plėtotės centro ir Vytauto Didžiojo universiteto organizuotos konferencijos „Etnografinių regionų identiteto pagrindai kaip ugdymo turinys nacionalinei vienybei puoselėti“ dalyviai. 2015 m. balandžio 15 d., Kaunas. Nuotr. V. Jocio

įstaigos vadovybės supratimo ir dėmesio etnokultūriniam ugdymui. Diskusijos rezultatai buvo vėliau paskelbti UPC svetainėje ir nagrinėjami per pasitarimus UPC.

2011-05-09 Švietimo ir mokslo ministerijoje buvo surengta *viešoji konsultacija* „Ką mums šiandien reikia etninės kultūros ugdymas“, kurioje Tarybos pirmininkė D. Urbanavičienė ir Tarybos Švietimo ir mokslo grupės vadovė D. Vyčinienė skaitė pagrindinį pranešimą „Etninės kultūros ugdymas: samprata, siekiniai ir pagrindinės gairės“. Konsultacijoje dalyvavo įvairūs specialistai, renginio medžiaga per UPC tinklalapį buvo paviešinta visuomenei.

Lietuvių etninės kultūros draugijai (toliau – LEKD) kartu su UPC 2011 m. rugsėjo mėn. pradėjus rengti *Etninės kultūros ugdymo metodinių rekomendacijų ikimokyklinio, priešmokyklinio ir pradinio ugdymo pedagogams* (toliau – Rekomendacijos) ir *Etninės kultūros ugdymo programas 5–12 klasioms* (toliau – Etninės kultūros programa) projektus, Taryba juos svarstė keliuose savo posėdžiuose, teikė pastabas ir siūlymus dėl šių projektų tobulinimo, į kuriuos LEKD ir UPC atsižvelgė. Užbaigus Rekomendacijų rengimą, Taryba pateikė UPC teigiamą Rekomendacijų vertinimą, po to UPC patvirtino Rekomendacijas ir paskelbė savo tinklalapyje. Taryba taip pat teigiamai įvertino užbaigtus Etninės kultūros pagrindinio ir vidurinio ugdymo bendrųjų programų projektus, pateikdama savo nuomonę ŠMM Bendrojo ugdymo tarybai. Tarybos pirmininkė D. Urbanavičienė ir pavaduotojas V. Tumėnas 2011-12-05 susitiko su švietimo ir mokslo ministro patarėju A. Lakštausku ir aptarė Tarybos pateiktus siūlymus dėl Etninės kultūros programų įgyvendinimo. Bendrosios etninės kultūros pagrindinio ir vidurinio ugdymo programos buvo patvirtintos 2012-04-12 švietimo ir mokslo ministro įsakymu Nr. V-651.

Populiarinant Etninės kultūros programas ir Rekomendacijas bei siekiant jų įgyvendinimo, Tarybos pirmininkė D. Urbanavičienė 2012–2013 m. skaitė paskaitas pedagogams įvairiuose seminaruose (Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Palangoje, Marijampolėje, užsienio lietuviams, tautinėms mažumoms ir kt.). 2012 m. lapkričio 20 d. Taryba su UPC ir ŠMM, pasitelkdami Tarybos regioninius padalinius (dalyvavo Kaunas, Klaipėda, Panevėžys, Šiauliai, Šalčininkai, Vilnius), surengė vaizdo konferenciją, kurioje buvo pristatytas pagrindinio ir vidurinio ugdymo Etninės kultūros mokymo priemonių katalogas (sudarytoja – D. Urbanavičienė). 2013 m. kovo 15 d. Taryba kartu su UPC ir ŠMM surengė diskusiją „Etninės kultūros ugdymo bendrųjų programų įgyvendinimo rezultatai ir gairės 2013 m.“, kurioje pranešimą skaitė Tarybos pirmininkė D. Urbanavičienė. Seime 2013-06-21 surengtoje tarptautinėje apskritojo stalo diskusijoje „Tautinis paveldas – mūsų pasididžiavimas ir ateitis“ Tarybos pirmininkė D. Urbanavičienė skaitė pranešimą „Etnokultūrinio ugdymo ir specialistų rengimo svarba siekiant tautinio paveldo išsaugojimo ateičiai“.

2013 m. Taryba kreipėsi į ŠMM, rekomenduodama įtraukti etninę kultūrą į 2013–2015 metų pagrindinio ir vidurinio

ugdymo programų bendruosius ugdymo planus – į šią Tarybos rekomendaciją buvo atsižvelgta.

Aptariamoms kadencijoms laikotarpiu Taryba nemažai dėmesio skyrė ir *etninės kultūros neformaliajame ugdyme įtvirtinimui*. 2010 m. Taryba kreipėsi į ŠMM, prašydama į Neformalaus ugdymo koncepcijos projekto rengimo grupę įtraukti Tarybos atstovą, šis prašymas buvo patenkintas. Taryba pateikė Seimui siūlymą pakoreguoti neformaliojo vaikų švietimo paskirties apibrėžimą keičiant švietimo įstatymą (projektas Nr. XIP-1814) – į apibrėžimą įterpti „kultūros, taip pat ir etninės, poreikių tenkinimą“. Tokį patį siūlymą dėl neformalaus vaikų švietimo Taryba pateikė ir Vaikų pasirenkamojo švietimo finansavimo modelio aprašo projektui.

2011 m. pradžioje Taryba teikė siūlymus dėl viešųjų pirkimų sąlygų neformaliojo vaikų švietimo srityje tobulinimo. Apsvarščius Švietimo mainų paramos fondo (toliau – ŠMPF) paskelbto viešųjų pirkimų konkurso „Pilietinio ir tautinio neformaliojo vaikų švietimo (regioninio tapatumo stiprinimo) programų įgyvendinimas savivaldybėse“ sąlygas, Taryba kreipėsi į ŠMPF rekomenduodama pakoreguoti Regioninio tapatumo programų įgyvendinimo sąlygas vadovaujantis Lietuvos etnografiniais regionais. ŠMPF organizuotas konkursas neįvyko ir buvo vėliau paskelbtas pakartotinai, tačiau jo sąlygos vėlgi neįtikrino, kad konkurso laimėtojai turės pakankamą kompetenciją regioninio savitumo srityje ir sugebės sėkmingai įgyvendinti programas, todėl Taryba vėl pateikė savo pastabas ŠMPF. Taip pat buvo išnagrinėtos ŠMPF parengtos „Pilietinio ir tautinio neformaliojo vaikų švietimo (vietos bendruomenei aktualių ir pilietiniam ir tautiniam ugdymui skirtų visuomeninių darbų organizavimo) programų įgyvendinimo savivaldybėse“ paslaugų pirkimo sąlygos ir pateikta išvada, kad jos turi būti tikslinamos, kadangi nepakankamai užtikrinama, jog programų vykdytojai įgyvendins būtent tautiniam ugdymui skirtus visuomeninius darbus. ŠMPF patikslino šių paslaugų pirkimo sąlygas, tačiau tik iš dalies, nes esą visos konkursų sąlygos jau suderintos su ŠMM, kuri formuoja neformaliojo švietimo politiką.

Taryba teikė siūlymus ir atskiroms ugdymo įstaigoms dėl etnokultūrinio neformaliojo ugdymo plėtros: pavyzdžiui, rekomendavo, kad Varėnos muzikos mokyklai būtų suteiktas J. Čiurlionytės vardas, joje sustiprinant etnokultūrinį ugdymą (į šią rekomendaciją buvo atsižvelgta).

2011 m. pabaigoje Taryba nutarė organizuoti *ikimokyklinių įstaigų apklausą* dėl etnokultūrinio ugdymo ir sudaryti etnokultūrinės krypties ikimokyklinių įstaigų sąvadą. 2013 m. apibendrinus 327 ikimokyklinių įstaigų atsakymus, buvo prieita išvada, kad ikimokyklinio ugdymo įstaigose ugdymo procese naudojama labai daug etnokultūrinio ugdymo metodų ir būdų, pedagogai stengiasi patys kurti reikalingas priemones, ieškoti įvairių etninės kultūros perteikimo formų, daug dėmesio skirti savo etnografinio regiono etninei kultūrai.

Taryba 2011 m. pabaigoje taip pat nutarė inicijuoti apklausą dėl etnokultūrinio ugdymo meno mokyklose, parengė anketą ir ją išplatino per Tarybos regionines tarybas ir savivaldybių švietimo skyrius. Anketas užpildė 59 mokyklos, iš kurių dauguma nurodė, kad jose vyksta aktyvus etnokultūrinis ugdymas, tačiau Tarybos ekspertai suabejojo, ar atsakant nėra prie etninės kultūros priskirta stilizuota kūryba (kadangi yra žinoma nemažai faktų, kad tokiose mokyklose daugiausia propaguojami modernizuoti liaudies instrumentai, autorių sukurta tautinė muzika ir šokiai). Todėl Taryba nutarė patikslinti, kurios iš anketą užpildžiusių mokyklų realiai vykdo etnokultūrinį ugdymą, pristatyti neformaliojo ugdymo mokyklų vadovams pagrindinio ir vidurinio ugdymo etninės kultūros bendrąsias programas, o kartu išaiškinti esminius skirtumus tarp etninės kultūros ir stilizuotų jos inovacijų.

Tradicinių šokių klubo stovyklos dalyviai Zyplių dvare, 2015 m. Nuotr. V. Jocio

2010 m. Taryba svarstė *Karių tautinio ir pilietinio ugdymo* programos gairių projektą, kurį parengė VDU Etnologijos katedros vedėjas dr. A. Vaicekauskas, ir nutarė organizuoti susitikimą su KAM siekdamą išsiaiškinti karių patriotinio ugdymo poreikį bei galimybes gauti užsakymą vadovėliui parengti. 2012-11-28 Tarybos pirmininkė D. Urbanavičienė ir A. Vaicekauskas susitiko su KAM viceministru V. Umbrasu dėl karių tautinio ir patriotinio ugdymo plėtros, o 2012-12-11 per Tarybos posėdį, dalyvaudant Pilietinės gynybos centro prie KAM direktoriui D. Bičkauskieniui, buvo nutarta šiuo klausimu surengti apskritojo stalo diskusiją Lietuvos karo akademijoje (toliau – LKA). Diskusija LKA buvo surengta 2013-01-10, vėliau ją pratęsiant kitų susitikimų metu buvo aptarti „Etninės kultūros pritaikymo karių moralei stiprinti strategijos“ projekto pradmenys (abiejuose susitikimuose Tarybai atstovavo D. Urbanavičienė ir V. Tumėnas).

ETNINĖS KULTŪROS SPECIALISTŲ RENGIMAS

Taryba 2011 m. pabaigoje pateikė siūlymus dėl *Pedagogų kvalifikacijos tobulinimo koncepcijos* projekto tobulinimo (jie buvo įtraukti į Seimo ŠMKK parengtą renginio protokolą).

Taip pat Taryba ne kartą pasisakė už *etnokultūrinių studijų išsaugojimą ir plėtrą konkrečiose aukštosiose mokyklose*. Pavyzdžiui, 2010 m. Taryba kreipėsi į Marijampolės kolegijos vadovybę, rekomenduodama išsaugoti etnokultūros dalyko dėstymą privaloma tvarka visų studijų pakopų dalykų sąrašė (į rekomendaciją buvo atsižvelgta).

Iškylus Lietuvos muzikos ir teatro akademijos (toliau – LMTA) Etnomuzikologijos katedros išsaugojimo problemoms, Taryba 2011 m. kreipėsi į LMTA vadovybę ir rekomendavo reorganizuojant LMTA ieškoti būdų ne tik kaip išsaugoti Etnomuzikologijos katedros ir jos studijų programos savarankiškumą, bet ir suteikti daugiau galimybių etnomuzikologinių studijų plėtrai (į tai buvo atsižvelgta). Išrinkus naujuoju LMTA rektoriumi prof. Z. Ibelgaupą, etnomuzikologinių studijų perspektyvos su juo buvo aptartos per susitikimą 2012-02-14 (dalyvavo Tarybos pirmininkė D. Urbanavičienė, Tarybos narė ir LMTA Etnomuzikologijos katedros vedėja D. Vyčienė, Seimo narys G. Songaila). Taryba 2012–2013 m. kelis kartus kreipėsi į ŠMM, rekomenduodama LMTA Muzikinio folkloro programoms studijoms skirti tikslinį finansavimą, tuo tikslu D. Urbanavičienė ir D. Vyčienė 2013-04-09 susitiko su ŠMM viceministru G. Krasauskiene. Pastangos davė rezultatą ir ŠMM 2014 m. skyrė valstybinę dotaciją trims vietoms studijuoti Muzikinio folkloro programą LMTA.

Taip pat buvo rūpinamasi etnokultūrinių studijų tęstinumu kitose aukštosiose mokyklose. Tarybos padalinys Aukštaitijos taryba 2012 m. kreipėsi į ŠMM dėl lituanistinių ir etnologinių studijų LEU, VDU bei KU subsidijavimo, pasiūlė šiose aukštosiose mokyklose organizuoti etninės kultūros kursus pagrindinių ir vidurinių mokyklų mokytojams, kad šie įgytų reikiamų kompetencijų, reikalingų įgyvendinant Etninės kultūros bendrąsias programas. Iš dalies atsižvelgus į šį kreipimąsi ir į konsultacijas su Tarybos pirmininke, ŠMM 2013 m. skyrė VDU etnologinėms studijoms dotacijas 10-čiai vietų.

TARMIŲ GYVOSIOS TRADICIJOS PUOSELĖJIMAS

2010 m. pradžioje Taryba aptarė tarmių gyvosios tradicijos išsaugojimo klausimą ir nutarė kreiptis į Seimą, Vyriausybę, Kultūros ministeriją ir kitas institucijas, siūlydama paskelbti atmintinus *Tarmių metus*. Tuo tikslu iš Tarybos narių ir kviestinių ekspertų (atstovaujančių VLKK, LKI, VU Baltistikos ir bendrosios kalbotyros katedrai, ŠU, visuomeniam „Rytų aukštaičių sambūriui“) buvo sudaryta ekspertinė Tarmių grupė. Siekdamą Tarmių metų paskelbimo ir tinkamo įgyvendinimo, Tarmių grupė surengė 5

posėdžius, Taryba šį klausimą svarstė 10-yje posėdžių, savo siūlymus pateikė 17-oje raštų.

Iš pradžių Seimui, KM, ŠMM ir VLKK buvo siūlyta Tarmių metais paskelbti 2011-uosius metus. Ministerijos ir VLKK pritarė šiai idėjai, KM paskatino Tarybą nedelsiant rengti Tarmių metų programą ir priemonių planą, tačiau Seimo ŠMKK nurodė kliūtis Tarmių metais paskelbti tiek 2011-uosius, tiek 2012-uosius metus. Todėl Taryba pateikė siūlymą Tarmių metais paskelbti 2013-uosius. Žemaitijos taryba 2010 m. pabaigoje nutarė Tarmių metais Žemaitijoje paskelbti net trejus metus (2011, 2012 ir 2013 m.), pasitvirtino Žemaitijos regiono Tarmių komisiją. Aukštaitijos taryba inicijavo siūlymą Seimui siūlyti ieškoti galimybių Tarmių metais paskelbti dar 2012-uosius. Seimo narys V. Dautartas užregistravo projektą paskelbti Tarmių metais 2013-uosius ir kreipėsi į Seimo Pirmininkę I. Degutienę, prašydamas skubos tvarka Tarmių metų klausimą įtraukti į Seimo darbotvarkę. Ilgai nesulaukus teigiamų poslinkių, Tarybos ir regioninių tarybų prašymu 2011 m. pabaigoje 47 Seimo nariai pasiūlė Seimui Tarmių metų klausimą svarstyti skubos tvarka. 2011-12-06 Seimas pritarė nutarimo „Dėl 2013 metų paskelbimo Tarmių metais“ projektui Nr. XIP-2391(5), tačiau galutinis klausimo svarstymas Seime vėl užtruko. Tarybos prašymu, Seimo nario G. Songailos patarėja N. Balčiūnienė vėl surinko 38 Seimo narių parašus, kad šis klausimas skubiai būtų įtrauktas į Seimo darbotvarkę. Galiausiai Seimas 2012-03-27 nutarimu Nr. XI-1944 paskelbė 2013-uosius metus Tarmių metais.

Tuomet Taryba kreipėsi į Lietuvos europarlamentarus, siūlydama 2013 m. inicijuoti tarmėms skirtą renginį Europos parlamente. Šią idėją palaikė europarlamentarai R. Morikūnaitė, V. Tomaševskis, J. V. Paleckis ir V. Blinkevičiūtė, tačiau konkretų renginį numatė tik J. V. Paleckis (apie Žemaitiją, kuriame skirta vietos ir žemaičių tarmei).

Taryba parengė *Tarmių metų programų tarpinstitucinio plano* projektą, kurį 2012-06-11 pateikė Ministro Pirmininko tarnybai ir kultūros ministru A. Gelūniui, prašydama išnagrinėti projektą tarpinstituciniame pasitarime. Toks pasitarimas Vyriausybėje įvyko 2012-06-18, Ministro Pirmininko potvarkiu 2012-08-08 Nr. 218 buvo patvirtinta darbo grupė pasiūlymams dėl Tarmių metų minėjimo 2013 m. parengti, į kurią įtrauktas ir Tarybos atstovas. Tarmių metų priemonių planas buvo patvirtintas Vyriausybės 2012-10-16 nutarimu Nr. 1270.

Dar nesulaukusi šio plano patvirtinimo, Taryba 2012 m. vasarą kreipėsi į KRF, KM ir SRTRF prašydama 2013 m. *suteikti prioritetą Tarmių metams skirtiems projektams* (į šį siūlymą daugiausia atsižvelgė Kultūros rėmimo fondas). Taryba paragino regionines tarybas ir savivaldybes teikti KRF tarmių puoselėjimui skirtus projektus, o savivaldybėms pasiūlė jų biudžetuose 2013 m. numatyti lėšų tarmėms puoselėti.

Į pasirengimą Tarmių metams aktyviai įsitraukė Tarybos regioniniai padaliniai: pavyzdžiui, Aukštaitijos taryba kreipėsi į regiono žiniasklaidos priemones, siūlydama atskira

rubrika skelbti tarmių bei krašto tautosakos pavyzdžius, o Suvalkijos (Sūduvos) regioninė etninės kultūros globos taryba (toliau – Suvalkijos (Sūduvos) taryba) kartu su Marijampolės kolegija 2012-11-23 surengė konferenciją „Etninė kultūra ir tarmės – tautinio identiteto ir kalbos gyvasis šaltinis“. Įgyvendinant Tarmių metus 2013 m. Tarybos atstovai aktyviai dalyvavo aptariant tarmių puoselėjimą įvairiose televizijos ir radijo laidose, inicijavo renginius, paragino savivaldybes ir nevyriausybinę organizaciją vasario 21 d. švęsti ne tik Gimtosios kalbos, bet ir Tarmių dieną, skaitė pranešimus konferencijose, seminaruose ir pan. Bendradarbiaudama su Lietuvos radijo ir televizijos komisija, Taryba inicijavo „Pragiedrulių“ konkurso specialiąsias nominacijas už tarmių ir etninės kultūros sėkmingiausių sklaidą.

ETNOGRAFINIŲ REGIONŲ GLOBA

Taryba 2011–2012 m. siekė sustiprinti *etninės kultūros būklės stebėseną etnografiniuose regionuose*: tuo tikslu patvirtino visoms regioninėms taryboms bendrą etninės kultūros plėtros etnografiniuose regionuose stebėsenos lentelę, įpareigojo sudaryti etnografiniuose regionuose veikiančių institucijų ir visuomeninių organizacijų, susijusių su etninės kultūros plėtra, sąrašus. Bendruosiuose regioninių tarmių specialistų ir pirmininkų posėdžiuose buvo nutarta vykdyti etninės kultūros būklės etnografiniuose regionuose stebėseną pagal bendrą modelį, siekti ne tik kiekybinio, bet ir kokybinio vertinimo, telkti bendrai veiklai regione veikiančias institucijas ir organizacijas. Regioninės tarybos etninės kultūros būklės atskirose vietovėse stebėseną dažnai vykdė per išvažiujamuosius posėdžius.

Aptariamąsias kadencijas metu Taryba ir jos padaliniai regionuose nuosekliai siekė *etnografinių regionų statuso įtvirtinimo*, taip pat rengė siūlymus *dėl apskričių reformos etnografinių regionų pagrindu*. 2010 m. pradžioje Taryba aptarė savo poziciją etnografinių regionų ir apskričių reformos klausimu ir nutarė siūlyti vykdant administracinio teritorinio skirstymo reformą prioritetu laikyti etnografinių kultūrinį tęstinumą (išsaugant etnografinių regionų pavadinimus ir teritorijas). Šie Tarybos siūlymai buvo pateikti Prezidentei Daliai Grybauskaitei, Seimo Valstybės valdymo ir savivaldybių komitetui, vidaus reikalų ministru R. Palaičiui. Ypač aktyvią iniciatyvą šiuo klausimu parodė Tarybos regioniniai padaliniai. Žemaitijos taryba ir Mažosios Lietuvos regioninė etninės kultūros globos taryba (toliau – Mažosios Lietuvos taryba) 2010-02-06 Gargžduose surengė konferenciją „Regionų reforma ir Vakarų Lietuvos istoriniai, etnokultūriniai regionai“ (dalyvavo 17 Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos visuomeninių organizacijų) ir priėmė rezoliuciją, kad Lietuvos valstybei rengiant administracinę reformą būtina suderinti ekonominius interesus su etnokultūrinių regionų išsaugojimu (rezoliucija adresuota Prezidentei, Seimo Pirmininkei bei Seimui, Ministrui Pirmininkui bei Vyriausybei). Žemaitijos taryba ir Mažosios

Lietuvos taryba 2010-09-18 Tauragėje surengė antrąją konferenciją „Istoriškai susiformavę etnokultūriniai vakarų Lietuvos regionai ir regionų reforma Lietuvoje“, kurioje priėmė rezoliuciją, pakartojančią Gargžduose vykusios konferencijos teiginius.

Taryba nutarė pateikti regioninėms taryboms svarstyti konkrečius galimo teritorinio administracinio skirstymo, remiantis etnografiniais regionais, modelius. Jie buvo rengiami ir tobulinami 2011 m. pabaigoje – 2012 m. pradžioje, o 2012 m. pabaigoje buvo išrinktas vienas variantas, kuriam pritarė ir regioninės tarybos. Tarybos siūlomi administracinės reformos modeliai buvo viešai svarstomi įvairiuose renginiuose: 2012-03-02 Taryba kartu su Žemaitijos taryba Seimo Europos informaciniame centre surengė diskusiją dėl administracinės reformos, kuri paskatino aukštesnio lygmens svarstymus dėl Lietuvos administracinės reformos (dalyvavo Seimo Valstybės valdymo ir savivaldybių komiteto pirmininkas V. Kurpavasas); 2012-03-24 Tarybos iniciatyva Vytauto Didžiojo universitete buvo surengta Lietuvos nevyriausybinų organizacijų konferencija „Lietuvos teritorinės administracinės reformos problemos ir lūkesčiai“. Pastarosios konferencijos rezoliucijoje, adresuotoje Prezidentei, Seimui, Ministrui Pirmininkui ir vidaus reikalų ministrui, buvo atkreiptas dėmesys į būtinybę atsižvelgti į ES valstybėse dominuojančią praktiką remtis istoriniais kultūriniais regionais, joje pateikti konferencijos siūlomi Lietuvos teritorinio administracinio suskirstymo principai³. Išsamiausiai į šią rezoliuciją atsakė Vidaus reikalų ministerija (toliau – VRM): į Tarybos siūlymus pagal galimybes bus atsižvelgta, jei bus apsispręsta reformuoti LR teritorijos administracinius vienetų, tačiau šiuo metu VRM nerengia ir neturi informacijos apie kitų institucijų rengiamus Lietuvos aukštesniojo teritorinio administracinio suskirstymo projektus.

Per bendrą Tarybos regioninių tarybų atstovų pasitarimą Telšiuose 2012-09-14 buvo nutarta vienu svarbiausių regioninių tarybų veiklos prioritetų laikyti etnografinių regionų įteisinimą. Šis klausimas 2013 m. buvo dukart svarstytas Dzūkijos (Dainavos) regioninės etninės kultūros globos tarybos (toliau – Dzūkijos (Dainavos) taryba) posėdžiuose, surengtuose kartu su Seimo Dzūkijos bičiulių parlamentinės grupės atstovais, kuriuose buvo nutarta bendromis pastangomis siekti etnografinių regionų įteisinimo – ir kaip kultūrinių regionų, ir kaip administracinių vienetų.

2012 m. pabaigoje Aplinkos ministerijai iškėlus idėją Lietuvos magistraliniuose keliuose žymėti etnografinius regionus ir pateikti informaciją apie juos, Taryba šį klausimą svarstė 3 posėdžiuose ir rekomendavo, kad etnografinį regioną nurodantis ženklas neturėtų prilygti riboženkliui, pasiūlė ženkle panaudoti Lietuvos žemėlapių kontūrą su jame apytiksliai pažymėta etnografinio regiono vieta ir etnografinio

³ NUTS-3 lygmenį formuoti istoriškai susiformavusių etnokultūrinių regionų pagrindu, NUTS-2 lygmenyje numatyti jų sąsąją su ekonominiu pagrindu formuojamais regionais, didžiųjų miestų raidą derinti su centro – periferijos atotrūkio mažinimu.

regiono pavadinimu lietuvių kalba, netoli įrengto etnografinio regiono ženklo esančiose poilsia vietose ar aikštelėse pastatyti informacinius stendus, pateikiančius bendriausius duomenis apie etnografinį regioną ir jo savitumus. Tuo pat metu Taryba nutarė parengti etnografinių regionų ypatybes apibendrinančią medžiagą, suderintą su specialistais, ir ją paskelbti savo tinklalapyje. 2013 m. gegužės mėn. Taryba pateikė Aplinkos ministerijai tekstus apie etninės architektūros ir kraštovaizdžio ypatumus etnografiniuose regionuose.

Daug dėmesio buvo skirta etnografinių regionų pavadinimų įteisinimo svarstymui. Visų pirma Suvalkijos (Sūduvos) taryba 2013 m. pradžioje pasiūlė Aplinkos ministerijos planuojamuose ženkluose prie magistralinių kelių nurodyti etnografinio regiono vardą Sūduva. Siekdama išsiaiškinti nuomones, Taryba kartu su Seimo nariu A. Patacku 2013-02-19 surengė diskusiją „Regioninė politika Lietuvoje: Sūduva ar Suvalkija?“ Seimo Europos informaciniame centre. Atsižvelgdama į Suvalkijos (Sūduvos) tarybos iniciatyvą, Taryba kreipėsi į Valstybinę lietuvių kalbos komisiją (toliau – VLKK), siūlydama į Lietuvos vietovardžių sąrašą įrašyti Sūduvos etnografinio regiono pavadinimą, dalyvavo šiuo klausimu komisijos posėdyje. Iš dalies į tai atsižvelgusi, VLKK 2013 m. vasario 28 d. nutarimu Nr. N-1 (137) į šį sąrašą įrašė etnografinio regiono pavadinimą „Suvalkija, šalutinis variantas – Sūduva“. Tuo nepasitenkindama, Suvalkijos (Sūduvos) taryba 2013 m. parengė apklausos dėl Sūduvos vardo vartojimo anketą ir ją išplatino Marijampolės, Kalvarijos, Kazlų Rūdos, Šakių, Vilkaviškio ir Prienų savivaldybėse, siekdama sužinoti vietos žmonių nuomonę dėl regiono pavadinimo. Apibendrinus 2122 užpildytų anketų duomenis paaiškėjo, kad 44 % pasisakė už pavadinimą „Sūduva“, 26 % – už pavadinimą „Suvalkija“, 20 % – už pavadinimą „Suvalkija (Sūduva)“, 11 % – už pavadinimą „Sūduva (Suvalkija)“. Taryba šiuos duomenis 2013 m. pabaigoje pateikė VLKK.

Savo regiono pavadinimo įtvirtinimo siekė ir Dzūkijos (Dainavos) taryba, 2013-03-15 ji kartu su Seimo Dzūkijos bičiulių parlamentinės grupės atstovais nutarė kreiptis į Aplinkos ministeriją ir VLKK, siūlydama vartoti Dzūkijos (Dainavos) pavadinimą. Seimo Dzūkijos bičiulių parlamentinės grupės pirmininkas A. Kašėta raštu kreipėsi į VLKK, siūlydamas Lietuvos vietovardžių sąrašą įrašyti etnografinio regiono „Dzūkija (Dainava)“ pavadinimą, tačiau VLKK atsakė, kad šį regioną tinka vadinti tik „Dzūkija“.

VLKK viešai paskelbus rekomendaciją nevertoti Mažosios Lietuvos pavadinimo nurodant Tarybos padalinį Mažosios Lietuvos tarybą ir etnografinį regioną, sukėlė aktyvių diskusijų šioje regioninėje taryboje, kuri nutarė tuo klausimu surengti konferenciją. 2013-12-06 Šilutėje surengtoje konferencijoje „Vardas Mažoji Lietuva – būti ar nebūti?“ buvo priimta rezoliucija išsaugoti Mažosios Lietuvos pavadinimą. Ši rezoliucija buvo pateikta VLKK ir paskelbta Tarybos interneto svetainėje. Į rezoliuciją VLKK atsižvelgė ir savo nutarimu 2014-01-30 Nr. N-1 (150) papildė Lietuvos vietovardžių sąrašą, įrašydama Mažąją Lietuvą.

Siekdama įtvirtinti Lietuvos etnografinių regionų statusą ir jų pažinimą visuomenėje, 2013 m. pradžioje Taryba pasiūlė Seimui 2014-uosius metus paskelbti Etnografinių regionų metais. Seimo Dzūkijos bičiulių parlamentinė grupė 2013-04-11 užregistravo Seimo nutarimo „Dėl 2014 metų paskelbimo Etnografinių regionų metais“ projektą Nr. XIIP-445, kuriam Seimas 2013-04-23 po pateikimo pritarė, tačiau Vyriausybė dėl šio projekto priėmė neigiamą nutarimą. Dėl to Taryba 2013 m. rugsėjo mėn. pateikė Seimui naują siūlymą Etnografinių regionų metais paskelbti 2015-uosius metus. Atsiliepdama į šį siūlymą, Seimo Dzūkijos bičiulių parlamentinė grupė užregistravo Seimo nutarimo „Dėl 2015 metų paskelbimo Etnografinių regionų metais“ projektą, kurį Seimas patvirtino nutarimu 2013 m. spalio 15 d. Nr. XII-564.

TAUTINIO PAVELDO PRODUKTŲ ĮSTATYMO ĮGYVENDINIMO PRIEŽIŪRA

Taryba aktyviai dalyvavo vertindama įvairius tautinio paveldo produktų sritį reglamentuojančius teisės aktų projektus. Bene daugiausia dėmesio skirta 2010 m. Seime pradėtam svarstyti Tautinio paveldo produktų įstatymo pakeitimo įstatymo projektui (Nr. XIIP-1551). Taryba pateikė Seimo Pirmininkei I. Degutienei, Ministrui Pirmininkui A. Kubiliui ir žemės ūkio ministrui K. Starkevičiui projekto vertinimą, rekomenduodama nekeisti įstatymo pavadinimo ir atsakyti projekte teikiamo klaidinančio sąvokos „tautinis paveldas“ apibrėžimo, nes iš to kyla nepageidautina kolizija su kitais teisės aktais, reglamentuojančiais etninės kultūros ir paveldosaugos sritis. 2010-06-07 Žemės ūkio ministerijoje (toliau – ŽŪM) įvyko Tarybos atstovų susitikimas su viceministru M. Kuklieriumi ir ŽŪM Tautinio paveldo skyriaus specialistais, kuriame buvo aptarti projekto trūkumai, Tautinio paveldo produktų įstatymo įgyvendinimo problemos. Prasidėjus Seime intensyviems įstatymo projekto svarstymams, Taryba pasiūlė šį projektą dėl ryškių trūkumų atmesti ir pateikė savo pastabas. Seimo Kaimo reikalų komitetas įtraukė Tarybos pastabas bei siūlymus į projekto svarstymą ir 2011-12-14 daugumai jų pritarė, nutarė grąžinti projektą iniciatoriams tobulinti, o 2012-03-20 tokį nutarimą priėmė ir Seimas plenariniame posėdyje. 2012-05-16 Tarybos pirmininkė D. Urbanavičienė, ŽŪM Tautinio paveldo skyriaus atstovai ir VLKK svarstė Tautinio paveldo produktų įstatymo sąvokas ir jų apibrėžimus, priėmė bendrus sprendimus dėl jų koregavimo. Po to ŽŪM pateikė Tarybai derinti patobulintą Tautinio paveldo produktų įstatymo pakeitimo įstatymo projektą Nr. 12-1827-01. Įvertinusi šį projektą, Taryba pasiūlė tobulinti netikslius terminus, nurodė ir kitus trūkumus.

Taip pat Taryba vertino kitus teisės aktų projektus ir teikė siūlymus juos tobulinti. Pavyzdžiui, vertindama ŽŪM parengtą Tautinio paveldo produktų apsaugos, jų rinkos ir amatų plėtros 2008–2015 m. programos projektą (Nr. 11-1248-01), Taryba pasiūlė tikslinti vertinimo kriterijų ir tradicinių amatų mokymo apibrėžtis – į daugumą jų ŽŪM atsižvelgė

tvirtindama projektą. ŽŪM parengus Tautinio paveldo produktų plėtros programos 2012–2020 m. projektą, Tarybos atstovas V. Tumėnas dalyvavo Tautinio paveldo produktų tarybos posėdyje, kuriame pateikė Tarybos siūlymus tobulinti projektą, į kuriuos ŽŪM taip pat atsižvelgė.

Siekdama efektyvesnio Tautinio paveldo produktų įstatymo įgyvendinimo, Tarybos ekspertinė Tautinio paveldo produktų grupė 2010-07-07 susitiko su ŽŪM Tautinio paveldo produktų skyriaus darbuotojais ir nusprendė tuo klausimu surengti konferenciją Seime. Konferencija „Lietuvos tautinis paveldas: dabartis ir perspektyvos“ ir spaudos konferencija Seime buvo surengta 2010-12-17, joje pranešimus skaitė Tarybos nariai D. Urbanavičienė, V. Tumėnas, L. Klimka ir I. Seliukaitė.

Daug dėmesio Taryba skyrė seniausiomis tradicijomis pasižyminčiam Kaziuko mugėi. Vilniaus m. savivaldybė nutarė patentuoti šią mugę ir patvirtinti jos logotipą, tačiau išrinktas projektas pasižymėjo trūkumais, todėl Taryba 2013 m. pradžioje kreipėsi į Vilniaus merą A. Zuoką rekomenduodama organizuoti naują Kaziuko mugės logotipo sukūrimo konkursą, įtraukiant į vertinimo komisiją etninės kultūros ekspertus. Savivaldybė surengė naują konkursą logotipui, jo projektai buvo svarstomi 3 Tarybos posėdžiuose ir bendruose pasitarimuose su savivaldybe. 2013 m. pabaigoje Taryba pritarė galutiniam Kaziuko mugės logotipo projektui. Be to, Taryba 2013 m. pasiūlė Kaziuko mugę kasmet pradėti po kovo 4 d. pirmojo penktadienio (dėl tinkamųjų oro sąlygų) – nuo tol mugė rengiama vadovaujantis šiuo siūlymu.

Tarybos padaliniai regioninės tarybos kasmet svarstė ir teikė ŽŪM kandidatų sėkmingiausių metų amatininko premijai gauti, nagrinėjo tradicinių amatų centrų steigimo projektus ir teikė dėl jų rekomendacijas, Tarybos sekretoriato specialistai teikė pagalbą asmenims, rengiantiems paraiškas dėl tradicinio amato sertifikavimo, taip pat rengiantiems tradicinių amatų puoselėjimo projektus paramai iš struktūrinių Europos Sąjungos fondų gauti.

ETNINĖS KULTŪROS ĮTRAUKIMAS Į KAIMO TURIZMĄ

Siekdama etninės kultūros integravimo į kaimo turizmą, 2011 m. pabaigoje Taryba sudarė darbo grupę, kuri šiuo klausimu surengė kelis posėdžius su kviestiniais ekspertais. 2012 m. pradžioje Tarybos Etninio turizmo grupė, dalyvaujant Lietuvos kaimo turizmo asociacijai (toliau – LKTA) prezidentui L. Žabaliūnui, aptarė S. Urbanavičiūtės atliktą tautinio paveldo būklės Lietuvos kaimo turizmo sodybose tyrimą, vėliau (2012-03-07) jis buvo pristatytas LKTA suvažiavime (tyrimo prezentacija vėliau paskelbta LKTA ir Tarybos tinklalapiuose). 2012 m. gegužės mėn. Taryba pateikė LKTA savo siūlymus dėl „Klasifikacinių reikalavimų Asociacijos nariams, užsiimantiems kaimo turizmo verslu“ projekto tobulinimo. Vykdydama su LKTA sutartus Tarybos įsipareigojimus rinkti tradicijas

puoselėjančių kaimo turizmo sodybų gerosios patirties pavyzdžius, Mažosios Lietuvos taryba 2012 m. pabaigoje aptarė tradicijų puoselėjimą Rusnės salos kaimo turizmo sodybose (aplankė A. ir D. Drobnių, G. Genienės, Ž. ir V. Skirkevičių kaimo turizmo sodybas), nutarė teikti profesionalią pagalbą, konsultuojant kaimo turizmo sodybų savininkus dėl tradicijų puoselėjimo.

NEMATERIALAUS KULTŪROS PAVELDO GLOBA

Tarybos Etnokultūrinio paveldo ekspertų grupė 2010 m. pradžioje aptarė nematerialaus kultūros paveldo apsaugos Lietuvoje problemas, nutarė siekti nematerialaus paveldo archyvų įteisinimo, sukaupti duomenis apie kitų šalių patirtį šioje srityje. Tarybos pirmininkė išnagrinėjo pagrindinius teisės aktus, reglamentuojančius nematerialiųjų paveldą ir etninę kultūrą Lietuvoje bei užsienyje, surinko duomenis apie nematerialaus ir materialaus kultūros paveldo globą Latvijoje, Estijoje, Norvegijoje ir kai kuriose kitose šalyse, šią informaciją 2010 m. pabaigoje pateikė Seimo ŠMKK sudarytai darbo grupei. 2011-04-09 Tarybos pirmininkė Trondheime (Norvegija) vykusio tarptautinio seminaro dalyvius supažindino su nematerialaus paveldo apsauga Lietuvoje, Seimo ir Kultūros ministerijos planais sujungti nematerialaus ir materialaus paveldo apsaugą (sukuriant Valstybinę kultūros paveldo ir etninės kultūros tarybą vietoj Tarybos ir Valstybinės kultūros paveldo komisijos). Neigiamai įvertinę šiuos planus, tarptautinio seminaro dalyviai iš 10 šalių pasirašė tarptautinę rekomendaciją Lietuvai atsisakyti idėjos sujungti nematerialių paveldą globojančias mažesnes ir silpnesnes institucijas su didesnėmis, stipresnėmis ir geriau įsitvirtinusiomis materialaus paveldo apsaugos institucijomis. Šią rekomendaciją Taryba 2011-05-31 pateikė Seimo Valdybai bei kitiems Seimo nariams. Tai prisidėjo prie kitų Tarybos argumentų, kuriais vadovaujantis Seimas 2011-11-15 atmetė idėją sujungti nematerialaus ir materialaus kultūros paveldo apsaugą.

Tešdama ankstesnių Tarybos kadencijų įdirbį, Taryba aptarė *Dokumentų ir archyvų įstatymą*, kuris, deja, neapima folkloro archyvų, dokumentine forma užfiksuotos folkloro, etnografinių aprašų ir kitos nematerialaus kultūros paveldo medžiagos archyvavimo teisinio reglamentavimo. 2012 m. Taryba parengė Dokumentų ir archyvų įstatymo papildymo projektą, jį pateikė Seimo ŠMKK ir Lietuvos nacionalinei UNESCO komisijai, siūlydama jį papildyti ir įvesti specializuotų archyvų sąvoką, tokiems archyvams įstatyme paskirti atskirą straipsnį. Nesulaukusi iš Seimo atsakymo, Taryba 2013-04-02 pakartotinai kreipėsi į Seimo ŠMKK, siūlydama papildyti šį įstatymą, tačiau vėl nesulaukė atgarsio.

Siekdama išsaugoti etninius vietovardžius, Taryba 2013-03-25 pateikė Seimui ir Ministrui Pirmininkui išvadas dėl projekto, siekiančio įtvirtinti Lietuvos vietovardžių ir gatvių pavadinimų daugiakalbę rašybą. Taryba pabrėžė, kad Lietuvos vietovardžių žymėjimas privalo būti tik valstybine lietuvių kalba, vadovaujantis būtinybe išsaugoti nesudarkytus etninius vietovardžius, atsižvelgiant į Lietuvos ratifikuotą UNESCO

EKGT ir Lietuvos žurnalistų sąjungos rengto konkurso „Kūrybiškiausiai ir profesionaliausiai tarmės pristatęs periodinis leidinys 2013 m.“ komisija, įvertinusi kandidatų paraiškias ir vadovaudamasi kokybiškumo, profesionalumo ir periodiškumo kriterijais, tarp kitų laureatų apdovanojo Gargždų laikraštį „Banga“ (redaktorė Vilija Butkuvienė) – už leidinio skiltį „2013-ieji – Tarmių metai“, kurioje buvo ne tik gausu tarmiškų žemaitiškų tekstų, bet ir tekstų, supažindinančių vietas gyventojus su visomis tarmėmis. Nuotraukoje redaktorė Vilija Butkuvienė su prizais. 2014 m., Gargždai

Vrublevskių Mokslo akademijoje parodos, skirtos Tarmių metams, vaizdai, 2013 m. gegužės 29 d.

Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvenciją. Šiame kreipimesi taip pat išreikšta Tarybos nuomonė, kad nelietuviams LR piliečiams galėtų būti suteikta galimybė dokumentuose savo asmenvardžius rašyti nelietuviškais rašmenimis tik antrajame paso puslapyje (kaip numatyta Lietuvos Respublikos vardų ir pavardžių rašymo dokumentuose įstatymo projekte Nr. XIP-1668), o vadovaujantis Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencija būtina siekti, kad ne tik Lietuvoje, bet ir Lenkijoje būtų neiškraipoma tautinei mažumai save priskiriančių asmenų vardų ir pavardžių struktūra.

2013 m. Taryba kartu su Nacionalinės šeimų ir tėvų asociacijos ir Tarptautinio teologijos instituto Trumau (Austrija) atstovais svarstė *genderizmo idėjų atitiktį lietuvių šeimoms tradicijoms ir liaudies pedagogikai*, šių idėjų įtvirtinimą Europos Tarybos konvencijoje dėl smurto prieš moteris ir smurto šeimoje prevencijos ir kovos su juo. Taryba 2013-04-10 kreipėsi į Prezidentę D. Grybauskaitę, Seimo Pirmininką V. Gedvilą ir kitus Seimo narius, Ministrą Pirmininką A. Butkevičių rekomenduodama šios konvencijos neratifikuoti, bet jos esminę paskirtą atitinkančius tikslus įgyvendinti parengiant Lietuvos teisės aktus, kurie labiau

atitiktų mūsų visuomenės tradicijas, vyraujančias pažiūras ir papročius. Gavusi Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos kvietimą dalyvauti rengiamame forume dėl šios konvencijos, Taryba atsisakė dalyvauti diskusijose po to, kai Vyriausybė vienašališkai jau priėmė sprendimą dėl konvencijos.

ETNINĖS KULTŪROS SKLAIDA MASINĖSE INFORMAVIMO PRIEMONĖSE

Taryba 2010 m. pradžioje sudarė ekspertinę Žiniasklaidos grupę, kuri nutarė organizuoti susitikimą su nacionalinio transliuotojo Lietuvos radijo ir televizijos (toliau – LRT) taryba ir siūlyti per LRT transliuoti etninei kultūrai svarbius renginius ir geriausias regioninių televizijų parengtas laidas, taip pat etninės kultūros laidas iš LRT archyvų. Šie siūlymai 2010-06-09 buvo aptarti su LRT Tarybos pirmininku D. Radzevičiumi, susitarta bendradarbiauti, kartą per metus rengti bendrą Tarybos ir LRT tarybos posėdį etninės kultūros sklaidos klausimais. 2010-10-28 LRT vadovybė (D. Radzevičius ir A. Siaurusevičius) dalyvavo Tarybos Žiniasklaidos grupės posėdyje ir aptarė LRT bendradarbiavimo su Taryba gaires, etninės kultūros sklaidos per LRT intensyvinimo galimybes. Nutarus teikti rekomenduotinių transliuoti per LRT etninei kultūrai svarbių renginių sąrašą, Taryba 2011–2013 m. šiuos sąrašus pateikdavo kasmet, į kuriuos LRT atsižvelgdavo ir transliuodavo maždaug pusę pasiūlytų renginių. Paskelbus LRT programų nacionalinės strategijos projektą, Taryba 2012-02-24 pateikė siūlymus jį tobulinti. Per Tarybos susitikimą su LRT tarybos atstovais 2012-03-26 buvo aptarta ne tik ši strategija, bet ir Tarybos siūlymai sudaryti galimybes geriausių regioninių televizijų ir radijo stočių etnokultūrinių laidų sklaidai per LRT, plėtoti svarbiausių etnokultūrinių renginių įtraukimą į LRT programas, ieškoti galimybių keistis etnokultūrinių laidų transliacijomis su Latvijos nacionaliniu transliuotoju, į LRT tinklę įtraukti nors vieną naują šviečiamojo pobūdžio etninės kultūros laidą. Daugumai šių siūlymų LRT tarybos atstovai pritarė. Tuomet Taryba įgaliojo regionines tarybas skleisti informaciją regioninėms televizijoms apie galimybę kreiptis į LRT dėl regionuose vykstančių renginių transliavimo, o renginių, kurie buvo pasiūlyti transliuoti per LRT, organizatoriams patarė kreiptis į LRT tikslinant renginių transliavimo galimybes.

Buvo teikti siūlymai ir konkrečių laidų kūrėjams. Pavyzdžiui, inicijavus Mažosios Lietuvos tarybai, Taryba 2012-11-29 kreipėsi į LRT laidos „Duokim garo“ prodiuserį Saulių Basijoką prašydama laidos scenografijoje naudojame regionų kryžkelės ženkle pridėti Mažosios Lietuvos rodyklę – į šį siūlymą buvo atsižvelgta.

Taryba siekė, kad *etninė kultūra žiniasklaidoje nebūtų diskredituojama*. Kilus etninės kultūros puoselėtojų pasipiktinimui dėl tendencingai pateiktos vaikų folkloro ansamblio nuotraukos portalo www.lrytas.lt publikacijoje „Lietuviška tolerancija: du trečdaliai tiki, kad Lietuva – tik lietuviams, gėjais prisipažįsta esantys mažiau šimtadalio gyventojų“, Taryba 2011-10-17 kreipėsi į portalo vyr. redaktorių R. Valatką, reikalaujama nedelsiant šią nuotrauką pašalinti

iš publikacijos, taip pat parašė skundą Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijai. Ši komisija 2012-01-09 pripažino (protokolas Nr. 1), kad Tarybos skundas pagrįstas, nes publikacija pažeidžia Žurnalistų ir leidėjų etikos kodekso 56 straipsnio 7 dalį, įpareigojo portalo vadovybę šį sprendimą paskelbti.

Siekdama išsamiau aptarti etninės kultūros sklaidos masinėse informavimo priemonėse situaciją, Taryba kartu su KM 2012-11-27 surengė konferenciją „Etninės kultūros sklaida masinėse informavimo priemonėse“, kurioje Tarybos ir regioninių tarybų nariai skaitė pranešimus, dalyvavo diskusijose (konferencijoje dalyvavo 60 dalyvių, apie konferenciją rašyta portale alkas.lt).

ETNINĖS KULTŪROS PLĖTROS VALSTYBINĖS PROGRAMOS 2010–2014 M. INICIJAVIMAS, RENGIMAS IR ĮGYVENDINIMO KOORDINAVIMAS KARTU SU KULTŪROS MINISTERIJA

Vykdydama Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymą, Taryba 2010 m. dalyvavo rengiant Etninės kultūros plėtros valstybinės programos (toliau – Programa) 2010–2014 m. etapą. Tarybos pirmininkė D. Urbanavičienė buvo įtraukta į Kultūros ministerijos sudarytą darbo grupę Programai parengti. Taryba svarstė Programos projektą savo 3 posėdžiuose, pateikė 2 raštus Kultūros ministerijai, nurodyma esminius projekto trūkumus ir siūlydama tobulinti Programos projektą. Tačiau Kultūros ministerija, 2010-07-03 patvirtindama Programą, ištaisė tik dalį Tarybos nurodytų trūkumų.

Įgyvendindama Programą, Taryba kasmet kartu su Kultūros ministerijos atstovais nustatydavo Programos prioritetus, į kuriuos atsižvelgdavo Tarybos regioniniai padaliniai ir kai kurios savivaldybės, savo rajone įkurdamos Etninės kultūros plėtros tarybas ir patvirtindamos etninės kultūros programas. Tarybos regioniniai padaliniai aktyviai prisidėjo prie Programos įgyvendinimo teikdamos siūlymus savo regiono savivaldybėms dėl Programos įgyvendinimo, prisidedamos prie strateginių dokumentų rengimo⁴.

ETNINĖS KULTŪROS INTEGRAVIMAS Į BENDRAJĄ LIETUVOS KULTŪROS POLITIKĄ

2010–2011 m. Taryba aktyviai dalyvavo vertindama Lietuvos kultūros politikos kaitos gairių ir jų įgyvendinimo plano projektus. Tarybos atstovai dalyvavo Seime surengtame

⁴ Pavyzdžiui, EKGT regioninės tarybos dalyvavo rengiant Kazlų Rūdos sav. 2013–2020 m. strateginės veiklos planą, rekomendavo patvirtinti Kazlų Rūdos etninės kultūros plėtros 2014–2020 m. programą, prisidėjo rengiant Šakių rajono strateginio plano dalį „Krašto kultūrinio savitumo, patrauklumo puoselėjimas ir turizmo skatinimas“, prisidėjo prie Kauno r. Etninės kultūros plėtros programos 2012–2016 m., Kėdainių r. Etninės kultūros plėtros programos 2013–2015 m. ir Šilutės r. Etninės kultūros saugos ir pritaikymo turizmui 2013–2014 m. priemonių plano patvirtinimo, Jurbarko r. Etninės kultūros plėtros programos atnaujinimo, teikė konsultacijas įvairioms savivaldybėms dėl Programos įgyvendinimo.

Lietuvos kultūros politikos kaitos gairių projekto aptarime, po to raštu pateikė konkrečius projekto papildymus, siekdamai integruoti etninę kultūrą į dokumento strateginius tikslus ir uždavinius, tačiau į Tarybos siūlymus atsižvelgta nebuvo. Paskelbus Lietuvos kultūros politikos kaitos gairių priemonių plano projektą, Taryba pateikė kultūros ministrui A. Gelūniui siūlymus jį tobulinti pabrėžiant, kad trūks ta dėmesio etninei kultūrai, nematerialiajam paveldui, mėgėjų menui, etninėse žemėse gyvenančių užsienio lietuvių kultūrai. Tačiau ir Lietuvos kultūros politikos kaitos gairių priemonių planas buvo patvirtintas, neatsižvelgus į Tarybos pastabas ir siūlymus.

Siekdama integruoti etninę kultūrą, Taryba teikė siūlymus ir dėl *Regionų kultūros plėtros programos 2011–2020 m. ir jos priemonių plano 2012–2014 m.* (toliau – Regionų kultūros plėtros programa ir priemonių planas) projektų tobulinimo. Visų pirma Tarybos iniciatyva įvyko pokalbis „Ar svarbi tautinė kultūra?“ (2011-06-23 paskelbtas laikraštyje ir portale „Lietuvos žinios“), kuriame dalyvavo Tarybos pirmininkė D. Urbanavičienė, kultūros ministras A. Gelūnas, Lietuvos liaudies kultūros centro direktorius S. Liausa, Prezidentės patarėja V. Būdienė, muzikologė Z. Kelmickaitė ir politikos apžvalgininkas A. Medalinskas. Pokalbio metu kultūros ministras sutiko, kad būtina į regionų kultūros plėtrą Lietuvoje įtraukti etnografinių regionų savitumo išsaugojimą ir etninę kultūrą. Nepaisant to, paskelbtuose Regionų kultūros plėtros programos ir priemonių plano projektuose visiškai neliko dėmesio ir lėšų ne tik etninei kultūrai ir etnografiniams regionams, bet ir mėgėjų menui. Taryba svarstė šį klausimą 4-uoje posėdžiuose ir pateikė Kultūros ministerijai, Ministrui Pirmininkui, Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komitetui išvadas, kad projektai turi būti iš esmės tobulinami vadovaujantis Europos Tarybos išvadomis bei atsižvelgiant į Lietuvos poreikius – dėl to pasiūlyta keisti regiono apibrėžtį, kultūros įvairovės bei plėtros traktavimą, įtvirtinti etninės kultūros, tautiško ir tautinės savimonės reikšmę, proporcingiau apskaičiuoti programos įgyvendinimui 2012–2014 m. reikalingų lėšų poreikį ir kt. Tačiau tvirtinant Regionų kultūros plėtros programą ir priemonių planą (kultūros ministro įsakymu 2011-10-19 Nr. ĮV-639) buvo atsižvelgta tik į kai kuriuos neesminius Tarybos siūlymus. Taryba kreipėsi į Ministrą Pirmininką pareikšdama, kad etninė kultūra yra eliminuota iš Regionų kultūros plėtros programos ir priemonių plano. Ministro Pirmininko kanclerio pavaduotojo pavedimu Kultūros ministerija atsakė, kad etninės kultūros ir mėgėjų meno sritys turi patvirtintas savo programas (Etninės kultūros plėtros valstybinę 2010–2014 m. programą, Mėgėjų meno plėtros 2010–2016 m. strategiją, Dainų Švenčių tradicijos tęstinumo 2007–2011 m. bei kitų institucijų parengtas programas), todėl negali būti dubliuojamos naujame dokumente. Tuomet Taryba nutarė atlikti tikslesnę lėšų skyrimo šioms programoms analizę ir iš KM gavo konkretesnius duomenis vien apie mėgėjų meno (jame neišskiriant etninės kultūros) finansavimą (išsamiau žr. Etninės kultūros finansavimas).

2011–2012 m. Taryba teikė siūlymus dėl *Lietuvos menų tarybos*, vėliau pavadintos *Lietuvos kultūros taryba*, steigimo projektu. Vertindama Lietuvos menų tarybos įstatymo projektą (Nr. XIP-3469), Taryba jį svarstė dviejuose posėdžiuose ir pateikė kultūros ministrui išvadą, kad nėra aiškūs planuojamos naujos institucijos santykis su jau esančiomis kultūros tarybomis, jos sudarymo principai neužtikrina visų kultūros sričių (tarp jų ir etninės kultūros) atstovavimo ir ekspertinės kompetencijos, projektas turi daug kitų esminių trūkumų. Kultūros ministerija šiek tiek atsižvelgė į Tarybos pastabas, tačiau patobulintas Lietuvos menų tarybos įstatymo projektas (Nr. XIP-3469) pasižymėjo tais pačiais esminiais trūkumais, todėl Taryba jam nepritarė. Šiam projektui 2011-09-27 nepritarė Seimas ir nutarė jį grąžinti rengėjams tobulinti.

2012 m. paskelbus *Lietuvos kultūros tarybos įstatymo* projektus (Nr. XIP-3469(2) ir Nr. XIP-3469(3)), Taryba dukart pateikė Seimui savo vertinimus ir siūlymus šiuos projektus iš esmės tobulinti įtraukiant į šios institucijos formavimą etninės kultūros sričiai atstovaujančią Tarybą, konkretizuoti visavertį bei lygiavertį regionų ir kultūros sričių įvairovės atstovavimo principą. Nepaisant neigiamo Tarybos vertinimo, Seimas 2012-09-18 nutarimu Nr. XI-2218 patvirtino Lietuvos Respublikos Lietuvos kultūros tarybos įstatymą.

Tarybos padalinys Aukštaitijos regioninė etninės kultūros globos taryba kreipėsi į Kultūros ministeriją dėl Lietuvos kultūros tarybos sudarymo ir pasiūlė *tarp Kultūros rėmimo fondo finansuojamų sričių išskirti etninę kultūrą* (vietoj *Mėgėjų meno, tautodailės, muziejų ar paveldo* srities). Į tai buvo atsižvelgta: kultūros ministras A. Gelūnas 2012-11-22 įsakymu Nr. ĮV-823 patvirtino Kultūros rėmimo fondo lėšomis finansuojamų projektų teikimo gaires, tarp kurių *etninė kultūra ir tautodailė* išskirta atskira eilute.

Po rinkimų 2012 m. sudarius naują Lietuvos Respublikos Vyriausybę, Taryba kreipėsi į Ministrą Pirmininką siūlydama į *XVI Lietuvos Respublikos Vyriausybės programą* įtraukti etninės kultūros valstybinę globą, numatyti priemones svarbiausioms jos kryptims: etnokultūrinio ugdymo plėtra, etninės kultūros specialistų rengimas, tarmių gyvosios tradicijos išsaugojimas, etnografinių regionų savitumo išsaugojimas bei šių regionų statuso įtvirtinimas, etninės kultūros finansavimo didinimas. Atsakymo nesulaukta, tačiau patvirtintoje XVI LRV programoje IX sk. „Kultūros politika“ numatyta remti bei populiarinti mėgėjų kūrybą ir liaudies meną, spręsti valstybės ir jos regionų kultūros plėtros paveldo problemas (236 punktas).

ETNINĖS KULTŪROS FINANSAVIMAS

Kadencijos pradžioje Taryba nutarė ištirti *etninės kultūros finansavimą savivaldybėse*, todėl kreipėsi į savivaldybių kultūros skyrius prašydama nurodyti, kaip keitėsi kultūros įstaigoms mokos fondas 2010 m. lyginant 2009 m.,

koks už etninę kultūrą atsakingo specialisto (jei jis yra) atlyginimas. Buvo gauti atsakymai iš 25 savivaldybių, kurie parodė, kad tik 60 % atsakiusiųjų savivaldybių turi etninės kultūros specialistus, beveik visose pastebėtas akivaizdžios finansavimo mažėjimo tendencijos⁵.

Taryba 2011 m. kreipėsi į KM prašydama pateikti duomenis, kiek iš valstybės biudžeto skirta lėšų 2011 metais ir planuojama skirti 2012 metams *etninei kultūrai pagal KM kuriamas programas* – Etninės kultūros plėtros valstybinę 2010–2014 m. programą ir Mėgėjų meno plėtros 2010–2016 metų strategiją. Gautas atsakymas, kad Mėgėjų meno strategijai įgyvendinti skirta 1 077 000 Lt (nepatikslingant etninės kultūros dalies), tačiau apie Etninės kultūros programos finansavimą duomenų nepateikta.

Tuomet Taryba nutarė išanalizuoti *Etninės kultūros plėtros fondo* steigimo galimybes, remiantis kitų fondų pavyzdžiais. Tuo tikslu suburtos ekspertų grupės ir Tarybos posėdžiuose buvo nuspręsta parengti Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymo keitimo projektą, kuriuo vėl į šį įstatymą būtų grąžintas straipsnis, reglamentuojantis Etninės kultūros plėtros fondo steigimą ir veiklą (toks straipsnis iš įstatymo buvo išbrauktas 2004 m.). Atsižvelgdami į Tarybos siūlymus, Seimo nariai 2011-09-20 užregistravo Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymo 5 straipsnio pakeitimo ir papildymo 11 straipsniu įstatymo projektą (Nr. XIP-3620), kurio pateikimui Seimas 2011-11-15 pritarė. Tačiau vėliau Vyriausybei ir Seimo Teisės departamentui nepritarus Etninės kultūros rėmimo fondo steigimui (kadangi tai prieštarauja Lietuvos Respublikos biudžeto sandaros įstatymui, taip pat Valstybės išdo įstatymui), Taryba nutarė pritari Seimo Teisės departamento siūlymui vietoj Etninės kultūros rėmimo fondo įstatymu įtvirtinti specialiąsias etninės kultūros rėmimo programas.

2013 m. Taryba daug dėmesio skyrė *etnokultūrinių renginių Vilniuje finansavimo* (ypač tarptautinio festivalio „Skamba skamba kankliai“) problemai. Taryba dukart raštu kreipėsi į Vilniaus m. savivaldybę, rekomenduodama išsaugoti tradicinių švenčių ir kitų etnokultūrinių renginių Vilniuje aukštą lygį, tam tikslui skirti iš savivaldybės biudžeto lėšų šiems renginiams. Galiausiai Tarybos iniciatyva Seime 2013-05-23 buvo surengta spaudos konferencija „Etnokultūriniai renginiai Vilniuje – žlugęs ar klestintis?“, kurią surengė Seimo nariai V. Juozapaitis ir R. Baškienė. Tai padėjo įtikinti Vilniaus m. savivaldybę, kuri pakeitė ankstesnius savo sprendimus ir vis dėlto skyrė finansavimą tarptautiniam festivaliui „Skamba skamba kankliai“ 2013 m. surengti.

5 Kultūros centrų veiklos finansavimas sumažintas vidutiniškai 36 %, o darbo užmokesčio fondas – 15 %; muziejų veiklos finansavimas sumažintas 26 %, o darbo užmokesčio fondas – 11 %; bibliotekų veiklos finansavimas sumažintas 29 %, o darbo užmokesčio fondas – 12,5 %.

Parodos „Dzūkijos regiono tapatybės ženklai“ atidaryme dalyvavo LR Seimo Dzūkijos bičiulių parlamentinės grupės vadovas, Seimo narys Algis Kašėta, Seimo narė Marija Čigriejienė, 2014 m. gegužės 8 d. Nuotr. iš EKG archyvo

TARYBOS IR JOS PADALINIŲ VEIKLĄ REGLAMENTUOJANČIŲ TEISĖS AKTŲ TOBULINIMAS

2010 m. Taryba ėmėsi savo padalinių *regioninių tarybų veiklą reglamentuojančių teisės aktų* tobulinimo: patvirtino atnaujintus Regioninių etninės kultūros globos tarybų bendruosius nuostatus, Pavyzdinį regioninių tarybų darbo reglamentą ir atskirų regioninių tarybų darbo reglamentus.

Tarybos iniciatyva 2011 m. buvo parengtas Etninės kultūros globos tarybos įstatymo projektas (Nr. XIP-3618) ir lydinčiųjų teisės aktų projektai – naujos redakcijos Etninės kultūros globos tarybos nuostatų projektas (Nr. XIP-3619), Lietuvos Respublikos etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymo 5 straipsnio pakeitimo ir papildymo 11 straipsniu įstatymo projektas (Nr. XIP-3620)⁶. Seimas 2011 m. pritarė šių projektų pateikimui svarstyti, tačiau per svarstymus 2013 m. pradžioje grąžino iniciatoriams tobulinti. Tarybos nariai prisidėjo prie minėtų projektų tobulinimo, 2013 m. Seimo nariai užregistravo pataisytą Etninės kultūros globos tarybos įstatymo projektą (Nr. XIIP-583) ir lydinčiuosius projektus (Nr. XIIP-584, Nr. XIIP-585)⁷. Po projektų svarstymų Seimo (ŠMKK, VVSK, BK) komitetuose, Seimas 2013 m. pabaigoje juos dar kartą grąžino iniciatoriams tobulinti, nes, kaip minėta, Vyriausybė ir Seimo Teisės departamentas nepritarė Etninės kultūros rėmimo fondo idėjai. Taryba 2014 m. inicijavo Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymo pakeitimo projekto ir Etninės kultūros globos tarybos nuostatų projekto tobulinimą, atnaujinti projektai šiuo metu yra svarstomi Seime.

6 Šiuos projektus užregistravo 7 Seimo nariai – D. Teišerskytė, V. M. Čigriejienė, E. Žakaris, R. Baškienė, G. Songaila, R. Kupčinskas ir V. P. Andriukaitis.

7 Patobulintus projektus registravo jau 9 Seimo nariai – D. Teišerskytė, R. Kupčinskas, V. M. Čigriejienė, A. Patackas, R. Baškienė, E. Žakaris, S. Bucevičius, R. Žemaitaitis ir V. Juozapaitis.

ETNINĖS KULTŪROS UGDYMO SPECIALISTŲ RENGIMAS: NUEITAS KELIAS, NAUJI POREIKIAI IR IŠŠŪKIAI

PROF. DR. DAIVA VYČINIENĖ

Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Etnomuzikologijos katedros vedėja, el. p. daiva.vyciniene@lmta.lt

Etnomuzikologijos katedros dėstytojai ir darbuotojai, 1995 m. Sėdi (iš kairės): Laima Burkšaitienė, Genovaitė Četkauskaitė, Virginija Baranauskienė, Zita Kelmickaitė, Daiva Vyčinienė, Vida Daniliauskienė, Jūratė Petrikaitė, stovi: Rimantas Astrauskas, Dalia Urbanavičienė, Rytis Ambrazevičius, Evaldas Vyčinas. Nuotr. iš LTMA fondo

ANOTACIJA

Pranešime keliama etninės kultūros ugdymo specialistų rengimo problema, kurią autorė gvildena, pasiremddama Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Etnomuzikologijos katedros 25 metų gyvavimo patirtimi. Autorės manymu, 2015 metai, paskelbti Lietuvos etnografinių regionų metais, turėtų aktualizuoti etninės kultūros (muzikos) specialistų rengimą tiek Lietuvos muzikos ir teatro akademijoje (LMTA) – prestižinėje muzikantų „kalvėje“, tiek kitose aukštosiose mokyklose. Tokių specialistų rengimas priva-

lėtų tapti ne tik svarbia ugdymo strategijos dalimi, bet ir viena iš pagrindinių valstybinės kultūros politikos gairių. Pranešime siekiama parodyti etninės kultūros (muzikos) specialistų poreikį ir visoje Lietuvoje, ir atskiruose regionuose, kartu atspindint ir paklauskos / pasiūlos santykio problematiškumą.

Apie etninės kultūros ugdymo specialistų rengimą kalbėsiau pasiremddama LMTA Etnomuzikologijos katedros, 2014 m. minėjusios 25 metų gyvavimo sukaktį, patirtimi. Katedros gimimas Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo priešaušry-

je sietas su jos įkūrimo iniciatorių lūkesčiais visokeriopai puoselėti etninę muziką.¹ Tikėtasi, kad etnomuzikologų suformuoti nauji – teoriniai ir praktiniai – etninės muzikos dalykai ne tik etnomuzikologijos, bet ir kitų įvairių specialybių studijų programose užims svarbią vietą. Verta priminti, kad tuometinėje Lietuvos TSR konservatorijoje iki 1989 m. visoms be išimties specialybėms buvo dėstomas „Muzikinės liaudies kūrybos“ kursas, kažkada pradėtas dar prof. Jadvygos Čiurlionytės, vėliau tęstas doc. Laimos Burkšaitienės². Manoma, kad nepriklausomoje Lietuvoje etninės kultūros (muzikos) specialistų rengimas turi tapti svarbia, prestižine tuometinės konservatorijos – nacionalinės muzikantų mokyklos – ugdymo strategijos dalimi.

Nuo pat savarankiškos katedros įsikūrimo Etnomuzikologijos studijų programa buvo orientuota ne tik į vadina- mąją „kabinetinę“ etnomuzikologiją, t.y. gilius teorinius lietuvių ir kitų tautų tradicinės muzikos tyrimus, bet ir į praktinį tradicinės muzikos pažinimą, jos kultūrinę ir edukacinę sklaidą. Katedros pedagogai – žymūs etninės muzikos tyrinėtojai ir puoselėtojai: Lietuvos visuomenei gerai žinoma Zita Kelmickaitė³ – TV ir radijo laidų kūrėja bei vedėja, Dalia Urbanavičienė⁴ – Vilniaus tradicinių šokių klubo įkūrėja, šokių mokytoja, Daiva Vyčinienė⁵

1 1989 m. susirinkusi iniciatyvinė grupė – (etno)muzikologai Laima Burkšaitienė, Rimantas Astrauskas, Zita Kelmickaitė, Daiva Račiūnaitė, Dalia Urbanavičienė, Evaldas Vyčinas (tuometinis Styginių instrumentų katedros dėstytojas) ir Romualdas Apanavičius (tuometinis Liaudies muzikos instrumentų katedros dėstytojas) – nutarė įkurti Etnomuzikologijos katedrą, kurioje būtų galima pradėti ugdyti tikrus etninės muzikos specialistus. Numatyta rengti etnomuzikologus-teoretikus ir praktikus: tradicinės muzikos tyrėjus, redaktorius, lektorius, folklorinių bei etnografinių kolektyvų vadovus, folkloro atlikėjus, renginių organizatorius, etninės kultūros specialistus.

2 Doc. Laima Burkšaitienė – pirmoji katedros vedėja (1989–1995), parengusi daugiausiai etninės muzikos specialistų. Buvusi Vilniaus universiteto folkloro ansamblio (vėliau pasivadinusio „Ratilio“) vadovė (1971–1978), folkloro ansamblių „Sadauja“, „Apylnys“ vadovė (1972–1988), Meno darbuotojų rūmų Folkloro sekcijos vadovė (1976–1983 m.), daugelio LMTA folkloro ekspedicijų vadovė ir dalyvė. Parašė straipsnių apie muzikinį folklorą, sudarė ir parengė monografijas ir etnomuzikologinius leidinius.

3 Doc. Zita Kelmickaitė – žinoma TV ir radijo laidų kūrėja bei vedėja, buvusi ilgametė VU folkloro ansamblio „Ratilio“ vadovė, koncertų vedėja, įvairių renginių organizatorė, folkloro festivalių meno vadovė. Vadovavo folkloro ekspedicijoms, parašė straipsnių, parengė ir sudarė leidinių. Valstybinės Jono Basanavičiaus premijos laureatė (1995).

4 Doc. dr. Dalia Urbanavičienė – etnochoreologijos specialistė, lietuvių tradicinių šokių tyrėja ir puoselėtoja, Vilniaus tradicinio šokių klubo įkūrėja ir vadovė, Lietuvos etninės kultūros draugijos pirmininkė (nuo 1999 m.), Etninės kultūros globos tarybos pirmininkė (2009–2014), mokslo renginių Lietuvoje ir užsienyje dalyvė, organizatorė. Etninės kultūros ugdymo programos Lietuvos bendrojo ir neformaliojo lavinimo mokykloms bendraautorė. Daugelio mokslinių straipsnių, kelių monografių autorė.

5 Prof. dr. (HP) Daiva Vyčinienė – Etnomuzikologijos katedros vedėja (nuo 2001 m.), žinoma sutartinių tyrėja ir puoselėtoja. Sutartinių tradicijos išsaugojimo programos koordinavimo grupės vadovė, sutartinių giedotojų grupės „Trys keturiose“ vadovė, folkloro ansamblio „Visi“ narė, buvusi M. K. Čiurlionio meno mokyklos folkloro ansamblio vadovė (1980–1996). Etninės kultūros globos tarybos Švietimo ir mokslo ekspertų komisijos vadovė, mokslo leidinių redkolegijų narė, mokslo ir meno renginių organizatorė ir vedėja. Daugelio mokslo straipsnių, taikomųjų leidinių (DVD ir CD), kelių mokslinių monografių autorė.

ir Evaldas Vyčinas⁶ – vieni pagrindinių tarptautinio festivalio „Skamba skamba kankliai“ organizatorių, Rimantas Astrauskas⁷ – radijo laidų vedėjas, menų festivalio „Druskininkų vasara su Mikalojumi Konstantinu Čiurlioniu“ programos koordinatoriumis, Rytis Ambrazevičius⁸ ir D. Vyčinienė – tradicinio dainavimo mokytojai, Gaila Kirdienė⁹ ir E. Vyčinas – tradicinio muzikavimo puoselėtojai ir kursų vedėjai.

Suvokiant, kad etnomuzikologui būtinas įvairiapusis pasirengimas, į Etnomuzikologijos studijų programą nuo pat pradžių buvo įtraukti ne tik etninės muzikos, bet ir gretimų sričių dalykai. Pirmiesiems katedros absolventams greta muzikinių dalykų buvo dėstomi Dialektologijos (prof. Zigmas Zinkevičius), Baltų mitologijos (prof. Norbertas Vėlius), Baltų archeologijos (prof. Adomas Butrimas), Tautosakos (prof. Stasys Skrodenis), Etnologijos (Stasys Gutautas), Tautinių rūbų (Vida Kulikauskienė), kiek vėliau – Baltų pasaulėžiūros ir religijos (dr. Gintaras Beresnevičius), Socialinės antropologijos (doc. dr. Vytis Čiubrinskas) ir kiti dalykai. Daugelis pirmųjų etnomuzikologijos absolventų, gavusių tokius stiprius etninės kultūros pagrindus, sėkmingai dirba įvairiuose kultūros ir mokslo baruose. Kai kurie jų šiandien gerai žinomi plačiajai Lietuvos visuomenei (žr. lentelę).

6 Doc. Evaldas Vyčinas – altininkas (1980–1991 m. dirbo Styginių instrumentų katedroje), buvęs Naujosios muzikos ansamblio narys, etnoinstrumentologas, multiinstrumentalistas, folkloro ansamblio „Visi“ vadovas. Paskelbė straipsnių, sudarė ir parengė garso (CD „Lietuvių tradicinė muzika. Smuikas“ (1999), „Šilalės krašto dainos. Pietų Žemaitija. 2 CD“ (2008) ir kt.) ir transkripcijų („Muzika cimbarams“ (2012)) leidinių. Puoselėja lietuvių tradicinius muzikos instrumentus ir tradicinę muziką, veda muzikavimo cimbarais ir tradicinio smuikavimo kursus.

7 Doc. dr. Rimantas Astrauskas – tarptautinių mokslo organizacijų narys, meno ir mokslo renginių organizatorius, Etninės kultūros globos tarybos pirmininkas (2000–2002), UNESCO nekilnojamo paveldo ekspertas, buvęs Etnomuzikologijos katedros vedėjas (1995–2001). Paskelbė straipsnių moksliniuose leidiniuose, skaitė pranešimus vietinėse ir tarptautinėse konferencijose. Etnomuzikologinių ir kt. leidinių sudarytojas ir parengėjas.

8 Prof. dr. Rytis Ambrazevičius – tarpdisciplininių tyrimų specialistas, daugelio tarptautinių konferencijų organizacinių komitetų narys, Lietuvos ir užsienio mokslo institucijų ekspertas, žinomas mokslininkas, darantis plenarinius pranešimus, kviečiamas skaityti paskaitų užsienio universitetuose ir mokslo įstaigose, tarptautinių žurnalų redkolegijos narys, Lietuvos akustikų sąjungos tarybos narys (nuo 2002 m.). Tradicinio dainavimo tyrinėtojas ir puoselėtojas, dainavimo kursų Lietuvoje ir svetur vedėjas, folkloro ansamblių „Intakas“ ir „Mindrė“ vadovas. Gausių mokslinių straipsnių, monografių ir metodinių leidinių autorius.

9 Doc. dr. Gaila Kirdienė – smuikininkė, etnoinstrumentologė, Lietuvoje ir svetur žinoma tradicinio smuikavimo tyrinėtoja ir puoselėtoja, daugelio tarptautinių konferencijų dalyvė, folkloro ansamblio „Griežikai“ vadovė. Gausių mokslo straipsnių autorė, skaitmeninių metodinių leidinių „Lietuvių etninė kultūra“ bendraautorė, etnomuzikologinių garso leidinių sudarytoja ir parengėja. Etninės kultūros ugdymo programos Lietuvos bendrojo ir neformaliojo lavinimo mokykloms bendraautorė.

1992 m. absolventai	1993 m. absolventai	1994 m. absolventai	1998 m. absolventai
dr. Gaila Siaurukaitė-Kirdienė	dr. Rasa Vanda Ankėnaitė-Šukienė ¹⁰	Vilija Balčytė-Dačinskienė ¹¹	Nijolė Noreikaitė ¹²
dr. Rūta Šimonytė-Žarskienė ¹³	Diana Daunoraitė-Martinaitienė ¹⁴	Lina Kirsnytė-Vilienė ¹⁵	Varsa Liutkutė-Zakarienė ¹⁶
	Rima Kapičiuskaitė-Visackienė ¹⁷	Solveiga Zvicevičienė ¹⁸	Rasa Jakubauskaitė-Gelčienė ¹⁹
	Arvydas Kirda ²⁰		Skirmantė Valiulytė ²¹
			dr. Gvidas Vilys ²²
			Jurgita Vitkevičiūtė-Sarapinienė ²³

10 R. V. Šukienė pastaruoju metu dirba Kauno 1-osios muzikos mokyklos mokytoja, yra Kauno miesto savivaldybės Švietimo ir ugdymo skyriaus mokytojų metodinio būrelio narė. 1998 m. apgynė daktaro disertaciją „Našlaitės vestuvinės dainos lietuvių vestuvinių dainų kontekste: žanro identifikavimas ir melodijų tipologija“ (vad. prof. Donatas Sauka).

11 V. Dačinskienė – viena iš nedaugelio tradicinio katalikų giedojimo Lietuvoje žinovų, CD „Lietuvių kantičkinės giesmės“ (2005) sumanytoja ir pardengėja. Pastaruoju metu dirba Lietuvos nacionalinės filharmonijos vadybininke, kuria ir įgyvendina įvairius šiuolaikinės muzikos projektus.

12 N. Noreikaitė nuo 1996 m. dirba Druskininkų M. K. Čiurlionio muzikos mokykloje (dėsto Muzikos istoriją ir Solfedį, sėkmingai integruodama muzikinio folkloro pavyzdžius); 2007 m. baigė VPU edukologijos magistrantūrą. 1999–2003 m. vadovavo folkloro ansambliui „Vėlungė“, 2003–2006 m. – M. K. Čiurlionio muzikos mokyklos vaikų folkloro ansambliui „Šilingė“.

13 R. Žarskienė – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tautosakos archyvo skyriaus vyresnioji mokslo darbuotoja, LLTI dirba nuo 1991 metų. 1999 m. apgynė daktaro disertaciją „Skudučių tipo instrumentai ir jų funkcionavimas Šiaurės rytuose Europoje“. 1998–2014 m. vadovavo folkloro ansambliui „Dijūta“.

14 D. Martinaitienė – Šiaulių kultūros centro Etninės kultūros skyriaus vedėja, Šiaulių pedagoginio universiteto folkloro ansamblio „Vaiguva“ vadovė, Lietuvos mokinių folklorinių šokių varžytuvių „Patrepšynė“ iniciatorė ir organizatorė; skaito paskaitas, veda seminarus plačiajai visuomenei.

15 L. Vilienė – Panevėžio kraštotyros muziejaus Etninės kultūros skyriaus vyresnioji muziejininkė, aktyvi visuomenininkė – įvairių kursų, seminarų organizatorė ir vedėja; Panevėžio folkloro ansamblio „Raskila“ vadovė, viena iš „Aukštaičių kultūros draugijos“ steigėjų.

16 V. Zakarienė nuo 1996 m. dirba LMTA Etnomuzikologijos skyriuje (vyresniąja specialiste, redaktore). Yra parengusi daugelį autentiškos liaudies muzikos CD. Pastaruoju metu dalyvauja rengiant ir vykdam tarptautinius kultūros projektus „Kultūrų dialogas“, „Tradicija“, festivalius „Skamba skamba kankliai“, „Pokrovskijė kolokola“. Folkloro ansamblio „Varangė“ vadovė (nuo 2001 m.).

17 R. Visackienė nuo 1991 m. dirbo keliose Vilniaus miesto vidurinėse mokyklose (vedė Etninės kultūros pamokas, vadovavo folkloro ansambliams), vėliau vadovavo Vaikų ir jaunimo klubo „Jaunystė“ folkloro būreliui, šiuo metu dirba „Genio“ pradinėje mokykloje. Nuo 2007 m. yra Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tautosakos ir archyvo skyriaus jaunesnioji mokslo darbuotoja. Nuo 2001 m. dalyvauja sutartinių giedotojų grupės „Trys keturiose“ veikloje.

18 S. Zvicevičienė 2006 m. Lietuvos edukologijos universitete įgijo edukologijos magistro laipsnį, o nuo 2011 metų yra Socialinių mokslų (edukologijos krypties) doktorantė ir šio universiteto lektorė. Lietuvos muzikos terapijos asociacijos narė ir Lietuvos šokio-judesio terapijos asociacijos tarybos narė, užsiima muzikos terapijos ir šokio-judesio terapijos sklaida Lietuvoje ir už jos ribų, domisi neįgaliųjų meninės socializacijos problemomis ir tyrinėja lietuvių etnochoreografijos taikymo galimybes specialiąjų poreikių turinčių vaikų ugdymui ir terapijai.

Muzikologė Jadvyga Čiurlionytė (iš kairės) ir Genovaitė Četkauskaitė užrašinėja lietuvių liaudies dainą (dainininkė viduryje), apie 1990 m. Nuotr. iš LTMA fondo

19 R. Gelčienė – Nacionalinės Mikalojaus Konstantino Čiurlionio menų mokyklos dorinio ugdymo vyr. mokytoja, Vilniaus Juozo Tallat-Kelpšos konservatorijos Bendrojo ugdymo skyriaus mokytoja, folkloro ansamblio „Riduola“ vadovė, aktyvi folkloro ansamblių „Griežikai“, „Tyklė“ dalyvė.

20 A. Kirda – Lietuvos radijo Muzikos redakcijos muzikos redaktorius (1994–2001), žurnalistas, sukūręs per 300 radijo laidų („Muzikinė kelionė“, „Lietuvių folkloras“); buvęs Vilniaus kolegijos Muzikos pedagogikos katedros dėstytojas; 1998–2008 m. sudarė ir parengė 25 lietuvių muzikos kompaktines plokšteles. Folkloro ansamblių „Ritingo“, „Vija“ ir „Dijūta“ (nuo 2015) vadovas, instrumentinės kapelos „Griežikai“ narys.

21 S. Valiulytė dirbo Lietuvos liaudies kultūros centro Folkloro skyriuje; drauge su kitais autoriais parengė keletą folkloro leidinių: „Atvažiuoja Kalėdos“ (2000), „Lietuvių etninės kultūros antologija“ „Antology of Lithuanian Ethnoculture“ (1998–1999), DVD „Metų ratas“ (2008) ir kt.; patyrusi muzikos redaktorė, ilgą laiką dirbusi kultūros savaitraštyje „7 meno dienos“, kuravusi muzikos skiltį; pastaruoju metu dirba Lietuvos nacionalinės filharmonijos Visuomenės informavimo skyriuje, yra atstovė spaudai.

22 G. Vilys dirbo Šiaulių universiteto Menų fakulteto Muzikos teorijos ir pedagogikos katedros bei Kauno technologijos universiteto Panevėžio instituto Vadybos ir administravimo fakulteto Vadybos mokslų katedros lektoriumi, Panevėžio miesto savivaldybės administracijos Kultūros ir meno skyriaus vyriausiuoju specialistu, šiuo metu yra Panevėžio muzikos mokyklos direktorius; mokslo ir mokslo taikomųjų straipsnių autorius, folkloro ansamblių dalyvis; tradicinių juostų audėjas, Lietuvos tautodailininkų sąjungos narys (nuo 1988), respublikinių ir tarptautinių kūrybinių seminarų, parodų dalyvis.

23 J. Sarapinienė po etnomuzikologijos bakalauro studijų įgijo Valdorfo pedagogikos išsilavinimą. Vokietijoje stebėdama muzikos pamokas, dalyvaujama tęstinuose seminaruose. 2007–2011 m. su kolegėmis kūrė ir dirbo Ugdymo meno mokykloje. Jau antrą dešimtmetį dirba muzikos mokytoja Vilniaus Valdorfo mokykloje.

Vis dėlto jau po kelerių metų tokio plataus ir įvairaus etnomuzikologų rengimo tuometinėje Lietuvos muzikos akademijoje nebeliko, nes Etnomuzikologijos (vėliau – Muzikinio folkloro) studijų programa buvo vis „tobulinama“, atsižvelgiant į bendrusius Lietuvos aukštųjų universitetinių mokyklų ir LMTA studijų programų reikalavimus ir pan. Vietoje sėkmingai startavusios, galima drąsiai sakyti, tarpdalykinės Etnomuzikologijos studijų programos pamažu buvo pereita prie gerokai vienpusiškesnės muzikologinės (muzikinės) programos, kurioje vyraujantys yra įvairūs muzikos istorijos ir teorijos dalykai (beje, pastebėta, kad būtent privalomieji muzikos istorijos ir teorijos dalykai kelių paskutinių metų studentams tampa pagrindiniu veiksmu, keliančiu Muzikinio folkloro studijų Akademijoje demotyvaciją).

Taigi 25 metų laikotarpis katedrai – tai tik „įsibėgėjimas“, savotiškas „pasitikrinimas“, ar teisinga linkme einama. Tik pamažu ateina suvokimas, kokius iš tikrųjų specialistus reikėtų ruošti, kas daroma gerai, o kas taisytina. Pastebėta, kad pastaruoju metu sparčiai plečiasi tyrimų laukas – atsiranda tarpdalykinių tyrimų galimybių (muzikinės akustikos, muzikos psichologijos, muzikos antropologijos ir pan.), kartu pranyksta ir aiškios ribos tarp dviejų etnomuzikologijos krypčių – „etnologinės“ ir „muzikologinės“. Atsivėrus plačioms galimybėms bendrauti su įvairiomis užsienio aukštosiomis mokyklomis (pagal Erasmus, Erasmus+, Nordplus, Nordtrad ir kitas studijų mainų programas), suvokta, kad vis daugiau dėmesio Etnomuzikologijos programoje reikėtų skirti pažinčiai su kitomis – Europos ir kitų kontinentų – tradicinėmis muzikinėmis kultūromis, taip pat ir su įvairiausiomis *worldmusic* („pasaulio muzikos“) apraiškomis. Vis dėlto, tai neturėtų apriboti ir

sumenkinti išsamių lietuvių etninės muzikos ir jos kontekstų (papročių, apeigų, pasaulėžiūros ir kt.) studijų, nes ne tik Lietuvoje, bet ir visame pasaulyje vienintelėje LMTA Etnomuzikologijos katedroje ruošiami lietuvių tradicinės muzikos žinovai, plataus profilio etnomuzikologai: tradicinės muzikos tyrėjai, redaktoriai, lektoriai, folklorinių bei etnografinių kolektyvų vadovai, folkloro renginių organizatoriai, etninės kultūros specialistai. Taigi ir toliau, nežiūrint specialiųjų etnologijos, mitologijos ir pan. dalykų stygiaus programoje, studijuojantiems stengiamasi suteikti kuo platesnius etninės kultūros kontekstus (džiugu, kad pastaruoju metu pasirašyta bendradarbiavimo sutartis su Vilniaus universitetu, atsiranda galimybė lankyti universitete dėstomus dalykus; kai kurie dalykai, pvz., „Tautosaka ir mitologija“, jau yra įtraukti ir į Muzikinio folkloro bakalauro studijų programą).

1992–2014 m. etnomuzikologijos specialybę (bakalauro ir magistro studijas) baigė apie 100 absolventų. Apžvelgus katedros absolventų pasirinktas veiklos rūšis, galima teigti, kad jos puikiai atspindi katedros įkūrėjų siekį paruošti įvairių sričių specialistus. Dalis absolventų pasirinko etninės muzikos tyrėjų kelią – per katedros gyvavimo laikotarpį apgintos 8 disertacijos etninės muzikos temomis: R. Žarskienės, G. Vilio, G. Kirdienės, R. Ambrazevičiaus, E. Veličkos, L. Sungailienės, R. Marozienės, L. Lukenskienės. Vis dėlto, didžioji absolventų dalis pasirinko praktinį etninės muzikos puoselėjimo darbą įvairiose Lietuvos vietovėse: Alytuje, Anykščiuose, Biržuose, Panevėžyje, Šiauliuose, Utenoje, Varėnoje, Vievyje, Jurbarke ir kt. Ypač daug absolventų vadovauja folkloro ansambliams (jie užima didžiąją dalį Lietuvos etnomuzikologų vadovaujamų folkloro ansamblių sąrašą).

Eilės Nr.	Ansamblio pavadinimas	Vadovas	Kiti / buvę vadovai	Miestas
1.	<i>Abelėla</i>	Danutė Karčemarskienė		Anykščiai
2.	<i>Apynys</i>		Audrius Juodzevičius; Ingrida Bobėnaitė; Nijolė Noreikaitė	Vilnius
3.	<i>Dijūta</i>	Arvydas Kirda	Aušra Žičkienė; Rūta Žarskienė	Vilnius
4.	<i>Griežikai</i>	dr. Gaila Kirdienė		Vilnius
5.	<i>Intakas</i>	dr. Rytis Ambrazevičius		Vilnius
6.	<i>Iš pa Utenas</i>	Rima Garsonienė		Utena
7.	<i>Iviukai</i>	Rūta Vaičekonytė		Vievis
8.	<i>Jievaras</i>		Evaldas Vyčinas; Audronė Vakariniene	Vilnius
9.	<i>Jurgelis meistrelis – folkloro studija</i>	Darija Juodzevičienė		Vilnius
10.	<i>Kadujo</i>	dr. Laura Lukenskienė		Kaunas
11.	<i>Kodravas</i>		Arūnas Gedmantas	Vilnius
12.	<i>Kupeta</i>		Loreta Juciūtė	Vilnius
13.	<i>Laukis</i>	Lijana Šarkaitė-Vilums		Vilnius
14.	<i>Lauksna</i>		Loreta Juciūtė	Vilnius
15.	<i>Lokauša</i>		Lina Vilienė	Panevėžys
16.	<i>Medgrinda</i>	Kristina Stankevičienė		Kernavė
17.	<i>Mindrė</i>	dr. Rytis Ambrazevičius		Vilnius
18.	<i>M. K. Čiurlionio meno mokyklo folkloro ansamblis</i>		buv. Daiva Račiūnaitė-Vyčiniene	Vilnius

19.	<i>Nalšia</i>	A. Vakariniene		Vilnius
20.	<i>Porinę</i>	A. Vakariniene		Vilnius
21.	<i>Radasta</i>	A. Vakariniene	Varsa Zakariene; Lijana Šarkaitė	Vilnius
22.	<i>Radasta</i>	Rasa Norinkevičiūtė-Zakarė		Trakai
23.	<i>Raskila</i>	Lina Viliene		Panevėžys
24.	<i>Rasoda</i>		Toma Grašytė	Vilnius
25.	<i>Ratilai</i>	Darius Mockevičius		Vilnius
26.	<i>Ratilio</i>		Zita Kelmickaitė	Vilnius
27.	<i>Riduola</i>		Rasa Gelčienė	Vilnius
28.	<i>Ringė</i>		Daiva Liudvinavičienė	Vilnius
29.	<i>Ritingo</i>	A. Kirda		Vilnius
30.	<i>Santara</i>		V. Zakariene	Vilnius
31.	<i>Saugės</i>	dr. Loreta Sungailienė		Vilnius
32.	<i>Sidabrinė mėnesiena</i>	Vilma Merkytė		Radviliškis
33.	<i>Sierčikai</i>		L. Viliene	Panevėžys
34.	<i>Sietynas</i>	R. Garsonienė		Utena
35.	<i>Spalgena</i>	Dalia Mockevičienė		Grigiškės
36.	<i>Srauna</i>	Akvilė Vervečkaitė	Dalia Magylienė; Valdonė Barkauskaitė	Vilnius
37.	<i>Šaltinėlis</i>		dr. L. Sungailienė	Vilnius
38.	<i>Šilingė</i>		Nijolė Noreikaitė	Druskininkai
39.	<i>Tatato</i>	E. Vyčinas, dr. Daiva Vyčiniene		Vilnius
40.	<i>Trys gulbelas</i>	T. Grašytė, Vaida Naruševičiūtė, Valdonė Barkauskaitė-Bareikienė		
41.	<i>Trys keturiose</i>	dr. D. Vyčiniene		Vilnius
42.	<i>Untytė</i>	Aušra Trapulionytė-Butkauskienė		Biržai
43.	<i>Vaiguva</i>	Diana Martinaitienė		Šiauliai
44.	<i>Varangė</i>	V. Zakariene		Vilnius
45.	<i>Vėlungė</i>		N. Noreikaitė	Druskininkai
46.	<i>Verdingis</i>		Vida Laurinavičienė	Vilnius
47.	<i>Versmė</i>	Dalia ir Darius Mockevičiai		Vilnius
48.	<i>Vėrupė</i>	dr. L. Lukenskiene		Babtai
49.	<i>Vieversėlis</i>		D. Juodzevičienė	Vilnius
50.	<i>Vija</i>	A. Kirda		Trakų Vokė
51.	<i>Vilnelė</i>		Jurgita Zvonkutė	Vilnius
52.	<i>Viroytė</i>	dr. L. Sungailienė		Vilnius
53.	<i>Visi</i>	E. Vyčinas		Vilnius
54.	<i>Žemyna</i>	A. Trapulionytė-Butkauskienė		Biržai
55.	<i>3x2</i>		dr. Gvidas Vilys, Albertas Bartašius	Panevėžys

Tokie duomenys džiugina ir, atrodytų, liudija didelį etninės kultūros (muzikos) specialistų visoje Lietuvoje poreikį. Vis dėlto, pastaraisiais metais Etnomuzikologijos katedroje jaučiama tam tikra psichologinė įtampa, susijusi su nedideliu stojančiųjų (ir dar mažesniu – studentų, patenkančių į valstybės finansuojamas vietas) skaičiumi. Pastaraisiais metais kai kuriuose kursuose vietoje 4–5 studentų (optimalaus skaičiaus) testudijuoja 3 studentai. O štai per 2009 m. stojamuosius egzaminus etnomuzikologams „koją pakišo“ priėmimo į aukštąsias mokyklas reforma – nepriimtas nė vienas studentas. Tai verčia susimąstyti, kokios yra tokio studentų sumažėjimo priežastys.

Vieną jų puikiai žinoma: Lietuvoje, galima sakyti, nebeliko nė vienos žemesnės švietimo sistemos grandies, kurioje būtų rengiami etninės muzikos specialistai. Anksčiau tuo užsiimdavo aukštesniosios muzikos mokyklos, kurios buvo performuotos į kolegijas. Jų Muzikos pedagogikos specialybės studentams būdavo suteikiama liaudies muzikos kolektyvo vadovo specializacija²⁴ (Panevėžio kolegijos Rokiškio

24 Tai 2002 m. ekspertizės, vykdytos Etninės kultūros globos tarybos užsakymu, duomenys (žr. Vyčiniene D. Etninės kultūros integravimas aukštesniosiose ir aukštesniosiose mokyklose http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=2232&p_d=30302&p_k=1; prieiga prie interneto 2015-06-12).

filialas²⁵ Vilniaus konservatorijos (dabartinės Vilniaus kolegijos) Muzikos pedagogikos skyrius, Telšių aukštesnioji taikomios dailės mokykla – dabartinės Žemaitijos kolegijos Telšių filialas²⁶). Ypač daug būsimų etnomuzikologijos studentų yra parengusi Vilniaus kolegija, kurioje įvairius dalykus dėstė etnomuzikologai, etninės kultūros žinovai: dr. D. Vaicenavičienė, dr. R. Ambrazevičius, B. Pečkaitytė-Vilkauskienė, S. Valiulytė, A. Vakariniene, A. Kirda ir kt. Deja, etnomuzikinio kolektyvo vadovo specializacija šioje kolegijoje yra panaikinta.

Atrodytų, parengiamą grandimi būsimoms etnomuzikologijos studijoms galėtų tapti muzikos (meno) mokyklos. Vis dėlto, dauguma jų tradiciškai orientuotos į profesionalių muzikantų (smuikininkų, pianistų, fleitininkų, klarnetininkų ir kt.) ruošimą, mokyklos vadovybei dažniausia skeptiškai vertinant galimybę rengti tradicinės muzikos puoselėtojus. Gražia išimtimi Lietuvos muzikos mokyklų tarpe laikytina Kauno I Muzikos mokykla, kurioje nuo 1992 m. dirbama pagal patvirtintą Etninės muzikos programą. Taigi, ji ir galėtų būti ta trūkstama etninės muzikos specialistų rengimo grandimi. Vis dėlto, LMTA Etnomuzikologijos katedra šios mokyklos absolventų nesulaukia. Kyla klausimas, kodėl etninės muzikos dalykus baigę mokiniai neturi motyvacijos toliau mokytis, gilinti teorinių žinių ir tobulinti praktinių įgūdžių? Galima nuspėti, kad tai susiję su prioritetų paskirstymu programoje: pirmenybė teikiama praktikai (muzikavimo, dainavimo įgūdžiams), o teorija (gilesnis etninės kultūros, tautosakos, mitologijos ir kt. pažinimas) lieka paraštėse. Mokykloje pabrėžiama profesionali – koncertinė (virtuozinė) – etninės muzikos sklaidos pusė. Tai rodo gausus liaudies muzikos atlikėjų konkurso „Tramtatulis“ laureatų būrys, „Muzikantų muzikanto“ titulas, suteiktas ne vienam mokyklos mokiniui, ir pan.²⁷ Neturint vidinių paskatų giliau studijuoti pačią etninę muziką ir įvairius jos kontekstus (kultūrinį, socialinį, antropologinį ir kt.), tolesnis muzikavimo (dainavimo) tobulinimas virtuozizmo linkme mokyklos absolventams, matyt, ima atrody-

25 Tiesa, tarp Muzikos pedagogikos programos studijuojamų dalykų (Muzikos didaktika, Muzikos kalba, Praktinis muzikavimas, Vokalo pagrindai, Dirigavimas, Choro studija, Fortepijonas, Akordeonas, Vargonavimas, Akompanavimas muzikos kolektyvui ir kt.) ir dabar tebėra Vadovavimas liaudies muzikos kolektyvams. Tačiau pastaruoju metu etninės kultūros srityje dirba vienintelė pedagogė, dėstytoja, asistentė Danutė Bulovienė. Vienas specialistas, deja, negali užtikrinti vienodos visų studijų dalykų (Liaudinis dainavimas ir muzikavimas, Folkloro studija, Etnologija, Etninės veiklos organizavimas, Choreografija, Kursinių darbų vadovė) dėstyto kokybės.

26 ŽK TF Muzikos pedagogikos studentai, pasirinkę Etninės raiškos specializaciją, yra minimaliai supažindinami su muzikiniu ir choreografiniu folkloru bei dailiaisiais amatais; Lietuvos etnologija ir Tautosaka figūruoja tik kaip laisvai pasirenkamieji dalykai, žr. www.zemko.lt/index.php?1348482873; prieiga prie interneto 2015-06-12.

27 Tokia tradicinės muzikos puoselėjimo samprata, beje, šiek tiek primena LMTA Liaudies muzikos instrumentų katedros siekius ir orientaciją į koncertinę veiklą.

ti nebeatrauklus, neaperspektyvus ir pan. Daugelis jų studijuoti pasirenka kitokias specialybes, nesusijusias nei su muzika, nei su etnine kultūra. Tad Kauno I Muzikos mokykla, kad ir dirbanti pagal Etninės muzikos programą, netampa tramplinu etninės muzikos studijoms aukštojoje mokykloje.

Taigi, galima teigti, kad šiandieniniai Etnomuzikologijos katedros dėstytojai būsimus studentus daugeliu atveju neakivaizdžiai parengia patys, įvairiose Lietuvos vietose vesdami teorinius ir praktinius seminarus, muzikavimo, dainavimo kursus, rengdami šokių stovyklas ir pan.

Vis dėlto, stojančiųjų studijuoti į LMTA skaičiaus sumažėjimas pastaraisiais metais verčia galvoti ir apie kitokias priežastis. Kyla ir tokia mintis – gal neįdomi, nepatraukli yra Muzikinio folkloro studijų programa? Apklausa rodo, kad programa daugumai jaunų žmonių labai patraukli – daugelis net norėtų mesti mokslus kitose aukštesniosiose mokyklose ir studijuoti Etnomuzikologijos katedroje. Tiesa, kai kuriems tai būna tik trumpalaikis „užsidegimas“, kuris po kiek laiko praeina, pagalvojus apie tolimesnę karjerą – įsidarbinimo perspektyvas, uždarbį, būsimą veiklą ir pan. Sužinome, kad gana dažnai nuo etnomuzikologijos studijų jaunos žmonės atkalba tėvai, kuriems atrodo, kad folkloras – tai tik laikinas pomėgis, saviraiškos būdas, „saviveikla“, bet ne rimta, perspektyvi specialybė.

Viena pagrindinių „bijojimo“ pasirinkti Muzikinio folkloro studijas priežasčių, pasirodo, yra jaunimą gąsdinantys stojamieji egzaminai. Jau daug metų kalbame apie būtinumą keisti stojamųjų egzaminų į LMTA Etnomuzikologijos katedrą reikalavimus. Esant dabartiniams reikalavimams (kai stojantieji privalo būti išlaikę Muzikologijos egzaminą) netenkame daug gabių ir svarbiausia, – labai motyvuotų studentų (kai kurie jų nuo mažens aktyviai dalyvauja folklorinėje veikloje, yra gerai susipažinę su dainavimo ir muzikavimo tradicijomis, papročiais ir t. t.²⁸). Daugelis jų savo intelektu, gabumais ir motyvacija itin lenkia tuos, kuriuos priimame dėl to, kad jie turi „pakankamą“ muzikinį išsilavinimą ir yra išlaikę Muzikologijos egzaminą. O etnomuzikologijos srityje būtino pasirėngimo studijuoti prioritetai yra kiti. Juk būsimam etnomuzikologui, kurio akiratyje turėtų būti ne tik lietuvių, bet ir visų kontinentų tradicinė muzika, religija / tikėjimai, papročiai, įvairiausia artikuliacija, sudėtingiausios derminės sistemos ir kt., Muzikologijos stojamasis egzaminas tėra balastas. Deja, pakeisti bendrų stojamųjų egzaminų į LMTA nuostatų nepavyksta...

Etnomuzikologijos katedra pastaraisiais metais išgyvena studentų krizę – tai nenuginčijama tiesa. Tačiau juk daugeliui reiškinį būdingi tam tikri svyravimai: pakilimai ir

28 Kai kurie jų puikiai griežia smuiku, skambina kanklėmis ir kt. instrumentais; yra ir respublikinio liaudies muzikos atlikėjų konkurso „Tramtatulis“ laureatai – tokie potencialūs studentai užsienio aukštesniosiose mokyklose būtų priimami pirmiausia.

Etnomuzikologijos katedros jubiliejinio renginio metu buvę absolventai ir dėstytojai didžiojoje salėje, 2014 m. Nuotr. iš LTMA fondo

nuolydžiai. Taip ir Etnomuzikologijos katedroje – nepaisant mažėjančio studentų skaičiaus, būtent keleri paskutiniai metai pasižymi ypač aktyvia įvairiapuse studentų ir absolventų veikla²⁹.

Suprantama, kad jaunų žmonių požiūris į etninę muziką (taip pat ir į etnomuzikologijos specialybę) yra neatsiejamas tiek nuo visų visuomenės narių, tiek ir nuo pačios valstybės požiūrio. Tad galima pasakyti, kad Lietuvoje etninė kultūra užima toli gražu ne prestižinę vietą. Antai

29 Šiuo metu dvi katedros absolventės studijuoja doktorantūroje svetur: Jurgita Zvonkutė yra Vienos muzikos ir teatro universiteto Folkloro ir etnomuzikologijos instituto doktorantė, Irena Višnevskā – Lenkijos mokslų akademijos Archeologijos ir etnologijos instituto Varšuvoje doktorantė. Tai svarbus Etnomuzikologijos katedros absolventų parengimo įvertinimas. Neseniai užmegzti dalykiniai ryšiai su Vienos Muzikos ir meno universiteto Folkloristikos ir etnomuzikologijos institutu: 2007–2008 m. įvykdytas tarptautinis Austrijos ir Lietuvos kultūrinių mainų projektas Klangbrücke („Skambesių tiltas“). Nuo 2010 m. studentai prisijungė prie Šiaurės ir Baltijos šalių tarptautinių mainų organizacijos „Nordtrad“ veiklos (dalyvavo seminaruose ir konferencijose Latvijoje, Suomijoje, Švedijoje, Norvegijoje ir kt.). Folkloro ansamblio studijos grupė „Tatato“ (vad. E. ir D. Vyčiniai) 2008 m. koncertavo Vienoje, Zalcburge ir kt. Austrijos miestuose, 2009 m. – Krokuvoje (Jogailaičių universitete ir Etnografijos muziejuje). Dalyvauta Lietuvos aukštųjų mokyklų festivaliuose „O kieno žali sodai“, tarptautiniuose folkloro festivaliuose „Skamba skamba kankliai“, „Baltica“.

Lietuvos radijo bangomis lietuvių etninė muzika beveik iš viso nebetransliuojama (iki šiol taip ir neatsirado alternatyva buvusiai kasdienei laidai „Iš folkloro skrynelės“ ir kt.). Vietoj kadaise transliuotų įdomių ir patrauklių etninės kultūros laidų „Etnokultūros ratas“ ir kitų per pagrindinį Nacionalinės televizijos kanalą LTV šiuo metu matome tik kičinę laidą „Duokim garo“ („Gero ūpo“), kurioje propaguojama žemo lygio, surogatinė „liaudies muzika“ (o jei ir pasitaiko tradicinės muzikos puoselėtojų, tai jie „paskęsta“ saviveiklinių kaimo kapelų apsuptyje). Šios laidos prodiuseriai teisinasi, kad paklūsta žiūrovų reitingams, jų skoniu (bet juk patys televizinininkai tą skonį ir formuoja!). Muzikinis folkloras – viena iš ypač svarbių sudėtinių etninės kultūros dalių – dėl Nacionalinės televizijos vis daugiau tampa vien tik linksminančiąja priemone. Nieko nuostabaus, kad tokia samprata atstumia nuo etninės kultūros daugelį intelektualių žmonių, ypač jaunimo.

Itin svarbus pastarųjų metų etninės kultūros puoselėtojų laimėjimas – 2012 m. parengtos bei LR Švietimo ir mokslo ministro įsakymu patvirtintos Etninės kultūros ugdymo pagrindinio ir vidurinio ugdymo bendrosios programos. Jose įtvirtinta mokyklų galimybė pasirinkti vieną iš keturių siūlomų programos įgyvendinimo modelių: 1) atskiras pasirenkamasis etninės kultūros dalykas, 2) pasirenkamasis etninės kultūros modulis, 3) etninės kultūros integravimas į kitus

Folkloro ansamblio studijos grupė „Tatato“ Lietuvos studentų folkloro festivalyje „O kieno žali sodai“. Iš kairės vadovai Daiva ir Evaldas Vyčiniai. Nuotr. iš LTMA fondo

dalykus, 4) neformalusis ugdymas (folkloro ansambliai, klubai, būreliai ir pan.). Atrodytų, viena vertus, atsiranda plačios ir įvairios galimybės etninei kultūrai mokyklose puoselėti. Kita vertus, natūraliai kyla poreikis Lietuvos aukštesiose mokyklose ruošti specialistus, pasirengusius mokyti etnokultūros dalykų įvairiose mokyklose. Etninės kultūros įvairiuose Lietuvos regionuose puoselėtojai, remdamiesi savo patirtimi, yra pareiškę, kad dabartinė etninės kultūros integravimo į ugdymo turinį situacija jų netenkina, be to, ugdymo procese yra būtina teorijos ir praktikos pusiausvyra, o suteikti ugdytiniams teorines žinių ir praktinių įgūdžių vienos savaitinės pamokos metu vargu ar įmanoma. Taigi, vis aktualesnis tampa poreikis pasitelkti popamokinį – neformalųjį ugdymą. Būtent šioje srityje, įvairiomis formomis mokyklose puoselėjant gyvąją tradicinio muzikavimo / dainavimo / šokio tradiciją, atsiveria plačios galimybės Etnomuzikologijos katedros absolventams, pasižymintiems universalumu – turintiems ir praktinių įgūdžių, ir teorinių žinių. Ypač tradicinio dainavimo, kuris yra skirtingas kiekviename krašte, mokymas turėtų tapti svarbia etninės kultūros ugdymo mokyklose dalimi. Įvairių muzikologų, kompozitorių, muzikos psichologų tyrimai bei praktinė muzikos pedagogų patirtis rodo, kad geriausia vaikus pradėti mokyti muzikos yra nuo jo prigimtinės muzikos kalbos, kaip ir pradėti kalbėti – nuo gimtosios kalbos

(tarmės). Suprantama, kad Lietuvos muzikinio ugdymo sistema yra pagrįsta bendralietuviškomis vertybėmis (žinoma, tik tam tikra dalimi, greta universaliųjų – europietiškiųjų ir pasaulio). Vis dėlto, etnografiniuose regionuose ypatingas dėmesys turėtų būti skiriamas būtent to regiono folklorui, nes pagal svarbą etninis dainavimas prilygsta kalbėjimui gimtąja tarme (ar šnektą). Juodu turėtų eiti greta, sudarydami tautinės tapatybės, taip pat savivokos ir saviwertės pagrindą.

Vis dėlto, kaip parodė pastarųjų metų etnokultūrininkų apklausos, Lietuvoje iki šiol nėra bendros etninės kultūros ugdymo sistemos, jos vientisumo ir perimamumo įvairiose ugdymo grandyse. Taip kad įgyvendinti gražius siekius kol kas nėra paprasta.

Bepigu šiuolaikiniam jaunam žmogui pasirinkti studijuoti matematiką, fiziką, chemiją ir kitus mokslus – visi jaunuoliai žino, kas tai yra, kokios studijos ir perspektyvos jų laukia. O kas yra etninė kultūra? Kokia jos vieta šiuolaikinėje – Lietuvos ir pasaulio – kultūroje? Kol Lietuvoje vyksta nenutrūkstantis šios temos „išgryninimo“ procesas, tol ir Etnomuzikologijos katedros nenumaldomai laukia pakilimai ir atoslūgiai, o etninės kultūros – neaiški ateitis.

ETNINĖS KULTŪROS BŪKLĖ LIETUVOJE

IRENA SELIUKAITĖ, IRENA KEZIENĖ

LR kultūros ministerija, el. p. irena.seliukaite@lrkm.lt, i.keziene@lrkm.lt

Rengdami Etninės kultūros plėtros 2015–2018 metų veiksmų planą, turėjome progą apibendrinti daug duomenų, pateiktų savivaldybių, Lietuvos liaudies kultūros centro ir kitų kultūros įstaigų. Taigi, kuo gyvena etninė kultūra Lietuvoje, įpusėjusioje XXI a. antrąjį dešimtmetį.

Teisinė bazė beveik nepakito – įgyvendiname Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų, Tautinio paveldo produktų, Dainų švenčių įstatymų, UNESCO Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvencijos nuostatas, 2015 m. patvirtinti Nematerialaus kultūros paveldo vertybių sąvado nuostatai, kurie pagaliau leis pradėti diegti Nematerialaus kultūros paveldo vertybių sąvadą. Jo tikslas – informacinių technologijų priemonėmis valdyti duomenis apie Lietuvos nematerialaus kultūros paveldo vertybes. Pagrindiniai Sąvado uždaviniai – teikti duomenų pateikimo paslaugą, automatizuoti duomenų tvarkymo ir apskaitos procesą, automatizuoti vertybių apibūdinimo ir sklaidos procesą. Sąvado duomenų valdytojas yra Lietuvos Respublikos kultūros ministerija, Sąvado tvarkytojas – Lietuvos liaudies kultūros centras.

Įgyvendinant Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvencijos nuostatas, savivaldybėse pradėta vykdyti vertybių apskaita (suregistruota apie 1000 tradicinės kultūros vertybių), tačiau daugiau kaip pusėje savivaldybių (33-ose) nematerialaus kultūros paveldo vertybės neregistruojamos. Apskritai, Sąvado kūrimo darbai vyksta nepakankamu tempu, kadangi užtruko teisės aktų derinimo procesas.

Į UNESCO reprezentatyvųjų žmonijos nematerialaus kultūros paveldo sąrašą įtrauktų reiškinių – Lietuvos kryždirbystės tradicijos, Dainų ir šokių švenčių tradicijos (kartu su Latvija ir Estija) ir Sutartinių (polifoninio dainavimo tradicijos) tyrinėjimo, saugojimo ir sklaidos darbams valstybė teikia prioritetą. Į Rezentatyvųjų sąrašą įtrauktų vertybių apsaugai sustiprinti numatytos priemonės suformavo šių reiškinių išsaugojimo ir sklaidos sistemingą procesą – tradicijos perdavimo seminarus, stovyklas, plenerus, dalykines konferencijas, mokslinius tyrinėjimus. Tačiau pastaraisiais metais finansinė parama šių veiklų projektams, nustatant prioritetą Lietuvos kultūros tarybos administruojamo Kultūros rėmimo fondo konkursuose, nėra pakankama ir neužtikrina tolygaus proceso visuose regionuose. Tik Dainų švenčių tradicijos tęstinumo programa turi Kultūros ministerijos biudžete planuojamų lėšų.

2010–2014 m. buvo vykdoma Etninės kultūros plėtros valstybinė programa, patvirtinta kultūros ministro 2010 m. birželio 28 d. įsakymu Nr. ĮV-363. Įgyvendinant šią programą pasiekta teigiamų rezultatų etninės kultūros

tyrinėjimo, saugojimo, ugdymo ir plėtros srityse. Programos vykdymo laikotarpiu 27 savivaldybės pasitvirtino etninės kultūros plėtros programas, etninės kultūros veiklą kultūros įstaigose koordinuoja etninės kultūros specialistai, švietimo įstaigose – savivaldybių administracijų švietimo padalinių arba savivaldybių švietimo centrų specialistai, tačiau 11-oje savivaldybių nėra etninės kultūros specialistų (Neringos, Visagino, Akmenės r., Alytaus r., Biržų r., Elektrėnų, Ignalinos r., Molėtų r., Plungės r., Raseinių r., Skuodo r.). Etninės kultūros veiklą koordinuoja ir Etninės kultūros globos tarybos prie Lietuvos Respublikos Seimo padaliniai regionuose, į kuriuos savo atstovus yra delegavusios 53 savivaldybės. Ugdymo įstaigose etninės kultūros dalyką kuruoja mokyklų vadovai, etninės kultūros ir etninę kultūrą į dėstomą dalyką integruojantys įvairių dalykų mokytojai bei neformaliojo ugdymo pedagogai. Visa ši veikla davė gerų rezultatų – regionuose ir savivaldybėse sustiprėjo dėmesys etninei kultūrai, daugybėje savivaldybių biudžetuose planuojamos tikslinės lėšos jos plėtrai. Kultūros įstaigos organizuoja edukacinius užsiėmimus, stiprėja esami ir užsimezga nauji ryšiai tarp kultūros įstaigų, kultūros ir ugdymo įstaigų, nevyriausybinų organizacijų, kaimo bendruomenių. 2013 m. kultūros įstaigos parengė dvigubai daugiau edukacinių programų vaikams ir jaunimui negu 2009 m. – 2 377 (buvo 1 018), kuriose dalyvavo per 109 tūkst. dalyvių. Populiari Lietuvos nacionalinio muziejaus programa „Pažinimas“, Šiaulių „Aušros“ muziejaus, Lietuvos liaudies buities muziejaus, Alytaus kraštotyros muziejaus ir kt. parengtos programos. Tačiau kultūros įstaigų parengtos edukacinės programos, skirtos etninės kultūros sklaidai, nėra išsamiai analizuojamos, trūksta rekomendacijų joms tobulinti.

Švietimo ir mokslo ministerija su Ugdymo plėtotės centru inicijavo ir kartu su Kultūros ministerija organizuoja kultūros edukacijos savaitę „Menų dūzgės“, į kurią įtraukiami edukacinėse erdvėse vykdomi etninės kultūros tematika parengti edukaciniai užsiėmimai. 2014 m. vykdytos 158 edukacinės programos, kuriose dalyvavo per 600 įvairių dalykų pedagogų, kultūros darbuotojų, etninės kultūros ugdytojų bei edukatorių, kurie susipažino su mokymosi netradicinėse erdvėse galimybėmis.

Etninės kultūros ugdymo turinys mokyklose formuojamas ir įgyvendinamas vadovaujantis pagrindinio ir vidurinio ugdymo etninės kultūros bendrosiomis programomis, ikimokyklinio ir pradinio ugdymo įstaigose etnokultūrinis ugdymas organizuojamas vadovaujantis 2012 m. parengtomis metodinėmis rekomendacijomis.

2013 m. Lietuvoje buvo 1242 bendrojo lavinimo mokyklos. Etninė kultūra kaip dalykas dėstoma 31-oje bendrojo lavinimo mokykloje. Išanalizavus kvalifikacijos tobulinimo situaciją, pažymėtina, jog 2014 m. etnokultūrinis ugdymas vyko 276-iose mokyklose (prisidėjo 63 mokyklos, lyginant su 2010 m.), kuriose etninę kultūrą dėstė įvairių dalykų 451 pedagogas (padaugėjo 140 pedagogų lyginant su 2010 m.).

2012–2014 m. buvo parengta metodinė medžiaga etninės kultūros ugdymo procesui mokytojams, pedagogams, mokyklų vadovams ir savivaldybių specialistams. Organizuojami kvalifikacijos tobulinimo seminarai, kūrybinės laboratorijos, vaizdo konferencijos, transliacijos internetu. Kvalifikaciją tobulina ne tik lietuvių, bet ir tautinių bendrijų dėstomąja kalba mokyklų mokytojai bei pedagogai. Taip pat į veiklą įtraukiamos ir Lietuvos etninėse žemėse esančios lietuviškos mokyklos bei bendruomenės.

Mokyklose šiuo metu veikia 276 kraštotyros būreliai, tai vos ne dvigubai mažiau negu 2009 m., kai tokių būrelių buvo 438. Kitų etninės pakraipos būrelių skaičius šiuo metu – 578. 2013 m. duomenimis, į etninės kultūros veiklą (būrelius, meno kolektyvus) buvo įtraukta daugiau kaip 49 tūkst. vaikų. Pabrėžtina, kad šio pobūdžio veikla yra sisteminga ir neretai vienintelė galimybė išsamiai moksliviams susipažinti su etnine kultūra. Neformaliajame mokinių švietime aktyviai dalyvauja ir kultūros įstaigos: kasmet suorganizuojama apie 120 etninės pakraipos vasaros stovyklų, kuriose aktyviai atostogauja 5–6 tūkst. įvairaus amžiaus vaikų. Nemažai kultūros įstaigų (Lietuvos liaudies kultūros centras, Vilniaus, Kauno, Klaipėdos etninės kultūros centrai, Telšių, Varėnos, Kupiškio, Panevėžio miesto ir rajono, kitų savivaldybių specialistai) padeda gilinti mokytojų etninės kultūros žinias.

2013 m. buvo atnaujinta Kultūros ministerijos Etninės kultūros plėtros dalinio finansavimo iš valstybės biudžeto lėšų programa (įsteigus Lietuvos kultūros tarybą, finansuojama per jos administruojamą programą), iš kurios 2013–2014 m. paremti 209 projektai, kuriems įgyvendinti skirta daugiau kaip 2,3 mln. Lt.

Sėkmingai vystoma skatinimo sistema (Valstybinė J. Basanavičiaus premija, 3 Kultūros ministerijos premijos už tradicinės kultūros puoselėjimą ir skleidimą, valstybės stipendijos). 2013–2015 m. etninės kultūros srityje skirtos 28 individualios ir 8 edukacinės stipendijos, tačiau ekspertai pažymi silpnėjantį individualių stipendijų paraiškų turinį, pasigendama tradicinių amatų vystymo, meistriskumo tobulinimo projektų.

2010–2014 m. didėjo valstybės ir savivaldybių lėšos, skirtos etninės kultūros infrastruktūrai išlaikyti, veiklos projektams finansuoti, stiprėjo kai kurių etninės kultūros srityje dirbančių įstaigų materialinė bazė. Lietuvos nacionaliniame muziejuje baigtos įrengti rinkinių saugyklos, sudarytos darbo sąlygos tyrinėtojams, veikia kryždirbystės ir valstiečių buities ekspozicijos, vyksta liaudies meno parodos. Įgyvendinus investicinį projektą „Saugykla – ekspozicija

valstiečių verslams ir amatams“ ir po renovacijos 2780 m² pastate įrengus Liaudies meno ekspoziciją, būtų suformuotas etninės kultūros sklaidos kompleksas, labai reikalingas tradicinių amatų, tautinio paveldo vystymui. Jau dabar šiame muziejuje konsultuojami tautinio paveldo kūrėjai, muziejų specialistai konsultuoja savivaldybių muziejus etnografijos ekspozicijų steigimo klausimais. Šiaulių „Aušros“ muziejaus Edukacijos centre įrengta nauja edukacinė erdvė „Amatų mokykla“, 2010–2011 m., vykdant Europos Sąjungos ir Lietuvos Respublikos finansuojamą projektą „Kretingos dvaro sodybos paminklinių pastatų renovacija ir pritaikymas turizmui“, pastatas rekonstruotas ir pritaikytas Kretingos muziejaus etnografijos rinkinių ekspozicijai ir t. t. Reikia pažymėti, kad valstybės ir savivaldybių muziejai parengė gerų etninės kultūros edukacinių programų, vertėtų atlikti detalesnę jų analizę, patirtį aptarti specialioje konferencijoje.

Etninės kultūros specialistai, siekdami išsaugoti tradicinę kultūrą, daug dėmesio skiria gyvuojančioms tradicijoms, jų perdavimui, natūraliai tradicijų tūšai bendruomenėse užtikrinti. Iš beveik 2000 juridinių asmenų registre registruotų bendruomenių apie 440 savo veiklą vysto tradicinės kultūros pagrindu. Daugiausia tokių bendruomenių Panevėžio, Šiaulių, Kauno apskrityse, tačiau net 12 savivaldybių tokių bendruomenių nenurodo. Būtina stiprinti darbą su bendruomenėmis, skatinant tradicinės kultūros sklaidą, gyvųjų tradicinės kultūros židinių puoselėjimą. Į tai bus kreipiamas dėmesys ir 2016 m., kuriuos Lietuvos Respublikos Seimas paskelbė Bendruomenių metais.

I. Seliukaitė sveikina Žemaitijos regioninės etninės kultūros globos tarybos atrinktus nusipelnčius etninės kultūros puoselėtojus. 2015 m. spalio 12 d., Telšiai. Nuotr. S. Gailiuvienė

2010–2014 m. išleista nemažai etninės kultūros leidinių. Lietuvos liaudies kultūros centras leidžia įvairioms etninės kultūros sritims skirtą žurnalą „Liaudies kultūra“, 2014 m. parengė tradicinei mitybai skirtus leidinius („Nuo grūdo iki kepalų“, „Lietuvos tautinis paveldas. Tradicinis maistas“). Metodinių, tiesiogiai kolektyvų vadovams, mokytojams, atlikėjams adresuotų leidinių sąrašą papildė tradicinės instrumentinės muzikos leidiniai „Muzika cimbolams“ ir „Muzika dūdmaišiui“, išleistas išsamus visų regionų šokius pristatantis rinkinys „Šoks broliukai šokinį“. Tautodailės sričiai skirtas Tautodailininkų sąjungos tęstinis leidinys „Tautodailės metraštis“, pažymėtini regioniniai leidiniai: „Dainava“, „Suvalkija“, „Žiemgala“, „Žemaičių žemė“, „Eskizai“, „Radviliškis“, „Prie Nemunėlio“ ir kiti. Lietuvos nacionalinis muziejus leidžia metraštį „Etnografija“, 2014 m. pradėta leisti tęstinį leidinį „Tradicijos ir dabartis“, skirtą geriausių liaudies menininkų darbų pristatymui, leidinių seriją „Teminiai rinkinių katalogai“, leidinių seriją „Lietuvių etninės kultūros fotoarchyvai“, parengtas Lietuvių etnografijos terminų žodynas. Lietuvos dailės muziejus išleido katalogus: „Marcelijaus Martinaičio margučiai“, „Lietuvių tautinis kostiumas: pirštinės ir kojinės“, „Lida Meškaitytė. Miniatiūra“ ir kt. Ši sąrašą svariai papildė savivaldybių muziejų leidiniai.

2010–2014 m. Lietuvoje išleistos 62 folkloro garso publikacijos (CD) ir 20 filmų (DVD). Lietuvos liaudies kultūros centro leidžiamoje serijoje „Gyvoji tradicija“ pasirodė šviečiamojo pobūdžio filmai lietuvių ir anglų kalbomis apie vestuvių, vaikų auginimo bei gydymo tradicijas („Lietuvių tradicinės vestuvės“, „Ūčia lylia“ ir „Lietuvių tikėjimai ir žinios apie sveikatą“), bendradarbiaujant su savivaldybėmis išleista serijų „Dainos iš visos Lietuvos“ ir „Lietuvių tradicinė instrumentinė muzika“ kompaktinių plokštelių, kitų garso leidinių.

Vienas iš etninės kultūros tradicijų išlaikymo, perėmimo ir sklaidos būdų – folkloro ansamblių veikla. Jų, savivaldybių duomenimis, 2013 m. Lietuvoje buvo 639–400 suaugusiųjų ansamblis (dalyvių – 6591), 239 vaikų folkloro ansambliai (dalyvių – 4583). Daugiau nei pusė (331 kultūros sistemos folkloro ansamblis) turi kolektyvo meninį lygį rodančias kategorijas. Dėl įvairių priežasčių (mažėja gyventojų skaičius, trūksta folkloro kolektyvų vadovų ir kt.) suaugusiųjų ir vaikų folkloro ansamblių ir jų dalyvių skaičius sumažėjo, lyginant su 2009 m. turime 115 ansamblių mažiau, bet pagerėjo folkloro kolektyvų meninis lygis, net 73 kolektyvams suteikta aukštesnė meninio lygio kategorija. 70 folkloro kolektyvų turi aukščiausio lygio kategorijas. Be to, išaugo kolektyvų, dalyvavusių Lietuvos liaudies kultūros centro surengtos 2014 m. dainų šventės folkloro dienos „Laimužės lemta“ renginiuose, skaičius: apžiūrose pasirodė 446 kolektyvai (iš jų – 103 vaikų), 8500 dalyvių. Šventėje dalyvavo 322 kolektyvai, 6309 dalyviai (42 kolektyvais, 632 dalyviais daugiau nei 2009 m. dainų šventėje). Dainų šventės apžiūros – konsultacijos bei kiti meninės kokybės, kvalifikuoto tradicijos suvokimo siekti skatinantys renginiai turėjo lemiamos įtakos kolektyvų tobulėjimui. Vertingi

vietos tradicijas pristatantys kaimų folkloro ansambliai nyksta, nes natūraliai pasitraukia vyresnės kartos žmonės. Kad vyktų etninės kultūros tradicijų perimamumas, reikėtų skatinti burtis į ansamblius kelių kartų atstovus. Tam tikslui pasiekti trūksta profesionalių etninės kultūros specialistų, folkloro kolektyvų vadovų.

Folkloro, etninės kultūros renginių spektras Lietuvoje išlieka itin platus, jų yra daug. Visai etninės kultūros plėtrai, tradicijų pažinimui bei individualių gebėjimų ugdymui itin svarbūs yra respublikiniai, keliais turais vykstantys renginiai: vaikų ir moksleivių – liaudies kūrybos atlikėjų – konkursas „Tramtatulis“, moksleivių folklorinių šokių varžytuvės „Patrepšynė“. Gimė ir naujos iniciatyvos – nuo 2013 m. Druskininkuose rengiamas respublikinis pasakotojų konkursas „Žodzis žodžį gena“. Būtina tęsti šiuos renginius bei aktyvinti švietimo, kultūros įstaigas, bendruomenes, siekiant užtikrinti gyvųjų tradicijų kultūros reiškinių tęstinumą. Prioritetiniu uždaviniu lieka į kolektyvus įtraukti kuo daugiau jaunimo.

2010–2014 m. Lietuvoje kasmet vyko po 13–15 tarptautinių folkloro festivalių, tarp kurių „Baltica“ (2011, 2014), „Griežynė“ (2010, 2012, 2014), „Skamba skamba kankliai“ (kasmet), „Parbėg laivelis“ (2010, 2012, 2014), „Atataria lamzdžiai“ (kasmet), „Pokrovskije kolokola“ (kasmet), „Saulės žiedas“ (kas dveji metai) ir kiti. Šie renginiai vis dažniau įvairių pasaulio tautų nematerialaus kultūros paveldo tradicijas Lietuvos visuomenei pristato visapusiškai – greta folkloro rūšių parodydami papročius, liaudies meno, amatų, kulinarijos savitumus. Šiame kontekste folkloro tradicijų viešinimas sudaro galimybes ir motyvuoja geriau jas pažinti, ugdyti patriotiškumą, stiprinti tapatybės suvokimą, plėtoti kultūrinį bendradarbiavimą. Į Lietuvoje rengiamų tęstinių tarptautinių meno renginių sąrašą 2016–2018 m. įtraukti 2 folkloro festivaliai – „Baltica“ (2017) ir „Skamba skamba kankliai“ (2016–2018).

Išskirtinis dėmesys tenka projektams ir renginiams, kurie skirti vaikams ir jaunimui. Etninės kultūros renginių vaikams 2013 m. buvo suorganizuota dvigubai daugiau negu 2009 m. – 1960, 2009 m. buvo 987. Kitų renginių suorganizuota beveik 4,5 tūkst. 2013 m. įvyko 23 festivaliais daugiau negu 2009 m. – 87 (buvo 64).

2013 m. buvo paskelbti Tarmių metais, todėl ypatingas dėmesys buvo skirtas juos ženklinantiems renginiams: įvyko 2208 renginiai, skirti Tarmių metams, kurie per visą Lietuvą skleidėsi įvairiausiomis formomis bei veiklomis – tai ir edukaciniai užsiėmimai (etnokultūrinės mokyklos, akademijos, jaunimo stovyklos, seminarai ir t. t.), ekspedicijos tarmėms fiskuoti; leidybinė veikla; pastatyti ir rodyti spektakliai, kuriuose kalbėta tarmiškai, vyko įvairūs konkursai, festivaliai, tarmių šventės. Iš Kultūros rėmimo fondo ir Etninės plėtros programos buvo paremti 77 projektai, skirta – 639 tūkst. Lt. Vien Tarmių metų renginiuose, finansuotuose iš Kultūros ministerijos Etninės kultūros plėtros programos, dalyvavo apie 20 tūkst. dalyvių.

Seminaro „UNESCO nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvencijos (2003 m.) įgyvendinimas vietiniu ir tarptautiniu lygmeniu“, kurį rengė Lietuvos nacionalinė UNESCO komisija, bendradarbiaudama su Kultūros ministerija bei Lietuvos liaudies kultūros centru, dalyviai su UNESCO ekspertu Rieks Smeets (centre), 2015 m. lapkričio 12 d. Nuotr. V. Jocio

Neatskiriamą etninės kultūros vyksmo dalį sudaro Lietuvos etninėse žemėse gyvenančių lietuvių veikla. Labai svarbu sudaryti sąlygas lietuvių bendruomenių užsienio šalyse tautinei tapatybei išsaugoti. Kol nėra kitokių galimybių, bendrus projektus turėtų rengti Lietuvos etninės srities visuomeninės organizacijos, valstybės bei savivaldybių įstaigos.

Nepagerėjo etninės kultūros specialistų rengimo situacija. Trūksta etninės kultūros mokytojų, muziejų specialistų (ypač liaudies buities ekspozicijas turintiems muziejams), folkloro ansamblių vadovų. Būtina atlikti etninės kultūros specialistų rengimo, kvalifikacijos tobulinimo būklės analizę ir parengti rekomendacijas.

Pasibaigus Etninės kultūros plėtros valstybinei 2010–2014 m. programai, siekiant jos tikslų įgyvendinimo tęstinumo, LR Kultūros ministro 2015 m. liepos 22 d. įsakymu Nr. ĮV-500 patvirtintas Etninės kultūros plėtros 2015–2018 m. veiksmų planas. Dokumente nustatyti prioritetai 2015–2018 m. laikotarpio tikslai – siekti nematerialaus kultūros paveldo išsaugojimo bei etninės kultūros

tradicijų tęstinumo, siekti Lietuvos etnografinių regionų istorinio ir kultūrinio savitumo išsaugojimo, didinti jų svarbą. Šiems tikslams pasiekti numatomi uždaviniai – užtikrinti nematerialaus kultūros paveldo vertybių nustatymą, apsaugą ir sklaidą; ugdyti vaikų ir jaunimo etninio kultūrinio ir lokalinio tapatumo suvokimą; stiprinti etninės kultūros vertybių svarbos suvokimą bendruomenėje ir šeimoje; gerinti sąlygas etninės kultūros sklaidai, gyvosios tradicijos išsaugojimui bei tolygiai plėtrai etnografiniuose regionuose; skatinti etninės kultūros reiškinių ir procesų teorinius ir taikomojus mokslinius tyrinėjimus, organizuoti jų pristatymus visuomenei; palaikyti lietuvių etninės kultūros raišką etninėse lietuvių žemėse ir lietuvių bendruomenėse užsienio šalyse.

Taigi, teisinės prielaidos etninei kultūrai vystyti yra, svarbu, kad teisės aktų nuostatos veiktų, o darbai būtų paženklininti konkrečiais rezultatais.

LIETUVOS IR LATVIJOS ETNOKULTŪRINIO REGIONAVIMO SUGRETINIMAS: REZULTATAI IR SPRENDIMAI ATEIČIAI

PROF. DR. VYGANDAS ČAPLIKAS

Dzūkijos (Dainavos) regioninė etninės kultūros globos taryba, el. p. vygandas.caplikas@gmail.com

Dėl stipresnės išorinių valstybių įtakos ir okupacijų Lietuvos ir Latvijos istorijoje nebuvo palankių ilgesnio laiko tarpinių normaliai vidaus regionų raidai. Nesusiformavo ir teorinė bazė, metodiniai pagrindai, kurie atsižvelgtų į teritorinius etnokultūrinius ypatumus, jų skirtumus ir fiksuotą administraciniame politiniame valdyme, jo kartografijoje.

Etnokultūrinio regionavimo suvokimui, šio proceso įgyvendinimui reikšmingesnis buvo nepriklausomybės laikotarpis. Bet 1918–1940 m. buvo per trumpas laikas pradinių idėjų įgyvendinimui. Daugiau pasiekė Latvija, įteisindama tris etnokultūrinius kraštus: Kuržemė, Latgala ir Vidžemė. Prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas nutraukė sėkmingą pradžią, bet paliko keletą ryškių ženklų, kurie veikė latvių tautinę sąmonę, gaivino ir stiprino istorinių kultūrinių regionų siekį.

Visų pirma, tai 1935 m. Rygos centre pastatytas Laisvės paminklas, kuris meniškai ir tiesiog sakraliai atspindi minėtus tuometinius Latvijos regionus. Paminklo pagrindinį akcentą sudaro obeliskas su moters deivės Mildos skulptūra, kuri iškeltose rankose laiko tris auksu spindinčias žvaigždes, simbolizuojančias Kuržemę, Vidžemę ir Latgalą. Sovietmečiu Laisvės paminklas nebuvo nugriautas, tik žvaigždžių reikšmė aiškinta taip, kad jos simbolizuoja tris Baltijos tarybines respublikas: Estiją, Latviją ir Lietuvą.

Antra, šios trys istorinės latvių žemės prieškaryje atspindėjo taip pat žvaigždžių forma Latvijos valstybiniame herbe (Vitkūnas 2015). 1990 m., atgavus laisvę, šis herbas buvo sugrąžintas, jo simbolių reikšmė nepakeista, nors dabar jau įteisinti ne trys, bet penki šalies kraštai, o Ryga – valstybės sostinė – turi šeštojo regiono statusą. Prieškarinėje Latvijoje buvo išspausdinti ir politiniai administracinio suskirstymo žemėlapiai, juose buvo ir tuometiniai regionai, bet visa tai buvo likviduota ir pakeista sovietiniu teritorinio valdymo modeliu, kuris neturėjo žadinti bei stiprinti latvių istorinės ir kultūrinės atminties.

Po 1990-ųjų, atkūrus nepriklausomas valstybes, vėl sugrįžta prie regioninės politikos, tačiau nueita skirtingais keliais. Lietuva 1994 m. įkūrė 10 apskričių, kurios visiškai neatsižvelgė į istorinį etnokultūrinį paveldą ir tokio regionavimo galimybę. Tos apskritys tik pakartojo sovietinių regionų modelį, kuris buvo sudarytas tuometinėje strateginio numatymo institucijoje – Valstybinio plano komisijoje.

Latvija atsakingiau tyrinėjo etnokultūrinių kraštų įgyvendinimo klausimus šalies politiniame žemėlapyje. 1993 m. įsteigė pajėgią instituciją – Regionų plėtros ir vietos savivaldos ministeriją (dabar – Aplinkos apsaugos ir regionų plėtros ministerija). Ji užsibrėžė platesnius tikslus: ne tik įteisino etnokultūrinius kraštus, bet ir likvidavo sovietinį valdymo reliktą – 26 administracinius rajonus, kurie kultūriniai, socialiniai ir ekonominiai požūriai buvo atsilikę, netiko šalies naujam valdymo modeliui.

Lietuvoje etnokultūrinį regionavimą įteisino LR Seimo 1999 m. rugsėjo 21 d. priimtas Lietuvos Respublikos Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymas, kurio pagrindu įsteigta Etninės kultūros globos taryba, atskaitinga Seimui. Vėliau ši Taryba įsteigė penkias regionines etninės kultūros globos tarybas Aukštaitijoje, Dzūkijoje (Dainavoje), Mažojoje Lietuvoje, Suvalkijoje (Sūduvoje) ir Žemaitijoje. Jos sudarytos, remiantis LR Seimo 2000 m. liepos 13 d. nutarimu Nr. VIII-1848 „Dėl Etninės kultūros globos tarybos sudarymo ir jos nuostatų patvirtinimo“. Regioninės etninės kultūros globos tarybos pradėjo veikti nuo 2002 m. (Didelytė, Čaplikas 2013).

Po regioninių tarybų įsteigimo iškilo šių penkių etnokultūrinių kraštų teritorijų, jų ribų nustatymo klausimas. Buvo sudaryta speciali Regionų ekspertų komisija ir, derinant įvairių sričių specialistų nuomones, klausimas išspręstas 2003 m., sudarius Etnografinių regionų žemėlapią pagal seniūnijas (sudarytojai D. Pivoriūnas ir Ž. Šaknys). Buvo atsižvelgta į įvairių ekspertų: etnologų, etnomuzikologų, lingvistų, istorikų, ekonomogeografų ir kt. nuomones bei rekomendacijas. Tai reikšmingas kasdieniniams etnokultūros poreikiams, jų tikslams tinkantis žemėlapis (1 pav.)

Platesniu požūriai, ypač valstybiniam regionavimui, kuris tiktų šalies politiniam žemėlapiui, aptariamoms regionų teritorijoms ir jų riboms yra ne visai tinkamos. Visų pirma dėl to, kad mūsų seniūnijos ne savivaldžios ir neturi demokratinio teritorinio vieneto statuso. Tai turi aukštesnio lygmens padalinys – savivaldybės. Vykdamas regionavimą seniūnijų ribomis, tiktų savivaldybių teritorijas skaidyti; dalį seniūnijų priskiriant vienam, o kitas – kitam regionui. Savivaldybių teritorijų vientisumą garantuoja valstybės Konstitucija, o labiausiai – Europos vietos savivaldos chartija, kurią, kaip svarbų tarptautinį teisės aktą, ratifikavo ir LR Seimas (Europos... 2001).

Latvijos Regionų ministerijos specialistai, susipažinę su mūsų etnografinių regionų žemėlapiu, pareiškė pastabą ir dėl jų teritorinio nesubalansavimo, ir dėl galbūt didesnio suvienodinimo. Jie tai darė savo šalyje atsižvelgdami į europinę, ypač tų valstybių patirtį, kurios buvo socialistinių valstybių bloke ir jau vykdė regionavimą naujomis, beveik per pusšimtį metų pasikeitusiomis sąlygomis. Be to, latviai neieškojo labai tikslų regionų ribų, o pradžioje nustatė jas tik apytiksliai. Vėliau patikslino jas, gavę konkrečius pageidavimus iš kai kurių savivaldybių, o galutinis ribų nustatymas įvyko tuomet, kai kelis kartus padidino savivaldybių skaičių. Jų teritorijos tapo gerokai mažesnės, jos lengviau apsisprendė kurio krašto istorinei ir kultūrinei erdvei norėtų priklausyti.

Šiuo požūriai racionalesnis Lietuvos regionų modelis būtų tas, kuris pateiktas 2 paveiksle. Regionai nustatyti savivaldybių ribomis, atsižvelgiant į jų pageidavimus priklausyti atitinkamam kultūriniam regionui. Šiame modelyje nėra Mažosios Lietuvos, nes jos nedidelė teritorija labiau tiktų kaip Žemaitijos subregionas. Neturėtume užmiršti ir tokių kraštų kaip Deltuva, Karšuva, Nalšia, Sėla ir Žiemgala, tačiau jų pavadinimai labiau tiktų savivaldybėms, o ne stambiems regionams. Tokį klausimą sėkmingai išsprėdė Estija, nes jos istorijoje nebuvo tokių stambių kraštų kaip Aukštaitija, Dainava ar Žemaitija. Jos dabartinis žemėlapis kaip tik ir atspindi nedidelius istorinius kraštus ir tai daugiau savivaldinė struktūra, bet ne stambūs regionai.

Latvijos valdymo modelis dabar yra paprastas ir patrauklus, nes pagrindą sudaro šeši regionai, tarp jų ir sostinė Ryga (3 pav.). Dar yra 8 valstybės jurisdikcijoje esantys didžiausi miestai, o po jų – 110 savivaldžių nuovadų. Tad iš viso šalyje – 119 savivaldybių. Savivaldžių nuovadų skaičiaus padidinimas sustiprino Latvijos demokratijos pozicijas, nes

jos labiau priartina vietinę valdžią prie gyventojų. Mes vis dar pasitenkiname tik 60-čia savivaldybių. Kaip šiuo požūriai turėtume vertinti Suomiją, kurioje veikia 450 tokio tipo demokratinės institucijų (Ilkka 2010). Panaši padėtis ir kitose Skandinavijos šalyse.

Metodiniu požūriai svarbu tai, kad nustatydami savo regionus, latviai nespėdė kokio tai ypatingo jų socialinio ir ekonominio pagrindimo. Šie svarbūs rodikliai iškyla dabar, kai regionai sudaryti, kai analizuojamos ir vertinamos jų kultūrinės, socialinės ir ūkinės galimybės. Tai susiję su ES regioninės plėtros fondo lėšomis, jų racionaliu įsisavinimu. Tokiai sėkmei pasiekti, jiems buvo labai svarbu sudaryti regionus iki įstojimo į ES. Tai pavyko ir šioje srityje Lietuvą gerokai aplenkė. ES teigiamai įvertino modelį, kuris su etnografiniais kraštais spausdinamas šios organizacijos žemėlapiuose, kurie plinta ne tik Europoje, bet ir visame pasaulyje (4 pav.). Tuo ypač išreikšta pagarba Latvijos praeičiai, jos istorijai. Užtikrinama sėkmė ir ateičiai, nes įteisinti kraštai visiškai atitinka Europos regionų asamblėjos deklaracijos (Europos... 1997) reikalavimus, kurie palaiko ir padeda išaugoti mūsų žemyno valstybių, jų regionų istorinį ir kultūrinį savitumą.

Svarbiausia, kad esminis Latvijos administracinis, politinis pertvarkymas sustiprino jos tarptautinį įvaizdį, sudarė palankesnes sąlygas šalies, jos regionų ir vietos bendruomenių tapatumo išsaugojimui ir sustiprinimui. Būtina pasinaudoti šios šalies patirtimi, nes esame tame pačiame geografiniame, istoriniame ir politiniame baltų kultūros areale. Turime aktyviau plėtoti regioninį etnokultūrinių kraštų bendradarbiavimą, nes taip lengviau pasireikšime ir tarptautinėje erdvėje, ir greičiau perimsime kitų ES regionų geriausių patirtį šioje srityje.

1 pav. Lietuvos etnografiniai regionai ir jų ribos. Žemėlapiu autoriai D. Pivoriūnas ir Ž. Šaknys

2 pav. Lietuvos pagrindiniai istoriniai etnokultūriniai regionai. Schema iš UNESCO organizuotos konferencijos leidinio *FOLK CULTURE AT THE BEGINNING OF THE 3 MILLENNIUM*. 2002 m., Vilnius

4 pav. Europos Sąjungos žemėlapis fragmentas. Išleido: ES Komunikacijos generalinis direktoratas. 2012 m., Briuselis

2012 STATISTICAL YEARBOOK OF LATVIA

3 pav. Latvijos regionai. Žemėlapis: Latvijos statistikas gadagrāmata 2012. 2013 m., Rīga

Literatūra

1. Didelytė Gražina, Čaplikas Vygasdas. Dainavos klodai: tarp ledynmečio ir dabarties. Vilnius: Petro ofsetas, 2013.
2. Europos regionų asamblėjos deklaracija. Generalinio sekretoriato leidinys. Strasburg: 1997.
3. Europos vietos savivaldos chartija. VŠ Savivaldybių žinios, 2001.
4. Taipale Ilkka (sudarytojas). 100 Suomijos naujovių. Baltijos šalių centro fondas. VŠ Vilniaus universiteto leidykla, 2010.
5. Vitkūnas Manvydas. Kaimyninių šalių herbai. Savaitė, Nr. 12. 2015 m. kovo 18 d.

ETNINĖS KULTŪROS VERTYBES KAUPIANČIŲ ĮSTAIGŲ SITUACIJA LIETUVOJE

DR. AUŠRA ŽIČKIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, el. p. ausratic@liti.lt

2014 m. Etninės kultūros globos taryba (toliau – EKG) parengė anketą, siekdama išsiaiškinti etninės kultūros vertybių (garso ir vaizdo įrašų, fotomedžiagos, rankraščių ir kt.) kaupimo, saugojimo, sklaidos Lietuvos valstybinėse ir privačiose institucijose situaciją. Anketoje pateikti 26 klausimai. Buvo apklausiami daugelis Lietuvos įstaigų: muziejai (taip pat ir mokyklų bei privatūs), bibliotekos, kultūros centrai, mokslo bei visuomeninės įstaigos. Vienų pagrindinė veikla yra kaupti, saugoti bei įvairiais būdais skleisti etninės kultūros vertybes, o kitos tą daro tik iš dalies vykdydamos kitus svarbius tikslus. Visų jų atsakymai turėjo būti vienodai svarbūs, net jei būtų atsakyta, jog etninės kultūros vertybės nėra (ar jau nebėra) kaupiamos.

Panašų klausimyną EKG išplatino 2002 m. Surinkti duomenys tąkart leido įvertinti etninės kultūros vertybes

kaupiančių įstaigų padėtį ir poreikius. Atliktos ekspertizės duomenys buvo panaudoti rengiant Etninės kultūros plėtros valstybinės programos 2003–2009 m. gaires, teikiamos išvados LR Seimui. Programos teikiamomis galimybėmis pasinaudojo daugelis įstaigų, vykdydamos įvairius šios programos projektus.

Nuo to laiko daug kas keitėsi, todėl iškilo poreikis išsiaiškinti ir palyginti, kokia yra kaupiamų, saugomų, viešinamų etninės kultūros vertybių apimties dinamika, plėtros mastai, sužinoti šias vertybes kaupiančių įstaigų poreikius, taip pat sunkumus, su kuriais susiduriama vykstant šią veiklą. Apibendrintus anketos duomenis ketinta panaudoti, planuojant Etninės kultūros plėtros valstybinės programos 2015–2020 m. etapo gaires, metodinės paramos poreikio priemones, gilinantį į įstaigų savitarpio koordinacijos reikmes, formuluojant siūly-

Garso įrašo įrenginys fonografas, įrašantis garsą ir atgaminantis jį vaškiniiais voleliais. LLTI institute saugomas dr. E. Volterio 1908–1909 m. įrašytų lietuvių liaudies dainų ir kt. kūrinių volelių rinkinys. 2013 m. spalio 17 d. Nuotr. V. Jocio

Dr. Jono Balio archyvo, pargabentę iš JAV, pristato LLTI archyvo vedėja dr. Rūta Žarskienė. 2013 m. spalio 17 d. Nuotr. V. Jocio

mus LR Seimui bei LR Vyriausybei dėl Etninės kultūros globos pagrindų bei kitų susijusių įstatymų kūrimo, tobulinimo bei vykdymo, dėl valstybės paramos minėtų įstaigų veiklos plėtrai bei sprendžiant kitus svarbius klausimus.

Siekiant susidaryti kuo išsamesnę nuomonę apie šią dieną etninės kultūros vertybių kaupimo, saugojimo, tvarkymo padėtį, anketoje pateikti atskiri klausimai apie materialiosios ir nematerialiosios kultūros vertybes. Tai padaryta ir siekiant palyginti jų proporcijas bendrojoje etninės kultūros medžiagos panoramoje.

Kreipimesi į adresatus buvo pabrėžiama, kad labai svarbūs ir laukiami yra visų jų atsakymai: tiek įstaigų, kurios mažose vietovėse neretai atlieka visokeriopas kultūros centrų funkcijas (bibliotekų padalinių kaimuose, mokyklų muziejų), tiek ir pavienių entuziastų. Todėl buvo prašoma anketą persiųsti įvairių visuomeninių, galbūt asmeninių muziejų steigėjams, tautodailininkams, pavieniams entuziastams, renkantiems įvairią kraštotyros, folkloro, etnografijos ir panašią medžiagą.

Anketos pagrindą sudarė 2002 m. sudarytos to paties pobūdžio anketos klausimai. 2002 m. klausimai buvo išsiųsti 60 muziejų ir nežinomam skaičiui kitų institucijų. Atsakė 40 muziejų ir 15 kitų institucijų (mokslo ir mokymo institucijų padalinių – archyvų ir bibliotekų).

2014 m. anketa išsiųsta apie 230 adresatų. Nauja kaip tik ir buvo tai, jog į anketos klausimus prašyta atsakyti privačius ir mokyklų muziejus, bibliotekas, didžiuosius archyvus, kurių pagrindinė funkcija nėra etninės kultūros vertybių kaupimas. Į anketos klausimus iš viso atsakė 55 adresatai, iš jų:

- 28 muziejai: mokyklų – 8; krašto, istorijos, kraštotyros, memorialiniai, liaudies buities ir kt. – 17 (iš jų 11 atsakė ir į 2002 m. anketos klausimus); privatūs – 3;
- 3 archyvai: Lietuvos ypatingasis archyvas, Lietuvos valstybės istorijos archyvas, Lietuvos centrinis valstybės archyvas;
- 5 mokslo institucijos, universitetai ir kolegijos (jų padaliniai – archyvai ir bibliotekos): Lietuvos agrarinių ir miškų mokslų centro Žemdirbystės institutas, Lietuvos agrarinių ir miškų mokslų centro Žemdirbystės instituto biblioteka, Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyrius, Klaipėdos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Baltistikos centro Folkloro laboratorija, Klaipėdos valstybinė kolegija, Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Etnomuzikologijos instituto Folkloro archyvas (visos jos atsakė ir į 2002 m. anketos klausimus, nors kai kurios nuo to laiko buvo reorganizuotos);

LR Seimo Švietimo, kultūros ir mokslo komiteto nariai išvažiuojamojo posėdžio metu Panevėžio apskr. Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešojoje bibliotekoje, iš dešinės tuometinė komiteto pirmininkė (dab. švietimo ministrė) Audronė Pitrenienė, Kęstutis Kaminskas, Jurgita Bieliauskienė. Prof. Vytautas Juozapaitis direktoriui Rimai Maselytei perduoda retą leidinį, greta Aleksandras Zeltėnis, 2014 m. gegužės 16 d. Nuotr. V. Jocio iš EKG archyvo

- 17 bibliotekų: miestų savivaldybių – 5; rajonų savivaldybių – 8 (iš jų trys pateikė duomenis ir apie savo filialus); apskričių – 2; Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka;
- kitos įstaigos: Vilniaus etninės kultūros centras.

2014 m., skirtingai nuo ankstesnės, buvo parengta internetinė anketa, tad ją pildyti turėjo būti lengviau, paprasčiau ir greičiau. Vis dėlto tokia patobulinta forma nepadėjo gauti daugiau atsakymų. Deja, atsakymų negauta iš daugelio svarbių etninių vertybių kaupėjų, dalyvavusių 2002 m. apklausoje, tad abiejų apklausų duomenis palyginti tapo sunku. Na, bet 2014 m. duomenis pateikė didieji archyvai (Lietuvos ypatingasis, Lietuvos valstybės istorijos ir Lietuvos centrinis valstybės), Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka.

Verta pažymėti, kad nuo 2002 m. beveik nepasikeitė atsakymų pasiskirstymas pagal Lietuvos regionus. 2014 m. beveik visiškai negauta atsakymų iš rytų Lietuvos institucijų, nors siūsta buvo tikrai daugeliui jų. Neatsakė Vilniaus, Švenčionių, Šalčininkų, Trakų, Zarasų rajonų institucijos, o iš Ignalinos rajono atsakė vienintelė Ignalinos savivaldybės viešoji biblioteka, pateikusi ir savo filialų duomenis. Labai panaši padėtis buvo ir 2002 m. – Rytų Lietuvos institucijos apklausoje dalyvavo vangiai.

Pateiktieji atsakymai rodo, jog kultūros vertybės į anketos klausimus atsakiusiose įstaigose (47) daugiausia kaupiamos knygos, rankraščių, dokumentų ir fotomedžiagos forma, mažiau įstaigų (31) atsakė kaupiančios tautodailės, tradicinius dirbinius, kitus daiktus ir eksponatus, beveik tiek pat įstaigų kaupia garso (25), vaizdo (23) įrašus ir rankraštinius aprašus (29). Nedaug kas turi piešinių, brėžinių, transkripcijų iš garso ir vaizdo įrašų ir kitų formų medžiagos.

Vyrauja nedidelė teritorija – vietovė, apylinkė, rajonas (kraštą), rečiau apskritį atspindinti medžiaga (39 įstaigose) ir tik 16-oje įstaigų kaupiamos Lietuvą rėpiančios ar dar platesnės teritorijos etninės kultūros vertybės.

Medžiaga daugiausia gaunama iš fizinių asmenų ir tai rodo didžiulį asmenybių, pasišventėlių, entuziastų įdirbį kaupiant etninės kultūros vertybes, jų darbo svarbą. Keturiolikos įstaigos iš 55 atsakė, jog medžiagos niekaip nepapildo. Likusiose kaupimas vyksta ir įprastais būdais (ekspedicijų, tyrimų, studentų praktikos metu, gaunant kitose įstaigose ar privačiuose fonduose saugomų vertybių kopijas ar originalus, perkant, gaunant dovanų), ir įvairiais įdomiais, netradiciniais keliais, pvz., kviečiant moksleivius pasidalyti namuose saugomomis vertybėmis (fotografijomis, knygomis, įvairiais šeimos atminties dokumentais ar relikvijomis).

Pranas Kairys aprodo savo asmeninį įvairių leidinių ir rankraščių rinkinį. 2009 m., Žadeikių k., Endriejavo sen. Nuotr. T. Petreikio

kurios eksponuojamos muziejuje, o vėliau kopijuojamos ir įtraukiamos į muziejaus fondus.

Didžioji dauguma respondentų (35) atsakė, jog neturi jokio sukauptų vertybių gelbėjimo, reaguojant į stichines nelaimes, plano, 20 atsakė tokį turintys.

Sukaupta medžiaga naudotis paprastai leidžiama visiems norintiems arba užsiregistravusiems lankytojams, dažniausiai tik vietoje.

Klausimas apie sukauptų vertybių viešinimą sulaukė bene išsamiausių ir pačių įvairiausių atsakymų. Tik viena įstaiga atsakė, kad savo sukauptų vertybių neviešina. Visose kitose tai daroma įvairiausiai, išradingiausiai būdais internete, parodose, leidiniuose, renginiuose.

Pakankamą materialinę ir techninę bazę savo veiklai vykdyti atsakė turinčios 13 įstaigų. Likusioms trūksta daug ko, tačiau labiausiai į akis krinta svarbiausių dalykų stygius – nėra patalpų arba jos netinkamos vertybių saugojimui, trūksta darbuotojų specialistų, etatų, įrangos, lėšų.

Atskirai verta šiek tiek aptarti nematerialiųjų etninės kultūros vertybių kaupimo, saugojimo ir sklaidos patirtį, ryškėjančią iš gautų atsakymų į anketos klausimus. Iš 55 anketos respondentų 10 atsakė, kad nematerialiųjų etninės kultūros duomenų nekaupia, tačiau šis skaičius nedaug tepasako apie tikrąją padėtį: nemažai daliai atsakinėjusių asmenų nebuvo aiški anketoje pateikiamuose klausimuose suformuluota materialiojo ir nematerialiojo etninės kultūros paveldo skirtis. Krašto muziejuose, bibliotekose nematerialiųjų vertybių kaupimas ir saugojimas nėra prioritentinė veikla, nors tai daroma gana noriai. Vis dėlto dažnai nėra tam tinkamų sąlygų, metodikos, tik didžiulis entuziazmas ir su-

pratimas, kad daromas reikalingas darbas. Tokį entuziazmą liudytų ir daugelio bibliotekų ir jų filialų pastangos viešai pateikti duomenis apie vietinės tautosakos, kraštotyros darbus ir kai kada net visateksčius suskaitmenintus ir visiems pasiekiamus dokumentus internete (beje, tokių sąvadų ir visateksčių dokumentų internete nemažai pateikia Lietuvos rytinės dalies bibliotekos, vangiai dalyvavusios apklausoje).

Nematerialiosios etninės kultūros vertybės bibliotekose kaupiamos pradedant 1912 m., vėliausiai pradėtos kaupti 2011 m. Daugiausia kaupiama etnografijos ir kraštotyros duomenų, beveik tiek pat – folkloro, mažiausiai – žaidybinio folkloro ir šiuolaikinės kultūros.

Palyginus 2002 ir 2014 m. duomenis matyti, kad kai kurios įstaigos labai stabiliai pildo savo fondus, jais rūpinasi, juos viešina, įvairiais būdais naudoja. Kai kurios įstaigos per tą laikotarpį patyrė sunkumų arba net buvo panaikintos, tad natūralu, kad ir jose kauptos vertybės ne visada sklandžiai perduodamos, perimamos, apskaitomos naujai. Pavienės įstaigos, pakeitusios veiklos pobūdį, sukauptų etninės kultūros vertybių fondų neapildė ir nebesiima jų sklaidos projektų, nors jas tebesaugo.

Nuo 2002 m. praktiškai nepakito įstaigų poreikiai: ir tada, ir dabar labiausiai trūksta elementarių sąlygų etninės kultūros vertybių kaupimui ir saugojimui: tinkamų patalpų (arba patalpų apskritai), darbuotojų etatų, įrangos, lėšų.

2002 m. apibendrinami gautus duomenis EKG T ekspertai pažymėjo, kad daryti išvadas apie etninės kultūros vertybes kaupiančių įstaigų situaciją yra ganėtinai problemiška dėl nepakankamo atsiliepusių respondentų kiekio. 2014 m. apklausos rezultatų juo labiau negalima laikyti reprezentatyviais. EKG T pastangas sukaupti bent kiek išsamesnių žinių apie dabartinę etninės kultūros vertybių padėtį sunku pavadinti sėkmingomis. Priežastis galbūt galima numanyti: tai vis didėjantis įvairių papildomų darbų (apklausų duomenų, ataskaitų, kurių strategijų, planų, programų, projektų ir kitų dokumentų rengimo), už kuriuos muziejiniams, bibliotekų ir kitiems kultūros srities darbuotojams dažnai nėra papildomai atlyginama, taip pat darbuotojų stygius, pabrėžiamas apklausos atsakymuose. Dar viena priežastis galėjo būti netobulus anketos klausimų bei internetinės anketos formos parengimas, galbūt atbaidęs dalį potencialių respondentų. Vis dėlto gautų atsakymų visuma rodo, kad etninės kultūros vertybės iš tiesų kaupiamos gana entuziastingai ir norima tą daryti kaip galint tinkamiau.

Apibendrinant galima pabrėžti, kad apklausos duomenys nėra pakankamai reprezentatyvūs. Vis dėlto, kai kurios išvalgos įmanomos ir neturint išsamų duomenų. Antai nesunku pastebėti, kad nuo 2002 m. praktiškai nepakito įstaigų poreikiai: trūksta elementarių dalykų – patalpų, etatų, specialistų, lėšų, įrangos. Pastebimas aktyvus vietinės kultūros medžiagos kaupimas, tai daroma net ir neturint sąlygų bei pasirengimo, vien iš entuziazmo. Labai žymus nematerialiųjų etninės kultūros vertybes kaupiančių įstaigų koordinacijos, įvairių medžiagos tvarkymo mokymų, seminarų poreikis.

ETNINĖS KULTŪROS GLOBOS TARYBOS IR PROGRAMOS LIETUVOS SAVIVALDYBĖSE 2014 METAIS

DOC. DR. DALIA URBANAVIČIENĖ
Etninės kultūros globos taryba, el. p. daliau@gmail.com

Lietuvos Respublikos etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymo 5 straipsnyje nustatyta, kad etninės kultūros valstybinę globą užtikrina ne tik LR Vyriausybė, bet ir savivaldybės, kurioms pavesta rūpintis vietos etninės kultūros išsaugojimu ir stiprinimu.

Etninės kultūros plėtra savivaldybėse ženkliai suaktyvėja, jei savivaldybė patvirtina savo Etninės kultūros plėtros programą ir kasmet jai numato lėšas savivaldybės biudžete. Taip pat svarbu savivaldybėms turėti Etninės kultūros globos tarybas, kurios telktų kiekvienos savivaldybės kultūros, švietimo darbuotojus, nevyriausybinį organizacijų atstovus, etninės kultūros entuziastus, savivaldybės administracijos darbuotojus, koordinuotų įvairių institucijų, organizacijų etninę veiklą, skatintų kurti naujus kolektyvus, ieškoti etnokultūrinės veiklos naujų organizatorių, etatų ir pan. Savivaldybės įsitraukia į valstybinę etninės kultūros globą ir deleguodamos savo atstovus į Seimui atskaitingos Etninės kultūros globos tarybos (toliau – EKG T) padalinius etno-

grafiniuose Lietuvos regionuose (Aukštaitijoje, Dzūkijoje (Dainavoje), Mažojoje Lietuvoje, Suvalkijoje (Sūduvoje) ir Žemaitijoje) – regionines etninės kultūros globos tarybas.

Nagrinėjant, kaip Lietuvos savivaldybės 2014 m. užtikrino valstybinę etninės kultūros globą, EKG T išanalizavo duomenis pagal šiuos parametrus:

- ar savivaldybė yra parengusi ir įgyvendina Etninės kultūros plėtros programą,
- ar yra įkurta Etninės kultūros globos taryba prie savivaldybės,
- ar savivaldybė yra delegavusi savo atstovą (atstovus) į EKG T regionines tarybas.

Atliekant tyrimą, savivaldybės buvo suskirstytos pagal priklausomybę etnografiniams regionams (kai kurios savivaldybės buvo priskirtos dviem regionams – Kauno r., Prienų r., Klaipėdos r., Jurbarko r.), išskyrus Lietuvos sostinės Vilniaus miesto savivaldybę:

Eil. Nr.	Eil. Nr. regione	Savivaldybė	Etninės kultūros globos taryba prie savivaldybės	Etninės kultūros plėtros programa savivaldybėje	Savivaldybės atstovas EKG T regioninėje taryboje
Aukštaitija					
1.	1.	Anykščių r.	–	–	+
2.	2.	Biržų r.	–	–	+
3.	3.	Ignalinos r.	–	–	–
4.	4.	Jonavos r.	–	–	+
5.	5.	Joniškio r.	+	+	+
6.	6.	Kaišiadorių r.	+	+	+
7.	7.	Kauno r. 1)	+	+	+
8.	8.	Kėdainių r.	+	+	+
9.	9.	Kupiškio r.	+	+	+
10.	10.	Molėtų r.	–	–	+
11.	11.	Panevėžio m.	–	–	+
12.	12.	Panevėžio r.	–	–	+
13.	13.	Pakruojo r.	–	–	+
14.	14.	Pasvalio r.	+	+	+
15.	15.	Radviliškio r.	+	+	+
16.	16.	Rokiškio r.	+	+	+
17.	17.	Širvintų r.	–	–	+(2)
18.	18.	Švenčionių r.	+	+	+
19.	19.	Ukmergės r.	+	+	+
20.	20.	Utenos r.	+	+	+(2)
21.	21.	Visagino	–	–	–
22.	22.	Zarasų r.	+	+	+
Iš viso Aukštaitijoje:			12 etninės kultūros globos tarybų (55 % savivaldybių)	12 etninės kultūros plėtros programų (55 % savivaldybių)	20 savivaldybių (91 %) delegavo atstovus į EKG T regioninę tarybą

Dzūkija (Dainava)

23.	1.	Alytaus m.	-	-	+
24.	2.	Alytaus r.	+	-	-
25.	3.	Birštono	-	-	+
26.	4.	Druskininkų	+	-	+
27.	5.	Elektrėnų	-	-	-
28.	6.	Lazdijų r.	+	+	+
29.	7.	Prienų r. 2)	-	-	-
30.	8.	Šalčininkų r.	-	-	+
31.	9.	Trakų r.	-	+	-
32.	10.	Varėnos r.	+	+	+
33.	11.	Vilniaus r.	-	-	-
Iš viso Dzūkijoje (Dainavoje):			4 etninės kultūros globos tarybos (36 % savivaldybių)	2 etninės kultūros plėtros programos (18 % savivaldybių)	6 savivaldybės (55 %) delegavo atstovus į EKG regioninę tarybą

Mažoji Lietuva

34.	1.	Jurbarko r. 3)	+	-	+
35.	2.	Klaipėdos m.	-	-	+
36.	3.	Klaipėdos r. 4)	-	+	+
37.	4.	Neringos	-	-	+
38.	5.	Pagėgių	+	-	+
39.	6.	Šilutės r.	-	+	+
Iš viso Mažojoje Lietuvoje:			2 etninės kultūros globos tarybos (33 % savivaldybių)	2 etninės kultūros plėtros programos (33 % savivaldybių)	6 savivaldybės (100 %) delegavo atstovus į EKG regioninę tarybą

Suvalkija (Sūduva)

40.	1.	Kalvarijos	-	+	+
41.	2.	Kauno m.	-	-	+
	3.	Kauno r. 5)	+	+	+
42.	4.	Kazlų Rūdos	-	+	+
43.	5.	Marijampolės	-	-	+
	6.	Prienų r. 6)	-	-	+
44.	7.	Šakių r.	-	+	+
45.	8.	Vilkaviškio r.	-	-	+
Iš viso Suvalkijoje (Sūduvoje):			1 etninės kultūros globos taryba (12,5 % savivaldybių)	4 etninės kultūros plėtros programos (50 % savivaldybių)	8 savivaldybės (100 %) delegavo atstovus į EKG regioninę tarybą

Žemaitija

46.	1.	Akmenės r.	-	+	+
	2.	Jurbarko r. 7)	+	-	+
47.	3.	Kelmės r.	+	+	+
	4.	Klaipėdos r. 8)	-	+	+
48.	5.	Kretingos r.	+	+	+
49.	6.	Mažeikių r.	+	-	+
50.	7.	Palangos m.	+	+	+
51.	8.	Plungės r.	+	-	+
52.	9.	Raseinių r.	+	+	+
53.	10.	Rietavo	+	-	+
54.	11.	Skuodo r.	-	-	+
55.	12.	Šiaulių m.	-	-	+
56.	13.	Šiaulių r.	-	+	+
57.	14.	Šilalės r.	+	+	+
58.	15.	Tauragės r.	+	+	+
59.	16.	Telšių r.	+	-	+
Iš viso Žemaitijoje:			11 etninės kultūros globos tarybų (69 % savivaldybių)	9 etninės kultūros plėtros programos (56 % savivaldybių)	16 savivaldybių (100 %) delegavo atstovus į EKG regioninę tarybą

Sostinė

60.	Vilniaus m.	-	-	-
Iš viso sostinėje:		Nėra etninės kultūros globos tarybos	Nėra etninės kultūros programos	Nėra atstovo EKG
Iš viso:		38 etninės kultūros globos tarybos	37 etninės kultūros programos	52 savivaldybės delegavo atstovus į EKG regionines tarybas

- 1) Aukštaitijai priskiriama šiaurinė Kauno rajono savivaldybės dalis
- 2) Dzūkijai (Dainavai) priskiriama rytinėje Nemuno pusėje esanti Prienų rajono savivaldybės dalis
- 3) Mažajai Lietuvai priskiriama nedidelė Jurbarko rajono savivaldybės dalis (Smalininkų, Viešvilės seniūnijos)
- 4) Mažajai Lietuvai priskiriama pietvakarinė Klaipėdos rajono savivaldybės dalis
- 5) Suvalkijai (Sūduvai) priskiriama pietinė Kauno rajono savivaldybės dalis
- 6) Suvalkijai (Sūduvai) priskiriama vakarinėje Nemuno pusėje esanti Prienų rajono savivaldybės dalis
- 7) Žemaitijai priskiriama didžioji Jurbarko rajono savivaldybės dalis (be Smalininkų ir Viešvilės seniūnijų)
- 8) Žemaitijai priskiriama rytinė Klaipėdos rajono savivaldybės dalis

Bene geriausiai etninės kultūros valstybine globa rūpinasi Žemaitijos regionui priskirtose 16 savivaldybių: 11 iš jų (69 %) sudarė savo Etninės kultūros globos tarybas, 9 savivaldybės (56 %) pasitvirtino Etninės kultūros programą, tačiau tik 6 savivaldybės (36,5 %) turi ir tarybą, ir programą. Nei Etninės kultūros plėtros programos, nei Etninės kultūros globos tarybos neturi 2 savivaldybės – Skuodo ir Šiaulių rajonų. Visos Žemaitijos savivaldybės turi savo atstovus EKG regioninėje Žemaitijos taryboje (dauguma delegavo po 1 atstovą, Telšių rajono, Šiaulių miesto ir rajono savivaldybės – po 2, o Plungės rajono savivaldybė – net 3 atstovus).

Taip pat gerai etninės kultūros valstybine globa rūpinasi didžiausio Lietuvos etnografinio regiono – Aukštaitijos savivaldybės, kurių regione iš viso yra 22: iš jų 12 savivaldybių (55 %) yra sudariusios savo rajono Etninės kultūros globos tarybą ir patvirtinusios etninės kultūros plėtros programą savivaldybėje, 20 savivaldybių (91 %) yra delegavusios savo atstovus į EKG regioninę Aukštaitijos tarybą (dauguma po 1 narį, Širvintų ir Utenos rajonų savivaldybės – po 2), nedelegavo tik Ignalinos rajono ir Visagino savivaldybės.

Pagal teritoriją mažiausiam Lietuvos etnografiniam regionui – Mažajai Lietuvai – priskirtos 6 savivaldybės: iš jų 2 (33 % savivaldybių) yra sukūrusios savo Etninės kultūros globos tarybą (Jurbarko r. ir Pagėgių), kitos 2 savivaldybės – pasitvirtinusios Etninės kultūros plėtros programą (Klaipėdos r. ir Šilutės r.), tačiau nėra nė vienos savivaldybės, kuri būtų pasitvirtinusi ir tarybą, ir programą. Visos

savivaldybės yra delegavusios savo atstovus į EKG regioninę Mažosios Lietuvos tarybą (dauguma po 2 atstovus, Jurbarko r. – 1, Pagėgių savivaldybė – 3, Klaipėdos miesto – net 5 atstovus).

Suvalkijos (Sūduvos) regionui priskirtos 8 savivaldybės: tik vienoje iš jų (12,5 %) yra Etninės kultūros globos taryba (Kauno r.), tačiau 4 savivaldybės (50 %) patvirtino Etninės kultūros plėtros programas (Kauno r., Kalvarijos, Kazlų Rūdos ir Šakių r.). Visos savivaldybės turi savo atstovus EKG regioninėje Suvalkijos (Sūduvos) taryboje – dauguma po 1, Marijampolės, Šakių ir Vilkaviškio r. savivaldybės – po 2 atstovus.

Pagal tyrimo parametrus yra gana prasta situacija Dzūkijos (Dainavos) regionui priskirtose 11 savivaldybių: iš jų 4 savivaldybės (36 %) pasitvirtino Etninės kultūros globos tarybą, iš jų 2 (18 %) – ir Etninės kultūros plėtros programą (Lazdijų ir Varėnos r. savivaldybės), tačiau nei tarybos, nei programos neturi net 7 savivaldybės (Alytaus m., Birštono, Elektrėnų, Prienų r., Šalčininkų r., Trakų r., Vilniaus r.). Dzūkijoje (Dainavoje) tik 6 savivaldybės (55 %) turi savo atstovus EKG regioninėje Dzūkijos (Dainavos) taryboje – dauguma po 1 atstovą, o Varėnos r. savivaldybė – 2 atstovus, net 5 savivaldybės atstovų neturi – Alytaus r., Elektrėnų, Šalčininkų ir Vilniaus r. (dauguma jų neturi ir savo Etninės kultūros globos tarybos bei programos).

Prasčiausia padėtis susiklostė Lietuvos sostinėje – Vilniuje, kurio savivaldybė nėra sudariusi nei Etninės kultūros globos tarybos, nei pasitvirtinusi Etninės kultūros plėtros programos, nei turi atstovo EKG. Tokia situacija būdinga tik dar 5 gretimoms savivaldybėms – Vilniaus r., Trakų r., Ignalinos r., Visagino ir Elektrėnų savivaldybei.

Iš visų Lietuvos savivaldybių – 25-ios (41,7 %) neturi nei savo Etninės kultūros globos tarybos, nei Etninės kultūros plėtros programos:

1. Alytaus m.	10. Marijampolės	19. Šiaulių m.
2. Anykščių r.	11. Molėtų r.	20. Širvintų r.
3. Birštono	12. Neringos	21. Trakų r.
4. Biržų r.	13. Panevėžio m.	22. Vilkaviškio r.
5. Elektrėnų	14. Panevėžio r.	23. Vilniaus m.
6. Ignalinos r.	15. Pakruojo r.	24. Vilniaus r.
7. Jonavos r.	16. Prienų r.	25. Visagino m.
8. Kauno m.	17. Skuodo r.	
9. Klaipėdos m.	18. Šalčininkų r.	

Beje, kai kuriose savivaldybėse etninė kultūra yra integruota į bendrąją Kultūros plėtros programą ir į Kultūros tarybą: pavyzdžiui, Anykščių r. (integruota į Darnios kurortinės plėtros programą), Biržų r., Ignalinos r., Jonavos r., Molėtų r., Panevėžio m., Panevėžio r., Pakruojo r., Širvintų r., Visagino m.

Dalis didžiųjų miestų savivaldybių yra įsteigusios etninės kultūros centrus:

- Vilniaus m. – Vilniaus etninės kultūros centras;
- Kauno m. – Kauno kultūros centras „Tautos namai“, Kauno tautinės kultūros centras;
- Klaipėdos m. – Klaipėdos miesto savivaldybės etnokultūros centras.
- Tokius centrus taip pat yra įsteigusios ir kitos savivaldybės, pasitvirtinusios savo Etninės kultūros programas:
- Klaipėdos r. – Dobilų etninės kultūros centras,
- Šiaulių r. – Šiaulių rajono etnokultūros ir tradicinių amatų centras,
- Šilutės r. – Salos etnokultūros ir informacijos centras, Žemaičių krašto etnokultūros centras.
- Iš viso Lietuvoje 6 savivaldybės yra įsteigusios 8 etninės kultūros centrus.

IŠVADA

Tyrimas pagal pasirinktus tris parametrus parodė, kad maždaug pusė Lietuvos savivaldybių rūpinasi etninės kultūros valstybine globa: 28 savivaldybės yra sudariusios savo Etninės kultūros globos tarybas, 27 savivaldybės yra patvirtinusios ir įgyvendina savo Etninės kultūros plėtros programą, 53 savivaldybės yra delegavusios savo atstovus į EKG T regionines tarybas (kai kurios ne po 1, o po 2, 3 ar net 5 atstovus).

Tyrimą galima būtų papildyti tikslinant, kurios savivaldybės yra integravusios etninę kultūrą į bendrąją savivaldybės Kultūros programą ir Kultūros tarybą, įsteigusios etninės kultūros skyrius Kultūros centruose, kiek lėšų iš savo biudžetų savivaldybės skiria Etninės kultūros plėtros programoms ir Etninės kultūros centrų veiklai finansuoti.

Respublikinio etninės kultūros specialistų seminaro „Regiono, krašto, vietos kultūrinė tapatybė: pasireiškimų ir sėveikų klausimai“ dalyviai. 2015 m. gegužės 7 d., Rokiškis. Nuotr. iš EKG T archyvo

LIETUVOS ETNOGRAFINIŲ REGIONŲ KONCEPCIJOS IŠTAKŲ IR SKLAIDOS KELIAI

DR. VYTAUTAS TUMĖNAS

Lietuvos istorijos institutas, el. p. vytautui.vytui@gmail.com

Straipsnyje nagrinėjama Lietuvos etnografinių regionų sampratos ištakos ir ankstyvoji raida, kuriai būdinga didelė terminų ir sampratų įvairovė. Nenutylant diskusijoms dėl subetnosų pavadinimų ir jų arealų apibrėžimo, aiškėja, kad tikslesniam ir aiškesniam potaūčių ir etnografinių regionų sąvokų suvokimui būtina išsamesnė analizė. Lietuvos, sudarytos iš penkių subetninių žemių, sisteminės sampratos kilmė ir turinys iki šiol nepakankamai aiškūs: trūksta kompleksinių, interdisciplininių tyrimų šios koncepcijos raidos moksle ir viešajame diskurse klausimu. Straipsnio tikslas – atskleisti Lietuvos etnografinių regionų pavadinimų kilmės, jų įvairialypės sisteminės sampratos raidos ypatybes ir komplikuoatą reliatyvumą. Tai atliekama interdiscipliniškai pasitelkiant istorijos, etnologijos, kultūros ir meno, žurnalistikos leidinių bibliografinę istorinę-tipologinę analizę; istorinės-politinės, gamtinės geografijos tipologinį nagrinėjimą. Tipologiškai apžvelgiama etnografinių žemių ir jų gyventojų savitumo visuotinai pripažįstama legitimacija ir reprezentacija šalies geografijos, paveldosaugos ir gamtosaugos terminijoje.

Lietuvos etnografinių regionų apibrėžimas yra sąlyginis ir komplikuoat, kadangi laiko tėkmėje Lietuvos subetnosų gyvenimo arealų ribos ir jų pavadinimai kito. Siekdami teoriškai apibrėžti Lietuvos teritorijos etnografinių regionų sampratą ir jos turinį, susiduriame su didele terminų ir jų sinonimų įvairove bei reliatyvumu. Kartais tai skatina išvelgti sąsają su E. Hobsawm'o ir T. Ranger iškelta „tradicijų išradimo“ strategija, kuri nesenos tradicijos reiškiniai sugeba suteikti ilgaamžės įspūdį (Hobsawm 1983). Viešojoje terpėje nenutylant diskusijoms dėl subetnosų pavadinimų ir jų arealų apibrėžimo tobulinimo, aiškėja, kad tikslesniam subetnosų ir etnografinių regionų sąvokų ir jų įtvirtinimo strategijos suvokimui būtini gilesni ir išsamesni istoriniai tyrimai bei aštresnis struktūrinis požiūris.

Lietuvos istorinių žemių vardų kilmę ir raidą aptarinėjo nemažai autorių. Sūduvos – Suvalkijos istoriją tarpukariu išsamiai nagrinėjo J. Totoraitis (Totoraitis 1938). B. Kašlionis nagrinėjo Dainavos, Jotvingijos ir Sūduvos žemių tapatumo ar giminingumo klausimus (Kašlionis 2002). Aukštaičių vardo ir turinio raidą nagrinėjo Z. Zinkevičius (Zinkevičius 2006) ir T. Baranauskas (Baranauskas 2006). Lietuvos etnografinių regionų pavadinimų ištakų, jų turinio ir šiuolaikinės sisteminės sampratos problemoms daugiausia dėmesio skiria etnologai A. Vyšniauskaitė (Vyšniauskaitė 1954; 1983; 2001; 2002), Ž. Šaknys (Šaknys 2006; 2012), P. Kalnius (Kalnius 2006; 2007; 2011a;

2011b; 2011c; 2011d), V. Daugirdas (Daugirdas 1997, 2000), P. Kavaliauskas (Kavaliauskas 2004), A. Ragauskaitė (Ragauskaitė 2012) ir šio straipsnio autorius (Tumėnas 2007) bei kiti tyrinėtojai.

Lietuvos, sudarytos iš subetnosų gyvenamų penkių žemių, koncepcija itin susijusi su etnokultūrinės ir regioninės savimonės brendimu. Tačiau šios koncepcijos jos kilmė ir raidos tendencija iki šiol nėra pakankamai aiški. Trūksta interdisciplininių kompleksinių tyrimų Lietuvių kilčių (subetnosų, potaūčių) ir jų žemių sisteminės sampratos raidos ir plėtros viešajame diskurse klausimu. Aktualu apžvelgti, kokius atgarsius XIX–XX a. moksle, spaudoje ir kitoje viešojoje reprezentacijoje paliko Lietuvos regioninio skirtingumo ir subetninės savimonės koncepcijos plėtra, kurioje dalyvavo mokslininkai, kultūrininkai ir plačioji visuomenė.

Šio straipsnio tikslas – atskleisti Lietuvos etnografinių regionų pavadinimų kilmės, jų įvairialypės sampratos raidos ypatybes ir komplikuoatą reliatyvumą.

LIETUVIŲ ŽEMIŲ SAMPRATOS ĮVAIROVĖ IR RAIDA

Etnologiniai arealiniai duomenys gali būti apibendrinami pačiais įvairiausiais būdais. Lietuvos medžiagai sisteminti XIX–XX a. pradžioje buvo vartojami ir geografiniai (pvz., Šiaurės vakarų kraštas, Vakarų Lietuva, Žemių-rytiečiai), ir aktualieji administraciniai (pvz., Vilniaus, Kauno, Suvalkų gubernijos), kraštotyriminiai (pvz., Druskininkų apylinkės) ir istoriniai teritoriniai (Žemaičiai, Aukštaičiai, Sūduva, Dainava) terminai ir liaudiški arba kultūrininkų, publicistų išpopuliarinti kraštų ar jų gyventojų pavadinimai (Vilnija, Dzūkija, Seinų žemė) ir pan. Reikšminga, jog XX a. Lietuvos liaudies kultūros, kūrybos, ypač dailės tyrimuose dėl mokslo ir kultūrinės sklaidos labiau paplito etnoregioninis šalies skirstymo, medžiagos sisteminimo principas, kurio kilmė susijusi su liaudiška etnokultūrine vietovės ir subetniškumo savimone.

Nuo XX a. išaugusi istorijos mokslo žinių sklaida skatina plačiąją visuomenę kritiškiau permąstyti tarsi savaime susiklosčiusius etnografinių žemių vardus ir jų sampratas bei prisiminti ir aktualinti gerokai senesnės kilmės istorinius Lietuvos žemių vardus. Susidomėti šalies žemių etnokultūrinio regionavimo skatina ir kaimyninių šalių patirtis, nes Lenkija ir Latvija savo teritorinį administracinį skirstymą

pagrindė istorinių-etnokultūrinių žemių teritorijų ir vardų tradicija, taip puoselėdamos kultūrinį tęstinumą.

Lietuvos skirstymas į etnografinius regionus artimesnis senovinei tradicijai skirstyti Lietuvą į skirtingas žemes. Senieji istoriniai šaltiniai – politiniai, kariniai dokumentai, sutartys, valdovų metraščiai ir kt. – mini tokias stambias žemes kaip Lietuva, Žemaičiai, Aukštaičiai, Sūduva, Dainava, Jotva. Vakarinės lietuvių žemės ribojosi su Prūsa. Būta ir keliagubų regioninių tapatybių, skirtingai susijusių ir su vienokiomis tarmėmis, ir kitokiomis administracinio padalijimo teritorijomis (pvz., kadaise Žemaičiams administraciškai priklausė šiaurinė Užnemunė ir vakarinė Aukštaitija, į vakarus už Nevėžio).

Penkių Lietuvos etnoregionų sampratos raida pastaraisiais šimtmečiais rodo, kad lietuvių sudėties ir jų etninės kultūros diferencijavimo subetniniu pagrindu (suvalkiečių, aukštaičių, dzūkų, žemaičių, lietuvininkų) idėja, kaip ir regioninė subetninė savimonė, galėjo plėtotis liaudies kultūros, kultūrininkų bei mokslinės minties sąveikos terpėje.

Apie XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje subrendusią subetninės savimonės reikšmę visuomenėje byloja populiariūs iki šių dienų tautosakos anekdotai apie skirtingų lietuvių potaučių būdą – tai liudija populiariajame, liaudies kultūros diskurse subrendusį itin sisteminių, beveik kosmologinį požiūrį į potaučių skirtumus: žemaitis – lėtas, aukštaitis – pirmaujantis; žemaitis – uždaras, aukštaitis – atviras, dzūkas – pats draugiškiausias; suvalkiečiai – šykštūs, dzūkas – dosnus; dzūkas – estetas, suvalkiečiai – praktiškas. Svarbu pastebėti, kad šių anekdotų dėmesio lauke nebuvo lietuvininkų. Vadinasi, tautosakoje išreikšta savaime besiplėtojanti liaudiškoji Lietuvos potaučių koncepcija turėjo „sisteminių“ trūkumų.

ETNOGRAFINIO REGIONO TERMINŲ ĮVAIROVĖ

Senuosiuose lotyniškuose istoriniuose dokumentuose Lietuvos regionai buvo vadinami skirtingomis žemėmis (pvz., *Austechiam, terram regis Lethowie* – Aukštaitija, Lietuvos karaliaus žemė (Dusburgietis 1985: 233), kurių vardai pateikiami su sulotynintomis galūnėmis *-ia, -ie* arba *-iae, yam* ir kt. (pvz., *Sūduva* vadinama *Sudowia*, Lietuva – *Lethowie, Lituaniae*). XIX a. apibūdinimuose vyravo genčių, tautų, žemių terminai. XX a. pasirodė Lietuvos *sričių* terminas (Galaunė 1930: 68, 71). Ilgainiui Aukštaitiją, Žemaitiją, Dzūkiją, Suvalkiją, Mažąją Lietuvą (Klaipėdos kraštą) tapo įprasta vadinti *etnografinių sričių, etnografinių regionų* ar *etnoregionų* arba *žemių* bei *kraštų* terminais.

Terminai *sritis* ir ypač *regionas* dažniausiai vartojamas kituose geografiniuose, geopolitiniuose, administraciniuose teritorijų apibrėžimuose. Sąvoka *regionas* gali apimti gretimas, bet skirtingų tautų gyvenamas teritorijas: pavyzdžiui, *Baltijos regionas, Baltoskandija, Nemuno regionas* ir t. t. Kita vertus, šiame kontekste tokie pavadinimai, kaip „Neries regioninis parkas“, „Panemunių regioninis parkas“, „Pavilnių regioninis parkas“, „Dieveniškų istorinis regioninis

parkas“ konkuruoja su gerokai platesnės apimties sąvoka *etnografinis regionas*. Taigi, *regiono* sąvoka yra perdėm plati – ji gali apimti ir siauresnes vietovių teritorijas, ir platesnes žemes, ir tarptautinius arealus.

Krašto terminą, dažniausiai vartojamą nusakant Klaipėdos ir Vilniaus kraštus, įprasta vartoti ir kraštotyros literatūroje, kita samprata – kaip apylinkės, seniūnijos, vaivadijos ar valsčiaus, rajono ar apylinkių sinonimą (pavyzdžiui, kraštotyros ekspedicijų knygos vadinamos *Gervėčių kraštas, Dieveniškų kraštas, Tverėčiaus kraštas*). Tokiu būdu *kraštu* lyg ir nusakoma gerokai mažesnė teritorija nei žemė, ypač jeigu ji išsidėsčiusi didesnio regiono pakrastyje. Vis dėlto, vartojant šią sąvoką Lietuvos *žemių* ar *etnoregionų* terpėje ji iškyla kaip hierarchiškai menkesnės apimties ir turinio konceptas.

Greta šių terminų puoselėjami ir kiti rečiau vartojami lietuviški sinonimai. Antai, Paulius Galaunė vartojo terminą *Suvalkų žemė* (Galaunė 1930: 262). Šiandien Žemaičių kultūros draugija leidžia žurnalą „Žemaičių žemė“. Vartoti terminą *žemė* įtikinamai siūlo ir A. Tyla (Tyla 2001: 58). Žemės terminas labiausiai priimtinas ir šio straipsnio autoriui (aš jį vartuju elektroniniame Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus diminių audinių ir juostų elektroniniame kataloge (Milašius 2003). Manau, kad *žemės* terminas sukelia kiek mažiau painiavos negu pavadinimas *sritis*, kuris dažniau vartojamas tiesiog apibrėžiant, išskiriant aptariamą objektą iš didesnio teritorinio konteksto.

SISTEMINIO POŽIŪRIO Į ŠALIES ETNOGRAFINES ŽEMES RAIDA

Ar esti skirtumo tarp vietinės, lokalsios kultūros ir regioninės kultūros? Reikia pastebėti, jog vietinė kultūra yra vientisesnė, ją galima vadinti nedidelės teritorijos kultūra, kurią vietos gyventojai nesunkiai suvokia kaip kupiną vietinio savitumo. Kitoks yra regiono kultūros pobūdis – jis daugialypis. Tai labiau „sugalvotos“ teritorijos, kurios grindžiamos panašiomis ekonomikos, administravimo ar geografijos ypatybėmis ir apima daugelį skirtingų lokalinių kultūrų. Lokali kultūra gali būti sietina su bet kokia nedidele teritorija ir suvokiama netgi kaip atskiras vienetas. O regioninė kultūra, apimanti kur kas didesnę teritoriją, visada suvokiama kaip esanti dar didesnio teritorinio darinio dalis. Išskiriamoji etnografinio regiono kultūra yra specifinė, nes yra ne tik teorinė–sutarinė koncepcija, bet ir liaudies kultūros sąveikoje su intelektualiąja kultūra subrendusi samprata.

LDK teritorija administraciškai buvo apibrėžiama nesistemiškais pavadinimais. Jų sandaroje buvo suplakti į vieną ir etnoniminiai potaučių žemių vardai ir miestų pavadinimai, kaip antai: *Vilniaus, Trakų, Žemaičių, Naugarduko* vaivadijos.

Todėl akivaizdu, jog lietuvių kilčių ar subetnosų ir jų gyvenamų keleto žemių (etnografinių regionų) šiuolaikiniai vardai ir samprata išsirutuliojo ne remiantis LDK administracinio padalinimo tradicija, o liaudies kultūros, publicistikos ir etnologijos koncepcijų sąveikos lauke.

Lietuvos, sudarytos iš subetnosų gyvenamų žemių, įvairdžio raida susijusi su tautinės-etnokultūrinės savimonės ir etnologijos ir jai artimų mokslų brendimu. Penkių etnografinių regionų ir subetnosų teritorinė apibrėžtis tarytum plėtėsi nuo tipiškios periferijos, kurioje ypatingi skirtumai niveliuojasi. Centrinų tipinių reiškinių akcentavimo svarbą liudija ir Lietuvos liaudies buties muziejaus ekspozicijos sudarymo principas, pagrįstas etnografinių regionų (kurių teritorijos tikslaus žemėlapiu dar nebūta) tipiniais skirtumais: juos reprezentuoja būtent būdingiausia neabejotina, skirtingiausia subetniniu požiūriu šių kraštų „centrų“ medžiaga, o ne pereinamųjų paribių artefaktai.

Lietuvių kilčių ar subetnosų ir jų gyvenamų keleto žemių (etnografinių regionų) šiuolaikiniai vardai ir sisteminė samprata pradėjo bręsti XIX a. Antai Ksaveras Bogušas pačioje XIX a. pradžioje nusprendė išskirti keturias lietuvių kiltis: *aukštaičius, žemaičius, prūsus* ir *sūduvius (jotvingius)* (Bohusz 1808). S. Daukantas išskyrė tik dvi lietuvių kiltis – *aukštaičius (kalnėnus)* ir *žemaičius*, bet jų teritorinės ribos aiškiau nenusakė (Laukys 1845). Istorikas J. Lelevelis, nagrinėdamas lietuvių tautos kilmę ir sandarą, kalbėdamas apie visus baltus, išskyrė 6 tautas: *prūsus, sūduvius* arba *jotvingius, žemaičius, lietuvius, kuršius ir latvius* (Lelewell 1808; 1859: 21). Panašiai ir lenkų kalbininkas, mitologas Aleksandras Brukneris gerokai vėliau išskyrė 6 senovės Lietuvos kiltis: *jotvingius, prūsus, latvius ir lietuvius: žemaičius ir aukštaičius* (Brückner 1904). Žymiai išsamiau lietuvių žemių ir potaučių kilmę nagrinėjo Jonas Basanavičius. Jis, remdamasis 1862 m. archyviniais šaltiniais iš Vilniaus, pastebėjo, kad lietuvių sritinių vardų būta labai daug – jais vieno krašto lietuviai vadina kito krašto lietuvius. J. Basanavičius vardija šiuos lietuvių kilčių ir pokilčių vardus: *cikai, bukai, burai, puzai, dzakai, vižūčiai, baudžiai, dartininkai, kopininkai, muižininkai, girininkai, laukininkai, girinaičiai, šilinininkai, žemaičiai, aukštečiai, aukštapinieriai, gūgai arba gūgai, vangiai, kapsai, zanavykai* ir kt. (Basanavičius 1893: 31). Antanas Smetona straipsnyje „Lietuvos etnografijos ribos“ kalba apie šiuos Lietuvos kraštus: *Prūsų Lietuvą (Mažąją Lietuvą), žemaičius, aukštaičius, suvalkiečius, Lietuvos rytus (Vilniaus guberniją) ir pietus*. Jis pamini ir *Pakuršį* bei lietuvių apgyventą *Suvalkų žemės* dalį (Smetona 1914 (16): 2–8).

Tarpukario Lietuvos publikacijose, kai buvo itin aktyviai kuriamas tautinis, valstybinis identitetas ir jo simboliai, šalies etnoregionų koncepcija aktualėjo lėtai ir labiausiai buvo siejama su kultūrine reprezentacija ir paveldosauga: liaudies kūrybos apibendrinimo ir pateikimo srityje muziejinkystėje bei liaudies architektūros, muzikos, tautinių drabužių, tautosakos, folkloro tyrinėjimuose ir sklaidoje. Etninės kultūros medžiaga pradėta apibendrinti pagal potautes ar šalies etnografines žemes. Šiuo laikotarpiu oficialėjanti ir populiarėjanti samprata apie lietuvių tautos sandarą iš subetninių grupių nebuvo vienareikšmė, kadangi jau seniau išskirti *aukštaičių* ir *žemaičių* subetnosai atsistojo vienoje gretoje su vėliau išskiriamais *suvalkiečiais*,

dzūkų, lietuvininkų. Tačiau, puoselėjant subetninį tapatumą, dar sunkiau buvo susieti juos su konkrečiomis teritorijomis, kurių tikslų ribų nebuvo.

Visi Lietuvos etnografiniai regionai, kaip sisteminė visuma, apimanti dabartinę subetninę tapatybę (lietuvių kiltis) ir apytikrę teritoriją, naujaisiais laikais mokslškai pirmą kartą buvo apibrėžti kaip *Lietuvos sritis* dailėtyrininko ir etnologo Pauliaus Galaunės (Galaunė 1930: 68, 71).

Liaudies dailės klasifikavimo subetniniu pagrindu aktualumą muziejinkystei parodė 4 dešimtmečio pradžioje pasirodęs dailininko Kazio Šimonio straipsnis lietuvių tautinių drabužių rinkimo klausimu (Šimonis 1934). Jis, nebūdamas mokslininku, liaudies dailės reiškinį – tautinį kostiumą – vienas pirmųjų suskirstė pagal visuomenėje gyvavusią populiarią subetniškumo sampratą (į aukštaičių, žemaičių, dzūkų ir Mažosios Lietuvos drabužius) (Šimonis 1934: 131–136), kuriai artima, išlaikiusi laiko išbandymus, yra vartojama šiandienos etninės dailės moksluose ir visoje etnologijoje.

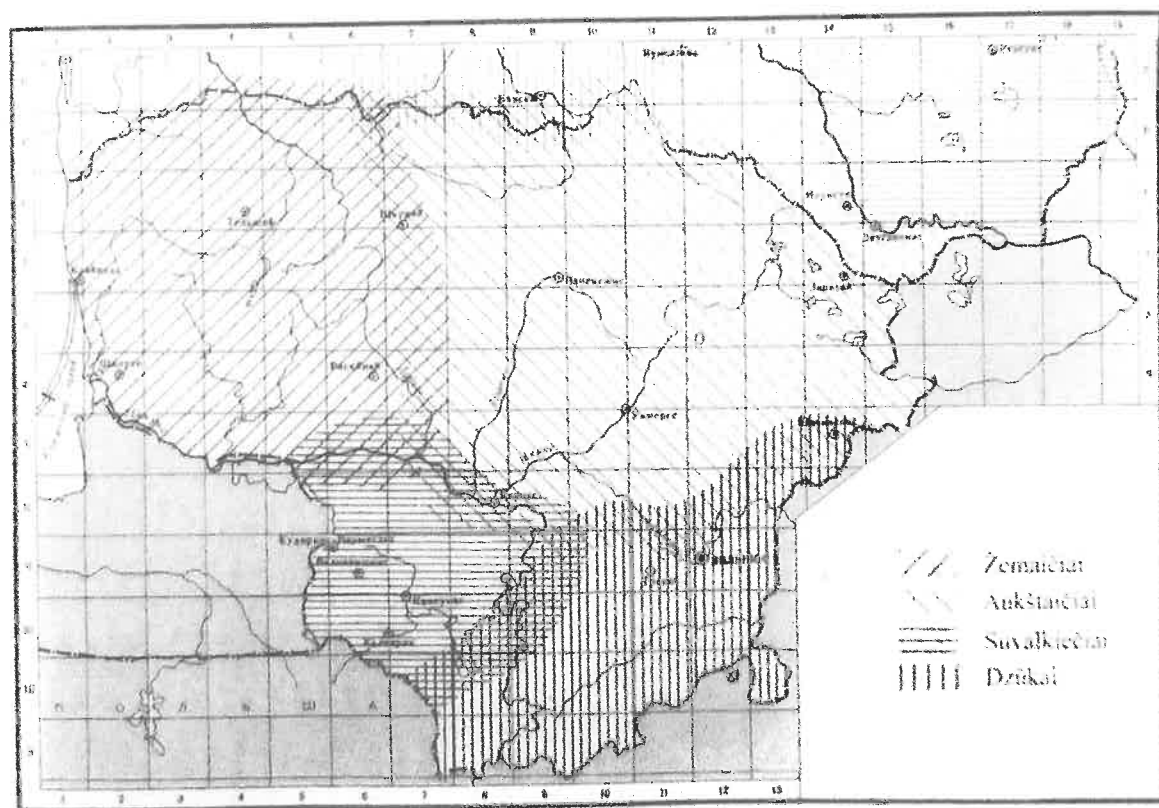
Reikšmingą indėlį, apibrėžiant lietuvių subetnosus, atliko ir folkloro bei tautosakos tyrėja J. Čiurlionytė-Karužienė: ji tipologizavo aukštaičių, dzūkų, žemaičių, suvalkiečių ir lietuvininkų dainas (Čiurlionytė 1938).

Panašiai klaipėdiškių, aukštaičių, žemaičių, suvalkiečių (zanavykų, kapsų ir dzūkų) kostiumus išskyrė ir M. Glemžaitė (Glemžaitė 1939).

Esminį proveržį, siekiant tiksliai apibrėžti skirtingų lietuvių kilčių gyvenamų žemių ribas, ženklo 1939 m. A. Tamošaičio išplėtotas etnoregioninio Lietuvos padalijimo, lietuvių kilčių pasiskirstymo žemėlapis su apskričių tikslumo ribomis. Žemėlapiu samprata buvo kompleksinė, paremta ne tik lietuvių tautinio kostiumo, bet ir tarmių, tautodailės ir kt. duomenų apibendrinamais. Regioninius savitumus tyrinėtojas siejo su lietuvių potautėmis ir jų gyvenamomis žemėmis. Pastarųjų sampratoje jis komplikuotai mėgino suderinti etnologinį ir istorinį-administracinį požiūrį, remdamasis nevienalaikiais žemėlapiams. Be to, jis autoritetingiausiai įtvirtino naujoviškus lotynizuotus Lietuvos etnografinių regionų vardus, atsakydamas pvz., *Žemaičių, Aukštaičių* žemių pavadinimų. Lietuvą jis skirstė į tokias apylinkes: *Aukštaitiją, Vilniaus kraštą, Žemaitiją, Suvalkiją ir Klaipėdos kraštą*. Skirtingai nuo šiandienos etnologijos požiūrio, jis vietoj *Dzūkijos* vartojo sąvoką *dzūkai* ir juos priskyrė *Suvalkijai*, kurios plotą gerokai padidino už istorinių kairiakrantės Sūduvos-Suvalkijos ribų ir dzūkų gyvenamą teritoriją Rytuose. *Suvalkijoje* jis dar išskyrė *kapsų* ir *zanavykų* gyvenamus arealus. Naujai išskirdamas *vilniečių, kapsų, zanavykų* drabužius jis, matyt, drauge siekė ir didesnio detalumo (Tamošaitis 1939). Tačiau šiandien akivaizdu, jog posričių išskyrimas tik suvalkiečių potautėje liudija nesisteminių požiūrį, nes sritinį-teritorinį susiskirstymą turi ir kitos potautės – *dzūkai* ir *lietuvininkai*. Be to, okupuoto Vilniaus krašto nepriskyrimas nei dzūkams, nei Aukštaitijai, bet tiesmukas siejimas su naujoviška laikina administracine teritorija neturėjo etnologinio pagrindo.

Pokariu etnologų darbuose etnografinių žemių samprata tapo neaktuali. 1952 m. Baltijos etnografinės-antropologinės ekspedicijos tyrimų apibendrinimuose minima tik „Lietuvos šiaurės rytų rajonai“, „vakarų lietuviai“, „žemaičiai“ (Žilėnas 1954: 47, 50), „rytų lietuviai“, „pietryčių lietuviai-taip vadinami dzūkai“, „rytų Lietuva“, „vakarų Lietuva“ (Milius 1954: 62–65). Šiuo požiūriu išskirtinė buvo A. Vyšniauskaitės (1954 m.) plėtojama Lietuvos subregionų koncepcija. Ji vestuvių papročių medžiagos apibendrinimui vartoja *Užnemunės, Žemaitijos, Aukštaitijos* sąvokas. Atsivėrus lietuvių etnologams galimybei tirti anksčiau lenkų okupuotą Vilniaus kraštą, A. Vyšniauskaitė dzūkų teritorijos sampratą etnologijoje praplėtė į Šiaurės Rytus (Vyšniauskaitė 1954: 66–77).

Visų Lietuvos žemių skirstymo etnokultūrinio pagrindu klausimas buvo toliau plėtojamas 6 dešimtmetyje. Pirmasis po Antrojo pasaulinio karo apibendrinęs visos Lietuvos medinės liaudies architektūros duomenis etnoregioniniu principu buvo dailės istorikas Klemensas Čerbulėnas (Čerbulėnas 1950: 62–73). Reikšmingi buvo ir tolesni M. Dulaitienės-Glemžaitės lietuvių tautinio kostiumo tyrimai / rekonstrukcijos ir sklaida, tačiau tyrėja apsiribojusi lietuvių subetninės kultūrinės, bet ne teritorinės tapatybės nagrinėjimu, kadangi konkretesne teritorine apibrėžtimi nesidomėjo. Jos tautinio kostiumo tipologijos samprata kartojo A. Tamošaitį. Ji panašiai išskyrė: aukštaičių, aukštaičių vilniečių, žemaičių, žemaičių klaipeidiškių, dzūkų, zanavykų, kapsų drabužius (Glemžaitė 1955).

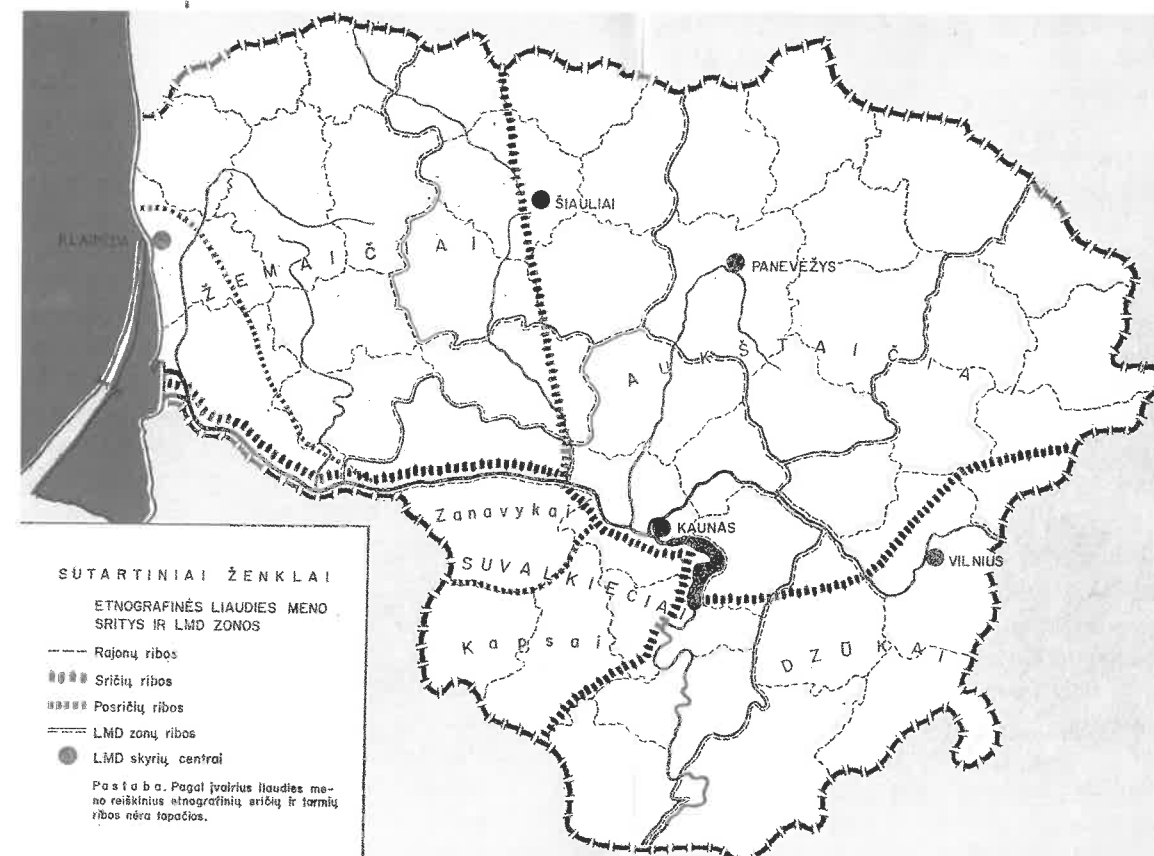

1 pav. V. Kulikauskienės ir M. Miliuonienės sudarytas žemėlapis, 1986 m.

Reikšmingiausių postūmų detaliau ir kompleksiau plėtoti etnokultūrinę žemių sampratą Lietuvoje suteikė tarp-tautinis Rusijos, Lietuvos, Latvijos ir Estijos etnologinių tyrimų projektas, kuriuo siekta atlikti istorinių-etnografinių etninės kultūros reiškinių rajonavą ir kompleksinius, integralius arealų tyrimus. Tai padėjo subrandinti Lietuvių liaudies buities muziejaus (įkurto 1965 m., didele dalimi dailėtyrininko K. Čerbulėno iniciatyva) regioninio reprezentavimo principus. Šiame muziejuje etnografinių regionų koncepcija įgavo konkretų taikomąjį pobūdį, nepaisant to, kad Lietuvos etnografinių žemių ribos tada dar nebuvo patikslintos, plačiau aptartos.

6–8 dešimtmečiais sparčiai gausėjo visų didžiųjų šalies muziejų etnografiniai eksponatų, kuriuos muziejininkai stengėsi skirstyti pagal etnografinius regionus, bet šių ribų samprata, žinoma, buvo įvairi ir subjektyvi. Auganti etnoregioniško požiūrio ir sisteminimo principo reikšmė labiausiai pasireiškė architektūros ir liaudies dailės, o ypač tautinio kostiumo bei tekstilės tyrinėjimuose.

8 dešimtmečio pabaigoje lietuvių subetninių žemių samprata pagaliau buvo konkretizuota ir parodyta įvairiuose žemėlapiuose, sudarytuose etnologų S. Cimermanio ir J. Morkūno (Cimermanis 1977; 1980), V. Kulikauskienės, M. Miliuonienės (Maslova 1986) (1 pav.) remiantis kostiumo, architektūros, žemdirbystės ir ūkinės veiklos tyrimų, atliktų 1951–1979 m., duomenimis (išnagrinėtais V. Butkevičiaus, A. Vyšniauskaitės, V. Milius, J. Laniauskaitės,

2 pav. J. Kudirkos sudarytas žemėlapis, 1986 m.

R. Merkienės, P. Dundulienės) bei koreliuojant su istoriniais administracinio padalinimo, tarmių ir kt. duomenimis (Cimermanis 1980: 10–11, 13, 41). Tačiau tikslių ribų negalinti turėti moksliskai objektyvi etnokultūrinis regionų samprata iš tikrųjų diplomatiškai balansavo tarp dviejų skirtingų sampratų: subetninių žemių sąlygiškai konkretaus žemėlapių ir apytikrių pereinančių regioninių reiškinių ribų schemų, neturinčių tikslumo, būtino praktiniam taikymui. Tai suteikė pagrindo plėtoti Lietuvos potaučių žemių ribų sampratos įvairovei.

Gerokai reikšmingesnis praktiniam taikymui tapo J. Kudirkos (Kudirka 1986) paskelbtas lietuvių penkių subetninių žemių žemėlapis. Apibrėžiamų regionų ribų „tikslumas“ yra ginčytinas daugialypių komplikuočių mokslo duomenų požiūriu. Tačiau jis nepalyginamai aiškesnis praktiniam taikymui tiek moksle, tiek kultūroje. Šiuose žemėlapiuose – simbolinėje – taikomojoje lietuvių subetninių žemių schemoje, autoriui pavyko optimaliai sukonkretinti žemių ribas. „Etnografinės liaudies meno sritių ir LMD zonų“ žemėlapyje, deja, pamiršta vakarinę regioną įvardyti „Lietuvininkais“. Šį žemėlapi autorius sudarė atsižvelgdamas į pirmąjį variantą ir koreliuodamas su naujesniais architektūros, tautinio kostiumo bei tekstilės tyrimų duomenimis (2 pav.). Pastarieji tyrimai tapo atsvertę tašku tolesniam etnografinių regionų ribų apibrėžimo tikslinimui ir praktiniam taikymui XXI a.

ATSKIRŲ LIETUVIŲ POTAUČIŲ IR JŲ ŽEMIŲ SAMPRATOS RAIDA

Šalies etnologiniuose moksluose ilgą laiką etnografiniai regionai nebuvo tiksliai siejami su teritorija, – vadinasi, jie buvo labiau siejami su gyventojais, nei su žeme: labiau įprasta buvo kalbėti apie dzūkų / dainavių, bet ne apie Dzūkijos, apie aukštaičių, bet ne apie Aukštaitijos, apie lietuvininkų, bet ne apie Mažosios Lietuvos kultūrą. Antai J. Perkovskis rašė apie žemaičių liaudies meną (Perkovskis 1931 / 1999), P. Vaičiūnas skelbė aukštaičių pasakas (Vaičiūnas 1934) ir t. t.

Lietuvos gyventojų savimonė XIX a. viduryje dar nebuvo siejama su konkrečiomis istorinėmis žemėmis, matyt todėl, kad jų vardus carizmas uždraudė vartoti (Kalnius 2006: 71). Šiuolaikinis etnokultūrinis arba etnografinis Lietuvos regionavimas, skirtingai nuo istorinio-politinio-teritorinio-administracinio, yra vėlyvesnės kilmės – tai nuo XIX a. brendusi kasdienybės kultūros, liaudies kultūros ir etnologijos mokslo sąveikos pasekmė.

Kuo ypatingas liaudiškasis potaučių apibrėžimas? Reikia pabrėžti, kad liaudiško tradiciško subetnosų ir tautų bei jų žemių skyrimo pagrindas – ne tik vietinių gyventojų subetninė savimonė, bet ir jų kaimynų nuomonė. Kitaip tariant, tai ne tik vietinis emic, bet ir kaimyninis, išorinis etic reiškinys, turintis tarpkultūriniais reiškiniais būdingų požymių. Savi ir kaimynų suteikti vardai tautoms gali

net skirtis (pavyzdžiui, *Lenkijos* lietuviškas vardas skiriasi nuo lenkiškojo *Polska*, latviai *lietuvius* (*žemaičius*) vadina *leiši*, o estus – *igauni*). Pasitaiko, kad potautėms prigija ne jų pačių, bet jų kaimynų suteiktas vardas. Antai *lietuvininkai* / *šišioniškiai* / *prūsai* vieni kitus dar specifiškai vadino *žemininkais*, *pelkininkais*, *kopininkais*, *žuvininkais*, *laukininkais*. O suvalkiečiai vieni kitus vadino *kapsais* ir *zanavykais*. Kapsai zanavykus taip pavadino todėl, kad šie gyvena už skiriančios Novos upės. *Užnemunės* bei *zanemunščikų* (*užnemuniškių*) vardą taip pat sugalvojo suvalkiečių kaimynai, gyvenantys dešiniajame Nemuno krante. *Kapsų* ir *dzūkų* vardus taip pat greičiausiai sugalvojo kaimynai, remdamiesi kalbos ypatybėmis – buvo atkreiptas dėmesys į „nestandartinius“ kaimynų tarties savitumus („kap“ vietoj „kaip“ ir garso „dz“ vietoj „d“). Be to, dzūkai dar skirstėsi į *šilinius*, *gruntinius* (*laukų*) ir *panemunės* (Gudavičius 2003) bei *pieskinius*–*paūlinius*.

Kaimynų sugalvoto vardo suteikimo žmonių grupei ar vietai pavyzdžių apstu tuose Lietuvos vietovardžiuose, kurie liudija įsikūrimą už skiriamosios ribos (pvz., Užventis) arba žinomos teritorijos pakraštyje (Ariogala, Betygala). Panašesni į pačių vietinių gyventojų sugalvotus pavadinimus yra tokie vardai, kurie liudija apie įsikūrimą prie vandens ribos, bet ne už jos (pvz., Pabradė, Pailgė, Paneriai). Kaimynų suteiktus pavadinimus genčiai pavyzdį matome ir galindų, latgalių, žiemgalių varduose, duotuose gyvenusiems baltų teritorijos pakraščiuose. Greičiausiai žemaičiais ir aukštaičiais subetnosai pasivadino ne patys save, o vieni kitus. Juk tam, kad suvoktum, jog gyveni žemumoje, reikalingas žvilgsnis nuo aukštumų, ir priešingai. Šią mintį patvirtina ir Vytauto Didžiojo aiškinimai, išsakyti laiške Šventos Romos imperatoriui Zigmantui: „Žemaičiai Lietuvą vadina Aukštaičiais, nes žemė yra aukščiau už Žemaičius, Žemaičių žemė yra žemiau ir dėl to Žemaičiais vadinasi. Žemaičiai žmonės taip pat save lietuviais vadina nuo senų laikų ir niekad nesivadina žemaičiais...“. Todėl reikia pripažinti, kad dabartyje aiškinantis lietuvių kilčių pavadinimų ir teritorijų klausimą etnografijoje ir viešajame diskurse suabsoliutintas tik vietinių gyventojų nuomonės emic kriterijus, yra ne tradicinio, bet naujoviško, liberalizmo ideologijai būdingo mąstymo pasekmė. Visgi, vietovių vardų suteikimas ar keitimas, remiantis tik vietinių gyventojų nuomone, yra labiau būdingas savivaldai. Tačiau skirtingų teritorijų sandūros ribų klausimai visada yra abipusiai. Taip pat ir didesnių arealų bei jų gyventojų tradiciškai įsigalėjusių pavadinimų klausimus būtų korektiška spręsti atsižvelgiant ir į kaimynų nuomonę.

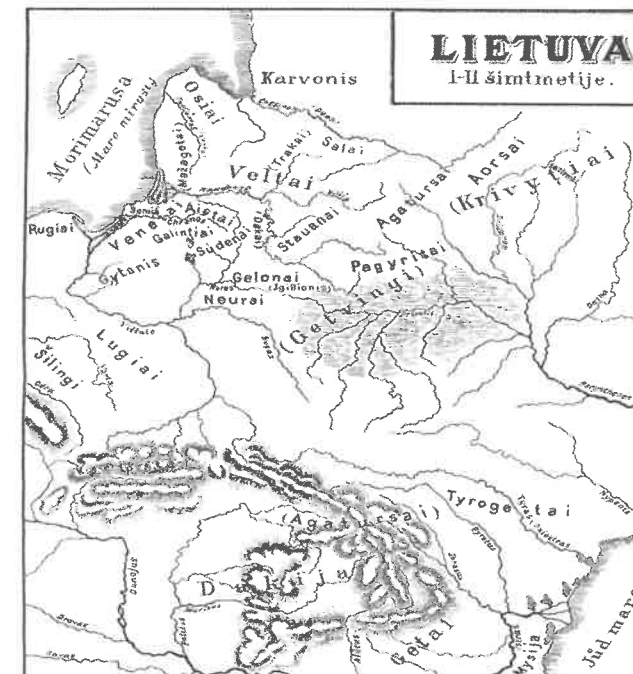
Aukštaičių ir *žemaičių* žemių ir etnonimų terminai turi gerokai gilesnes istorines šaknis, todėl jų samprata šiuo metu yra gerokai labiau argumentuota nei kitų subetnosų. Pastaruoju metu didžiausia polemika kyla dėl dzūkų ir suvalkiečių bei lietuvininkų etnonimų kilmės ir turinio.

Viešojoje erdvėje pradėjus kvestionuoti Žemaitijos, Aukštaitijos, Sūduvos giminingumo ir geografinių ribų sampratą, itin pravartu atkreipti dėmesį į aplinkybes, kuriomis Vytaut

tas Didysis su Jogaila nustatinėjo savo valstybių sienas su kryžiuočių Ordinui. Kai juodu Dauguose sulaukė 1420 m. Brėslaujos sprendimų rezultatų, pagal kuriuos Žemaičių dalis ir beveik visa Sūduva priteisiama Ordinui, abu ėmė garsiai verksti taip, jog jų dviejų verksmas ir vaitojimas „lyg dviejų liūtų staigimas, iš tolo buvo girdėti“. Vytautas, pareikšdamas drauge su Jogaila imperatoriui Zigmantui, jog su tokiu sprendimu nesutiksia ir teisės ieškosią karu, taip pat aiškino: „Išsprendėte iš mūsų atimti Žemaičių žemę, kuri yra mūsų veldėmė ir tėviškė [...], kuri visados buvo ir yra viena ir ta pati su Lietuvos žeme, nes viena kalba ir tie patys žmonės. Žemaičiai Lietuvą vadina Aukštaičiais, nes žemė yra aukščiau už Žemaičius, žemaičių žemė yra žemiau, ir dėl to Žemaičiais vadinasi. Žemaičiai žmonės taip pat save lietuviais vadina nuo senų laikų ir niekad nesivadina žemaičiais...“ (Totoraitis 1938: 19–20; Prochaska 1882: 467–468). Taigi, *sūduvių* ir (arba) *jotvingių* žemės, Vytauto nuomone, yra labai artimos.

Su dzūkais siejamas regionas pradėtas minėti tik XIX a. antroje pusėje (Zinkevičius 2006: 44–57). *Dzūkai*, gyvenantys Užnemunėje – Seinų ir Kalvarijos apskrityse, rašytiniuose šaltiniuose pirmą kartą buvo paminėti tik XIX a. vidurio etnologiniame A. Polujanskio veikalė „Kelionių po Augustavo guberniją išbaigtas tyrimas“ (Polujanski 1859: 127, 133–134). A. Polujanskis *dzūkus* (originalė lenk. *dziuki*) priskiria vienai iš keturių pagrindinių Užnemunės lietuvių atšakų. Remdamasis 1862 m. šaltiniu, J. Basanavičius mini čia gyvenusius *dzakus* (Basanavičius 1893: 31). Beje, tame pačiame leidinyje jo sudarytame senųjų baltų genčių žemėlapyje *dakams* (*dzakams?*) jis priskyrė visą dabartinę Suvalkiją (Basanavičius 1893: 33) (3 pav.). Vėliau dzūkų vardas, pasirodo populiarioje spaudoje publicisto J. Radziukyno, pasirašiusio Dzūko slapyvardžiu, straipsnyje „Iš Dzūkijos“, paskelbtame „Varpo“ laikraštyje (Dzūkas 1889). Ši publikacija itin reikšminga ir tuo, jog autorius perteikia autentišką liaudišką *dzūkų* gyvenamos teritorijos (apimančios Seinų, Kalvarijos, Ūdrijos, Krokialaukio ir Krosnos apylinkes) sampratą. *Dzūkų* (originalė vok. *Dsuken*) srities ir *senosios Sūduvos* krašto (vok. *alten Sudauerlandes*) dainas vienas pirmųjų 1897 m. paskelbė prūsų etnologas E. Volteris (Wolter 1897: 12). Panašiu metu *dzūkus*, kaip Merkinės parapijos (kurios dalį apima istorinė Sūduva ar XIX a. Suvalkija) gyventojus, mini ir J. Šimtakojis „Trakiečių dzūkų dainų“ rinkinyje (Šimtakojis 1899). J. Radziukynas vėlesniuose 1900–1904 m. rašiniuose, panašiai kaip ir ankstesnėse savo publikacijose, preciziškai nusakydamas dzūkų gyvenamas vietas, *dzūkus* matė tik pietinėse Suvalkų gubernijos teritorijose nuo Balbieriškio, Alytaus, Rudaminos, Krosnos iki Augustavo kanalo ir Seinų apskrities. Todėl tikėtina, jog ir A. Polujanskis, ir J. Radziukynas, ir J. Šimtakojis, ir E. Volteris, laikydamiesi liaudiškos autentiškos sampratos ir tradicijos, *dzūkais* vadino tik Užnemunės dzūkus. Tikėtina, jog J. Šimtakojo minimų Merkinės parapijos *dzūkų* vardas galėjo būti paties autoriaus lengvai pritaikytas ir dešinkrančiams tos pačios tarmės gyventojams. Taigi, taip ir lieka

neaišku, kaip XIX a. save vadino ar buvo kitų vadinami panašios dzūkų tarmės gyventojai tarp Nemuno ir Neries. Gerokai vėliau, 1928 m. straipsnyje apie latakinių dzūkų dainas, J. Basanavičius iškėlė prielaidą, jog dzūkai gali būti kilę iš senovės trakų tautos dalies *dakų* (sen. graik. *djakoi*), vėliausiai paminėtų II a. pradžioje Transilvanijoje (Rumunija), kurių vardas galėjo būti tariamas ir kaip *dzakai*. Jo teigimu, „Dzakų arba dzūkų, kaip ir kitų Lietuvos kraštų dainose dažnai randame minėta Dunojaus, kaip atsiminimo liekana iš gilios senovės, kuomet lietuvių tautos palei tą upę gyventa“ (Basanavičius 1928: 101–102).

3 pav. J. Basanavičiaus sudarytas žemėlapis, 1893 m.

Dzūkų vardo kilmės sąsąją su Užnemune liudija ir Dzūkų kaimas, esantis Būdviečio apyl., Lazdijų rajone. Įdomu pastebėti, kad *Dzūkai* (lenk. *Dziuki*), kaip vandenvardis yra žinomas dabartinės Lenkijos Kujavo–Pamarės vaivadijoje, Tucholio vlsč., Lubievo apyl. (buvusi Vakarų Prūsija) – tai nedidelis ežerėlis, prie kurio XVIII a. pabaigoje (dabartinėje Płazowo seniūnijoje) įsikūrė du kaimai – Senieji ir Naujieji Dzūkai (lenk. *Stare Dziuki*, ir *Nowe Dziuki*, vok. *Alt-Dzucken*) (beje, į turtingiausių *Alt-Dzucken* gyvenvietės ūkininkų gretas XIX a. iškilo kelios vokiečių šeimos, kilusios iš Martyno Remus giminės iš *Šventės* (vok. *Schwente*) vietovės).

Nors kai kurie mokslininkai teigia, jog *dzūkų* etnonimas sietinas su dzūkavimo savybe (panašiai kaip *kapsų* su tarimu *kap* vietoj *kaip*), tačiau neaišku, ar turima omenyje liaudiška ar mokslinė lingvistinė *dzūkų* termino kilmė. Liaudišką šio vardo kilmės aiškinimą, grindžiamą dzūkavimo savybe, aptinkame tik Petro Tumasonio (pasirašinusio Petro Branduko slapyvardžiu) straipsnyje „Dzūkija“ (išspausdintame 1903 m. „Žvaigždės“ žurnale, JAV). Jis rašo: „Viso parapijos prigimta kalba dzūkiška. Dzūkiška-

ja praminta likose todėl, juog gyventojai [...] savo kalboj [...] kai kuriuos žodžius ištaria prispausdami liežuviu prie viršutinių dantų su dz(d) ir c(t). [...] Lietuviui kalnėnui ir žemaičiui toji jų kalba pasirodo labai keista ir tarytum kad yra pasaulėj prasčiausia, bet aš, būdamas prigimtu dzūku, visuomet privalau už savo brangią, numylėtą, prigimtą kalbą užtarti“ (Brandukas 1903).

Nors, P. Kalniaus nuomone, *Dzūkijos* terminas pradėtas vartoti XIX a. (Kalnius 2011: 98), mano tyrimų duomenimis, pirmą kartą modernizuotas *Dzūkijos* krašto pavadinimas (vietoj *Dzūkų žemės* ar *krašto*) buvo pradėtas vartoti gerokai vėliau – tik 1903 m. minėtame Petro Tumasonio straipsnyje „Dzūkija“. *Dzūkijos* vardą tais pačiais metais pavartojo ir J. Basanavičius savo knygos „Lietuviškos pasakos įvairios“ 3 tomo, skirtos pasakoms iš Suvalkų gubernijos, įvade (Basanavičius 1997: 18). Literatūrologijoje *Dzūkijos* terminą tik 1923 m. pradėjo puoselėti B. Sruoga (Sruoga 1927). Plačiojoje visuomenėje prigijusį *Dzūkijos*, kaip krašto vardo populiarumą XX a. pirmojoje pusėje rodo Alytuje vykę „Dzūkijos ūkininkų suvažiavimai“ (Nežinomas 1839–1933).

XX a. pirmojoje pusėje *dzūkų krašto* (Akiras, 1931) ir ypač *dzūkų* terminai (pastarasis stipriai puoselėtas V. Krėvės tautosakos publikacijose (Krėvė 1930; 1931; 1933; 1934), itin plačiai prigijo. *Dzūkų* tautosaką skelbė ir J. Žakevičius (Žakevičius 1935). *Dzūkų* termino gyvybingumą ir dzūkiškos savimonės stiprumą jau XX a. pradžioje rodo įvairios dzūkų dainų ir šokių garso įrašų publikacijos (natos ir plokštelės) (Liaudies 1919; Lakštingalos 1927; Levendrelis 1928). *Dzūkų* savimonės brandą liudija ir Alytuje tarpukariu veikusi „Dzūkų kraštotyros draugija“ (Dzūkų 1934). Etnologijoje–dailėtyroje *dzūkų* gyvenamos srities, *apylinkės* vardą ir žemėlapi (apimančią ir dešinkrančius dzūkus) įteisino A. Tamošaitis (Tamošaitis 1939). *Dzūkų* savimonės ir tapatybės stiprumą XX a. viduryje Lazdijų krašte akivaizdžiai liudija 1945–1950 m. čia ėjęs laikraštis „Dzūkų žinios“ (Dzūkų 1945).

Tolimesnė *Dzūkijos* teritorinės aprėpties samprata labiau buvo grindžiama mokslo išvadomis. *Dzūkų* arealas pradėtas sieti su dzūkų tarmės savybės – dzūkavimo, dzetakcizmo (anot J. Basanavičiaus), kuris aptinkamas ir Šiaurės rytų Lietuvoje – paplitimu. Taip dzūkų arealą į rytus nuo Nemuno net iki Tverečiaus apylinkių už Neries aiškino dar J. Basanavičius (Basanavičius 1928: 102–103). Įdomiausia tai, kad ši J. Basanavičiaus įžvalga dėl dzūkų arealo pakraščio Šiaurės rytų Lietuvoje atitiko K. Jauniaus ir A. Salio lietuvių tarmių klasifikaciją (senosios versijos), pagal kurią dzūkų tarmė girdima visoje rytinėje Lietuvoje. Minėta J. Basanavičiaus nuomonę patvirtino ir nuo XX a. antrosios pusės vidurio plėtojama dalies etnologų ir dailėtyrininkų nuostata, jog šiaurinė *Dzūkijos* riba eina per Švenčionių kraštą (Kudirka 1986).

Itin įdomu, jog A. Polujanskis etnologiniame veikalė apie savo keliones po Augustavo guberniją vien *Užnemunės krašte* (*kraina zaniemeńska*) išskiria daugybę lietuvių kilčių,

kurių pavadinimai šiais laikais jau ne visi išlikę, tai: *guogai* (*Gogai*), *stakai* (*Staki*), *dzūkai* (*Dziuki*), *šakiai* (*Szaki*), *zanavykai* (*Zanavyki*), jotvingiai ir užvingiai (*Jadźwingowie i Užwingi*). Jis atskleidžia, jog *Vaiguvių* (kilusių iš Žemaitijos) ar *Vaiguvos krašte* (*krainą Wejgów*) dabar gyvena kiltis vadinama *guogais*. Remdamasis savo meto administraciniu skirstymu, jis nurodo, kad *guogai* gyvena Marijampolės pavieta / apygardos Šiaurės rytuose; o į pietus nuo Marijampolės gyvena *stakai*, Kalvarijos apygardoje ir Seinų apygardos šiaurėje gyvena *dzūkai*, Seinų apygardos pietuose – *šakiai*; tarp Vilkaviškio ir Pilviškių gyvena *zanavykai* (Połujanski 1859: 133–134). (Galimas dalykas, jog kalbėdamas apie *šakių* lokalizaciją – vietoves supainiojo).

Istoriniai šaltiniai liudija, kad Užnemunės dzūkų kraštas – pietrytinės Sūduvos bei Lietuvos dalys – dar buvo vadinamos ir *Dainava*. *Dainavos žemė* (*terra Deynowe*) pirmą kartą paminėta Karaliaus Mindaugo rašte Livonijos ordinui 1253 m. *Dainavos* vardas atgimė XX a. Naujaisiais laikais pirmasis jį iškėlė V. Krėvė. Savo gimtąjį kraštą jis vadino *Dainavos šalimi*, *Dainavos kraštu*, turėdamas omenyje Merkinės kraštą (Krėvė 1912). Netrukus meno leidinį, pavadintą „Dainava“, 1920 m. Tilžėje išleido ir B. Sruoga su F. Kirša (Kirša 1920). Vėliau šį vardą, kaip rašytojas, itin garsino V. Krėvė (Krėvė 1924). Vėlesniuose darbuose jis, kaip mokslininkas, *Dainavos kraštą* priskyrė dzūkams, Dzūkijai (Krėvė 1930; 1931; 1934). Akivaizdu, kad tokią Dainavos–Dzūkijos ir dzūkų teritorinę apibrėžtį mokslininkas pavartojo atsižvelgdamas ir į plačioje visuomenėje gyvuojančias, besiplėtojančias dzūkų subetninio tapatumo nuostatas. *Dainavos* vardo populiarėjimą liudija 1927–1928 m. ejęs Šaulių sąjungos laikraštis „Dainavos šaulys“ (Dainavos 1927). *Dainavos* vardą savo ruožtu populiarino ir Amerikos lietuviai. Antai Čikagoje 1945–1955 m. gyvavo „Dainavos“ meno ansamblis (Ignatonis 1955). Įdomu, kad partizaninio antisovietinio pasipriešinimo kovotojai 1945 m. įsteigė *Dainavos apygardą*, apimančią *Dzūkų*, *Šarūno* ir *Kazimieraičio* teritorinius darnius vienijančią rinktines ne tik iš Dzūkijos, bet ir iš Marijampolės bei Prienų apylinkių. Beje, partizanų rinktinių ir jų apygardų pavadinimuose aptinkame tik kelis vardus, susijusius su etnoregionais: tai *Žemaičių* ir *Dainavos apygardos* (pastaroji apėmė *Dzūkų rinktinę*) (Čekutis 2007).

Kita vertus, archajiško *Dainavos* vardo tradiciškumą, gyvybingumą ir paplitimo geografiją, besidriekiančią gerokai ryčiau nei istorinė Sūduvos žemė, liudija 9 *Dainavos* vardo gyvenvietės: a) gyvenvietė Šalčininkų r., b) kaimas Šalčininkų apylinkėse, c) kaimas Ydenių seniūnijoje, Varėnos raj., d) kaimas Medininkų sen., Vilniaus r., e) kaimas Papatarių sen., Kaišiadorių r., f) *Dainova I* (baltarus. *Дайнова*) kaimas Lydos r., Baltarusijoje, g) *Dainova II* (*Дайнова*) kaimas Lydos r., Baltarusijoje, h) *Dainova* (*Дайнова*) km., Ibeneco apyl., Voločino r., Minsko srit., Baltarusija, i) Dainavos kaimas Ukmergės r. (tai gali liudyti Dainavos vardo ryšį su Mindaugine Lietuva, kurios branduolys apėmė ir šį kraštą). Be to, 2 *Dainaviškių* kaimai žinomi: a) Veisiejų apyl., Lazdijų r. ir b) Serežiaus apyl. Jurbarko r.

3 *Dainavelės* kaimai yra: a) Kaišiadorių r., Papatarių sen.; b) Lazdijų r.; c) Šalčininkų r. Nemažai duomenų apie Dainavos vardo vietovardžių paplitimą XIX a. teikia „Geografinis Lenkijos karalystės ir kitų slavų kraštų žodynas“ (1880–1902 m. išleistas Varšuvoje): *Daidziškės(ių)* (lenk. *Dajdziszki*) k. 1886 m. minimas Vilniaus vaivadijoje (powiat), *Dainiškės(iai)* (lenk. *Dajniszki*) – Švenčionių vaiv. Be to, *Dainopolio* (lenk. *Dajnpol*) palivarkas minimas Trakų vaiv., prie Žižmos upės (lenk. *Żiżmorka*) miškuose. XIX a. viduryje buvo žinomi du *Dainaviškių?* (lenk. *Dajnowce*) kaimai Ašmenos ir Vilniaus vaiv. Du kaimai *Dainavelė?* (lenk. *Dajnowka*) minimi Vilniaus vaiv., kiti du – Trakų vaivadijoje. *Dainavos* (lenk. *Dajnowo*) gyvenvietė ir kaimas buvo žinomi Lydos vaiv. (dabar tai aukščiau minėtieji kaimai *Дайнова I* ir *Дайнова II*, Lydos r.). *Dajnowo* kaimas taip pat buvo žinomas Novoselsko vlsč., Minsko vaiv. Taip pat galima pridurti, jog *Dajnowa* (prūsiskai *Deine*, *Dejne* ar *Dene*) buvo vadinama upė prie Rėšliaus, Varmijos Mozūruose (Sulimierski 1880: 893). Vadinasi, gausūs ir plačiai paplitę vietovardžiai byloja ne tik apie žemės vardo tradiciją, bet teikia užuominų ir apie galimą jų gyventojų etnonimą – dainaviškiai.

Pagal karaliaus Mindaugo raštą Livonijos Ordinui (1259 m.), kuris antrą kartą mini žemę *Dainava*, aiškėja, kad ji sinonimiškai buvo vadinama ir *Jotva / Jotvingiais*: „visa Dainava, kurią taip pat Jotva vadina“ („Denowe tota, quam eciam quidam Jetwesen vocant“). *Jotvingių* vardo sinonimiškumą su *Dainava* visiškai patvirtina ir neseni kalbiniai duomenys: vienas Zietelos apylinkių kaimas (Slonimo aps., Baltarusija), žinomas iš XVI a., baltarusių yra vadinamas *Jatviež*, o vietos lietuviai – *Dainava* (Būga 1924: 75). XII–XV a. Rusios metraščiuose („Povest vremenyvch let“, „Laurentijaus metraštyje“, „Ipatijaus metraštyje“) jotvingiai ir jų žemė vadinami: *Jatviagi*, *Jatviagy*, *Jatviezie*, *Jatveze*, *Jatviazie*, *Jatviazi*, *Jatviaz’*, *Iatviazie*, *Iatviazi*, *Iatviažin*, *zemlia Iatviaskaja*, *na zemliu Iatviaz’skouju*, *na Iat-viaziech*. Jotvos ir Jotvingių vardo pirmąją dalį galima sieti su *Jotijos* ir *Jotupio* upėmis, tekančiomis Šakių r. Z. Zinkevičius taip pat mano, jog *Jotvos žemės* vardas greičiausiai yra hidroniminės kilmės (pvz., *Jotijos* upė), o *Jotvos* upės (*Jatfa*), 1516 m. minima Lydos apylinkėse, galėjo duoti pradžią jotvingių vardui (Zinkevičius 2009: 20). *Jotvingių* vardo paplitimo geografija didele dalimi sutampa su aptartu *Dainavos* vardo paplitimu. *Jotvingių* vardo gyvybingumą pietų Sūduvoje akivaizdžiai liudija ir kaimų dabartinės Lenkijos teritorijoje pavadinimai: *Jatwiež*, *Jatwiež Duža*, *Jatwiež Mała*, Balstogės r. Taip pat kaimas *Ятвезь*, Bresto srityje, Baltarusijoje. XIX a. antrosios pusės „Lenkijos geografiniame žodyne“ minimas *Jačwiež kaimas*, *Jadźwingi gyvenvietės* apylinkėje, ir *Jatwiež* kaimai a) prie Šalčininkų–Miratycz kelio, Switez ežero paylinkėse, Naugarduko valsčiuje, b) Snovsko vlsč., c) kaimas ir dvaras Augustavo vaiv., Balla Wielka vlsč. (Sulimierski 1882: 360, 510). Lenkijos šiaurės rytuose ir Baltarusijos šiaurės vakaruose minimi ir kiti panašių pavadinimų kaimai: lenk. *Jadwięgi*, *Jatwięgi*, *Jadźwięgi*, baltarus.

Jatviahy, *Jatwycy* (Sulimierski 1882: 363). Vadinasi, šie gausūs vietovardžiai liudija *jotvingių* etnonimo gyvybingumą ir paplitimą. Kita vertus, panašių vietovardžių ar vandenvardžių, galbūt susijusių su jotvingių žemių vardu, dabartinės Lietuvos teritorijoje yra mažoka.

Kiti šaltiniai nurodo, kad *Jotvingių žemė* buvo tapatinama su *Sūduva*. Antai Vytautas Didysis ir Jogaila laiške imperatoriui Zigmantui aiškino, kad *Sūduvių* ir *Getvų* (*Jotvų*) žemė, nusidriekusi tarp Lietuvos ir Prūsų, yra tikra jų tėvinkė, iš protėvių paveldėta... („Preterea licet terra Sudorum sive Gettarum, que mediat inter terram Lythwaniam et Prussiam, sit verum patrimonium nostrum...“) (Prochaska 1882: 468). 1420 m. kryžiuočių rašte išsireiškia: „per žemę vadinamą Sūduvos žemė, kitaip – Jotva“ („terram vocatam Suderland alias Jettuen“). Panašiai ir 1422 m. imperatoriaus Zigmanto laiške didžiajam Ordino magistrui išsireiškia: „...žemę, vadinamą Sūduva ir Jotva/Jotvingija, o tai yra tas pats“ („terram vocatam Sudarum et Jatuitarum, quod idem est“).

Išnykusių senosios Sūduvos gyventojų sūduvių vardas *Soudinai* pirmą kartą paminėtas I–II a. graikų geografo Klaudijus Ptolemėjaus „Geografijoje“. Petras Dusburgietis savo 1326 m. kronikoje šią žemę vadino *Sudowia*, *Sudowen*, *Sudawin*, o jos gyventojus – *Sudomite* (Hirsch 1861: 51, 137–146). Vytautas Didysis minėtame laiške Zigmantui *Sūduvą* ir *Getvą* (*Jotvą*) apibrėžia, kaip išsidėčiusias tarp Prūsų ir Lietuvos žemių („terra Sudorum seu Gettarum, que mediat inter terram Lythwaniam et Prussiam“) (Prochaska 1882: 468). Vėliausiai sūduvių, perkeltų į Sembą, tradicijos aprašytos XVI a. „Sūduvių knygelėje“. N. Vėlius mano, kad į Sembą perkelti Sūduvos sūduviai dėl uždaro gyvenimo būdo buvo išlaikę rytų baltų tradicijas (Vėlius 2003: 428; Vėlius 2001: 125). Vadinasi, būtent dzūkų kultūra turėtų būti artimiausia senųjų sūduvių tradicijoms. Tačiau tokią minties kryptį silpnina R. Kregždžio išvada: jis Sembos sūduvių religijos aprašymuose ypatingo vietinio skirtingumo nuo Prūsų neaptiko (Kregždys 2009: 185). Kita vertus, nereikia pamiršti, kad Petras Dusburgietis sūduvius drauge su galindais priskyrė prūsų gentims. Beje, ir K. Būga, remdamasis Sūduvos Suvalkijoje išlikusiais vietovardžiais ir asmenvardžiais, sūduvių ir jotvingių kalbą priskyrė prūsų tarmai. Z. Zinkevičius taip pat padarė išvadą, kad jotvingių kalba nedaug tesiskyrė nuo prūsų (Zinkevičius 2006). Taigi, sūduvių, jotvingių, dainavių ir prūsų panašumo ar skirtingumo klausimas išlieka itin komplikuotas.

Dabartinė etnografinės Suvalkijos samprata apima tik dalį senovės dokumentuose minimos Sūduvos. *Suvalkijos* vardas, panašiai kaip ir *Dzūkijos*, yra nesenos kilmės. Be to, kaip atskleidė J. Totoraitis, istorinė *Sūduva* apėmė bemaž pusę dabartinės etnografinės *Dzūkijos*: rytinės Sūduvos žemės ėjo palei Nemuną ir apėmė Alytaus bei Merkinės miškus, o pietuose dabartinio Augustavo, Balstogės, Gardino apylinkes. J. Totoraitis taip pat aiškiai pabrėžė, jog Sūduvos kolonizacijos eigoje Alytaus girioje (ji augo

nuo Metelių ežero Rytuose iki Vištyčio ežero palei Prūsų sieną, ir į pietus nuo Ilalio ir Naujienos ežerų, palei Šešupės upę žemyn iki Sūduonės upelio) „išsikūrė dzūkai iki Šešupės ir kapsai nuo Šešupės iki Prūsų sienai. Dzūkai čia [...] ėjo iš Alytaus seniūnijos, o kapsai, pirma [...] išsikūrę palei Prūsų sieną stūmėsi į Rytus, kol susidūrė su dzūkais“ (Totoraitis 1938 / 2003: 258). Jo aiškinimu, Punios girioje, kuri driekėsi iki Prūsų sienos, naujakurių gyventojų dauguma „bus atėjusi iš Žemaičių“ (Totoraitis 1938 / 2003: 258). Birštono girios rytuose išsikūrė naujakuriai iš dešinėsios Nemuno pusės, o „paprūsiniai buvo atsikraustę iš Žemaičių. [...] Vieni su kitais susitiko pas Šešupę“ (Totoraitis 1938 / 2003: 258). Žemes aplink Jiesių ir Kauno girių kolonizavo ateiviai iš dešinėsios Nemuno pusės Rumšiškių ir Kauno srities (Totoraitis 1938 / 2003: 259). „Kitų girių nauji gyventojai buvo lietuviai, dzūkai arba aukštaičiai“ (Totoraitis 1938 / 2003: 259). „Sūduvos dalis tarp Nemuno, Višakio ir Šešupės ir palei Prūsų sieną iki į pietus už Virbalio [...] buvo priskirta prie Žemaičių. Kolonistai čia ėjo iš Žemaičių“ (Totoraitis 1938 / 2003: 259–260). „Atrodo, kad čia dabartinėje Šakių apskrityje, gyventojai turėtų būti grynai aukštaičiai vakariečiai, atsikėlę iš dešinės Nemuno pusės“ (Totoraitis 1938 / 2003: 260). Bet ir čia atsikraustė naujakurių iš Prūsijos (Totoraitis 1938 / 2003: 260). „Į Šiaurinę Sūduvos dalį ėję gyventi ne tik aukštaičiai vakariečiai iš dešinės Nemuno pusės, bet ir vakariečiai viduriečiai iš anapus Kauno“ (Totoraitis 1938 / 2003: 264).

Vadinasi, šiuolaikinės Suvalkijos gyventojus, gyvenančius istorinės Sūduvos šiaurinėje dalyje tiesmukai vadinti išnykusių sūduvių ar jotvingių vardu būtų nekorektiška. Kita vertus, žvelgiant iš šių dienų mokslo perspektyvos, J. Totoraičio aiškinama *dzūkų* ir *kapsų* kolonizaciją *Sūduvoje* reikėtų taip pat įvardyti korektiškiau, nes turimi omenyje ne kolonistai dzūkai ir kapsai, bet jų tiesioginiai protėviai, kurių tuometiniai vardai galėjo būti ir kitokie.

Senovės *Sūdavijs* vardą bene pirmasis „prikėlė“ J. Basanavičius. 1907 m. almanache „Gabija“ jis rašė, jog 1878 m. apie *Sūdaviją* pasakojęs Antanui Baranauskui (Herbačiauskas 1907 – Sauka 2004: 7). Kitame straipsnyje jis nurodo, jog *Sūdavija* vadinosi žemės senoviškųjų prūsų. Jis teigė, jog *Sūdavija* šiandien yra sloveniškai kalbančių mozūrų ir vokiečių apgyventa. *Sūdavijs* gyventojų palikuonys, jo nuomone, tautosakoje vadinami *sūdaunykais* (Basanavičius 1885: 243–244). Vėliau *Sūduvos* vardą garsino ir J. Tysliava 1924 m. leidinyje „Sūduva: suvalkiečių poezijos antologija“ (Tysliava 1924).

Sūduvos ar *sūduvių* vietovardžių ar etnonimų tradiciją liudija archajiškos kilmės *Sūduonios* upelio vardas (teka Marijampolės ir Kalvarijos apylinkėmis). *Upėvardis*, nuo kurio galbūt kilo *Sūduvos* pavadinimas, reiškia klampynę raiste, akį, palkmą (Vanagas 1981: 319). Aukštaičiai *sūduva* vadinama garmetą vietą (Savukynas). *Sūduvos* vardą primena ir kiti vietovardžiai. Tai *Sūdovų* miškas Dzūkijoje, Alytaus r. Be to, Vyžainio valsč. 1890 m. yra minimas *Sūdaviškių*, *Sū-*

dauskų (Sudawskie) kaimas ir dvaras, seniūnija (Sulimierski 1890: 549; Basanavičius 1885: 243). *Sūdavos* kaimas yra ir Klausučių apyl., Vilkaviškio r.

XIX a. įsivyravo kiti istorinės Sūduvos teritorijos pavadinimai – *Augustavo gubernija, Suvalkų gubernija, Užnemunė, Suvalkų žemė, Suvalkija*. Šios tradicijos gyvavimą akivaizdžiai liudija B. K. Balučio sudarytas „Suvalkijos žemėlapis“, publikuotas 1915 m. JAV (Balutis 1915) ir liudijantis to meto visuomenėje gyvavusį pavadinimą ir jo sampratą. Žemėlapis apima visą *Suvalkų gubernijos* teritoriją (Šakių, Vilkaviškio, Kalvarijos, Marijampolės, Seinų, Suvalkų ir Augustavo pavietus) – dzūkų, suvalkiečių ir lenkų mozūrų gyvenamus kraštus.

Fizinėje geografijoje XX a. pirmojoje pusėje gyvavo tik *Suvalkų aukštumos* terminas. Pastaruoju metu įsivyravauja naujadarai – *Sūduvos aukštuma* bei *Rytų Sūduvos aukštuma*, kuri lenkiškai vadinama tradiciškai – *Suvalkų paežerė (pojezerze Suwalkskie)*. Iki XX a. 3 dešimtmečio gyvavo sinonimiškai *Suvalkijos* pavadinimas *Užnemunė* (Janulaitis 1928). *Suvalkiečių kraštas* bene pirmą kartą minimas 1912 m. Jono Ivanavičiaus veikale „Kauno gub. ūkio ratelių delegatų įspūdziai iš kelionės po suvalkiečių kraštą“ (Ivanavičius 1912). *Suvalkiečius* (kaip Sūduvos gyventojus) 1924 m. leidinyje įvardija J. Tysliava (Tysliava 1924). *Suvalkijos* teisės istorija domėjosi L. Veržbavičius (1932). Nuo 1938 m. JAV veikė „Lietuvių suvalkiečių draugija“ (Lietuvių 1963). *Suvalkiečių* vardo populiarumą rodo ir aštuonerius metus tarpukariu ėjęs laikraštis „Suvalkietis“ (Suvalkietis 1930–1937). Galima daryti prielaidą, jog viena iš priežasčių, kodėl *Suvalkijos* pavadinimas prigiję ir įsitvirtino tarpukario Lietuvoje, yra ta, kad norėta simboliškai įtvirtinti geopolitiškai prarasto Suvalkų miesto ir jo krašto vardą.

Šiaurinės Suvalkijos gyventojų *zanavykų* vardas, taip pat kaip ir *dzūkų*, pirmą kartą paminėtas XIX a. viduryje A. Polujanskio veikale (Połujanski 1859: 133–134). To paties meto šaltiniuose *zanavykus* pastebėjo ir J. Basanavičius (Basanavičius 1893: 31). Gerokai vėliau, tik 1928 m., *zanavykų* vardas pasirodo JAV išleistoje garso plokštelėje „Zanavykų prašmatnybės; dzūkų dzyvai“ (Columbia 1928). Panašiu metu į Zanavykiją atkreipė dėmesį ir J. Totoraitis, tyrinėjęs *zanavykų* istoriją (Totoraitis 1929). O štai kitais 1930 m. įvyko ir pirmoji „Zanavykų dainų šventė“. *Zanavykų* vardas yra barbarizmas – žodis, akivaizdžiai patyręs lenkų ar rusų kalbų įtaką, – „zanavykais“ kapsai vadino savo kaimynus, gyvenusius už Novos upės (Pupkis 2007). Panašiu keliakalbių žodžio sudarymo principu buvo paremtas ir slavintas „zanemunščikų“ vardas, kuriuo dešinkančiai Nemuno gyventojai vadino savo Užnemunės kaimynus. Tradicinį *zanavykų* vardą, A. Vyšniauskaitės nuomone, lietuviškiau būtų sakyti „užnoviškiečiai“ (Vyšniauskaitė 2001).

Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad Kidulių apylinkėse, Šakių rajone, gyvena dar viena suvalkiečių subgrupė – *liocai*, aiškiai skiriantys save nuo *zanavykų* (Kalnius 2011).

J. Basanavičiaus duomenimis, *kapsų* vardas žinomas nuo XIX a. vidurio (Basanavičius 1893: 31). *Kapsų* vardo populiarumą XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje liudija Vinco Kudirkos slapyvardis *Kapsas* ir Vinco Mickevičiaus (1880–1935) slapyvardis *Kapsukas*. *Kapsų* vardas mokslo pasaulyje išskyla itin vėlai. Kompleksiškai *kapsų* vardą drauge su jų gyvenamos teritorijos žemėlapiu ir jų tautinio kostiumo aptarimu pirmą kartą moksliai apibrėžė suvalkiečių kilmės etnologas-dailėtyrininkas A. Tamošaitis (Tamošaitis 1939). *Kapsų* vardo išpopuliarėjimą XX a. pirmojoje pusėje liudija 1932–1939 m. ėjęs leidinys „Naujas kelias: kapsų moksleivių ateitininkų laikraštėlis“ (Naujas 1932). *Kapsų* tarme disertaciją skyrė Kazys Vėlyvis (Vėlyvis 1939).

Mažosios Lietuvos gyventojų *prūsų / Prūsų lietuvių, lietuvininkų, šišioniškių* (vietinių gyventojų) ar *klaipėdiškių* etnonimai iškilo panašiu laikotarpiu ir buvo siejami su lietuvių kalbos paplitimo plotu Rytprūsioose. Juos vartojo šio regiono kultūrininkai. XX a. pirmojoje pusėje Lietuvoje šių žemių įvardijimuose vyravo *klaipėdiškių* (Pakalniškis 1908), *Klaipėdos krašto ir Prūsų* (Klaipėdiškis 1924), *Mažosios Lietuvos* (Mažoji 1932, Bruožis 1929, Balys 1937) terminai.

Tenka pastebėti, kad sistemiskai etnografinius regionus nagrinėję autoriai iki šiol neišskyrė Lietuvos latvių – *Žemaitijos* pajūrio Šventosios krašto *kuršininkų / kuršių* ir *Mažosios Lietuvos* Kuršių Nerijos *kuršininkų-kopininkų* (kadaiše atsikėlusius iš Latvijos) kultūrinio-teritorinio savitumo. Atskirai yra pastebėti tik latviai Šiaurės Lietuvoje (Daugirdas 2012).

LIETUVIŲ POTAUČIŲ REPREZENTAVIMAS GEOGRAFIJOS IR GEOLOGIJOS BEI SAUGOMŲ TERITORIJŲ IR MUZIEJŲ PAVADINIMUOSE

Lietuvių kilčių sudėties visuotiną pripažinimą bene akivaizdžiausiai liudija XX a. antrojoje pusėje įsitvirtinę geografiniai pavadinimai: *Žemaičių aukštuma; Žemaičių žemuma; Rytų Žemaičių plynaukštė; Vakarų Žemaičių plynaukštė; Vakarų Žemaičių lyguma; Aukštaičių aukštuma* (didžiausioji Baltijos aukštumos dalis); *Vakarų aukštaičių plynaukštė; Sūduvos aukštuma* (dar vadinama *Suvalkų aukštuma*); *Dzūkų aukštuma* arba *Lietuvos (Dzūkų ir Sūduvos) aukštuma; Dainavos lyguma (Pietryčių lyguma, į pietryčius nuo Dzūkų aukštumos); Dainavos miškas* (prie Dainavos k., Jasiūnų apyl., Šalčininkų r.); *Kuršių nerija; Karšuvos marios; Karšuvos žemuma; Vakarų Kuršo aukštuma; Karšuvos giria* (Jurbarko, Šilutės ir Tauragės r. prie plento Klaipėda – Jurbarkas).

Šalies geologijos teriminijoje populiariausias yra *Dzūkijos* vardas: tai geologinis gamtos paminklas *Didysis Dzūkijos akmuo* (Vangelonių k., Nemunaičio sen., Alytaus r.); geologijos istorijoje žinomi *Dzūkijos ledynmetis* ir *Dainavos ledynmetis, Žemaitijos ledynmetis*.

Suvalkijos vardą dabarties kultūros centrų ir muziejų rate reprezentuoja *Suvalkijos (Sūduvos) kultūros centras* (Vilkaviškis); *Zanavykų – Zanavykų muziejus* (Lukšių sen., Šakių r.); lietuvininkų – *Mažosios Lietuvos muziejus* (Klaipėda); žemaičių – *Žemaičių dailės muziejus* (Plungė) ir *Žemaičių muziejus „Alka“* (Telšiai); dzūkų – *Dzūkijos nacionalinio parko etnografijos muziejus*; aukštaičius tik iš dalies reprezentuoja *Aukštaitijos nacionalinio parko ir Labanoro regioninio parko Bitininkystės muziejus*. Taigi, aiškėja, jog šalies muziejų ir kultūros centrų koncepcijose ryškiausiai reprezentuojama žemaičių idėja, kiek menčiau – lietuvininkų, suvalkiečių (ir zanavykų). O *Dzūkijos (dzūkų)* ir *Aukštaitijos (aukštaičių)* idėja reprezentuojama kukliausiai.

Panašiai ir nacionaliniai parkai Lietuvoje siejami ne tik su gamta, bet laikomi ir etninės kultūros savitumų, etnografinių žemių, subetnosų kultūros reprezentantais: Aplinkos ministerijos leidinyje aiškinama, kad žodžiu „nacionalinis“ Lietuvoje teikiama ne tik valstybinės svarbos, bet ir etninio savitumo prasmė – kiekvienoje etnografinėje srityje, išskyrus Suvalkiją, yra nacionalinis parkas“ (Kriukelis, Maskelytė, Vilimaitė 2000: 7). Norėčiau atkreipti dėmesį į tai, kad ir *Mažosios Lietuvos* (arba *Klaipėdos krašto, ar Prūsų, arba lietuvininkų*) vardai taip pat nėra populiarinami nacionalinių ar regioninių parkų pavadinimuose.

IŠVADOS

- Dabartiniai Lietuvos etnografinių regionų pavadinimai ir jų samprata subrendo tik pastaraisiais šimtmečiais. Subetninis regionavimas artimesnis senovinei tradicijai skirstyti Lietuvą į etnonimiškai vadinamas žemes. Penkių Lietuvos etnoregionų (lietuvių potaučių žemių) sampratos raida rodo, kad jos plėtra rėmėsi ne valstybinio administracinio padalijimo tradicija, o kilo iš liaudies gyvenimo kasdienybės, publicistinės ir literatūrinės kūrybos bei mokslinės minties tarpusavio sąveikos.
- Visų Lietuvos etnografinių žemių teritorijos, drauge su jų pavadinimais ir jų kultūros savitumą lemiančių subetnosų įvardijimais, kaip sisteminė visuma pradėtos klasifikuoti tautodailės, folkloro, architektūros ir papročių tyrėjų. Buvo svyruojama tarp dviejų požiūrių: a) konkretaus subetninių žemių ribų brėžimo; b) plačiomis pereinamųjų zonų ribomis, kai į jas žvelgiama „moksliai korektiškai“; atsargiu apytikriu žvilgsniu. J. Kudirkos pateiktas supaprastintas lietuvių potaučių žemių žemėlapis (1986 m.), neturintis dviprasmiškų pereinamųjų zonų, paskatino tolimesnius konkretesnius šių ribų tikslinimus.
- Dabartyje kompleksiškai žvelgiant į lietuvių kilčių vardų bei žemių sąsają, ryškėja nuokrypis suabsoliutinti tik vietinių gyventojų nuomonės (emic) kriterijų. Tačiau toks naujoviškas, subetnocentrinis požiūris yra priešingas tradicijai, kurioje vardą dažniau suteikdavo būtent kaimynai. Kaimyninių regionų vardų ir ribų klausimai visada būdavo abipusiai. Todėl potaučių ir jų žemių pavadinimų koregavimo klausimus būtų korek-

tiškiau spręsti remiantis ne tik vietos gyventojų, bet ir jų kaimynų nuomone. Į kaimynų nuomonę apie kitus turėtų būti atsižvelgiama ir atliekant etnografinius subetninio tapatumo tyrimus.

- Seniausius *Aukštaičių* ir *Žemaičių žemių* pavadinimus XX a. ištūmė naujadarai: *Aukštaitija* ir *Žemaitija*. *Dzūkijos* ir *Suvalkijos* teritorinės aprėpties samprata mūsų laikus pasiekė patobulintu, klasifikaciškai skaidresniu pavidalu nei tradicijos ištakose. *Suvalkijos* kaip *Užnemunės / istorinės Sūduvos* sinonimo samprata pakito – dabar jos teritorinė apimtis sumažėjusi ir siejama tik su Užnemunės šiaurine dalimi, kurioje yra *suvalkiečių* žemė. Nuo XIX a. vidurio pietinėje *Užnemunėje / buvusioje Sūduvoje* lokalizuojami *Dzūkai*. Todėl manyčiau, kad tikslesnis galėtų būti *Sūduvos Suvalkijos* terminas (kaip nuoroda į tai, kad už jos driekiasi *Sūduvos Dzūkija*). Labiau istoriškai-geografiškai reliatyvūs, todėl daugiau simboliniai, yra tradiciniais tapę dzūkų gyvenamos *Dainavos* bei suvalkiečių gyvenamos *Sūduvos* pavadinimai. Siekiant išsaugoti visus didžiųjų istorinių žemių pavadinimus, vertėtų atgaivinti ir dzūkų *Jotvos* bei labiau populiarinti lietuvininkų *Prūsos* vardus. Beje, etnografinius regionus sistemiskai nagrinėję autoriai iki šiol neišskyrė *Žemaitijos* pajūrio Šventosios krašto *kuršininkų / kuršių* ir *Mažosios Lietuvos* Kuršių nerijos *kuršių-kopininkų* potaučių.
- Siekiant išsaugoti populiarius senesnius istorinių Lietuvos žemių vardus bei tęsti XIX–XX a. susiklosčiusią naujesnę etnografinių regionų pavadinimų tradiciją, korektiška būtų Lietuvos potaučių kraštus-žemes skirstyti nurodant abu dvejetainius pavadinimus (dabartinį etnografinį bei senesnį apytikrą istorinį): *Aukštaitija (Aukštaičiai), Žemaitija (Žemaičiai), Suvalkija (Sūduva), Dzūkija (Dainava), Mažoji Lietuva (Prūsa)*.
- Lietuvos geografijos pavadinimuose geriausiai reprezentuojami *kuršiai, žemaičiai* ir *dzūkai*. Lietuvos geologijoje ir jos istorijoje populiariausi *Dzūkijos-Dainavos* regiono vardai, tik vienas terminas susietas su *Žemaitija*, o kitų kraštų vardai apskritai nevartojami. Šalies muziejų ir kultūros centrų koncepcijose ryškiausiai reprezentuojama *žemaičių*, kiek menčiau – *lietuvininkų* bei *suvalkiečių* idėja. Lietuvos nacionalinių parkų pavadinimuose reprezentuojami daugumos etnografinių regionų vardai. Nesisteminę išimtį sudaro tik *Suvalkija* ir *Mažoji Lietuva*, neturinčios taip įvardyto parko.
- Nepaisant modernios Lietuvos etnografinių regionų sampratos komplikotumo, dinamiškos kaitos ir reliatyvumo, etnokultūrinio regionavimo idėjos nevertėtų tvirtiau sieti su „tradicijos išradimo“ strategija, nes klasifikacinis skirstymasis potautėmis Lietuvoje buvo nuo seno būdingas ir etnokultūriniam mentalitetui, ir rašytinei istorinei tradicijai.

Literatūra

1. Akiras [Biržys Petras]. 1931. Alytaus apskritis. Dzūkų kraštas. Lietuvos miestai ir miesteliai 1. Kaunas: J. Bačiūnas.
2. Balys Jonas. 1937. Iš Mažosios Lietuvos tautosakos. Tautosakos darbai 3. Surinko J. Banaitis ir kt., spaudai paruošė dr. J. Balys. Kaunas: Spindulys.
3. Balutis B. K. 1915. Suvalkijos žemlapis, sutaisė B. K. Balutis geografus geometras. [Chicago]: lėšomis kun. Juozo Židanavičiaus.
4. Baranauskas Tomas. 2006. Vasiliauskaitė V. (sud.), Aukštaičių tapatumo paieškos. Straipsnių rinkinys: 27–43. Kaunas: Žiemgalos leidykla.
5. Basanavičius Jonas, dr. 1928. Apie Latakinių dzūkų dainas, Lietuvių tauta. Lietuvių mokslo draugijos raštai IV (2). Vilnius: Lietuvių mokslo draugija: 101–104.
6. Basanavičius Jonas. 1885. Apie sūdaunus, Auszra 7–8: 243–244.
7. Basanavičius Jonas. 1997. Lietuviškos pasakos įvairios. Trečia knyga. Surinko Jonas Basanavičius, Sauka L. (sud.), Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka 3. Vilnius: Vaga.
8. Basanavičius Jonas, dr. 1893. Etnologiškos smulkmenos (su viena mapa). Parašė dr. J. Basanavičius. Tilžė: Otto von Mauderode.
9. Bohusz Xawier. 1808. O początkach narodu języka litewskiego rozprawa przez Xawiera Bohusza. Warszawa: Drukarnia „Gazety Warszawskiej“.
10. Brandukas Petras. Dzūkija: Iš atminimo P. Branduko Seirijų parapija, II d., Žvaigždė. 1903 06 11. (Cit. pagal: Kašielionis Bronius. Dainava: Seinų kraštas (Istorija, kultūra, žmonės). Vilnius: Kultūros paveldo centras, 2002: 156).
11. Bruožis Ansas. 1929. Mažoji Lietuva: Jos amžių įvykiai. Klaipėda: „Ryto“ akc. b-vė.
12. Brückner Aleksander. 1904. Starożytna Litwa. Ludy i Bogi. Szkice historyczne i mitologiczne. Warszawa: Nakładem Księgarni Naukowej.
13. Būga Kazimieras. 1924. Lietuvių kalbos žodynas 1. Kaunas: Švietimo ministerija.
14. Cimermanis S. J., Morkunas V. I. 1977. Ob obrazovani istoriko-etnografičeskich oblastej v Latvii i Litve, Biron A. K. (red.), Problemy etničeskoj istorii baltov: 75–81. Riga: Zinatne (rusų k.).
15. Cimermanis S. J., Morkunas V. I. 1980. Ob istoriko-etnografičeskich oblastiach v Latvii i Litve vo vtoroj polovine XIX v., Cimermanis S. (red.), Etnografičeskije i lingvističeskije aspekty etničeskoj istorii baltov: 9–45. Riga: Zinatne (rusų k.).
16. Columbia lietuvių orkestra. 1928. Zanavykų prašmatybės: polka; dzūkų dzvyai: polka (plokštelė). New York: Columbia: Columbia Phonograph Company Inc.
17. Čekutis Ričardas, Žygelis Dalius. Laisvės kryžkelės. Dainavos apygarda. Bernardini. lt. 2007-10-15. [http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2007-10-15-laisves-kryzkeles-dainavos-apygarda/4244].

18. Čerbulenas Klemensas. 1950. Razvitiie litovskogo narodnogo dereviannogo zodčestva i ego osnovnyje čerty, Krtakie soobščeniija 12: 62–73. Moskva: Institut etnografii im. N. N. Miklucho-Maklaja (rusų k.).
19. Čiurlionytė Jadvyga (paruošė). 1938. Lietuvių liaudies melodijos. Tautosakos darbai 5. Kaunas: Lietuvių tautosakos archyvo leidinys.
20. Dainavos šaulys: [Alytaus šaulių sąjungos rinktinės laikraštis] / atsakomasis redaktorius Juozas Bartkaitis. 1927–1928. Alytus: L.[ietuvos] Š.[aulių] S.[ąjungos] XIX rinktinės valdyba, red.: Albinas Gražiūnas (Albinas Graževičius) (vyr. red.), Antanas Išganaitis, Antanas Pupaleigis, 1927, vas. 1 (Nr. 1).
21. Daugirdas Vidmantas. 1997. Baltų žemės Lietuvos teritorijoje XIII a.: kilmė ir erdvinė struktūra, Baubinas R. (sud.), Geographia juvena: IV-osios jaunųjų mokslininkų geografų konferencijos pranešimai [Vilnius, 1994 m. kovo 29–30 d.d.]: 30–39. Vilnius: Geografijos institutas.
22. Daugirdas Vidmantas. 2000. Multicultural structure of Lithuanian border regions as a factor of transnational integration, Kitowski, J. E. (ed.), Eastern borders of European integration processes: 233–239. Rzeszow: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej Filia.
23. Daugirdas Vidmantas. 2012. Formalus latvių kultūrinis regionas Šiaurės Lietuvoje, Acta humanitarica Universitatis Saulensis 14: Regionas: laikas, erdvė, žmonės: 334–357.
24. Dusbargietis Petras. 1985. Prūsijos žemės kronika. (Parengė, įvadą ir paaiškinimus parašė, žemėlapi sudarė Batūra R., vertė Valkūnas L.). Vilnius: Versus aureus.
25. Dzūkas [Radziukynas Juozapas]. 1889. Išč Dzūkijos, Varpas 10: 157.
26. Dzūkų kraštotyros draugija. [1934]. Dzūkų kraštotyros draugijos įstatai. Alytus: Dzūkų kraštotyros d-ja.
27. Dzūkų žinios: Lietuvos KP(b) Lazdijų AK ir AVK organas. Atsakingas redaktorius Romas Venckevičius. 1945–1950.
28. Galaunė Paulius. 1930. Lietuvių liaudies menas: jo meninių formų plėtojimosi pagrindai. Kaunas: L. U. Humanitarinių Mokslų Fakulteto Leidinys.
29. Glemžaitė Michalina. 1955. Lietuvių tautiniai drabužiai. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
30. Glemžaitė Mikalina. 1939. Lietuvių moterų tautiniai drabužiai: 60 paveikslų ir jų aiškinimai. Kaunas: Moterų šaulių sąjunga; E. Norkienės sp.
31. Gudavičius Henrikas. 2003. Šiliniai, paneunės ir gruntiniai dzūkai: gyvenimo būdas ir tendencijos, Dzūkijos kultūros kongresas. Merkinė, 2003 m. birželio 6 ir 8 d., Varėna, birželio 7 d., Vilnius, rugsėjo 18 d.: 21–22. Marcinkonys: Dzūkijos nacionalinio parko direkcija.
32. Herbačiauskas J. A. (red.). Gabija: rinktinė knyga, paaukuota Lietuvos dainiaus vyskupo Antano Baranaucko atminimui. Knygą sutaisė ir spaudai priėmė Juozapas Gerbačiauskis. 1907. Krokva: Gebethnerio and Co knygynas. (Cit. pagal: Sauka Leonardas. 2004.

- Neslūgstantis rūpinimasis tautosaka, Sauka L. (sud.). Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka 15. Jonas Basanavičius. Raštai. Antra knyga: publicistika, recenzijos. Iš gyvenimo kronikos ir laišku: 5–14. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas).
33. Hirsch Th., Töppen M., Strehlke E. (eds). 1861. Scriptorum rerum Prussicarum I. Leipzig: Verlag von S. Hirzel.
34. Hobswm, E. J., Ranger, T. (ed.). 1983. The Invention of Tradition. Cambridge: Cambridge University Press.
35. Ignatonis Jeronimas (red.). 1955. Dainava, 1945–1955: [lietuvių meno ansamblis], dailininkas Vladas Vijeikis. Chicago: Lietuvių meno ansamblis “Dainava”, ViVi Printing.
36. Ivanavičius Jonas. 1912. Kauno gub. ūkio ratelių delegatų įspūdžiai iš kelionės po suvalkiečių kraštą. Surašė Jonas Ivanavičius. Kaunas: Kauno ūkio draugija; Vilnius: Juozapo Zavadzko sp.
37. Janulaitis A. (red.). 1928. Užnemunė po Prūsais (1795–1807). Istorinis teisės ir politikos tyrinėjimas. Lietuvos universiteto Teisės fakulteto darbai 4 (1). Kaunas: LUTF.
38. Kalnius Petras. 2006. Aukštaitiškumas lietuviškosios tapatybės kontekste, Vasiliauskaitė V. (sud.), Aukštaičių tapatumo paieškos. Straipsnių rinkinys: 66–88. Kaunas: Žiemgalos leidykla.
39. Kalnius Petras. 2011a. Etnografinė Aukštaitija, Savonikaitė V. (sud.) Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija: 91–97. Vilnius: LII.
40. Kalnius Petras. 2011b. Etnografinė Dzūkija, Savonikaitė V. (sud.) Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija: 98–103. Vilnius: LII.
41. Kalnius Petras. 2011c. Etnografinė Suvalkija, Savonikaitė V. (sud.) Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija: 109–116. Vilnius: LII.
42. Kalnius Petras. 2011d. Etnografinė Žemaitija, Savonikaitė V. (sud.) Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija: 116–119. Vilnius: LII.
43. Kalnius Petras. 2006. Aukštaitijos ir Žemaitijos apribio vietinių gyventojų savimonė. Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos 6(15): 95–121.
44. Kalnius Petras. 2007. Regioninių tapatumų judėjimo prieštara dabartinėje Lietuvoje, Lituanistica 53, 3(71): 92–112.
45. Kalnius Petras. 2012. Žemaičiai. XX–XXI a. pradžia. Vilnius: Mintis.
46. Kašielionis Bronius. 2002. Dainava: Seinų kraštas (istorija, kultūra, žmonės). Vilnius: Kultūros paveldo centras.
47. Kavaliauskas Paulius. 2004. Lietuvos Respublikos teritorinės sąrangos tobulinimas įvertinant istorinius ir etnokultūrinius veiksnius, Liaudies kultūra, 4: 9–15.
48. Kavaliauskas Vidas, Markevičienė Žaneta (parengė). 2005. Lietuvių kalbos tarmės. Žemėlapis. Vilnius: Briedis.
49. Kirša F. ir Sruoga B. (red.). 1920. Dainava: literatūros ir dailės lapai. Tilžė: Vilkolakis.

50. Klaipėdiškis A. B. [Bruožis Ancas]. 1924. Vadovėlis po Klaipėdos kraštą ir Žemaičių bei Prūsų paribus. Klaipėda: „Ryto“ akc. b-vė.
51. Kregždys Rolandas. 2009. Sūduvių knygelė–vakarų baltų religijos ir kultūros šaltinis. I dalis: formalioji analizė, Llituanistica 55, 3–4(79–80): 174–187.
52. Krėvė Vincas. 1924. Dainavos krašto liaudies dainos, surinktos prof. V. Krėvės-Mickevičiaus. „Tautos ir žodžio“ biblioteka 1. Kaunas: Humanitarinių mokslų fakult. Leidinys.
53. Krėvė Vincas. 1930. Dzūkų vestuvės, Mūsų tautosaka 1. Kaunas: Hum. m. fak. Tautosakos komisijos leidinys.
54. Krėvė Vincas. 1931. Aitvaras dzūkų legendose, Mūsų tautosaka 3. Kaunas: Hum. m. fak. Tautosakos komisijos leidinys.
55. Krėvė Vincas. 1933. Krikštynų apeigos Dzūkijoje, Mūsų tautosaka 7. Kaunas: Hum. m. fak. Tautosakos komisijos leidinys.
56. Krėvė Vincas. 1934. Dzūkų poringės. Kaunas: Humanitarinių mokslų fakultetas.
57. Krėvė Vincas. Dainavos šalies senų žmonių padavimai. Baku: V. Krėvė, 1912 (1913).
58. Kudirka Juozas. 1986. Lietuvių liaudies meno šaltiniai: publikacijų apžvalga. Kaunas: Šviesa.
59. Lakštingalos polka; Dzūkų mazurka (plokštelė). 1927.
60. Laukys Jokyb's [Daukantas Simonas]. 1845. Budą senowes-lėtuwiū kalnienū ir žamajtiū / iszraszję pagal senowes rasztū Jokyb's Łaukys. Petropilie: spaudinie pas C. Hintze.
61. Leleweł Joachim. 1808. Rzut oka na dawnosc litewskich narodow i związki ich z Herulami: dołączony Opisu północney Europy w księdze XXII.8. Ammiana Marcellina wykład preczicy Naruszewiczowi. Wilno: J. Zawadzki.
62. Leleweł Joachim. 1859. Geografia. Opisanie krajów polskich. Poznań: Księgarnia Jana Konstantego Żupańskiego.
63. Levendrelis; Dzūkų bernucis: lithuanian folksong; lithuanian folksong (plokštelė). 1928.
64. Liaudies dainos mišrių balsų chorui. Aš toli nuleista; Tris dzienas (dzūkų) (plokštelė) 4. 1919.
65. Lietuvių suvalkiečių draugija (Čikaga, Iliojaus valstija). 1963. Chicagos lietuvių suvalkiečių draugijos 25 metų jubiliejinis banketas, 1938–1963: programa ir sveikinimai. Chicago (Ill.): Chicagos lietuvių suvalkiečių d-ja.
66. Maslova G. S. (red.). 1986. Istoriko-etnografičeskij atlas Pribaltiki:odežda. Riga: Zinatne (rusų k.).
67. Mažoji Lietuva: Mažosios Lietuvos reikalams pašvęstas Veikėjų draugijos leidžiamas laikraštis [žurnalas], atsakomasis redaktorius Adomas Braks. 1932. Klaipėda: Mažosios Lietuvos lietuvių veikėjų draugija.
68. Milašius Vytautas, Katunskis, Tumėnas Vytautas, Kazlauskienė Ilona, Tailor Dalia, Milašius Rimvydas. 2003. Audinių ornamentika. Analizės ir projektavimo programos. Nacionalinio M. K. Čiurlionio muziejaus diminių

- audinių ir rinkinių juostų duomenų banko pavyzdžiai (elektroninis katalogas). Kaunas–Vilnius: Kauno technologijos universitetas, Lietuvos istorijos institutas.
69. Naujas kelias: kapsų moksleivių ateitinių laikraštėlis (mėnraštis). S. I. 1932–1939.
70. Nežinomas autorius. 1839–1933. Pranešimas „Mūsų ekonominio gyvenimo apžvalga“: [Alytaus apskrities ūkininkų vienybės komiteto kreipimasis į Lietuvos vyriausybės atstovus ir ūkininkus Dzūkijos ūkininkų suvažiavime]. Mato Šalčiaus rankraščių fondas. Kitų asmenų, organizacijų rankraščiai 1839–1933.
71. Pakalniškis Jonas [Bruožis Ancas]. 1908. Klaipėdiškių dainos. Surinko Pakalniškių Jonas, išleido A. Bruožis, Basanavičius J. (red.). Vilnius: A. Bruožis.
72. Perkovskis Juzefas. 1931 (rankraštis) / 1999. Žemaičių liaudies meno ornamentas: forma ir simbolika. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
73. Połujanski Aleksander. 1859. Wędrówki po guberni augustowskiej w celu naukowym odbyte. Warszawa: Druk. Gazety Codziennej.
74. Prochaska A. (ed.). 1882. Codex epistolaris Vitoldi, magni ducis Lithuaniae, 1376–1430. Cracovia: Sumptibus Academiae literarum crac.
75. Pupkis Aldonas. Kazlų Rūdos šnekta ir jos ypatybės. Lietuvos valsčiai. Kazlų Rūda. Vilnius: Versmė, 2007, 2009-03-16, p. 1. [www.lt.lt.pdf/kazlu_ruda/kalba-2007.pdf].
76. Ragauskaitė Alma. 2012. Kompleksinė kultūrinio regiono samprata, Tautosakos darbai XLIII: 109–125.
77. Ragauskaitė Alma. (2012). Etnokultūrinio regionavimo samprata, Geografijos metraštis 45: 78–89.
78. Sauka L. (sud.). 2004. Jono Basanavičiaus tautosakos biblioteka 15. Jonas Basanavičius. Raštai. Antra knyga: publicistika, recenzijos. Iš gyvenimo kronikos ir laišku. Vilnius: Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas.
79. Smetona Antanas. 1914. Lietuvos etnografijos ribos, Vairas: literatūros, dailės, mokslo, visuomenės ir politikos laikraštis [žurnalas], redaktorius-leidėjas Smetona A.: 16: 2–8.
80. Sruoga Balys. 1927. Dainų poetikos etidai. Kaunas: Humanitarinių mokslų fakultetas.
81. Sūduvių knygelė (Der vnglaubigen Sudauen ihrer bockheiligung mit samt andern Ceremonien, so sie tzu brauchen gepflegeth). [apie 1520–1530].
82. Sulimierski F., Walewski W. (red.). 1880. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich 1. Warszawa: pod nakładem Władysława Walewskiego.
83. Sulimierski F., Walewski W. (red.). 1882. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich 3. Warszawa: pod nakładem Władysława Walewskiego.
84. Sulimierski F., Walewski W. (red.). 1890. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich 11. Warszawa: pod nakładem Władysława Walewskiego.
85. Suvalkietis: nepartinis suvalkiečių sa-

- vaitraštis. Leidėjas-redaktorius P. Mažunaitis. 1930–1937. Marijampolė: P. Mažunaitis.
86. Šaknys Žilvytis Bernardas. 2012. Lietuvos Respublikos administracinio teritorinio suskirstymo perspektyvos: etnografiniai kultūriniai regionai, dr. Žilvytis Bernardas Šaknys, 2012-02-23. [Etninės kultūros globos tarybos ekspertizė]. [http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=2231&p_d=21329&p_k=1].
87. Šaknys Žilvytis. Aukštaičių kalendoriniai papročiai. 2006. Vasiliauskaitė V. (sud.), Aukštaičių tapatumo paieškos. Staripsnių rinkinys: 89–100. Kaunas: Žiemgalos leidykla.
88. Šaknys Žilvytis. 2012. Etnografiniai regionai Lietuvoje. Šiuolaikinio jaunimo požiūris, Tautosakos darbai XLIII: 126–142.
89. Šimonis Kazys. 1934. Lietuvių tautinių rūbų ir jų rinkimo bei aprašymo reikalai. Gimtasai kraštas 3–4: 131–136.
90. Šimtakojis J. [Juozas Čaplikas]. 1899. Trakiečių dzūkų dainos, užrašytos J. Šimtakojio Merkinės parapijoje. Shenandoah, Pa.: V. Šlekiio sp.
91. Tamošaitis Antanas (parengė). 1939. Sodžiaus menas 7–8: Lietuvių moterų tautiniai drabužiai. Kaunas: Žemės ūkio rūmai.
92. Tyla Antanas. 2001. Dėl regionų pavadinimo lietuviško atitikmens, Etninė kultūra 2001: Etninės kultūros globos tarybos informacinis leidinys: 58.
93. Tysliava J. (red.). 1924. Sūduva: suvalkiečių poezijos antologija. Skiriama Vincui Kudirkai paminėti. Kaunas, Marijampolė: „Dirvos“ b-vė.
94. Totoraitis J. 1929. Zanavykų istorija. Marijampolė: Marijonų vienuolija.
95. Totoraitis Jonas. 1938. Sūduvos Suvalkijos istorija. Kaunas: Vytauto Didžiojo Universiteto Teologijos Filosofijos Fakulteto leidinys. (cit pagal: Totoraitis Jonas. 2003. Sūduvos Suvalkijos istorija. Marijampolė: Piko valanda).
96. Tumėnas Vytautas. 2007. Konvencionalūs, klasifikaciniai ir interpretaciniai regioninės tapatybės aspektai ir sąsajos su tautodaile, Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos 7 (16): 125–156.
97. Vaičiūnas Petras (spaudai paruošė). 1934. Aukštaičių pasakos, vinjetės piešė K. Šimonis. Kaunas: Humanit. m. fak. tautosakos komis.
98. Vanagas Aleksandras. 1981. Lietuvių hidronimų etimologijos žodynas. Vilnius: Mokslas.
99. Vėlius N. (sud.). 2001. Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai 2. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
100. Vėlius N. (sud.). 2003. Lietuvių mitologija 3. Vilnius: Mintis.
101. Vėlyvis Kazys. 1939. Kapsų tarmės ribos ir jos pošnektės: diplominis darbas, Kaunas, VDU. (NMMB, A. Salio fondas, F 63–103).
102. Veržbavičius L. 1932. Vyriausiojo tribuno Suvalkijos įstatymų paaiškinimai (tezės). Kaunas: Literatūros knygynas.
103. Vyšniauskaitė Angelė. 2001. Zanavykų kultūros ir charakterio bruožai. Lietuvos valsčiai.

Griškabūdis. Vilnius: Versmė, 2010-03-08: 1. [www.lt.lt.pdf/griskabudis/griskabudis-1_eto-2001.pdf].

104. Vyšniauskaitė Angelė. 2001. Pasiūlymai dėl Lietuvos regionavimo projekto, Etninė kultūra: Etninės kultūros globos tarybos informacinis leidinys – 2001: 54–56.

105. Vyšniauskaitė Angelė. 1983. Lietuvių linininkystės papročiai, Kudirka J., Milius V., Vyšniauskaitė A. Valtiečių verslai. Iš lietuvių kultūros istorijos 12: 99–179. Vilnius: Mokslas.

106. Vyšniauskaitė Angelė. 2002. Nuomonė ir pasiūlymai dėl Lietuvos regionavimo pro-

jekto, prof. habil. dr. Angelė Vyšniauskaitė, 2002-12-12. [http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=2231&p_d=21324&p_k=1].

107. Vyšniauskaitė Angelė I. 1954. Litovskaja krestjanskaja semja v prošlom i nastojaščem. Čeboksarov N. N., Terentjeva L. N. (otv. red.). Materialy baltijskoj etnografo-antropologičeskoj ekspedicii (1952 god): 66–77. Moskva: Izdatelstvo akademii nauk SSSR (rusų k.).

108. Wolter Eduard. 1897. Lieder aus dem Gebiete der Dsuken und des alten Sudauerlandes und ein geistliches Lied aus Kupischken, mitgeteilt von E. Wolter. Heidelberg: Carl-Winter-Univer-

sitätshandlung, Tilžė: O. Von Mauderodės sp. 109. Zinkevičius Z. 2006. Etnonimas aukštaičiai amžių bėgyje. Vasiliauskaitė V. (sud.). Aukštaičių tapatumo paieškos. Staripsnių rinkinys: 44–57. Kaunas: Žiemgalos leidykla.

110. Zinkevičius Zigmās. 2009. Jotvingiai ir jų kalba: Terra Jatwezenorum: jotvingių krašto istorijos paveldo metraštis 1: 19–32.

111. Žakevičius Jonas. 1935. Karžygiai. Dzūkų pasakos ir poringės. Kaunas: Spaudos fondas.

112. The beginnings of lithuanian ethnographic regions' concepts and their representations

SUMMARY

THE FEATURES OF EARLY EVOLUTION OF SYSTEMIC CONCEPT OF THE LITHUANIAN ETNOCULTURAL REGIONS

The article examines the origins of Lithuanian ethnographic regions concept and its early development. The author aims to reveal the origin of names of the Lithuanian ethnographic regions and the multimodality and relativity in their systematic approach. The universally recognized legitimacy of the ethnographic lands and their inhabitants representation in the terms of country's geography, history of geology, and nature protection is typologically analysed.

The current names of Lithuanian ethnographic regions and their concept has matured only in recent centuries. The modern sub-ethnic regionalization of Lithuania is closer to the ancient tradition of lands division based on ethnonims of their inhabitants.

The development of concept of five Lithuanian subethnic regions suggests that it was not based on the state administrative division tradition, but originated from the folk daily life realities, journalism and literary works, and scientific thought interaction.

All the Lithuanian ethnographic lands names together with their subethnic inhabitants traditional denominations were started to classify as a systemic whole by the researches of folk art, folklore, architecture and customs. There were alternates between two approaches: a) a concrete detailed drawing of subethnic lands borders, b) the approximate boundaries of the lands drawing with broad transitional zones.

The most popular attitude to investigation of regional identity connection with the names of lands and subethnoses is based on the local inhabitants opinion (emic criteria) absolutisation. However, such an innovative subethnocentric attitude is contrary to the folk tradition, in which the neighbors were the main creators of such names. Therefore, in my opinion, the questions of adjustment of subethnic lands names are more suitable to deal on the basis of not only the local people, but also of their neighbors' view. This should be taken into consideration conducting ethnographic research on local subethnic identity also.

The largest changes are observed in the territorial coverage concepts of Dzūkija and Suvalkija. Modern Suvalkija and their

inhabitants Suvalkians are associated only with the Northern part of historical Sūduva or Užnemunė. From the middle of 19th c. in East Suthern part of historical Sūduva the subethnos Dzūkai is known. In modern times the concept of their territory coverage is expanded broadly to the Eastern boundaries of Lithuania. The reconstructed, historical lands' names Sūduva and Dainava became as invented tradition in modern times, but they are more symbolical, and are not based on folk life tradition. In order to preserve in daily life all of the major historical lands names, we should also revive Jotvingiai land, and promote the Lithuanians Prusa land names. By the way, the authors who dealed with ethnographic regions system still did not distinguish subethnic groupes of Kuršininkai/Kuršiai in Šventoji district of Samogitia and Kuršininkai-Kopininkai of Lithuanian Curonian Spit in modern Mažoji Lietuva (Lithuania Minor).

In order to preserve the popular older historical Lithuanian lands names and to continue modern tradition of newer ethnographic regions names, I propose the systemic division of Lithuanian ethnographic regions indicating both names (current ethnographic and older approximate historical): Auštaitija (Aukštaičiai), Samogitia (Samogitians), Suvalkija (Sūduva), Dzūkija (Dainava), Lithuania Minor (Prūsā).

In the names of Lithuanian geograpy the best represented are Kuršians / Samogitians and Dzūkiāns. In the Lithuanian geology history the most popular are the names of Dzūkija-Dainava region. Only one name is associated with Samogitia. In the names of Lithuanian regional museums and cultural centers a most vividly are represented Samogitians and far less Lietuvininkai (of Lithuania Minor) and Suvalkians names. In the names of Lithuanian National Parks most of the ethnographic regions are represented. The non systemic exeptions are connected with the absence of Suvalkija and Mažoji Lietuva parks names.

Despite the complicated, changing and relative modern concept of Lithuanian ethnographic regions, the idea of the regionalisation based on the folk life tradition should not be stronger related to the strategy of "invented tradition". Because the classificatory subethnic stratification in Lithuania has long been characteristic of folk life mentality and written historical tradition.

LIETUVOS ETNOKULTŪRINIAI REGIONAI: FORMAVIMASIS IR REZULTATAS

ALMA RAGAUSKAITĖ

Etnologijos doktorantė, el. p. ragauskaite.alma@gmail.com

Lietuvos regioninei kultūrai skiriama nemažai dėmesio, mokslininkų darbuose analizuojami etnomuzikinių, tautodailės, etnografinių bruožų arealai, skiriami etnografiniai regionai. Analizuodami tokių kultūrinių teritorinių vienetų ribas tarpdisciplininiame lygmenyje susiduriame su pačios regioninės kultūros sampratos klausimu, etnokultūrinio regiono, jo kilmės ir raidos samprata. Šio straipsnio tikslas yra pagrįsti kompleksinę Lietuvos etnokultūrinio regionavimo koncepciją. Darbo uždaviniai: 1) pristatyti tarpdisciplininę etnokultūrinio regiono sampratą, 2) išskirti teritorinės organizacijos branduolius, 3) atskleisti tarminių, etnoarchitektūrinių bei etnomuzikinių bruožų regionišumą, 4) nustatyti regioninės savimonės raišką, 5) išskirti etnokultūrinių regionų sąrangą.

TEMOS IŠTIRTUMAS

Etnokultūrinio regionavimo metodologinių darbų Lietuvoje mažoka, nes ir pati etnokultūrinio regiono samprata mažai išvystyta, dažniausiai vyrauja jos etnografinis aspektas. Šio aspekto aktualumas itin išaugo, kai 2001 m. pradėta svarstyti etnografinių regionų pagrindu paremta Apskričių valdymo reformos koncepcija. Buvo suprasta, kad reikalingas tarpdisciplininis požiūris į Lietuvos regioninę sąrangą, o etnografinis jos pagrindimas gali peraugti iš mokslinės, kultūrinės veiklos rėmų ir tapti dabartinės administracinės struktūros pagrindu. Šia iniciatyva suorganizuota mokslininkų grupė ir atskiri mokslininkai pateikė savo srities pasiūlymus (Astrauskas 2001; Kalnius 2001; Kondratienė 2001; Purvinas, Purvinienė 2001; Šaknys 2001; Šimėnas 2001; Tumėnas 2001; Tyla 2001; Tyla, Milius ir kt. 2001; Vasiliauskaitė 2001; Vyšniauskaitė 2001; Zinkevičius 2001). Remiantis etnografinių tyrimų duomenimis buvo sudarytas D. Pivoriūno ir Ž. B. Šaknio Lietuvos etnografinių regionų žemėlapis (Pivoriūnas, Šaknys 2003).

Kompleksiniai kelių hierarchinių lygmenų etnokultūrinio regionavimo darbai pradėti Vilniaus universiteto Bendrosios geografijos ir kraštotvarkos katedroje (Daugirdas 2002; Petruolis 2003; Ragauskaitė 2009; Bertušius 2012; Vinciuonaitė 2012). Šie darbai vertingi atliekama regioninės kultūros analize, kultūrinius regionus formuojančių veiksnių ir aprašomų kriterijų nagrinėjimu. Taip pat naudingi regionavimo bei regionų problematikai skirti darbai (Kavaliauskas 1984, 2000). Lyginant jų naudojamus kultūrinių regionų skyrimo metodus ir

priemonės galima pradėti formuoti Lietuvos kultūrinio regionavimo principus.

ETNOKULTŪRINIO REGIONO SAMPRATA

Atliekant bet koki kultūrinį regionavimą, anot W. Norton, turėtume išskirti dvi hierarchines skales – erdvinę ir kultūrinę. Erdvinė skalė apima skirtingus regionų lygmenis mastelio bei dydžio atžvilgiu, o kultūrinė yra išreiškiamą skirtingų kultūrinių kriterijų naudojimu (Norton 2000). Tokiu būdu skiriant etnokultūrinius regionus pirmiausia reikia gilintis į paties etnokultūrinio regiono sampratą. Remiantis „Aiškinamuoju geografijos terminų žodynu“ etnokultūrinis regionas – tai istoriškai susiformavusi šalies arba etninės teritorijos dalis, kuriai būdingi saviti etninės ar subetninės kultūros bruožai (tradicijų, buities, gyvenimo būdo, folkloro, tarmės, religiniai ir kt. skirtumai) (Daugirdas 2015). Atliekant etnokultūrinį regionavimą šiame straipsnyje remiamasi kultūros geografijoje išskiriamais trimis kultūrinių regionų tipais (Jordon, Domosh, Rowntree 1997: 8): funkcinio, formaliojo, regioninės savimonės (vernakulariniais) regionais. Funkcinis regionas, turintis aiškiai nustatytas ribas ir funkcinį centrą, yra organizuota teritorija, funkcionuojanti politiškai, socialiai, administraciškai ar ekonomiškai. Funkciniai regionai yra mazginių (arba nodalinių) regionų rūšis, nes yra formuojami teritorijos mazgais vadinamų centrų įtakos zonos pagrindu (Jordon, Domosh, Rowntree 1997: 8). Formalieji regionai – atspindi kokio nors reiškinio teritorinį paplitimą ir skiriami pagal vieną (paprasti) arba kelis požymius (sudėtingi). Kitaip sakant, formalūs regionus galima būtų vadinti etnografiniais, nes jie aprašo tam tikro reiškinio, dvasinės ar materialinės etnokultūros elementų paplitimą, o etnografinės ribos fiksuoja jų paplitimo zonas (Daugirdas 2015). Regioninės savimonės regionai – tai regionai, išskiriami pagal gyventojų kultūrinės, etninės, subetninės ar regioninės savimonės, tapatumo esamą ar buvusią raišką teritorijoje, kai gyventojai save sieja su konkrečiu regionu, jo teritorija, pavadinimu (Daugirdas 2015). Dažnai tapatinami su tarmių paplitimo arealais arba mentaliniais arealais, įsivirtinisiais gyventojų regioninėje savimonėje (Zelinsky 1980: 1–4). Per šių regionų tipų persidengimą yra išskiriami etnokultūriniai branduoliai, o jų įtakos teritorijos pagrindu – regiono riba.

FUNKCINĖS TERITORINĖS SARANGOS RAIDA

IX–XII a. laikotarpis. Pirmieji funkciniai teritoriniai vienetai Lietuvos teritorijoje turėtų būti siejami su IX–XII a. baltų genčių funkciškai organizuotomis teritorijomis. P. Dusburgiečio Prūsijos žemės kronikoje stambiausi prūsų ir lietuvių teritoriniai vienetai, susidarę genties pagrindu, vadinami *terra* (žemė) (Batūra 1985: 344). Svarbu tai, kad jau iki XII a. išryškėjo genčių teritorinės organizacijos regioniniai savitumai. V. Žulkus pagal teritorinę-administracinę struktūrą X–XII a. Pabaltijo regione siūlo skirti dvi sritis – vakarinę ir rytinę (Žulkus 1997: 21). Vakarinei, siedami su teritorinės organizacijos konfederacijų lygmenį pasiekusiomis gentimis, turėtume priskirti Kuršą, Žiemgalą ir Sūduvą, iš dalies Žemaitiją. Anot V. Žulkaus, kuršiai ir žiemgaliai išsiskiria ankstyvais kontaktais su skandinavais, o vėliau ir germanais, vakarų slavais, kas leido aktyviai užsiimti prekyba, tarpininkauti tarpgentinėje ir jūrų prekyboje (Žulkus 1997: 21–24). Vakarinei sričiai labiau nei rytinei buvo artimi ir vidaus vandenų prekybininkai – skalviai bei Vidurio Lietuvos kultūra (aukštaičiai), kurių teritorinė organizacija, remiantis M. Bertašiaus ir R. Tučo tyrimais, buvo susitelkusi nedideliuose ir dispersiškuose valsčiaus, mažųjų žemių lygmens teritoriniuose vienetuose (Bertašius 2002: 56–60, Tučas 2012: 150).

Rytinei administracinių vienetų sričiai būtų galima priskirti buvusios Rytų Lietuvos pilkapių kultūros žemes bei gana anksti perimtas sėlių žemes. Lietuvių genčių administracinė struktūra vystėsi visiškai skirtingai. Šios teritorijos gyventojų materialinė kultūra IX–XII a. buvo skurdesnė ir intensyviau pradėjo vystytis Nemuno aukštupiuose, kuriantis svarbesniems prekybos centrums (Naugardukas, Gardinas, Minskas) (Žulkus 1997: 24–25). Tokiu būdu XII a. antroje pusėje – XIII a. pradžioje Lietuva (šiaurą prasmę) pradeda pati vykdyti puolamuosius žygius, kada didžiojo kunigaikščio kariaunos tapo pagrindiniu kunigaikščio valdžios įtvirtinimo įrankiu ir buvo naudojamos ne vien plėšimams, bet ir kaimyninių žemių pajungimui (Vaičėnionis 2011: 23). Tokiu būdu ant Rytų Lietuvos pilkapių archeologinės kultūros pamato XII a. jau susiformavo labai skirtingo sudėtingumo funkcinės struktūros: keletu hierarchinių administracinių lygmenų pasižymintios žemės ar net jų konfederaciniai dariniai (pvz., Nalšios žemė) ir neaiškia vidine struktūra pasižymintios nedidelės lietuvių žemės. Gerai pasirengę kariniu požiūriu jos kėlė nemažą grėsmę artimiausiems kaimynams (pvz., Sėlai, Dainavai) ir ilgainiui įtraukė juos į savo sudėtį. Maždaug XII a. pabaigoje – XIII a. pradžioje pradėjo formotis lietuvių žemių konfederacinio tipo junginys (Gudavičius 1984: 12–13).

XIII–XVI a. pirmosios pusės laikotarpis. XIII a. susiformavo ankstyvoji Lietuvos valstybė. Iš tiesų, pereinant iš baltų genčių į valstybės kūrimosi laikotarpį, funkcinė organizacija buvo nulemta ankstyvosios gentinės funkcinės struktūros. Keisdamos savo ribas, kartais įtakos teritoriją, senosios žemės arba mažosios žemelės virto valstybės administracinės struktūros mažaisiais teritoriniais vienetais,

tačiau išlaikė savo teritorinės organizacijos branduolį: stipriausius centrus ir jų įtakos zonas. Stambesnės funkcinės struktūros buvo intensyviau ardomos, šiuo požiūriu teritorinės organizacijos savarankiškumą išlaikė tik stipriausi etnosai. Tokiu būdu nuo XIV a. išryškėjo dvidalė valstybės struktūra, susidedanti iš rytinės, sietinos su lietuvių genčių įtaka, ir vakarinės, arba žemaičių įtakos, dalių. Toks etnis skirstymas buvo viešas ir oficialus. Jau Gediminas 1323 m. spalio 2 d. Vilniuje sudarytoje taikos ir prekybos sutartyje su Livonija įvardija Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę sudarčias dalis: Aukštaitiją, Žemaitiją ir Rusia (Baranauskas 2006: 30). Remdamasis Aukštaitijos vardo paminėjimu XIII–XV a. istoriografijoje A. Dubonis teigia, kad Lietuvos valdovo dvaro dokumentuose aukštaičių terminas yra jau apibendrintas ir siejamas su visa lietuvių (ne žemaičių) gyvenama teritorija. Autoriaus teigimu, tokia aukštaičių pavadinimo reikšmė greičiausiai kilo Žemaitijoje, pirmiausia įvardijant žemaičių pasienyje gyvenusių lietuvių gyventojus, ilgainiui tapo visos nežemaitiškos Lietuvos bendru pavadinimu, kurio vartojimas Lietuvos valdovo dokumentuose greičiausiai reišė žemaičių įtaką didžiojo kunigaikščio politikai (Dubonis 2013).

XIV a. buvo suformuoti nauji teritoriniai vienetai – Vilniaus ir Trakų kunigaikštystės. 1392 m. Vytautui tapus Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu jos buvo sujungtos į didžiojo kunigaikščio domeną (Gudavičius 1988: 332), o po Horodlės unijos (1413 m.) performuotos į Vilniaus ir Trakų vaivadijas. Ilgą laiką išoriškai vieninga struktūra didžiojo kunigaikščio domeno pavidalu apėmė beveik visą Rytų ir Vidurio Lietuvą, todėl šios teritorijos padalijimas į Vilniaus ir Trakų kunigaikštystes, anot S. C. Rowell, greičiausiai buvusi Gedimino įvesta naujovė. Manoma, dvidalė domeno struktūra buvo pasirinkta neatsitiktinai. Vakarinė kunigaikščio domeno dalis buvo svarbi gynybai, siekiant atremti kryžiuočių antpuolius ir remti žemaičius Vakarų Lietuvoje (Rowell 2001: 72). 1413 m. įkurta Trakų vaivadija dar labiau išryškino rytinę ir vakarinę etninės Lietuvos dalis. Išėjęs nuo pietų iki šiaurės per vidurio Lietuvą, ji tarsi suformavo gynybinį frontą, turėjusį ne vien saugoti Vilniaus kunigaikštystę iš vakarų, bet ir kuruoti didelę autonomiją turėjusią Žemaitijos seniūniją.

Tokiu būdu Žemaitija tapo savarankišku teritoriniu vienetu, turinčiu seniūnijos statusą. Įdomus E. Saviščevo pastebėjimas, kad savo karine ekspansija žemaičiai buvo gana artimi lietuviams. XIII–XVI a. lietuviai veržėsi Kijevo ir Naugarduko link, o žemaičiai iki pat XV a. vidurio, dažnai net nepakludami Lietuvos monarchų valiai, vykdė plėšiamuosius žygius į Kuršą. Taigi, abiejų šių jėgų bendradarbiavimas rėmėsi ne tiek ideologiniais (kovos su krikščionimis) ar etniniais, bet dažniau ekonominiais motyvais (Saviščevas 2010: 43). Taigi, XIV a. antroje pusėje Žemaitijai jau priklausė asimiliuotos kuršių žemės su nedideliu pajūrio ruožu tarp Palangos ir Šventosios (Niktžentaitis 1997: 55). Rytuose Žemaitijai greičiausiai priklausė teritorija iki Nevėžio, nes 1382 m. Skirsnemunėje Jogaila pažada atiduoti Ordinui Žemaitiją iki Dubysos, o 1398 m. Vytau-

tas pažada atiduoti Ordinui Žemaitiją iki Nevėžio. Nuo to laiko Nevėžis tapo tradicine Žemaitijos ir Lietuvos siena (Saviščevas 2010: 36). XV a. pradžioje įkūrus Žemaitijos seniūniją, jos ribos prasiplėtė ir į pietus. Pasibaigus karams su kryžiuočiais, buvo iš naujo apgyvendinama Užnemunė. Nemaža Nemuno kairiosios pakrantės dalis šiaurės Užnemunėje buvo priskirta Žemaičių seniūnijai, kadangi jos kaimai susidarė iš Nemuno dešiniojo kranto atsikėlėlių (Gudavičius 1999: 393–394). 1413 m. įkurta Žemaičių vyskupija tuo metu tarsi atspindėjo visą žemaičių įtakos regioną, kuris buvo kur kas didesnis nei istorinis žemaičių genčių gyvenamas plotas.

Dabartinės Mažosios Lietuvos, skirtingai nei kitų gentinių darinių, atsiradimas yra siejamas su LDK ir Vokiečių ordino riba, nustatyta Melno taikos metu 1422 m. Gana greitai, po Melno taikos, ši riba pradėta ženklinti praktiškai (Ivinskis 1989: 433).

XVI a. antroji pusė – XVIII a. laikotarpis. Priėmus krikštą ir pasibaigus karams su Kryžiuočių ordinu, iš esmės pasikeitė šalies ūkio organizavimas ir valdymas: ūkio valstybės galia buvo perorientuota iš gynybos į prekybą. Tuo pačiu metu istorinis lietuviškas administracinis tinklas pamažu blėso (Gudavičius 1999: 390). Vilniaus vaivadija tuo metu išsiskyrė stambia kunigaikščių ir bajorų žemėvalda, atsiradusia po atkaklių valdžios siekiančios diduomenės tarpusavio kovų (Pašuta 1971: 182–183), nes pats valdovas nebuvo suinteresuotas valdų smulkėjimu ar dažnu savininkų pasikeitimu, nes nuo valdų dydžio ir pajėgumo priklausė ir jų karinis pajėgumas (Daugirdas 1997: 96). Taip aplink Vilnių XV a. pabaigoje pradėjo formotis diduomenės atstovų valdų kompleksai (Karvelis, Ragauskienė 2009: 29, 45).

Trakų vaivadija buvo labai nevienalytė. Trakų pavietas sietinas su didžiausia valdovo įtaka, nes čia buvo istorinis centras Trakai ir istorinė valdovų rezidencija Merkinėje (Batūra 1970: 34), taip pat gerai išvystytas valdovo dvarų tinklas. Svarbiausias (be Trakų) šioje teritorijoje funkcinis centras iki XVII a. greičiausiai buvo Merkinė, kuri gavusi Magdeburgo teises 1569 m., galima sakyti, pasiekė savo klestėjimo laikotarpį. Joje nuo seno buvo vykdomi pavieto Seimai, o XVI a. veikė net siuvėjų cechai (Martinkėnas 1970: 41). Alytus greičiausiai iš pradžių nusileido Merkinėi savo dydžiu ir svarba, tačiau 1588 m. įkūrus Alytaus ekonomiją, šis miestas pradėjo augti (Tyla 2011: 35). Tokį šių dviejų miestų funkcinės reikšmės pasikeitimą parodo ir 1773–1775 m. Lietuvos–Lenkijos seimo nutarimas, kuriuo „pilis“, arba pavieto teismų institucija, buvo perkelta iš Merkinės į Alytų (Martinkėnas 1970: 47). Kita vertus, Merkinė gyventojų savimonėje matyt jau buvo įsitvirtinusi kaip regioninis centras, nes 1791 m. atliekant administracinę persikirstymą iš Trakų pavieto buvo sukurta Merkinės vaivadija, kas turbūt galėtų reikšti savarankiško, vieningo funkcinio vieneto susiformavimą pietų Lietuvoje.

Užnemunės regiono XVI–XVIII a. dar nebuvo, tačiau jo vietoje ekonominiu ir etnokultūrinio požiūriu intensyviai

vystėsi teritorinis darinys Trakų ir Kauno pavietų vakarinėje dalyje. Per ją nusidriekusiame valdovo dvarų žemėse valdovas nusipelnusiems pareigūnams duodavo po gabalą miško dvarams įsikurti (Martinkėnas 1970: 40–41), todėl gana greitai čia buvo apgyvendintos artimiausios kairiojo Nemuno kranto žemės ir ilgainiui visoje Užnemunėje susiformavo mišrios nuosavybės teritorijos (Brukas, Naureckaitė 2014: 99). Tuo pačiu metu Užnemunėje kūrėsi ir nekilmingieji žmonės. Manoma, į didžiojo kunigaikščio girių ruožus dažnai atklysdavo vietiniai gyventojai iš Prūsijos pusės, kur dar nuo Melno taikos nebuvo nužymėtos sienos. Senu papratimu jie eidavo į Lietuvos miškus medžioti, žuvalti, o sulaukyti – aiškindavosi nežiną, kur yra valstybinė siena (Martinkėnas 1970: 41). Kultūrinio požiūriu turbūt neabejotina, kad miško gėrybių rinkti keldavosi kryžiuočių karus pragyvenę vietiniai gyventojai, o ne Prūsijos vokiečiai, todėl reik manyti, kad šiame regione palaipsniui formavosi labai įvairi ir kartu dalį suduvių etnokultūrinio palikimo išsaugojusi kultūra.

Žemaitijos ir Aukštaitijos sandūroje buvęs Upytės pavietas per XVI–XVIII a. mažai keitėsi. Čia susiformavo didelis pavieto administracijos ir teismo pareigūnų tinklas, sudaręs geras sąlygas bajorijos įtakos vystymuisi ir, jei galima taip pasakyti, lėmė regioninių bajorų giminių atsiradimą (Šmigelskytė-Stukienė 2004: 97). Dažnai dėl bajorų įtakos formavosi ir stipriausi šio pavieto miestai: Radviloms priklausę Biržai, 1589 m. gavę Magdeburgo teisę, ir 1654 m. Magdeburgo teisę gavusi Šeduva (Kiaupa 2012: 137). Sparčiau vystėsi ir muitines turėję arba šalia jų buvę miestai kaip Žeimelis ir Saločiai (Šliavas 1996: 93).

Žemaitijoje XVI–XVIII a. nebuvo bendros, visą regioną kontroliuojančios vadovybės, visuomenėje vyravo gausus, bet ekonomiškai ir politiškai silpnas vietos kilmingųjų sluoksnis (Kiaupienė 2013: 138). Atitinkamai Žemaitijos seniūnija nebuvo padalyta į tokius pavietus, kokių būta visoje valstybėje (Kiaupa 2012: 121–122), o jos vidinėje struktūroje taip pat išryškėjo keletas smulkesnių darinių. Žemaitijos centrinėje dalyje buvo tvirtas žemaitiškas branduolys, E. Saviščevo vadinamas Mažąja Žemaitija (Saviščevas 2010: 409). Kadangi šį branduolį sudarė valsčiai priklausė valdovo ir Žemaitijos seniūno titulinėjoms, o titūnai buvo renkami tik iš žemaičių bajorų, natūralu, kad XVI–XVIII a. susiformavęs vietinis žemaičių bajorų elitas nulėmė ir šių funkcinų vienetų ilgalaikį perimamumą (Saviščevas 2010: 148). Žemaitijos seniūnijos pakraščiuose šalies muitinių valdymui XVI a. buvo formuojamos didžiojo kunigaikščio domeno valdos ir nors jos vientiso regiono nesudarė, formavo savotiškus didžiojo kunigaikščio įtakos arealus ir skaidė Žemaitijos regiono vientisumą. Pavyzdžiui, rytiniame Žemaitijos pakraštyje (Jurbarko, Skirsnemunės–Raseinių, Veliuonos, Vilkijos ir Josvainių valsčiuose) per ilgą laiką buvo susiformavę vietinės bajorijos giminės, kurių atstovai užimdavo XVI a. pradžioje atsiradusią didžiojo kunigaikščio dvarų ir pilių vėliavininkų pareigybę (Saviščevas 2010: 151–152). Savotišką teritorinį darinį turėjo ir Šiauliai. Anot E. Saviščevo, Šiaulių valsčius

jau XIV a. viduryje buvo stipriai integruotas į Lietuvos valstybę (Saviščevas 2010: 115), o 1589 m. jo pagrindu buvo suformuota Šiaulių ekonomija (Kiaupa 1991: 36–39). Vakariname Žemaitijos pakraštyje, apgyvendinant buvusias kuršių žemes, susiformavo du stambūs Platielių ir Telšių valsčiai (Misius 1999: 47).

XVIII a. pabaigos – XX a. pradžios laikotarpis. Po trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo 1795 m. Lietuva pateko į Rusijos imperijos sudėtį, o į jos funkcinę administraciją buvo įvestas naujas funkcinis administracinis tinklas, kuris neatitiko istoriškai susiformavusių teritorinių vienetų. Didžiausias administracinis vienetas buvo gubernijos, kurių tinklas per XVIII–XIX a. buvo kurtas ir perkurtas keturis kartus (1795 m., 1797 m., 1801 m., 1843 m.) (Gumuliauskas 2010: 22). 1840–1843 m. administraciniam pertvarkymui buvo intensyviai ruošiamasi, šiam tikslui įsteigtas komitetas. Įdomu tai, kad atliekant vietos tyrimus šis komitetas pažymėjo vakarinės gubernijos dalies išskirtinumą „liaudies buitimi, tarpe, istoriškai susiformavusiais papročiais, kuriuos gyventojai labiau gerbia nei įstatymus“ (Stalniūnas 2001: 69). Taigi, šio administracinio skirstymo eigoje, formuojant Kauno guberniją, buvo stengiamasi sukurti naują žemaitišką savitumą pasižymintį vienetą, turėjusį sumažinti Vilniaus kaip lenkiškos kultūros centro įtaką visam kraštui (Medišauskienė 2011: 49).

Kauno gubernijos ribų pagrindu 1848 m. caro įsaku buvo pertvarkomos ir vyskupijų ribos. Žemaičių vyskupija, kuri 1840 m. buvo pervadinta į Telšių (Žemaičių) vyskupiją, buvo smarkiai išplėsta ir apėmė Kauno, Kurliandijos gubernijas (Miknys 2010: 280). Tokiu būdu padidėjęs ištekliai išaugo vyskupo vaidmuo, o 1848 m. juo tapus M. Valančiui prasidėjo svarbūs ir visos bažnyčios persitvarkymai. Vyskupo vienijanti arba organizuojanti reikšmė Kauno gubernijoje buvo itin didelė, nes net ir 1864 m. uždraudus lietuvišką spaudą švietimas nesustojo. M. Valančiaus iniciatyva buvo pradėtas organizuoti lietuviškos spaudos platinimas. Kauno gubernijoje buvo daugybė slaptai kaimuose veikiančių daraktorių mokyklų, kūrėsi spaudos platinimo draugijos (Misius 1999), didelę dalį „Aušros“ autorių sudarė Žemaičių vyskupijos kunigų seminarijos bei Šiaulių gimnazijos auklėtiniai (Gumuliauskas 2010: 66). Gyventojų bendrumo mobilizacijos sėkmė ilgainiui ėmė gąsdinti caro administraciją, nes Kauno gubernija tapo ryškiai organizuotu regionu, kurio priešakyje buvęs vyskupas M. Valančius buvo pelnytai pravardžiuojamas Žemaitijos kunigaikščiu (Eidintas, Bumblauskas ir kt. 2013: 113).

Šiuo laikotarpiu pradėjo formotis ir naujas kultūrinis branduolys ir, galima sakyti, dar „jauno“ Užnemunės regiono savitumas. Pagrindinė priežastis buvo ta, kad šis regionas pateko į visiškai kitokią kultūrinę aplinką. Užnemunė po trečiojo padalijimo atiteko Prūsijos Karalystei, po 1807 m. Tilžės taikos buvo prijungta prie Napoleono sukurtos Varšuvos Kunigaikštystės, o po Vienos

kongreso atiteko autonominei Lenkijos karalystei Rusijos imperijos sudėtyje (Medišauskienė 2011: 35). Ilgainiui Rusija panaikino Lenkijos karalystės politinę autonomiją, o Užnemunėje kaip ir visoje carinėje Rusijoje buvo suformuotos analogiškos gubernijos: 1837 m. Augustavo, nuo 1867 m. – Suvalkų gubernija. Kita vertus, visa tai turėjo įtakos regiono kultūriniam vystymuisi: čia anksčiau panaikinta baudžiava, kaimai išskirstyti į vienkiemius, čia daugiau veikė mokyklų, pradėjo formotis tautinio judėjimo inteligentija.

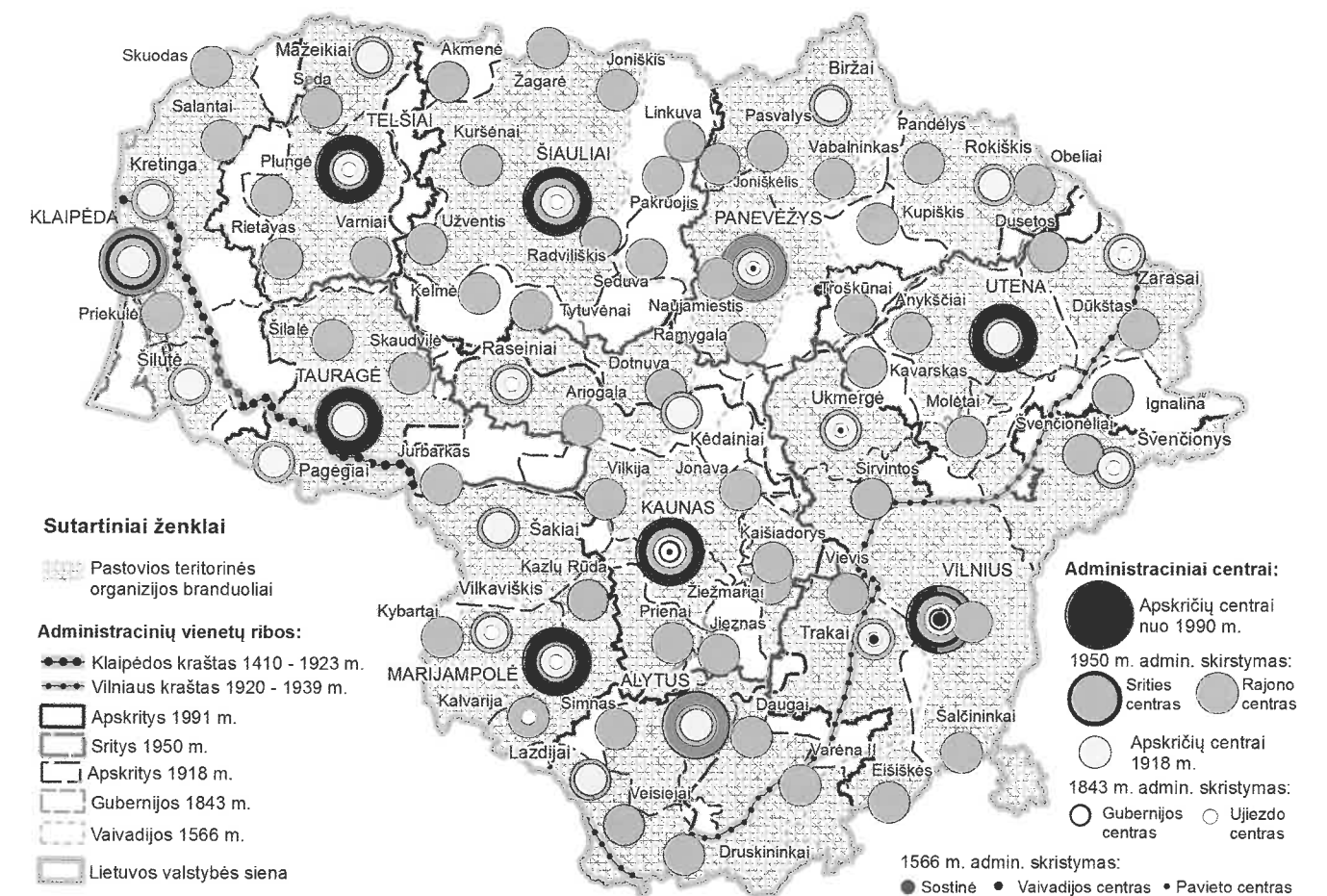
Prūsijos karalystės ir Rusijos imperijos paribyje išryškėjo Mažosios Lietuvos regionas, kuris tuometinės spaudos draudimo ir priešpaudos sąlygomis padėjo svarų pagrindą lietuviškos tautinės savimonės formavimuisi. Šio regiono pakraščiai bei didžiausia įtaka buvo Užnemunėje ir pietų Žemaitijoje ir jau iš jų plito po visą Lietuvą. Dėl šios priežasties galima įžvelgti ir skirtingą lietuviškos spaudos platinimo intensyvumą: dideliu draudžiamos spaudos gabenimu ir platinimu išsiskiriančią Žemaitijos bei Užnemunės sritį, mažesniu intensyvumu pasižymintį rytinę Kauno gubernijos dalį, pasyvumu – visą Vilniaus guberniją (Lietuvos istorijos atlasas 2001: 32).

Laikotarpis nuo XX a. pradžios. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui ir Vokietijai užėmus Lietuvą, iš esmės pasikeitė jos administracinis skirstymas. 1915–1918 m. dabartinė Lietuvos teritorija pateko į vyriausiojo vado Rytuose kraštą, vadinamą Oberostu. 1918 m. atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę administracinis tinklas buvo performuotas. Didelės ir neigiamos reikšmės funkcinė organizacija turėjo Vilniaus krašto okupacija 1919–1939 m., nes buvo pakeistas ne tik administracinis, susiformavo nauji administraciniai (Kėdainių apskritis) ir religiniai (Kėdainių vyskupystė) teritoriniai dariniai, bet ir pasikeitė Vilniaus krašto gyventojų kultūrinė aplinka. Vilniaus kraštas buvo ekonomiškai atsilikęs Lenkijos valstybės agrarinis užkampis, be to ir žemės ūkis čia buvo labai neproduktyvus (Gumuliauskas 2010: 228). Dėl labai dinamiškų politinių sąlygų, pasaulinių karų ir Lenkijos, vėliau Sovietų Sąjungos okupacijų funkciniai regionai smarkiai keitėsi. Pagal 1950 m. administracinį skirstymą buvo sudarytos keturios sritys: Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių ir 87 rajonai jų viduje (Daugirdas 1997: 183). Tokiu būdu Lietuvoje buvo įvestas labai smulkus Sovietinės Rusijos pavyzdžio teritorinis administracinis tinklas, kuris gan greitai pradėtas stambinti. Pagrindinių teritorinių administracinių vienetų stambinimas nutrūko 1965 m. Atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę 1990 m. imtas sudarinėti teritorinių administracinių vienetų tinklas, tačiau, remiantis V. Daugirdu, nors tiek rusiškas, tiek vokiškas valdymas buvo gerokai įkyrėjęs, tačiau originalaus lietuviško administracinio tinklo kurti nesimta (Daugirdas 1997: 152).

Skirtingų laikmečių administracinių vienetų ribos yra parodytos kartoschemoje (1 pav.). Lyginant skirtingų laikmečių administracinių vienetų ribas, išryškėjo pastovios teri-

torinės organizacijos branduoliai. Stabiliausi funkciniai branduoliai turi gana ryškią etnokultūrinę prigimtį, pavyzdžiui, pats stabiliausias Šakių arealas yra buvusios Žemaitijos seniūnijos pietinė dalis. Išsiskirdamas zanavykišku tapatumu jis yra tarsi žemaitiška etnografinės Suvalkijos dalis, kurios ribos atsispindi ir funkcinėje sąrangoje. Panašus yra Rokiškio arealas, kurio šiaurvakarinės ribos yra perimtos iš Trakų ir Vilniaus vaivadijų, o pietrytinės menkai nutolę nuo buvusių Vilniaus ir Breslaujos vaivadijų kontaktinių ribų. Rokiškio išskirtinumui turi įtakos sėliška krašto praeitis. Kretingos arealas byloja apie kuršišką Žemaitijos pakraštį. Šių centrų reikšmė išaugo XIX–XX a., tačiau jie atliko ir atlieka žemesnės pakopos centrų vaidmenį.

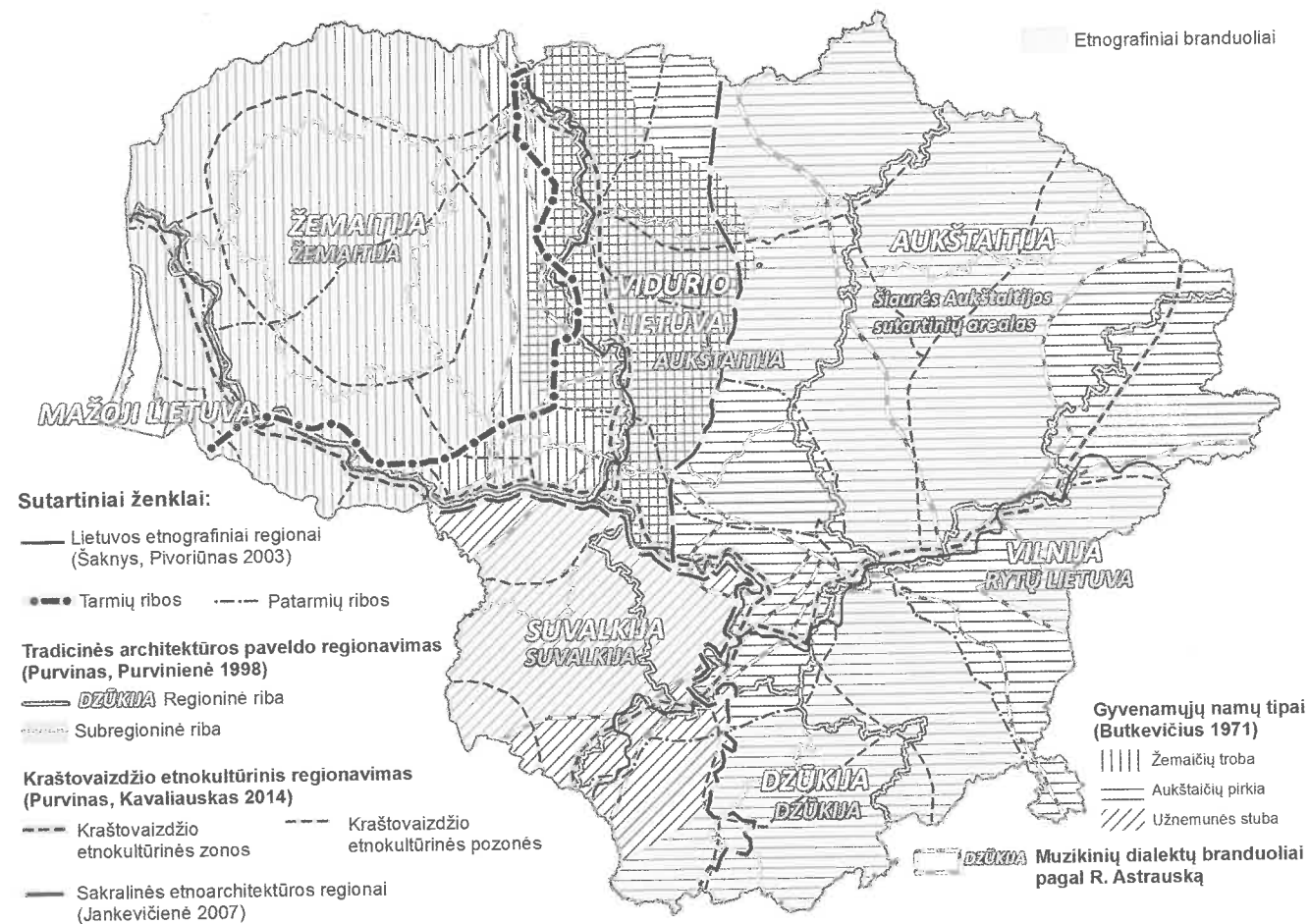
Dalis teritorinės organizacijos branduolių formavosi dėl funkcinų centrų reikšmės. Gerais pavyzdžiais galėtų būti Vilnius, Kaunas, Šiauliai, šiek tiek mažiau Alytus, Panevėžys, Telšiai. Taip gana stabilūs yra LDK administracinių vienetų funkciniai branduoliai: Trakų, Raseinių, Ukmergės. Nors šie miestai pradėję savo ekonominę reikšmę regione, jų funkciniai branduoliai nedideli, tačiau jų stabilumas leidžia kalbėti apie funkcinų istorinių centrų tradicijos buvimą. Tai gerai atspindi ir Trakų apskrities protestai, stengiantis panaikinti apskrities statusą XIX a.

1 pav. Funkcinių teritorinių vienetų ribų kaita (disertacijos preliminarus paveikslas)

ETNOKULTŪRINIŲ BRUOŽŲ TERITORINĖ SĄRANGA

Kalbant apie etnokultūrinių bruožų paplitimą pasirinkti trys tyrimo aspektai: tarmės, tradicinė kaimo architektūra ir etnomuzikiniai bruožai. Jų teritorinės sąrangos palyginimas pateikiamas kartoschemoje (2 pav.).

2 pav. Tarmių, tradicinės kaimo architektūros ir etnomuzikinių bruožų regioninė sąranga (disertacijos preliminarus paveikslas)

Tarminių požiūriu nuo 1933 m., kai buvo sudarytas A. Salio tarmių žemėlapis, lietuvių kalba yra skirstoma į žemaičių ir aukštaičių tarmes (Salys 1992). Nors tai pagrįsta lingvistiniais gyventojų bruožais, tačiau gana prieštaringa įprastai skiriamų Žemaitijos, Aukštaitijos, Dzūkijos, Suvalkijos bei Mažosios Lietuvos etnografinių regionų požiūriu. Iš esmės taip yra todėl, kad Žemaitijos regionui ir likusiai Lietuvos daliai būdingi kultūriniai bruožai yra gana skirtingi. Netgi gilinantis į žemaičių tarmės kilmės klausimą, žemaičių ir lietuvių kalbų / tarmių ryšys nėra aiškus. Anot A. Girdenio, žemaičių tarmės savarankiškos raidos pradžia yra siejama su maždaug IX–X a., kai iš rytų baltų kaip atsikira gentis atsiskyrė žemaičiai (Girdenis 1971). Remiantis Z. Zinkevičiaus teigimu, atskilusi lietuvių gentis kurį laiką kalbėjo viena kalba, o XIII a. ėmė skirtis tarmės (Zinkevičius 2006: 65). Nuo XVI–XVII a. formuojant lietuvių raštiją Lietuvoje, buvo suformuoti oficialūs du rašomosios kalbos variantai: žemaičių kalba ir lietuvių kalba. Pirmoji buvo skirta tenkinti Žemaičių vyskupijos poreikiams, nors, anot Z. Zinkevičiaus, buvo kildinama iš Nevėžio žemumos (Zinkevičius 2006: 176). Šio krašto tarmė nuo seno atliko

tam tikro šnekamojo interdialekto funkcijas Žemaičių kunigaikštystėje ir vyskupijoje (Zinkevičius 1977: 240). Nuo XVIII a. pradžios, pradėjus bajorams intensyviai lenkėti, Rytų Lietuvoje buvusi rašomoji lietuvių kalba išnyko, o iš seno leidžiama visiems kunigams reikalinga evangelikų knyga buvo perrašyta žemaičių kalba (Zinkevičius 2006: 179). Tik XVIII a. pradėjo formuotis nauja žemaičių kalbos samprata. Žlugus LDK ir išnykus jos seniems administraciniais padalijimams, buvusios Žemaičių seniūnijos ploto šiaurės vakaruose dėl kuršių ir „žemaičių“ sumišimo atsiradusi tarmė gavo tradicinį žemaičių tarmės vardą, o likusios – Lietuvos tarmę (davusią pradžią ano meto „žemaičių kalbai“), kurią imta vadinti aukštaičių tarme. Matyt, iš tradicijos sužemaitėjusių kuršių dialektas ilgą laiką buvo vadinamas kuršišku ir siejamas su senovės kuršiais (Zinkevičius 1981: 15–16).

Šiuo metu pagrindiniu skiriamuoju žemaičių ir aukštaičių tarmių bruožu laikomas dvibalsių *uo*, *ie* tarimas, kuris, skirtingai nei aukštaičių tarmėje, žemaičiuose įvairuoja. Pagal tai skiriamos trys patarmės Jauniaus ir Salio klasifikacijoje vadinamos dūnininkų, doninininkų ir doninininkų (Lietuvių kalbos... 2004: žemėlapis), o A. Girdenio, Z. Zinkevičiaus klasifikacijoje vadinamos pietų, šiaurės, vakarų žemaičiais (Girdenis 1988).

Aukštaičių tarmės regionas apima visą likusią Lietuvos teritorijos dalį, kurios gyventojų tarminį kalbėjimą vienija taisyklingas bendrinės kalbos dvibalsių *ie*, *uo* tarimas. Pagal nevienodą dvigarsio *an* (ir *am*, *en*, *em*) bei nosinio balso *q* (ir *ę*) tarimą aukštaičių tarmė skirstoma į vakarų, pietų ir rytų aukštaičių patarmes. Artimiausi bendrinei kalbai yra vakarų aukštaičiai, kurie dvigarsius *am*, *an*, *em*, *en* ir balsius *q*, *ę* išlaiko sveikus (Lietuvių kalbos... 2004: 29). Toks artimumas bendrinei kalbai paaiškinamas tuo, kad XIX a. antroje pusėje, įsisiūbavus tautiniam atgimimui, carinės Rusijos valdomoje Lietuvoje stengiantis įtvirtinti visiems bendrą lietuvių kalbą pirmiausia buvo atsigręžta į Mažąją Lietuvą ir ten vartotą bendrinę kalbą, kuri formavosi XV a. susimaišius vietiniams Mažosios Lietuvos gyventojams su atsikeliančiais vakarų aukštaičių tarme kalbančiais lietuviams. Kadangi dauguma Didžiosios Lietuvos tautinio atgimimo veikėjų, kilusių iš Suvalkų gubernijos, kalbėjo vakarinės aukštaičių tarmės pietinėmis šnektomis, nedaug tesiskiriančiomis nuo Mažosios Lietuvos bendrinės kalbos, iš seno Mažojoje Lietuvoje vartotas lietuvių kalbos modelis šiek tiek modifikuotas ir pritaikytas naujiems poreikiams, buvo perkeltas į Didžiosios Lietuvos periodinę ir kitokią spaudą. Ji ir davė pradžią mūsų dabatinei bendrinei kalbai (Zinkevičius 2006: 195).

Pietinių aukštaičių, arba vadinamųjų dzūkų, teritorija daugelio kalbos ypatybių paplitimo požiūriu sudaro gana vieningą regioną, artimą senajai Dainavos žemei. Lingvistiniu požiūriu tvirta yra vakarinė riba, nes daugeliu tarmės fonetikos, morfologijos bei leksikos požymių ji sutampa.

Rytų aukštaičiai iš likusios Lietuvos išsiskiria dvigarsių *am*, *em*, *an*, *en* nevienodu tarimu. Aptardamas rytų aukštaičių tarmių diferenciaciją Z. Zinkevičius rytų aukštaičių patarmių formavimąsi susiejo su keletu vidinių ir išorinių kalbinių procesų: be natūraliai atsirandančių kalbos naujovių, rytų aukštaičių patarmės taip pat formavo iš šiaurės atslinkusios galūnių trumpinimo ir kirčio atitraukimo bangos bei kai kurie pakitimai, sukelti žiemgalių ir sėlių substrato (Zinkevičius 2006: 74).

Etnoarchitektūrinis požiūris Lietuva taip pat yra nevienalytė ir joje galima išskirti dvi stambias etnokultūrinės sritis: vakarinę ir rytinę. Anot R. Bertašiūtės, esminiai etnografinių regionų skirtumai atsiskleidžia palyginus gyvenamųjų būstų šildymo ir kūrenimo įrangą: žemaičių troboje ir aukštaičių pirkioje krosnys statomos skirtingose vietose, nevienoda jų konstrukcija, forma bei paskirtis (Bertašiūtė 2014: 117). Šie skirtumai atsirado todėl, kad gyvenamieji pastatai vakarinėje ir rytinėje Lietuvos dalyse nuo seno turėjo iš esmės skirtingą prototipą. Vakarų Lietuvoje, kaip ir visame Baltijos jūros regione, gyvenamasis pastatas vystėsi numo – trobesio su atviru ugniakuru – pagrindu, o rytų Lietuvoje didelę įtaką gyvenamųjų namų raidai turėjo iš rąstų suręstas šildomas pastatėlis su akmenų krosnimi, vadinamas pirtimi. Dar neturėjusi dūmtraukio ankstyvoji pirkia, kaip ir pirtis, buvo dūminė (Butkevičius 1971: 144). Analogiškos paskirties ir pavadinimų pastatai paplitę rytų

slavų, lyvių, suomių, karelių teritorijose (Bertašiūtė 2014: 115). Taigi, rytų ir vakarų Lietuva galbūt dėl skirtingų klimatinėjų sąlygų, galbūt dėl artimesnių kultūrinių ryšių formavosi dviejų skirtingų kultūrinių sistemų pagrindu, kuris lėmė XVII–XVIII a. išryškėjusius Lietuvos regioninius etnoarchitektūros savitumus (Bertašiūtė 2007: 24).

Šių sričių riba yra laipsniška. Pagrindinė priežastis yra ta, kad vakarinėje regiono dalyje yra susiformavęs savitas pereinamasis darinys, vadinamas Vakarų Aukštaitija, kurio ribos skirtingų autorių darbuose nesutampa. I. Butkevičius, aptardamas gyvenamojo pastato regioninius bruožus, kartoschemoje išskiria žemaičių trobos ir aukštaičių pirkios pereinamąjį arealą tarp Dubysos ir Nevėžio upių (Butkevičius 1971: 156). R. Bertašiūtė Vakarų Aukštaitiją apibrėžia kaip savarankišką ir savitą arealą, apimančią Nevėžio baseiną, Neries bei Šventosios žemupius ir Žiemgalos teritoriją; arba Jonavos, Kaišiadorių, Širvintų, Ukmergės, Panevėžio, Pakruojo, Biržų, Pasvalio, Joniškio rajonus, dalį Kauno, Kėdainių, Šiaulių ir Radviliškio rajonų (Bertašiūtė 2008: 4). Jame gyvenamasis pastatas, skirtingai nei aukštaičių, vadinamas gryčia arba trioba. Kita vertus, nors pagal planinę struktūrą, konstrukcijas ir puošybą šio arealo gyvenamojo namo architektūra artima aukštaitiškajai tradicijai, joje nemažai ir žemaičiams būdingų elementų, pavyzdžiui, priemenėje stovintis kaminas – virenė, keturšlaičiai ar pusvalminiai stogai, lygus kerčių sukirtimas, sienų apkalimas vertikaliomis lentomis ir kt. (Bertašiūtė 2008: 12). Taigi, Aukštaitijos ir Žemaitijos riba etnoarchitektūrinio požiūriu turėtų eiti Dubysos upe, nors žemaičiams artimų etnoarchitektūrinių bruožų paplitimas ir aukštaičių bruožų persidengimas tarp Dubysos ir Nevėžio leidžia svarstyti apie galbūt žemaitiškų bruožų turėjusį regioną Vidurio Lietuvoje, kuris LDK kūrėsi metu patyrė didesnę „aukštaitišką krašto“ įtaką ir įgijo savitų regioninių bruožų. XV–XVIII a. Žemaičių seniūniją nuo likusios Lietuvos, taip pat Žemaičių ir Vilniaus vyskupystes skyrusi administracinė riba dar yra ryški pagal liaudiškosios medinės sakralinės architektūros bruožų paplitimą. Pavyzdžiui, medinės staciakampių ir piramidinių tūrių varpinės, kuriose praplėstas pagrindas suteikia statiniui tvirtumo ir pastovumo įspūdį, būdingos Žemaitijai. Remiantis A. Jankevičienės duomenimis, jų yra Vidurio Lietuvoje iki Nevėžio (Rozalime (Pakruojo r.), Stačiūnuose (Pakruojo r.)), tačiau į rytus nuo Nevėžio – nė vienos (Jankevičienė 2007: 300–307).

Likusioje Aukštaitijoje pagal tradicinės kaimo architektūros ir kryždirbystės bruožus galima skirti Rytų Aukštaitijos ir Dzūkijos regionus, kurių skiriamoji riba taip pat nėra ryški. Galima pasakyti, kad Dzūkija ir Aukštaitija savo tradicinės kaimo architektūros bruožais yra artimos ir atsiskiria pagal specifinius etnoarchitektūrinius bruožus: didesnę ar mažesnę gyvenamojo namo struktūros išvystymą, kryždirbystės tradicijas. Kita vertus, visa tai atskleidžia savitus bruožų paplitimo, persidengimo arealus, bet nepagrindžia viso regiono ribos. Taigi, norint išvesti ribą tarp kultūriniu požiūriu artimų regionų, jų skiriamoji riba gali būti skirtingai interpretuojama. Atlikdami tradicinės

kaimo etnoarchitektūros paveldo regionavimą 1998 m. Marija ir Martynas Purvinai išskyrė Aukštaitijos, Vilnios ir Dzūkijos regionus (Purvinas, Purvinienė 1998). Pastaruoju metu Dzūkijos ir Vilnios subregionai sujungiami, o Dzūkija vadinamas visas plotas nuo Lazdijų iki Švenčionių rajono. Lietuvos nacionaliniame atlase M. Purvino ir P. Kavaliausko parengtame Lietuvos etnokultūrinio regionavimo žemėlapyje Dzūkijos riba nutęsiama į šiaurę iki pat Ignalinos bei Dūkšto (Purvinas, Kavaliauskas 2014: 116). Tokiu būdu, matyt, norėta atkartoti šiaurinę Vilniaus krašto ribą. Čia iškyla klausimas, kodėl Dzūkija etnoarchitektūrinio, galbūt ir etnografinio požiūriu tapatinama su Vilnija, vadinamuoju 1919–1939 m. Lenkijos okupuotu Vilniaus kraštu. Remiantis M. Purvinu, iš tiesų ši rytinė Lietuvos dalis buvo išskirtinė etnoarchitektūrinio požiūriu, nes joje nevyko esmingesnės žemės reformos, čia ilgiau išliko archajinių kaimų, daug senovinių trobesių ir sodybų (Purvinas 2013: 14). Remiantis I. Butkevičiaus duomenimis, visame pietrytiniame pakraštyje vyravo gautiniai režiniai kaimai ir jiems būdingi linijiniai sodybų tipai (Butkevičius 1971: 44, 55), išliko ir Valakų reformos nepalietusių, iš ankstyvųjų bajorkaimių (okolicų) išsivysčiusių padrikų kaimų bei padrikų grupinių kaimavičių, sujungiančių kelių šeimų trobesius vienoje sodyboje (Andriušytė 2012: 7). Tokiu būdu ši teritorija išsaugojo didelę kaimų archajinių struktūrų įvairovę, dėl ko XX a. viduryje tapo susidomėjimą žadinančiu šalies kampeliu, kuriame vykdyti tiriamuosius, konservacinius darbus skatino daugelio žmonių vienokio ar kitokio pobūdžio patriotinės nuostatos, siekiant pasirūpinti po Pirmojo pasaulinio karo Lenkijos okupuota ir aneksuota lietuviškąja teritorija (Purvinas 2013: 14). Taigi, galbūt dėl XX a. antroje pusėje patriotiniu pagrindu susiformavusios mokslinės tradicijos, galbūt dėl Vilniaus krašto ekonominio atsikimimo pastaruoju metu Aukštaitijos ir Dzūkijos skiriamoji riba yra tapatinama su Vilniaus krašto riba, Dzūkijai priskiriant beveik visą Vilniją. Nors tokia riba išvesta ir Lietuvos etnografinių regionų žemėlapyje, etnoarchitektūrinio požiūriu ji nėra tvirtai pagrindžiama, todėl Aukštaitijos regione galima skirti tris subregioninius darinius: Dzūkiją, Vilniją ir Šiaurinę Aukštaitiją.

Sūduva (Suvalkija) yra labai savitas regionas, kuriame dėl jo istorinės raidos daugelis tradicinės kaimo architektūros procesų vyko tarsi pavėluotai ir kartu savitai. Suvalkiečių gyvenamasis pastatas stuba, kaip savarankiškas, naujas pastato tipas, atsirado tik XIX a. pirmojoje pusėje ir susikūrė veikiant žemaičių trobos, aukštaičių pirkios ir buvusios Rytprūsių lietuvių stubos pavyzdžiams (Kačinskaitė 2008: 12). Stuba savo sandara yra panaši į aukštaitišką ir dzūkaišką pirkią, tačiau turi ir žemaitiškos trobos bei Mažojoje Lietuvoje paplitusios stubos bruožų. Stubos stogo forma, manoma, pirmiausia buvo keturšlaitė čiukurinė, danga šiaudų, rečiau malksnų, bet dėl vakarietiškos įtakos pasiturintys suvalkiečiai gana anksti trobesius ėmė dengti dvišlaičiais čerpių stogais (Andriušytė 2013: 9). Visa tai yra labai lengvai paaiškinama tuo, kad nuo XV a. į Užne-

munę kėlėsi gretimų regionų gyventojai, atsinešdami savo patirtį ir tradicinės kaimo architektūros bruožus.

Senovinė lietuvininkų stuba buvo panaši į žemaičių trobą, nes ji turėjo priemenę su židiniu ir patalpą, apšildomą krosnimi (Bertašiūtė 2014: 128). Savo išorine išvaizda taip pat daugiau priminė žemaitiškas trobas nei aukštaičių pirkias: aukšti pusskliautiniai su uždaraus čiukurais šiaudiniai arba nendriniai stogai dengė ganėtinai stambų tūrį (Andriušytė 2013: 9). Kita vertus, būdama Prūsijos sudėtyje Mažosios Lietuvos tradicinė kaimo architektūra vystėsi visiškai kitokiu keliu ir gana greitai keitėsi. Jau nuo XVIII a. pradėta intensyviai reglamentuoti kaimo sodybų išplanavimą ir struktūrą: kiekvienoje sodyboje liepta veisti sodus, įrengti patogų daržą, uždrausta turėti atvirus ugniakurus, vietoj jų mūryti virtuves ir virš stogo išvedamus kaminus (Bertašiūtė 2014: 128), duonkepės krosnis liepta perkelti už kaimo, taip pat neleista namuose turėti rankinių gėrnų, o grūdus malti tik malūnuose (Purvinas 2008: 5), kas keitė ne tik tradicinio gyvenamojo namo struktūrą, bet ir sodybos planavimą, kaimų struktūros bruožus. Remiantis M. Purvinu, Mažojoje Lietuvoje nebuvo griežtų įsakymų staiga pertvarkyti senąsias sodybas, todėl visos šios taisyklės įsiliejo į tradicinę kaimo architektūrą palaipsniui, šalia senovinių didžiųjų lietuvininkų sodybų kūrėsi naujos valdžios reglamentus atitinkančios sodybos (Purvinas 2008: 5). Tokiu būdu lietuvininkų stuboje ilgainiui neliko gyvenamojo namo centre buvusio kamino, susiformavo savotiška stubos plano struktūra (Bertašiūtė 2014: 128). XIX a. pabaigoje, atsiradus kurortiniam verslui, gyvenamųjų namų struktūroje atsirado patalpų, skirtų svečiams, išdailinti prieangiai, verandos, puošnūs frontonai (Bertašiūtė 2014: 129). Nuo XIX a. pradėjo plisti molinė architektūra, o Prūsijos ūkio suklestėjimas XIX a. antroje pusėje paskatino ir mūrinės statybos plėtrą (Purvinas 2008: 5). Visai tai suformavo Mažosios Lietuvos tradicinės kaimo architektūros išskirtinumą.

Etnomuzikiniu požiūriu Lietuva taip pat nėra vienalytė. Bene pirmoji, nors ir neverta „muzikinių dialektų“ sampratos, prof. J. Čiurlionytė išskyrė šiuos etnomuzikiniu savitumu išsiskiriančius regionus: Dzūkiją, Mažąją Lietuvą, Vilniaus kraštą, Žemaitiją ir Aukštaitiją (Čiurlionytė 1999: 26). Teikdamas pasiūlymus apskričių reformai, 2001 m. R. Astrauskas išskyrė Dzūkijos, Suvalkijos, Aukštaitijos, Žemaitijos bei Rytų Lietuvos – Vakarų Gudijos etnomuzikinius dialektus (Astrauskas 2001). Analizuojant etnomuzikinę tradicijos regioniškumą, dažnai svarbus tampa ne pats bruožas ir jo kilmė, bet jo išsaugojimas ir atgimimas kintančioje etnokultūroje (Astrauskas 2000: 149). Tokiu būdu tarsi per laike ir teritorijoje „įstrigusias“ tradicijas galima identifikuoti regiono etnomuzikinės kultūros savitumą. Būtent šie iki šiol išlikę liaudies muzikos bruožai leidžia identifikuoti etnomuzikinių regionų savitumą: tartinėmis išsiskiriantį Šiaurės Aukštaitijos arealą bei Dzūkijoje ilgiau išlaikytas vienbalses dainas.

Senovės amatų festivalyje Apuolės piliakalnyje pristatomi liaudies muzikos instrumentai, 2015 m. Nuotr. V. Jocio

Regioniniams lietuvių liaudies muzikos skirtumams formotis didelės reikšmės turėjo kaimyninių kultūrų įtaka. Muzikinės tradicijos pokyčiai, kaip ir ekonominis, kultūrinis vystymasis Lietuvos regionuose vyko skirtingu intensyvumu. Pietų ir šiaurės rytų Lietuvoje melodika intensyviausiai vystėsi XII–XVI a., vėliau kito žymiai lėčiau ir tarsi užsikonservavo. Sparčiausiai besivystančioje Vakarų Lietuvoje taip pat turėjo susidaryti viduramžiški liaudies muzikos dialektai, tačiau dėl spartesnio šių regionų kultūrinio vystymosi jie smarkiai keitėsi, todėl saviti Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos etnomuzikiniai bruožai mus pasiekė iš XVII–XVIII a. Pavyzdžiui, Vakarų Lietuvoje anksčiausiai paplito atneštiniai muzikos instrumentai, įsivyravo homofoninės sandaros melodijos (Nakienė 2000: 136–138). Vakarinės Lietuvos įtaka jaučiama ir Vidurio Lietuvoje. Pavyzdžiui, šiaurinių Aukštaitijos rajonų (Pasvalio, Panevėžio, Radviliškio bei Pakruojo rajonuose) dainavimo tradicija išsiskiria žemaičiams artima dainavimo maniera: „Daugelis šiauriečių dainuoja gerokai vangiau, tarsi giliau įklimpdami į intonuojamą garsą, patį garsą formuodami ne priešakinėje, bet labiau gomurinėje gerklės dalyje – kalbininkų terminologija, dengdami, žemindami kai kuriuos balsius, panašiai kaip daro žemaičiai. Jų dainavimas lyg šiek tiek sulėtintas, ritmas laisvesnis, kai kurių melodijų ištašymas primena žemaitišką dainavimo manierą“ (Račiūnaitė-Vyčiniene 2007: 109). Apie Radviliškį, kiek mažiau Pakruojo, Pasvalio, Panevėžio rajonuose taip pat būdingas žemaitiškojo muzikinio dialekto bruožas – melodijų pabaigimas II laipsniu paprastai išlikęs garbaus amžiaus dainininkų atmintyje (Račiūnaitė-Vyčiniene 2007: 112). Taip pat šiame subregione reiškiasi žemaičių muzikavimo stilistikai artimesnė daugiabalsumo rūšis, kaip burdoninis dainavimas (Račiūnaitė-Vyčiniene 2006: 146).

Mažosios Lietuvos etninės muzikos dialektui būdingas stilistinis margumas. L. Petrošienės atlikta Mažosios Lietuvos melodijų analizė parodė, kad daugiausia panašumų yra tarp lietuvininkų ir suvalkiečių bei vakarų aukštaičių veliuo-

niškių dainų. O dzūkų ir lietuvininkų melodijų stilistika etninių dainų repertuaras (žanrai), nors turi nemažai panašumų, vis dėlto gerokai skiriasi (Petrošienė 2007: 195).

Kalbant apie Dzūkijos etnomuzikinį regioną, reiktų greta paminėti ir Suvalkiją. Melodiniu požiūriu dzūkų dainoms artimos suvalkiečių (Užnemunės krašto) dainos profesorės J. Čiurlionytės nebuvo išskirtas kaip atskiras muzikinis dialektas (Čiurlionytė 1969). Nors ankstyvosios liaudies dainos griežtesniais melodikos skirtumais neišsiskiria, visame šiame plote būdingas vienbalsumas, paplitusios vienbalsės refreninės dainos (Nakienė 2001: 147), visgi Dzūkija ir Suvalkija turi ir nemažų skirtumų. Dzūkija išsiskiria senųjų dainų žanrų išsaugojimu, o Suvalkijoje jų kur kas mažiau arba visai nėra. Palyginus suvalkiečių rugiapjūtės dainas su dzūkų ir Baltarusijos Polesės to paties žanro dainomis, matyti, kad jų melodijos ne tokios vingrios, saikingiau vartojami melizmai. Šių dainų improvizaciškumas suvaldytas, didesnis dėmesys kreipiamas į formos sandaros išbaigtumą (Vakariniene 2002: 184). Tirdama javapjūtės dainų melodikos bruožus A. Žičkienė yra identifikavusi tris – Suvalkijos, Dzūkijos ir Rytų Aukštaitijos javapjūtės dainų melodijos tipus bei mišrius jų bruožus (Žičkienė 1996). Toks melodijų tipų paplitimas gali būti siejamas su etnomuzikinių regionų ribomis.

REGIONINĖS SAVIMONĖS TERITORINĖ RAIŠKA

Siekiant nustatyti regioninės savimonės teritorinę raišką panaudotas šiek tiek modifikuotas amerikiečių geografo W. Zelinsky (Zelinsky 1980) savimonės tyrimo metodas. Juo mokslininkas Jungtinėse Amerikos Valstijose išskyrė etninės savimonės regionus pagal etninę savimonę atspindinčių pavadinimų paplitimą teritorijoje. Atliekant etnokultūrinės savimonės raiškos analizę Lietuvoje buvo vertinti etnografinę savimonę parodančių žodžių (Žemaitija / žemaitis, Suvalkija / suvalkietis, Dzūkija / dzūkas, Aukštaitija / aukštaitis, Mažoji Lietuva / lietuvininkas) bei etnokultūrinę savimonę parodančių žodžių (Kuršas / kuršis, Žiemgala / žiemgalis, Sėla / sėlis, Dainava / dainavis, Sūduva / sūduvis, Jotva / jotvingis) vediniai įmonių ir regioninę kultūrą vystančių bei globojančių institucijų pavadinimuose paplitimas. Tyrimo naudoti Juridinių asmenų registro duomenys, papildoma informacija rinkta naudojant „Google“ paiešką. Surinkti duomenys suskirstyti į tris lygmenis: I lygmuo sietas su tiriamų žodžių vartojimu įvairių veiklos sričių įmonių ir juridinių asmenų pavadinimuose, II lygmuo sietas su organizuojančių veiklą vykdančių institucijų pavadinimais ir jų raiškos teritorija, III lygmuo sietas su etnokultūrą puoselėjančių kolektyvų, būrelių, organizacijų, institucijų veikla. Duomenys pateikti žemiau esančioje lentelėje (1 lentelė). Surinktus duomenis lyginant su dialektologijos ir sociolingvistikos tyrimų rezultatais išskirti etnokultūrinės savimonės regionai bei vidinė struktūra: silpnos etnokultūrinės savimonės raiškos teritorija, aktyvios regioninės savimonės raiškos teritorija ir tvirtos regioninės savimonės branduolio riba.

1 lentelė. Regioninės savimonės tyrimo duomenys

I LYGMUO	II LYGMUO	III LYGMUO
Žemaičių tapatybės teritorinė raiška		
Telšiai (32), Mažeikiai (25), Klaipėda (24), Plungė (24), Vilnius (14), Šiauliai (10), Kaunas (7), Kretinga (6), Palanga (5), Raseiniai (5), Skuodas (3), Rainiai (2), Rietavas (2), Ryškėnai (2), Tauragė (2), Virgainiai (2), Šilai (1), Buožėnai (1), Gargždai (1), Gedrimai (1), Gribžiniai (1), Kantaučiai (1), Kūlupėnai (1), Kungiai (1), Kuršėnai (1), Luokė (1), Nevarėnai (1), Panevėžys (1), Rupšiai (1), Seda (1), Smalkviečiai (1), Sudmantai (1), Šakiai (1), Šerkšnėnai (1), Viekvėdžiai (1), Vilka (1), Voveriai (1), Želvaičiai (1), Alytus (1), Rokiškis (1), Kuliai (1), Marijampolė (1), Naisiai (1), Vilkaviškis (1)	Mažeikių r. („Būdas žemaičių“), Telšių apskritis („Kalvotoji Žemaitija“), Telšių miestas („Penktadienio žemaitis“), Plungės ir Rietavo sav. („Žemaitis“), Visa Lietuva („Žemaičių saulutė“)	Vilnius (6), Telšiai (4), Plungė (3), Mažeikiai (1), Klaipėda (1), Šiauliai (1), Palanga (1), Rietavas (1), Ryškėnai (1), Tauragė (1), Panevėžys (1), Dautarai (1), Karklėnai (1), Kirnės II (1), Plateliai (1), Biržai (1), Kelmė (1), Kunkiai (1), Švėkšna (1), Ukmergė (1), Žemaičių Naumiestis (1)
Kuršiškos tapatybės teritorinė raiška		
Klaipėda (5), Gargždai (3), Palanga (2), Neringa (2), Kintai (1), Nida (1), Skuodas (1)		Palanga (1), Dargužiai (1)
Aukštaičių tapatybės teritorinė raiška		
Panevėžys (54), Utena (12), Vilnius (10), Kaunas (4), Zarasai (4), Kupiškis (3), Rokiškis (3), Šiauliai (3), Ignalina (2), Joniškis (2), Ukmergė (2), Visaginas (2), Alytus (1), Aukštupėnai (1), Bajorai (1), Dietkauščizna (1), Dusetos (1), Kėdainiai (1), Kiškiai (1), Linkaučiai (1), Molėtai (1), Novinkai (1), Ožkiniai (1), Pasvalys (1), Radviliškis (1), Salakas (1), Šlavėnai (1), Videniškiiai (1), Vievis (1), Žeimiai (1)	Utenos r. („Rytų Aukštaitijos televizija“), Panevėžio apskritis („Aukštaitijos radijas“), Utenos r. (tautodailininkų klubas „Svirnas“), Utenos, Anykščių, Molėtų r. (laikraštis „Aukštaitiškas formatas“)	Utena (7), Biržai (5), Rokiškis (5), Panevėžys (4), Anykščiai (2), Antalieptė (1), Antažiegė (1), Vilnius (1), Zarasai (1), Ignalina (1), Nibragalys (1), Palūšė (1), Širvintos (1)
Žiemgališkos tapatybės teritorinė raiška		
Joniškis (5), Kaunas (4), Akmenė (1), Biržai (1), Pamūšis (1), Ustukai (1), Vilnius (1)	Pakruojo, Joniškio, Pasvalio r. (kraštiečių klubas „Žiemgala“), Šiaurės Lietuva, apimanti Pakruojo, Joniškio, Pasvalio r. (Žiemgalos krašto dailininkų grupė)	Pakruojis (2), Joniškis (2), Kriukai (1), Linkuva (1), Žagarė (1), Kaunas (1), Vilnius (1)
Sėliškos tapatybės teritorinė raiška		
Vilnius (4), Anykščiai (1), Ariogala (1), Sėlynė (1), Zizonys (1)		Rokiškis (4), Zarasai (2), Biržai (1), Krinčinas (1), Dubarai (1)
Suvalkietiškos tapatybės teritorinė raiška		
Marijampolė (19), Vilkaviškis (16), Vilnius (8), Kalvarija (2), Šakiai (2), Alanta (1), Giedručiai (1), Jokūboniai (1), Karališkiai (1), Katiliškiai (1), Klaipėda (1), Lukšiai (1), Virbalis (1)	Marijampolės apskritis („Suvalkietis“), Marijampolė („Suvalkija“)	Marijampolė (2), Paežeriai (1), Prienai (1)

Sūduviškos tapatybės teritorinė raiška

Marijampolė (32), Kaunas (2), Kazlų Rūda (2), Vilkaviškis (2), Aleksandravas (1), Bačkiškiai (1), Buivydiškės (1), Griškabūdis (1), Kalvarija (1), Paežeriai (1), Patašinė (1), Šakiai (1), Upninkai (1), Valavičiai (1), Vilnius (1), Želsva (1)	Kazlų Rūda (3), Marijampolė (2), Kaunas (1), Vilkaviškis (1), Lygumai (1), Plieniskiai (1)
--	---

Zanavykiškos tapatybės teritorinė raiška

Šakiai (5), Kaunas (2)	Šakiai (2), Tubeliai (1), Kaunas (1), Vilnius (1)
------------------------	---

Dzūkų tapatybės teritorinė raiška

Alytus (26), Druskininkai (10), Varėna (4), Lazdijai (7), Marcinkonys (2), Merkinė (1), Simnas (1), Punia (1), Krokialaukis (2), Liškiava (1), Kapčiamiestis (1), Miroslavas (1), Burokastis (1), Luksnėnai (1), Veisiejai (1), Dainavos k. (3), Ricielių k. (1), Nedzingė (1), Varnėnai (1), Slidžiūnų k. (1), Bučiūnų k. (1), Mackonių k. (1), Rudamonių k. (1), Dubičių k. (1), Pilvinio k. (1), Naujosios Kirsnos k. (1), Šeštakai (1), Gegutės k. (1), Kuklių k. (1), Kabelių k. (1), Vieciūnų k. (1), Janėnai (1)	Alytaus r., Druskininkų sav., Varėnos r., Lazdijų r., Birštono sav., Elektrėnų sav., Merkinės r., Vilniaus r., Trakų r., Poškonys (1), Rimaišiai (1), Žižniai (1), Dieveniškės (1), Norviliškės (1)	Alytus (19), Druskininkai (6), Varėna (16), Lazdijai (8), Marcinkonys (2), Merkinė (11), Simnas (1), Punia (4), Krokialaukis (1), Liškiava (3), Kapčiamiestis (3), Miroslavas (1), Vilnius (8), Trakai (3), Gudžiai (3), Šalčininkai (3), Maksimonys (5), Daugai (4), Ryliškiai (2), Eišiškės (2), Margionys (3), Žiliniai (2), Valkininkai (2), Grigiškės (2), Birštonas (1), Makniūnai (1), Pivašiūnai (1), Elektrėnai (1), Pakuonis (1), Išlaužas (1), Stakliškės (1), Kalesnykai (1), Rudamina (1), Vievis (1), Veisiejai (1), Krosna (1), Senoji Varėna (2), Leipalingis (1), Puvočiai (1), Panočių k. (2), Zakavoliai (2), Sarapiniškės (1), Matuizos (1), Kriviliai (1), Perloja (1), Vydeniai (1), Kaniava (1), Vilkiautinis (1), Vieciūnai (2), Mardasavas (2), Vaikšteniai (1), Klepočių k. (1), Subartonių k. (1), Puodžių k. (1), Dargužių k. (1), Musteikos (1), Ašašnykų k. (1), Gudakiemio k. (1), Zervynų k. (1), Ūtos k. (1), Nemunaitis (1), Alovė (1), Kumečiai (1), Genių k. (1), Verebiejai (1), Avižieniai (1)
---	--	---

Žemaitijos regionas išsiskiria savo regioninės savimonės tvirtumu. Žemaitijos ir žemaičių pavadinimų vediniai įmonių ir organizacijų pavadinimuose yra labai populiarūs ir apima pačias įvairiausias veiklos sritis. Ypač išsiskiria Telšių (32 punktai), Mažeikių (25), Klaipėdos (24), Plungės (24) miestai. Regioninės savimonės ir tapatybės brandą rodo ir išskirtinai didelis regioninę savimonę puoselėjančių organizacijų, kultūros draugijų veiklos aktyvumas ir

regioninių švenčių organizavimas. Be to, svarbu pažymėti, kad tokia žemaičių etnokultūrinė veikla yra ne savaiminė, bet institucionalizuota. Kultūros tyrimams kuriamos mokslinės draugijos (pavyzdžiui, visuomeninė organizacija „Žemaičių akademija“; VšĮ „Žemaitijos paveldas“ ir kt.) arba regioninės kultūros puoselėjimo orientaciją turintys muziejai (Žemaičių muziejus „Alka“, Žemaičių dailės muziejus), rengiamos žemaičių šviesuolių pagerbimo šventės

(pavyzdžiui, Biržuvėnų dvare). Svarbiausiu žemaičių regioninės savimonės regiono centru laikytini Telšiai, taip pat svarbūs Mažeikiai ir Plungė, dar mažiau – Klaipėda ir Šiauliai. Kuršiška savimonė reiškiasi daugiausia pajūrio miestuose: Klaipėdoje (5), Gargžduose ir Palangoje (3), Neringoje (2), mažiausiai Dargužiuose, Kintuose, Nidoje ir Skuode (po 1).

Aukštaičių enokultūrinės savimonės regione pagal Aukštaitijos / aukštaičių darinių vartojimą įmonių pavadinimuose punktų skaičių smarkiai išsiskyrė Panevėžio miestas (54). Gerokai mažiau Utena (12), Zarasai (4), Kupiškis (3), Rokiškis (3). Analizuojant organizuojančių regioninę veiklą vykdančių įstaigų duomenis, svarbu pastebėti, kad tiek regioninė televizija, tiek ir spauda dažnai turi terminą *Rytų Aukštaitija*, kas, viena vertus, rodo, kad Aukštaitijoje gana aiškiai suprantamas kelias Aukštaitijos dalis. Rytų Aukštaitija, sprendžiant iš spaudos bei televizijos veiklos teritorijos, apima Utenos, Molėtų, Anykščių rajonus, kurių centre paprastai yra Utena. Pagal etnokultūrą puoselėjančią veiklą ši teritorija yra aktyvesnė. Likusi Aukštaitija tarsi savo pavadinimo neturi, tačiau pagal vykdomą organizacinę veiklą galbūt galima būtų įžvelgti Panevėžio įtakos zoną, sietiną su Panevėžio apskritimi. Įdomus ir ypač populiarus reiškinys tarp aukštaičių yra regioninių bendruomenių kūrimas didžiuosiuose miestuose, pavyzdžiui, Vilniaus anykštėnų sambūris (VAS), biržiečių klubas „Krivulė“, panevėziečių klubas „Nevėžis“, rokiškėnų klubas „Pragiedruliai“, uteniškių klubas „Indraja“, pasvaliečių bendrija, kupiškėnų klubas, zarasiečių bendrija „Ežerėnai“ ir kt. Nors šios organizacijos yra tvirtai orientuotos į savo regioninę aukštaitišką tapatybę, visgi kuriasi didesnių Aukštaitijos miestų pagrindu, kas iš tiesų yra labai keista. Viena vertus, tai rodo aukštaitiškos tapatybės vientisumo spragas, tarsi Aukštaitija reikštų tam tikrą etnokultūrinį teritorinį vienetą, tačiau jo gyventojai save identifikuoja tik su atskiromis to vieneto dalimis. Toks reiškinys greičiausiai yra paties regiono etnokultūrinės raidos rezultatas.

Žiemgališka regioninė tapatybė nustebino savo tvirtumu ir branda. Išskirtini visi trys regioninės tapatybės raiškos lygmenys. Tokiam tvirtam žiemgališkam tapatumui turbūt daro įtaką ir Latvijoje esantis Žiemgalos regionas, taip pat Latvijoje organizuojamos žiemgališkos šventės, į kurias matyt patraukia nemažai lietuvių, taip pat autoritetą turinčių žmonių veikla. Aktyvi žiemgališka tapatybė aktyviausiai reiškiasi Joniškėje (2) ir Pakruojyje (2). Joniškėje ypač pažymėtina asociacija Žiemų pradai „Simkala“. Šie Joniškėje susibūrę žiemgalių praeities gaidintojai kartu su Joniškio istorijos ir kultūros muziejumi kasmet rengia gyvosios istorijos dienas. Dėl žiemgališkos tapatybės tvirtumo, šiame darbe išskirtas atskiras žiemgalių savimonės regionas, kuriame branduolys sujungė žiemgališkos tapatybės skleidžiančius regiono centrus Žagarę, Joniškį, Pakruojį, Linkuvą. Aktyvios žiemgališkos tapatybės regiono riba išvesta pagal žiemgališkų draugijų veiklą, o pasyvios žiemgališkos tapatybės regionas sujungė visus žiemgališka tapatybe pasižymėjusius taškus.

Sėliška tapatybės raiška kur kas silpnesnė nei žiemgališka, jos centrai yra gana dispersiški ir tankesni esti tik pačiame šiauriniame Aukštaitijos pakrastyje, todėl atskiras jos regionas nebuvo išvestas. Pagal aktyvią sėlišką tapatybę išsiskyrė Rokiškis (4), Zarasai (2), Krinčinas (1), Biržai (1). Sėlių kultūros puoselėjimu šiuo metu aktyviausiai rūpinasi Rokiškio kultūros centras.

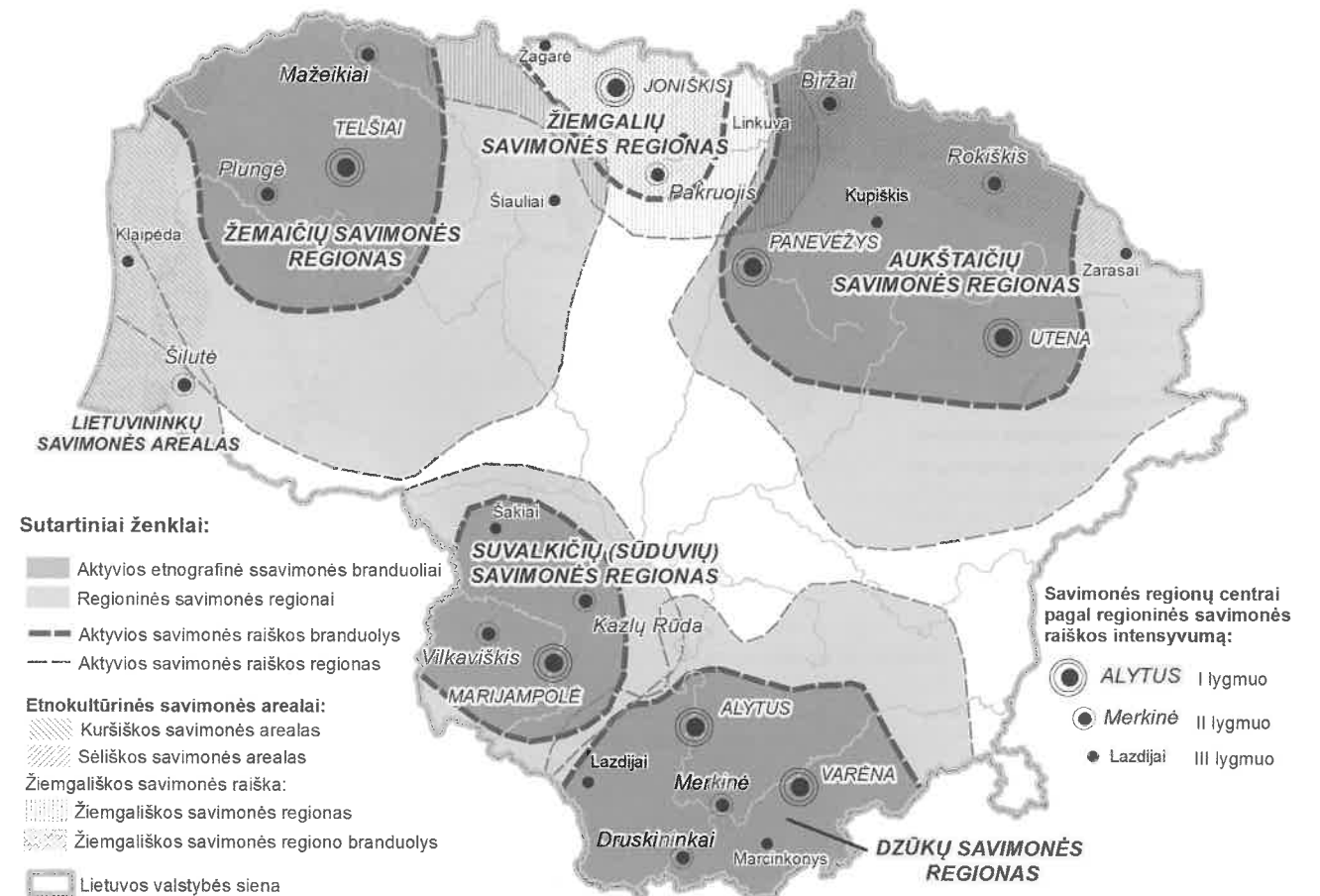
Sūduva (Suvalkija) yra išskirtinis regionas, kuriame etnografinė (suvalkiečių) ir etnokultūrinė (sūduvių) savimonė reiškiasi labai skirtingai ir, beje, etnokultūrinė tapatybė yra žymiai aktyvesnė. Anot Ž. Šaknio, tyrusio etnografinę tapatumą dabartinio jaunimo gretose, greičiausiai dėl neigiamo pobūdžio suvalkiečių tapatybė nėra populiarė, o šakiečiai netgi pyksta pavadinami suvalkiečiais, nes jie patys save laiko zanavykais (Šaknis 2012: 136). Remiantis etnografinę tapatybę (Suvalkijos / suvalkiečių žodžių vediniais) ir etnokultūrinę tapatybę (Sūduvos / sūduvių žodžių vediniais) atspindinčių pavadinimų paplitimu reikia manyti, kad suvalkiečių tapatybė yra gana aiškiai keičiama sūduviška. Pasyviosios tapatybės raiškoje (I lygmuo) išsiskiria Marijampolės miestas: suvalkiečių tapatybės raiškoje turintis 19, sūduviškos – 32 pozicijas. Kiti miestai jau šiek tiek skiriasi: suvalkiečių tapatybė labiausiai palaikoma Vilkaviškyje (16), kur kas mažiau Kalvarijoje (2) ir Šakiuose (2). O etnokultūrinę veiklą puoselėjančių organizacijų, kolektyvų, institucijų pavadinimuose, sūduvių žodžio vediniai vartojami kur kas dažniau. Daugiausia išsiskiria Kazlų Rūda (3), Marijampolė (2), Vilkaviškis (1), Lygumai (1), Plieniskiai (1).

Susistemintus surinktus duomenis buvo pastebėta pasyvi Šakių rajono teritorija, todėl bandyta įvertinti ir zanavykiškos tapatybės raišką. Juridiniame asmenų registre pavyko surinkti 12 juridinių asmenų su šią tapatybę rodančių žodžių (Zanavykai) vediniais. Daugelis jų koncentruojasi Šakių mieste ir, nesunku atspėti, yra aktyvūs saviorganizaciniai zanavykiškos tapatybės puoselėtojai. Aktyvios zanavykiškos tapatybės puoselėtojų taip pat daugiausia Šakiuose, kur veikia asociacija „Zanavykų sąjauka“ ir visus Lietuvos zanavykus organizuojantis Zanavykų seimelis.

Su lietuvininkų tapatybės raiška susijusių pavadinimų (su žodžio „Lietuvininkai“ vediniais) Juridinių asmenų registre pavyko surasti tik tris: Šilalėje (2), Klaipėdoje (1).

Apie dzūkiškos regioninės tapatybės raišką taip pat galime kalbėti visuose lygmenyse, susijusiuose su dainavių ir dzūkių tapatybėmis. Tiek lingvistiniu, tiek regioninės tapatybės požiūriu yra labai tvirta vakarinė regiono riba. Pagal tyrimo duomenis, I lygmenyje Alytus (26) yra nutolęs daugiau nei dvigubai, t. y. jame Dzūkiją atspindinčių pavadinimų yra žymiai daugiau nei kituose miestuose, o III lygmenyje, kur rodomas gyventojų etninės veiklos aktyvumas, jis vos pralenkia Varėną. Kitaip tariant, didelė dalis įmonių ir organizacijų, besivadinančių Dzūkijos (ir ją atspindinčiais) pavadinimais, neužsiima etnokultūrine veikla. Tai paaiškinti labai paprasta: ekonomiškai stipresnis Alytaus miestas smarkiai pralenkia kitas gyvenvietes pačiu savo įmonių

skaičiumi. Alytus (26) ir Druskininkai (10) pirmąjį ir smarkiai išsiskiria pagal pasyvios tapatybės raišką – tapatybę deklaruojama, bet etnokultūrinė veikla menka. Tyrimo duomenimis, stipriausias regioninės tapatybės centras yra Merkinė (aktyvios savimonės raiškoje rasta 11 punktų), taip pat svarbūs Alytaus (19), Druskininkų (6), Varėnos (16), Lazdijų (8) miestai. Pagal tai, kad čia organizuojama daugelis etnokultūrinių renginių, galima spręsti, kad Merkinė yra gyventojų mentalinio regiono ir kartu Dzūkijos simbolinis centras.

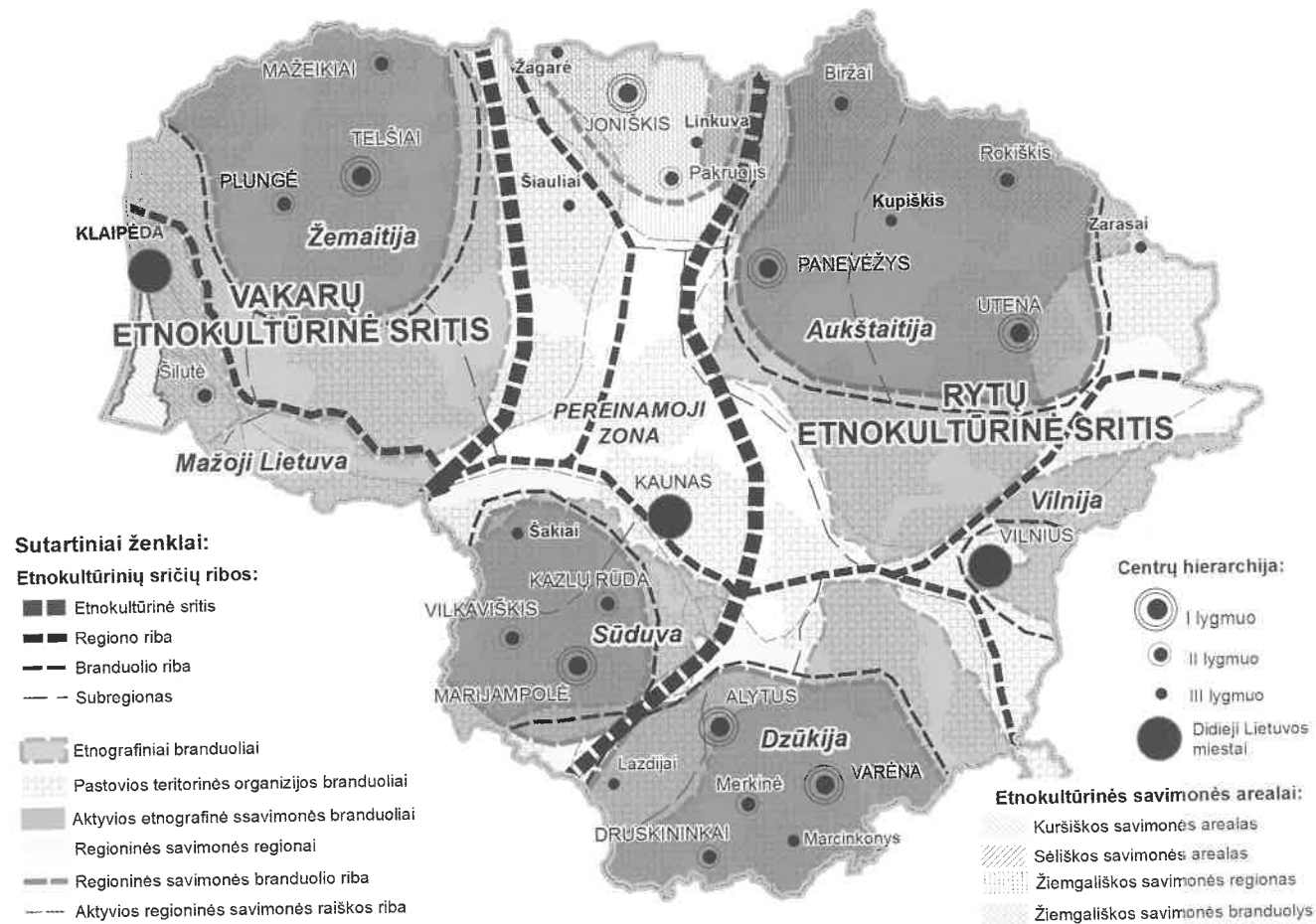
3 pav. Regioninės savimonės teritorinė sąranga (disertacijos preliminarus paveikslas)

LIETUVOS ETNOKULTŪRINIŲ REGIONŲ SĄRANGA

Lyginant teritorinės organizacijos, etnokultūrinių bruožų paplitimą su regioninės savimonės raiška, galima matyti, kad Lietuvoje nuo senųjų baltų genčių iki šiol gali būti skiriama vakarinė ir rytinė etnokultūrinė sritis. Pagal teritorinės organizacijos branduolius, etnokultūrinių bruožų persidengimą bei regioninės savimonės gyvybingumą išskirti etnokultūrinių regionų branduoliai, o jų įtakos teritorijoje – etnokultūrinių regionų ribos. Rytinei etnokultūrinei sričiai būtų galima priskirti Aukštaitijos, Vilnios ir Dzūkijos regionus. Vakarų etnokultūrinei sričiai priskirtini

Pagal regioninės savimonės raišką skirtingi žemaičių, aukštaičių, dzūkių, sūduvių ir žiemgalių regioninės savimonės branduoliai. Mažosios Lietuvos regioninės tapatybės raiška silpna, todėl skirtingas tik regioninės savimonės arealas. Greta etnografinės savimonės silpniau ar stipriau reiškiasi etnokultūrinė savimonė: Aukštaičių regiono šiauriniuose – sėliška, beveik visoje Dzūkijoje – dainaviška, etnografinėje Suvalkijoje – sūduviška, o Žemaitijoje – kuršiška (3 pav.).

Žemaitijos, Mažosios Lietuvos, iš dalies Sūduvos (Suvalkijos) regionas. Pastarasis tiek etnoarchitektūrinis, tiek etnomuzikiniu požiūriu, tiek ir teritorinės organizacijos raidoje yra vakarinei ir kartu rytinei sričiai artimas regionas, tuo pačiu suformavęs ir savitą etnokultūrinių bruožų bei regioninę savimonę. Pereinamąjį regioną galima identifiкуoti ir Vidurio Lietuvoje. Kita vertus, šioje teritorijoje nesusiformavo teritoriją organizuojantis arba išskiriantis branduolys, todėl ir jo kaip atskiro regiono skirti neišeina. Visgi dėl stiprios regioninės savimonės bei etnoarchitektūrinio, lingvistinio savitumo skirtingas su senąja Žiemgalos žeme siejamas Šiaurės Lietuvos subregioninis darinys Aukštaitijos sudėtyje. Pagal teritorinės organizacijos branduolius ir etnokultūrinių bruožų savitumus regionų viduje išskirti mažesni subregioniniai dariniai bei jų centrų hierarchinė sistema (4 pav.).

4 pav. Lietuvos etnokultūrinis regionavimas (disertacijos preliminarus paveikslas)

IŠVADOS:

1. Lietuvoje galima išskirti pastovios teritorinės organizacijos branduolius, išryškėjančius jų gyventojų etnokultūrinio bendrumo. Šis bendrumas skirtingais laikmečiais atsiskleidžia per bendrą organizacinę (visuomeninę, religinę, kultūrinę) gyventojų veiklą ir yra susijęs su funkciniais, istoriniais, kultūriniais ar kitokiais teritorinę organizaciją formuojančiais centrais.
2. Tarmiųjų, etnoarchitektūrinių ir etnomuzikinių bruožų persidengimas rodo, kad regioniniai etnokultūros bruožai pasiskirsto neatsitiktinai ir sudaro bendrą etnokultūrinių bruožų sistemą, turinčią savitą teritorinę sąrangą. Joje išskiriami etnokultūriniai regionai – tai ilgo istorinio ir kultūrinio vystymosi, raidos metu susiformavę teritoriniai dariniai, turintys savitą etnokultūrinių bruožų sistemą, teritorinę organizaciją ir gyventojų regioninę savimonę.
3. Lyginant tarminiu, tradicinės kaimo architektūros ir etnomuzikiniu požiūriu išskiriamus regionus matosi, kad jų teritorija persidengia ir, be gana ryškių Aukštaitijos, Dzūkijos, Sūduvos (Suvalkijos), Mažosios

Lietuvos ir Žemaitijos regionų, išryškėja pereinamieji – Vidurio Lietuvos ir Vilnijos regionai.

4. Pagal regioninės savimonės raišką skirtingi žemaičių, aukštaičių, dzūkų, sūduvių ir žiemgalių regioninės savimonės branduoliai. Mažosios Lietuvos regioninės tapatybės raiška silpna, todėl skirtingas tik regioninės savimonės arealas, tačiau ne atskiras regioninis darinys. Greta regioninės savimonės silpniau ar stipriau reiškiasi etnokultūrinė savimonė: Aukštaičių regiono šiaurėje – sėliška, beveik visoje Dzūkijoje – dainaviška, etnografinėje Suvalkijoje – sūduviška, o Žemaitijoje – kuršiška.

Lietuvoje galima išskirti vakarinę ir rytinę etnokultūrinę sritį bei jas sudarančius etnokultūrinius regionus: Vakarų etnokultūrinę sritį sudaro Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos etnokultūriniai regionai. Rytų etnokultūrinę sritį – Aukštaitijos, Vilnijos ir Dzūkijos regionai. Vidurio Lietuvoje galima išskirti pereinamąją zoną, kuri apimtą vakarinę Aukštaitijos dalį su Žiemgalios subregioniniu dariniu bei Sūduvos regioną. Kiekvieno regiono viduje išsiskiria branduoliai ir smulkesni subregioniniai dariniai. Tai skatina į Lietuvos etnokultūrinę regionų sąrangą žiūrėti kaip į daugiapakopę etnokultūrinių darinių visumą, o etnokultūrinių regionų vidinę struktūrą tirti tarpdisciplininiu lygmeniu.

Literatūra *

1. Andriūšytė Aistė. 2012. Tradicinė Dzūkijos architektūra. *Kaimo statyba: Dzūkija*. Vilnius: Petro Ofsetas: 5–15.
2. Andriūšytė Aistė. 2013. Tradicinė Suvalkijos architektūra. *Kaimo statyba: Suvalkija*. Vilnius: Petro Ofsetas: 5–13.
3. Astrauskas Rimantas. 2000. Lietuvių ir baltarusių (gudų) etniniai ryšiai, remiantis etnomuzikologijos duomenimis, *Lietuvos muzikologija*: 1: 141–154.
4. Astrauskas Rimantas. 2001. Lietuvos etnografiniai regionai pagal etnomuzikologijos duomenis. *Pastabos ir pasiūlymai dėl Apskričių valdymo reformos koncepcijos*.
5. Baranauskas Tomas. 2006. Aukštaitija XIII–XV amžiuje, *Aukštaičių tapatumo paieškos: straipsnių rinkinys*, Kaunas: Žiemgalos leidykla: 27–43.
6. Bartašius Marius. 2012. Lietuvos Žiemgalos kultūrinis regionas, *Žiemgala*: 1: 15–25.
7. Batūra Romas. 1970. Merkinės pilis. *Merkinė*. Vilnius: Vaga: 28–35.
8. Batūra Romas. 1985. Paaškinimai. Petras Dusburgietis. *Prūsijos žemės kronika*. Vilnius: Vaga.
9. Bertašūtė Rasa. 2007. *Lietuvio sodyba*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla.
10. Bertašūtė Rasa. 2008a. Vakarų Aukštaitija. *Vakarų Aukštaitijos tradicinė kaimo architektūra*, Vilnius: Etninės kultūros globos taryba: 4–12.
11. Bertašūtė Rasa. 2008b. Gyvenamasis namas, *Vakarų Aukštaitijos tradicinė kaimo architektūra*, Vilnius: Etninės kultūros globos taryba: 13–46.
12. Bertašūtė Rasa. 2014. Kaimų architektūra. *Lietuvos architektūros istorija. Lietuvos etninė architektūra nuo seniausių laikų iki 1918 m.* IV: 69–164.
13. Brukas Algirdas, Naureckaitė Viliūnė. 2014. Sūduvos girios XIII–XVI a. (miškingumas, administravimas, kolonizavimas). *Gimtasai kraštas*: 7: 95–103.
14. Butkevičius Izidorius. 1971. *Lietuvos valstiečių gyvenvietės ir sodybos*. Vilnius: Mintis.
15. Čiurlionytė Jadvyga. 1969. *Lietuvių liaudies dainų melodikos bruožai*. Vilnius: Vaga.
16. Daugirdas Vidmantas. 1997. *Lietuvos teritorinio administracinio suskirstymo istorinė geografinė analizė*. Vilnius: Vilniaus universitetas. /Daktaro disertacija/
17. Daugirdas Vidmantas. 2002. *Lietuvos kultūrinis rajonavimas* (Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas). Vilnius: Vilniaus universitetas. /Ataskaita/
18. Daugirdas Vidmantas. 2015. Kultūros geografija, Krupickaitė D., Kavaliauskas P., Daugirdas V. ir kt. (sud.). *Aiškinamasis geografijos terminų žodynas* [Rankraštis]. Vilnius.
19. Dubonis Artūras. 2013. Kas buvo aukštaičiai Lietuvoje XIII–XV amžiais?: *Ministri Historiae. Pagalbiniai istorijos mokslai Lietuvos didžiosios kunigaikštystės tyrimuose*. Vilnius:

- Lietuvių istorijos instituto leidykla: 93–107.
20. Eidintas Alfonsas, Bumblauskas Alfredas ir kt. 2013. *Lietuvos istorija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
21. Girdenis Aleksas. 1971. Kada gi žemaičių tarmė atsiskyrė nuo aukštaičių? *Kalbotyra*: 22 (1): 81–86.
22. Gudavičius Edvardas. 1984. Dėl lietuvių žemių konfederacijos susidarymo laiko. *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija*: XXIV: 12–28.
23. Gudavičius Edvardas. 1988. Žemaitijos privilegijos. *Tarybų Lietuvos enciklopedija*, t. 4: 649. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija.
24. Gudavičius Edvardas. 1999. *Lietuvos istorija: nuo seniausių laikų iki 1569 metų*. t. I, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla.
25. Gumuliauskas Arūnas. 2010. *Lietuvos istorija (1795–2009 m.)*. Šiauliai: Lucilijus.
26. Ivinskis Zenonas. 1989. *Rinkiniai raštai: Lietuvių kovos su vokiečių riteriais XIII–XV amž.*: 3. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija.
27. Jordon T. G., Domosh M., Rowntree L. 1997. *The Human Mosaic: A thematic introduction to Cultural Geography*. New York: Longman.
28. Kačinskaitė Indrė. 2008. Gyvenamasis namas. *Suvalkijos (Sūduvos) tradicinė kaimo architektūra*, Vilnius: Petro Ofsetas: 12–41.
29. Kalmius Petras. 2001. Pranešimas – ekspertizė Etninės kultūros globos tarybos nariams apie įvairius požiūrius į etnokultūrinius regionus ir galimus jų ribų nustatymus, *Pastabos ir pasiūlymai dėl Apskričių valdymo reformos koncepcijos*.
30. Karvelis Deimantas, Ragauskienė Raimonda. 2009. *Iš Radvilų giminės istorijos: Dubingių kunigaikštystė 1547–1808 m.* Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.
31. Kiaupa Zigmantas. 1991. Reformų metas Šiauliuose 1765–1795 m. Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.). Vilnius: Lietuvos istorijos institutas: 41–61.
32. Kiaupa Zigmantas. 2012. *Lietuvos istorija. Trumpasis XVIII amžius (1733–1795 m.)*, Vilnius: Baltos lankos: VII (I).
33. Kiaupienė Jūratė. 2013. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kaitos laikas – 1529–1588 metai. *Lietuvos istorija. Veržli Naujųjų laikų pradžia. Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 1529–1588 metais*. Vilnius: Baltos lankos: V: 117–270.
34. Kondratienė Virginija. 2001. Išvados dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos pateiktos „Apskričių reformos koncepcijos (projekto)“, *Pastabos dėl Apskričių valdymo reformos koncepcijos*.
35. *Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija*. 2004. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
36. Martinkėnas Vincas. 1970. Merkinės miestas. *Merkinė*. Vilnius: Vaga: 36–49.
37. Mediškienė Zita. 2004. 1835–1839 m. Vilniaus gubernijos administracinio

- suskirstymo pertvarkymas. *Istorijos akiračiai*. Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla: 341–362.
38. Mediškienė Zita. 2011. Laikas – Erdvė – Žmogus. *Lietuvos istorija. Devynioliktas amžius: visuomenė ir valdžia: VIII(I)*. Vilnius: Baltos lankos: 15–178.
39. Miknys Rimantas. 2011. Bažnyčia tarp pasaulietinės valdžios ir visuomenės. *Lietuvos istorija. Devynioliktas amžius: visuomenė ir valdžia: VIII(I)*, Vilnius: Baltos lankos: 243–306.
40. Misius Kazys. 1999. Iš Platelių ir jų apylinkių praeities iki 1940 metų. *Lietuvos valsčiai. Plateliai*. Vilnius: Versmė: 38–109.
41. Nakienė Austė. 2000. Lietuvių liaudies muzikinių dialektų formavimasis. *Tautosakos darbai*: 12 (19): 131–140.
42. Nakienė Austė. 2001. Iš kaimynų slavų perimtos liaudies melodijos Pietų Lietuvoje, *Liaudies kultūra*: 6 (81): 12–15.
43. Nikštentaitis Alvydas (1997). Žemaitija XIII–XV a. pirmojoje pusėje, kn.: Žemaitijos istorija, Vilnius: Regnum fondas, p. 53–102.
44. Norton William. 2000. *Cultural geography: Themes, Concepts, Analyses*. Oxford: OUP Canada.
45. Pašuta Vladimiras. 1971. *Lietuvos valstybės susidarymas*. Vilnius: Mintis.
46. Petrošienė Lina. 2007. *Lietuvinių etninė muzika: tapatumo problemos*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla / Monografija.
47. Purvinas Martynas, Kavaliauskas Paulius. 2014. Kraštovaizdžio etnokultūrinis rajonavimas. *Lietuvos nacionalinis atlasas*: I: 116.
48. Purvinas Martynas, Purvinienė Marija. 2001. Nuomonė ir pasiūlymai dėl Lietuvos Respublikos suskirstymo į savivaldos regionus, *Pastabos ir pasiūlymai dėl Apskričių valdymo reformos koncepcijos*.
49. Purvinas Martynas, Purvinienė Marija. 1998. Lietuvos tradicinės architektūros paveldo rajonavimas, *Kultūros paminklai*: 5.
50. Purvinas Martynas. 2013. Šiaurės Lietuvos kaimų apibūdinimų problematika. *Žiemgala*: 1: 11–17.
51. Račiūnaitė-Vyčienienė Daiva. 2006. Aukštaitija: daugiabalsio dainavimo tradicija. *Aukštaičių tapatumo paieškos*. Kaunas: Žiemgalos leidykla: 134–149.
52. Račiūnaitė-Vyčienienė Daiva. 2007. Aukštaitijos ir Žemaitijos paribio dainuojamojo folkloro ypatumai, *Tautosakos darbai*: 34: 97–123.
53. Rowell S. C. 2001. *Iš viduramžių kylanti Lietuva: pagonių imperija Rytų ir Vakarų Europoje, 1295–1345*. Vilnius: Baltos lankos.
54. Salys Antanas. 1992. *Raštai: 4: Lietuvių kalbos tarmės*, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija.
55. Saviščevas Eugenijus. 2010. Žemaitijos savivalda ir valdžios elitas: 1409–1566 metais. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
56. Šaknys Bernardas Žilvytis. 2012. Etnografiniai regionai Lietuvoje: šiuolaikinio jaunimo požiūris, *Tautosakos darbai*: 43: 126–142.

57. Šaknys Žilvytis Bernardas 2001. Lietuvos Respublikos administracinio teritorinio suskirstymo perspektyvos: etnografiniai kultūriniai regionai, *Pastabos ir pasiūlymai dėl Apskričių valdymo reformos koncepcijos*.
58. Šimėnas Valdemaras 2001. Lietuvos Respublikos susiskirstymo į savivaldos žemėlapių projekto varianto recenzija–ekspertizė, *Pastabos ir pasiūlymai dėl Apskričių valdymo reformos koncepcijos*.
59. Šliavas Juozas. 1996. Žiemgalių pėdsakai. Vilnius: Žiemgalos draugija.
60. Šmigelskytė-Stukienė Ramunė. 2004. Tarp tradicijų ir inovacijų: Upytės pavieto bajorija XVIII a. pabaigoje. Iš *Panevėžio praėities: Upytės žemei 750 metų*. Panevėžys: Panevėžio kraštotyros muziejus: 92–114.
61. Tyla Antanas 2001. Pastabos dėl Apskričių valdymo reformos koncepcijos, *Pastabos ir pasiūlymai dėl Apskričių valdymo reformos koncepcijos*.
62. Tyla Antanas, Milius Vacys ir kt. 2001. Lietuvos istorijos bei Lietuvių kalbos institutų grupės mokslininkų siūlymai dėl Lazdijų administracinio rajono regioninės priklausomybės ir dviejų galimų Dzūkijos (Dainavos) regiono (žemės) ribų išvedimo variantų, *Pastabos ir pasiūlymai dėl Apskričių valdymo reformos koncepcijos*.
63. Tyla Antanas. 2011. Alytaus ekonomija. *Lietuvos istorija. Enciklopedinis žinynas*, t. I. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras: 35.
64. Tučas Rolandas. 2012. *Lietuvos teritorijos apgyvenimo raida I–XII a.* / Daktaro disertacija / VU.
65. Tumėnas Vytautas 2001. Išvados ir pasiūlymai dėl Lietuvos regioninio dalinimo, remiantis tekstilės (tradicinių juostų, bei jų konteksto) duomenimis, *Pastabos ir pasiūlymai dėl Apskričių valdymo reformos koncepcijos*.
66. Vaičėnionis Jonas. 2011. *Lietuvos karyba: nuo baltų iki XXI amžiaus*. Kaunas: Šviesa.
67. Vakariniė Audronė. 2002. Suvalkiečių dainuojamoji tradicija: savitas muzikinis Lietuvos dialektas ar kaimyninių regionų paribys, *Lietuvos muzikologija*: 3: 182–192.
68. Vasiliauskaitė Vitalija 2001. Etninės kultūros būklės Aukštaitijos regione analizė, *Pastabos ir pasiūlymai dėl Apskričių valdymo reformos koncepcijos*.
69. Vinciūnaitė Simona 2012. *Rytų Lietuvos kultūrinė sritis*. Magistro darbas. Vilnius: Vilniaus universitetas.
70. Vyšniauskaitė Angelė 2001. Nuomonė ir pasiūlymai dėl Lietuvos regionavimo projekto,

Pastabos ir pasiūlymai dėl Apskričių valdymo reformos koncepcijos.

71. Zelinsky Wilbur. 1980. North America's vernacular regions, *Annals of the Association of American Geographers* 70 (1): 1–15.

72. Zinkevičius Zigmąs 2001. Dėl teritorinio–administracinio Lietuvos suskirstymo (etnografinių regionų teritorinių ribų išskyrimas), *Pastabos ir pasiūlymai dėl Apskričių valdymo reformos koncepcijos*.

73. Zinkevičius Zigmąs. 2006. *Lietuvių tarmių kilmė*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

74. Žičkienė Aušra. 1996. Kai kurie lietuvių javapjūtės dainų melodikos bruožai baltų-slavų melodikos kontekste. *Tautosakos darbai*: V: 72–82.

75. Žulkus Vladas. 1997. Baltų visuomenės ankstyvaisiais viduramžiais. *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.* Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.

76. Žulkus Vladas. 2004. Nuo Platelių iki Lūksto. Kuršių ir žemaičių paribiai XII–XV amžiais, *Kultūrinio landsafto raida Žemaičių aukštumoje*. Vilnius: Dailės akademijos leidykla: 145–162.

SUMMARY

LITHUANIAN ETHNOCULTURAL REGIONS: DEVELOPMENT AND RESULTS

The ethno-cultural regionalization in this article is based on three cultural regions' types which are distinguished in the cultural geography (Jordon, Domosh, Rowntree 1997: 8): functional, formal and regional consciousness (vernacular) regions. The functional region has accurate boundaries and a functional center. It is an organized territory functioning politically, socially, administratively or economically. Functional region is a type of nodular regions because it is formed by the territory of nodes on the basis of so called nodal center influence zone (Jordon, Domosh, Rowntree 1997: 8). Formal region represents a territorial distribution of a certain phenomenon and is appointed by one attribute (is called simple regions) or several attributes (is called complex region). In other words formal regions could be also called ethnographic because they describe a prevalence of a certain phenomenon or spiritual or material ethno-cultural elements. Distribution zones of these regions are set by ethnographic boundaries (Daugirdas 2015). Vernacular regions are based on the existing or former expression of population's cultural, ethnical, sub-ethnic or regional self-consciousness and identity in the territory where residents bind themselves to a specific region, its territory or name (Daugirdas 2015). These regions are often identified by the areas of dominating dialects or mentality which are set in the regional self-consciousness of habitats (Zelinsky 1980: 1-4). The overlap of functional, formal and vernacular re-

gions forms ethno-cultural cores and the boundaries of the region are set according to the impact-zone of the cores.

While analyzing the development of territorial organization the boundaries of functional units ranging from the ethno-territorial units of the Baltic tribes to the now existing administrative units – counties were compared. Territorial cores unified by ethno-cultural commonness of the habitats, have showed up after identification of overlap territories of functional units and centers. In different ages this commonness was revealed by the common organizational (social, religious, cultural) activities of habitats and is connected with functional, historical, cultural or any other centers forming territorial organization. The stability of functional territorial units depends on multi-functionality, historical value and ethno-cultural identity of the center. The most stable functional cores have a quite well defined ethno-cultural nature, for instance the most stable area of Šakiai is a southern part of a former municipality of Samogitia.

For the analysis of the prevalence of ethno-cultural characteristics it is chosen three aspects: dialects, traditional rural architecture and ethno-musical features. An overlap of dialectal, ethno-architectural and ethno-musical features in Lithuania proves that the distribution of regional ethno-cultural features is not accidental and compiles a united system of ethno-cultural features with a distinct territorial framework. Together with well-defined regions of Aukštaitija, Dzūkija, Sūduva (Suvalkija), Minor Lithuania and Samogitia other peripheral regions of Central Lithuania and Vilnija revealed.

While examining the expression of regional identity, it turned out that ethnographic (related to ethnographic regions) and ethno-cultural (related to historical, ethnic and cultural regions) self-consciousness is dominating in Lithuania. According to the expression of regional identity there stand out regional self-consciousness cores of samogitians, aukštaičiai, dzūkai, sūduviai and žiemgaliai. The expression of regional identity in Minor Lithuanian is weak, so it is considered as an area of regional self-consciousness, but not as a separate vernacular region. Ethno-cultural self-consciousness reveals together with regional self-consciousness: sėliai ethno-culture in the north-east region of Aukštaitija, dainaviai ethno-culture in almost whole the region of Dzūkija, sūduviai ethno-culture in Suvalkija and kuršiai ethno-culture in Samogitia.

To summarize the obtained results there were identified cores of ethno-cultural regions together with their boundaries according to the territorial organizational cores, overlap of ethno-cultural features and vitality of regional self-consciousness. Ethno-cultural regions are territorial units formed during long historical and cultural evolution with the system of distinctive ethno-cultural features, ter-

ritorial organization and the regional self-consciousness of population. Comparing distribution of territorial organizations and ethno-cultural features with expression of regional self-consciousness it can be concluded that there can be defined western and eastern ethno-cultural realms in Lithuania since the times of the ancient Baltic tribes. Regions of Aukštaitija, Vilnija and Dzūkija could be attributed to Eastern ethno-cultural realm. West ethno-cultural area is specified by regions of Samogitia, Minor Lithuania and partly Sūduva (Suvalkija). The latter region could be attributed both to the Western and Eastern area according to the ethno-architecture and ethno-musical point of view and the evolution of territorial organization. A transitional region could be also identified in Central Lithuania. However, a separate territorial core did not formed in this territory. Therefore it could not be identified as a separate region. There could be defined a Lithuanian sub-regional unit in the structure of Aukštaitija which is associated to the former land of Žiemgala due to identity of strong regional self-consciousness, ethno-architecture and linguistics. There have been also identified smaller sub-regional units and hierarchical system of their centers according to cores of territorial organization and identity of ethnical features.

Galvinis režinis Grabijolų kaimas, kurio istorija siekia XVIII a. vidurį. Nuotr. V. Kandrotė

LIETUVOS ETNOGRAFINIAI REGIONAI: KALENDORINIŲ ŠVENČIŲ SIMBOLIAI

DR. ŽILVYTIS ŠAKNYS

Lietuvos istorijos institutas, Etnologijos skyrius, el. p. shaknys@gmail.com

Etnografinis regionas svarbus konstruojant etninio tapatumo jausmus. Simbolines kitoniškumo ribas gali žymėti ir glaudžiai su tapatumo formavimu susijusios šventės. Straipsnyje, remdamasis asmeninių 1988–2014 metų etnografinių lauko tyrimų metu sukauptais duomenimis, išsikelio tikslą – atskleisti Lietuvos etnografiniams regionams būdingus ritualinių metų simbolius. Siekdamas šio tikslo išsikelio uždavinius: atskleisti kiekvienam Lietuvos etnografiniam regionui būdingus, XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje gyvavusius kalendorinių švenčių papročius. Istoriniu geografiniu metodu atlikus tyrimą kaip atskiriems etnografiniams regionams būdingiausi, išskiriami: Žemaitijos Užgavėnių, Suvalkijos tarpušvenčio persirengėlių vaikštynės, Aukštaitijos Sekminių sudėtinio alaus Sambarių paprotys, Dzūkijos Velykų lalavimas ir Mažosios Lietuvos Joninių apeiginiai laužai.

Pasak Ingo Schröderio, regioną reikšminga erdve padarė jame gyvenantys žmonės; regionas kaip savita socialinė aplinka yra matomas per veikimo formas, galios santykius, socialinę klasifikaciją ir kt. (Schröder 2007: 77–90). Etnografinis regionas svarbus konstruojant etninio tapatumo jausmus. Etnografiniam regionui suteikiama savita prasmė, vertė, jo žadinamas dvasinis bei emocinis prisirišimas prie gimtosios žemės leidžia palaikyti glaudesnius ryšius su gimtaine. Simbolines kitoniškumo ribas gali žymėti ir glaudžiai su tapatumo formavimu susijusios šventės (van Ginkel 2007: 37). Kyla klausimas, kokia yra šių reiškinių dermė ir kaip šventė gali žymėti regiono tapatumą?

Straipsnyje, remdamasis asmeninių 1988–2014 metų etnografinių lauko tyrimų metu sukauptais duomenimis, išsikelio tikslą – atskleisti Lietuvos etnografiniams regionams būdingus ritualinių metų simbolius. Siekdamas šio tikslo išsikelio uždavinius – atskleisti kiekvienam Lietuvos etnografiniam regionui būdingus, XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje gyvavusius kalendorinių švenčių papročius. Išskirti regionui būdingus simbolius nėra lengva užduotis. Klausinėjant vietinius žmones visuose penkiuose etnografiniuose regionuose galima sulaukti panašių atsakymų. Dažniausias atsakymas būtų toks: „Brangiausia šventė Kalėdos, linksmiausias Užgavėnės ir Joninės“. Kaip išskirti vienam ar kitam regionui specifines šventes? Pasirinktas kitas kelias – remiantis istorinio geografinio metodo privolumais, analizuoti etnografinę medžiagą, atskleidžiant vienam ar kitam regionui būdingus savitumus, atsižvelgiant,

kuriame regione viena ar kita šventė XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje buvo išlaikiusi daugiau specifinių tik vietnam etnografiniam regionui būdingų bruožų. Straipsnio autorius atsiriboja nuo taikomųjų pačių švenčių gavinimo tikslų, neatmesdamas ir skatindamas pateikti ir kitus galimus švenčių regioninių bruožų tyrimus.

UŽGAVĖNIŲ PERSIRENGĖLIAI

Tam tikros šventės suburdavo jaunus žmones į vaikštynes, kurių metu būdavo aplankomos kaimynų sodybos, ir už išsakytus linkėjimus, suteiktą pramogą jauni vyrai būdavo apdovanojami vaišėmis, kai kada ir pinigais. Viena iš tokių vaikštynių formų – persirengėlių vaikštynės. Išskirtinė ritualinių metų šventė Užgavėnės buvo svarbi visos Lietuvos žemdirbiams, tačiau persirengėlių vaikštynės daugiausia būdingos Žemaitijai. Tarpukariu kompaktiškas šio papročio arealas sutapo su Žemaitijos etnografinio regiono riba, nors seniausias duomenis apie persirengėlių vaikštynes turime iš Mažosios Lietuvos. 1428 metų Heinricho Berinbergerio pamokyme nurodoma, kad Žemutinėje Prūsijoje: per vestuves ir Užgavėnės čia vyksta velnių šokiai, o garbingi žmonės leidžia moterims persirengti vyriškais drabužiais, berniokiškais paltais ir panašiai – kaip Dievo yra uždrausta (Vėlius 1996: 492). Tiesa, daugumoje Užgavėnių papročių specifinių lietuviškų bruožų išvelgti būtų sunku. XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje kaip ir daugelyje kitų Vakarų Europos šalių Lietuvoje per Užgavėnės nukentėdavo netekėjusios merginos: persirengėliai eidavo pirkti senmergių, tikrindavo jų riebumą, versdavo per prijuostę bučiuoti žemę ir kitaip šaipydavosi (Balys 1993: 50–56). Be dažniausių personažų „žydų“, eidavo „ubagai“, „čigonai“, „kareiviai“, „giltinės“, „velniai“, Kanapis, Lašininis ir pan. (Vaicekuskas 2005: 10). Jie taip pat atlikdavo tam personažui būdingus arba bendrus Užgavėnių dvasią atitinkančius vaidmenis (Šaknys 2001: 51). Jaunų persirengėlių elgesys nebūtų įmanomas ne šventiniu laiku. Genovaitės Jacėnaitės teigimu:

Geriau šiandien nesipykti, net jeigu „žydai“ (persirengėliai Ž. Š.) kokį pokštą iškrečia: nuo saito paleidžia galvijus arba išleidžia iš gardo paršelius, sukulia puodynę, į jovalą suverčia pieną arba į klumpes pripila vandens. Verčiau juokais viską nuleisti ir dar niekadėjus pavaišinti. Gali būti dar blogiau. Įširdusieji gali daryti didesnių nuostolių. Kuris įsmukęs į virtuvę įmes į viralą varnos ar žiurkės dvasną arba įmurdydys į grietinę mėšliną pantį ar klumpę, į pilną kiaušinių

*pintinę įsodins*šeimininkę, į šulinį įmes kibirą ir dar su pienu... (Jacėnaitė 1992: 11).*

Kai kur Užgavėnės šventos net dvi dienas. Arūno Vaicekausko teigimu, tarpukariu Platelių apylinkėse Užgavėnių persirengėlių vaikštynės truko dvi dienas – pirmadienį ir antradienį prieš Pelenų dieną. Pirmąją eidavo *ubagai*, antrąją – *žydais*. Pirmąją dieną persirengdavo vaikai, moterys, antrąją – eidavo suaugę (Vaicekuskas 1999: 472). Platečiuose, Grušlaukyje dviejų dienų Užgavėnių persirengimo paprotys fiksuotas ir 2009 m. ekspedicijoje. Žemaitijos etnografiniame regione ir dabar, kiek kitaip negu kituose regionuose, dalyje vietovių persirengę vaikšto vaikai, o ne merginos ir vaikai (Šaknys 2012: 93). Pagal žemaitišką Užgavėnių scenarijų buvo suformuotos ir Žiemos palydų šventės, dar sovietmečiu paplitusios po visą Lietuvą išplėtė Užgavėnių persirengimo paprotį. Šiuo metu Užgavėnių persirengėlių paprotys gyvuoja visoje Lietuvoje ir net ne mažiau kaip 22 užsienio šalių lietuvių bendruomenėse (Airijoje, Baltarusijoje, Belgijoje, Kanadoje, Danijoje, Estijoje, Graikijoje, Ispanijoje, Jungtinėje Karalystėje, Jungtinėse Valstijose, Kanadoje, Latvijoje, Lenkijoje, Liuksemburge, Prancūzijoje, Rusijos Federacijoje, Suomijoje, Švedijoje, Šveicarijoje, Ukrainoje, Vengrijoje ir Vokietijoje) (Šaknys 2015: 84), tačiau gyvąja tradicija galime pavadinti tik žemaičių Užgavėnių persirengėlių, nes dar ir tarpukariu šis paprotys dominavo būtent šioje Lietuvos dalyje.

1 pav. Užgavėnių ir tarpušvenčio persirengėliai Lietuvoje 1920–1940 m.

1. Užgavėnių persirengėliai ○
2. Tarpušvenčio šyvio šokdintojai ●

ŠYVIO ŠOKDINIMAS

Persirengėliai buvo būdingi ir Suvalkijoje. Tačiau čia tos vaikštynės prasidėdavo nuo Kalėdų antrosios dienos ir kartais tęsdavosi iki Trijų karalių. Pagrindinis persirengėlių grupės personažas buvo iš vieno, kartais iš dviejų vyrų

suformuotas arklis – šyvis. Pagrindinis personažas turėjo iš vietos peršokti suolą ar įsibėgėjęs stalą ir tik tokiu atveju persirengėlių grupė buvo įleidžiama į stubą. Tarpukariu šyvio šokdinimas apėmė siaurą arealą. Pastaruoju metu šyvio šokdinimo paprotys fiksuotas tik Gražiškuose, per laikotarpį nuo Kalėdų iki Trijų karalių persirengėlių apilankoma keliolika kaimų. O persirengėlis vaizduojamas šio miestelio herbe.

Tradiciškai šyvio šokdinimas kaip ir kitos persirengėlių grupės buvo vyriškojo jaunimo apeiginė funkcija (Vyšniauskaitė 2001: 34). 1917 m. gimusios pateikėjos iš Gražiškių teigimu, jos jaunystėje šyvi jau šokdino vyrai ir moterys. Vaikščiodavo maždaug 15 žmonių grupė. Be arklio, eidavo persirengę gandrai, meška, čigonu, čigone, ožiu, daktaru, kareiviais (šeši persirengėliai). Eidavo ir muzikantas. Šyvis turėdavo peršokti suolą, tada persirengėliai gaudavo dovanų. 1939 m. Kauniškių kaime (prie Gražiškių) gimęs respondentas, šiomis dienomis organizuojantis persirengėlių eitynes, teigė persirengėlių grupėje pradėjęs vaikščioti nuo 12 metų (1951 m.). Vaikštynių laikas nepakito. Susitikusios skirtingų kaimų persirengėlių grupės kartais susimušdavo. Be šyvio, grupėje dalyvavo vedlys (vedantis šyvi), čigonas, *ciganka*, velnias, meška (*zdorovas* vyras), šluočius, keturi kareiviai, jų vadas. Peršokę per suolą persirengėliai gaudavo lašinių, pyrago, degtinės, kartais ir pinigų. Azartiškesnis šeiminkas dar prašydavo pasiimti su meška. Per Tris karalius darydavo pokylį (*šyvio palaidojimas*). Kiek kitaip negu vyresnė respondentė, žinių pateikėjas teigė, kad paprotys nunyko tik apie 1980-uosius. Po 1990-ųjų metų paprotį atgaivino kultūros namų direktorė. Respondentas eina su armonika. Kasdien vis į kitą kaimą juos nuveža mokyklos autobusas. 2005 metais, be Gražiškių, lankėsi Bartninkuose, Skardupiuose, Trilaukyje, Pajevonyje, Karalkrėslyje, nes kitur šyvio šokdintojų nėra. Kiek kitaip negu anksčiau persirengėliai eina dieną (anksčiau vakare). Elgiasi kultūringiau. Čigonai ir velnias nebevagia (tiesa, velnias kaip ir anksčiau suodina merginas, gandrai numeta joms *lėliukius*), sueina daugiau jaunimo, moterų (anksčiau čigone buvo viena, dabar kelios). Šyvi *per zaslaną* dabar šokdina retai, tiesa kai kur dar šeiminkai bando pasigrumti su lokiu. Labiausiai, pasak respondento, pakito vaišės. Tiek daug dovanų nebesurenka, ne visi įsileidžia (po 1990-ųjų leido visi). Anksčiau buvusį didžiulį pobūvį per Tris karalius pakeitė vakarienė, kur dalyvauja tik persirengėliai (nebent ir kurio nors žmona) (Šaknys 2009: 74).

SAMBARIAI

Sunkiausia išskirti vieną šventę Aukštaitijoje. Tai didžiausias Lietuvos etnografinis regionas apimantis beveik 40 % Lietuvos teritorijos. 2004 metais Panevėžyje vykusioje konferencijoje „Aukštaičių identiteto paieškos“ priėjau išvados, kad XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje Aukštaitijoje išsiskyrė Sekminių kolektyvinių papročių kompleksas. Tai Aukštaitijos šiaurės vakaruose paplitę

Sambariai, regiono pietryčiuose – Kupolės, Rytų Aukštaitijoje ilgiausiai išlikę Sekminių sambūriai parugėje ir beveik vien Aukštaitijoje žinomas Sekminių kiaušinienes kepimas. Sekminės, kurių nėra net Lietuvos atmintinų dienų sąrašė, galėtų tapti aukštaičius vienijančia švente, o iš šių švenčių išskyrčiau Sambarius¹ (Šaknys 1996: 89–100).

Sudėtinio alaus vaisės prie alko, esančio netoli upelio, prieš Sekmines (su aukomis, dalyvaujant burtininkui) žinomos iš 1589 metų Žemaitkiemio (dabar Ukmergės r.) šaltinio. Panašius papročius žinome ir iš 1593 bei 1596 metų Žemaičių žemės teismo knygų įrašų (pirmajame šaltinyje paminėtas *sambarių* terminas (*сполное пиво сомборы*), nurodomos papročio paplitimo vietos netoli XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje *sambarių* paplitimo arealo (atitinkamai Vilkijos vlsč. (Kauno r.) ir Rosčiai (netoli Kėdainių), tačiau minimas apie Petrines esantis paprotys. Taigi ir seniausi Sambarių paminėjimai iš Aukštaitijos (Šaknys 1996: 89–100).

Išsamiausiai XIX a. pabaigos – XX a. pradžios *sambarių* aprašą yra pateikęs Vincentas Vaitiekūnas. Jo teigimu, gyvavo bendri visas sodžiaus amžiaus ir socialines grupes siejantys Sambariai:

(...) dalyvaudavo visas sodžius. Tiksliai nutardavo, kiek kiekviena šeimyna galėdavo pasikviesti prašaliečių (ne to kaimo gyventojų). Gėlėmis, vainikais išpuošdavo trobos vidų, kiemą, sodą, pasikviesdavo muzikantus (armonika, smuikas, klarnetas), ir prasidėdavo šventė. Visais atžvilgiais. Visuose kampuose. Seni. Jauni. Sveiki. Kuproti. Visi. Visi. Dienų rūpesčiai – darbas, vargas, pareigos – į šalį atidedami, užmiršami. Net piemenys, ir tie, bandą parginę, vakare sugarmėdavo į vaises. Tik gyvulius sutvarkyti pavakary moterys valandėlei išsiskirstydavo... (Vaitiekūnas 1998: 81).

Tai net 3 dienas trukdavęs ir stambiausias Sekminių papročio kompaktiško paplitimo arealą iki tarpukario išlaikęs paprotys. Skiriamasis šventės bruožas – šia proga daromas sudėtinis alus. Tarpukariu jaunimas prieš mėnesį atgabendavo miežių aludariui ar ūkininkui, pas kurį rinkdavosi. Į šventę merginos atsinešdavo maisto: pyrago, kiaušinių, kukulaičių. Paprastai į Sambarį sueidavo vieno kaimo jaunimas, pasikviesdavo muzikantą. Kaip ir kituose Sekminių sambūriuose buvo šokama, einami rateliai, žaidžiama, dainuojama ir vaišinamasi. Savo Sambarius atskirai ruošdavo ir suaugusieji, piemenys, kartais atskirai būdavo samdinių ir ūkininko vaikų Sambariai (Šaknys 2000: 2–7).

1 XVII a. Mažosios Lietuvos padėtį liudijęs Matas Pretorius paminėti Sambarių terminą (*Fest Samborios*). Čia minima, kad devynios pirmo plovimo įvairių javų saujos dalijamos į tris dalis, susidarydavo 27 saujelės, kurios buvo iškultamos ir sumaišomos su aliu supiltais miežiais ir taip simboliškai išreiškiamas sudėtinio alaus principas. Religinį apeigų pobūdį liudija gėrimas Žemynėlės garbei, gaidžio, vištos, visų amžiaus tarpinių atstovų, net mažų vaikų dalyvavimas apeiginiame užgėrime. Tačiau akcentuojami rudeniniai Sambariai, rengiami gruodžio pradžioje javus suvežus ar net iškūlus (Lukšaitė 2006).

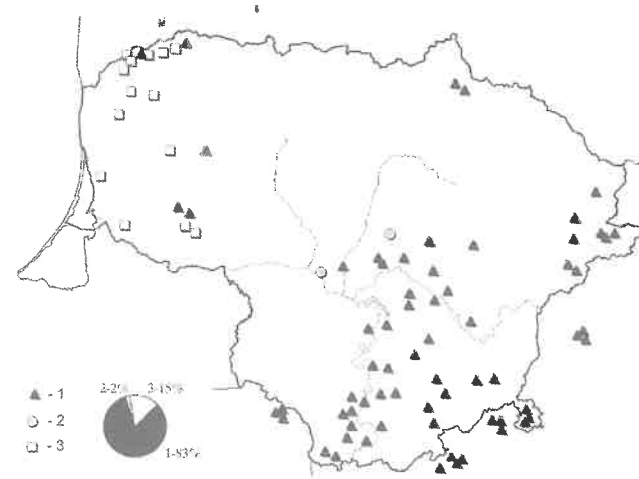
2 pav. Sekminių sambūriai Lietuvoje 1890–1940 m.

- ▲ Sambariai
- ◻ Parugė
- ★ Kupolia
- Kiaušinienes kepimas

LALAVIMAS

Dzūkija išsiskiria Velykų papročiais. Velykų antrosios dienos išvakarės suburdavo jaunus vyrus į lalautojų gretas. Tradiciškai tai buvo nevedusių vaikų apeiginė funkcija. Ir nors pirmieji paliudijimai apie velykinį lalavimą žinomi iš Mažosios Lietuvos², XX a. pirmąją pusę liudijantys etnografiniai aprašai rodo, kad šis paprotys struktūriškai sudėtingiausias Dzūkijoje. Vaikiniai vakare ir naktį iš pirmosios į antrąją Velykų dieną aplankydavo savo kaimo, kartais ir gretimų kaimų sodybas. Jei būdavo tekamojo amžiaus merginų, tokiu atveju be tradicinių giesmių ir palinkėjimų šeiminiams dar ir XX a. pirmojoje pusėje buvo giedama speciali giesmė ir vyriausiai netekėjusiai šeimos merginai – lalinka (Gervėčių apylinkėse „zaklētunga“). Už sveikinimus ir linkėjimus vyrai gaudavo margučių, būdavo pavaišinami (Šaknys 2001: 56–57). Ir nors XX a. antrojoje pusėje lalautojų amžius pradėjo sparčiai jaunėti, o aktyviausios vaikštynių dalyvės tampa jau mergaitės, velykinį lalavimą galima laikyti išskirtiniu Dzūkijos etnografinio regiono simboliu (Šaknys 2009: 76). Nes kai kuriose šio regiono vietovėse ši reiškinį galima vadinti gyvąja tradicija, nenuslopinta netgi sovietinės okupacijos metais, tiesa, patyrusia modifikacijų. O velykinį vakarėlį šių dienų Dzūkijos kaimuose jaunimas rengia žymiai dažniau negu kituose etnografiniuose regionuose (Dzūkija 79 %, Suvalkija 67 %, Žemaitija 55 %, Aukštaitija 53 %, Mažoji Lietuva 40 % tirtų vietovių) (Šaknys 2012: 101).

2 Seniausias velykinio lalavimo atvejis (kartu ir lalautojų dainoje kartojamas refrenas „Ei lalo“) fiksuotas Mažojoje Lietuvoje. Karlo Kapelerio teigimu, paskutinį kartą jį dainuojant girdėjo per 1854 m. Velykas savo tėvų namuose Alekskiemyje (Stalupėnų aps.) (Milius 1970: 375).

3 pav. Jaunimo Velykų vaikštynės Lietuvoje 1890–1940 m.

1. Lalavimas ir velykavimas
2. Ėjimas prausti vandeniu
3. Ėjimas plakti verba

JONINIŲ LAUŽAI

1890 m. anglų antropologas Jamesas George Frazeris rašė: „Daugelyje Prūsijos ir Lietuvos vietų vasaros saulėgrąžos išvakarėse gyventojai kuria didžiulius laužus. Visos kalvos, kiek tik akys aprėpia, žėri ugnimis...“ (Фрæзер 1986: 585). Joninių laužus, kaip vieną iš Mažosios Lietuvos kultūrinių savitumų, išskiria ir vokiečiai (Erich, Beitel 1996: 402–404). XX a. pradžioje Joninių laužai buvo paplitę Mažojoje ir Šiaurės Lietuvoje. Tarpukariu, kai Joninės metinėmis šventėmis paskelbė Jaunosios Lietuvos ir Šaulių sąjungos, Joninių laužai, kaip matome 4 žemėlapyje, pradėti kurti ir kitur, tačiau Šiaurės ir Vakarų Lietuvoje laužus kūrė santykinai didesnėje tirtų teritorijų dalyje. Tačiau šis simbolis, be jokių abejonių, reprezentuoja Mažosios Lietuvos regioną. Mažojoje Lietuvoje Joninių pramogos buvo ypač sureikšmintos. Didelę reikšmę turėjo Martyno Jankaus ir kitų Mažosios Lietuvos šviesuolių iniciatyva nuo 1884 m. rengiamos Rambyno Joninės. 1884 m. Joninių išvakarėse ant Rambyno kalno buvo sukurta didingas Joninių laužas, suorganizuota prasminga programa, kurioje buvo ne tik vaidila su vaidilutėmis, bet ir buvo sakomos prakalbos, skatinančiomis ištvirti savo tautinėse aspiracijose, nepalūžti dvasia ir išlikti lietuviais (Alšėnas 1967: 112). Šios šventės šventimui ir kitiems lietuviškiems renginiams 1896 m. lietuvinkai nupirko net dalį Rambyno kalno, Pirmasis pasaulinis karas sutrukdė išpirkti jį visą.

Pasak Elzės Jankutės, Lietuvos Nepriklausomybės laikais, o ypač Klaipėdos kraštui susijungus su Didžiąja Lietuva, bent dešimteriopai išaugo ir Rambyno Joninių lankytojų skaičius. Jis kai kuriais metais siekdavo net dešimt tūkstančių (Jankutė 2003: 11). Tokiu būdu Lietuvoje siekta

per Joninių įvaizdį akcentuoti garbingą Lietuvos praeitį, ją išskirti prieš šių regionų gyventojų konfesinius skirtumus, įsitvirtinti atgautame Klaipėdos krašte (Šaknys, 2001: 76–78).

4 pav. Joninių laužai Lietuvoje 1920–1940 m.

IŠVADOS

Atsižvelgiant kuriame regione viena ar kita šventė XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje buvo išlaikusi daugiau specifinių tik vienam etnografiniam regionui būdingų bruožų ir išskiriant etnografinių regionų kalendorinių švenčių simbolius, kaip galinčius formuoti etnoregioninio tapatumo jausmus, siūlyčiau sureikšminti Žemaitijos Užgavėnių, Suvalkijos tarpšvenčio persirengėlių vaikštynės, Aukštaitijos Sekminių sudėtinio alaus Sambarius, Dzūkijos Velykų lalavimą ir Mažosios Lietuvos Joninių apeiginius laužus. Šie simboliai apima penkis svarbiausias metų šventes. Manau, kad šie etnografinių regionų kalendorinių švenčių simboliai galėtų būti puoselėjami šventiniuose renginiuose, regionams skirtus šventinius papročius galima būtų įamžinti pašto ženkluose, atvirukuose ir šiai progai skirtuose suvenyruose. Tačiau straipsnio autorius neatmeta ir skatina atlikti ir kitus galimus švenčių regioninių bruožų tyrimus.

Literatūra

1. Alšėnas Pranas. 1963. Martynas Jankus. Mažosios Lietuvos patriarchas. Gyvenimas, darbai ir likimo lemties vingiai. Torontas: Viltis.
2. Balys Jonas. 1993. Lietuvių kalendorinės šventės. Vilnius: Mintis.
3. Erich A. Oswald, Beitzl Richard. 1996. Wörterbuch der Deutschen Volkskunde. Stuttgart: Kröner.
4. Jacénaitė Genovaitė. 1992. Užgavėnės Užventyje. Liaudies kultūra 1: 11.
5. Jankutė Elzė. 2003. Joninės Rambyno kalne, Vilius Pėteraitis (sud.), Mažosios Lietuvos garbinga praeitis, liūdna dabartis ir neaiški ateitis. 2:2: 11–12. Vilnius: Mažosios Lietuvos fondas. Romuna.
6. Lukšaitė Ingė (sud.). 2006. Pretorijus Matas. Prūsijos įdomybės arba Prūsijos regykla, t. 3. Vilnius: LII leidykla.
7. Milius Vacys (sud.). 1970. Lietuvininkai. Apie vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devyniolikto amžiuje. Vilnius: Vaga.
8. Šaknys Žilvytis Bernardas. 2001. Kalendoriniai ir darbo papročiai Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje. Jaunimo vakarėliai. Vilnius: Diemedis.
9. Šaknys Žilvytis. 2000. Sambariai. Žiemgala. 1: 2–7.
10. Šaknys Žilvytis. 2006. Aukštaičių kalendoriniai papročiai. Aukštaičių tapatumo paieškos. Straipsnių rinkinys. Kaunas: Žiemgalos leidykla, 89–100.
11. Šaknys Žilvytis. 2007. Jaunimo iniciaciniai ir kalendoriniai papročiai 65–116, Paukštytė–Šaknienė Rasa, Savoniakaitė Vida, Šaknys Žilvytis, Šidiškienė Irma. Lietuvos kultūra. Aukštaitijos papročiai. Vilnius: LII leidykla.
12. Šaknys Žilvytis. 2009. Jaunimo iniciaciniai ir kalendoriniai papročiai 65–116, Paukštytė–Šaknienė Rasa, Savoniakaitė Vida, Šaknys Žilvytis, Šidiškienė Irma. Lietuvos kultūra. Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai. Vilnius: LII leidykla.
13. Šaknys Žilvytis. 2012. Jaunimo iniciaciniai ir kalendoriniai papročiai 63–110, Paukštytė–Šaknienė Rasa, Savoniakaitė Vida, Šaknys Žilvytis, Šidiškienė Irma. Lietuvos kultūra. Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos papročiai. Vilnius: LII leidykla.
14. Šaknys Žilvytis. 2015. Užgavėnės: a Rural and Urban, Religious, Socialist, and Lithuanian Festival of Shrovetide, Folklore 60: 83–107.
15. Schröder Ingo. 2007. Debates on Space, Community, and Locality in Anthropology, and their Usefulness for the Study of Region. Lietuvos etnologija. Socialinės antropologijos

ir etnologijos studijos 7 (16): 77–90.

16. Vaicekuskas Arūnas. 1999. Užgavėnių papročiai. Platelai. Vilnius: Versmė, 472–490.
17. Vaicekuskas Arūnas. 2005. Lietuvių žiemos šventės. Bendruomenės kalendorinio ciklo apeigos XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje Kaunas: VDU leidykla.
18. Vaitiekūnas Vincentas. 1998. Rinktiniai kraštotyros darbai. Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejus.
19. Van Ginkel Rob. 2007. Celebrating Localism: The Festive Articulation of Texel's Identity, Margry P. J., Roodenburg H. (eds.). Reframing Dutch Culture. Between Otherness and Authenticity: 37–57. Aldershot: Ashgate.
20. Vėlius Norbertas (sud.) 1996. Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai 1. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
21. Vyšniauskaitė Angelė. 1993. Mūsų metai ir šventės. Kaunas: Šviesa.
22. Vyšniauskaitė Angelė. 2001. Apie švyio šokdinimo paprotį Suvalkijoje. Liaudies kultūra 6: 33–34.
23. Фрэзер Джеймс Джордж. 1986. Золотая ветвь. Исследование магии и религии. Москва: Политиздат

SANTRAUKA

Pasak Ingo Schröderio, regioną reikšminga erdve padarė jame gyvenantys žmonės; regionas kaip savita socialinė aplinka yra matomas per veikimo formas, galios santykius, socialinę klasifikaciją ir kt. Etnografinis regionas svarbus konstruojant etninio tapatumo jausmus. Etnografiniam regionui suteikiama savita prasmė, vertė, jo žadinamas dvasinis bei emocinis prisirišimas prie gimtosios žemės leidžia palaikyti glaudesnius ryšius su gimtine. Simbolines kitoniškumo ribas gali žymėti ir glaudžiai su tapatumo formavimu susijusios šventės. Kyla klausimas, kokia yra šių reiškinių dermė ir kaip šventė gali žymėti regiono tapatumą?

Straipsnyje, remdamasis asmeninių 1988–2014 metų etnografinių lauko tyrimų metu sukauptais duomenimis, išsikelia tikslą atskleisti Lietuvos etnografiniams regionams būdingus ritualinių metų simbolius. Siekdamas šio tikslo išsikelia uždavinius atskleisti kiekvienam Lietuvos etnografiniam regionui būdingus, XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje gyvavusius kalendorinių švenčių papročius. Išskirti regionui būdingus simbolius nėra lengva užduotis. Klausinėjant vietinius žmones visuose penkiuose etnografiniuose regionuose galima sulaukti panašių atsakymų. Dažniausias atsakymas būtų toks: „Brangiausia šventė Kalėdos, linksmiausias Užgavėnės ir Joninės“. Kaip išskirti vienam ar kitam regionui specifines šventes? Pasirinktas kitas kelias – remiantis istorinio geografinio metodo prielaidomis, analizuoti etnografinę medžiagą atskleidžiant vienam ar kitam regionui būdingus savitumus.

Tam tikros šventės suburdavo jaunus žmones į vaikštynes, kurių metu būdavo aplankomos kaimynų sodybos, ir už išsakytus linkėjimus, suteiktą pramogą jauni vyrai būdavo apdovanojami vaišėmis, kai kada ir pinigais. Viena iš tokių vaikštynių formų – persirengėlių vaikštynės. Išskirtinė ritualinių metų šventė Užgavėnės buvo svarbi visos Lietuvos žemdirbiams, tačiau persirengėlių vaikštynės daugiausia būdingos Žemaitijai. Be dažniausių personažų „žydų“, eidavo „ubagai“, „čigonai“, „kareiviai“, „giltinės“, „velniai“ ir kiti persirengėlių personažai. Jie atlikdavo tam personažui būdingus arba bendrus Užgavėnių dvasių atitinkančius vaidmenis. Tarpukariu kompaktiškas šio papročio arealas sutapo su Žemaitijos etnografinio regiono riba, o ir šiuo metu, nors Užgavėnių persirengimo papročiai paplito Lietuvoje ir netgi lietuvių emigrantų bendruomenėse (Airijoje, Baltarusijoje, Belgijoje, Kanadoje, Danijoje, Estijoje, Graikijoje, Ispanijoje, Jungtinėje Karalystėje, Jungtinėse Valstijose, Kanadoje, Latvijoje, Lenkijoje, Liuksemburge, Prancūzijoje, Rusijos Federacijoje, Suomijoje, Švedijoje, Šveicarijoje, Ukrainoje, Vengrijoje ir Vokietijoje), Žemaitijoje išlaiko daugiausia tradicinių Užgavėnių persirengimo bruožų.

Persirengėliai buvo būdingi ir Suvalkijoje. Tačiau čia jaunų vaikinių vaikštynės prasidėdavo nuo Kalėdų antrosios dienos ir kartais tęsdavosi iki Trijų karalių. Pagrindinis persirengėlių grupės personažas buvo iš vieno, kartais iš dviejų vyrų suformuotas arklys – šyvis. Pagrindinis personažas turėjo iš vietos peršokti suolą ar įsibėgėjęs stalą ir tik tokiu atveju persirengėlių grupė buvo įleidžiama į stubą. Tarpukariu švyio šokdinimas apėmė siaurą arealą. Pastaruoju metu švyio šokdinimo

paprotys fiksuotas tik Gražiškuose, per laikotarpį nuo Kalėdų iki Trijų karalių persirengėlių aplankoma keliolika kaimų. O persirengėlis vaizduojamas šio miestelio herbe.

Sunkiausia išskirti vieną šventę Aukštaitijoje. Tai didžiausias Lietuvos etnografinis regionas, apimantis beveik 40 % Lietuvos teritorijos. Remiantis XVI a. aprašymais ir XIX a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės etnografiniais duomenimis galima išskirti tik Aukštaitijos etnografiniame regione išlikusius Sekminių Sambarius.

Tai net 3 dienas trukdavęs ir stambiausias Sekminių papročio kompaktiško paplitimo arealą iki tarpukario išlaikęs paprotys. Tarpukariu kiekvienas jaunuolis prieš mėnesį atgabendavo savo dalį miežių aludariui ar ūkininkui, pas kurį rinkdavosi, kad šventei padarytų alų. Paprastai į Sambarį suėdavo vieno kaimo jaunimas, pasikviesdavo muzikantą. Kaip ir kituose Sekminių sambūriuose, buvo šokama, einami rateliai, žaidžiama, dainuojama ir vaišinamasi. Savo Sambarius atskirai ruošdavo ir suaugusieji, piemenys, kartais atkirai būdavo samdinių ir ūkininko vaikų sudėtinio alaus vaišių.

Dzūkija išsiskiria Vėlykų papročiais. Vėlykų antrosios dienos išvakarės suburdavo jaunus vyrus į lalautojų gretas. Tradiciškai tai buvo nevedusių vaikinių apeiginė funkcija. Vaikiniai vakare ir naktį iš pirmosios į antrąją Vėlykų dieną aplankydavo savo kaimo, kartais ir gretimų kaimų sodybas. Jei būdavo tekamojo amžiaus merginų, tokiu atveju, be tradicinių giesmių ir palinkėjimų šeiminiškams, dar ir XX a. pirmojoje pusėje buvo giedama speciali giesmė ir vyriausiai netekėjusiai šeimos

merginai – lalinka. Už sveikiniūmus ir linkėjimus vyrai gaudavo margučių, būdavo pavaišinami. Nors šis paprotys fiksuotas ir kitur, Dzūkijoje jis mažiausiai pakito.

1890 m. anglų antropologas Jamesas George Frazeris išskyrė Mažosios Lietuvos ir Prūsijos Joninių laužus. Nors XX a. pradžioje Joninių laužai buvo paplitę ir kitur Lietuvoje, šis simbolis be jokių abejonių, reprezentuoja Mažosios Lietuvos regioną, kur jis buvo susijęs su lietuvių tautiniu atgimimu. Šios šventės šventimui ir kitiems lietuviškiems renginiams 1896 m. lietuvininkai nupirko net dalį Rambyno kalno, Pirmasis pasaulinis karas sutrukdė išpirkti jį visą. Tarpukariu dalį Mažosios Lietuvos prijungus prie Lietuvos Rambyno Joninės neprarado savo reikšmės. Siekta per Joninių įvaizdį akcentuoti garbingą Lietuvos praeitį, ją išskirti prieš šių regionų gyventojų konfesinius skirtumus, įsitvirtinti atgautame Klaipėdos krašte.

Taigi išskiriant etnografinių regionų kalendorinių švenčių simbolius, siūlyčiau kaip etnoregioninius simbolius sureikšminti Žemaitijos Užgavėnių, Suvalkijos Kalėdų persirengėlių vaikštynes, Aukštaitijos Sekminių sudėtinio alaus Sambarius, Dzūkijos Vėlykų lalavimą ir Mažosios Lietuvos Joninių apeiginius laužus. Šie simboliai apima penkis svarbiausius metų šventes. Manau, kad šie etnografinių regionų kalendorinių švenčių simboliai galėtų būti puoselejami šventiniuose renginiuose, regionams skirtus šventinius papročius galima būtų įamžinti pašto ženkluose, atvirukuose ir šiai progai skirtuose suvenyruose.

ETHNOGRAPHIC REGIONS OF LITHUANIA: SYMBOLS OF CALENDAR HOLIDAYS

According to Ingo Schröder, people living in the region made it a significant place. The region as a unique social environment is visible through the operational forms, power relations, social classification and etc. An ethnographic region is very important for the development of feelings, related to ethnic identity. An ethnographic region has a specific meaning and value that raise a spiritual and emotional attachment to the native land, as well as allows maintaining closer ties with the homeland. The symbolic boundaries of versatility can also be marked by holidays, which are closely related to the formation of identity. The question is what is the coherence of these events and how can the holiday mark a regional identity?

In the article, based on my personal data of 1988–2014, obtained during the ethnographic studies of the field, my objective is to reveal the symbols of the ritual year that are typical to the ethnographic regions of Lithuania. In order to achieve the objective, I had to reveal the customs of calendar holidays that existed between the end of the 19th century and the first part of the 20th century, which were specific to every ethnographic region of Lithuania. It's not easy to distinguish the region's typical symbols. During

the interview of the local people in all five ethnographic regions, I received similar answers. The most frequent answer was: "The most favourite holiday is Christmas; meanwhile, the funniest holidays are Shrove (Lith. Užgavėnės) and St. John's Day". How to distinguish the specific holidays that are typical to one or another region? My chosen method was to analyse ethnographic material on the basis of advantages of historical and geographical approach, revealing peculiarities that were typical to one or another region.

The certain holidays gathered young people together to outdoor fêtes (Lithuanian "vaikštynės"), during which young men visited their neighbours' houses, wished them well and were treated by food and, in some cases, money for the provided entertainment. One form of such outdoor fêtes was visits by people wearing traditional masks and costumes. An exclusive festival of the ritual year – Shrove – was important for all farmers in Lithuania; however, festivals when people wore traditional masks and costumes were most typical to Samogitia. In addition to the most frequent characters "Jews", there were also "beggars", "gypsies", "soldiers", "reapers", "devils" and other personifications. They performed such roles that corresponded to a certain character or general roles, corresponding to the spirit of Shrove. During the interwar period, a compact area of this custom coincided with the border of Samogitia ethnograph-

Užgavėnės. Nuotr. K. Kagi

ic region. Nowadays, although the customs of Shrove, during which people wear traditional masks and costumes, spread in Lithuania and even in the communities of Lithuanian emigrants (Ireland, Belarus, Belgium, Canada, Denmark, Estonia, Greece, Spain, the United Kingdom, the United States, Latvia, Poland, Luxembourg, France, the Russian Federation, Finland, Sweden, Switzerland, Ukraine, Hungary and Germany), Samogitia has the most traditional features personifying Shrove.

People wearing masks and costumes were also typical to Suvalkija. However, here young boys started visiting people from the second day of Christmas and continued it until the Twelfth Night. The main character, which a group of people, wearing costumes, created was a grey horse (Lithuanian "šyvis"), formed from one or, sometimes, two men. For the group of people, wearing costumes, to enter a living house, the horse had to jump over the bench from the place it was standing or to run and jump over the table. During the interwar period, jumping of a grey horse covered a narrow area. Currently, jumping of a grey horse custom was noticed only in Gražiškiai, where people wearing masks and costumes visited several villages from Christmas to the Twelfth Night. Moreover, a person wearing costume is also depicted in the coat of arms of this town.

The most difficult task is to distinguish one festival held in Aukštaitija (Highlands). It is the largest ethnographic region of Lithuania, covering almost 40 percent of Lithuania's territory. According to the descriptions of the 16th century and ethnographic data, collected between the end of the 19th century and the first part of the 20th century, I can distinguish the haymaking feasts, which were held during the Pentecost (Lithuanian "Sekminių Sambariai") and which remained only in Aukštaitija (Highlands) ethnographic region.

This Pentecost custom lasted up to 3 days and had the widest area of compact distribution until the interwar period. During the interwar period, every young person, one month before the feast, delivered its part of the barley to the selected brewer or farmer, who brewed a beer for a feast. Usually, haymaking feast (Lithuanian "Sambaris") consisted of young people from one village, who also invited a musician. Just like in other haymaking feasts, held during the Pentecost, here people danced, formed the dancing circles, played games, sang the songs and ate a meal. Adults and herder's organised their own haymaking feasts. Sometimes, there were even the separate tables of beer feast for hired men and farmer's children.

Dzūkija is distinguished by an Easter customs. The eve before the second day of Easter gathered young men to

Joninės (Rasos)

the groups of people, who went from house to house carolling and asking for Easter eggs (Lithuanian "lalautojai"). Traditionally, it was a ritual function of the single men. In the evening and during the night between the first and second day of Easter, the young men visited people, living in their local village and, sometimes, the neighbouring villages. During the first part of the 20th century, if there were girls of marriageable age, then in addition to traditional songs and wishes to the hosts, guests sang a special song (Lithuanian "lalinka") to the eldest single girl in the family. In return, the men were treated by Easter eggs and other Easter dishes for their greetings and great wishes. Although, this custom was also noticed in other places, it was least changed in Dzūkija.

In 1890, English anthropologist James George Frazer distinguished bonfires of St. John's Day in Mažoji Lietuva (Lithuania Minor) and Prussia. Although in the beginning of the 20th century the bonfires of St. John's Day were also prevalent in other places of Lithuania; however, there is no doubt that this symbol represents the region of Mažoji Lietuva (Lithuania Minor), where it was related to Lithuanian National Revival. In order to celebrate this festival and other Lithuanian events, Prussian Lithuanians (Lithuanian "lietuvininkai") even bought a part of Rambynas hill in 1896, since the First World War prevented them to

buy the entire hill. During the interwar period, a part of Mažoji Lietuva (Lithuania Minor) was connected to Lithuanian Rambynas; therefore, St. John's Day has not lost its significance. Using the image of St. John's Day, people sought to emphasise the glorious past of Lithuania, to raise it against the confessional differences of residents, living in these regions, as well as to establish in the recaptured Klaipėda region.

Thus, distinguishing symbols of calendar holidays in the ethnographic regions, I suggest to give prominence to the following festivals as the ethnographic symbols: Shrove held in Samogitia, Christmas feast held in Suvalkija, during which people visit other people wearing costumes, beer tasting feasts held during the Pentecost in Aukštaitija (Highlands), Easter carolling held in Dzūkija and ceremonial bonfires burned during the St. John's Day in Mažoji Lietuva (Lithuania Minor). These symbols encompass the most important five holidays. I believe that the aforementioned symbols of calendar holidays in the ethnographic regions could be cherished in the festive events; meanwhile, the regional festive customs could be commemorated on postage stamps,

TARMĖS – VIENAS IŠ ETNOGRAFINIŲ REGIONŲ KERTINIŲ AKMENŲ

DOC. DR. JUOZAS PABRĖŽA
Šiaulių universitetas, el. p. vykd.d@su.lt

Kalbininkas, Šiaulių universiteto doc. dr. Juozas Pabrėža Etnografinių regionų metų atidarymo renginyje pristato žemaičių tarmę. 2015 m. sausio 19 d., Telšių „Alkos“ muziejus. Nuotr. V. Jocio

ANOTACIJA

Straipsnyje išryškintas vienas svarbiausių etnografinių regionų požymių – tarmės. Parodomas lietuvių kalbos tarmių išskirtinumas ir unikalumas pasaulyje: jų gausa, skirtingumas, išlaikymas archajiškų ypatybių, garsų, formų iki pat šių dienų. Primenama apie ypatingos reikšmės Lietuvių kalbos instituto vykdytą projektą „Šiuolaikiniai geolingvistikos tyrimai Lietuvoje“, kuris parodė šiuolaikinių lietuvių kalbos tarmių gyvybingumą ir išaugusį jų prestižą.

Šiandien drąsiai galima teigti, jog LR Seimo sprendimas 2013 metus paskelbti Tarmių metais pasiteisino su kaupu. Per tuos metus įvyko daugybė nuostabių, prasmingų renginių, popiečių, vakaronių, susitikimų, diskusijų, paskaitų, konferencijų. Visa tai leidžia daryti išvadą, kad lietuvių kalbos tarmės šiandien yra gyvos, stiprios ir jų prestižas yra pastebimai išaugęs. Baigiamojoje Tarmių metų konferencijoje Anykščiuose buvo priimta svarbi rezoliucija, kurioje vienas iš punktų skelbia, jog būtina siekti regionų įteisinimo Lietuvoje pagal istorinius, etninius, kultūrinius ir kalbinius tapatumus. Tam nemažai galėtų ir turėtų pasitarnauti kitas svarbus LR Seimo sprendimas, skelbiantis 2015 metus Etnografinių regionų metais.

Etnografinių regionų vienas svarbiausių požymių, kertinių akmenų yra tarmės. Prigimtinė tarmė yra gimtoji kalba (Aliūkaitė 2013: 9). Kalba yra kiekvienos tautos, kultūros, viso buvimo pamatų pamatas. Kiek ir kokio stiprumo tų kalbų, tarmių turime – tiek yra stipri ir Lietuva. Tarmių turtus turime saugoti ir puoselėti, kaip elgiame visi civilizuoti kraštai. O mes tarp tų kraštų dar esame ir išskirtiniai, nes pa-

saulyje nedaug rasime tokių vietų, kur toks nedidelis plotas kaip Lietuva turėtų tiek daug ir tokių skirtingų kalbų, tarmių, kurios iki pat šių dienų yra išlaikiusios daug unikalių, savitų, archajiškų, senesnių kalbos formų, ypatybių.

Ne taip paprasta atsakyti į klausimą, kiek apskritai Lietuvoje yra tarmių, šnektų, atskirų kalbinių sistemų. Pagal 1964 m. pateiktą ir patikslintą A. Girdenio ir Z. Zinkevičiaus lietuvių kalbos tarmių klasifikaciją yra išskiriama 14 stambesnių tarmių, plotų su labai aiškiai apibrėžtomis ribomis: šiaurės žemaičiai kretingiškiai ir telšiškiečiai, pietų žemaičiai varniškiai ir raseiniškiai, vakarų žemaičiai, vakarų aukštaičiai kauniškiai ir šiauliškiai, pietų aukštaičiai, rytų aukštaičiai panevėžiškiai, širvintiškiai, anykštėnai, kupiškėnai, uteniškiai ir vilniškiai (Girdenis, Zinkevičius 1966: 139–147).

Bet tai dar ne viskas. Mat tuose aiškiai apibrėžtuose 14 plotų, kuriuos galėtume pavadinti tarmėmis ar patarmėmis, yra dar šnektų ir šnektelių. Kai kurios kalbinės ypatybės keičiasi kas keliolika kilometrų. Gerai lietuvių tarmes pažinęs A. Baranauskas 1876 m. rašė: „Lietuviškosios tarmės lygiai kaip didžiosios medžių šakos in mažesnes, o tos in dar smulkesnes šakojasi: [...] taip jog kone kiekviena parapija turi vis savąją, bent kiek nuo kitų parapijų kitonišką ištarmę“ (Baranauskas 1970: 181–182). Pasirodo, A. Baranauskas buvo labai įžvalgus ir teisingas. Mat dialektologai yra aptikę ir išaiškinę ne vienos tarmės ribas, kurios sutampa su senųjų parapijų ribomis. Taigi Lietuvoje tiek tarmių, šnektų, kiek anksčiau buvo parapijų – daugiau kaip šimtas!

Nepaprastai svarbu ir tai, kad pačios lietuvių kalbos tarmės gana stipriai skiriasi tarpusavyje. Nedaug pasaulyje rasime kalbų, kurios šiuo atžvilgiu prilygtų lietuvių kalbai. Juk kai kurios mūsų tarmės labiau skiriasi negu artimos atskirų tautų kalbos. Ar ne lengviau tarpusavyje susišnekės rusas su ukrainiečiu ar baltarusiu, estas su suomiu, šiaurės vokiečiai su olandu negu mūsų žemaitis, sakykim, nuo Skuodo su koku dzūku nuo Varėnos ar aukštaičiu iš pā Utenės?

Žvilgtelkime į dar vieną įdomų faktą, rodantį lietuvių kalbos tarmių skirtingumą. Už Mažeikių į šiaurę, pačiuose Latvijos pietuose (Saldaus rajone), vietomis šnekama šiaurės žemaičių tarme, t. y. beveik taip pat kaip gretimose Mažeikių apylinkėse. Senesni žmonės pasakoja, kad tų Latvijos vietų gyventojai net lietuvišką mokyklą yra prašę atidaryti. Suprantamas dalykas, kad Latvijos pasienyje galima matyti ir Lietuvos televizijos programą. Bet, pasirodo, kad tos programos vietiniai gyventojai, šnekantys žemaitiškai, nežiūri

vien dėl to, kad nesupranta lietuvių bendrinės kalbos! Štai ką reiškia, kai tarmė, šiuo atveju Latvijos žemaičių, neturi tiesioginių ryšių su lietuvių bendrine kalba. Ar bereikia akivaizdesnio įrodymo mūsų tarmių skirtingumui pagrįsti?

Kitas ypatingai svarbus dalykas yra tas, kad mūsų tarmės iki pat šių dienų sugebėjo išlaikyti daugybę unikalių, senesnių, archajiškų ypatybių, garsų, formų, ko šiandien nė su žiburiu neberasi lietuvių bendrinėje kalboje. Keletą jų paminėkime.

Kažkada visi lietuviai vietoj bendrinės kalbos ir daugelio tarmių šiandien esamo ilgojo balsio *o* turėjo senesnę garsą **ā* (Zinkevičius 2006: 94–95). Tai atsispindi ir pirmojoje lietuviškoje Martyno Mažvydo knygoje, pvz.: *žadis* ‘žodis’, *bralei* ‘broliai’, *maksla* ‘mokslo’, *nar* ‘nori’, *trakšdava* ‘trokšdavo’. Šiandien šią pralietuvišką ypatybę, t. y. senąją garsą **ā*, iš dalies bėra išlaikę tik rytų aukštaičiai uteniškiai, kurie taria: *žādi.s* ‘žodis’, *brāli.s* ‘brolis’, *māтина* ‘motina’, *ra.kiškēnas* ‘rokiškėnas’, *žma.ñiū* ‘žmonių’, *bla.gai* ‘blogai’, *ka.kās spalvās Utenās bažņīca* ‘kokios spalvos Utenos bažnyčia?’, *rauda.nās* ‘raudonos’.

Nemaža dalis pietinių žemaičių apie Pāgramantį, Vidūklę, Šilalę, Kelmę, Kvedarną, Varniūs, Luokę, Tėlšius ir pan. vietoj bendrinės kalbos nosinių balsių *ą*, *ę* yra išlaikę senesnių garsų tarimą su priebalsiu *n*. Mat nosiniai balsiai *ą*, *ę* taip vadinami yra todėl, kad yra kilę iš pralietuviškų junginių *an*, *en* ir kadaise buvo tariami su nosiniu rezonansu. Taigi minėtame žemaičių plote šiandien sakoma: *žānsis* / *žōņšes* ‘žąsis’, *kānsti* / *kōņstē* ‘kąsti’, *drānsūs* / *drōņsōs* ‘drąsus’, *sergāns* / *sērgōņs* ‘sergąs’, *kān* / *kōņ* ‘ką’, *švēnsti* / *švōņstē* ‘švęsti’, *tēnsti* / *tēņstē* ‘tęsti’, *sprēnsk* / *sprōņsk* ‘spręsk’.

Žemaičiai afrikatas *č*, *dž* vartoja kur kas rečiau negu bendrinė kalba ar kitos tarmės. Apskritai lietuvių protėviai tokių garsų *č*, *dž* iš viso neturėjo. Vietoj jų buvo tariami **tj*, **dj* junginiai (Zinkevičius 1978: 88). Šiandien žemaičiai tam tikrose žodžių formose vietoj *č*, *dž* taria gana artimus seniesiems junginiams priebalsius *t*, *d*, pvz.: *jautē* ‘jaučiai’, *jautēms* ‘jaučiams’, *jautēs* ‘jaučiais’, *žaltē* ‘žalčiai’, *žaltēs* ‘žalčiais’, *žemāitē* ‘žemaičiai’, *žemāitēms* ‘žemaičiams’, *vērtō* ‘verčiu’, *vērtām* ‘verčiame’, *prāsāu* ‘prasčiau’, *žūodē* ‘žodžiai’, *žūodēms* ‘žodžiams’, *žūodēs* ‘žodžiais’, *gāidē* ‘gaidžiai’, *gāidēms* ‘gaidžiams’, *mēdē* ‘medžiai’, *mēdēs* ‘medžiais’, *snāudū* ‘snaudžiu’, *snāudām* ‘snaudžiamo’, *skāudāu* ‘skaudžiau’.

Yra nemažai tarmėse savitų, archajiškų morfologijos bei sintaksės ypatybių. Dalis lietuvių kalbos tarmių iki šiol yra išlaikę dviskaitą. Vakarų aukštaičių kauniškių plote vartojama veiksmožodžių dviskaita, pvz.: *mūdu einava*, *dirbava*, *eisiva*, *dirbsiva*, *eikiva*, *dirbkiva* ‘mudu einame, dirbame, eisime, dirbsime, eikime, dirbkime’; *jūdu einata*, *dirbata*, *eisita*, *dirbsita*, *eikita*, *dirbkita* ‘judu einate, dirbate, eisite, dirbsite, eikite, dirbkite’.

Geriausiai dviskaitą yra išlaikę žemaičiai. Labai gyva, ryški ne tik veiksmožodžių, bet ir įvardžių, daiktavardžių, būdvardžių, net dalyvių dviskaita. Vietoj įvardžių *mūdu*, *mūdvi* žemaičiai turi senesnes formas *vėdu*, *vėdvi*, pvz.: *vėdo*, *vėdve* *dėrbāu*, *ētāu*, *kėikāu* ‘mudu, mudvi dirbame, einame, keikia-

me’; *jō.do*, *jō.dvė* *dėrbatāu*, *ētātāu*, *kėikatāu* ‘judu, judvi dirbate, einate, keikiate’. Kiti pavyzdžiai: *dō vārkō* ‘du vaikai, du vaikus’, *dō litō* ‘du litai, du litus’, *dvė savāitē* ‘dvi savaitės, dvi savaites’, *dvė pōikē mērgē* ‘dvi gražios mergaitės, dvi gražias mergaites’, *vėdo abō.do ēsāu tēn bō.vōšo* ‘mudu abudu esame ten buvę’ (Šiaurės žemaičiai telšiškiečiai 2013: 36).

Iš žodžių darybos minėtinos kai kurios žemaičių savaip vartojamos ir mėgstamos priesagos. Labai įvairios ir pagal reikšmę skirtingos yra pavardžių priesagos. Priesaga *-ālē* yra mėgstama mergaičių pavardėse, ypač šiaurės ir vakarų žemaičių šnektose, pvz.: *Botkālē* ‘Butkutė’, *Vaitkālē* ‘Vaitkutė’, *Jocālē* ‘Jucytė’, *Gėdgaudālē* ‘Gedgaudaitė’. Labiau pietinėse žemaičių šnektose paplitusi mergaičių pavardžių priesaga *-ikē*, pvz.: *Botkēkē* ‘Butkutė’, *Šekšnēkē* ‘Šikšnytė’, *Petkēkē* ‘Petkutė’, *Norvaišikē* ‘Norvaišaitė’. Priesagomis *-ūtis*, *-iūtis* Žemaitijoje dažniausiai reiškiamos paauglių berniukų pavardės, pvz.: *Petkūtītis* ‘Petkus’, *Botkūtītis* ‘Butkus’, *Kāzragūtītis* ‘Kazragis’, *Girdenūtītis* ‘Girdenis’, *Pābrėžūtītis* ‘Pabrėža’.

Be įprastinių veiksmožodžio formų, žemaičiai vartoja ir senesnes atematines, pvz.: *lėikt* / *lėikt* ‘lieka’, *mėikt* / *mėikt* ‘miega’, *gėist* / *grst* ‘gieda’, *ēt* ‘eina’, *pārēt* ‘pareina’, *skāust* ‘skauda’.

Šiandien Žemaitijoje dar labai gyvai vartojami saviti tarpiniai veiksmožodžių laikai (t. y. formos tarp eigos ir įvykio veiksmo) su pastiprinamaisiais žodžiais *žēmēn*, *laūk*, *šaliñ*, *lūgiai*, *kietāi*, kurie reiškia veiksmo artėjimą prie neišvengiamos pabaigos, pvz.: *kērt kūoļē žēmēn* ‘kerta koją nukirstinai’; *tō žāltī sprūoksti žēmēn*, *dīel kūoļē āš tōfō sprūoktē* ‘tu, žalty, sprogsti (miršti ir numirsi), kodėl aš turiu sprogti (mirti, t. y. kankintis dėl tavo girtuoklystės)’; *tīevs jau slūopst žēmēn* ‘tėvas jau slopsa, t. y. visai silpsa, miršta’; *mū.šket laūk tu(s) sēima bāsekūs* ‘muškit, t. y. būtinai išvykit tuos Seimo nevykėlius’; *plīeš drābužūs šālēn* ‘plešia drabužius – veikiausiai liks nuogas’; *lōb ēis tīevs i tālkās*, *vēsēs i mūni lūgē* ‘eida vo tėvas į talkas – būtinai vesdavosi ir mane’; *darīk tas dōrīs kēitā* ‘uždaryk duris visai’ (Pabrėža 2012: 9–10).

Dauguma pietų ir rytų aukštaičių turi du vietininkus: vidaus esamąjį (inesyvą) ir vidaus einamąjį (iliatyvą). Vidaus esamasis vietininkas vartojamas kaip ir bendrinėje kalboje, t. y. reiškia vietą, pvz.: *buvāu lauki*, *miški*, *kāimi*, *grīcōļ* ‘buvau lauke, miške, kaime, gryčioje’; *gi.vēna laukuose*, *miškuose*, *kāimuose*, *grīcō.se* ‘gyvena laukuose, miškuose, kaimuose, gryčiose’. Vidaus einamasis vietininkas nusako judėjimo kryptį, pvz.: *ainū* / *ainu laukañ*, *miškañ*, *kāiman*, *bažņīcōñ* ‘einu į lauką, mišką, kaimą, bažnyčią’; *važinėjam laukuōs(na)*, *miškuōs(na)*, *kāimuos(na)*, *piėvos(na)* ‘važinėjame į laukus, miškus, kaimus, pievas’ (Barauskaitė... 1995: 281).

Rytų aukštaičių anykštėnų ir kupiškėnų tarmėse dar gyvas iš labai senų laikų paveldėtas siekinys, kuris vartojamas po slinkties veiksmožodžių, pvz.: *aisma darža*, *ravėtu*. ‘eisime daržo ravėti’, *aike šiēna*, *pjāutu.*, *mālku*, *kapōtu*. ‘eik šieno pjauti, malkų kapoti’, *lėksma uogāutu.*, *grī.bāutu*, *ir riešutāutu*. ‘lėksime uogauti, grybauti ir riešutauti’, *važūok avižūr vā.štu*. ‘važiuok avižų vežti’, *vaikaļ*, *gulū*. ‘vaikai eikite gulti’ (Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija 2004: 145, 154).

Tarmių žodynas irgi labai savitas, įdomus ir spalvingas. Kadangi leksika apskritai yra judriausias, greičiausiai kintantis kalbos elementas, tam tikras kalbos vartotojo išorinio ir vidinio pasaulio veidrodis (Sabaliauskas 1966: 114), suprantama, kad įvairių žodžių paplitimas ir likimas yra nevienodas. Tačiau ir šiandien esama daugybė žodžių, kurie yra būdingi tik kuriai nors tarmei, patarimei ar šnekai ir menkai arba visai nepažįstami lietuvių bendrinei kalbai.

Štai mažytė dalelė charakteringesnių žemaitiškų žodžių: *plónymas* 'smilkinys', *putrālakė* 'veidas', *stáibis* 'blauzda', *blėždinga* 'kregždė', *krūpis ar kriūpis* 'rupūžė', perkeltine reikšme 'mažas vaikas, neūžauga', *miega* 'aruodas', *lėždinga* 'pačiūža', *níkis* 'užgaida', *kresnā* 'spirgas', *kušėti* 'krutėti, judėti', *kūšinti* 'liesti, judinti', *liuškšti* 'plepėti', *sliňkas* 'tingus', *apént, apéntais* (taria *apént, apéntārs*) 'vėl, iš naujo' (Girdenis, Pabrėža 1998: 47–50).

Išskirtinesni įvairių aukštaičių tarmių žodžiai: *gỹmis* 'veidas', *ažvačiā* 'užpakalis', *pakūnė* 'šunvotė', *vařvas* 'lašas', *kėltuva* 'galvijus', *rakštumỹnas* 'tankumynė', *kāškis* 'niežas', *marėti* 'alkti', *vaimėtis* 'rodytis', *meľmas* 'pablyškęs', *uvėrus* 'piktas, nedoras', *mizgũs* 'painus'.

Savotiškai įdomūs yra tokie žodžiai, kurie žinomi, pažįstami daugumai tarmių, tačiau turi skirtingą, kartais net priešingą reikšmę, pvz.: *brėkšti* – žemaičiams 'temti', aukštaičiams 'aušti', *kriōkti* – žem. 'verkėti', aukšt. 'rėkti, šaukti', *grōbai* – žem. 'žarnos', aukšt. 'kaulai, šonkauliai', *kūlis* – žem. 'akmuo', aukšt. 'šiaudų ryšulys', *smagũs* – žem. 'sunkus', aukšt. 'linksmas'. Aukštaičiai ir bulves, ir medelius *sodina*, o žemaičiai bulves *sėja* (taria *sīe*), medelius *diegia* (taria *dēig / dīg*).

Ir dar apie vieną svarbų dalyką. Su Tarmių metų pabaiga 2013 m. baigėsi ir kelerius metus trukęs ypatingos reikšmės Lietuvių kalbos instituto vykdytas projektas „Šiuolaikiniai geolingvistiniai tyrimai Lietuvoje“, kurio metu buvo patikrinti ir pertikrinti 735 punktai Lietuvoje, 15 punktų užsienyje, surinkta apie 5000 valandų kontrolinių skaitmeninių garso įrašų (XXI a. pradžioje lietuvių tarmės: geolingvistiniai ir sociolingvistiniai tyrimas 2014: 26). Po šio tyrimo drąsiai ir su pakilimu galime pasakyti, kad XXI a. pradžioje mūsų tarmės yra gyvos. Žinoma, jos kažkiek kinta, yra labai stiprių, stipresnių ir silpnesnių tarmių, bet jos yra. Ir neberekėtų

akcentuoti tarmių nykimo ar mirties, priešingai – džiaugtis jų gyvybe, vertinti sustiprėjusį ir išaugusį jų prestižą. Įdomu, kad daug kur tarmės prestižas jaunesniosios kartos atstovų yra stipresnis negu vidurinėsios kartos. Štai porą mano paties patirtų įspūdžių, kai minėto tyrimo metu įrašinėju tekstu šiaurės Žemaitijoje. Skuodo r. Aleksandrijos seniūnijos seniūnas Donatas Valančiauskas, gimęs 1961 m., taip pasakė: „*Vākā ĩr dēdesnē žemāitē nēgō tēvā*“ 'vaikai yra didesni žemaičiai negu tėvai'. O Mažeikių r. Bugenių bendruomenės pirmininkas yra 1992 m. gimęs ir didžiulį autoritetą turintis Dovydas Baublys. Jo vienas svarbiausių iškeltų uždavinių ir įsipareigojimų yra bendruomenės susirinkimuose, renginiuose su visais kalbėti tik žemaitiškai.

Džiugu, kad pastaruoju metu pastebimai atsigręžta į tarmes ir dauguma supranta, kad mokėti šnekėti žemaitiškai, aukštaičiaiškai ar dzūkaiškai yra vertybė, kad tarmė yra tokia pat tobula bendravimo priemonė, kaip ir kiekviena kita kalbinė sistema. Ir tokiu požiūriu mes tikrai nesame kokie provincialai. Daugelyje kraštų, kur dar yra išlikusios tarmės (pavyzdžiui, Norvegijoje, Italijoje, Austrijoje), pagal iš seno susiklosčiusią tradiciją kalbėti bendrine kalba buitinėje aplinkoje yra paprasčiausiai nemandagu ir netaktiška. Unikali šiuo atžvilgiu Šveicarija, kuri, turėdama net keturias valstybines kalbas, yra nepaprastai dėmesinga ir savo tarmėms: vokiškai kalbančioje Šveicarijoje nėra nė vienos visuomenės grupės, kuri kasdieniniame gyvenime vartotų bendrinę kalbą. Tarmiškai tarpusavyje bendrauja draugai, studentai, pacientai, pradinės mokyklos baigiamos šveicarų vokiečių tarme, radijuje maždaug pusė vokiškų laidų transliuojama tarmiškai, o televizijoje tarmiškų laidų yra net apie 70 %. Šveicarijos vokiečiai tarmiškai kalba net parlamente.

Prisiminkime ir didžio tarmių tyrėjo, puoselėtojo prof. Alekso Girdenio žodžius: „Tikroji kalbos ir tautos gyvastis slypi tarmėse. Darykime viską, kad mūsų vaikai ir vaikaičiai pirmiausia prašnektų tėvų protėvių tarme ir perteiktų ją nesugadintą tiems, kurie po mūsų gyvens“ (Girdenis 2001: 373). Iš tiesų, ir pasauliui, ir aplinkiniams, ir patys sau būtine įdomesni, turtingesni, prasmingesni ir šiltesni ne standartiniu vienodumu, o kaip tik savitu skirtingumu. Vienas iš tokių kertinių ir pamatinių to savito skirtingumo akmenų mums yra lietuvių kalba, o jos neišsenkamą ir neišsemiamą šaltinį sudaro ir dar ilgą laiką sudarys mūsų nuostabiosios tarmės.

Literatūra

1. Aliūkaičė Daiva. 2013. Tarmės ir tarmiškumo vertė, Mikulėnienė D., Ragaišienė V. (sud.). Visos tarmės gražiausios...: 9–13. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras.
2. Baranauskas Antanas. 1970. Raštai II. Vilnius: Vaga.
3. Barauskaitė Janina, Čepaitienė Giedrė, Mikulėnienė Danguolė, Pabrėža Juozas, Petkevičienė Regina. 1995. Lietuvių kalba I. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
4. Girdenis Aleksas, Pabrėža Juozas. 1998. Žemaičių rašyba. Vilnius–Šiauliai: Žemaičių kultūros draugijos redakcija.

5. Girdenis Aleksas, Zinkevičius Zigmąs. 2000. Dėl lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos, Mikulėnienė D. (vyr. redaktorė). Girdenis Aleksas. Kalbotyros darbai I: 44–55. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
6. Girdenis Aleksas. 2001. Tarmėse – tikroji kalbos gyvastis, Mikulėnienė D. (vyr. redaktorė). Girdenis Aleksas. Kalbotyros darbai III: 371–374. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
7. Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija. 2004. Bacevičiūtė R. ir kt. (sud.). Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
8. Pabrėža Juozas. 2012. Žemaičių šnek-

- tos – bendrinės kalbos turtas, Jocys V. (sud. ir vyr. redaktorius). Žemaičių kultūros savastys. Nuo Vilniaus kalvų prie Baublio slenksčio: 8–10. Vilnius: Šilalės kraštiečių draugija.
9. Sabaliauskas Antanas. 1966. Lietuvių kalbos leksikos raida, Lietuvių kalbotyros klausimai 8: 5–141.
10. Šiaurės žemaičiai telšiškiai. 2013, Pabrėža J. ir kt. (sud.). Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
11. Zinkevičius Zigmąs. 1978. Lietuvių kalbos dialektologija. Vilnius: Mokslas.
12. Zinkevičius Zigmąs. 2006. Lietuvių tarmių kilmė. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

SUMMARY *

DIALECTS – ONE OF THE THE CORNERSTONES OF ETHNOGRAPHIC REGIONS

Dialects are one of the main features characterizing ethnographic regions. The dialect a person has heard and has been using since his birth is his native language. Language is the cornerstone of national culture and a precondition for the nation's existence in general. Lithuania's strength lies in the richness of its language and dialects. Every civilised nation should implement dialect preservation policy and foster the richness of dialects. Our country is unique – there are not many countries in the world where a big variety of dialects existed in such a small territory.

*According to the classification of Lithuanian language dialects, worked out by A. Girdenis and Z. Zinkevičius, 14 dialects have been identified in the areas within clearly defined boundaries: the Kretingiskiai and Telšiskiai dialects of Northern Samogitian (Low Lithuanian), the Varniškiei and Raseiniškiai dialects of Southern Samogitian, the Kauniškiai ir Šiauliškiai dialects of Western Samogitian, the Southern High Lithuanian (Aukštaičių) dialect, the Panevėžiškiai dialect of Eastern High Lithuanian, the dialects of Širvintos, Anykščiai, Kupiškis, Utena, Vilnius. The list is not complete because several subdialects and subsubdialects exist within each dialect. Linguists assume that there were over 100 subsubdialects in Lithuania, one for each parish. A matter of significance is that Lithuanian language dialects have retained many unique, archaic features, sounds, forms until the present day although they have disappeared from standard language. Some are worth mentioning. Long ago, instead of long o the older sound *ā was used in standard Lithuanian and in many dialects throughout Lithuania. Good evidence of that is the first Lithuanian book written by Martynas Mažvydas. This feature of old Lithuanian has been retained in the Uteniškiai dialect of Eastern High Lithuanian until the present day. In a significant part of Southern Samogitia, instead of the nasal vowels q, ę their older version with the consonant n is still being used and pronounced an / ɔn, en / ɛn. Long ago there were no such sounds as č, dž in Lithuanian, instead, the combinations *tj, *dj were used. Presently, in some forms of words, instead of č, dž the combination of the consonants ĩ, đ, rather close to the old ones, are being used in Samogitian. Quite a big number of distinctive, archaic features have been also retained in morphology and syntax. The dual number has been also retained in some dialects. The dual number for verbs has been retained in the Kauniškiai dialect of Western High Lithuanian but it is most often used in Samogitian. The dual number not only for verbs but also for pronouns, nouns, adjectives, even participles, has been retained. Speaking about word formation, some suffixes, such as ālē, -ikė, -ūtis, -ūtis are being specifically used and preferred in Samogitian.*

Etografinių regionų metų atidarymo renginyje koncertuoja Mažeikių r. Sedos kultūros centro ansamblis „Remole“. 2015 m. sausio 19 d., Telšių „Alkos“ muziejus. Nuotr. V. Jocio

Now specific compound tenses of verbs (i.e. forms between the progressive and the perfect tenses) with supporting words žēmėn, laūk, šaliñ, lỹgiai, kietai to express actions that will be soon over are being used in Samogitian. Two locative cases are being used in most dialects of Southern and Eastern High Lithuanian: inessive – to express internal location and illative – to express motion into something. The supine put after verbs of motion has been retained and is still being used to express purpose in the the Anykštėnai ir Kupiškėnai dialects of Eastern High Lithuanian. Localised vocabulary characteristic of regional dialects is very interesting and rich. In general, vocabulary is the most dynamic language element so it is understandable that spread of various words and their popularity varies. Presently many words that are being used only in one or another dialect, subdialect or subsubdialect, have not come into common usage.

In 2013 The Year of Dialects ended and the project Modern Research of Geolinguistics in Lithuania: The Optimisation of the Network of Points and Interactive Spread of Dialectal Information conducted by the Institute of the Lithuanian Language was implemented. In the course of the project 735 atlas points in Lithuania and 15 outside its territory have been examined and re-examined and digital audio recordings of about 5 000 hours have been collected.

The research allows to firmly state that Lithuanian language dialects are alive and valued in the early 21st century. The majority of the population understands the benefits of knowing and using one or another dialect, like any other communication system, for communication purposes. Compared to uniformity, diversity arouses more interest in the world and among others, increases the nation's visibility, enriches its people and brings them closer together. One of the cornerstones of the Lithuanian language is its linguistic variation and dialect diversity, the richness of dialects is and will always be its inexhaustible source.

VILNIAUS KAZIUKAS: ŠVENTĖS ISTORIJA IR PERSPEKTYVOS

PROF. DR. LIBERTAS KLIMKA

Lietuvos edukologijos universitetas, el. p. libertas.klimka@gmail.com

IVADAS

Iš sostinėje vykstančių tradicinių švenčių ryškiai išsiskiria Kaziuko mugė. Visų pirma gilia istorine tradicija – ji kilusi iš šventojo karaliai Kazimiero pagerbimo procesijų, rengiamų nuo 1604 metų. Bažnytinę šventę lydinti prekyba – „kermošius“ laikui bėgant išaugo iki spalvingos trijų dienų Kaziuko mugės. Turėdama šimtmečių tradiciją, rodydama rankų darbo išmoningus gaminius, vaišindama kulinarinio paveldo valgiais, džiugindama pavasariškomis vilnietiškomis verbomis, mugė neturi lygių aplinkiniuose kraštuose.

Įprasta sakyti, kad šventės nuspalvina kasdienio gyvenimo pilkumą. Iš tikrųjų žmonija susikūrė šventes, siekdama įprasminti laiko tėkmę. Pagrindinių kalendorinių metų švenčių prosenoviškoji esmė – nuolatinis sugrįžimas į pirmąją laiką ir sakralinę erdvę¹. Švente, jos apeiginiais veiksmais sustiprinami saitai su gimtinės žeme, o tautos istorijos laikas suderinamas su dangaus skliauto šviesulių diktuojamais ritmais. Pilietiškas manifestuojamas apeiginiu sugrįžimu į miesto ar valstybės pradžią. Nacionalinės šventės vienija tautą bendra kultūros vertybių pajauta ir istorine atmintimi. Užsienio svečiams mūsų šventės atskleidžia tautos kultūros savitumą, nacionalinį charakterį.

Taigi, šventei privalu turėti „šventumą“ – įprasmintą vyksmą. Antra, šventės yra švenčiamos; šitai dabar reiškia pramogą, reginį, poilsį, pasilinksminimą. Todėl aišku, kad miestų, regionų, juolab valstybinės šventės turi būti režiujamos, turėti organizatorius ir vedlius². Tai daugiau ar mažiau sėkmingai atlieka savivaldybių kultūros skyrių ir centrų specialistai. Sėkmė dažniausiai priklauso nuo to, kaip pavyksta suderinti abi šventės dalis, apeiginę ir pramoginę. Tradicinėms kalendorinėms ir šeimos šventėms scenarijų kurti nereikia – jos gludintos šimtmečiais. Tačiau būtina atgaivinti ir senąsias miesto šventes, juk didesnė Lietuvos gyventojų pusė jau tapo miestelėnais. Etninių tradicijų tąsą nesunku pagalvojus ir čia rasti: juk liaudies daina mieste suskambėdavo per muges bei „kermošius“. Būtent šiose šventėse, jungiančiose komercinį ir kultūrinį pradus, savaimingai susipindavo kaimo ir miesto kultūros

gijos. Galima tvirtinti, kad ir senosios Vilniaus šventės nebuvo pernelyg toli nubėgusios nuo kaimo žmonių tradicinių švenčių rato; jos taip pat atitinka gamtos virsmus.

Straipsnyje apžvelgiama svarbiausios Vilniaus istorinės šventės – Kaziuko mugės – kilmė ir raida, istoriniu lyginamoju metodu išryškunami specifiniai jos kaip etninės kultūros reiškinio bruožai. Taip pat aptariamos perspektyvos šiuolaikinei mugės plėtrai, tiek komercinei, tiek ir kultūrinės infrastruktūros dalims.

RELIGINĖS MUGĖS IŠTAKOS

Sostinė pavasarį pasitinka nuo senų senovės Kazimierinių muge arba „kermošiumi“. Apskritai, „kermošius“ yra prekyba, lydinti bažnytinę šventę. Šventasis karalaitis Kazimieras (1458–1484) yra nemari Vilniaus legenda. Prie jo kapo Vilniaus katedroje nutikus ne vienam stebuklui, karalaitis 1501 m. popiežiaus Leono X buvo paskelbtas palaimintuoju, o 1602 m. lapkričio 7 d. popiežiaus Klemenso VIII bule kanonizuotas³. Jo kulto reikšmę Lietuvai išsakė garsusis pamokslininkas, pirmasis Vilniaus universiteto rektorius Petras Skarga: „...iš tokio aukšto luomo ir karališkos kilmės šventojo jaunikačio imkime nuolankumo, pasaulio paniekinimo, skaistumo ir kitų dorybių pavyzdį ir modelį. Ir juo labiau jo malda už mus kliaukimės, nes jis mūsų giminaitis, mūsų namiškis, šios karalystės sūnus ir savo liaudies mylėtojas, su mūsų karaliais ir viešpačiais, per kuriuos Viešpats Dievas mus valdo, kraujo ryšiais susijęs; jis nepaliauja rūpinęsis mumis pas Aukščiausiąjį, kuris jam maloningas; ir dabar per tuos karus su Maskva, su nuo šv. Bažnyčios atskilusiais žmonėmis, jis tikrai pagelbės, kaip ir anksčiau, idant anie, katalikiškos karalystės nesugriovę, patys į tikėjimo vienybę atsiverstų ir kartu su mumis viena širdimi šlovintų Trejybėsje vieną Dievą, kurio viešpatystė ir karalystė tęsiasi per amžių amžius“⁴.

1604 m. gegužės 10 d. Vilniuje iškilminga eisena buvo sutikta iš Romos atgabenta popiežiaus pašventinta purpurinė šventojo karaliai Kazimiero vėliava – *labarum*.

3 Rabikauskas P. Pastabos prie šv. Kazimiero garbinimo istorijos. // Krikščioniškoji Lietuva, Vilnius: Aidai, 2002, p. 203–214.

4 Skarga P. Šv. Kazimiero, Lenkijos karaliaičio gyvenimas, iš Lenkijos metraščių išrašytas (vertė Petras Klumbys). <http://vilnius.lcn.lt/sventiej/kazimieras/>, 2007.

1 Eliade M. Amžinojo sugrįžimo mitas: Archetipai ir kartotė, Vilnius: Mintis, 1996.

2 Klimka L. Etninės kultūros raiška šiandien. // Kultūros aktualijos. 2008, Nr. 1 (60), p. 33–35.

Vienkinkį žemaituko traukiamą vežimą Kaziuko mugėje vadeliuoja Liudas Augaitis. Istorinės XIX a. pabaigos – XX a. pradžios prekybinių vežimų gurguolės rekonstrukcijos sumanytojas Vaidotas Digaitis drauge su bičiuliais – kolonos gale. Nuotr. V. Jocio iš EKG archyvo

Yra išlikęs detalus tų iškilmių aprašymas⁵. Procesijos kelias nusidriekė per visą viduramžių miestą, nuo Katedros aikštės iki Rūdininkų vartų ir toliau, iki pat užmiesčio Šv. Stepono bažnyčios, kurioje buvo padėta popiežiaus dovana. Dalyviai į eisena susirikiavo keturiais dideliais būriais. Pirmasis – miesto amatininkai su savųjų bendrijų – cechų vėliavomis, emblemomis ir ženklais. Į eisenos gretas jie stėjo griežtai pagal cecho įkūrimo datą. Auksakaliai – pirmieji; jie karališkąją privilegiją gavo 1495 m. O viso amatininkų cechų Vilniuje tuomet buvo trisdešimt du, vėliau jų skaičius išaugo iki šešiasdešimties⁶. Po cechų rikiavosi pirklų gildijos, tada samdomos naktinės sargybos kariai. Ir meistrai, ir kariai – su ginklais, spindinčiais šarvais. Toliau – juodarūbiai; tai dvasininkai, vienuolių broliai, jų išlaikomų mokyklų auklėtiniai. Taip pat ir prie kiekvienos bažnyčios veikusių religinių draugijų nariai su savo vėliavomis. Po jų ėjo didikai, lydimi savo dvariškių. Atskirą būrį sudarė universiteto studentai, tuomet vadinti „akademikais“. Po jų išsirikiavo orkestras su Šv. Kazimiero „žemiškąja ir dangiškąja palyda“ – jaunuoliai, persirengę

riteriais ir angelais, su dirbtinių lelųjų ir baltų rožių žiedais rankose. Iš tų puošmenų palaiptu išsirutuliojo garsiosios vilnietiškos verbos – unikalus tautodailės dirbiniai. Eiseną užbaigė maldininkai, atvykę iš tolimesnių parapijų. Miesto gyventojai eisenos kelyje namų fasadus išpuošė žalumynų girliandomis ir kilimais. Po šv. Mišių procesija vėl grįžo į Katedros aikštę. Pakeliui buvo sustota prie tai dienai pastatytų ir labai turtingai barokinėmis skulptūromis ir simboliniais paveikslais išpuoštų vartų. Netgi žinomos jų vietos: Rūdininkų gatvėje netoli rotušės, ties universitetu Pilies gatvėje ir įeinant į Katedros aikštę. Prie vartų ant pakylės rodyti „gyvieji paveikslai“ iš karaliaičio gyvenimo, sakytos šventąjį šlovinančios eiliuotos lotyniškos oracijos.

1636 m. popiežius Urbonas III paskelbė šv. Kazimierą pirmuoju Lietuvos globėju, o jo kasmetines paminėjimo iškilmes nuo šventojo karaliaičio mirties dienos, kovo 4-osios pratęsė iki oktavos – aštuonių dienų⁷. Iškilmingoji eisena miesto gatvėmis tapo Vilniaus tradicija. Štai kaip ją mena savo vaikystės metais, XIX a. pirmojoje pusėje grafienė Gabrielė Giunterytė-Puzinienė: „Pavasariai, pradėdant nuo kovo 4 dienos, tarsi pagerbdami Lietuvos patroną, linksmi šviesdavo procesijomis, trunkančiomis aštuonias dienas ir

5 Knogleris A. K. Šv. Kazimiero eisena // Šv. Kazimiero gyvenimo ir kulto šaltiniai. Vilnius: Aidai, 2003, p. 231–283.

6 Klimka L. Vilniaus cechų istoriografija // Vilniaus istorijos metraštinis. I. Vilnius, 2007, p. 179–184.

7 Ivinskis Z. Šv. Kazimieras. New York, 1955, p. 24.

pereinančiomis visomis miesto gatvėmis, tarytum norint jas pašventinti. Cechai nešdavo vėliavas: vienas vyriausių miestelėnų su kontušu, su konfederate ant galvos ir skeptru rankoje rimtai ėjo pirma kunigo, liaudis paskui juos...⁸

Taigi, šventinės procesija užtrukdavo netrumpai. Kaipgi čia apsieiti be prekybos maistu, skanumynais, religine atributika? O juk reikia parvežti ir lauktuvių iš Vilniaus – „kermošavo“. Manoma, kad būtent iš šios bažnytinės šventės metu vykusios prekybos ir susiformavo didesnė mugė, miestelėnų meiliai pavadinta Kaziuku⁹.

PREKYMEČIO PLĖTRA

Pamažu komercinė šventės dalis vis plėtėsi. 1827 m. pirkliai gavo privilegiją per Kaziuką Katedros aikštėje rengti „jomarką“ – ilgesnį laiką, tris dienas trunkantį prekymetį. Pridygdavo palapinių, stoginių, prekystalių, – vilniečiai tuos laikinus įrenginius vadindavo „būdomis“. Kaip savo atsiminimuose rašo grafienė G. Puzinienė, jose turkai prekiaudavo skaromis, rusai – stiklu ir gelumbe, žydai iš Berdyčevo – saldumynais. Vienas pirmųjų Vilniaus fotografų Juozapas Čechavičius (1818–1888) užfiksavo įspūdingus mugės vaizdus: Katedros aikštėje tiesiog žmonių jūra banguoja.

1901 m. tuo pretekstu, kad aikštėje bus pastatytas paminklas Rusijos valdovei Jekaterinai II, mugė buvo iškelta į Lukiškių aikštę. Bet greitai nebetilpo ir ten, nes į „kermošių“ suvažiuodavo per 2400 vežimų iš aplinkinių kaimų ir visos Vilnijos¹⁰. Todėl leista prekiauti taip pat ir aplinkinėse gatvelėse. Prekybininkų „būdoms“ buvo paskirta visa Neries krantinė tarp Žaliojo ir Žvėryno tiltų, tarpais paliekant vietos karuselėms, šaudykloms, loterijoms ir įvairiems cirk atrakcionams.

Kuo Kaziukas skyrėsi nuo kitų mugių ir „jomarkų“? Pirmiausia, ryšiu su šv. karaliai Kazimiero kultu. Antra, pavasariška žmonių nuotaika, išreiškiama muzika, pokštais, pasižodžiovimais¹¹. Be manufaktūrinių ar fabrikinų gaminių, kurių atveždavo pirkliai, daugiausia buvo prekiaujama namudiniais valstiečių dirbiniais. Viskuo, ką kaimo vyrai gebėdavo pagaminti iš medžio ilgaisiais žiemos vakarais. Namudiniais verslais ir amatais Vilnijos krašto žmonės vertėsi nuo seno, nes iš žemės ūkio smėlingose dirvose prasigyventi nelengva. Tradicinė Kaziuko pasiūla – tai tvirti namų apyvokos daiktai: statinės, kubiliukai, geldos, duonkubiliai, sviestamušės, liepinės medui, gorčiai, pintinės ir krepšiai, įvairūs smulkūs baldeliai. Taip pat žemės ūkio padargų medinės dalys:

dalgiaškočiai, grėbliai, kinkymo lankai. Medžio tekintojai prekiaudavo verpimo rateliais, o pusbernai – drožtais šaukštais ir samčiais. Miesto žmogui irgi prirėkdavo medinių rakandų – juk gyventa „ūkiškai“. Miestelėnai patys kopūstus ir agurkus raugdavo, namuose skalbdavosi, vaikelius maudydavo. Net ir porą pokario dešimtmečių... Tad visokios talpos praversdavo, ką jau kalbėti apie krepšius, pintines. Kaziuko turgų labai pajvairindavo mediniai žaislai vaikams. Būdavo ir labai išmoningų, visaip judančių, veikiančių: drugeliai plasnėja mediniais sparneliais, šuneliai uodegas vizgina, meškutės malkas pjau-na. Žaislai – ryškiaspalviai, kaip tos garsiosios verbos. O berniukų akį ypač traukdavo mediniai arkliai: ir ant ratukų, ir ant lingių, įvairiai dažyti, kiti net oda aptraukti, su tikrais karčiais¹².

Kaziuko mugė, 2015 m.

Trumpai, bet išraiškingai mugę apibūdino Nobelio premijos laureatas rašytojas Česlovas Milošas, prisimindamas savo jaunystę Vilniuje: „Buvo noras ritualizuoti apeiginius mitus, Vilniaus legendas, kurias atrasdavo kai kurie Vilniaus miesto praeities tyrinėtojai. Be abejo, kai kurie apeiginiai rėmai jau egzistavo, pavyzdžiui, „Kaziukas“. Šventasis Kazimieras kovo ketvirtąją būdavo Vilniuje didžiulė šventė. Visas miestas eidavo į Lukiškes, kur valstiečiai net iš labai tolimų vietovių atveždavo parduoti savo prekių. Visų pirma medinius dubenis, šaukštus, įvairius namų reikmenis ir riestainius iš Smurgainių. Visa tai vykdavo, priklausomai nuo oro: arba ant ledo, arba sniego košėje. Dauguma, ypač iš kaimų, suvažiuodavo rogėmis. Nesuskaičiuojama prekydėžių ir vežimų daugybė – visa

12 Ten pat, s. 71–90.

8 Puzynina z Guntherow, G. W Wilnie i w dworach litewskich. Pamiętnik z lat 1815–1843. Wilno: J. Zawadski, 1928, s. 46.

9 Sužiedėlis, S. Šventasis Kazimieras. Kirchheim – Teck, 1947.

10 Charkiewicz, W. Kaziuk. // Slowo, 1937, Nr. 6, s. 2.

11 Malinowski, L. J. Wilenskie kiermasze. Bydgoszcz: Towarzystwo Milosnikow Wilna i Ziemi Wilenskiej. 2002, s. 173–176.

Vaistažolių pasirinkimas

Lukiškių aikštė jų pilna. Aikštę specialiai šiam tikslui laikydavo. Visus metus ji tarsi laukdavo šios šventės. Ko tik ten nebūdavo! Ten būtent mačiau būdelėse pardavinėjamas knygas apie Otoną ir Meluziną. Žinoma, pardavinėdavo balionėlius ir širdies formos meduolius. Tai buvo tos pačios šventės kasmetinis ir tikriausiai iš amžiaus į amžių einantis tęsinys¹³. Neklydo rašytojas – Kaziuko mugė tikrai turi galias istorines šaknis.

Nuo kovo ketvirtosios Vilnius šurmuliudavo 3–4 dienas, priklausomai nuo oro ir prekių gausos. 1928 m. Lenkijos Seimui netgi siūlyta kovo ketvirtąją Vilniuje skelbti nedarbo diena¹⁴. Tačiau, matyt, daugumos deputatų nepanorėta įtvirtinti krašto išskirtinumą – šventės regioniškas buvo pernelyg akivaizdus.

Sovietmečiu mugei teko susigūžti Kalvarijų turgavietėje, tuomet vadinta kolūkine arba Dzeržinskio. Tačiau Vilnijos krašto žmonės nepamiršo senosios tradicijos. Keletą dienų apie kovo 4-ąją būdavo galima stebėti nepaprastą prekybos pagyvėjimą, ypač atsiradusią gausią medinių daiktų pasiūlą. Palaipsniui muge susidomėjo jaunimas, pirmiausia kūrybinis, čia parduodamas savo gamybos papuošalus, pieštus atvirukus, švilpynes, dėdeles. „Atšilimo“ metais mugės garsas toli nuėjo; suvažiuodavo „neformalų“, dailės ir muzikos studentų iš Maskvos, Leningrado. Smagiai jie leisdavo laiką, kartu lyg atkurdami senąją mugės nuotaiką, – su kvieslių šmaikštumu, pardavėjų liežuvio miklumu. Kas beliko miesto valdžiai – tik palaikyti mugės kultūrinį vyksmą. Virš Kalvarijų turgavietės vartų kabindavo Kaziuko mugės iškabą, viduje būdavo surenčiama pakyla folkloro ansamblių pasirodymams.

13 Milosz, Cz. Gimtoji Europa, Vilnius: Baltos lankos. 2003, p. 24.

14 Klimka, L. Kaziuko mugė: Kaziukas' Fair, Vilnius: Etninės veiklos centras, 2009, p. 10.

Miestui Kaziukas sugrįžo tik 1989-aisiais, kai buvo leista prekiauti Vilniaus senamiesčio gatvėse ir aikštėse. 2001 m. mugės infrastruktūros tvarkymą miesto savivaldybė konkurso tvarka atidavė verslininkui Vyteniui Urbai, užėigo „Marceliukės klėtis“ šeiminkui. Jis pasirūpindavo mugės statiniais, atrakcijomis, apipavidalinimu. Tai daryti jam sekėsi neblogai, nes nestokoja išmonės ir humoro, be to yra sukaukęs didžiulę kolekciją senovinių technikos įrenginių. 2009–2010 m. mugės organizavimo teisę konkurse laimėjo firma „Conseptus“. Po to daug metų mugėje vėl šeiminkauja V. Urba.

Mugės lankytojų dėmesį patraukia amato technologijų, gamybos procesų demonstravimas; ar tai būtų kalvystė, ar puodų žiedimas, ar meninė medžio drožyba. Keletą metų prie rotušės būdavo įrengiama tarsi kokio miestelio amatų gatvikė. Taip pat meistrystė demonstruojama Tymo kvartale (senųjų vilniečių vadinamame Safjanikais, tarp Aukštaičių, Maironio ir Paupio gatvių), taip pat ir pačiame miesto centre, Odminių skvere. O prekyba vyksta nuo Vinco Kudirkos aikštės iki Tymo kvartalo ir Pilies gatvės iki rotušės. Prekystaliai tęsiasi per du kilometrus. Pilies gatvėje mugės įkarštyje žmogus prie žmogaus, sunku net prasilenkti, tarsi tais tolimesiais laikais šv. Kazimiero procesijai žygiuojant. Kas netelpa senamiestyje, gali prekiauti Gariūnų ir Kalvarijų turgavietėse, – ir ten Kaziukas. Geriausiems tautodailininkams ir sertifikuotiems tradicinių amatų meistrams prekybos vietos išskiriamos Gedimino prospekto pradžioje. Be Lietuvos amatininkų ir tautodailininkų, į kvietimą dalyvauti mugėje su savo gaminiiais mielai atsiliepia meistrai iš Latvijos, Estijos, Lenkijos, Baltarusijos. Manoma, kad mugės lankytojų, vilniečių ir miesto svečių skaičius artėja prie pusės milijono.

TRADICINĖS LAUKTUVĖS IŠ KAZIUKO

Ką gi iš mugės parveždavo „kermošavo“? Būtinai meduolį – „Kaziuko širdį“. Galima būdavo rinktis įvairiausių dydžių ir spalvų: rudos – su medumi, baltos – su mėtomis, rausvos – su spanguolėmis. Arba galima nusipirkti su įrašytu mylimosios ar mylimojo vardu. Žinoma, jeigu jis nėra labai retas. Maža to, būta ant meduolių ir ilgiausių įrašų su gražiais palinkėjimais bei meilės prisipažinimais. Prieškario mugės metraštininkai užfiksavo juos; štai keletas tokių: „Uogele, priimk mano širdį“, „Neturiu aukso, savo širdį dovanuju“, „Pasakyk, mieloji, ar galiu pasibelsti į Tavo širdį?“, „Ilgiauosi, pasakyk ar būsi mano?“, „Tu man vienintelė!“, „Bučiuok mane“¹⁵. Meduolius Vilniuje kitados kepėdavo rusų sentikiai, vėliau jų meną perėmė 1672 m. įkurtas bandelių kepėjų cechas¹⁶.

15 Malinowski, L. J. Wilenskie kiermasze // Wilno-Wilenszczyzna jako krajobraz i srodowisko wielu kultur. Bialystok, 1992, s. 133–186.

16 Morzy, J. Geneza i pozwoj cechow wilenskich do konca XVII w. // Zeszyty naukowe uniwersytetu im. A. Mickiewicza: Historia. Poznan, 1959, z. 4, 36–38.

Niekur kitur nerasite tokios tradicinių prekių gausos kaip Kaziuko mugėje. 2015 m., Vilnius. Nuotr. V. Jocio

1940-ųjų mugėje su grupe kauniškių kultūrininkų apsilankęs garsusis mūsų etnografas Balys Buračas laikraštyje „Mūsų rytojūs“ rašė: „Žymiausia Kaziuko mugės prekė – tai širdelės. Pažymėtina, kad Vilniaus širdelės neveltui mugėje turi garbingą vietą ir gerą pasisekimą, nes jos padarytos tikrai gražiai. O tų širdelių buvo įvairių įvairiausių. Vienos iškeptos iš paprasto pyrago, aplaistytos cukrinėmis gėlėmis ir meilės žodeliais, kad net saldu ir miela pažiūrėti, kitos – iš balto pyrago, dažais išrašinėtos, kaip išsiuvinėtos. Buvo taip pat gražiai išsiuvinėtų audeklinių širdelių, išpjaustytų iš medžio, gėlėmis išdažytų“¹⁷.

Retas kas iš mugės grįždavo be virtinės riestainių ant kaklo. O skaniausi – iš Smurgonių miestelio. Kokių tik nori: su aguonomis, juodgrūdžiais, garstyčiomis, saldiesiems. Į mugę atveždavo jų kalnus, kažkada net valtimis Nerimi atplukdydavo. B. Buračo vėlgi pastebėta: „Kaziuko mugė

stebino visus riestainėlių gausumu. Negalima buvo nė suskaičiuoti, kiek vežimų ir stalų su būdelėmis riestainėlių žagais apkrauta stovėjo. Anot vieno pardavėjo, jeigu visus šios mugės riestainėlius ant virvelės suvertum, virtinė būtų nuo Vilniaus iki Kauno. Tačiau ir pirkėjų netrūko: jau trečią mugės dieną buvo belikę tik porą stalų su keletu virtinėlių palaikių riestainėlių. Seniau gerą vardą turėjo tik Smurgainių riestainėliai. Kadangi dabar Smurgainys liko rusų valdžiai, gerai sekėsi ir Vilniaus riestainėlių kepėjams. Tačiau pardavėjai dar senu įpratimu tebešaukė pirkėjus prie Smurgainių riestainių.“

Smurgonių (gudiškai: Smurgainiai) miestelis garsėjo dar ir meškų dresavimo mokykla, įkurta kunigaikščių Radvilų. Ten išdresuotus žvėris parduodavo čigonams ar keliaujantiems cirkininkams. Nei viena mugė neapsieidavo be meškų šokdinimo. O Žemaitijoje, kaip liudija vyskupo Motiejaus Valančiaus 1847 m. ganytojiškas laiškas, meškos dalyvaudavo namų šventinimo apeigose. Štai iš kur vienas svarbiausių Užgavėnių persirengėlių personažų! Senieji vilniečiai prisimena posakį apie kokį niekam netikusį jaunikaitį: „Tam tai tik Smurgonių akademijoje mokyti...“

17 Buračas, B. Ką mačiau Vilniuje Kaziuko mugėje // Lietuvos kaimo papročiai, Vilnius: Mintis, 1993, p. 461–462.

SENŲJŲ TRADICIJŲ GAIVINIMAS TARPUKARIU

1935 m. senąsias šventės tradicijas prisiminė studentija. Susirinkę išvakarėse prie Šv. Kazimiero bažnyčios, linksmu karnavaliniu būriu jie patraukė į Lukiškių aikštę¹⁸. Priekyje ėjo šaukliai su fanfaramis, už jų – persirengę istoriniais pirklių ir karių kostiumais. Iš paskos – vežimai su Vilniaus firmų, prekybinių atstovybių reklama, produkcijos pavyzdžiais ir kt. 1937 m. eisena organizavo „Liutnios“ teatro artistai; joje buvo pavaizduotas atsiveikimas su žiema, išvežant Šaltį ir Gripą. Dar spalvingesnę procesiją surengė Menų fakulteto studentai 1938 m. – su Šv. Kazimiero statula, mugės simbo-

Po Kaziuko mugės vėliava tuometinis Vilniaus meras Artūras Zuokas, žemės ūkio ministrė Virginija Baltraitienė, 2015 m. Nuotr. V. Jocio

liais – didžiulėmis „Kaziuko širdimis“. Tada pirmą kartą per Kaziuką pasirodė ir Vilniaus verbos, vadintos tuomet „palmomis“, – jomis vietoj popierinių lelijų buvo apkaityti procesijos vežimai.

Dar įdomu, kad mugės metu studentai rodydavo „Šėpos“ marionėčių teatro spektaklius – aktualias politinio ir akademinio gyvenimo parodijas. Stepono Batoro universitete Kazimierinių išvakarėse ruošti ir moksliniai skaitymai, kuriuose kalbėta apie šv. Kazimiero kultą, šventės tradicijas bei jų istorinę reikšmę. Laikraštyje „Slowo“ būdavo spausdinamos Kaziuko šventės programos. Kiekvienoje jų nurodyta mugės kvieslių eisena ir kokiose gatvėse galima ją sutikti. 1935 ir 1936-aisiais kviesliai žygiavo nuo Šv. Kazimiero bažnyčios pro Katedros aikštę iki Lukiškių aikštės. Kitais metais nuspręsta suvaidinti žiemos ir pavasario kovą, tad eisena pasidalijo į dvi grupes. Vieni žygiavo nuo Rotušės Didžiąja ir Pilies gatvėmis iki Katedros aikštės; kiti – Uosto ir Mickevičiaus gatvėmis (dabartinėmis Pamėnkalnio ir Gedimino prospektu), taip pat iki Katedros aikštės, kur ir įvyko „mūšis“. Tada abi grupės kartu nužygiavo į Maršalo Pilsudskio aikštę (dabartinę Lukiškių). Tų metų šventės programa apskritai buvo turininga: Linininkų draugija surengė linų pluošto apdorojimo demonstraciją, aikštėse grojo kaimo kapelos iš Mickūnų ir Rudaminos valsčių, dainavo chorai, žygiavo kariniai orkestrai. Ir meniniu mugės apipavidalinimu buvo pasirūpinta: eisena vėliavomis ir stilizuotomis lėlėmis su tautiniais kostiumais papuošė Vilniaus universiteto Menų fakulteto absolventai. Kompozitorius Tadeušas Šeligovskis parašė proginį himną pavasariui. 1938 ir 1939 m. eisenos apsuoko ratą: prasidėjusios Barbaros Radvilaitės gatvėje, žygiavo pro Katedros aikštę, Gedimino prospektu iki Lukiškių, tada vėl prospektu, Vilniaus ir Vokiečių gatvėmis iki Rotušės aikštės, Didžiąja ir Pilies – iki katedros. Studentai tais paskutiniaisiai ikikariniais metais pavakare surengė atskirą korporantų maršą Vilniaus senamiesčio gatvelėmis bei prospektu.

Kaziuko mugėje gali įsigyti naminės duonos, ko gero, iš visų Lietuvos etnografinių regionų. 2015 m., Vilnius. Nuotr. V. Jocio

Širdies formos meduoliai „Kaziuko širdys“. 2015 m., Vilnius. Nuotr. V. Kandrotė

18 Pochod propagandowy na plac Lukiski // Slowo, 1935, Nr. 62, s. 3.

Mugėje įsigyta žąselė prieš šimtmetį gal nieko nebūtų nustebinusi, bet šiandien – tai jau itin originalus pirkinys. 2015 m., Vilnius. Nuotr. V. Jocio

APIE KAZIUKO LINKSMYBES

Ko jau ko, bet liaudiško humoro ir muzikavimo Kaziuko prekyvietėse nestokota. Net nepaisant to, kad gavėnios metas. Štai B. Buračas etnografo žvilgsniu pastebėjo: „Medinių lumzdelių pardavėjas, linksmas dzūkas, tris dienas lumzdeliu linksmino mugės lankytojus ir išpardavė visus savo darbo muzikos instrumentus. Kitas panašus muzikantas turėjo didelį pasisekimą su savo gamybos vaikiškais smuikeliais. Gal kiek menkesnę paklausą turėjo medinės akėčios, kurios priminė priešistorinius laikus, nes jos padarytos vien iš medžio lazdelių, suraišiotų vytelėmis, ir medinių kuolų. Tokių akėčių buvo bent keletas ir labai pigios – tik 10 litų. Šiauliuose tokios akėčios muziejuje padėtos po stiklais kaip didžiausiai retenybė. Reikia nepamiršti būdingų Vilniaus verbų, kuriomis puošėsi visa Kaziuko mugė, o grįžtantys iš Vilniaus kauniečiai parsivežė jų bent po keletą. Nemažą pasisekimą turėjo ir medinės gėlės, padarytos iš įvairiomis spalvomis nudažytų obliuotų medžio drožlių. Vilniškės lėlės, vaizduojančios Vilnijos kaimo tipus, galėtų rasti gerą rinką ir užsienyje, nes tikrai kruopščiai padarytos. Vilniaus lėlės vaizduoja įvairius ūkio darbus ir kaimo papročius.“

Prieškariu mugėje sukinėdavosi pora baltųjų „lokių“, ieškodami, kas nori su jais apsikabinęs nusifotografuoti, o norinčių netrūkdavo. Mūsų dienų Kaziuke persirengėliai meškomis reklamuoja parduodamą medų.

Aštraliežuviai Vilniaus žurnalistai, spaudoje aprašinėdami mugės nutikimus, dialogus pateikdavo vietine – „tuteišų“ kalba, kurioje apstu ir lietuviškų, ir žydiškų, ir gudiškų žodelių žodelyčių. Dabar tai mokslininkams įdomi medžiaga sociolingvistiniams procesams Vilnijoje nagrinėti. Pavyzdžiui, netgi šventąjį karalaitį vietiniai vadino „swianty Kazimierz“, o vienas svarbiausių prekyboje žodžių „siulyti“ lygiai taip ir skambėjo. Tikras Kaziuko „kalbos perlas“ – tokia frazė: „Pošla na Kaziuka, kupila viščiuoką. Ni spieva, ni gieda, tčeba papjauti...“

Kiekvienų metų šventės programoje prieškariu būdavo įrašyti humoro bei literatūrinės kūrybos vakarai. Pabrėžiama, kad tai esą regioninės kultūros renginiai. Pavyzdžiui, 1937 m. pirmoje vakarėlio dalyje buvo atliekami XIX a. pabaigos kupletisto Artūro Bartelso kūriniai, o antroje – linksmą vietinį folklorą žarstė miesto teatrų artistai, apsirengę liaudiškais drabužiais. Tokių smagių vakaronių labai trūksta dabartiniam Kaziukui.

MUGĖS ATEITIS PERSPEKTYVOS

Mūsų dienomis Kaziuko mugė yra tarsi visos Lietuvos tautodailininkų ir tradicinių amatų meistrų suvažiavimas. Jų dirbiniais išlaikoma senoji tradicija ir įliejama kūrybiško savitumo, individualumo. Kasmet galima rasti naujų originalių gaminių rūšių; kyla ir bendras meninis lygis. Gerai, kad į mugę su savo gaminiiais kviečiami kaimyninių šalių tautodailininkai; įdomu jų darbus palyginti su mūsų. Tačiau mugės ateitis vis tik kelia nerimą: prekiaujančiųjų daugėjant, šurmulio, linksmybių, muzikos – mažiau. Nebeliko pastaraisiais metais gatvės vaidintojų, mažai tesigirdi folkloro kolektyvų, kaimo kapelijų. Būtent tuo reikia pasirūpinti, o kartu daryti įtaką liaudies meno raidai, išgryninant formas, išvengiant niekdirbių – toks turėtų būti etnokultūrą sostinėje globojančių institucijų uždavinys. Tradiciniai amatai – viena svarbiausių lietuvių etninės kultūros sričių, beje, turinti geriausias perspektyvas išlikti ateityje, globojant Tautinio paveldo produktų įstatymui. Kaziuką sertifikuoti kaip tradicinę Lietuvos mugę bus galima tik tada, kai bus atskirta ta jos dalis, kurioje prekiaujama ekspertų įvertintais dirbiniais. Tai padaryti nėra sunku ir artimiausiu metu.

Šimtmetinių tradicijų „kermošius“ tikrai gali ir net privalo tapti europinio masto įvykiu. Pastarųjų metų pastangos tvarkyti mugės infrastruktūrą davė akivaizdžių pozityvių rezultatų. Galima pagirti Tymo kvartalo įsisavinimą, Vilniaus etninės kultūros centro ir Dailių amatų

asociacijos rengiamą spalvingą meistrų eiseną, sukurtą šventės logotipą. Tačiau mugė iš esmės liko komerciniu renginiu, ji dar netapo tikru kultūros reiškiniu. Nepasiektas netgi prieškario mugės skambesys... Žingsniai šia linkme turėtų būti tokie: istorikai ir etnografai turi detaliau ištyrinėti šios šventės tradicijas, amatų paveldą, propaguoti tai žiniasklaidoje, skelbti mokslo darbuose; etnokultūrinės veiklos organizacijos – parengti šventės renginių planą: turi vykti gaminių konkursai, parodos ir jų aptarimai, folkloro kolektyvų koncertai, gatvės vaidinimai, lėlių ir „Šėpos“ teatrų pasirodymai, cirko atrakcijos, karnavalinės eisenos, šmaikštuolių varžytinės. O mugę būtų galima suskirstyti Lietuvos etnografiniais regionais: vienoje aikštėje – žemaičių tautodailė, kitoje – pintinės dzūkiškiems grybams, trečioje – aukštaitiški marginiai, o aplink rotušę – Vilniaus krašto meistrų dirbiniai. Tik išplėtojus reginių ir pramogų dalį, galima tikėtis dar daugiau mugės lankytojų ir užsienio turistų. Vilnietiškas Kaziukas yra geriausia proga parodyti liaudiškąsias tradicijas, Lietuvos etninį savitumą.

IŠVADOS

Kaziuko mugės ištakos sietinos su šventojo karalaitį Kazimiero garbei nuo 1604 m. rengiamomis bažnytinėmis procesijomis, kurių metu vykdavo prekyba devocijonalijomis bei lauktuvių saldumynais. 1827 m. suteikus mugei trijų dienų privilegiją, komercinė dalis smarkiai išaugo; kartu nutolta nuo bažnytinės šventės esmės. Didelė pavasarinė Vilniaus šventė – gera proga aplinkinių skurdžios žemės kaimų valstiečiams bei amatininkams realizuoti žiemos metu pagamintus tradicinių amatų dirbinius. Kaziuko mugė tapo Vilnijos krašto etninės kultūros savastimi; joje iki XX a. antrosios pusės daugiausia būdavo prekiaujama mediniais namų apyvokos reikmenimis ir vaikų žaislais, o tradicinės lauktuvės iš Kaziuko – Smurgonių riestainiai ir meduoliai „Kaziuko širdys“. Mūsų dienomis Kaziuko mugėje dalyvauja visos Lietuvos tautodailininkai ir tradicinių amatų meistrai, taip pat gausėja svečių meistrų iš kaimyninių šalių.

Vilniaus Kaziuko mugė, puoselėdama keletą šimtmečių tradiciją, teikdama tradicinių amatų ir tautodailininkų kūrybos dirbinius, vaišindama kulinarinio paveldo valgiais, turi visas prielaidas tapti europinio lygio turistine atrakcija.

Vienas ryškiausių Verbų sekmadienio ir Kaziuko mugės akcentų – verba. Nuotr. L. Klimkos

ETNOKULTŪRINIO SAJŪDŽIO IR TRADICINIŲ ŠVENČIŲ RAIDA

NIJOLĖ BALČIŪNIENĖ

Etninės kultūros globos tarybos narė, Lietuvių etninės kultūros draugijos pirmininkės pavaduotoja,
el. p. balciunienenijole@gmail.com

Rasų (Joninių) šventė Verkiuose. Apie 2010 m., Vilnius. Nuotr. iš autorės albumo

Prieš 46-erius metus jaunimas susibūrė į etnokultūrinį sąjūdį, kuris reiškėsi žygeivių, ramuviečių ir folklorinių judėjimais. Vėliau šie nesovietinės visuomenės sambūriai įsiliejo į Sąjūdžio ištakas. Remdamasi amžininkų interviu ir kitais sociologiniais tyrimais, tai patvirtina prof. A. Ramonaitė (Ramonaitė 2011).

RYŠKI TAUTINIO SAMBŪRIO PRADŽIA VILNIAUS UNIVERSITETE

Tik pradėjusi mokytis Vilniaus universiteto Gamtos mokslų fakultete 1967 m. rugsėjį perskaičiau skelbimą, kad norintys keliauti ir pažinti Lietuvą kviečiami ketvirtadi-

nį ateiti į Turistų klubą. Ten sutikau pagrindinį žygių po Lietuvą organizatorių Tada Šidiškį, su kuriuo artimiausią savaitgalį geležinėmis veltimis plaukėme Lakajų ežerais. Taip prasidėjo penkerius metus trukęs vienas ilgas žygis per Lietuvą pėsčiomis, slidėmis, veltimis, vėliau baidarėmis. Ilgaisiais savaitgaliais bėgdavome iš sovietinių eitynių ir lankėme Gudijos (Baltarusijos), Karaliaučiaus lietuvių salas, o per atostogas keliavome į Uralą, Chibinus, Karpatus, Pamyrą ar Amūro–Usūrijos taigą. 1969 m. buvo oficialiai įkurtas Vilniaus kraštotyros klubas „Ramuva“, Vilniaus universiteto Žygeivių klubas ir liaudies dainų klubas (vėliau „Raskila“). Gamtos mokslų fakultete 1968 m. pabaigoje įkūrėme Žygeivių sekciją ir pavadino „Gabijos“ vardu, man teko garbė

būti pirmąja „Gabijos“ pirmininke. Gamtos mokslų fakulteto koridoriuje pakabinome „Gabijos“ stendą, į kurį po kiekvieno savaitgalinio žygio segėme vis kitas nuotraukas su trumpais aprašymais apie aplankytas vietas, sutiktus žmones. Prodekanė mus „auklėjo“, dažniausiai mane ir kurso draugą Joną, kad nedainuotume žygiuose partizaninių dainų, kad nerengtume senovinių švenčių, kad būtina dalyvauti tarybiniuose paraduose ir pan. Žygeivių veikla sovietinės valdžios atstovams kėlė susierzinimą, ne kartą mus vežė tiesiai iš paskaitų į rūmus po Tauro kalnu, tardė, tačiau žygeivystės idėjų nepavyko sustabdyti, net uždraudus oficialų klubo pavadinimą. Tūkstančiai tautiška susipratusių jaunų žmonių keliavo po dar gyvų tradicijų kaimus, pasklido po piliakalnius, pilkapynus, ažuolynus, iš senolių mokėmės senųjų dainų, ratelių, gilinomės į kalendorinių švenčių tradicijas, rengėme vakarones. Mokėmės to, ko nemokė mokyklose. Populiarėjo kompleksinės etnografinės ekspedicijos, kurios dažnai baigdavosi pasidainavimais, gegužinėmis, pokalbiais, kurių nebuvo sovietinėje švietimo sistemoje.

Nijolė Balčiūnienė su Jonu Trinkūnu ant Pūčkorių piliakalnio. Apie 2011 m., Vilnius. Nuotr. iš autorės albumo

ETNOKULTŪRINIO SAJŪDŽIO IMPULSAS KERNAVĖJE

Etnokultūrinio sąjūdžio plėtrą ypač paskatino 1967-ųjų metų Rasų šventė Kernavėje, kurią įžiebė Indijos bičiulių draugija – J. Trinkūnas, A. Gudelis, V. Bagdonavičius ir daugelis kitų. Tie patys žmonės buvo ir „Ramuvos“ pradininkai. Rasų šventė kasmet sutraukdavo vis daugiau jaunimo iš visos Lietuvos. Kupoliavimo paslaptis, negirdėtų dainų prasmė, vainikų plukdymo ir paparčio žiedo slėpiniai... Norėjosi prie visko prisiliesti ir tarsi iš šaltinio gurkštelti iš protėvių dvasios aruodų. Supratome, kad tose dainose, kurių neleido mums dainuoti, šventės papročiuose (vartai-kupolė-vainikas-ugnis-piliakalnis-ažuolas-upė-

saulė) slypi labai gilus protėvių išmanymas, kad yra kita Lietuva, kurios nepažįstame. Kartu su jaunimu Kernavėje dalyvavo to meto iškilūs kultūros žmonės (E. Šimkūnaitė, N. Vėlius, A. Poška, Č. Kudaba...), Rasų šventė tapo šviestuomenės, to meto tautiškos inteligentijos švente. Didelį įspūdį per pirmąsias Rasų šventes paliko stipriu balsu vingiuojamos dar negirdėtos V. Janulevičiūtės-Povilionienės giesmės. Ji mokėjo daug senųjų dzūkiškų dainų ir paskatino mus, žygeivius, mokytis kalendorinių švenčių dainų, iki šiol pamenu kaip atsišaukė jos atliekama daina „Oi ant kalno ant aukštojo...“. Greitai išmokome šią dainą ir visuose žygiuose ant piliakalnių būtinai ją dainuodavome. Rasų šventės proveržio sovietinis režimas nepajėgė sustabdyti, ji gaivališkai plėtėsi, draudimai ir persekiojimai Kernavėje

Rasų šventė Verkių parke. Apie 2010 m., Vilnius. Nuotr. iš autorės albumo

Žygeiviai baigia pilti Stepono Dariaus atminimui skirtą pilkapį, skulptorius kala užrašą. 1969 m., Klaipėdos r., Dariškės k. Nuotr. iš autorės albumo

paskatino rengti šventę mažais būreliais kasmet vis kitoje vietoje. Tuo pačiu metu „prikėlėme“ dar vieną kalendorinę šventę, 1969 m. ramuviečiai ir žygeiviai Karmazinių slėnyje paminėjo senovines Ilges, arba Vėlines, kitais metais spalio pabaigoje žygiavo į Poškonių, Rykantų ir kitus pilkapius.

ŽYGEIVYSTĖS PRIESAKAI

Žodis „žygeivis“ mums buvo labai brangus, jis turėjo prasmę ir turinį. Drąsiai skelbėme, kad nenorime būti panašūs į „tarybinį turistą“, kuris geria, rūko, yra prisitaikęs prie tuometės ideologijos. Mes buvome kitokie, viena iš žygeivio nuostatų buvo – žygiuose nė lašo alkoholio, o žygeivio atmintinės (priesaikos) pirmieji žodžiai apibrėžė tikslus: „Nė vieno žygio be konkretaus tikslo“. Šią priesaiką pirmieji žygeiviai priėmė prie senųjų Dūkštų ažuolų, buvo pašventinti upelio vandeniu. Visi tikslai buvo nukreipti pažinti savo šalį, jos etnokultūrinius klodus. Tad per visus 5 studijų metus savaitgaliai buvo skirti pažinti Lietuvą ir etnines Lietuvos žemes: pėsčiomis, valtimis, slidėmis, dviračiais, traukiniais. Gamtoje ieškojome stambiausių ažuolų, aukščiausių piliakalnių, upelių ištakų, versmių, kalbinome kaimo žmones, ką jie mena, kokias legendas, dainas, šokių, kaip senoviškai švenčia šventes. O priimdavo mus nuoširdžiai, ant šieno pakviesdavo pernaktoti, neretai ir šiltu pienu pavaišindavo. Nebijojo tada kaimo žmonių keliaujančių studentų. Mes irgi buvome kitokie: žygiuose dainuodavom ir šokdavom, linksmi būdavom ir negerda-

vom nė lašo alkoholio, padėdavome kaimo žmonėms kokią darbą nudirbti. Į kuprines įsidėję lietuviškų knygų lankėme Gudijos lietuvius. Pamenu, kaip dieną Pelesos krašto šviesuolei M. Kruopienei bulves kasėme, o vakare klausėmės jos išgyvenimų, kad Pelesos bažnyčia paversta sandėliu, kad nėra lietuviškos mokyklos, apie nuverstus kryžius ir kopyltstulpius. M. Kruopienė savo knygoje „Pelesos Radasta“ (Kruopienė 2004: 23) mini Vilniaus universiteto studentų apsilankymus: „Lanko svečiai iš Vilniaus, žygeiviai“. Tokie susitikimai abiem pusėm buvo reikalingi. Iš Lietuvos atvykęs jaunimas, mokytojai, prof. T. Ivanauskas skatino M. Kruopienę tempti lietuviybės vežimą (kaip ji pati sakydavo). Ji buvo mums atplėštųjų etninės Lietuvos žemių stiprybės pavyzdys. Tiesiog stebina faktas, kad 1963 m. M. Kruopienė kartu su prof. T. Ivanausku bei Girių kaimo (Gervėčių parapija) lietuviu J. Valeika nuvežė į Maskvą 2000 asmenų prašymą, kad Pelesos ir Gervėčių lietuviški kaimai būtų prijungti prie Lietuvos.

Juk pažinti savo tautos praeities etnokultūros klodus yra didelė laimė ir turtas.

ŽYGEIVYSTĖS KULMINACIJA

Buvome jauni, ambicingi ir drąsūs. Kai sužinojome, kad ruošiamasi panaikinti Dariaus ir Girėno tėviškių atminimą, ėmėmės veiksmų. Tai įvardyčiau kaip Žygeivių veiklos kulminacija. Buvo 1969-ieji, gegužės 8–9 d.

Renginio dalyviai prie naujai pastatyto paminklo Stasiui Girėnui. 1969 m., Šilalės r., Vytogalos k. Nuotr. iš autorės albumo

Vėlinių metu prie pilkapių. 2010 m., Vilnius. Nuotr. iš autorės albumo

vyko renginiai, skirti S. Dariaus ir S. Girėno žygdarbio 36-osioms metinėms paminėti. Mes, studentai, nebijodami aplink slampinėjusių saugumiečių, saujomis supylėme milžinkapį tautos didvyriams, sutvirtinom sodybos pamatus, prikalėme atminimo lentą, į pilkapyje įstatytą vamzdį įdėjome „Lituanicos“ nuolaužą ir atminimo

laišką ateities kartoms. Saugumiečiai įsiuto ir netrukus uždraudė žygeiviams oficialiai vadintis Vilniaus universiteto Žygeivių klubu, tačiau Gamtos mokslų fakultete Žygeivių sekcija, nepaisydama persekiojimų, nešiojo garbingą „Gabijos“ vardą dar ne vieną dešimtmetį. „Gabijos“ emblemas siuvome ant kuprinių, ant brezentinių „šturmuočių“ rankovių, leidome standą, vedėme geografų metraštį. Mums, gamtininkams, buvo lengviau, nes mus palaikė garsūs profesoriai V. Chomskis, A. Basalykas, Č. Kudaba.

DAIŪ LOBYNAI IŠ SENOLIŲ LŪPŲ

Sparčiai kūrėsi ir kiti žygeiviškos pakraipos klubai „Ažuolas“, „Ažuolynas“, „Aitvaras“, „Pilėnai“, pirmieji folkloro ansambliai. Pamenu, kokia pilnutėlė buvo Mokytojų namų didžioji salė, kai apie 1970 m. joje užgiedojo Žiūrų kaimo dainininkės, koks saldus jausmas apimdavo klausantis M. Matkevičiaus, P. Zalansko, J. Averkos dainų. Liaudies dainų klubas (vėliau „Raskila“) buvo pirmasis savaiminis etnokultūrinis susibūrimas, kilęs iš žygeiviškos „filosofijos“. Žygiavome po Lietuvos kaimus ir dainavome. Senovinės dainos mus jungė, dainomis mes išreiškėme kitokią pasaulėžiūrą, tomis dainomis tarsi reiškėme priešišku- mą sovietams, tarsi atskyrėme save nuo komjaunuoliškoms vertybėms ištikimo jaunimo. Mums nelipo prie širdies tarybinės propagandinės dainos, todėl mokėmės prasmingų senovinių giesmių, vakarojimo ratelių, žaidimų. R. Matulis

Savaitgalinių žygių dalyviai Markučių parke, atokvėpio minutę šokio sukuryje. 2008 m., Vilnius.
Nuotr. iš autorės albumo

subūrė mus, pasivadino me maloniam liaudies dainų klubui. Iš pradžių buvome maloniai priimti į Profsąjungų rūmus, mums skyrė patogią dainavimo salę, o vėliau kelis kartus perkėlė vis į mažesnę kambarį, teko dainuoti ant laiptų ir ant Taurų kalno. Išvartytas iš Profsąjungų rūmų klubas vis keitė pastogę, buvo metas, kai dainuoti rinkdavomės įvairiose salėse ar kieno nors bute. Gilinomės į tą kultūrą, kuri buvo nepriimtina tarybų valdžiai, todėl klubo veikla buvo ribojama. Dainų prasmę mums aiškino E. Šimkūnaitė, mokė prof. J. Čiurlionytė. Liaudies dainų klubas skyrėsi nuo folkloro ansamblių, mes nerengėme koncertinių programų, nelipome į scenas, gilinomės ir šventėme beveik visas kalendorines metų šventes, dažnai lankėme Rytų Lietuvos mokyklas, Karaliaučiaus, Gudijos lietuvių bendruomenes. Etnokultūrinio sąjūdžio lyderiai buvo sekami, juos vežė į tardymus, saugamas savo agentus infiltruodavo žygiuose, renginiuose, studentų bendrabučiuose. Esu įsitikinusi, kad šie judėjimai, įsilieję į bendrą Lietuvos šviesuomenės taikiąją rezistenciją prieš nutautinimo siekius, atėjo iki Atgimimo laikų.

ŽYGEIVYSTĖS TRADICIJOS TĖSIASI

Šiandien miesto žmogui sunkiau suvokti senųjų švenčių grožį. Tradicinės šventės mažesniuose sambūriuose švenčia folkloro kolektyvai, kaimų bendruomenės, buvę ir esami žygeiviai, romuviečiai. Kultūros darbuotojams ir etninės kultūros puoselėtojams nelengva derinti tradicinės šventės turinį su pasikeitusia gyvenamąja aplinka. Jau penkiolika metų organizuoju vilniečiams kalendorines šventes gamtoje, natūraliame Vilniaus kraštovaizdyje. Didžiausio susidomėjimo sulaukė Rasų šventė Verkių parke, Pavasario lygiadienis prie Pūckorių pilia-

kalnio ir Vėlinės ant Rokantiškių pilkapių. Žygeivystės ir etnokultūrinės tradicijos gražiai skleidžiasi sekmadieniais pažintiniuose pėsčiųjų žygiuose, į kuriuos susirenka keli šimtai vilniečių. Su žygeiviais atkeliauju į Vėlines, Pavasario lygiadienį, Gegužines. Manau, kad miesto žmogus gali ir turi švęsti senovines šventes gamtoje. Dažnai šalia ar pakraštyje miesto (rajono) yra tinkama vieta sutikti kalendorinės šventės virsmą. Švęsdami jas jaučiamės tvirtesni savo dvasia ir su koku pavydu į mus žiūri tos tautos, kurios nėra išsaugojusios savo protėvių dvasinio palikimo. Šių dienų jaunimo sąmoningumas turėtų būti grindžiamas supratimu, kad lietuvių tautos istorinis ir kultūrinis paveldas yra gana originalus ir turtingas. Kaip pavyzdys gali būti Lietuvos piliakalniai, kurių suskaičiuojama arti dviejų tūkstančių. Dauguma jų buvo supilti (VII–XI a.) kaip gyvenvietės (teritorinės bendruomenės) sakralinio (apeiginio) susibūrimo centrai. O kur dar užrašytų dainų gausybė, audiniuose ir medyje įkūnyti tautos raštai, seniausioji Europoje kalba, kuria niekada nebuvo nustoję lietuviai kalbėti, kad ir kokie laikai buvo. Šiandien esame laisvi ir visko turintys, tačiau tvirti ir laimingi jausimės tada, jei ir toliau puoselėsime savo senąsias tradicijas, perduosime iš kartos į kartą savo etninę identitetą.

Literatūra

1. Sąjūdžio ištakų beiškant: nepaklusniųjų tinkliaveikos galia, mokslinės redaktorės Jūratė Kavaliauskaitė ir Ainė Ramonaitė, Vilnius, 2011.
2. Marija Kruopienė. Pelesos Radasta. Istoriniai-etnografiniai memuarai. II d. 1956–2003, Vilnius, 2004, p. 23.

KALĖNDORINĖS ŠVENTĖS VILNIAUS MIESTE – MODERNUMO IR ARCHAJIŠKUMO SAŲVEIKOS PATIRTIS

MILDA RIČKUTĖ

Vilniaus etninės kultūros centras, el. p. milda@etno.lt

ANOTACIJA

Straipsnyje pristatomos kalendorinės šventės, rengiamos Vilniaus mieste. Siekiama pateikti švenčių specifiką, ją lėmusias priežastis ir šiuolaikiškumo poveikį realioms švenčių tradicijoms. Atskirai aptariamos Vilniaus etninės kultūros centro rengiamos kalendorinės šventės: Užgavėnės, Pavasario lygiadienis, Velykos, Žolynų turgus (Rasos), Rudens lygiadienis, Vėlinės, Adventas. Atkreipiamas dėmesys į miesto ir kaimo švenčių vaizdavimo ypatumus, jų kaitą keičiantis realaus gyvenimo aplinkyboms.

Kalendorinės šventės yra svarbi kiekvienos tautos kultūros dalis. Šių švenčių simboliai, jų prasmė ir šventimo ypatumai jungė žmones bendram siekiui paveikti gamtą jų gerovei. Kalendorinių švenčių šventimo būdai, jų simboliai ir prasminiai akcentai rutuliojosi per ilgus šimtmečius, laikui

bėgant jie kito ir dar vis kinta: vieni nunyko, kiti neatpažįtamai pakito, atsirado naujų. Švenčių kitimą lemia įvairios priežastys: nebeaktualios šiais laikais tampa senosios švenčių prasmės, ritualai virsta papročiais, formuojamos naujos švenčių prasmės. Lietuvių kalendorinių švenčių ypatumų formavimuisi nemažą vaidmenį vaidina ir asmenybių raiška, specifinių socialinių institucijų įtaka, žiniasklaida, nes ji formuoja požiūrį, kaip turi ar neturi būti daroma.

Vis dėlto reikia galvoti apie naujas prasmes, o sykiu – ir formas, ypač kai kalbame apie kalendorinių švenčių rengimą mieste.

UŽGAVĖNĖS

Užgavėnės pasaulyje žinomos jau labai seniai. Nors Užgavėnių karnavalai šiandien vėl populiarūs visoje Eu-

Užgavėnės. Nuotr. E. Skipario

ropoje, tačiau artimiausi mums savo esme, prigimtimi ir paskirtimi šios šventės atitikmenys yra slavų kraštuose: Lenkijoje – „Zapusty“, Ukrainoje – „Pušena“, „Kolodij“, Rusijoje – „Maslenica“, „Miasopust“, „Syrnaja nedelia“, Bulgarijoje – „Syrny zagovelki“, Serbijoje – „Bela“ („Syrna“, „Syroposna“) „Maslenica“ ir t. t.

Pasak prof. Rimanto Balsio, šių tautų šventės pagrindas – ikirikščioniškojo laikotarpio žemdirbiški ritualai, skirti pagoniškiems dievams. Atėjus krikščionybei šiose šventėse nebeliko senųjų dievų kulto, tačiau nemažai apeiginių veiksnių išliko. Vienas ryškiausių visus šias šventes vienijančių bruožų – persirengėlių vaikštynės, o šimtmečiais išlikusių apeigų prasmė liko ta pati – visokeriopo vaisingumo skatinimas (Balsys 2014).

Visai kitokia Užgavėnių karnavalo kilmė, funkcijos, šventės struktūra bei personažai yra Vokietijoje, Italijoje, Ispanijoje, Brazilijoje, Naujajame Orleane, Rio de Žaneire, Bolivijoje, Karibų salose, Haiytyje, JAV, Graikijoje, Makedonijoje,

Užgavėnės. Nuotr. E. Skipario

Portugalijoje, Šveicarijoje ir kt. Šiose šalyse švenčiami triukšmingi ir spalvingi karnavalai, kurie pažymi svarbų gamtos virsmą – budimą iš žiemos sąstingio.

UŽGAVĖNĖS LIETUVOJE

Kaip teigia L. Petrošienė, rašytiniai šaltiniai liudija, kad Užgavėnės nuo seniausių laikų Lietuvoje šventė visų socialinių sluoksnių gyventojai. Jau nuo XVI a. pabaigos Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmuose Vilniaus Žemutinėje pilyje vyko iškilmės su vadinamaisiais baletais arba „kostiumuotais“ šokiais su kaukėmis. Žinios iš tolimos praeities liudija apie Lietuvoje egzistavusį paralelinį europietiško tradicijų pasaulį.

„Kaukių balių“ mada plito ir į mažesnius periferijos miestelius ir kaimus. Spaudoje yra pranešimų apie pirmą kartą vykstančius tokius renginius, sulaukiančius nemenko vietinių žmonių dėmesio ir publikos pasitenkinimo.

Iki XX a. vidurio gyvavo ir natūraliai sąveikavo dvi tradicijos – vietinė baltiškoji kaimo aplinkoje ir atneštinė europietiškoji dvariškių ir miestelėnų gyvensoje.

XX a. pradžioje Lietuvos miestų gyventojai Užgavėnės dažniau šventė pagal europietišką, vietinių bruožų įgavusį modelį. Pagrindinė šventimo forma buvo uždaroje patalpoje vykdamą pasilinksminimo renginiai, dažniausiai vadinti „kaukių baliu“, „vakaru“, „tradiciniais blynais“, Klaipėdos krašte – „šūpiniu“. Programų pagrindą sudarė kaukių konkursai ir įvairi koncertinė programa, bendras vaišinimasis simboliniais šios šventės patiekalais blynais bei šūpiniu ir šokiais. Koncertinis repertuaras įvairavo nuo klasikos iki folkloro.

XX a. pradžioje miestietiška šventės Užgavėnės nuo kaimiškųjų skyrėsi išoriniais dalykais – forma, turiniu, tikslais, tačiau jas siejo tapatūs konceptai: linksmybės, gausus maistas ir

Užgavėnės. Nuotr. K. Aponavičiūtės

bendros vaišės, persirenginėjimas, vedybų aktualijos. 4 dešimtmetyje, siekiant palaikyti tautiškumo idėją, XX a. pradžioje sieta su kaimo kultūra, miestietiškieji ir kaimietiškieji papročiai derinti dirbtinai. Ilgainiui sąmoningos ideologinės valios pastangomis kaimietiškos Užgavėnių šventimo tradicijos užėmė ir miesto, ir kaimo erdvę (Petrošienė 2013).

UŽGAVĖNĖS VILNIUJE

Vilniaus etninės kultūros centro Užgavėnių šventė rengiama nuo Centro įkūrimo – 1992 m., pagal Žemaitijos regiono tradiciją, kuri nebuvo nutrūkusi ir natūraliai išliko iki šių dienų. Pastaraisiais metais Vilniuje Užgavėnės rengiamos šeštadienį prieš tikrąją Užgavėnių dieną.

Linksma persirengėlių vaikštynių šurmuly Vilniaus mieste prasideda jau dieną. Vakarop, norint sudeginti žiemos pamėklę Morę ir žiemą išvaryti, rengiamos eitynės, į kurias susirenka kaukėtos būtybės: Meška, Gervė, Raitelis ant arklio, Giltinė, Ožys, Daktaras, ir kitokie veikėjai: čigonai, vengrai, žydai, elgetos, velniai, raganos, Lašininis, besigrumiantis su Kanapiniu, ant pavažos ar rato vežama Morė – nelabosios, įsipykusios žiemos dvasia. Po eitynių rengiamas konkursas, įspūdingiausių kaukių ir personažų apdovanojimai.

Kai visų kaukėtų džiaugsmui ant laužo čirškėdama supleška Morė ir į miesto padangę šauna žiemos pabaigą pranašaujančios spalvotos ugnys, Kanapinis laimi grumtynes su Lašiniu ir „išveja“ pastarąjį iki pat Velykų. Vakare Tradicinių šokių klubas rengia Užgavėnių šokius.

Pastaruosius 3 metus tą pačią dieną rengiama ir Užgavėnių mugė, kurioje galima nusipirkti šiltų, žemiškų apdarų, kulinarinio paveldo produktų. Gatvėje kepami blynai, verdamas šūpinys, spurgos, o praeiviai vaišinami karšta arbata. Atski-

rai vaikams rengiamas „Vaikų kiemas“, kuriame vaikai rodo savo programėles, supasi sūpynėse, žaidžia žaidimus.

PAVASARIO LYGIADIENIS

Nuo Pavasario lygiadienio tamsa blanksta, užleisdama vietą šviesai, vis ilgesniam saulės ratui. Pavasario lygė – tai atskaitos taškas, kai saulė pateka tiksliai rytuose, leidžiasi vakaruose. Žemdirbiškoje tradicijoje (jau nuo II tūkst. pr. Kr.) per Pavasario lygiadienį buvo pradedami skaičiuoti Naujieji metai.

O pradžia be ritualo neįmanoma. Čia marginamas ir rudenamas kiaušinis – pradžių pradžios simbolis. Margučių ženkluose sumirga begalės saulyčių – Pasaulio medžio kosmogramų. Nuo seniausių laikų buvo žinomas paslaptingas ryšys tarp žmogaus pasaulio ir visatos darnos. Nuo neolito iki dabar žmogus įrėžia ženklus, bylojančius apie tobulą visatos sandarą, ryšį tarp dangaus ir žemės, tarp gyvųjų ir mirusiųjų, žymi saulės kelionę dangumi.

PAVASARIO LYGIADIENIS VILNIUJE

Vilniaus etninės kultūros centras Pavasario lygiadienį ir Žemės dieną nereguliariai minėdavo nuo 1992 m., tačiau pastovūs, naujai atgaivinti Pavasario lygiadienio renginiai nuo 2008 m. vyksta Šventaragio slėnyje – nuo Lietuvos taikomosios dailės muziejaus iki Katedros aikštės, Vilniaus miestą puošdami ugnies ir muzikos kompozicija. Šių renginių idėjos autorė – dailininkė Julija Ikamaitė. Renginių kompozicijų buvusios temos: „Šventaragio ugnys“ (2008, 2010), „Šventaragio aukurai“ (2009), „Šventaragio sodai“ (2011), „Čia ir ten“ (2012), „Žymės“ (2013), „Deivės Paukštės Laimos plunksnos“ (2014), „Karaliai“ (2015). Šiems rengi-

Pavasario lygiadienis. Nuotr. K. Kagi

Valstybinių saugomų teritorijų centro darbuotojai švenčia Užgavėnes. 2015 m., Vilnius. Nuotr. iš EKG T archyvo

Pavasario lygiadienis. Nuotr. A. Jūciaus

niams moksleiviai atsineša savo gamybos šviečiančių paukštelių, aukurų, kuriais papuošia medžius Šventaragio slėnyje. Iš žvakučių sukomponuojami įvairūs baltiškieji ornamentai, kurie atspindi geležinių koplytstulpių, kryžių saulutes, žalvario amžiaus papuošalus, verpsčių, velykinių margučių raštus. Kiekvienais metais pagal tematiką kuriamos ir šviečiančios skulptūros. Ženkla, paukščiai ir skulptūros, palydimi tradicinės muzikos, uždegami ir šviečiantys palei medžių šaknis, medžiuose ir visame slėnyje šviečia per visą naktį. Uždegus visus ženklus, žvakėmis „uždegamas“ takas į Gedimino kalną, nešama gyvoji ugnis, giedamos sutartinės. Gedimino kalne atliekama apeiga prie aukuro – naujai įžiebiamas Pavasario lygiadienio ugnis – vienijanti, įcentruojanti, sukaupianti, leidžianti ramiam mirguliavime pajusti ryšį tarp vakar ir šiandien, apmąstyti laikinumą ir amžinybę.

VELYKOS

Velykos – gamtos atbudimo, pavasario džiaugsmo ir linksmybių šventė. Pasak L. Klimkos (Klimka 2012), senovės lietuviams tai buvo didžioji pavasario šventė, kuri dabar atitinka krikščionių Velykų laiką. Senovės lietuvių Velykas šventė per pirmąją pilnatį po pavasario lygiadienio, nes žinojo, kad būtent tas laikotarpis yra pats palankiausias naujiems pradams, taip pat ir palikuonims pradėti. Iš čia ir Velykų simbolis kiaušinis.

Velykos. Nuotr. K. Aponavičiūtės

Kiaušinis nuo seniausiųjų laikų simbolizuoja gyvybės atsiradimą, vaisingumą, kosmosą. Kiaušiniams mūsų protėviai priskirdavo nemažai gydomųjų galių. Tikėta, kad jie gydo žaizdas, o žaliais kiaušiniams gydytas moterų nevaisingumas.

Kiaušinių marginimas: nuo seno tikėta, kad margutis turi magiškos galios. Lietuvoje rasta margintų kiaušinių, kurie mus pasiekė dar iš XIII a. Lietuvoje kiaušiniai dažniausiai marginami rašytiniu, skutinėtinu ir teplotiniu būdu. Saulučių skutinėjimas ant kiaušinių – tai viltis, kad metai bus saulėti, žvaigždučių skutinėjimas – laukams netrūks šviesos nei dieną, nei naktį, žalčiukų skutinėjimas – pavasarį pabus gyvybė. Raudona jų raštų spalva simbolizuoja gyvybę, žalia – bundančią augaliją, geltona – prinokusius javus, juoda – žemę, mėlyna – dangų.

Margučių ridenimas pažeme per Velykas simboliškai reiškia žemės gyventojų budinimą.

Velykė – gerokai primirštas Velykų personažas, savotiškai panašus į Kalėdų Senelį. Seniau Velykų rytą vaikai prabudę dažnai rasdavo ant namų palangės padėtų dovanų – po du kiaušinius. Tai būdavo Velykės dovana. Vaikai tikėdavo, kad ji gyvena kažkur pamiškėje, moka gražiai marginti kiaušinius, atėjus pavasariui, primargina jų daugybę, sudeda visus į vaško arba cukraus vežimą, pasikinko į jį miško ilgausius ir išvažiuoja pas gerus vaikus. Naktį visus juos aplanko ir apdovanoja.

Velykų eglutė: seniau ji daug kam būdavo įprasta. Ją žmonės patys pasidarydavo: prie tiesios šakos pririšdavo eglės šakeles, padarydavo eglutės formos medelį, jį papuošdavo pavasarį išsprogusiais žilvičio kačiukais, sausainukais, popieriniais paukščiukais, gėlytėmis, medelyje padarydavo lizdelių, į juos įstatydavo po 9–12 kiaušinių. Tikėta, kad Velykų eglutės kiaušiniai žmogui neša laimę.

Kiaušinių ridinėjimas: ridinėjama ne bet kaip, o per specialiai padarytą lovelį. Visi stengiasi toliausiai nuridenti savo kiaušinį, nes tik taip įmanoma tapti nugalėtoju ir pavasarį patikėti, kad tie metai tau bus tikrai laimingi, kad viskas puikiai seksis.

Kiaušinių mušimas: žaidime dalyvauja tiek vaikai, tiek jauni, tiek ir seni. Žaidimo esmė – išsiaiškinti tą, kuris moka išsirinkti stipriausią kiaušinį.

VELYKOS VILNIUJE

Vilniaus etninės kultūros centras Velykų antrąją dieną rengia velykinį renginį „Dangus margučių raštuose“, kuris (pastaruoju metu) vyksta Vinco Kudirkos aikštėje.

Velykos – viena didžiausių ir linksmiausių metų bei pavasario švenčių, todėl čia nestinga smagių žaidimų, šokių, skambaus juoko, dainų ir kitų linksmybių, vilniečiai ir svečiai kviečiami ateiti su šeimomis, kartu jai

Velykos. Nuotr. K. Aponavičiūtės

pasiruošti, atsinešant pačių įvairiausių – dažytų, megztų, nertų, veltų, lipdytų, pieštų, klijuotų – margučių, kuriais papuošiamas pats gražiausias ir margiausias Velykų medis Vilniaus mieste.

Veiklos: margučių ridenimas ir jų piešimas, gražiausio, originaliausio, tradiciškiausio margučio rinkimai, įvairūs žaidimai ir estafetės, gatvės cirko, supimasis sūpuoklėse, kojūkininkų pasirodymai, kiaušinių marginimo dirbtuvės, šokiai ir žaidimai, bendravimas su Velykų Bobute, Velykų pyrago vaišės. Šventės metu aktorių kuriami personažai – kiškiai, meškos, gandrai ir kiti gyvūnai, skamba muzika, koncertuoja folkloro ir šiuolaikinio folkloro grupės.

ŽOLYNŲ TURGUS

Rašytiniai šaltiniai liudija, jog Vilniaus mieste tarp kitų kalendorinių švenčių, proginių mugių, „kermošių“ buvo populiarus ir Joninių „kermošius“, vietinių dažnai vadintas „Žolių turgumi“ arba „Raganų turgeliais“. Dvi dienas prieš Jonines sostinėje vykdavęs žolininkų „kermošius“ Pilies gatvės skverelyje prie Šv. Jonų varpinės ir Šv. Jurgio bažnyčios šventoriuje (dabartinėje Savivaldybės aikštėje). Senutės iš priemiestinių kaimų ar net iš toliau pardavinėdavo vaistažoles, įvairiausių žolynus, surinktus esant tinkamai Mėnulio fazei ir pavėsyje išdžiovintus, tad žolynais prakvėpdavęs visas miestas. Galima būdavo žoles pirkti ir atskirais ryšuliukais, ir sutaisytas į „trejų devynerių“ pluoštelį – nuo visokių negalių, skausmų. Sako, net paparčio žiedą čia galima buvo įsigyti; jo turėtoji galva prašviesėjanti, vien kilnios ir protingos mintys lankančios. Senolės pamokydavo miestelėnus žiniuonių (liaudies medicinos) išminties. Merginoms patardavo, ką į arbatą dėti, kad vaikinų širdį prie savęs palenktų ir kt. „monų“.

Prieškario turgelių vaizdus yra užfiksavę pirmieji Vilniaus fotografai Jonas Čechavičius, Janas Bulhakas. Gydomasis žolėmis Vilniuje buvęs labai populiarus, o prie Aušros vartų įsikūręs vaistažolių fabrikėlis veikė daug dešimtmečių.

Senoji Joninių „kermošiaus“ tradicija sunyko sovietiniais metais, po Antrojo pasaulinio karo.

Pirmą kartą po ilgos pertraukos Vilniaus etninės kultūros centras organizavo Joninių „kermošių“ – Žolynų turgų. Tai teatralizuotas renginys, sėkmingai vykdomas nuo 2007 m.

Žolynų turgus Vilniaus mieste vyksta kasmet paskutinį savaitgalį prieš Rasų šventę. Žaliajame „kermošiuje“ galima įsigyti tautodailininkų dirbinių, kuriančių iš žolių ar gėlių, įvairiausių žolelių nuo visų ligų tiesiai iš Lietuvos žolininkų rankų, patiems nusipinti arba nusipirkti Joninių vainiką, pasivaišinti natūraliais Lietuvos kulinarinio paveldo valgiais ir gėrimais. Turgaus lankytojų laukia ir daug originalių pramogų: veikia vietinis „Svirplio“ radijas, kuris tiesiogiai transliuoja vietines turgaus naujienas, teatralizuota pirtis „Gyptirtė“ – tai atgaiva kūnui ir sielai, žaidžia įvairūs turgaus personažai, likimą buria aiškiaregės raganos, žiniuonės, galima pasimokyti tradicinių Joninių nakties burtų, dalyvauti

Žolynų turgus. Nuotr. G. Savickio

Žolynų turgus. Nuotr. G. Savickio

proginiame aukcione, klausytis folkloro bei neofolkloro grupių, o kad viskas augtų ir kupėtų, reikia pasisupti ir sūpuoklėse. Turguje šalia tradicinės valiutos euro (lito) „lygiomis teisėmis konkuruoja“ laikinasis turgaus pinigas – *jonpinigis*. Už šiuos pinigus galima dalyvauti kai kuriose ypatingose grožio procedūrose bei dalyvauti aukcione.

Rengėjų siekis – atgaivinti ir tęsti gražią sostinėje gyvavusią tradiciją, skleisti ne tik dvasinį, bet ir materialinį etninės kultūros paveldą.

RUDENS LYGIADIENIS

Naktis vėl susilygina su diena, metų ratu leidžiamės žemyn. Tai astronominė rudens pradžia. Tikėtina, kad senoviniai Rudens lygiadienio šventimo papročiai krikščionybės

ga. Juos lydi fejerverkai, natūralios ugnies reginiai, rudens gėrybių mugės.

RUDENS LYGIADIENIS VILNIUJE

Vilniaus Rudens lygiadienio renginiuose nuo 1992 m. pradėtos deginti Ugnies skulptūros, o nuo 2005 m. degančių skulptūrų reginį papildė Neries krantinėje deganti *Ugninė Rudens lygiadienio juosta*, atskleidžianti baltų kultūros simboliką. Renginys įdomus tuo, kad kiekvienais metais vis kitaip interpretuojama šimtarastė juosta, baltų ženklai, Vilniaus legendos, mitologinės dievybės. Ši tema gana plati, nes tradicinės juostos, kaip ir Vilniaus legendos, yra daugiasluoksnės, užšifruotos – turinčios savą ženklų ir simbolių kalbą.

Renginio metu užsidega mūsų protėvių raštai, kuriuose glūdi daugiaklodė iš amžių glūdumos mums pasiekianti informacija, Neries upe atplaukia praeitį su dabartimi jungiančios ugninės skulptūros.

Vieta pasirinkta neatsitiktinai: Vilnius. Šventaragis. Maldų, aukojimų, ritualų, kunigaikščio Gedimino sapno vieta. Krantinė tarp Karaliaus Mindaugo tilto ir Vilnelės–Neries upių santakos.

Pagal lietuvių mitologiją Rudens lygiadienio ugnys yra horizontalios padėties. Tai laikas, kuriame būtina kurenti ugnį ir būti kartu. Tai magiško ritualo laikas, kuriame šviesa ir tamsa suaudžiamos į ženklų kalbą – *juosta*. Ji tą vakarą tampa ypatingu tarpininku, tiltu tarp žmogaus ir dievų pasaulių, tarp šaknų ir žiedų, tarp vakar ir šiandien.

Rudens lygiadienis. Nuotr. V. Vorobjovos

laikais yra išsiskleidę į *Šv. Mato dieną* (rudens Sambariai, padėka dievams už derlių, aukojimai) ir į *Mykolines* (duoklės valdovams ir dievams, Patalkių vaišės, orų spėjimai, būsimų piršlybų burtai). Tarybiniais laikais tokio pobūdžio šventės pavirto rudens gėrybių mugėmis, derliaus šventėmis.

Nuo žilos senovės žinomi papročiai šiuo metų laiku atnaušinti dievybėms už išaugintą, subrandintą derlių.

Antra prielaida švęsti yra tai, kad nuo Rudens lygiadienio prasideda Ilgių metas, artėjama į Vėlines. Ugnis, simboliškai degusi ant kalnų, nusileidžia žemyn ir sugrįžta į namų židinių, kur rusens, bus apgaubta, globojama iki pavasario Lygės – šiltojo metų laiko sugrąžtų. Vasarą gaudę ragai užleidžia vietą kanklėms, žmogus atsigręžia į savo vidinį pasaulį, protėvių išmintį, santykį su aukštesnių – gilesnių sferų apraiškomis.

Per Rudens lygiadienį visame pasaulyje nusirita smagi karnavalų, vaidinančių ir šokančių, dainuojančių žmonių ban-

Rudens lygiadienis. Nuotr. V. Vorobjovos

Tradicinė šimtarastė juosta – viena iš daugelio tradicinės kultūros relikvų, kurioje atsispindi ženklų pasaulėjauta ir pasaulėvoka. Šimtarastėse juostose užšifruota kultūrų įvairovė rodo didelę jų vertę, skatina atidžiau pažvelgti į tai, kas po jomis slypi. Vis didėjantis atotrūkis nuo tradicinės kultūros verčia ieškoti įvairių raiškos formų, supažindinant ir perduodant jaunajai kartai užkoduotus simbolius.

Rudens lygiadienis. Nuotr. S. Čiapo

Nuo 2005 m. iki šiol visų lygiadienių idėjos ir ženklų kompozicijos autorė – dailininkė Julija Ikamaitė.

Ugnies ženklų – tamsos dėmė Neries krantinėje prie Šventaragio slėnio – skirta šiam Saulės kelio posūkiui pagerbti, tylon nuo miesto triukšmo atsigręžti.

2005 m. pirmą kartą Neries upės krantinėje tarp Karaliaus Mindaugo tilto ir Vilnelės–Neries santakos buvo parengtas projektas „Ugnies ženklai“, kuriuos uždegė Vilniaus miesto vidurinių ir meno mokyklų moksleiviai. Šimtaraštės juostos ženklai sužibo daugybe liepsnelių, o reginio išpūdį sustiprino muzikinė kompozicija.

2006 m. Ugninėje juostoje matėme *Dievo sūnelius – Ašvinius ir vežimaitį*, lekiantį dangumi, kuriuos galime atrasti beveik visose senųjų tautų mitologijose. Dieviškieji broliai – laiko valdytojai – dangaus pagimdyti jie gyvena abiejuose pasauliuose – TEN ir ČIA. Jų tėvas – dangus, motina – marios (Visatos vandenynas), dvyniai – dieviškoji tvarka. Jei vienas – naktis, kitas – diena, kaip Saulė ir Mėnulis, tėvas ir motina.

2007 m. Rudens lygiadienio išvakarėse ir Baltų vienybės dieną Neries upėje ir pakrantėje prie Karaliaus Mindaugo tilto susirangė liepsnojančios „Ugnies žalčiai“. Tai vienas tradicinės šimtaraštės juostos segmentų – „Žalčio“ motyvas. „Žaltys“ reiškia dvasinę jėgą, meilę, energiją, sveikatą, Mėnulį (Saulę). Jis taip pat simbolizuoja žemės ir dangaus, gyvojo ir mirusiųjų pasaulio ryšį–tiltą, kuris neša harmoniją, pusiausvyrą, jungia visatą.

Buvo audžiamos trys juostos: *pirmoji* – ugninė Žalčio juosta Neries krantinėje, *antroji* – ugninis Žaltys, plaukiantis Neryje, *trečioji* – muzikinės kompozicijos juosta.

Garso juostoje prisiliečiama prie Eglės žalčių karalienės likimo, jos išėjimo iš namų į nepažįstamą vandens pasaulį. Žemės žaltys užkeikimu šaukė žerintį vandens žaltį – šis atplaukė Nerimi ir pranėrė po trimis Vilniaus tiltais.

2008 m. Rudens lygiadienio renginys „Septyni liepsnojančios ženklai“.

Ugninius ženklus krantinėje ir upėje uždegė per 500 Vilniaus m. moksleivių ir studentų. Su ugnimi šoko fakyrų klubas „Ugniniai ženklai“. Ženklų ant plausto Neries upėje autorius – Mindaugas Aliukas. Muzikinę improvizaciją „Septyni prisilietimai prie dieviško pasaulio“ atliko Gediminas Žilys ir Bernardas Janauskas.

2009 m. Rudens lygiadienio renginys „Vilniaus legenda“, skirtas Lietuvos vardo 1000-mečiui ir Vilniaus įkūrimui paminėti.

Neries krantinėje degė „Gedimino lazdos“ ženklai, šoko Vilniaus fakyrų klubas „Ugnies ženklai“, Neris upėje (atplaukiantys, išnyrantys ir vėl dingstantys tamsoje) pasirodė trys ženklai, atveriantys Gedimino sapno ir Vilniaus miesto viziją:

„Gedimino medžioklė“ (liepsnojančių strėlių lietus virš Neries),

„Žynys Lizdeika“ (didžiulis šviečiantis lizdas ir jame šokantis fakyras su ugnimi),

„Vilniaus miesto vizija“ – Nerimi praplaukė šviečiantys Vilniaus bokštų paveikslai, lydimi varpų muzikos.

2010 m. Ugnies ir muzikos misterija „Lopšinės Vilniui“. Neris krantinėje iš žvakių „išaudė“ dailininkės Julijos Ikamaitės sukurtą šimtaraštę juostą, kuri sukomponuota pagal autentišką šimtaraštę juostą, prieš kelis šimtmečius išaušta Klaipėdos krašte, Svencelėje. Nerimi atplaukė septynios skulptūros, kurias kūrė profesionalūs skulptoriai ir dar tik pradėję mokyti skulptūros meno Dailės akademijos studentai bei Nacionalinės M. K. Čiurlionio menų mokyklos moksleiviai: „Laivas“, „Žvaigždė“, „Antelė“, „Arkliukas“, „Miegantis“, „Medis“, „Išplaukianti žvaigždėlė“, kuri buvo skirta tais metais mus palikusios tautinės mokyklos kūrėjos šviesios atminties Meilės Lukšienės atminimui. Su ugnimi šoko Vilniaus fakyrų klubas „Ugnies ženklai“. Muzikinę kompoziciją sukūrė ir ją atliko Gediminas Žilys ir Andrius Rugys. Renginio šimtaraštėje juostoje ir skulptūrose degė per 5000 žvakių.

2011 m. Rudens lygiadienis skirtas *Broliams ir Sesėms* – Lietuvos laisvės gynėjų ir didžiųjų netekusių atminimui. Nerimi plaukiančios skulptūros: „Ašaros“, „Širdis“ ir „Motinos veidas“. Muzikinėje kompozicijoje skambėjo ištraukos iš grupės „Skylė“ albumo „Broliai“. Su ugnimi šoko Vilniaus fakyrų klubas „Ugnies ženklai“.

2012 m. Rudens lygiadieniui skirta ugnies ir muzikos misterija „Dangaus būgnai“, kurios dėmesio centre – Perkūno, Saulės ir Ugnies ženklai.

Neries upę plaukė šviečiančios skulptūros „Strėlė“ ir „Žaibas“. Ugnies šokį upės krantinėje šoko tarptautinio gatvės teatrų festivalio „Mozaika 2012“ dalyviai. Renginį lydėjo muzikinė kompozicija, kurią kūrė Salvijus Žeimys (būgnai ir perkusija), Gediminas Žilys (kanklės, gitara, bosinė gitara ir kiti instrumentai), Dorota ir Agota Zdanavičiūtės, Audra Dareškevičienė (vokalas).

2013 m. Rudens lygiadienio ugnies ir muzikos misterija „Laimos juostos“. Renginys skirtas Lietuvos tautinės mokyklos koncepcijos kūrėjos Meilės Lukšienės 100-mečiui. Abiejose Neris upės krantinėse buvo įžiebtos Laimos šimtaraštės juostos. Neris upę plaukė Laimos suverptas „Gyvenimo siūlas“. Muzikinę kompoziciją atliko daugiainstrumentalistas Saulius Petreikis, dambreliais improvizavo Viačeslav Lukjanov ir Valentinas Krulikovskis, sutartines ir lopšines atliko VU folkloro ansamblis „Ratilio“. Su ugnimi šoko Vilniaus ir Trakų ugnies šokėjai.

2014 m. Rudens lygiadieniui skirta ugnies ir muzikos misterija „Mitas“. Vilniaus miesto moksleiviai ir studentai Neris krantuose iš trijų tūkstančių švieselių įžiebė M. Martinaičio eilėraščių eilutes, „Ugnis.lt“ šokėjai užbūrė magišku šokiu, o LMTA Kompozicijos katedros studento Dominyko Digimo muzikinės kompozicijos virpėjimas ir aktorius Artūro Varno skaitoma M. Martinaičio meilės lyrika palietė ir susildė kiekvieno širdį. Neris upę plaukė šviečiantys įsimylėjęliai „Mėnuo“ ir „Aušrinė“.

Šių renginių tikslas – šiuolaikinėmis meno išraiškos priemonėmis puoselėti senąsias baltų tradicijas, kūrybiškai jas interpretuoti ir pateikti jas Vilniaus bendruomenei bei miesto svečiams. Naujai interpretuota tradicija sostinės svečius supažindina su turtinga Lietuvos istorija, o miestiečiams primena apie didingą praeitį bei sužadina patriotinius jausmus.

Lygiadienių renginiuose Vilniaus etninės kultūros centras siekia, kad Vilniaus jaunimas būtų aktyvus, kuriantis Vilniaus miesto pilietis, kad vyktų natūralus edukacinis poveikis, kad jaunimas betarpiškai įsilietų ir dalyvautų misterijų kūrime. Vilniaus jaunimas ir vaikai kuria naują miesto tradiciją, gyvai bendraudami su savo tautos paveldu: šoka su šviesa, kuria aukurus, o juose – ugnį, audžia šviesą su tamsa, kol šios virsta *ugniniais ženklais*, atėjusiais iš koplytstulpų kryžių, margučių, verpsčių, baltiškųjų papuošalų raštų. Šie ženklai – maldos ar mandalos – nusileidžia į Šventaragį, kaip ir šviečiantys paukščiai, vienai nakčiai. Renginys tikrai įspūdingas ir vilniečių bei miesto svečių gausiai lankomas.

VĒLINĖS, ILGĖS

Vėlinės – visų mirusiųjų pagerbimo šventė. Gyvieji aplanko mirusiuosius kapuose, uždega žvakutes, manoma, kad mirusieji taip pat ateina pas gyvuosius. Senesniuose šaltiniuose randame ir kitą šios šventės pavadinimą – Ilgės. Šiandieninių Ilgių atitikmuo yra Visų Šventųjų šventė, švenčiama lapkričio 1-ąją dieną. Per Visus Šventuosius minimi tik tie mirusieji, kurie galėtų būti mums pavyzdžiu, o Vėlinėse minimi visi kiti mirusieji. Teoriškai įteisinta Visų Šventųjų šventė yra privaloma, o Vėlinės – ne. Bet gyvenime dažniausiai būna atvirkščiai.

Vėlinės. Nuotr. K. Aponavičiūtės

Vėlinės lietuviai šventė nuo senovės. Buvo tikima, kad mirštant žmogui nuo kūno atsiskiria vėlė, kuri vėliau bendrauja su gyvaisiais, juos nuolat lanko. Tikėta, jog vėlės lankosi savo gyventose vietose, o mėgstamiausias lankymo metas – gūdas ruduo. Ne veltui lapkričio mėnesį žmonės senovėje vadino vėlių mėnesiu.

Vėlinės. Nuotr. J. Michailinaitės

Etnografai teigia, kad anksčiau nebuvę papročio per Vėlines degti kapinėse žvakučių kaip šiais laikais. Anksčiau vėlėms būdavo keliamos puotos. Dar XIX a. kai kuriuose Lietuvos regionuose ir kituose Europos kraštuose (slavų, graikų, rumunų) buvo paprotys ruošti kapinėse ar namuose vaišes, kviesti į jas savo mirusiuosius. Pavakarieniavus pačiose kapinėse, jose būdavo paliekama maisto vėlėms. Kartais kapai būdavo palaistomi medumi ir vynu. Vėliau ypatinga reikšmė priskirta ugniai. Manoma, kad ugnis pritraukia vėles, tad joms degamos žvakės. Degindami žvakės gyvieji susitaiko su mirusiais.

Lietuviai visada gerbė mirusiųjų atminimą, kapines laikė šventomis ramybės vietomis, šimtmečiais išsaugojo ir iš kartos į kartą perdavė pagarbos mirusiesiems ir jų atminimo papročius.

Vilniaus etninės kultūros centras nuo 2005 m. prieš Vėlines Karveliškų kapinių Beglobių kalvelėje (kur laidojami neatpažinti kūnai) rengia akciją „Žvakutė ant užmiršto kapo“. Vilniaus etninės kultūros centro rūpesčiu ten pastatyti tautodailininkų padaryti du kryžiai ir koplytstulpis. Akcijos metu savanoriai sutvarko beglobių kapus, uždega per 3000 žvakučių, degamas laužas, giedamos našlaičių dainos ir giesmės.

Per Vėlines rengiama tradicinių senųjų giesmių ar našlaičių dainų vakaras kurioje nors Vilniaus bažnyčioje (Šv. Kotrynos, Šv. Onos, Šv. Jonų, Visų Šventųjų).

Literatūra

1. Balsys R. Užgavėnės mieste prašosi naujų prasmų. 2014-02-28. Autorius: Irma Antanaitytė. www.kulturpolis.lt
2. Basanavičius J. Iš gyvenimo vėlių bei velnių. V. 1998.
3. Borusevičienė N. Lietuvių etninės kultūros bruožai. Šiauliai, 2001.

4. Buračas B. Lietuvos kaimo papročiai. V. 1993.
5. Imbrasienė B. Lietuvių kalendorinės šventės. Vilnius, 1990.
6. Klimka L. Vėlykų simbolis margutis neturi nieko bendro su krikščionybe. Autorė Jurgita Noreikienė. 2012-04-07.
7. Misevičienė V. Straipsnis Kalendorinių švenčių apeiginė tautosaka ir šiuolaikinės ak-

8. Petrošienė L. 2013. Užgavėnių šventės atgarsiai. www.istorijoszurnalas.lt
9. http://samogitia.mch.mii.lt/kultura/Zemaiciu_zeme_2003_pirmas.htm
10. <http://mokslo.centras.lt/data/darbai/mc1132.shtml>

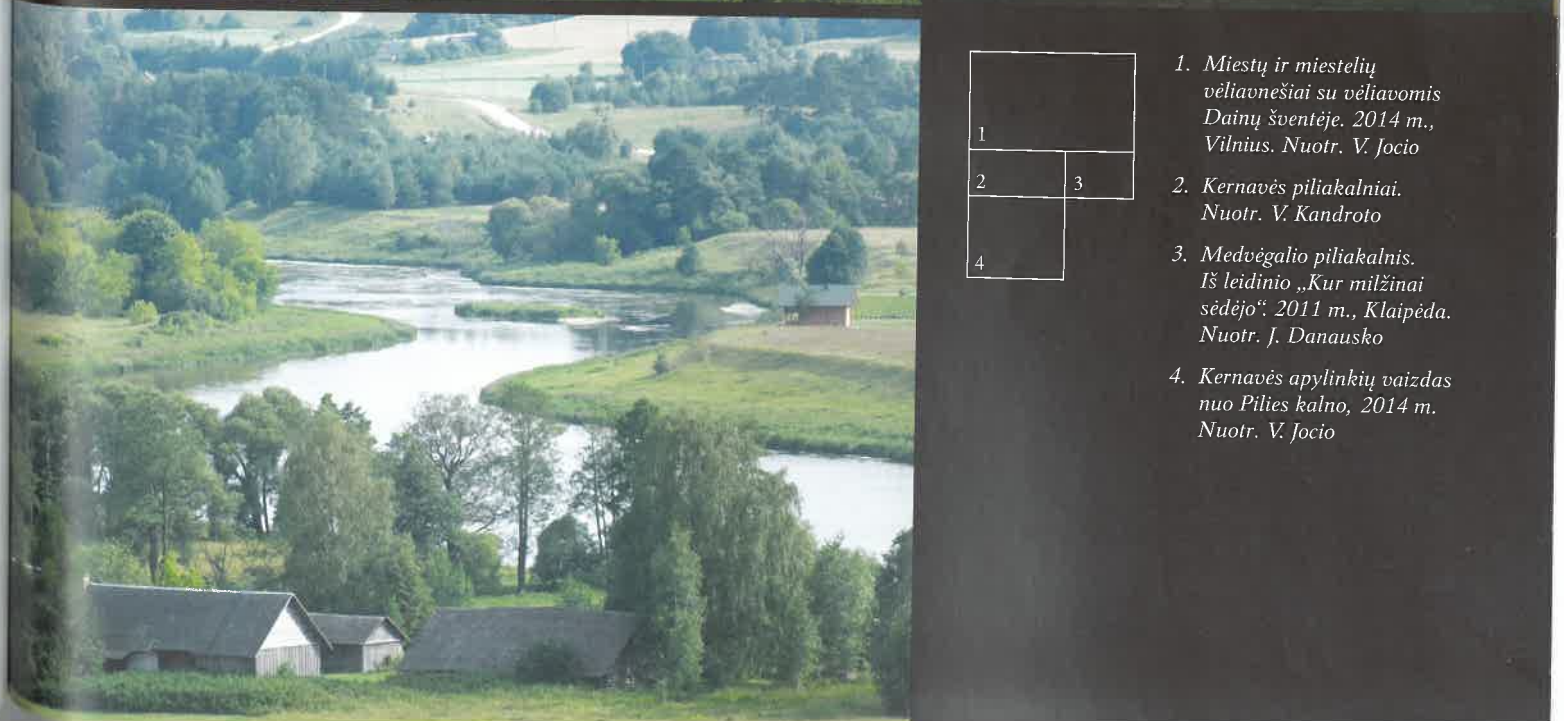
ADVENTAS

Adventas (lotyniškai „atėjimas“) – prieškalėdinis susikaupimo laikotarpis. Advento pradžia laikoma Šv. Andriejaus šventė (lapkričio 30 d.), o pabaiga – Kūčių vakaras. Iki Kūčių reikėdavo gražinti visas skolas, su visais susitaisyti, kiekvieno atsiprašyti. Ypač svarbi buvo namų, kūno ir sielos švara. O geriausias nusiramino būdas – dainavimas. Tai mūsų protėviams buvo kaip duonos valgymas. Senovėje tą mėnesį lietuviai dainuodavo ypatingas advento dainas, kurios skiriasi tik joms būdingais priedainiais: „leliumai“, „leliumoi“, „aleliuma loda“, „lėliu kalėda“, „oi, kalėda kalėdiene“ ir kt. Žiemos vakarais dainuodavo visi kartu ką nors dirbdami, taip pat žaisdavo, šokdavo.

Vilniaus etninės kultūros centras advento laikotarpiu rengia du renginius:

1. Gruodžio pirmąjį penktadienį rengiamas Vilniaus moksleivių advento laikotarpio tautodailės bei tautosakos konkursas „Leliuomj“. Konkurso dalyviai Vilniaus miesto bendrojo lavinimo mokyklų 1–12 klasių moksleiviai. Renkami gabiausi pasakotojai, dainininkai bei gražiausių Kalėdų eglutės žaisliukų kūrėjai. Kadangi konkurso nuostatai leidžia tradicines liaudies dainas atlikti ne tik tradiciškai, bet ir sukurti savas instrumentuotes, interpretuoti dainas šiuolaikiškai, tai kasmet daugėja vyresnių klasių moksleivių, kurie patys savarankiškai pasiruošia konkursui.
2. Gruodžio viduryje (sekmadienį) Vilniaus rotušės Didžiojoje salėje rengiamas advento ir Kalėdų dainų koncertas „Vidury lauko grūšėlė“. Baigiantis metams norisi pakviesti vilniečius ir miesto svečius susimąstyti apie savo ir tautos vietą pasaulyje, pasidžiaugti, kad mes dar turime savus papročius ir tradicijas.

Koncerto „Vidury lauko grūšėlė“ programoje skamba advento ir Kalėdų laikotarpio dainuojamoji ir pasakojamoji tautosaka, žaidimai, sutartinės, instrumentinė muzika, pagerbiami kiekvienų metų etninės kultūros rėmėjai, partneriai, draugai. Toks teminis koncertas domina vilniečius, miesto svečius, padeda kiekvienam giliau suprasti Kalėdų šventės išskirtinumą, šio kalendorinio laikotarpio laiko sakralumą, neapibrėžtumą.

1	
2	3
4	

1. *Miestų ir miestelių vėliavnešiai su vėliavomis Dainų šventėje. 2014 m., Vilnius. Nuotr. V. Jocio*
2. *Kernavės piliakalniai. Nuotr. V. Kandrotos*
3. *Meduėgalio piliakalnis. Iš leidinio „Kur milžinai sėdėjo“. 2011 m., Klaipėda. Nuotr. J. Danausko*
4. *Kernavės apylinkių vaizdas nuo Pilies kalno, 2014 m. Nuotr. V. Jocio*

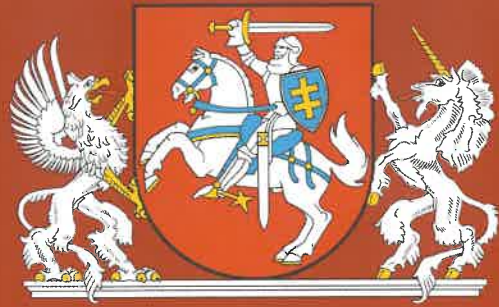
1. Baltijos kelio 25-mečio minėjimo dalyviai 2014 m. rugpjūčio 23 d. (iš dešinės): krašto apsaugos ministras Juozas Olekas, LR Seimo Pirmininkė L. Graužinienė, žurnalistas, skaitovas J. Šalkauskas, LR Seimo kancleris J. Milius, žemės ūkio ministrė V. Baltraitienė. Nuotr. V. Jocio
2. Gedimino stulpai iš šermukšnių uogų, 2014 m. rugpjūčio 23 d. Nuotr. V. Jocio
- 3, 4. Baltijos kelio 25-ųjų metinių minėjimo dalyviai, 2014 m. rugpjūčio 23 d. Nuotr. V. Jocio

1	2
3	4

1	3
2	4

1. Vėliavos pakėlimo ceremonija Gedimino pilies kalne, 2015 m. sausio 1 d. Senoji bokšto vėliava perduota Telšių Žemaitės gimnazijai. Kalba mokinių prezidentas R. Rubavičius. Greta LR Seimo Pirmininkė L. Graužinienė. Nuotr. V. Jocio
2. Iškilmingas Lietuvos Nepriklausomybės 25-mečio posėdis, 2015 m. kovo 11 d. Nuotr. V. Jocio
3. EKG Tarybos ir sekretoriato nariai LR Seime prie Gedimino stulpų kompozicijos. Nuotr. V. Jocio
4. Kovo 11-osios eisena Gedimino prospektu Katedros aikštės link su kelių šimtų metrų vėliava, 2015 m. Nuotr. V. Jocio

1. Etnografinius regionų metus globoja Lietuvos Respublikos Prezidentė Dalia Grybauskaitė.

1	3
2	4
	4

2. Trys Karaliai atėjo pagerbti tautodailininkų, už kūrybą jau įvertintų simbolinėmis aukso karūnomis, 2015 m. sausio 6 d. Nuotr. V. Jocio

3. LR Prezidentūra kartu su Lietuvos liaudies kultūros centru į organizuojamą Atvirų erdvių popietę, skirtą Etnografinių regionų metams, pakvietė Vilniaus folkloro ansamblius, atstovaujančius visiems regionams, ir klausytojus. Dalyvius pristatė Prezidentės patarėja M. Dautartaitė (dešinėje) ir perdavė sveikinimus nuo Jos ekselencijos LR Prezidentės Dalios Grybauskaitės: „Prezidentės globjami Etnografinių regionų metai yra proga mums visiems prisiminti Lietuvos kultūros įvairumą ir tautinį savitumą, todėl džiaugiamės galėdami 2015 metus pradėti būteni su šiuo renginiu.“

4, 5. Prezidentūros kolonų salė, 2015 m. vasario 8 d. Nuotr. V. Jocio

1	
2	3
4	

1. Parodos atidarymo proga prie Lietuvos ir Mažosios Lietuvos vėliavų – EKGT nariai ir sekretoriato darbuotojai, 2014 m. kovo 6 d. Nuotr. iš EKGT archyvo

2. Klaipėdos konferencijoje, skirtoje vėtrungėms, 2014 m. gruodžio 5 d. Nuotr. V. Jocio

3. Kurėno kopija, kurią padarė vienas garsiausių pamaro krašto laivadirbių Jonas Gižas. Nuotr. V. Jocio

4. Parodos lankytojos – mamos su vaikučiais, 2014 m. kovo 15 d. Nuotr. V. Jocio

1. Naujos sudėties EKG Dzūkijos (Dainavos) regioninė taryba Medininkų pilies bokšte, 2015 m. Nuotr. iš EKG archyvo
2. Dzūkijos (Dainavos) regioninės tarybos apsilankymas Lenkijos lietuvių etninės kultūros draugijoje. 2014 m., Punkskas. Nuotr. V. Jocio
3. Punksko bažnyčios vidus, papuoštas vėliavomis ir išdekoruotas tradicinių juostų raštais. Nuotr. V. Jocio
4. Svarbią vietą Punksko lietuvių gyvenime užima tautinės juostos. Nuotr. V. Jocio
5. Trakų turizmo informacijos ir amatų centro oficialus atidarymas. Iš dešinės – tautiniais drabužiais pasipuošusi Trakų merė Edita Rudelienė, 2015 m. Nuotr. V. Jocio

1	2
3	4
	5

1	2
3	
4	

1. Suvalkijos (Sūduvos) etnografinio regiono parodos atidarymo dalyviai Zanavykų muziejuje Zyplių dvare, 2015 m. Nuotr. V. Jocio
2. 235 m ilgio kūrinys, nuaustas Endriejavo miestelio bendruomenės žmonių. Kilimas skirtas miestelio jubiliejui, 2015 m. birželio 27 d. Nuotr. V. Jocio
3. Antano ir Jono Juškų etninės kultūros muziejaus 25 metų sukakties proga prisiminimais dalijasi doc. Valerija Mockienė ir muziejaus įkūrėjas, ilgametis direktorius Arūnas Sniečkus, 2015 m. kovo 7 d. Nuotr. V. Jocio
4. Tradiciniai Žemaitijos sodybų geltonieji jurginai. Nuotr. V. Jocio

KALENDORINĖS ŠVENTĖS GRAŽIŠKIŲ SENIŪNIJOJE

GRETA VASILIAUSKAITĖ
Vilkaviškio r. Gražiškių gimnazija

Straipsnis parengtas pagal Gretos Vasiliauskaitės, Vilkaviškio r. Gražiškių gimnazijos moksleivės, 2015 m. kraštotyrinį darbą „Kalendorinės bei kitos šventės, tradicijos nūdienoje ir praeityje“ (konsultavo mokytoja Rasa Kvirevičienė), kuris tarp kraštotyrinių darbų buvo įvertintas pirmąja vieta 2015 m. spalio 22 d. Vilniuje neformalaus ugdymo centro organizuotame respublikiniame konkurse, skirtame Etnografinių regionų metams.

ĮVADAS

Darbo tikslas – sukaupta medžiaga, organizatorių ir dalyvių pasakojimais bei publikacijomis chronologiškai apžvelgti ir palyginti dabarties bei praeities karnavališnius papročius, šventes, tradicijas, atskleisti švyio šokdinimo papročio ir tradicijos raidos aspektus nuo prūsų laikų iki šių dienų.

Kodėl pasirinkau atlikti būtent šį darbą? Šventės, tradicijos, papročiai, nesvarbu, kokie jie bebūtų, bet yra visų labai laukiami. Tačiau nederėtų pamiršti, kad kiekviena šventė, tradicija reikalauja šio tokio pasirėngimo, tad šventės asocijuojasi ne tik su linksmybėmis, bet ir su tam tikromis pareigomis ar pasiruošimu. Norint tinkamai suvokti šventės esmę, mums reikia labiau išmanyti šių švenčių atsiradimo prielaidas bei nuo seno puoselėjimas tradicijas. Pagrindinė darbo paskirtis ir yra aptarti Gražiškių seniūnijos teritorijoje švenčiamas šventes ir supažindinti su savitomis tam tikrų švenčių tradicijomis.

Šį tiriamąjį darbą atlikau aš, Greta Vasiliauskaitė, Vilkaviškio r. Gražiškių gimnazijos 8 klasės mokinė, nes lietuvių kalbos mokytoja Rasa Kvirevičienė paskatino dalyvauti Nacionalinėje mokinių ir jaunimo kraštotyros 2013–2015 metų ekspedicijoje. Galbūt šiuo darbu užsiimti paskatino ir 2013 metais įvykusi mokslininkų ekspedicija Gražiškių krašte. Įvairių sričių specialistai visą vasarą gyveno Gražiškuose ir rinko įvairią medžiagą, nuotraukas apie Gražiškių krašto kryžius, kapinaites, architektūrą Gražiškių valsčiaus monografijai. Pamaniau, kad ir aš galėčiau atlikti tiriamąjį darbą apie mūsų krašto papročius, šventes, tradicijas, nes iki šiol apie tai nebuvau girdėjusi jokios informacijos. Tik mačiau, kad vyksta Užgavėnių šventė, Sausio 13-osios minėjimas gimnazijoje, Rezistencinių kovų dalyvių minėjimas, šokdinamas švyvis, tačiau kokios šių tradicijų, švenčių ištakos, kodėl jos švenčiamos, minimos šiame krašte, nieko apie tai nežinojau, o galbūt iki šiol nesusimąščiau pati.

Šį darbą pradėjau 2013 m. nuo straipsnių, nuotraukų rinkimo iš laikraščių, žurnalų. Pati darbo pradžia nebuvo lengva, nes, pasirodo, kad rašytinės informacijos nėra daug. Todėl kreipiausi į kultūrinio darbo organizatorę Alesę Jankauskienę, kuri pateikė filmuotos medžiagos, nuotraukų, kuriose užfiksuotos Rezistencinių kovų dalyvių minėjimo, švyvio šokdinimo tradicijos akimirkos. Taip pat ištraukau iš žurnalų „Liaudies kultūra“, „Mūsų savaitė“, laikraščio „Pergalė“. Nuotraukų pateikė Gražiškių seniūnijos bei Gražiškių gimnazijos muziejaus darbuotojos. Jaučiau net svetimų žmonių palaikymą, kad ėmiausi šios veiklos, todėl šis darbas darėsi vis įdomesnis ir naudingesnis man pačiai.

Iš apklaustųjų sužinojau, kad Gražiškių miestelio bendruomenė puoselėja gražią tradiciją paskutinį spalio mėnesio sekmadienį susirinkti ir pagerbti pokario laisvės kovotojus, partizanus bei tremtinius. Kiekvienais metais prie rezistencinių kovų dalyviams bažnyčios šventoriuje pastatyto kryžiaus susirenka buvę kovų dalyviai ir jų artimieji, šaulių kuopos atstovai, uždegamos atminimo žvakelės, dainuojamos patriotinės dainos, aukojamos šv. Mišios. Po to bendruomenės namuose vyksta renginys, skirtas kovotojams, tremtiniam, partizanams atminti bei pagerbti, renginio dalyviai dalinasi prisiminimais. Tačiau, anot pašnekovų, nuo kada ši šventė rengiama, tikslų duomenų nėra. Bet apie 10–12 metų, todėl manau, kad šį minėjimą drąsiai galima priskirti prie Gražiškių krašto tradicijų. Taip pat Gražiškių krašte gyva nuo senų laikų išlikusi – kaimų kryžių lankymo tradicija. Manau, svarbu paminėti, kad ji siejama su Šeštinėmis. Šeštinės krikščionių tikėjime yra Kristaus paėmimo į dangų diena. Prieš pat Šeštines yra vadinamos „kryžiaunos“ dienos. Tai keturios dienos nuo pirmadienio iki ketvirtadienio. Seniau tomis dienomis buvo puošiami kryžiai, giedamos įvairios tam skirtos giesmės. Dabar mažai kur taip daroma. Vilkaviškio rajone tokios apeigos atliekamos būtent tik Gražiškių krašte gegužės mėnesį. Kaimo gyventojai susirenka prie pagrindinio kaimo kryžiaus 19 val., giedama „Sveika, Marija“, kalbama Švč. Mergelės Marijos litanija ir šv. Bernardino malda.

Iš surinktų straipsnių, informacijos internete, vietos gyventojų pasakojimų galiu pasakyti, kad graži tradicija tapo rengti Sausio 13-osios, Kovo 11-osios, Rezistencinių kovų dalyvių, Vasario 16-osios minėjimus, Užgavėnių, Motinos dienos, Joninių, Kalėdų šventes. Sausio 13-osios, Kovo 11-osios, Vasario 16-osios minėjimai – šventės, rengiamos bendruomenės namuose, mokykloje.

1. Aukštaitijos etnografinio regiono parodos atidarymas EKGT patalpose. Muzikuoja Algirdas Svidinskas. Nuotr. V. Jocio
2. Folkloro festivalis „Žiemgala“. 2015 m. birželio 10 d., Pakruojis. Nuotr. V. Jocio
3. Mato Šlančiausko premijos laureatas Andrius Bitaitis. 2015 m. birželio 10 d., Žagarė. Nuotr. V. Jocio
4. Folkloro ansamblis „Želmuo“. Vadovė dr. Dalia Vaicenavičienė, 2015 m. Nuotr. V. Jocio
5. Aukštaitijos regioninės tarybos dalyviai Joniškio r. savivaldybėje. 2015 m. Nuotr. iš EKGT archyvo

1	2
3	4
	5

Minėjimų metu skaitomi pranešimai, demonstruojami dokumentiniai kino filmai, žuvusieji už Lietuvos laisvę pagerbiami tylos minute. Į Motinos dienos minėjimą stengiamasi pakviesti visas mamytės. Joms dovanojamos gėlės bei koncertas, skiriami gražiausi eiliuoti posmai. Sužinojau, kad per Jonines būtina turi būti sukrautas didžiulis laužas, kad jį matytų ir aplinkinių kaimų gyventojai. Tokio laužo kūrėjas dažniausiai būna girininkijos darbuotojas Algimantas Dubickas. Advento laikotarpiu rengiami adventiniai vakarai, pinami advento vainikai, giedamos adventinės giesmės.

Būtina paminėti, kad nuo 2009 m. prieš šv. Kalėdas vaikai piešia atvirlaiškius, rašo linkėjimus šv. Kalėdų proga vienišioms seneliams, rengia labdaros vakarus, o suaukotus daiktus, maisto gėrybes iki šv. Kalėdų aplankydami dovanoja seneliams. Taip pat nepamirštami ir patys mažiausi gyventojai. Vaikučiams, kurie nelanko darželio, taip pat organizuojama kalėdinė šventė, dalijami saldainiai, vaikučiai deklamuoja eilėraštukus Kalėdų Seneliui. Užgavėnės neapsieina be pačių vaikų gamintos Morės bei iškeptų blynų, Lašininio ir Kanapinio varžybų bei virvės traukimo rungties. Taip pat jau tapo tradicija, liepos 19 d., po Šv. Vincento atlaidų, surengti seniūnijos vasaros šventė. Įdomu buvo sužinoti, kad į šiuos atlaidus kasmet iš visos Lietuvos susirenka buvę ir esami Gražiškių mokyklos mokiniai, vyksta giminių, klasių susitikimai. Pastebėjau labai stiprius mokyklos, vietos bendruomenės, seniūnijos bendradarbiavimo ryšius. Jie stengiasi visas šventes, minėjimus padaryti vis kitokius, kad šie kiekvienam ilgai išliktų širdyje.

ŠYVIO ŠOKDINIMO TRADICIJOS IŠTAKOS

Daugiausia medžiagos, nuotraukų surinkau apie šyvio šokdinimo tradiciją, todėl ir nutariau ją daugiau patyrinti. Jau nuo senų senovės Gražiškių miestelyje išlikęs labai gražus karnavalinis paprotys – šyvio šokdinimas. Apie šį paprotį folkloro tyrinėtojų studijose randama labai nedaug informacijos. Galima teigti, kad iki šiol šis įdomus paprotys ne tik kad nuodugniai neištyrinėtas, jam beveik neskirta rimtesnių analizių, bet ir pavienių mokslinių straipsnių. Manau, kad mano atlikti tyrinėjimai nors maža dalele prisidės prie šios tradicijos tyrinėjimo bei analizės, atskleis šios tradicijos sąsają su vokiečių kultūra. Nes pagal www.vikipedija.lt duomenis, šyvio šokdinimas pirmą kartą minimas XVIII a. rašytiniuose šaltiniuose. Anksčiau šį paprotį praktikavo daug Pietvakarių Lietuvos kaimų. Manoma, jog šyvio šokdinimas yra kilęs iš Prūsijos. Kad ši tradicija sietina su prūsais parodo ir mūsų istorija, kai dalis Lietuvos priklausė Prūsijos karalystei. O visada esant kitai kultūrai ar papročiams, vietinei kultūrai daroma tam tikra įtaka. Pats žodis – šyvas – tai galingas, nenugalimas. Beje, enciklopedijoje galime rasti, kad vienas iš trijų indoeuropiečių arba senovės indų dievų yra Šyva – pasaulio blogio griovėjas, kūrėjas, baudėjas ir globėjas. Tai žmogiška šokanti būtybė. O žirgas – tai

Raitelis su šyviu – A. Z. Berenta, muzikantas – V. Venslova, 1986 m. Nuotr. T. Vensloviėnės

jėga, kuri šokdama griaua seną (pvz., žiemą) ir budina naują (žemę, pavasarį). Be to, žirgas – tai baltų simbolis, žmogaus pagalbininkas. Iš istorinių šaltinių žinome, kad jį baltai (prūsai, lietuviai) laidojo šalia žmogaus, taip pat reikėtų prisiminti, kad jis yra ir Lietuvos herbe.

Aprašydama šyvio šokdinimo tradiciją, rėmiausi A. Vyšniauskaitės, G. Kadžytės 2001 m. žurnale „Liaudies kultūra“ publikuotais straipsniais. Taip pat darbe pateikiami pokalbiai su šios tradicijos puoselėtoja, organizatore Alesė Babinaitė-Jankauskiene bei vyresnės kartos atstovais: Tereze Kasperaitiene, Antanu Valentu Savukaičiu, kurie praityje dalyvavo šyvio šokdinimo tradicijos vaidinime ir atliko tam tikrus vaidmenis. Taip pat pateikiamos ir šių asmenų nuomonės, vertinimai apie šią laikų šyvio šokdinimo tradiciją, veikėjus ir būtinumą saugoti šią tradiciją. Teresė Kasperaitienė pakalbinti patarė Alesė Babinaitė-Jankauskiene, nes Teresė Kasperaitienė yra viena iš seniausių (95 m.) Gražiškių krašto gyventojų. Šiame krašte gimusi, augusi ir visą savo gyvenimą gyvenanti. Antanas Valentas Savukaitis yra taip pat kilęs iš Gražiškių krašto. Jį apklausti rekomendavo seniūnijos darbuotojos.

Šyvio šokdinimas jau spėjo tapti tradicija ir garsina visą kraštą. Šiuo metu šis karnavalinis paprotys-tradicija yra išlikęs tik Gražiškiuose (Vilkaviškio r.). 2001 m. pabaigoje Gražiškių miestelis Vilkaviškio rajone gavo herbą, kuriame vaizduojamas arkliu persirengęs žmogus. Taip gyvenvietės simbolikoje buvo įamžinta būtent ši sena vietos tradicija. Šyvio šokdinimu vadinama Gražiškiuose tarp Kalėdų ir Trijų karalių švenčiama šventė, kurios metu įvairūs persirengėliai lanko gyventojų sodybas ir atlieka jiems būdingus vaidmenis. Iš gyventojų pasakojimų sužinojau, kad seniau šyvio šokdinime dalyvavo 16–20 personažų: Šyvis, vadas, 4 kareiviai, šlavėjas, skambintojas, 2 muzikantai, keli čigonai, vedlys su meška, gandras, velnias, daktaras, kasininkas, žydas. Žygiuojant eisnai

per kaimą, priekyje žengė kareiviai, vedini savo vado. Jis, užėjęs į namus, pasisveikindavo, palinkėdavo gerų metų ir paklausdavo, ar šeimininkai priima, ar norės pasižiūrėti, kaip šoka šyvis. Jei atsakymas teigiamas, ženklą duodavo skambintojas, kelią pašluodavo šlavėjas, kareiviai sutraukdavo dainą:

*Vai, kareivi, kareivėli,
Kur nakvosi šią naktelę?
Vai ly, vai ly
Vai lylialia, kur nakvosi šią naktelę?*

*Ar girelėj po eglele?
Ar pas jaunąją mergelę?
Vai ly, vai ly
Vai lylialia, ar pas jaunąją mergelę?*

*Ne girelėj po eglele,
Tik pas jaunąją mergelę,
Vai ly, vai ly
Vai lylialia, tik pas jaunąją mergelę.*

Tada, kol šokdavo šyvis, kiekvienas kaukės herojus atlikdavo savo vaidmenį. Pabaigus šokį, šeimininkai duodavo lauktuvių, visi atsisveikindavo. Paskutinis namą palikdavo vadas. Baigus šokdinti šyvi būdavo daromas vadinamasis „balius“, kuriame vaidinimo dalyviai vaišindavosi gyventojų sudovanotomis lauktuvėmis. Šyvio šokdinimas priskiriamas Užgavėnių švenčių ciklui. Šventė buvo du kartus nufilmuota Lietuvos televizijos (1974 ir 2000 m.), apie ją sukurtas dokumentinis filmas. Šyvio šokdinimas laimėjo pirmą vietą 2003–2004 m. Kultūros ministerijos ir Lietuvos liaudies kultūros centro konkurse „Tradicija šiandien“.

Iš apklaustųjų pasakojimų supratau, kad šyvio šokdinimas buvo mėgstama visų laikų tradicija ir tarp jaunimo. Galbūt kiek prigeso tarybiniais laikais, tačiau ir tais laikais visi laukė šyvio pasirodymo: „Labiausiai laukta paskutinės koncertinės dalies, kai į sceną ir salę išėjo šioje apylinkėje paplitusio liaudies vaidinimo šyvio šokdinimo personažai“ („Pergalė“, 1982–11–09). Tik požiūris į vaidmenį vyresnės kartos atstovų akimis kiek pasikeitė. Pasak pašnekovų, ankstesniais laikais kiekvienam savo vaidmenį buvo labai svarbu kuo geriau atlikti, skambiai ir darniai dainą padai-

Gimnazistas V. Burkša šokdina šyvi

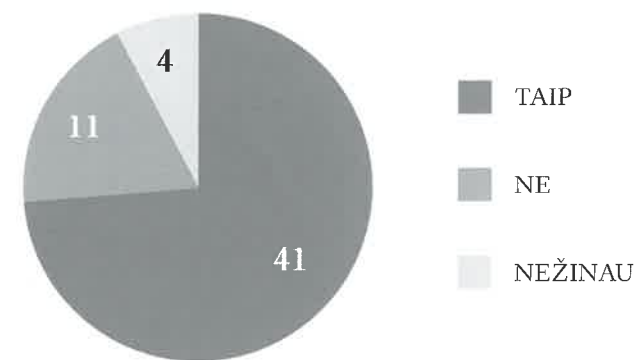

nuoti, o dabar jaunimas kiek atsainiau žiūri į vaidmenų atlikimą, dainos skambėjimą, šyvis ne taip grakščiai ir greitai šokinėja, kareiviai koja kojon nežygiuoja, o ir pačios kaukės kiek apleistos. Taip pat iš jų pasakojimų bei moksleivių anketos duomenų pastebėjau, kad šių dienų šyvio šokdinime sumažėjo veikėjų. Nėra skambintojo, jo vaidmenį atlieka vadas. Taip pat nėra kasininko ir likęs tik vienas muzikantas. Tačiau išlikęs vaidinimo pabaigtuvių „balius“ bei šios tradicijos prasmė ir palinkėjimai taip pat yra tie patys kaip ir ankstesniais laikais. Kaip ir anksčiau, taip ir dabar šios šventės paskirtis yra gamtos jėgų prisikėlimui, vilčiai po žiemos sunkumų sulaukti pavasario, proga juokams, žaidimams, pokštams. Taip pat sužinojau, kad anksčiau nebuvo galimybės nuvykti į kitus rajonus rodyti šią tradiciją, o dabar per įvairius projektus vietos bendruomenė šią tradiciją populiarina ir kituose rajono miestuose bei kaimuose. Taip pat anksčiau kaimo siuvėjai padėdavo paruošti kaukių drabužius, dabar taip pat vaidinimo organizatorei talkina Šilsodžio kaimo siuvėja Joana Saukaitienė. Šyvio kaukę padėjo atnaujinti Gražiškių miestelio gyventojas Adomas Blažaitis.

ŠYVIO ŠOKDINIMO TRADICIJOS ŽINOMUMAS TARP GRAŽIŠKIŲ GIMNAZIJOS MOKINIŲ

Man taip pat buvo svarbi ir šių dienų jaunimo nuomonė apie šią tradiciją. Todėl šiame darbe pateikiami duomenys, atlikus 12–18 metų Gražiškių gimnazijos mokinių anketinę apklausą apie šyvio šokdinimo tradicijos populiarumą, žinomumą tarp jaunimo bei būtinumą saugoti šią tradiciją. Ši apklausa buvo vykdyta 2014 m. sausio–kovo mėnesiais Gražiškių gimnazijoje. Pertraukų metu buvo išdalytos anketos, vėliau jas visas užpildę mokiniai patys grąžino man ir iš apibendrintų duomenų paaiškėjo, kad aktyviausiai tyrime dalyvavo 14 metų mokiniai. Tyrime turėjo dalyvauti 70 respondentų, tačiau 9 atsisakė dalyvauti. 5 anketos nebuvo grąžintos. Todėl tyrimo rezultatai pateikti pagal 56 surinktas anketas. Daugiausia anketų užpildė 14 metų moksleiviai. Dauguma respondentų į klausimą „Ar žinote apie šyvio šokdinimo tradiciją?“, atsakė „Taip“ (1 pav.).

1 pav. 56 respondentų atsakymai į klausimą „Ar žinote apie šyvio šokdinimo tradiciją?“

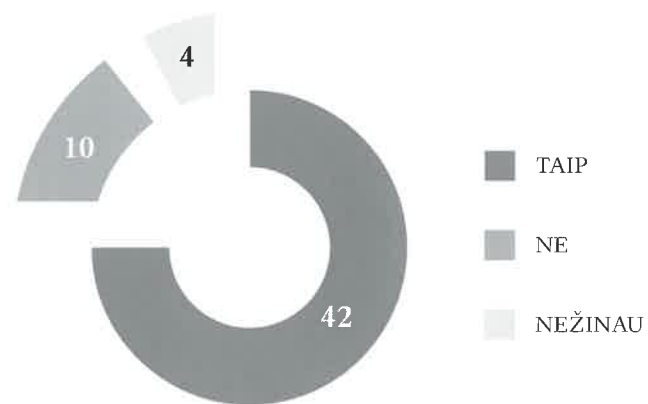
Apie šią tradiciją dauguma respondentų yra girdėję iš tėvų ar draugų, vienas kitas skaitė spaudoje ar internete (1 lentelė).

1 lentelė. Respondentų atsakymai į klausimą „Iš kur sužinojo apie šyvio šokdinimo tradiciją?“

Šaltinis, iš kurio sužinojo apie šyvio šokdinimo tradiciją	Respondentų skaičius
Iš tėvų	26
Iš draugų	20
Skaitė	6
Internetas	4

Išanalizavus gautas anketas, matyti, kad dauguma respondentų ne tik žino ar yra girdėję apie šią tradiciją, tačiau daugelis yra dalyvavę ir pačiame vaidinime. Respondentai yra buvę: gandrai, kareiviai, šlavėju, velniu, vadu, meška, meškos vedliu.

Dauguma respondentų mano, kad apie šią tradiciją žino ir kitose Lietuvos vietovėse, nes ne kartą šyvio šokdinimas buvo rodomas per Lietuvos televiziją. Į klausimą, ar būtina šią tradiciją saugoti, pritarė beveik visi respondentai (2 pav.).

2 pav. 56 respondentų atsakymai į klausimą „Ar būtina saugoti šią tradiciją?“

Taip pat respondentai įvardija priežastis, kodėl reikia šią tradiciją saugoti (2 lentelė).

2 lentelė. Respondentų atsakymai į klausimą „Kodėl reikia šią tradiciją saugoti?“

Eil. Nr.	Priežastys
1.	Kad būtų ką perduoti kitoms kartoms.
2.	Dėl tradicijos unikalumo.
3.	Kad apie tradiciją sužinotų dar daugiau žmonių.
4.	Kad apie tradiciją sužinotų ir užsienyje.
5.	Kad garsintų Gražiškių kraštą.
6.	Kad ši tradicija neišnyktų.
7.	Kad smagu ir linksma joje dalyvauti.

ANKETINĖS IŠVADOS:

- Ši tradicija yra vertinama jaunimo.
- Jaunimas apie ją žino, vadinasi, ja domisi.
- Jaunimas smalsus, nes nežinantys apie šią tradiciją norėtų apie ją sužinoti.
- Apklaustieji yra aktyvūs vaidinimo dalyviai, nes įvardijami personažai, kuriais respondentai yra buvę, todėl galima daryti išvadą, kad jaunimas noriai dalyvauja pačiame vaidinime.
- Jaunimas pritaria, kad šią tradiciją būtina saugoti, vadinasi, ši tradicija dar gyvuos ilgai.
- Jaunimui rūpi kultūros paveldas savame krašte.

Dauguma jų apie šyvio šokdinimo tradiciją girdėję iš tėvų. Dauguma moksleivių ne tik žino apie šią tradiciją, bet ir yra atlikę tam tikrus vaidmenis. Smagu, kad ir šių dienų jaunimui rūpi, kad tradicijos, papročiai būtų populiarinami, puoselėjami, saugomi ateities kartoms.

Šiame darbe taip pat trumpai pateikiamos šio darbo išvados bei mano pastebėjimai, kad atlikau gana rimtą darbą, kuris galbūt bus naudingas, suteiks naujos informacijos mano bendraamžiams, turistams. Šis darbas taip pat buvo labai naudingas man pačiam, nes daug sužinojau apie savo krašto papročius, tradicijas, šventes. Dalydama anketas sulaukiau didelio mokinių susidomėjimo, kas vyksta, kodėl tai darau? Todėl galbūt šis darbas paskatins kitus mokinius domėtis savo krašto istorija ir kultūra ar dalyvauti panašiuose projektuose. Džiaugiuosi, kad mokytoja paskatino mane dalyvauti šiame konkurse, nes daug atradau naujo, sukauptu nemažai informacijos ir ėmiau labiau pasitikėti savo jėgomis.

Straipsnio pabaigoje pateikiu glaustus ir sutrumpintus pagrindinių pateiktųjų, kalbintųjų apie šyvio šokdinimo tradiciją autentiškus pasisakymus, kad skaitytojais (moksleiviams ir mano bendraamžiams) geriau suprastų kai kurių tradicijų gyvavimo esmę. Kaip pradžioje straipsnio jau atkreipiau dėmesį, iš informacijos rinkimo bei pašnekesio su šios šyvio tradicijos buvusiais ir esamais dalyviais, galima daryti išvadą, kad kiekviena šventė, tradicija reikalauja šio tokio pasiruošimo, kad šventės asocijuojasi ne tik su linksmybėmis, bet ir su tam tikromis pareigomis ar pasiruošimu. Norint tinkamai suvokti šventės esmę, mums reikia labiau išmanyti šių švenčių atsiradimo prielaidas bei nuo seno puoselėjamas tradicijas. Kaip bendraamžių apklausa rodo, yra vilties, kad šyvio šokdinimo tradicija Gražiškių apylinkėse neišnyks, keisis tik šyvio karčių spalva ir lydinčiųjų personažų apranga, kareivių balsai ir kt.

ŠYVIO ŠOKDINIMO TRADICIJA (Alesė Jankauskienė)

Kalbinu Alesę Babinaitę-Jankauskienę, gimusią 1947 m. A. Jankauskienė yra gimusi ir augusi Gražiškių miestelyje. Užaugino 1 sūnų ir 1 dukrą. 10 metų buvo

Gražiškių kaimo bendruomenės pirmininkė. Jau daug metų dirba Gražiškių kultūrinio darbo organizatore.

Kiek metų jau organizuojate šyvio šokdinimą?

Aš pati tai 30 metų su šyviu šoku, bet Gražiškiuos šyvis tai jau daug, labai daug metų, gal pusantro šimto, kiek atmena žmonės. Yra žmogus, 87 metų moteris, tai jos tėtis jau šokdavo šyvi. Tai tas jau pusantro šimto metų tikrai, jau tas žmogus ir dar seniai miręs, tai žinokit jau Gražiškių krašte šyvio šokdinimo tradicijos yra senos.

Ar skiriasi dabartinis šyvio šokdinimas nuo ankstesnių laikų?

Pats šyvio šokdinimas negali skirtis už tai, kad mes stengiamės išlaikyti autentišką patį šyvi, bet keičiasi žmonės, kiekvienais metais pasirenkam, dalyvauja kiti žmonės, o pats šyvis, pati programa tai negali keistis.

Ar tarybiniais laikais taip pat buvo šokdinamas šyvis?

Taip, buvo šokdinamas, bet mes turėdavom šyvi „Gražiai įpakuot“, būdavo žiemos šventės, rašau scenarijų ir kaip tiesiog reikėjo, nu, jį biskį, kitaip viskas buvo parodoma, mažiau patriotiškumo buvo, daina buvo pritaikyta tokia, negalėjom dainuoti šitos dainos, kurią dabar dainuojam. Jis buvo, šyvis šokdinamas ir tradicija tarybiniais laikais buvo, bet šiek tiek kitaip, nu šiek tiek kitaip biskį, nes reikėjo prisitaikyti prie sąlygų.

Kokie turėtų būti žmonės, kad galėtų dalyvauti šiame vaidinime? Ar jie turi turėti kokių nors savybių?

Kareiviai be galo turi būt ir balsingi, ir gražūs, gražesni už kitus, o kiti tai tiesiog linksmi, energingi, vienu žodžiu, noro tikrai didelio noro reikia.

Koks turi būti tikras šyvis?

Tikras šyvis, tai mes turim, padarytas yra šyvis, bet anksčiau, kiek žinau, kaimai aidavo ir ant lazdos veltinis būdavo užmautas vietoj šyvio, nu iš padėties išeidavo žmonės, o mes turim gražų šyvi ir tuo šyviu papuošiam vyrą, vaikną, kuris stipresnis, ir už tai, kad tas šyvis yra pakankamai sunkus ir turi jisai savo vikrumą parodyt. Jeigu kaime žmonės yra išlikę senų žmonių, tai ir dar pašoka su šyviu ir šyvis vaikus panešioja. Šyvis turi būti stiprus ir pats arklys, ir vaikas, kuris vaidina šyvi.

Ar jaunimas noriai įsijungia į vaidinimą? Ar supranta svarbą?

Svarbą tai tikrai supranta ir labai aš džiaugiuosi, be galo džiaugiuosi mūsų jaunimu, be galo džiaugiuosi, žinokit, tikrai problemų nebūna, kada bet kuriuos pakalbėčiau, jie visada pritaria ir tikrai, tikrai jokių problemų nebūna. Buvo, žinokit, atvejų, buvo tokių, tiesiog turėjo Lietuvos televizija atvažiuot filmuot ir vaikai mūsų neatsakingai pasižiūrėjo, ir išvažiavo į mišką malkaut, pravažiudami dar man pamojavo. Jo, taip ir buvo paskui Raimundas, jeigu prisimeni Greta, Raimundas Durneikų su Almantu Durneikų, Dalės sūnum, aš jau net

nežinau ką daryt, jie mane apsikabino per pečius, vedėja, neimkit į galvą, padarysim. Nu, ir padarė, ir labai gražiai. Daug televizijų filmavo, Lenkijos televizija mus filmavo.

O kodėl šiuo metu daugiau į vaidinimą įtraukiamas jaunimas?

Jaunimas turi, aš noriu, sakau jaunime išugdyt patriotiškumo jausmą, o šyvis tai yra mūsų Gražiškių pasididžiavimas už tai, kad šita tradicija išlikus vien tiktai mūsų Gražiškių krašte ir prieš 14 metų buvo paskelbtas Lietuvoj konkursas „Etnokultūros išlikimas Lietuvoj“; tai mes, mūsų šita tradicija, užėmė pirmą vietą. Mes gavom dar premiją 800 litų, tai buvo gana dideli pinigai. Tai nusipirkom mikrofonus, nusipirkom ir pasidarėm šyvį naują.

O kodėl Jūs puoselėjate šią tradiciją?

Aš etnokultūrą be galo gerbiu, pati dar dainuoju folkloriniam ansambly, mėgstu labai senas dainas ir myliu viską, kas turi išliekamąją vertę, ir aš stengiuosi, koks aš būčiau kultūros darbuotojas, jeigu nepuoselėčiau senų tradicijų.

Ačiū už pokalbį.

Prašom.

ŠYVIO ŠOKDINIMAS (Antanas Valentas Savukaitis)

Antanas Valentas Savukaitis, gimęs 1936 m. vasario 14 Stirniškių k., Vilkaviškio r. Gyveno Bambiųjų k., Vilkaviškio r., vedė ir su šeima išvyko gyventi į Kybartus, Vilkaviškio r. Išsilavinimas – 12-ka klasių, pensininkas.

Tai ar dalyvavote šyvio šokdinime?

Taip.

O kokį vaidmenį atlikote?

Kareivio.

O kodėl kareivio?

Todėl, kad kai buvau jaunas, tai turėjau gerą balsą ir reikėjo pirmu balsu dainuoti. Tai aš buvau dainos jau vedėjas toks, tai už tai buvau kareivis.

O gal pamenate, kokios buvo kitos kaukės, ką jos simbolizavo?

Nu, tai buvo kareiviai, buvo čigonas, buvo šyvis, buvo muzikantas, šlavėjas buvo, buvo gandra, meška, velnias, čigonka, nu, kažkas ir visi turbūt, tai šlavėjas, vadas, naja, dar jau tos visos mūs kuopos, tai vadas pirmiausia užėina pas šeiminką, paklausia ar leidžia šyvį pašokdyt. Jeigu leidžia, tai paskui šlavėjas pirmiausia kambarį nuėjęs iššluoja ir paskui jau vadas duoda komandą kareiviam, žengiam į vidų, padainuojam dainą, paskui jau eina visi kiti lankytojai tų, tie artistai ir gandra, ir velnias, ir čigonas. Velnias šoka, čigonas su kančium tą savo šyvį, kad geriau šoktų, tai vis pitkų duoda jam per uodegą, o paskui čigonka jau eina maldauja tų, kad jau išmaldos kokios duotų

prašo, tai, kas pinigais duoda, kas maisto produktų, nu, vienu žodžiu, ką surinkdavom, tą paskui gale jau po šyvio šokdinimo darydavom šyvio balių.

O buvo populiarī ši tradicija?

Nelabai kažkap buvo, nu primiršta, o paskui jau atsigavo, atsigavo, pradėjo patikt kaimo žmonėm ir taip būdavo, nu kap seniai buvo šokdytas tas šyvis tai, tai kažkap, nu pasiilgę žmonės buvo to tokio, nu vaidinimo. Tai eidavom, nežiūrėdavom, kur ar pas mokyklos direktorių nueinam, pas kleboną eidavom, patenkynti visi, įsileidžia, pinigų duoda.

Ir ar skiriasi ši dabartinė tradicija nuo Jūsų laikų?

Nu tie, tas vaidmuo, tai panašiai tas pats, tik tai, nu nežinau, pavyzdžiui, man, tai nepatinka, kaip aš buvau kareivis, tai mą šių laikų kareiviai tai toki ką aš žinau, nu ir žingsnio tokio neturi, kaip sakt rikiuotės ir daina ne tep skamba, bile tik tai dainuoja. Jau mes būdavo dainuojam, būdavo repetacijos vakarais ir stengdavomės jau, kad sudainuot, kad skambėtų, kad liaudis plotų, o dabar, tai ką aš žinau, mą kažkap, nu kareiviai tai nelabai, netikri kareiviai. O taip, tai nieko velnias tas pats, čigonai tų visi jie savo tų rolę varo, paniužę, tų tiktai, su meška imtis norėdavo eit kaime ir stiprių vyrų atsiradavo, ir vedlys, naja, meškos buvo, ir ant grandinės mešką veda, va ir būdavo, kad nori su meška imtis, ar įveiks mešką, nu va, tai meška būdavo stambus toks vyrukas, bet kaime ir būdavo vyrų bajavų, va. Tai meška turi užsimovus pirštines tokias, tų pirštinių delnai mediniai ir į tų medį prikalta smailių, smailių, aštrių vinučių, tai jau meška jeigu mato, kad jau ją gali įveikt, tai ji tuos nagus suleidžia tam savo varžovui ir tas tur paleist, ir bėgt. Va ir tep meška laimi. Velnias vė, velnią vis stengiasi nugriebt už uodegos ar už kur, kad patampyt, o velnio uodega būdavo padaryta iš spygliuotos vielos, apvyniota, kad ji tep nesimatytų ir jau katras griebia už tos uodegos ir su ta spygliuota viela įsiduria į ranką, į pirštus ir paleidžia, velnias lieka. Gandras vė, gandro snapas ant tokios virvutės ir prasižioja tas snapas, kapsi tep. Ir tas snapas medinis, ir į tų snapą irgi prikalta mažyčių, aštrių vinučių, tai jeigu kas už to snapo nori paimt ar pirštą kiša jam į tų snapą, tai jis tiktai spust, tos vinutės tik kiukt į pirštą ir jau tas daugiau neina.

O kaip manot, ar ateities kartos saugos ir puoselės šią tradiciją?

Nu, aš manyčiau, kad gal saugos už tai, kad čia kiek dabar žinau, tai beveik vieninteliai tiktai Gražiškiuos ir šokdina tų šyvį. Tai labai geras dalykas ir aš manau, kad jaunimas paims į rankas šitą vaidmenį, ir jis bus tęsiamas ir toliau. Tiktai linkėčiau sakau, kad kažkap neatmestina padaryt, o, kad jau dainuot dainą, tai dainuot, kad skambėtų, va. Žygiuot einant, tai vė, kad kojas kelt kiek eina aukščiau, o ne tiktai dribt, dribt, bile ateit, va. Čia reik ne ateit, o čia reik atžygiuot, va, o žygiuojant jau kojos turi eit aukščiau, ir sutartinai turi vado komandos klausyt.

Ačiū už pokalbį.

ŠYVIO ŠOKDINIMAS IR SIUVĖJOS AMATAS (Teresė Valinčiūtė-Kasperaitienė)

Teresė Valinčiūtė-Kasperaitienė, gimusi 1919 m., Bambiųjų k., Vilkaviškio r., ištekejė ir su šeima persikraustė gyventi į Gražiškių miestelį.

O gal žinote, ką reiškia šyvis?

Vat aš istorijos apie šyvį tai nežinau, juk niekur, čia matyt iš vokiečių laikų likę gal, ar kaip, kad kažkokių mano laikų tų padavimų apie tų šyvį, tai aš nežinau, kad būtų buvę jau dabar kai tas Dovydaitis tai prašė, kad galėtų, tai jie čia suradę daugiau mokslininkai, iš kur jis kilęs ir niekur Lietuvoj pas mus niekur nešokina šyvio tik mūs krašte. Tai čia daugiau matyt nuo Vokiečių laikų jis kažkaip tai išlikęs, bet Vokietijoje tai jo ir nėra to šyvio, nežinau, iš kur jis, šito tai aš, žinai aš tik pradžios mokyklą baigus, tai istorijos daug nežinau.

O anksčiau buvo populiarī ta šyvio šokdinimo tradicija?

Nu kurį laiką, čia priklauso nuo veikėjų, jeigu jau jie susitaria, tai nu buvo Lietuvos laikais, tai labai populiarī buvo, būdavo nuo Kalėdų ligi Trijų karalių, tam laikotarpy tiktais dalyvaudavo, tai labai jau. O dabartės nu ir iškart, bet kadangi pats, jau kai mudvi paruošėm šyvį su Vencloviene, tai už dainą jis buvo iškviestas į televizorių, nu ir kaip čia dabar kokią dainą tie kareiviai uždainavo? Tarybinę, kito-kią turėjo, kareiviška daina turėjo būt, bet dabar prisimenu ir kažkaip tai nuvertino įjį, nepraleido, o dabar tai jau nepriklausoma, tai galima kokią nori tokią dainuot, bet turėjo būt patriotiška daina, tarybinė.

Nacionalinėje jaunimo ir moksleivių konferencijoje po konkursinių darbų įvertinimo. Iš kairės straipsnio autorė Greta Vasiliauskaitė su I laipsnio diplomu, jos darbo vadovė mokytoja Rasa Kvirevičienė, kitų vietų laimėtojos kraštiečių Laura Povilaitytė (II vieta), Ieva Janulevičiūtė (I vieta). 2015 m. spalio 21 d., Vilnius

O kaip žmonės reaguodavo į šią tradiciją?

Nu, kuriem patikdavo, kurie žinai žmonės meniški, kurie neskūpūs daleiskim, nesigailėdavo, kad ten reiks tų pinigėlių jau jiems išmest, tai tie kviesdavosi. Kiti dėl vaikų negalėdavo, vaikai bijosi žinai to viso, tokių, tokio jau, nu teip, kad beveik, jeigu tvarkingai, kai kurie, tai labai buvo pageidaujamas, važiuodavo jie čia turbūt ir ligi Vilkaviškio nuvažia- vę, ir teip į kaimus toliau, kiti kaimai, net kviesdavo, kad pas juos atvažiuotų į kaimą, o kaip dabar, tai aš čia nežinau nieko ką daro.

O kaip manote, ar kitose vietovėse žino apie šią tradiciją?

Kiti, kurie domisi, tai tie klausinėja, o kuriem neįdomu, tai nieko jie nežino apie tai, kad čia toks dalykas yra, kad ką. Sakau, tas kai Dovydaitis rinko, tai tiek įdomu buvo ir tiek jau jis spyrė, kad būtinai ir žinai ten gana daug darbo buvo tais sėmėgas surinkti meškom, tų velnią padaryt, čigonam drabužiai padaryt čigoniškus, nu reikėdavo padirbėt. Jau dabar tai ten viskas kaip suplyšę stovi, suodinais tiktai aprengia ir gerai, o tada tai šitas vat Durneika buvo labai, labai daug priklauso nuo vadų, jeigu vadas geras kareivis, Durneika buvo labai gražus, paskui čia toks nu va čia, nu jau tu tų žmonių nepažįsti, jau jų gal nėr gyvų jau, kitą tai rinkdavosi tokį, kuris jau sugebėdavo tų vaidmenį atlikt, kuriam geriau sekėsi, vienam tas geriau sekėsi, kitam tas geriau sekėsi. Pavyzdžiui, dainuot, tai rinkdavo vyrus, kad būt balsingi, kad sudainuotų gražiai jau, čigonai, kad mokėtų apgaudinėt, kortas kelt viską. Nu čia kaip kiekvienas kokį gabumą artistišką tur, tai teip ir rinkdavo.

O kaip manote, ar ateities kartos puoselės ir saugos šią tradiciją ir ar verta tai daryti?

Kad verta, tai kas praeitį, tai verta viskas, bet jaunimas tai dabar kitoks jaunimas, kitoki mąstymai, viskas kompiuterizuota, tai nu gal atsiras, bet abejoju.

Labai ačiū už pokalbį!

Prašau.

Literatūra

1. Mūsų savaitė, 2013. Marijampolė.
2. Pergalė, 1982. Vilkaviškis.
3. Liaudies kultūra, 2004. Vilnius.
4. Liaudies kultūra, 2001. Vilnius.

TARMIŲ METUS PRISIMENANT – ETNOGRAFINIŲ REGIONŲ METUS PASITINKANT

GIEDRĖ PETREIKIENĖ

Etninės kultūros globos taryba, el. p. etnolangas@lrs.lt

2015-ieji metai Etninės kultūros globos tarybos (toliau – EKG) inicijuoti ir LR Seimo patvirtinti Etnografinių regionų metais. Ruošiantis jiems, prasminga apžvelgti kitą Tarybos iniciatyvą – 2013 m. vykusius Tarmių metus. Nepaisant spaudoje pasirodžiusių pranešimų, kad Tarmių metams trūko aukščiausios valdžios dėmesio ir finansavimo, galima konstatuoti, kad atskiruose regionuose įvyko šimtai Tarmių metams skirtų renginių. Vieni jų organizuoti specialiai šiemetams paminėti, kiti – vykstantys periodiškai, bet į savo programą įtraukę tarmes. Daugelyje jų kalbėta tarmiškai, įtraukta ir visuomenė, ir žiniasklaida, kas gali tapti naujų tradicijų pradžia.

AUKŠTAITIJA

Aukštaitijos regione itin iniciatyvios buvo bibliotekos, mokyklos ir mažų miestelių kultūros centrai, kuriuose Tarmių metams skirti renginiai išjudino daugelį bendruomenių. Rengtos moksleivių ir kalbininkų konferencijos apie tarmes, ekspedicijos, viktorinos, tarmiškos kūrybos skaitymo vakarai, išleisti atitinkami leidiniai. Kone į visus tradicinius renginius buvo įtraukta aukštaičių tarmė, išskiriant skirtingas kiekvienos vietovės šnektas. Būtent šnektų ypatybių atskleidimas leido kiekvienam aukštaičiui susikurti individualų santykį su tarme ir Tarmių metais, kas, manytina, bus prisiminta ir Etnografinių regionų metais. Išskirtinis projektas-stovykla „Kokia paukštela, tuokia i giesmelė“, kurios metu vaikai susipažino su Ginučių krašto šnektomis, kūrė pasakojimus tarmiškai, rinko įdomiausius tarmiškus žodžius, kas paliko neišdildomą įspūdį. Regione vyko gera informacijos sklaida: vien Kėdainių rajono atstovai, bendradarbiaudami su „Balticum“ televizija parengė 11 Tarmių metams skirtų reportažų, o Kupiškio rajone paskelbta apie 40 analogiškų publikacijų. Žinoma, vienas svarbiausių renginių – baigiamasis Tarmių metų festivalis Anykščiuose, kurį pagerbė LR Prezidentė Dalia Grybauskaitė, įteikdama padėkas tarmių puoselėtojams.

DZŪKIJA (DAINAVA)

Dzūkijos (Dainavos) regione išskirtinis renginių ciklas – „Dzūkiškai šneku – apsisomyc negaliu“, kurio metu dzūkų tarmė atskleista visapusiškai: teksto rašymo konkurse, tekstų paroda, paskaita, tarmiškais knygų skirtukais ir net filmu. Šio ciklo renginiai buvo gausiai lankomi. Ne mažiau įdomus pro-

jektas „Dzūkų krašto tradiciniai amatai“, skirtas projekto dalyviams susipažinti su tradiciniais senaisiais dzūkų amatais ir nematerialiuoju kultūros paveldu, taigi, skirta daug dėmesio ir dzūkų tarmei. Visgi dzūkai iš kitų regionų labiausiai išsiskyrė tuo, kad itin daug dėmesio skyrė paskaitoms apie tarmes, kurių metu mokėsi kalbėti savo ir kitų regionų tarmėmis.

Vienos paskaitos metu atkreiptas dėmesys, kad pagal tarmių klasifikaciją dzūkų tarmės nėra, ji priskiriama prie aukštaičių patarmių. Dzūkijos (Dainavos) regione taip pat vyko daug Tarmių metams skirtų teatrų švenčių („Kaimo liktarna“, „Citnaginė“, „Kanapė“ ir kt.), kurių metu vaidintas tarmiškas repertuaras. Į renginių šurmulį sklandžiai įsiliejo jau prieš Tarmių metus gyvavę „Tarmių atlaidai“, kasmet organizuojami R. Sadausko sodyboje Demeniškėse. Taip pat įgyvendinta išskirtinė edukacinė programa „Kap gimtuosna kraštuosna šneka“ – tai stalo žaidimas, kurį žaisdami vaikai mokosi pagrindinių lietuvių kalbos tarmių bruožų.

MAŽOJI LIETUVA

Mažajoje Lietuvoje nebelikus vyraujančios tarmės, čia taip pat daugiausia buvo kalbama apie visas Lietuvos tarmes ir patarmes, daug dėmesio skirta moksleiviams ir ikimokyklinio amžiaus vaikams. Šioje srityje daug nuveikė F. Bajoraičio viešosios bibliotekos filialai, vaikams organizavę pasakų skaitymus, viktorinas, pamokėles ir pan. Padėdamas vaikams ir jų tėvams, seneliams atrasti ir prisiminti savąją tarmę, Šilutės muziejus organizavo Šeštadieninę lietuvininkų mokyklėlę, kurioje pradėta mokytis vietos tarmės, o edukaciniai užsiėmimai tęsiasi ir pasibaigus Tarmių metams. Lietuvininkų tarme jau kalba itin mažai žmonių, todėl dar vienas didelis pasiekimas – 2013 m. išleistas „Lietuvininkų tarmės žodynas“. Prie tarmės puoselėjimo prisijungė ir Šilutės muziejus su filmu „Vėliju Jums gerą giliukį, didelį stukį“, kurio rodymas įvairiuose Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos miesteliuose tapo atskiru renginiu. O folkloriniame renginyje „Gyvoji tarmių tradicija“ ir konferencijoje „Išgirsi šišioniškių tartį – žinosi istoriją“ buvo girdėti kalbant ir šišioniškių šnektas.

SUVALKIJA (SŪDUVA)

Sūduvos kraštui teko išskirtinė garbė Raudondvario pilyje organizuoti Tarmių metų sutiktuves su Tarmių metų

Tarmių metų atidarymas Raudondvaryje. Tarmių konkurso laureatų pagerbimas. Iš dešinės pirmas – vienas aktyviausių aukštaičių tarmės puoselėtojų, regioninės tarybos narys, muzikantas Algis Soidinskas, 2013 m. sausio 6 d. Nuotr. V. Jocio

ženklą pristatymu, kur susirinko visų tarmių atstovai, o prof. B. Stundžia konstatavo: „Kiekviena tarmė yra vertybė ir pasaulio matymo kampas“. Visgi daugiausia dėmesio šiame regione skirta kapsų ir zanavykų šnektoms. Sūduvos krašto išskirtinis projektas – „Tarmė – tapatybės dalis“, kurio metu suorganizuota ekspedicija zanavykų žodyno ketvirtą tomo medžiagai rinkti, parengtas iliustruotas tarmiškų posakių leidinys. Atskira iniciatyva parengta knyga „Kapsų dainos“ (pagal V. Šlekio rankraščius). Didelį indėlį į Tarmių metus įnešė Kauno tautinės kultūros centras, surengęs net 15 tarmės skirtų renginių ir konkursų. Tarmės buvo įtraukiamos ir į visus tradicinius renginius: pvz., Kazlų Rūdos šventė „Rugsėjo fiesta“, į kurią mielai atvyksta ir užsienio delegacijos, ar teatrų festivalis „Bičiuliai“, kurio metu specialiai Tarmių metams paminėti buvo suvaidinti 6 spektakliai.

ŽEMAITIJA

Žemaitijos regione įvyko kone daugiausiai iš visų regionų Tarmių metams skirtų renginių, iš kurių sunku išskirti vieną ryškiausią, nes kiekviena savivaldybė tarsi stengėsi pranokti kitą, gerąja prasme. Ypač aktyviai paskaitas apie tarmes skaitė (net 52 paskaitas) vienas iš Tarmių metų iniciatorių doc. dr. J. Pabrėža. Žemaitijoje itin daug dėmesio skirta ikimokyklinio ugdymo vaikams, kurių išradingos auklėtojos parengė mažiesiems įdomių mokomųjų renginių. Taip pat buvo įtrauktos mokyklos, pvz., Skuodo rajone vyko moksleivių protmūšių, vienas iš jų – „Razumu vajavuo“ kurio visi klausimai vienaip ar kitaip buvo susiję su Žemaitija: kalba, istorija, papročiais, kultūra ir pan. Kaip ir kituose regionuose, išleista Tarmių metams skirtų leidinių, vyko daug spektaklių, filmų. Itin įsitraukė žiniasklaidos priemonės: informacija skleista vietinių laikraščių specialiuose prieduose (pvz., Mažeikių r. laikraštis „Santarvė“ leido priedą „Žemaičiai“, o šeštadienį – specialų puslapį „Žemaičių lobiai“, ši iniciatyva nenutrūko ir pasibaigus Tarmių metams) ir jų interneto svetainėse, per radiją, televiziją. Žemaitijoje buvo gausu ne tik paskaitų, bet ir konferencijų (galima paminėti kelias: „Žemaičių kalba šiandien ir jos išlikimo tradicijos“, „Žemaičių kalba – Žemaičių dvasios ir būdo išraiška“), skirtos visuome-

nei susipažinti, o kalbininkams suaktualinti mažiau žinomus gimtosios tarmės aspektus. Čia paminėti tik labiausiai išsiskyrę kiekvieno regiono renginiai. Visgi, Tarmių metais jų vyko kur kas daugiau. Visuose regionuose itin daug žiūrovų susilaukė tradicinės folkloro šventės (pvz., „Tramtatulis“), kuriose tarmiškos dainos skamba visada. Taip pat kiekvienais metais vyksta ir tarmiškų skaitymų vakarai, kurių Tarmių metais itin pagausėjo. Kartu pagausėjo ir tarmiškų leidinių, specializuotų leidinių apie tarmes. Tarmių metai taip pat buvo proga įgyvendinti seniai puoselėtas idėjas sukurti filmą ar spektaklį tarmiškai. Vienuose regionuose jie buvo vaidinami tik vietos tarme, kiti – keliomis, pvz., S. Degutytės keturių tarmių spektaklis vaikams „Tarmių stalas“ ar F. Latėno trijų tarmių spektaklis „Trys mylimos“. Savo sričių profesionalai perskaitė daugybę paskaitų, apie Tarmių metus sužinojo kone kiekvienas Lietuvos kampelis. Džiugu, kad sklaida vyko ne tik regioniniu mastu, bet ir nacionaliniu: pavyzdžiui, per LRT transliuoti žinomų žmonių pasisakymai savo gimtosiomis tarmėmis patraukė daugelio žmonių dėmesį. Tarmių metų vieno iš iniciatorių A. Svidinsko iniciatyva buvo surengtos Tarmių metų palydėtuovės Valstybiniame jaunimo teatre, o 2014 m. pradžioje aptarti Tarmių metų rezultatai, dalyvaujant LR Seimo Švietimo ir mokslo komitetui, Etninės kultūros globos tarybai, Valstybinei lietuvių kalbos komisijai, Lietuvių kalbos institutui ir kitoms aktyviai prisidėjusioms institucijoms bei surengiant spaudos konferenciją.

Tarmių metų poveikis visuomenei buvo įvairus: vieni nuomonės apie tarmes nepakeitė, bet atkreipė dėmesį, kiti – itin įsitraukė į savo krašto renginius. Galima manyti, kad didelė orientacija į jaunimą pasėjo savo grūdą – imta nesidrovėti (ar drovėtis mažiau) kalbėti savo gimtąja šnektas, pastebėta, kad ir pasibaigus Tarmių metams moksleiviai noriau renkasi tarmiškus kūrinius raiškiojo skaitymo konkursams.

Apibendrinant belieka pridurti, kad Tarmių metai nutiesė gerą pagrindą tolesnėms kultūrinėms iniciatyvoms, todėl, nepaisant ir taip gausaus renginių skaičiaus, manytina, kad Etnografinių regionų metai bus dar išradingesni bei atneš dar daugiau įspūdžių, juk tarmė – tik viena iš etnografinio regiono sudedamųjų dalių.

LIETUVOS TRADICINIŲ AMATŲ IR TAUTODAILĖS PRISTATYMO BEI POPULIARINIMO POREIKIS IR GALIMYBĖS

VALENTINAS JAZERSKAS

Etninės kultūros globos taryba, el. p. etnosuduva@gmail.com

Molio indai, puošti tošimi

Keramika (puodininkystė) – vienas seniausių tradicinių lietuvių amatų. Archeologiniai keramikos radiniai itin seni ir reikšmingi tiriant lietuvių kultūros ir istorijos raidą. Degti molio dirbiniai Lietuvoje paplito neolito laikotarpiu – lipdomi įvairių formų indai, urnos, X–XI a. indus ėmus žiesti praturtėjo ornamentika, XIV–XV a. įsikūrusiose keramikos dirbtuvėse pradėti gaminti architektūriniai dirbiniai: plytos, kokliai ir pan. Tradicinės puodininkystės raida tęsėsi iki

XX a. pradžios. Nuo 5 dešimtmečio iki šiol keramika Lietuvoje gana populiarė, tačiau vis rečiau dirbinami XIX a. susiformavusios ir dar XX a. pradžioje populiarios puodininkystės dirbiniai – raižymu, glazūra ar angobu dekoruoti molio indai: ąsočiai alui, pienui, girai, „lekai“ ir „lekeliai“ (buteliai) aliejui, actui, žibalui, dubenys ir dubenėliai, „palivonai“ ir puodynės, čerpės (indai grūsti aguonomis), pienpuodžiai, lauknešėliai ir molinukai – švilpukai.

VALENTINAS JAZERSKAS.

V. Jazersko parengta keramikos ir suvenyrinių skrynelių ekspozicija konferencijoje „Etninė kultūra šiuolaikinių kultūros pavidalų fone“. 2015 m. rugsėjo 12 d., Panemunė. Nuotr. V. Jocio

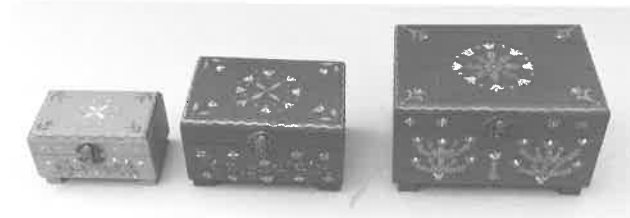
Gilinimasis į šią sritį atskleidė iš tikrųjų dideles ne tik visuomenės, kultūros darbuotojų, pedagogų bet ir pačių puodžių (keramikų) tradicinės puodininkystės pažinimo spragas, regioninių skirtumų ir technologinių procesų žinių stoką. Vartojame labai gražų ir tikslų lietuvišką „puodininkystės“ terminą todėl, kad iš graikų kalbos kilęs „Cermos“ ir tarptautiniu tapęs terminas, reiškiantis labai plačią šiuolaikinę technologinę erdvę, labai menkai atspindi lietuvių molio indų tradiciją. Privalome kryptingai gaivinti ir populiarinti tradicinės liaudies puodininkystės amatą. Terminas „gaivinti“ nebuvo ir nėra per stiprus, kadangi, pasidairius po etnografiniame krašte (o ir visoje Lietuvoje) rengtas ir rengiamas mugės, keramikos dirbinių rasime, tačiau bent kiek lietuviškų tradicijų turinčių tarp jų reta. Galbūt įpratome mokytis ir semtis patirties ne iš pirminių šaltinių – muziejų eksponatų (juolab kad ir tradicinės puodininkystės pavyzdžių mūsų krašto muziejuose labai nedaug), bet iš perkurtų, stilizuotų ar adaptuotų keramikos dirbinių, taip nutoldami nuo tradicinio palikimo, nuo paveldo šaknų.

Negalime kaltinti dailės kombinatų ar dailiosios keramikos gamyklų dailininkų, kūrusių etalonus masinei gamybai XX a. 5–10 dešimtmečiais, todėl kad „tradicija“ tobulinti kaimo kultūrą (architektūrą, muziką, liaudies dailę, tradicinius amatus) į Lietuvą atėjo dar XIX a. iš Vakarų Europos. Suklestėjusi tarpukariu, akademinis dailės mokslus Varšuvos, Paryžiaus ar Sankt Peterburgo akademijose studijavusių dailininkų, liaudies dailės ir tradicinių amatų dirbinių stilizacija ir adaptacija tęsėsi ir pokario Lietuvoje.

Dėl XX a. 5–10 dešimtmečiais mūsų krašte – Kaune ir Kybartuose veikusių keramikos gamyklų ir „Dailės“ kombinatų nestokojome profesionalių žiedėjų ir dekoruotojų, tačiau didžiąja dalimi tęsiančių dailininkų sukurtų etalonų stilistiką. O ir mokytis nelabai turėjome iš ko – krašto muziejuose tradicinės puodininkystės paveldo likę mažai. Bet ir tie, kurie buvo išsaugoti tai – Mažeikių, Viekšnių, Kuršėnų, Pasvalio, Biržų ar Panėvėžio puodžių dirbinti.

Suvalkijos (Sūduvos) krašte molinius indus dirbinti nustota dar XIX a. viduryje. Dėl gerų krašto žemių ir žemdirbystės prestižo puodininkystės amatas sunyko, tad molio indus į mūsų krašto miestelių: Kalvarijos, Marijampolės, Prienų, Vilkaviškio, Šakių, Kybartų mugės (oficialius prekymečius) atveždavo puodžiai iš Žemaitijos ir Aukštaitijos. Vėliau tradicinės puodininkystės indus išstūmė tvirtesni, iš Rytprūsių atvežti, sukepusios šukės akmenų masės indai, neturėję jokių sąsajų su lietuvių puodininkystės tradicija – formomis, tūriais, siluetais, dekoru...

Dėkojame Puodžių Puodžiui Vytautui Valiušui, leidusiam pasinaudoti jo surinkta tradicinės lietuvių puodininkystės ir įsteigto Keramikos muziejaus Leliūnuose, Utenos rajone, kolekcija, rengiantis plenerams ir seminarams.

Suvenyrinės skrynelės, sukurtos pagal tradicinių lietuviškų skrynių pavyzdį. Nuotr. V. Jazersko

Svarbi kiekvienos tautos kultūros dalis yra liaudies menas – jo palikimas bei kūrybinės tradicijos. Viena iš jų – liaudies baldai, ypač tie, kurių puošyboje naudojamas gausus ir savitas polichromijos dekoras. Iš visų tradicinių lietuvių baldų polichrominiu (daugiaspalviu) ornamentu buvo daugiausia puošiama skrynių, kiek mažiau – spintų. Be to, skrynios ir spintos paprastai buvo puošiamos labai išraiškingu, savitu, stilizuotu, labai menišku polichrominiu ornamentu. Šie kraičio baldai ir yra lietuvių liaudies baldų polichrominės puošybos pagrindas. Polichrominių lovų, kėdžių, stalų ir kitų baldų labai mažai. Pastarieji baldai mažiau puošiami, kadangi jie neatliko tokių svarbių reprezentacinių funkcijų kaip kraitinė skrynja, ypač per vestuvių apeigas.

Tradiciškai nuotakos savo kraitį kraudavo į kraitlovius, kraitkubilius, vėliau skrynas. Kraitiniai baldai buvo žinomi ne tik lietuviams, bet ir daugeliui pasaulio tautų. Tradiciniai jų raštai per šimtmečius pasipildė naujais ornamentais, geležiniais apkaustais. Tokių skrynių-kraitlovių išliko iki XX a. visoje Lietuvoje.

Avilio pavidalo kraitiniai loviai buvo dirbinami iš storo tuščiavidurio arba išskobto medžio kaladės su išilgai pritaistytomis durelėmis. Kai kada jų paviršius išraižydavo tradiciniais raštais, ypač jų apskritimą įraižytomis žvaigždutėmis (segmentinėmis žvaigždėmis) ar vingeliais.

Be kraitlovių, Lietuvoje bent iki XV a. gana plačiai buvo naudojami kraitkubiliai, taip pat padirbinti iš tuščiavidurio, vėliau išskobto medžio vertikali kaladės, siaurėjančios į viršų, o viršuje dviejuose priešingose pusėse išskobtomis

ąselėmis, per kurias, uždėjus dangtį, perkišama lazda. Patobulėjus medžio apdirbimo technikai, plačiau išplitus pjūklui, kraitkubilius pradėta daryti iš siaurų lentelių, juosti mediniais, vėliau ir metaliniais lankais. Nors nuo XV a. Lietuvoje plito kraitinės skrynios, tačiau ir kraitkubiliai nebuvo pamiršti.

Skrynių dirbinimas paplito atsiradus pjūklui. Dažniausiai naudojant lengvą medį: drebulę, eglę, pušį, uosį, rečiau ąžuolą. Kartais šonai ir antvožas būdavo iš pušies, o dugnas ir pakojos iš ąžuolo ar uosio lentelių. Skrynina sudaryta iš dėžės, prieskrynio, antvožo ir pakojų. Dažnai skrynios būdavo apkaustomos meniškais apkaustais. Kaustomi kampai, apyraktės ir šoninės juostos.

XIX a. antroje pusėje kiekvienoje sodyboje, ypač vidutinių ir pasiturinčių valstiečių, buvo saugoma po keletą skrynių. Pagal papročius motinos kraičio skrynina atitekdavo vyresniajai dukrai, o toji taip pat ją skirdavo savo vyresniajai. Tokiu būdu paveldimos skrynios kartu su ištekančia mergina keliaudavo iš vienos sodybos į kitą.

Skrynių forma įvairiuose Lietuvos etnografiniuose kraštuose buvo skirtinga. Suvalkijos skrynių viršus pailgas, dažnai ir platus, lygus apačios ilgiui ir pločiui. Aukštaitijos skrynių viršus dažnai platesnis negu apačia. Žemaitijos skrynių forma turi daugiau bendrų bruožų su Suvalkijos (Užnemunės), mažiau – su Aukštaitijos skryniomis. Kadangi ilgą laiką šiaurinė Užnemunės dalis priklausė žemaičių seniūnijai, kita dalis – Trakų vaivadijai. Užnemunė nuo XV a. vidurio sparčiais tempais apgyvendinama. Čia kėlėsi valstiečiai iš Žemaitijos, Rytprūsių. Apsigyvendami Užnemunėje, nauji įvairių Lietuvos vietų gyventojai nepamiršo savo stobybinių bei architektūrinių baldų bei namų apyvokos dirbinių tradicijų.

Keičiantis gyvenimo būdui, atsirandant naujoms medžiagoms ir darbo įrankiams, ornamentinis dekoras nuolat kito. Išmokus pasigaminti dažus, ornamentus pradėta spalvinti. Atsirado nauja ornamentavimo technika – polichrominė tapyba. Šia technika baldus Lietuvoje pradėta dekoruoti XVIII a. antroje pusėje, o labiausiai puošta XIX a. Pradžioje ornamentai buvo tapomi pačių pasigamintais tepukais (kartais pirštais), vėliau tobulėjo įrankiais, kartu ir ornamentavimo technika. Kai kuriuos baldus, daugiausia Aukštaitijoje, XIX a. pabaigoje pradėta dekoruoti štamputais ornamentais. Štampas buvo gaminamas iš ropės, bulvės, buroko, rečiau iš medžio ar gumos. Toks dekoravimo būdas labiausiai buvo paplitęs Rytų Lietuvoje: Vilniaus, Ukmergės, Utenos rajonuose bei Dzūkijoje.

Gyvybės medžio, kaip pagrindinio kraičio skrynių dekoru, svarbią vietą užėmė paukščių, žalių, gyvulių vaizdavimas. Gyvybės ir Pasaulio medžiai glaudžiai susieti su šviesos, vaisingumo, žemės, augmenijos bei kitais simboliais. Ant jų buvo vaizduojami šviesos, Saulės, Mėnulio, žvaigždžių atvaizdai bei simboliai, išreikšti apskritimais, rombais. Lietuvių Pasaulio medžio, jo analogo – Gyvybės medžio, kitų mitologinių medžių vaizdinius padeda atskleisti archeolo-

ginė medžiaga, rašytiniai šaltiniai, lingvistiniai, etnografiniai duomenys, ypač mitinė tautosaka ir liaudies dailė.

Gyvybės medžiui būdinga ne tik magiškas sakralinis šakų skaičius, bet ir savitos išvaizdos žydinčios gėlės ir vaisiai, kurie lėmė tų medžių amžinumo idėją. Panašių augalų, vaizduojančių Gyvybės medžio archetipą, atėjusį iš amžių glūdumos, lietuvių tautodailėje aptinkama dar XVIII–XIX a. ant trobų, avilių, važiavimo priemonių, o ypač ant moterims skirtų daiktų: kraitinių skrynių, „kupařų“ ir spintų, prieverpsčių, kočėlų ir kultuvių.

Suvalkietiškos skrynios – lygiais antvožais, statmenais šonais. Jos yra mažesnės nei aukštaitiškos. Fonas raudonas, žalias, rudas arba rausvo, rusvo atspalvio. Iš paminėtų spalvų dažniausiai sutinkama žalia, ypač senesnėse, kai dažai buvo pačių meistrų pasigaminami. Todėl senesnių skrynių ne tik laukų fonas, bet ir visos skrynios spalva dažnai būna švelnios žalios spalvos. Vėliau dažams atpigus, naudojo „pirktinius“, kuriuos dažnai maišydavo su namų gamybos. Užnemunėje buvo susidarę dažų pardavimo centrai (Marijampolėje ir Naumiestyje), pasitaikydavo, kad patys skrynių meistrai dažų parsiveždavo iš Vokietijos.

Užnemunėje įsprūdinė skrynių konstrukcija nebuvo populiari, todėl šią racionalią dekoratyvinę sistemą atstojo tapyti laukai. Laukų sistemai Užnemunės skryniuose susiformuoti skatino architektūriškai konstruktyvus principas – siekimas atkartoti įprastus langų ir durų įsprūdus.

Svarbu pastebėti, kad Užnemunės skrynios buvo vien kraitinės, o kraičio, taip pat ir skrynios, neturėti mergelei sudarė negarbę. Iš kraitinių skrynių kiekio ir sunkumo buvo sprendžiama apie ištekančios mergelės darbštumą, antra, iš kraitinių skrynių raštų gražumo, pasak žmonių pasakojimų, buvo sprendžiama mergelės grožio pamėgimas. Prieš

Pagal papročius motinos kraičio skrynina atitekdavo vyresniajai dukrai. Nuotr. V. Jazersko

Puodžių karalius Vytautas Valušis Kaziuko mugėje. 2014 m., Vilnius. Nuotr. V. Jocio

vestuves skrynių naujai perdažydavo arba naujai padirbtą dekoruodavo. Kartais ant skrynių dažytojas užrašydavo mergelės vardą bei pavardę ir pažymėdavo ištekėjimo datą (reikia pažymėti, kad esantieji ant skrynių metai yra mergelės ištekėjimo data).

Beveik visi skrynių dažytojai Užnemunėje buvo kaimiečiai, dažniausiai keliaujantys staliai, dirbinę įvairius namų apyvokos daiktus bei baldus. Kadangi skrynias retai pirkdavo mieste „ant turgaus“, bet dažniausiai pas žinomus meistrus „pagal užsakymą“, tai Užnemunėje nesusidarė atskirų skrynių dirbimo ir pardavimo centrų, kaip Vilniaus krašte ar Aukštaitijoje. Kadangi dirbėjai ir dažytojai Užnemunėje buvo keliaujantys po šį kraštą staliai, tai susipažindami su kitų meistrų darbais dažnai šį tą „pasiskolindavo“, todėl konstrukcinė forma, raštų elementai bei jų kompozicija dažnai kartojasi. Todėl ilgainiui susiformavo savitas Užnemunės (Suvalkijos) skrynių stilius.

Pastaruju dešimtmečiu vis dažniau rengiamos miestų šventės, kurių privaloma sudėtinė dalis – amatų mugės, kuriose dalyvauja bene visų Lietuvos etnografinių kraštų tautodailininkai ir amatininkai. Dauguma tokių mugių etnografinių kraštų savitumų neišryškina. Mugių dalyviai orientuojasi į komerciją. Aukšto meninio lygio tautodailė iš mugių išstumiamą, nes jai sunku konkuruoti su pigesniais, nūdienos vartotojo skonį ir perkamumo galimybes atitinkančiais atvežtais ar vietiniais amatininkų dirbiniais.

Daugelį metų „suvėnyro“ sąvoka lyg ir aiški, ir suprantama, tačiau šiandien kelia daug klausimų. Apsižiūrėjome neturintys ne tik lietuviško suvenyro, bet ir aiškesnio supratimo. Nebežinome, ką vežti į užsienį, nebežinome, ką „lietuviško“ pasiūlyti svečiui iš kitos šalies. Dažnai suvenyras suprantamas kaip mažas niekutis – niekur nepritaikomas „rankdarbis“. Todėl turime iš naujo sugrįžti prie pirmąkart iš vienintelės „suvėnyro“ žodžio reikšmės ir sąvokos. Prancūzų

Tošinininkai Raimonda ir Vytautas Ramanauskai su savo rekonstrukcijomis Kernavėje, 2014 m. Nuotr. V. Jocio

kalbos žodis „souvenir“ – prisiminimas – tik tokią reikšmę ir turi. Taigi, suvenyras – tai dažniausiai materializuotas prisiminimas apie šalį, tautą, regioną, miestą ar įvykį. Suvenyras – tai koncentruotas, iki simbolio reikšmės pakylėtas ženklas – žinia – dažnai be jokio tekstinio paaiškinimo charakterizuojanti kraštą, tautą, įvykį. Suvenyro spektras labai platus, apimantis tiek materialiąją, tiek ir nematerialiąją kultūrą: folklorą ir tautinius šokius, teatro ir muzikos festivalius, tradicinius krašto patiekalus, muges, tautodailę ir tradicinius amatus, miestų ir kaimų architektūrą.

Žinoma, neuzurpuojame visos „suvenyro“ erdvės, tačiau dirbame toje, kurią geriausiai išmanome ir neignoruodami, ir nenuvertindami miestų ar dvarų kultūros siūlome vieną iš suvenyro grupių kurti, remiantis etninės kultūros gyvąja tradicija – tautodailę ir tradiciniais amatais. Europos dailės srovės, dvarų ir miestų kultūra su nedidelėmis išlygomis bendra visam žemynui, o tradicine kultūra besiremianti etninė kultūra dar ir šiandien labai ryškiai charakterizuoja Europos šalis, regionus, tautas, etnines

Kaziuko mugėje šalia kitų tradicinių gaminių gali rasti ir įmantriai išpuoštą „delmoną“. 2014 m., Vilnius. Nuotr. V. Jocio

Tai, kas per šimtmečius išstobulinta, – reikalinga ir šiandien. Kaziuko mugėje, 2014 m. Vilnius. Nuotr. V. Jocio

grupes, todėl ir yra labai tinkamas ir informatyvus aplankyto krašto „prisiminimas“.

Kas turėtų ir (ar turėtų) kurti materializuotus prisiminimus, t. y. suvenyrus – dailininkai, tautodailininkai ar amatininkai? Nuolatinė dilema tarp profesionalumo ir mėgėjiškumo sąvokų. Kalbant apie dailę, terminas „profesionalas“ tapatinamas su dailininku, baigusių dailės akademiją, o visi kiti – nebaigę, kas – mėgėjai? Labai klaidingos, tačiau iki kaulų smegenų jaugusios sąvokos, kurių, atrodo, nenorime ar neturime kuo pakeisti. Gal dėl to, kad iki gėdingų nuvertinti amatininko, meistro titulai. Todėl gal nereikėtų stebėtis visuomenės neišprusimu, puoselėjant ar vertinant etninę kultūrą, jeigu ir specialistai tautodailę vertina akademinės ar modernistinės dailės kanonais; folkloro juk nevertiname „bel canto“ mokyklos kriterijais. Gal tai dar tarpukario palikimas, kai dailės mokslus baigę mūsų dailininkai leido sau „tobulinti“ tradicinę liaudies dailę. Ta pati praktika vyravo ir sovietmečiu – tautodailės ir tradicinių amatų palikimą, stilizuojant ir adaptuojant jį visasąjunginiam suvenyriui.

„Rankdarbis“ – tai dar vienas įprastas, tačiau klaidinamas ir nieko nepasakantis terminas, dažnai taikomas nedidelėms tekstilės dirbiniams – servetėlėms, takeliams, didžiąja dalimi dar XX a. pradžioje su žurnalais ir kitais leidiniais, atkeliavusiais iš Vakarų Europos, tačiau savo raštais neturinčių nieko bendra su lietuviškaisiais nėrinių raštais ir technikomis. Taigi, ir šiuos tekstilės dirbinius derėtų vadinti tikraisiais vardais – mezginiais, nėriniais, siuviniais, besiremiančiais tradiciniais patalynės įsiuvų ar tautinio kostiumo nėriniais ar siuviniais.

Aukšto lygio tautodailės kūrinių ir tradicinių amatų dirbinių sutinkame kasmetinėse regioninėse ar respublikinėse parodose, tačiau mugėse ar suvenyrų salonuose vos vienas kitas. Beveik dešimtmetį rengiamose „Kauno dienų“ mugėse, kur prekystaliai tęsiasi keturis kilometrus, lietuviškiems suvenyrams suskaičiuoti pakanka vienos rankos pirštų. Kodėl taip yra? Juk gaminti „teisingą“ suvenyrą ar dirbinį, neturintį nieko bendra su lietuviškąja kultūra, sunaudojama tiek pat žaliavų, laiko ir kūrybinės

Tradicijos puoselėjimas ir improvizacija puikiai dera tarpusavyje. Nuotr. V. Jazersko

išmonės. Galbūt tai sovietinio laikotarpio palikimas ar kūrybinės savirealizacijos ambicijos padaryti „kad ir nežmoniškai – bele kitoniškai“, ar pataikavimas pirkėjo skoniui, kurį formuojant prisidėjo tie patys kūrėjai, praėjusį dešimtmetį vykdę užsakymus Vokietijos, Šiaurės šalių užsakovams ir dalį dirbinių realizuodami mugėse Lietuvoje.

Vienas iš tautodailės žanrų – liaudies skulptūra – sudėtinė kryždirbystės dalis, „išimta iš koplytėlės“, pastarąjį šimtmetį eksponuojama parodose kaip savarankiška kamerinė skulptūra. Tai yra labai ryškus ir reprezentuojantis Lietuvą vaizdinės liaudies dailės kūrinys. Lietuvos kryždirbystės gyvoji tradicija kraštovaizdyje jau naudojama reprezentuojant šalies kultūrą, o pats kryždirbystės palikimas per mažai „suvenyrinamas“, t. y. mažai turime sumažintų tiek medinės, tiek kalviškosios kryždirbystės dirbinių. Tai pasakytina ir apie kitus tradicinius krašto amatus: puodininkystę, drožybą, tekstilę, tradicinių liaudies baldų sumažinimą, t. y. pavertimą suvenyru. Nors ne visuomet to reikia; molinis angobu ar glazūra dekoruotas ąsotis, puodyne ar dubuo, turintis ryškių regioninių ypatumų, puikiai tinka buičiai ar šiuolaikiniam interjerui, jeigu ne pagal tiesioginę paskirtį, tai kaip vaza šiuolaikiniam eklektiškam interjerui.

Sumažintas ąsotelis ar puodynėlė – puikus mažas ir pigus suvenyras skubantiems turistams. Iki šiol pamirštas „molinukas“ – molinis dekoruotas švilpukas. Kaip ir natūralaus dydžio liaudies baldai: spintos, kraitinės skrynios, dažnai puoštos polichromija ir turinčios išskirtinius etnografinių kraštų bruožus, taip ir sumažintos skrynelės

dar laisva lietuviško suvenyro niša. Tautinis kostiumas, įgaunantis vis daugiau regioninių ypatumų, išgyvena pakilimą, tačiau pasigendame tautinio kostiumo naudojimo kaip tarptautinio reprezentacinio apdaro. Tautinės juostos, išsivadavusios iš tautinio kostiumo, tampa savarankišku, kiekvieną etnografinį kraštą reprezentuojančiu suvenyru. Juolab kad ir eksponuoti joms tautodailininkai

Odininkų darbų ekspozicija Kernavėje, 2014 m. Nuotr. V. Jocio

sukūrė juostišes, išsivysčiusias iš tradicinių rankšluostinių. Megztos raštuotos spalvingos pirštines – išskirtinis tradicinės kultūros simbolis, visus metus pasirenkamas ir atpažįstamas užsienio turistų. Medžio drožiniai, kuriuos galime naudoti ir pagal tiesioginę paskirtį, – druskinės, žemaitiškos klumpės, nors ir kilę iš Olandijos, tačiau per kelis šimtmečius įgavę savitą raižytą dekorą, suvalkietiški medpadžiai retai besutinkami net tautodailės parodose.

Kiek komplikotesnis juvelyrikos žanras; archeologiniai žalvario papuošalai Europoje tapatinami su vikingų kultūriniu palikimu, todėl reikia nuolatinių pastangų juos populiarinant kaip lietuviškus. Dar labiau prieštaringas gintaro kaip „Lietuvos aukso“ simbolis. Gal dėl to, kad ištisus šimtmečius buvome praradę priėjimą prie jūros, nesuiformavome gintaro papuošalų kūrimo ir dėvėjimo tradicijų. Iš neolito laikų mus pasiekę archeologiniai radiniai – galvos

Skulptūrėlių stalielis mugėje, 2014 m. Nuotr. V. Jocio

Archajiška keramika Kernavėje, 2014 m. Nuotr. V. Jocio

apdangalų ir drabužių puošybai panaudoti lėšio formos gintarai, apeiginę reikšmę turėję gintariniai amuletai – viskas, ką turime tradicinio. Prie tradicinio tautinio kostiumo dar ir dabar dažnai dėvimi gintariniai karoliai yra tarpukarinio patriotizmo ir tautinio simbolio paieškų išdava, nes tradicinis moterų tautinio kostiumo papuošalas buvo raudoni koralų karoliai.

Paprotinė liaudies dailė – ne tik labai specifinė, bet ir turinti labai ryškius regioninius savitumus. Vilniaus krašto verbos, nors dabar rišamos visoje Lietuvoje, lieka ryškiausiu Verbų sekmadienio ir Kaziuko mugės akcentu Vilniuje, velykiniai margučiai, aukštaičių vestuviniai sodai, kurių konstruktyvinės dalys naudojamos Kalėdų eglutės puošybai, žemaičių Užgavėnių kaukės – dar vienas puikus prisiminimas apie kiekvieną etnografinį Lietuvos kraštą.

Lietuviško suvenyro kokybė ir gausa priklausys nuo aktyvios viešosios diskusijos tarp tautodailininkų ir amatininkų, smulkiųjų verslininkų, pedagogų, etnologų, menotyrininkų, kultūrologų, turizmo vadybininkų ir plačiosios visuomenės. Rengiamos parodos, konkursai padės išryškinti lietuviškus simbolius, populiarinti taikomąją liaudies dailę. Džiaugiamės, kad tradicinių amatų gaivinimą ir populiarinimą skatina ir nuo 2008 m. Žemės ūkio ministerijos vykdoma Tautinio paveldo produkto sertifikavimo sistema, sertifikuotiems meistrams suteikianti paramą dalyvauti respublikinėse mugėse, suteiktas ženklas reiškia kokybę – atitiktį šimtmetams tradicijoms.

LIETUVOS ETNINĖS KULTŪROS UGDYTOJŲ SAJUNGOS VEIKLA IR PERSPEKTYVOS

RŪTA ČĖSNIENĖ

Lietuvos etninės kultūros ugdytojų sąjunga (LEKUS), el. p. ruta.cesniene@gmail.com

LEKUS – tai nepolitinė, savanoriška, visuomeninė pelno nesiekianti organizacija, kurios pagrindinis tikslas – telkti etninės kultūros ugdytojus, 2014 m. Nuotr. V. Jocio

2014 m. birželio 28 d. Lietuvos etninės kultūros draugijos suvažiavime buvo įkurta Lietuvos etninės kultūros ugdytojų sąjunga (asociacija) LEKUS. LEKUS – tai nepolitinė, savanoriška, visuomeninė pelno nesiekianti organizacija, kurios pagrindinis tikslas – telkti etninės kultūros ugdytojus (ikimokyklinio, priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo bei neformalaus švietimo pedagogus, aukštųjų mokyklų dėstytojus ir studentus, mokslininkus, edukacine veikla užsiimančius kultūros įstaigų darbuotojus, verslininkus ir kitus suinteresuotus asmenis) bendrai veiklai, siekiant etninės kultūros ugdymo plėtros bei tobulinimo, tautinės savimonės ir savivarbos puoselėjimo, skleidžiant etninės kultūros suvokimą, tradicines dorovines ir moralines vertybes. 2015 m. sausio 23 d. įvyko visuotinis narių susirinkimas, kuriame buvo apsvarstytos strateginės sąjungos veiklos sritys ir veiklos planas. Vienas iš svarbiausių 2015 m. veiklos uždavinių – LEKUS skyrių steigimas prie savivaldybių. Prie Vilniaus m., Trakų r., Kauno r., Kauno m., Radviliškio, Klaipėdos r., Pagėgių, Kretingos, Biržų, Alytaus savivaldybių jau įsteigti tokie skyriai. Tikimės, kad etninės kultūros skyriai išjudins ir metodinių būrelių steigimąsi. LEKUS yra priimta į Lietuvos pedagogų asociacijų vadovų tarybą. Šiuo metu LEKUS vienija 131 narį.

LEKUS VEIKLA

Mokyklos vaidmuo ugdant pamatines vertybes ypatingas, todėl siekiame, kad etninė kultūra pamokose būtų dėstoma giliai, iš esmės. Norime stiprinti etninės kultūros pozicijas mokyklose. Etninės kultūros dėstymas dabar neprivalomas, bet būdamas nepaprastai integralus dalykas, gali tapti pamatu visai ugdymo programai. LEKUS aktyviai dalyvauja įvairiose Švietimo ir mokslo ministerijos, Ugdymo plėtotės centro (UPC) organizuojamose veiklose, bendradarbiauja kuriant metodinę medžiagą etnokultūriniam ugdymui.

Vienas tokių renginių – 2014 m. spalio 17–18 d. Kauno maisto pramonės ir prekybos mokymo centre vykęs seminaras „Vidurinio ugdymo etninės kultūros bendrosios programos 6 modulių programų kūrimas“. Seminarą rengė Ugdymo plėtotės centras. Į seminarą buvo susirinkę įvairių mokomųjų dalykų vidurinių mokyklų, gimnazijų mokytojai, profesinių, aukštųjų mokyklų dėstytojai iš visos Lietuvos, iš viso 70 žmonių. Etninės kultūros ugdytojai atliko milžinišką darbą – sukūrė vidurinio ugdymo etninės kultūros bendrosios programos 6 modulių programą ir detaliuosius planus, pasidalijo gerąja patirtimi,

pasiūlė įvairiausių ugdymo metodų, vertinimo būdų ir kt. Šiame renginyje aktyviai dalyvavo ir Lietuvos etninės kultūros ugdytojų sąjunga.

LEKUS prisidėjo kuriant Etninės kultūros olimpiados nuostatus ir organizuojant olimpiadą, kurios uždavinys – ugdyti mokinių tautiškumą, pilietiškumą ir tarptautiškumą etnokultūros kontekste. Olimpiada padės mokiniams atskleisti savo kūrybinius polinkius ir gebėjimus. Per mokinių kūrybą bus gaiviamos ir puoselėjamos gimtosios kultūros tradicijos, jų istorinis tęstinumas, olimpiada skatins ugdyti mokinių tiriamuosius gebėjimus, reflektuojant ir vertinant kultūros reiškinius, dalyvaujant kultūros kūrime. Olimpiados projektas jau parengtas. Planuojama užduotis artimiausiu metu išbandyti su keliomis mokyklomis.

LEKUS atstovai nuolat dalyvauja įvairiose konferencijose, diskusijose, pasitarimuose aktualiais etninės kultūros klausimais, skaito pranešimus.

2014 m. rugsėjo 12 d. dalyvavo konferencijoje „Etninės kultūros ugdymas – švietimo, kultūros įstaigų ir bendruomenių sąveika“ (Etnografinių regionų metus pasitinkant); 2014 m. gruodžio 12 d. LR Seime konferencijoje-forume „Etninė kultūra etnografinių regionų metais“ skaitytas pranešimas „Visuomeninės organizacijos etninės kultūros ugdymo baruose“; 2015 m. birželio 25 d. dalyvavo Švietimo ir mokslo ministerijos organizuotoje apvaliojo stalo diskusijoje „Veiklų, skirtų etnografinių regionų metų paminėjimui, aptarimas“.

Apie etninės kultūros pozicijų mokykloje stiprinimo poreikį, ypatingą domėjimąsi integravimo galimybėmis rodo pastaruosiu metu itin aktyvus mokytojų dalyvavimas etninės kultūros metodinėse dienose, kurias organizuoja UPC. 2015 m. rugpjūčio 24 d. renginyje „Mokinių mokymosi gerinimas: ką galime padaryti?“ skaitytas pranešimas „Lietuvos etninės kultūros ugdytojų sąjungos (LEKUS) veikla ir projektai 2015 m.: mokytojų kvalifikacijos tobulinimas ir mokinių pasiekimų gerinimas“.

2015 m. gegužės 25 d. konferencijoje LR Seime „Pedagogų vaidmuo įgyvendinant švietimo strategiją: ugdymo turinio teorijos ir praktika“ dalyvavo 9 LEKUS nariai. Gražina Kepežinskienė – Kauno „Šilo“ pradinės mokyklos direktoriaus pavaduotoja etnokultūrai buvo apdovanojama LEKUS teikimu LR Seimo padėka už aktyvią metodinę veiklą, bendruomenės telkimą, etninės kultūros, tautiškumo puoselėjimą Kauno mieste.

2015 m. birželį LEKUS parašė raštą „Dėl Lietuvos etninės kultūros svarbos Lietuvos švietime“ LR Prezidentei, LR Seimui, LR Vyriausybei, kuriame išreiškė didelį susirūpinimą dėl etninės kultūros svarbos ir vietos Lietuvos švietimo sistemoje. Nors Lietuvos Respublikos tiek įstatymo galią turinčiuose teisės aktuose, tiek iškilų mokslo žmonių išvadose etninei kultūrai teikiamas pamatinis vaidmuo, tai menkai atsispindi ugdant vaikus Lietuvos švietimo įstaigose. Nuo Nepriklausomybės atgavimo švietimo

įstaigose vis dar nėra stabilus ir visaverčio etninės kultūros perdavimo jaunajai kartai modelio. Tik pavienės mokyklos įstaigos turi etninės kultūros dalyką kaip discipliną, kuri nėra reikšmingoje vaikų ugdymo proceso vietoje.

Etninės kultūros svarba ugdant jaunąją kartą nuo pat ikimokyklinio amžiaus turėtų atsispindėti visose ugdymo programose kaip privalomas ir kaip į visus mokymo dalykus integruojamas vyksmas. Visų Lietuvos mokyklų ugdymo programose etninės kultūros dalykas turėtų būti ne rekomendacinio, o privalomo pobūdžio, paliekant mokyklų vadovams pasirinkti tik jo įgyvendinimo formą. Vaiko šeimos ir švietimo įstaigos pastangos išsaugoti ir puoselėti etninę kultūrą, turėtų būti bendradarbiavimo ir savitarpio pagalbos išraiška. Akivaizdu, kad rekomendacinis etninės kultūros pobūdis suteikia galimybę mokyklų vadovams jos visai atsisakyti. Jau turime informacijos apie tokius precedentus, todėl ir kreipėmės į išvardintas institucijas, kviesdami nedelsiant susirūpinti etninės kultūros išsaugojimu ir puoselėjimu Lietuvos švietimo sistemoje. Pateikėme pasiūlymus, ką reiktų daryti. Š. m. spalio 1 d. gautas atsakymas iš Švietimo ir mokslo ministerijos.

2015 m. gegužės 9 d. LEKUS dalyvavo asociacijų Neformaliojo vaikų švietimo projektų finansavimo konkurse ir gavo finansavimą projektui „Cykioj dūšioj dzidelė širdis“. Projekte dalyvavo penkių Dzūkijos savivaldybių mokyklos: Vilniaus Senvagės gimnazija, Daugų Vlodo Mirono gimnazija, Prienų rajono Stakliškių gimnazija, Varėnos Ažuolo gimnazija, Alytaus Adolfo Ramanausko-Vanago gimnazija. Projektas vyko trimis etapais. Pirmasis etapas – tiriamasis darbas, kurį atliko penkios projekto mokyklos partnerės. Mokiniai susipažino su Dzūkijos etnografiniu savitumu, pasirinkdami konkrečią Dzūkijos vietovę, paprotį, tradiciją, istorinį laikotarpį. Antrasis etapas – stovykla-kūrybinės dirbtuvės. Savo tiriamuosius darbus mokiniai pristatė atvykę į stovyklą Dauguose. Ten aplankė vietos gyventojus ir pagal jų papasakotas istorijas kūrė spektaklį. Trečiasis etapas – galutinio rezultato – spektaklio pristatymas spalio 17 d. Daugų kultūros namuose Dzūkijos krašto bendruomenei ir svečiams. Projektas leido mokiniams geriau pažinti savo šaknis, gimtojo krašto tarmę, papročius, padėjo suvokti savo etninę tapatybę. Toks ir buvo šio projekto tikslas.

Atsižvelgę į mokytojų kvalifikacijos tobulinimo ir mokinių pasiekimų gerinimo poreikį, siekdami padėti mokytojams sėkmingai ugdyti mokinių etnokultūrinės kompetencijas 2015 m. spalio 28 d. LEKUS kartu su Kretingalės kultūros centru bei Klaipėdos rajono švietimo centru surengė teorinę praktinę konferenciją „Etnokultūros ir tautinės savasties sąsajos“ Gargžduose, kurioje dalyvavo per šimtą etninės kultūros ugdytojų.

Tikimės, kad LEKUS, koordinuodama etnokultūros ugdytojų veiklą regionuose, stiprins etninės kultūros pozicijas ugdymo įstaigose, telks visus Lietuvos etninės kultūros ugdytojus ir padės jiems tenkinti įvairiausių su etnine kultūra susijusių poreikius.

ETNOKULTŪRINIS UGDYMAS ŠIANDIENOS MOKYKLOJE: AKTUALIJOS IR PAGALBA MOKYTOJUI

DAIVA BRIEDIENĖ

Ugdymo plėtotės centras, el. p. daiva.briediene@gmail.com

Pasak profesorės Meilės Lukšienės, Lietuvos švietimo reformos vienas iš pagrindinių uždavinių – „brandinti esetinę bei kultūrinę savimonę ir nuostatą, kad jis (žmogus) atsakingas už jos raidą bei etnokultūrinio identiteto išsaugojimą“. Etninė kultūra, apimanti nematerialųjį ir materialųjį kultūros paveldą, šiandienos valstybėje, visuomenėje ir mokykloje išlieka kultūrinio, tautinio ir pilietinio ugdymo pagrindas. Etnokultūrinis ugdymas prioritetu pripažintas įvairiuose švietimą reguliuojančiuose Lietuvos Respublikos įstatymuose, poįstatyminiuose teisės aktuose. Sustiprinta etninės kultūros dalyko mokykloje ir formalioji, ugdymą reglamentuojanti bazė – Švietimo ir mokslo ministro patvirtintos 2012 m. Pagrindinio ir Vidurinio ugdymo etninės kultūros programos (toliau – Programos), paskutiniu metu parengtos Etninės kultūros ikimokyklinio, priešmokyklinio ir pradinio ugdymo metodinės rekomendacijos (mokytojo knygos) (toliau – Metodinės rekomendacijos), įvardytos ir sustiprintos etnokultūrinio ugdymo pozicijos Bendruosiuose ugdymo planuose.

Etninės kultūros dalykas šiandienos bendrojo ugdymo įstaigose apibūdinamas kaip pasirenkamasis, bet įgyvendinamas mokyklose, vykdančiose mokymą valstybine ir tautinė mažumos kalba bei neformaliojo ugdymo įstaigose, gali apimti visas su mokinių veikla susijusias formaliojo ir neformaliojo švietimo sritis:

1. Etninės kultūros dalyko mokymą;
2. Etninės kultūros modulio mokymą;
3. Etninės kultūros integravimą į kitų mokomųjų dalykų turinį;
4. Gyvosios tradicijos etninės kultūros renginius: kalendorines ir kitas šventes, vakarones, išvykas, žygius ir kita;
5. Neformalųjį švietimą etninės kultūros kolektyvuose: folkloro ansambliuose, klubuose, amatų būreliuose ir kt.

Pagrindinio ir Vidurinio ugdymo etninės kultūros programų ir Etninės kultūros ikimokyklinio, priešmokyklinio ir pradinio metodinės rekomendacijų paskirtis – sudaryti sąlygas kiekvienam mokiniui ugdytis tautinį tapatumą ir etnokultūrinį raštingumą, pažinti ir vertinti savo tautos ir Lietuvos tradicinę kultūrą, jos reiškinį įvairovę, įgyti liaudies kūrybos gebėjimų, perimti tradicines etines ir estetines vertybes, jas puoselėti. Šiandienos bendrojo ugdymo įstaigose mokinius siekiama ugdyti giliai, kryptingai ir nuosekliai – pratęsiant ikimokykliniame ir pradiname ug-

dyme įgytus etnokultūrinius gebėjimus ir ugdymo procese derinant dvi veiklos sritis: etninės kultūros vertybių bei reiškinų pažinimą ir vertinimą bei etnokultūrinę raišką. Ugdymo procese taikydami įgytas žinias, mokiniai turėtų ugdytis gebėjimus suvokti ir tyrinėti Programose rekomenduojamas temines sritis, pavyzdžiui, šeimos, giminės ir bendruomenės tradicijos; paprotinis elgesys ir tradicinis etiketas; įvairios šventės, papročiai; tradicinė apranga; kulinarinis paveldas; tradicinė ūkinė veikla; liaudies kūryba; tarmės ir etnografinių regionų savitumas ir kitos etnokultūrinės vertybės, jų ypatybės, kilmė, kitimas ir reikšmė žmonių gyvenime, prasmingumą šiuolaikiniame gyvenime.

Etninė kultūra yra nuolat atsinaujinantis reiškinys, pasireiškiantis įvairiais būdais, todėl ypač svarbu ugdymo procese sudaryti sąlygas mokinių praktinių gebėjimų: tradicinio dainavimo, muzikavimo, šokimo ir žaidimo, pasakojamosios tradicijos, tarmių, tradicinių amatų, tradicinių švenčių organizavimo, papročių taikymo ugdymui (si). Ši veiklos sritis sudaro sąlygas perimti, tęsiant nuo amžių nacionalinių vertybių perdavimo tradiciją, skleisti ir perduoti etnokultūrinės vertybes.

Pabrėžtina, kad Pagrindinio ir Vidurinio ugdymo etninės kultūros programose įvardyta ne tik turinys ir tikslai, bet ir siekiami rezultatai. Štai, pavyzdžiui, 5–6 klasėje nagrinėdami temą „Šeima, giminė ir tradicijos“ mokiniai turėtų aptarti ir palyginti šeimos sandarą, narių santykius tradicinėje bendruomenėje ir šiuolaikinėje kultūroje, išanalizuoti dabartinius giminių pavadinimus ir juos palyginti su jau sunykusiais senaisiais pavadinimais, nagrinėti savo šeimos ir giminės istoriją, tradicijas, kūrybiškai pristatyti savo sukurta Giminės medį.

Ugdymo įstaigoms, vykdančioms vidurinio ugdymo programas, Pagrindinio ir Vidurinio ugdymo etninės kultūros programoje yra pasiūlyti etninę kultūrą gilinantys ir įvairius mokomuosius dalykus etnokultūrinio požiūriu praplečiantys moduliai: Kalba ir etninė kultūra, Socializacija ir etninė kultūra, Menai ir etninė kultūra, Papročiai ir etika, Technologijos ir etika.

Pagrindinio ir Vidurinio ugdymo etninės kultūros programose pateikiamos etnokultūrinio ugdymo gairės ir metodai. Siekiama, kad etninės kultūros pamokos būtų efektyvios, mokiniai mokytusi sąmoningai ir aktyviai, todėl pedagogams siūloma įvairiose erdvėse ir derinti klasikinius

ir modernius metodus. Ypač šiuolaikinėje mokykloje aktualūs yra projektinio darbo, tyrinėjimo metodai, kai mokiniai įtraukiami į reikšmingą mokomąją veiklą.

Įgyvendinant Pagrindinio ir Vidurinio ugdymo etninės kultūros programas ir Etninės kultūros ikimokyklinio, priešmokyklinio ir pradinio ugdymo metodines rekomendacijas 2012–2015 m. bendradarbiaujant su mokytojais praktikais ir aukštosiomis universitetinėmis mokyklomis

Daiva Briedienė praktinėje konferencijoje, KU, 2015 m. vasario 13 d. Nuotr. iš EKG archyvo

(Muzikos ir teatro akademija, Vytauto Didžiojo, Šiaulių universitetais) parengta ir Ugdymo plėtotės centro svetainėje paskelbta į ugdymo procesą orientuota metodinė medžiaga mokytojams, etninę kultūrą dėstantiems ir ją integruojantiems į įvairius dalykus:

1. Etninės kultūros ugdymo metodinės rekomendacijos ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo pedagogams (mokytojo knyga).
2. Ikimokyklinio ir priešmokyklinio ugdymo rekomenduojamų dokumentų, metodinių priemonių, literatūros, šaltinių ir naudingų nuorodų sąrašas.
3. Etninės kultūros ugdymo ikimokykliniame amžiuje gerosios patirties pavyzdžiai
4. Etninės kultūros ugdymo priešmokyklinėje grupėje gerosios praktikos pavyzdžiai.
5. Etninės kultūros ugdymo metodinės rekomendacijos pradinio ugdymo pedagogams (mokytojo knyga).
6. Etninės kultūros ugdymo pradinėse klasėse gerosios praktikos pavyzdžiai.
7. Etninės kultūros ugdymo rekomenduojamų dokumentų, metodinių priemonių, literatūros, šaltinių ir naudingų nuorodų sąrašas.

8. Etninės kultūros pagrindinio ugdymo rekomenduojamos mokymo priemonės, papildoma literatūra ir kiti šaltiniai pagal atskiras temines sritis (katalogas) (2012).
9. Etninės kultūros ilgalaikio plano pavyzdys 9 kl. (su dalykų integracija).
10. Etninės kultūros ugdymo veiklos aprašai 5–10 klasėms aštuonioms temoms: Gyvenamoji aplinka ir kultūrinis kraštovaizdis, architektūra ir namai etninėje kultūroje; Tradicinė ūkinė veikla, darbai ir amatai; Mityba ir sveikata tradicinėje kultūroje; Bendruomenės tradicijos, paprotinė teisė, elgesys ir etiketas; Šeima ir giminė. Šeimos tradicijos etninėje kultūroje; Žmogaus gyvenimo ciklo tarpiniai ir apeigos; Jaunimo brandos apeigos ir papročiai; Senoji pasaulėžiūra, mitologija ir religija; Gamta tradicinėje kultūroje (2013 m.).
11. Virtualių paskaitų ciklas 5–10 kl.: Gyvenamoji aplinka; Šeimos papročiai; Tradicinė ūkinė veikla; Mityba; Senoji lietuvių religija. Gamta tradicinėje kultūroje (2013 m.).
12. Etninės kultūros vidurinio ugdymo rekomenduojamos mokymo priemonės, papildoma literatūra ir kiti šaltiniai pagal atskiras temines sritis (katalogas) (2012 m.).
13. Etninės kultūros ilgalaikio plano pavyzdžiai 11–12 klasėms (su kitų dalykų integracija) (2013–2015 m.).
14. Vidurinio ugdymo programos 6 modulių programos ir detalieji planai 11–12 klasėms: Kalba ir etninė kultūra, Gamta ir etninė kultūra, Socializacija ir etninė kultūra, Menai ir etninė kultūra, Papročiai ir etika, Technologijos ir etika (2014 m.).

Etninė kultūra puoselėja visuomenines bendravimo ir darnaus bendruomenės gyvenimo tradicijas. Siektina, jog etnokultūriniam ugdyme, atsižvelgdama į savo tradicijas ir poreikį, galimybes, dalyvautų visa mokyklos bendruomenė. Todėl 2015 metais, Etnografinių regionų metais, ugdymo plėtotės centras drauge su Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija pasiūlė ugdymo įstaigų bendruomenes organizuoti Etninės kultūros savaitę 2015, kurios tema – etnografiniai regionai. Parengtame renginių tinklelyje – plane, kurį galima rasti UPC svetainėje „Ugdymo sodas“, iš visos Lietuvos etnografinių regionų pateikiami labai gražūs gyvosios tradicijos pavyzdžiai, dalijamasi gera pedagoga patirtimi. Taip mokyklos – etnokultūrinio ugdymo centrai – demonstruoja turtingą, taurų ir prasmingą ugdymo procesą, sudaro galimybes kiekvienam mokiniui asmeniškai dalyvauti krašto kultūros gyvenime, padeda mokiniams išsiugdyti meilę Lietuvai, tautinį tapatumą ir tautinę savimonę.

LIETUVOS ETNOGRAFINIŲ REGIONŲ METŲ SUTIKTUVĖS – RYGOJE

JUOZAS ŠORYS

Etninės kultūros globos taryba, el. p. jsorys9@gmail.com

Rygos lietuvių vidurinėje mokykloje įvyko bendras Latvijos lietuvių bendruomenės ir Etninės kultūros globos tarybos organizuotas forumas „Latvijos ir Lietuvos etnografiniai regionai“. Forumo dalyvius pasveikino LR ambasadorius Latvijoje Ričardas Degutis. 2014 m. lapkričio 21 d., Ryga. Nuotr. iš EKG T archyvo

Kaip žinome, Seimo nutarimu 2015 m. buvo paskelbti Lietuvos etnokultūriniai (etnografiniai) regionų metais. Jie, tikimės, savaip pratęs, papildys ir išplėtos tuos pozityvius gentinės, žemių arba kraštų (regionų, nors šis terminas mums tarsi ne itin priimtinas, nes dažniausiai nusako bendrąjį europietišką ir platesnį pasaulinį teritorijų valdymo, administracinį ir kitokius jo „nukalimo“ poreikius ir niuansus, yra perdėm tarptautiniu mastu abstraktus, bendrakultūrinis, atliepiantis specifines šalių politinių ir vertybinių nuostatų strategijas), tautinės ir nacionalinės savimonės luistus, kurie buvo išjudinti, per įvairius renginius ir informacijos priemones aktualizuoti dar 2013 m. džiaugiantis analogiškai paskelbtais Tarmių metais.

Būsimais Regionų metų renginiais, akcijomis, priemonėmis ir žinių sklaida, remiantis valstybiškai patvirtinta programa, rūpinsis humanitarinio pobūdžio ministerijos, žinybos, įstaigos, tarp jų ir Etninės kultūros globos taryba, veikianti kaip Seimo institucija. 2014 metų lapkričio pabaigoje Tarybos

LR Seimo narys Algirdas Patackas mokyklos direktorei Aldonai Trejai perdavė naujai savo išleistas knygas. 2014 m. lapkričio 21 d., Ryga. Nuotr. iš EKG T archyvo

Latvijos kultūros akademijoje įvyko susitikimas su latvių tautinės kultūros specialistais ir didelio studentų, dėstytojų ir visų besidominčiųjų dėmesio sulaukęs folkloro ansamblio VISI koncertas bei vakaronė. 2014 m. lapkričio 20 d., Ryga. Nuotr. iš EKG T archyvo

vadovybė suorganizavo išvyką į Latvijos sostinę Rygą susipažinti su kaimyninės baltų (aisčių) šalies patirtimi realiai, pagal dar gana neseniai įvykdytą administracinio suskirstymo reformą, jau gyvenančią penkiuose regionuose – Kuržemėje, Žiemgaloje, Vidžemėje, Latgaloje ir Rygos regione. Siekta, kad į šią kvalifikacijos kėlimo kelionę išsirengtų ne tik Vilniuje reziduojančios institucijos nariai (vyko Tarybos pirmininkas Virginijus Jocy, nariai Nijolė Balčiūnienė, Emilija

Bugailiškienė, Daiva Vyčinienė, Ona Drobelenė, Juozas Šorys, sekretoriato darbuotojas Bronius Kviklis), bet ir gausus būrys Žemaitijos, Aukštaitijos, Dzūkijos, Suvalkijos ir Mažosios Lietuvos regioninių tarybų vadovų ir specialistų (Sigita Dacienė, Rūta Vildžiūnienė, Vitalija Vasiliauskaitė, Valentinas Jazerskas, Alfredas Brauklys, Elena Matulionienė ir kiti), taip pat folkloro VISI ansamblio nariai. Pakeliui aplankytas Naisių (Šiaulių r.) etninės kultūros centras, globojamas verslininko ir politikos Ramūno Karbauskio.

Pirmąją išvykos dieną Latvijos kultūros akademijoje įvyko susitikimas su latvių tautinės kultūros specialistais ir didelio studentų ir dėstytojų bei visų besidominčiųjų dėmesio sulaukęs folkloro ansamblio VISI koncertas bei vakaronė. Antrąją kelionės dieną Rygos lietuvių vidurinės mokykloje, vadovaujamoje žemaitės iš Gargždų rajono, puikios pedagogės ir administratorės, Kalbos premijos, teikiamos Lietuvos Seimo iniciatyva, laureatės Aldonos Trejos, įvyko bendras Latvijos lietuvių bendruomenės ir Etninės kultūros globos tarybos organizuotas forumas „Latvijos ir Lietuvos etnografiniai regionai“. Forumo dalyvius pasveikino Lietuvos Respublikos ambasadorius Latvijoje Ričardas Degutis. Latvijos regionus pristatė Rygos lietuvių vidurinės mokyklos direktorės pavaduotoja Regina Naglė, diskusijose apie dviejų baltų valstybių kultūros politiką ir regionų kultūros paveldą dalyvavo Seimo narys Algirdas Patackas, Latvijos lietuvių bendruomenės pirmininkas Rolandas Žalnierius, būsimą Regionų metų programą pristatė Etninės kultūros globos tarybos pirmininkas Virginijus Jocy.

Forumo dalyviai Rygos lietuvių vidurinės mokyklos reprezentaciniame Latvijos ir Lietuvos kabinete. 2014 m. lapkričio 21 d., Ryga. Nuotr. iš EKG T archyvo

ETNOGRAFINIŲ REGIONŲ SAVITUMAI PARODOJE „ADVENTUR 2015“ IR UŽ JOS RIBŲ

LAISVĖ RADZEVIČIENĖ, VIRGINIJUS JOCYS

laisvidar@gmail.com, virginijus.jocys@lrs.lt

Diskusijos „Lietuvos etnografiniai regionai ir jų samprata. Kuo mes skirtingi ir kuo mes panašūs?“ dalyviai (iš dešinės): Virginijus Jocys, EKG T pirmininkas; dr. Rasa Bertašiūtė, LLBM; dr. Vytautas Tumėnas, EKG T pirmininko pavaduotojas; doktorantė Alma Ragauskaitė, LMTA; doc. dr. Filomena Kavoliūtė, VU; Nijolė Balčiūnienė, EKG T. 2015 m. sausio 24 d., „Litexpo“. Nuotr. iš EKG T archyvo

Artėjant trečiajam tarptautinei turizmo ir aktyvaus laisvalaikio parodai „ADVENTUR 2015“ sausio 23–25 d. žurnalistė Laisvė Radzevičienė kalbina Etninės kultūros globos tarybos pirmininką Virginijų Joci.

Kodėl būtent 2015-ieji paskelbti Etnografinių regionų metais?

Reikėtų priminti, kad jau 2013 metais visuomenė aktyviai dalyvavo Tarmių metų renginiuose. Nors tų metų pradžioje skeptikų buvo daug, bet išibėgėję renginiai gražiai išjudino ir suaugusius, ir jaunimą. Per televiziją matėme iškilus kultūros, meno ir visuomenės veikėjus, puikiai ir išradingai kalbančius savo gimtomis aukštaičių, žemaičių tarmėmis ir šnektomis. Ši metų paskelbimo, vienokio ar kitokio kultūrinio reiškinio suaktualinimo tradicija atkeliavo

iš kitų Europos šalių. Iš pradžių buvo siekiama Etnografinių regionų metų paskelbti 2014-aisiais, tačiau nepavykus 2013 m. spalio 10 d. LR Seimas bendru sutarimu pritarė nutarimui „Dėl 2015 metų paskelbimo Etnografinių regionų metais“. 2015-uosius metus skelbti Etnografinių regionų metais Seimui pasiūlė Etninės kultūros globos taryba, grupė Seimo narių šį pasiūlymą parėmė ir teikė svarstyti. Nutarimą Seimas priėmė įvertindamas tai, kad viena iš svarbiausių Europos Sąjungos regioninės politikos kryptių yra regioninio, istorinio ir kultūrinio savitumo išsaugojimas bei pabrėždamas Lietuvos etnografinių regionų istorinę reikšmę ir savitumo puoselėjimo svarbą. Svarstomu teisės aktu Vyriausybei pasiūlė sudaryti Etnografinių regionų metų komisiją, kuri iki 2014 m. rugsėjo 1 d. parengė ir patvirtino Etnografinių regionų metų programą. Nors Valstybė sudarytą Etnografinių regionų metų priemonių planą pasiūlė

vykdyti iš jau esamų įstaigų ir institucijų finansavimo, tačiau kilnus tikslas išliko – pabrėžti etnografinių regionų istorinio ir kultūrinio savitumo išsaugojimo reikšmę, formuoti viešąją nuomonę, palankią etnografinių regionų išsaugojimui, tęstiniams tyrimų ir sklaidos darbams.

Kokios didžiausios etninės vertybės Lietuvoje yra saugomos?

Prieš įvardijant, kas vertingiausia, reikia išsiaiškinti, kas yra etninė kultūra. Ši savoka mokslininkų apibūdinama kiek skirtingai. Vakarų Europoje ir kituose kraštuose etninė kultūra vadinama tradicine kultūra. Mūsų vienas didžiausių etninės kultūros autoritetų šviesios atminties prof. dr. Norbertas Vėlius etninę kultūrą įvardijo kaip visa tai, ką žmogus ar tauta per savo gyvenimo ciklą – pradedant gimimu – rado, gausino, kūrė ir perdavė ateinančioms kartoms. Jo mintis: „Etninės kultūros negalima atskirti nuo visos kultūros. Tai yra viena iš ryškiausių mūsų kultūros spalvų. Etninė kultūra kaip oras supa mus ir yra mumyse pačiuose. Mes jos nesuvokiame, kaip ir oro, kuriuo kvėpuojame“. Visgi yra tokių gana ryškių etninės kultūros formų, kurias kaip pavyzdines galėtume nurodyti, – tai kalendoriniai, šeimos, bendravimo papročiai, gyvenimo būdas ir jo raiška. Apytiksliai suskaičiuojamos devynios pagrindinės etnografinių regionų savitumo raiškos sritys: tarmės, muzikinis folkloras, tautosaka, tautinis kostiumas, etnoarchitektūra, papročiai, tautodailė, liaudies kūryba, kulinarinis paveldas.

Pasauliniu mastu Lietuvos vertybės pripažintos UNESCO nematerialaus paveldo sąraše, tai „Lietuvių polifoninės dainos – sutartinės“ (2010 m.), „Kryždirbystė ir kryžių simbolika Lietuvoje“ (2001 m.) ir „Dainų ir šokių švenčių tradicija Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje“ (2003 m.). Iš kulinarinio paveldo turime tarptautiniu mastu pripažintų produktų – pvz., žemaitišką kastingą. Reikia turėti vilties,

kad pasaulinį vertybių sąrašą pavyks papildyti ir daugiau lietuviškos etninės kultūros relikvų. Respublikiniu mastu atskirame sąraše yra suregistruoti sertifikuoti tradiciniai gaminiai, Vilniaus Baltramiejaus mugė, o ateityje gal bent dalis Vilniaus Kaziuko mugės bus sertifikuota.

Kaip etninės kultūros tema atsispindės „ADVENTUR 2015“ parodoje?

Kadangi šios parodos lankytojai įvairūs (lietuviai ir užsienio svečiai), kiek skirtingos auditorijos, todėl ir informacijos pateikimo turinys, ir formos gali būti įvairios. Kas Lietuvos gyventojams yra daugiaž matyta ir girdėta, svečiui gali būti visai nesuvokiama ir reikalauja įvedimo bei paaiškinimo. Bet ką demonstruojant ar pateikiant nuoširdžiai ir su vidine ugnele, galima „užkabinti“ ir svečių, ir vietinį lankytoją. Kaip minėta, Etnografinių regionų metams atskiro finansavimo nėra. Atskiros savivaldybės su didesniais turizmo informaciniais centrais, su mūsų Etninės kultūros globos tarybos regionų atstovais, visuomeninės organizacijos ketina atsivežti geriausius folkloro kolektyvus, pavienius tautodailininkus ir amatininkus, kurių veikla reprezentuoja atskirą savivaldybę arba regioną. Ši paroda suteikia progą pristatyti atskirus tradicinius kūrėjus, parodyti savo savivaldybės, krašto, regiono gamtos, kultūros, išskirtinumą ir grožį, pakviesti svečius ir Lietuvos gyventojus apsilankyti, patirti neišdildomų įspūdžių ir tuo prisidėti prie ekonominės socialinės regiono raidos.

Ar galėtumėte pora sakinių apibūdinti, kuo yra ypatingas kiekvienas Lietuvos etnografinis regionas?

Etnografinio regiono požymiai nurodyti ir Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymo 2 straipsnio 10 dalyje pateiktame apibrėžime:

Etnografinis regionas – istoriškai susiformavusi teritorijos dalis, kurioje išlaikyta savita tarmė, tradicijos ir papročiai, integruotas baltų genčių palikimas.

Lietuvoje yra penki etnografiniai regionai, pasižymintys istoriškai susiformavusiais kultūriniais ypatumais: Aukštaitija, Dzūkija (Dainava), Mažoji Lietuva, Suvalkija (Sūduva) ir Žemaitija. Šie regionai formavosi ne vienu metu ir jų vaidmuo istorijos eigoje buvo gana skirtingas. Kultūrinės kiekvieno regiono ypatybės atskleidžiantys duomenys daugiausia atspindi XIX a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės laikotarpį, dėl to būtent šis laikotarpis laikomas pagrindiniu atspirties tašku pristatant Lietuvos etnografinių regionų savitumus. Tik nuo to laikmečio išryškėjo visi penki regionai, o iki tol istoriniai faktai pateikia duomenų tik apie vieną kitą Lietuvos regioną (daugiausia Žemaitiją). Kadangi etnografinio regiono apibrėžtį lemia daugiausia etnografiniai faktoriai, tai senojo periodo istorikai prašo neužmiršti ir istorinio kredo, kuris svariai ir patikimai iliustruoja etnografinių regionų raidą iki šių dienų. Kaip žinia, etnografinio regiono gyventojų buities ir gyvenamosios savitumą itin lemia gamtinė aplinka – vandens telkiniai, reljefas, miškai, dirvožemis, pelkynai ir kt.

Dzūkijos nacionalinio parko stende demonstruojami tradiciniai amatai. 2015 m. sausio 24 d., „Litexpo“. Nuotr. V. Jocio

Vėtrungė Mažojoje Lietuvoje. Nuotr. V. Kandrot

Pavyzdžiui, Mažoji Lietuva (jos rytinė dalis Klaipėdos kraštas), istorijos tėkmėje būdama kitos valstybės sudėtyje, daug davusi Didžiajai Lietuvai kalbos išsaugojimo prasme, pati patyrė didelę įtaką tiek socialinėje, tiek kultūrinėje raidoje. Mažosios Lietuvos raida neatskiriama nuo Baltijos jūros ir Kuršių marių. Tad nenuostabu, kad, be tradicinio visoje Lietuvoje žemės ūkio, čia ryškus žvejų gyvenimo palikimas tiek buityje, tiek kultūroje. Šio regiono savitumą iliustruoja mūsų dienas pasiekęs žvejų gyvenimo atributas – kurėnų ir burvalčių vėtrungės.

Dzūkija (Dainava), visų pirma, tankiais miškais apaugusi teritorija, čia skurdokas smėlėtas dirvožemis, o tai formavo dzūkų gyvenimą. Dainingi, labai bendruomeniški, linkę vienas kitam padėti dzūkai išsiskiria ir savo tradicine gyvenimu, mityba, miško amatais. Čia daugiausia išliko senųjų gatvinių etnografinių kaimų su puošnia pastatų dalių ornamentika. Šiame regione nuo XIV a. pabaigos gyvenančios totorių ir karaimų bendruomenės, sąveikaudamos su vietiniais dzūkais, perdavė ir persiėmė kultūrinių bruožų. Kultūrinei šio regiono raidai ženkliai ir lenkų bendruomenės įtaka.

Aukštaitija – didžiausias Lietuvos etnografinis regionas, etninės Lietuvos branduolys, buvęs valstybės kūrimosi epicentras. Šiaurės rytų Aukštaitijos dalyje vietiniai folkloro ansambliai dar gieda tradicines sutartines. Aprangos dalis

nuometas buvo naudojamas didelėje dalyje Lietuvos, tačiau plačiausiai išliko Aukštaitijoje. Aukštaitiai kaip regiono simbolį pasirinko nenuilstantį žirgą, primenantį Lietuvos herbo vyty. Patys aukštaitiai didžiuojasi savo pintinėmis juostomis, šiaudų sodais. Jie nuo seno išlaikė alaus gamimo ir vaišinimosi tradicijas, tam pasitarnauja vidurio lyguma su derlingais tinkamais javams auginti dirvožemiais.

Žemaitija, kaip minėta, – vienintelis regionas, praėityje turėjęs tam tikrą savivaldą LDK sudėtyje (matyt, pelnytai užsitarnavęs šią privilegiją begindamas kelis šimtmečius lietuvišką pajūrio ruožą ties Palanga ir Šventąja, neleidęs susijungti dviem Kryžiuočių ir Kalvijuočių ordinams). Žemaičiai išlaikė ryškiausią tarmę, tautinio drabužio raštuose dominuoja raudona spalva, specifinis apavas klumpės XIX a. pabaigoje dažniausiai buvo drožiamos Žemaitijoje. Žiemos palydėtuves su Užgavėnių apranga ir blynais buvo daugiau žemaičių tradicija, dabar paplito ir kituose regionuose. Žemaitijos regiono visuomenininkai vieni pirmųjų atsikūrė regiono herbą (su meškos simboliu).

Suvalkijos (Sūduvos) etnografinis regionas buvo veikiamas gretimų Žemaitijos, Aukštaitijos, Mažosios Lietuvos regionų su Nemuno upe. Suvalkijos raidai didelį ekonominį ir kultūrinį postūmį turėjo 1808 m. panaikinta baudžiava, kuri leido sustiprėti viduriniam socialiniam sluoksniui, siekti mokslo. Suvalkiečių sodybos, įsikūrusios derlingose

Penktosios Joniškio rajono savivaldybės meno (dainų) šventės folkloro kolektyvų vakaras „Skambioj piemenėlio giesmėj – žydėjimo šventė“ vyko Žagarės parke netoli A. Raudonikio meno mokyklos Žagarės filialo. Jaunieji šventės dalyviai su vadovėmis. 2015 m. birželio 6 d., Žagarė. Nuotr. V. Jocio

lygumų žemėse, buvo stambios. Jų statybos tradicija buvo perimta iš Prūsijos, Žemaitijos. Tautinio moterų drabužio dalis sijonas ir prijuostė išsiskiria savo ryškia stilizuotų gėlių ornamentika. Suvalkijoje gyvuoja švyrio šokdinimo tradicija Kalėdų laikotarpiu.

Kaip šiais laikais dera etninė kultūra ir modernumas?

Galima drąsiai teigti, kad bet kuri iš devynių anksčiau minėtų etninės kultūros raiškos formų yra naudojama parbrėžti tautinę ar net valstybinę tapatybę. Muzikos srityje profesionalūs kompozitoriai liaudiškos melodijos atskiras dalis ar sąskambius naudoja kurdami modernias melodijas, opusus, simfonijas (A. Martinaitis, B. Kutavičius, G. Kuprevičius). Daug šiuolaikinių populiarios muzikos kūrėjų liaudies dainas aranžuoja, naudoja savo kūrybai („Skylė“). Dalis Lietuvos architektų naudoja tradicinę įvairių regionų architektūrą modernių pastatų projektuose. Naudojama baltiška ornamentika, spalvos, tūriai. Jau minėtos Mažosios Lietuvos vėtrungės įgavo naują kvėpavimą, jos plačiai naudojamos papuošti viešas erdves Klaipėdoje, Neringoje, Šilutėje ir kitur. LRT televizijoje vėtrungių kompozicija naudojama kaip užsklanda. Močiutės ratelio ornamentuota verpstė, praradusi savo pirminę paskirtį, tampa tautos tapatybę perteikiančiu simboliu. Architektai, skulptoriai verpstės proporciją ir pasaulio medžio simboliką naudoja

viešoms skulptūroms, gėlynų ornamentikai. Daugiausia tautinio drabužio elementų pasireiškia modernaus drabužio dizaine, spalviniuose ir ornamentiniuose sprendimuose. Kai kurios kalendorinės ir krikščioniškos šventės – Rasos (Joninės), Kalėdos, Velykos, lygiadienis ir kt. – yra aktyviai švenčiamos ne tik Lietuvoje, bet ir emigravusių lietuvių šeimose kaip tapatybės patvirtinimas. Etnografinių regionų metais planuojama surengti konferenciją „Etninė kultūra šiuolaikinių kultūros formų fone“.

Kokių vertybių etninės kultūros palikime ieško jauni žmonės?

Kaip minėta, jaunoji karta senąją baltišką ornamentiką, atskirų regionų puošybos elementus naudoja visuose moderniuose vizualiniuose menuose, nes senųjų ornamentų proporcijos, linijos tūriai, santykiai ir spalvos yra užsifiksavę mūsų tautos kolektyvinėje ir individualioje sąmonėje, gyvenimo patikrinti. Tad jų panaudojimas garantuoja pačių trumpiausiu keliu pasiekti Lietuvos žiūrovą, o užsienietis naujame gaminyje išvelgia taurų, nenuvalkiotą, nenusibodusį kūrinių, kuris savyje neša baltišką žinią. Kalendoriniuose papročiuose jauna karta išvelgia darną tarp žmogaus ir gamtos. Šiame skubančiame pasaulyje, atsikandę šurmulio ir triukšmo, regi pilnatvę ir harmoniją. Naujos melodijos, sugrotos išnaudojant senas dermes, skatina suklusti jauną klausytoją ir paklausti, kur tai jau girdėta ir artima.

ETNOGRAFINIŲ REGIONŲ METAMS ĮPUSĖJUS (APŽVALGA)

GIEDRĖ PETREIKIENĖ
Etninės kultūros globos taryba

2015-ieji paskelbti Etnografinių regionų metais. Juos globoja LR Prezidentė Dalia Grybauskaitė, todėl Lietuvos regionuose vykstantys Etnografinių regionų metams skirti renginiai įgyja dar didesnę prasmę. Dar 2014 m. pabaigoje buvo sudarytas Etnografinių regionų metams skirtas renginių gidas, todėl įpusėjus metams galima apžvelgti, kiek numatyty renginių įvyko.

ATIDARYMO RENGINIAI

Etnografinių regionų metai atidaryti Mažojoje Lietuvoje: sausio 15 d., minint Klaipėdos krašto dieną, renginiai vienu metu vyko Bitėnuose, Klaipėdoje, Neringoje, Pagėgiuose, Smalininkuose ir Šilutėje.

Aukštaitijoje į Etnografinių regionų metų atidarymą sausio 19 d. taip pat įsijungė daug savivaldybių. Ukmergėje vyko renginys „Aukštaitiškoji gryčioj – valstybės lopšys“, kurio metu skambėjo vokalinės ir skudučių sutartinės, buvo kepama ruginė duona, verdama Užugirio krašto žolelių arbata, demonstruotas aukštaitišku juostų pynimas bei nuomoto rišimas. Veikė duonos kepimo rakandų paroda, buvo veriamas ir naujai įrengtoje amatų gryčioje kabina-mas sodas. Reportažą apie renginį parengė LRT. Tą pačią dieną Jonavos kultūros centre buvo pristatoma Aukštaitijos regiono vėliava, Panevėžyje atidaryta paroda „Tradicinė Aukštaitijos tekstilė: Panevėžio krašto praeitis audimo raštuo“, Ignalinoje vyko renginys „Čia – mūsų namai“, Utenoje – „Umžina šito versme“, Pakruojyje – „Ir kalbame,

ir skaitome šava tarme“, Širvintose vyko Širvintų krašto folkloro ansamblių sąšauka.

Etnografinių regionų metus Dzūkijoje (Dainavoje) atidarė du svarbiausi dzūkų miestai – Varėna ir Alytus. Sausio 19 d. Marcinkonių kultūros centre vyko renginys „Dzūkų kraštas širdį guodžia“, kurio metu regionas pristatytas ne tik lokaliai, bet ir per radiją. Sausio 26 d. Alytaus kraštotyros muziejus atidarė parodą „Šiaudiniai stebuklai“, reprezentuojančią vieną unikaliausių Dzūkijos (Dainavos) regiono tautodailės reiškinių – šiaudinius liaudies buities dirbinius ir šiaudinius sodus (pastarieji dar 2014 m. viduryje pristatyti ir Vilniuje).

Suvalkijoje (Sūduvoje) Etnografinių regionų metai atidaryti Zanavykų muziejuje. Renginyje viešėjęs istorikas, Etninės kultūros globos tarybos pirmininkas Virginijus Jocys dalijosi mintimis, kad etninę kultūrą galima atpažinti ir XXI a.: „Iš drabužio ar tarties iškart pasakysis zanavykas, dzūkas ar kapsas esi. Tai mus išskiria ir praturtina, žavi pas mus atvykusius užsieniečius“. Viso renginio metu koncertavo Patašinės vaikų folkloro ansamblis „Užnovietis“, vadovaujamas Nijolės Černevičienės, Šakių „Varpo“ mokyklos etnokultūros būrelis pasakotojai pasakojo kadais nutikusias istorijas zanavykiška šneka.

Žemaitijos sostinėje – Telšiuose – sausio 19 d. Etnografinių regionų metų atidarymo renginyje pristatyti išskirtiniai žemaičių etninės savasties dėmenys – istorija, kalba, folkloras ir teatras, juos pristatė savo sričių specialistai Algirdas Žebrauskas, Juozas Pabrėža, rodytos tarminių spektaklių ištraukos, pristatytas žemaitiškas folkloras.

KITOS ETNINĖS KULTŪROS GLOBOS TARYBOS INICIATYVOS

EKGT inicijavo ne tik Etnografinių regionų atidarymo renginius, bet ir įvairią informacinę sklaidą apie Lietuvos etnografinius regionus. Sausio mėn. dalyvauta tarptautinėje turizmo parodoje „ADVENTUR 2015“: sausio 23 d. Lietuvos liaudies buities muziejaus prisistatyme skambėjo „Porringės“ folkloro ansamblio dainos, pasveikinimo žodį tarė LR seimo narys Algis Kašėta, EKGT pirmininkas Virginijus Jocys, pristatyti Etnografinių regionų metai, vesta viktorina „Etnografinių regionų savitumai daiktuose ir žodžiuose“ ir kt. Sausio 24 d. vyko diskusija „Lietuvos etnografiniai regionai ir jų samprata. Kuo mes skirtingi ir kuo mes panašūs?“. Sausio 25 d. diskutuota kitais aktualiais klausimais – „Etnografinių regionų etninės kultūros reikšmė, tyrimai, ugdy-mas, sklaidos formos ir būdai“.

Nuo pat metų pradžios imtas rengti, o gegužės mėn. pristatytas leidinys „Lietuvos etnografiniai regionai“ (leidykla „Terra Publica“), kuriame savo srities specialistai išsamiai pristato kiekvieno etnografinio regiono istorijos, urbanistikos, architektūros, apželdinimo, amatų, virtuvės, tradicinio kostiumo, patarnių, tautosakos, papročių, muzikos instrumentų ypatybes. Nuo metų pradžios taip pat pradėta per LRT transliuoti Etnografinių regionų metų vaizdo klipą, sukurtas Etnografinių regionų metų ženklas.

AUKŠTAITIJA

Aukštaitijos regioninė etninės kultūros globos taryba sausio mėnesį paskelbė Etnografinių regionų metams skirtų renginių gidą, kuriame numatyta per 316 renginių. Be abejo, ne visi numatyti renginiai įvyko, nes kai kurie projektai nebuvo iš dalies paremti Kultūros tarybos ar vietos savivaldybių. Etnografinių regionų metams buvo skirta daug specialių edukacinių renginių krašto muziejuose ir bibliotekose (Anykščiuose, Biržuose, Kupiškėje, Molėtuose, Kėdainiuose, Panevėžyje, Ukmergėje, Utenoje, Švenčionyse). Jų metu pristatyta etnografinių regionų etnoarchitektūra, tautinis kostiumas, kulinarijos paveldas, folkloras, tarmė ir kt. Tradiciniuose regiono festivaliuose, šventėse labiau akcentuota lokaliai vietos tradicija, išryškintas savo krašto autentiškumas.

Prie Etnografinių regionų metų atidarymo renginių nespėjusios prisijungti savivaldybės, juos paminėjo šiek tiek vėliau sausio mėnesį: Joniškėje sausio 23 d. atidarytas respublikinis tautinių šokių festivalis „Kartų sulėktinis aukštaitiška“, Rokiškėje sausio 22 d. vyko renginys „Etnografinių regionų metų pradžia Rokiškėje“, kuriame kraštietės Odetos Tumėnaitės-Bražėnienės (Utena) karpinių bei raižinių paroda bei edukacinė karpymo pamoka, iškilmingai pakelta Aukštaitijos vėliava. Sausio 21 d. Pasvalyje pradėtas renginių ciklas „Mes esam šiaurės krašto“. Sausio 20 d. Ežerėlio kultūros centre Kauno rajono folkloro ansambliai pristatė penkis Lietuvos etnografinius regionus: jų tautinį kostiumą, liaudies dainas, šokius, kulinarijos paveldą. Sausio 20 d. Kupiškio kultūros centre vyko etnografinė popietė „Kupiškėnų senybas teisyba“. Sausio 22 d. Naujamiesčio dailės galerijoje vyko fotomenininko, Lietuvos nacionalinės kultūros ir meno premijos laureato Algimanto Aleksandravičiaus fotografijų albumų „Aukštaitė – aukšts dong s čysts vondva“ ir „Žemaitė – mona meilė“ pristatymas. Sausio 24 d. Salako kultūros centre vyko folkloro sambūris „Gieda gaideliai“.

Daug prasmingų renginių vyko ir vėliau. Panevėžio kraštotyros muziejuje kovo-gegužės mėnesių šeštadieniais miesto visuomenei vyko paskaitų ciklas „Aukštaitijos etninio tapatumo paieškos“, Panevėžio muzikos mokykloje sausio-gegužės mėn. kiekvieną penktadienį vyko etnokultūriniai mokymai, skirti aukštaičių folklorui. Anykščių Arklio muziejuje birželio 3–5 d. pirmą kartą vyko regiono amatininkų stovykla-seminaras „Jurgeli meistrėli, mokyk savo vaikus“. Birželio 6 d. respublikinė tradicinės kultūros ir žirgų sporto šventė „Bėk bėk, žirgeli“ buvo skirta Etnografinių regionų metams. Biržų muziejus „Sėla“ gegužės mėn. surengė teorinį praktinį seminarą „Aukštaitijos etninės kultūros savitumai“ ir regiono folkloro šventę „Gyda pragyda“, o birželio 6 d. – tradicines armonikininkų ir pasakotojų varžytuves „Aukštaitijos armonika“. Jonavos muziejuje sausio-gegužės mėn. veikė tradicinių amatų dirbtuvės, kurios kvietė miesto žmones išmokyti pinti aukštaitiškas juostas, rišti verbas, marginti margučius ir kt. Nors ir negavo finansavimo, Jonavos kultūros centro etnokultūrininkai gegužės 23 d. surengė

VI tarptautinio folkloro konkurso-festivalio „Saulės žiedas“ talkininkai ir organizatoriai su dovanomis. Iš dešinės: „Baltų centro“ vadovė dr. Regina Kvašytė, Šiaulių „Aušros“ muziejaus Etnografijos skyriaus vedėja Sigitą Milvidienė, Šiaulių kultūros centro Etninės kultūros skyriaus vedėja Diana Martinaitienė, tautodailininkas Albertas Martinaitis. 2015 m. liepos 9 d., Šiauliai. Nuotr. V. Jocio

respublikinį vaikų ir jaunimo folkloro festivalį „Siūlai, siūlai, susivyk!“ kurio metu rajono gyventojai bei svečiai turėjo galimybę susipažinti su Lietuvos etnografinių regionų folkloru, tarmėmis, tautiniais kostiumais, amatais ir kulinarijos paveldu. Joniškio rajono Žagarės mieste – 2015 m. Lietuvos kultūros sostinėje – birželio 6 d. vyko Joniškio krašto meno šventė „Skamba aukštos lygumėlės“. Kauno rajone, Raudondvaryje, balandžio mėn. vykęs VIII respublikinis tarmiškos kūrybos konkursas „Tėviškės atradimai“ itin akcentavo vietos tarmės reikšmę asmenybės tapatybei. Gegužės mėn. Kauno rajono Ugnės Karvelis gimnazijoje vyko respublikinis XV mokinių folkloro ansamblių festivalis „Gegutės šventė 2015“. Ypač daug renginių, skirtų Etnografinių regionų metams, vyko Kupiškio kultūros centre, Etnografijos muziejuje, viešojoje bibliotekoje, mokyklose, darželiuose. Birželio 6 d. visus žiemgalius iš Šiaurės Lietuvos į tradicinę šventę sukviatė Žiemgalos festivalis – „Gerbkime darbštų žiemgalių ir mūsų derlingą žemę“. Balandžio mėn. Pasvalio rajono Valakėlių kaime vyko įspūdingas Aukštaitijos vaikų folkloro festivalis „Vaikų Velykėlės“, skirtas Etnografinių regionų metams. Širvintose gegužės mėn. vyko regioninė folkloro ir liaudiškos muzikos šventė „Suprašė žvirblalis“. Ukmergės kultūros centras vykdė etninės kultūros pažinimo ir propagavimo projektą „Mano kraštas“. Gegužės mėn. Zarasuose vyko regioninis liaudiško muzikavimo festivalis „Sėlos muzikantai“. Visaginė birželio 6 d. buvo švenčiama miesto šventė, kurioje ypač buvo akcentuota šiame mieste gyvenančių tautinių bendrijų etninė savastis.

DZŪKIJA (DAINAVA)

Po atidarymo renginių pamažu Etnografinių regionų metai nuvilnijo ir visoje Dzūkijoje (Dainavoje). Šalčininkų r. Rūdninkų laisvalaikio salėje vasario 6 d. senjorai galėjo susipažinti su „Vilniaus krašto liaudies tradicijų lobiais“, kovo mėnesį vaikai mokėsi pinti tradicines krašto verbas, balandį vyko Vilniaus krašto tradicinių juostų pynimo, šokių bei dainų, popierinių užuolaidų karpymo užsiėmimai.

Lazdijai orientavosi į tradicinius dzūkų patiekalus – sausio 31 d. įvyko renginys „Dzūkiškas gardumynas“. Trakų rajone daugiausia dėmesio skirta tradicinėms kalendorinėms šventėms: kovo 27 d. vyko edukacinis užsiėmimas „Senosios Dzūkų krašto verbos“, balandžio 2 d. – velykinė popietė „Didžiojo ketvirtadienio darbai: kiaušinių marginimas, raštų ir spalvų reikšmė“, balandžio 12 d. – atvelykis dzūkiškai „Supkit, meskit, jūs, sesulės“, Etnografinių regionų metams skirtas renginys „Ant kūrybos sparnų“ derintas su Pasauline kultūros diena – įvyko balandžio 15 d.

Šiomet prisiminti ir tarmiški spektakliai: Alytuje vaidinti „Šventmarė“ (S. Kymantaitės-Čiurlionienės apysakos „Šventmarė“ motyvais) ir „Raganius“ (pagal V. Krėvę-Mickevičių), kurie buvo pastatyti Tarmių metais (2013 m.). Nuo Alytaus miesto neatsiejamas kasmetinis renginys – teatralizuota vakaronė „Dainavos šalies senų žmonių padavimai“, šiomet vykusio balandžio 24 d. Taip pat svarbi Alytaus

„Langas į Lietuvą“ piešinių konkurso dalyvė ir nominantė Adelė Kaltanaitė apdovanota EKGK prizą už darbą „Gyvybės medis“. 2015 m. liepos 9 d., Šiauliai. Nuotr. V. Jocio

kraštotyros muziejuje gegužės mėnesį atidaryta paroda „Dzūkijos kryžiai, koplytėlės, skulptūros – dvasinio ir kasdieninio žmogaus ir bendruomenės gyvenimo dalis“ iš Pietų Lietuvos muziejų rinkinių.

Gegužės 15 d. Merkinėje surengta konferencija „Dzūkai ir jų artimiausi kaimynai“, kurios metu akcentuota dzūkų šneka. Prie konferencijos gražiai prisišlijo kasmetinis folkloro festivalis „Dzūkų godos“, vykęs gegužės 16 d. Marcinkonyse, jame dalyvavo Alytaus miesto ir rajono, Kaišiadorių, Lazdijų, Trakų, Šalčininkų, Varėnos, Birštono, Druskininkų savivaldybių ansambliai ir po vieną ansamblį iš kitų Lietuvos etnografinių regionų.

Dzūkai gyvena ne tik Lietuvos teritorijoje, bet ir Lietuvos ir Lenkijos paribyje, todėl čia taip pat vyko Etnografinių regionų metams skirtų renginių. Vienas jų – Punsko lietuvių etninės kultūros draugijos renginys „Nėriniai ant rėmų“, kuris birželio 12 d. vyko Punsko muziejuje „Senoji klebonija“. Tai tęstinis Dzūkijos regiono muziejų kelio projektas, kuriame dalyvauja tautodailės dirbtuvių „Šimtavirvis“ darbuotojai ir Punsko gimnazijos mokiniai.

Tai toli gražu ne visi etnokultūriniai renginiai, vykę Dzūkijos (Dainavos) regione. Visi aprašyti renginiai skirti Etnografinių regionų metams ir turėjo ryškių regioninių ypatumų. Deja, ne viskas, kas numatyta metų pradžioje, įvyko: daugiausia vyko kasmečių renginių, kai kuriems unikaliems renginiams nepavyko gauti finansavimo iš Kultūros rėmimo fondo. Vis dėlto Etnografinių regionų metai tik įsivažiuoja: Dzūkijoje (Dainavoje), rudens gėrybių krašte, pagrindiniai Etnografinių regionų metams skirti renginiai yra numatyti antroje metų pusėje.

MAŽOJI LIETUVA

Metų pradžioje buvo sudarytas Mažosios Lietuvos svarbiausių etnografinių renginių gidas. Šis gidas yra nuosekliai vykdomas ir vis pildomas reikšmingais renginiais.

Vieni unikaliausių renginių skirti puoselėti žvejybos tra-

dicijoms. Tą vasario 20–22 d. Nidoje vykusio žiemiškas Kuršių nerijos žvejų tradicijas ir gyvenimo būdą puoselėjanti šventė „Stintapūkis“. Šventės metu demonstruota poledinė baidomoji žvejyba – bumbinimas, pagal senuosius žvejų receptus ruošiami žuvis. Kovo 21 d. Rusnėje pirmą kartą organizuota „Stintų naktis“. Stintmečiu žvejams susimaišo diena ir naktis. Tuo laiku Rusnė pavirsta žvejybos sostine, o salos pakrantes „nuseja“ savotiški žvejų kaimeliai. Prisiminta stintų žvejyba „keseliais“ ir graibštais. Gegužės 2 d. Nidoje vyko žuvies patiekalų šventė „Žiobrinė“. Šventė skirta atminti ir puoselėti kulinariniam paveldui, žvejybos tradicijoms. Gegužės 30 d. Šilutės miesto 504 m. šventė „Kiekviena žuvis turi savo žuvininką“. Atidarytas rekonstruotas Hugo Šojaus dvaras. Regiono savivaldybių – Klaipėdos miesto, Klaipėdos rajono, Jurbarko rajono, Šilutės rajono ir Pagėgių – merai pasirašė bendradarbiavimo sutartį.

Balandžio 10 d. Gargžduose vyko etnografinių regionų vakaras „Ant Minijos krantų“. Minijos upė sujungia Žemaitijos ir Mažosios Lietuvos regionus. Renginyje buvo pristatyti ir palyginti šie du regionai per jų etnokultūrinį paveldą. Gegužės 16 d. Smalininkuose vyko šventė „Smalininkai – rytiniai Mažosios Lietuvos vartai“. Jos metu buvo vykdoma edukacinė programa „Smalininkų parubežio knygnešių gadynė“. Gegužės 22 d. Etninės kultūros savaitė Šilutės r. Juknaičių pagrindinėje mokykloje vainikavo respublikinis vaikų folkloro festivalis „Šišon didžiajam kiemaity...“, kuris į vasaros estradą sukviatė net 13 kolektyvų iš visų Lietuvos regionų. Gegužės 23 d. Klaipėdos m. savivaldybės etnokultūros centro folkloro ansamblis „Kuršių ainiai“ pristatė naują teatralizuotą Mažosios Lietuvos folkloro, papročių ir apeigų programą „Vėjų marės, medaus upės“.

Birželio 4 d. Pajūrio arba pamario stovyklavietėje turėjo vykti tradicinė regioninė vaikų ir jaunimo etninės kultūros stovykla „Vėlungis“. Kultūros taryba nefinansavo šio projekto, todėl šis renginys bus įgyvendinamas rugsėjo pirmą savaitgalį. Įgyvendinti numatytas veiklas labai trikdo Kultūros tarybos nepakankamas projektų finansavimas. Tokiu būdu organizatoriai priversti atsisakyti arba ne iki galo vykdyti projektus, keisti datas.

SUVALKIJA (SŪDUVA)

Vieną svarbiausių vaidmenų Etnografinių regionų metais Suvalkijoje (Sūduvoje) vaidina Zanavykų krašto muziejus, kuris dalyvavo Vilniaus knygų mugėje ir pristatė naują edukacinį užsiėmimą „Raštijos paslaptys“. Galimybė viską išbandyti ir sukurti patiems pasinaudojo gausūs būrys knygų mugės lankytojų. Kovo 27 d. – rajoninė mėgėjų teatrų šventė „Suvalkiečiai visada kartu“, skirta tarptautinei teatro dienai paminėti Šakiuose. Tradicija tapo tai, kad Zanavykų muziejaus kolektyvas kiekvienais metais organizuoja margučių margintojų sueitukę, kai sukviečia kiaušinių margintojas iš Šakių rajono pasidalyti patirtimi, pabūti kartu, vieni kitus pamokinti ir parodyti, kas kokį margutį išmargino. Tačiau

šiais metais kovo 26 d., nepamirštant to, kad tai Etnografinių regionų metai, Zanavykų muziejus sukviatė gausų būrį, tarsi puokštę, pilną pavasarių gėlių, draugų, muziejininkų, etninės kultūros centrų atstovų, tautodailininkų ir margučių margintojų iš įvairių Lietuvos regionų į Margučių margintojų šventę. Balandžio 24 d. Zanavykų muziejuje vyko Tradicinė amatų diena. Tai tęstinis, net dešimt metų iš eilės vykęs renginys. Šiais metais, atsižvelgdami į tai, kad šiuolaikinė visuomenė vis labiau tolsta nuo papročių, tradicijų ir etninės kultūros, muziejaus darbuotojai vėl nusprendė priminti jaunimui etnografinio paveldo svarbą.

Nuo Zanavykų krašto muziejaus Šakiuose neatsilieka ir kiti regiono miestai. Balandžio 18 d. Kazlų Rūdoje surengta regiono pasakorių šventė. Vilkaviškio krašto muziejus 2015 metais birželio 6 dieną sukviatė į „Sūduvių amatų šventę“, kuri vyko Paežerių dvaro parke. Dalyvavo krašto puodžiai, kurie ne tik pristatė savo dirbinius, bet ir mokė puodų žiedimo bei lipdymo meno. Kovo 10 d. Marijampolės ikimokyklinės įstaigos surengė vaikų koliažų parodą „Legendos“. Pedagogai su tėveliais surinko 18 Sūduvos krašto padavimų, legendų ir visa tai pavaizdavo, kurdami įvairiomis technikomis, koliažuose. Ši išskirtinė paroda jau keliauja ir į kitus renginius, kitas vietas. Gegužės 29–31 dienomis Marijampolėje gaudė didžiausią metų šventę „Miesto dienos 2015“. Šventėje ryškūs ir kiti etnografinės kultūros akcentai, nes šiemet renginys dedikuotas būtent Etnografinių regionų metams. Šventės šūkis – „Marijampolė – Sūduvos širdis!“. Marijampoliečiai naudojami proga dar kartą visiems įrodyti, kad jų miestas pelnytai vadinamas Sūduvos krašto sostine. Per atidarymą J. Basanavičiaus aikštėje penktadienį savivaldybės vadovams buvo įteikta kėdikė tik sukurta Sūduvos regiono vėliava. Birželio mėn. Marijampolės kraštotyros muziejuje parengta ir atidaryta paroda „Lelijos – tulpės motyvas kapsių ir zanavykių tautiniame kostiume“.

Išskirtinis Sūduvos krašto folkloro festivalis „Žalias ažuolėlis“. Jis gyvuoja nuo 1998 metų, o nuo 2007-ųjų festivalis kasmet vyksta Ožkabaliuose, Jono Basanavičiaus gimtinėje. Pradžioje reprezentavęs tik Sūduvos krašto folklorą festivalis nuolat augo ir dabar savo programas čia pristato kolektyvai iš įvairių Lietuvos regionų, tad renginys jau tapo respublikinės reikšmės įvykiu. 2015-ųjų metų festivalis nuo ankstesniųjų skyrėsi tuo, jog šiemet, minint Etnografinių regionų metus, jo dalyvių repertuare vyravo Sūduvos regiono folkloras. Festivalio programoje greta tradicinės sūduvietiškos muzikos, atliekamų dainų buvo galima pasiklausyti ir šmaikščių tarmiškų pasakojimų, pasigrožėti šiam regionui būdingu etnografiniu kostiumu, įsitraukti į renginio vedėjos organizuojamus žaidimus, kuriuose taip pat atsispindėjo šiam regionui būdingos tradicijos, papročiai bei tautosaka.

Išskirtinis renginys skirtas Etnografinių regionų metams, kurį parengė asociacija „Gabija“. Neseniai susirinkę profesionalūs menininkai susibūrė į lėlių teatro trupę. Jie gegužės 29 d. muzika ir šviesomis sukūrė miesto globėjo Šventojo Jurgio legendą ir herbo misteriją.

Išskirtinumas ir tai, kad nuolat vyksta renginiai, skirti ne tik sūduviams, bet ir kitiems šiame krašte gyvenantiems: kovo 21 d. vyko Mažosios Lietuvos regiono žmonių, gyvenančių zanavykų krašte kultūros tradicijų pristatymo vakaras Gelgaudiškyje, balandžio 11 d. Žemaičių regiono žmonių, gyvenančių zanavykų krašte, kultūros tradicijų pristatymo vakaras Šakiuose, birželio 7 d. Dzūkų regiono žmonių, gyvenančių zanavykų krašte, kultūros tradicijų pristatymo vakaras Sintautuose. Visus renginius apibendrinti ir visą surinktą autentišką Sūduvos krašto etnografinę medžiagą ketinama parodyti baigiamajame projekto „Iš Sūduvos lobynų“ teatralizuotame koncerte „Seklyčios įkurtuvės“, kuris vyks Marijampolės kultūros centre lapkričio 27 d.

ŽEMAITIJA

Žemaitijoje nemažai kasmečių renginių šiemet buvo skirti Etnografinių regionų metams. Sausio 24 d. Kuršėnuose vyko Lietuvos kapelių šventė „Griežk, smuikeli“, vasario 21 d. – XXIII komedijų šventė „Vėinė jouka“ Kretingos rajono savivaldybės kultūros centre. Žemaitija neatsiejama nuo Užgavėnių, vienos įspūdingiausių šiemet vyko vasario 25 d. Platelių dvaro svirne. Kartu surengta ir konferencija „Užgavėnės Žemaitijoje“, joje mokslininkai, muziejaininkai, kultūros darbuotojai, saugomų teritorijų specialistai „iš-narstė“ Užgavėnės visais aspektais: kalbėta apie Užgavėnių tradicijos atsiradimą, dainas, valgius, šventimo specifiką mieste ir kaime, Žemaitijos nacionalinio parko folkloro ansamblis „Platelė“ pristatė Užgavėnių linksmybes. Balandžio 25 d. vyko tradicinė Jurginių šventė Palangoje. Dalyvavo folkloro ansambliai „Poringė“, „Nalšia“, „Ratilio“, „Linago“, „Salduvė“, „Verpeta“, „Pulkelis“, „Alksna“, „Alksniukā“, „Kuršių ainiai“, „Giedružė“, „Kikilis“, „Mėguva“. Vyko skambančios eitynės į Birutės parką, kur skambėjo gražiausios dainos ir sutartinės. Gegužės–birželio mėn. vyko tradicinė XXXV liaudies meno šventė Kelmėje. Kelmės kultūros centro galerijoje atidaryta Žemaitijos regiono tautodailės darbų paroda „Tradicija ir dabartis“. Šioje parodoje savo darbus pristatė Žemaitijos regiono tautodailininkai.

Etnografinių regionų metais itin akcentuotas žemaitiškumas. Kovo mėn. vyko svarbi respublikinė tautodailės paroda „Tradicijos dermė: žemaitiškas užsispyrimas, aukštaitiškas santūrumas“ (gautas dalinis finansavimas iš Lietuvos kultūros tarybos). Kovo 20 d. vyko festivalis „Po Žemaitijos dangum Instrumentinio folkloro“ Klaipėdos rajono savivaldybės Vėžaičių kultūros centre. Balandžio mėn. veikė vėlykinė Raseinių krašto tautodailės paroda. Buvo eksponuojami Marcelijaus Martinaičio margučiai iš Lietuvos dailės muziejaus fondo. Balandžio 10 d. vyko Etnografinių regionų metų vakaras „Ant Minijos krantų“ Klaipėdos rajono savivaldybės Gargždų kultūros centre. Balandžio 23 d. Platelių dvaro svirne Žemaitijos nacionalinio parko folkloro ansamblis „Platelė“ pristatė naują programą „Lakštingalė gėiduoji“. Programa parengta pagal plateliškės Stanislavos Šoblinskaitės tautosaką: dainas, šokių, pasakojimus. Vakare žymią Platelių krašto dainininkų

Vilniaus žemaičiai prof. Igno Končiaus sodyboje „Končalėje“. Puroaičiai, Plungės r. sav. Nuotr. V. Jocio

kę prisiminė mokytoja Stanislava Stripinienė, folkloro puoselėtojas ir žinovas Antanas Bernatonis. Balandžio–lapkričio mėn. vyksta edukaciniai užsiėmimai „Audimo raštus – žemaitiškos tradicijos“ Vyskupo Motiejaus Valančiaus gimtinės muziejuje, Kūlpėnų M. Valančiaus pagrindinėje mokykloje. Gegužės 29 dieną papuošė Lietuviško kalendoriaus šventė, skirta L. Ivinskio 205-osioms gimimo metinėms ir Etnografinių regionų metams Kuršėnuose.

Atkreiptinas dėmesys, kad visiems Tauragės rajono renginiams finansavimas buvo gautas iš Tauragės rajono savivaldybės. Du Etnografinių regionų metams skirti projektai buvo pateikti Lietuvos kultūros tarybai, bet finansavimas jiems nebuvo skirtas. Vasario 6 d. Etnografinių regionų metai paminėti vakaronėje „Pakelk duonelę, ji šventa!“ Tauragės kultūros centro Pilsūdų skyriuje. Vasario 16 d. vaidintas muzikinis spektaklis „Aukšti kalna, margi dvarą“ Tauragės rajono savivaldybės kultūros centre. Balandžio 19 d. rengta kraštiečių šventė „Jurgi, budink žemę!!!“ Tauragės rajono savivaldybės kultūros centro Sartinininkų skyriuje. Balandžio 24 d. „Audimo raštuose atgyja praeitis“ Tauragės rajono savivaldybės kultūros centro Gaurės skyriuje. Gegužės 7 d. vyko popietė „Mums brangi praeitis“ Tauragės rajono savivaldybės kultūros centro Taurų skyriuje, gegužės 30–31 d. – respublikinė Tauragės miesto šventė „Tauragės savitumas etnografinių regionų kontekste“, birželio 6 d. – kaimo šventė „Amatai ir muzika mūsų namuose“ Tauragės rajono savivaldybės kultūros centro Lomių skyriuje, birželio 13 d. – kaimo šventė „Regioninė edukacinė šventė, pieno kelias: nuo šienapjūtės iki sūrio“ Tauragės rajono savivaldybės kultūros centro Kėščių skyriuje.

Etnografinių regionų metai Žemaitijoje – dar viena galimybė sustiprinti etnokultūrinę savastį. Šiame regione kasmet rengiama daug panašaus pobūdžio renginių, todėl čia suminėti tik patys svarbiausi. Tai nepaneigia mažųjų renginių svarbos – lokaliuose bendruomenėse būtent jie formuoja gyventojų savimonę.

„Išjoj brolis karelin“

Karinės-istorinės dainos ir sutartinės

1997 M. VILNIAUS UNIVERSITETAS. VILNIAUS UNIVERSITETAS. 2005

A LDK laikotarpio dainos

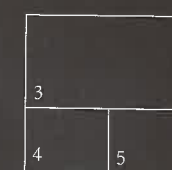
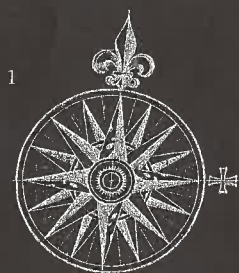
B XVII - XIX a. dainos

Atlieka folkloro ansamblis „Visi“ ir sutartinių giedotojų grupė „Trys keturiose“

2010

1	
2	3
4	

1. Piestu su vėliavomis ir žirgu istoriniame „Žalgirio“ lauke Lenkijoje, 2010 m. Nuotr. iš D. Mazurkevičiaus albumo
2. Vaidinant Vytautą Didįjį, 2010 m. Nuotr. iš D. Mazurkevičiaus albumo
3. Kompaktinė plokštelė „Išjoj brolis karelin. Karinės-istorinės dainos ir sutartinės“, 2010 m.
4. Žemaitukai ganykloje, 2015 m. Nuotr. A. Januševičiaus

1. Meridianas

2. V. Digaitis su savo kinkiniu Rioruso miesto Norvegijoje link, 2013 m. Nuotr. iš V. Digaičio albumo

3. Kelis šimtus metų Kaziuko mugėje buvo prekiaujama iš arklių traukiamų vežimų. Vaidotas Digaitis vyksta į Kaziuką, 2015 m.

4. Rioruso miesto Norvegijoje link, 2013 m.

1. „Žygio žemaitukais apie Lietuvą“ ženklas, dail. A. Piežė

2. „Žygio žemaitukais apie Lietuvą“ atvirkto fragmentas, dail. K. K. Šiaulytis

3. Žemaitukai Žagarėje. Nuotr. A. Januškevičiaus

4. Anykščių šventėje „Parbėk, žirgeli“, 2015 m. birželio 6 d. Nuotr. V. Jocio

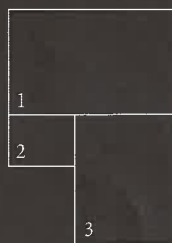
5. Anykščių šventėje „Parbėk, žirgeli“ raiteliai su žemaitukais, 2015 m. birželio 6 d. Nuotr. V. Jocio

1. Raitųjų skautų vasaros stovyklos užsiėmimai. 2015 m., Salantai. Nuotr. V. Jocio

2. Jonas Vaiškūnas ir Vitalija Vasiliauskaitė prie Aukštaitijos etnografinio regiono vėliavos parodos atidarymo metu, 2014 m. Nuotr. V. Jocio

3. Prie Nemunėlio Radviliškio bažnyčios. Susitikimas su vietos bendruomene, 2015 m. Nuotr. V. Jocio

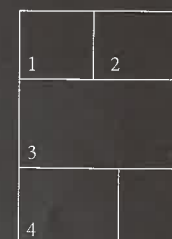

1. Tverečiaus vaikai džiaugiasi apsilankiusiais žirgais žemaitukais, 2015 m. Nuotr. V. Jocio

2. Raiteliai su visa gurguole važiuoja per Druskininkus, 2015 m. Nuotr. L. Petrilytės

3. Aukštojo kalvoje prie skulptorės D. Matulaitienės sukurto aukuro. Vaizdas iš apžvalgos bokšto, 2015 m. Nuotr. V. Jocio

4. Susitikimas su bendruomenėmis Tverečiuje, 2015 m. Nuotr. V. Jocio

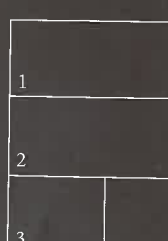

1. Pėsčiųjų žygių asociacijos prezidentas Vidmantas Genys (dešinėje) su žygio talkininkais ir Šilalės r. savivaldybės vadovais. Iš kairės meras Jonas Gudauskas. Nuotr. iš EKG T archyvo

2. Žygio „Žemaitijos piliakalniams ir kūrgrindomis“ trasos dalis tęsėsi per istorinę kūrgrindą, 2014 m. Nuotr. V. Jocio

3. Žygeiviams draugių palaiko jaunieji raiteliai iš Rietavo žirgyno. 2015 m. liepos 4 d., Alkos kalnas, Rietavo sav. Nuotr. V. Jocio

1. Kėlimasis per marias, 2015 m. Nuotr. S. Naglytės

2. Neringoje prie molo, 2015 m. Nuotr. S. Naglytės

3. Dzūkijos regiono atstovai Etnografinių regionų metų proga sodina obelaitę Belmonto parke, 2015 m. Nuotr. V. Jocio

ISTORINIS ŽYGIS ŽIRGAIS ŽEMAITUKAIS APLINK LIETUVĄ

VIRGINIJUS JOCYS

Etninės kultūros globos taryba, el. p. virginijusjocys.etno@gmail.com

Istorinis žygis „Žemė–žmogus–žirgas“ apie Lietuvą senosios lietuviškų žirgų veislės žirgais žemaitukais pradėtas 2015 m. rugsėjo 4 d. ir užbaigtas spalio 10 d. ten pat Šventojoje prie Alkos kalno. Daugiau kaip 1700 kilometrų Lietuvos pasieniu žinią nešė 8 raiteliai, 2 vadeliotojai, dviem žirgais traukiama karieta su žygio manta, 2 pakaitiniai žirgai ir lietuvių skalikė Alka.

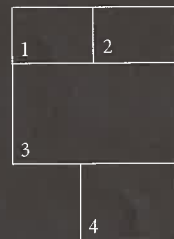
Žemaitukų augintojų asociacijos surengtas žygis yra skiriamas Etnografinių regionų metams, Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo 25-mečiui ir Mykolo Kleopo Oginskio 250-osioms metinėms paminėti, taip pat buvusiems 1935 m., 1975 m. žygiams atminti.

Savaitę prieš žygio pradžią organizatorių ir Etninės kultūros globos tarybos (toliau – EKG) spaudos konferencijoje buvo įvardyta, kad žygio pradžia – rugsėjo 4 d. apie vidurdienį iš Šventosios pajūrio. Tą pačią rugsėjo 4 d. 10 val. Etninės kultūros globos taryba kartu su Šventosios biblioteka, šventojiškiais, Palangos folkloro ansamblio „Meguva“ vadove Zita Baniulaityte, Žemaitijos regioninės etninės kultūros globos tarybos pirmininke doc. Rūta Vildžiūniene prieš palydint raitelius pristatė leidyklos „Terra Publica“ išleistą knygą „Lietuvos etnografiniai regionai“. Kaip ir tikėtasi, šiame renginyje sulaukta Šventosios senbuvio istoriko Mikelio Balčiaus. EKG

Po spaudos konferencijos „Istorinio žygio apie Lietuvą žirgais žemaitukais“. Dalyviai (iš kairės): dr. Dalia Vaicenavičienė, EKG pirmininkas Virginijus Jocys, ŽŪM viceministras Albinas Ežerskis, Žemaitukų arklių augintojų asociacijos prezidentas Mindaugas Sekmokas, žygeivių atstovė, raitelė Skirmantė Naglytė (priklaupusi), EKG tarybos sekretoriato specialistai, folkloro ansamblio VISI ansambliciai ir kiti svečiai prie EKG patalpų, 2015 m. rugsėjo 2 d. Nuotr. iš EKG archyvo

1. Mindaugas Sekmokas, Žemaitukų arklių augintojų asociacijos pirmininkas, užriša garbingą tautinę juostą raiteliui Skirmantei Naglytei. 2015 m. spalio 10 d., Šventoji. Nuotr. V. Jocio

2. Gražina Križevičienė parišo žirgui savo pačios pasiūtus padėkos maišelius, pripiltus avižų

3. Vaidotas Digaitis, Remigijus Žiauberis, Severija Bružaitė, Marius Kleišmantas, Skirmantė Naglytė, Aušrinė Butkevičiūtė, Česlovas Marcinauskas, Marijus Čekavičius (rėmėjas), Mindaugas Sekmokas. 2015 m. spalio 10 d., Šventoji. Nuotr. V. Jocio

4. Severija Bružaitė dėkoja Kantui už sėkmingą žygį. 2015 m. spalio 10 d., Šventoji. Nuotr. V. Jocio

Vaidotas keičia nudilusius žirgo pasagų „grifus“.
2015 m., Tverėčius. Nuotr. V. Jocio

pirmininkas Virginijus Jocys, pristatydamas šią knygą, chrestomatiškai priminė etnografinių regionų savitumą sudedamąsias dalis. Taip pat susirinkusiesiems pristatė šį istorinį žygį žemaitukų žirgais apie Lietuvą. Pabrėžė, kad EKGKT prie šio žygio prisideda skleisdama informaciją ir organizuodama kultūrinę dalį su vietiniais etninės kultūros puoselėtojais žygio dalyvių sustojimų vietose. Gražiai į diskusiją įsijungė šventojiškiai, pabrėždami, kad prie istorinės Žemaitijos seniūnijos žemėlapiu reikėtų priedo – buvusių kuršių genties kontūrų. Šventosios atstovui Mikeliui Balčiui pirmam buvo suteikta garbė pasirašyti „Palinkėjimų Lietuvai knygoje“.

Pasirengti į žygį žirgais apie Lietuvą – nelengvas darbas. Tikrinami reikalingų daiktų sąrašai ir patys daiktai. Kadangi buvo apsispręsta, kad lydinčio ekipažo mašinomis nebus ir visa manta bus vežama autentiškai Laukuvoje sukurta ir sumontuota karietaite, traukiama poros žirgų kinkinio, tai kiekvieno daikto svoris ir dydis irgi buvo svarbūs.

Penkias savaites žygio dalyviai raiteliai ir žirgai gyveno žygio ritmu. Vieni žirgai buvo pakeisti kitais, keli raiteliai dėl sveikatos ir kitų gyvenimiškų priežasčių turėjo nutraukti pradėtą misiją. Žygį įveikė žirgai, lietuvių skalikų veislės kalytė Alka ir šie raiteliai: Vaidotas Digaitis iš Laukuvos, Šilalės r., Marius Kleišmantas iš Varsėdžių k., Šilalės r., Česlovas Marcinauskas iš Kernavės, Širvintų r., Remigijus Žiauberis iš Kaltinėnų, Šilalės r., Skirmantė Naglytė ir Aušrinė Butkevičiūtė iš Vilniaus, Severija Bružaitė iš Klaipėdos.

Žygio pradžioje buvo sunku visiems ir raiteliams, ir žirgams, kol pajuto darnesnį kasdieninį ritmą. Rudens lietus tikrino raitelių aprangą, nakvynės vėsa – sąnarius. Prabėgo 35 naktys toli nuo gimtųjų namų, nakvota palapinėse, pavėsinėse, skaičiuotos žvaigždės, teko išbandyti daržinių,

klėčių, sporto salių, bendruomenių namų grindis, Lietuvos pasienio užkardų poilsio gultus, teko pasilepinti geradarių pasiūlytomis lovomis, minkštais grikių čiužiniais, poilsio namais.

Ilgesnių sustojimų vietose – rugsėjo 13 d. Nemunėlio Radviliškio sen. Ločerių k., 20 d. Tverėčiaus miestelyje, 27 d. Dzūkijos nacionaliniame parke, Darželių k. ir spalio 4 d. Smalininkų miestelyje – buvo organizuojami etnokultūriniai renginiai, susitikimai su vietos bendruomenėmis, rengiami pašnekesiai prie laužo. Nuo pat žygio pradžios iki pabaigos buvo gabenamos Lietuvos ir Žemaitukų arklių augintojų asociacijos vėliavos, kurios kartu su Etnografinių regionų vėliavomis buvo iškeliamos ilgesnio sustojimo vietose. Tuomet raiteliai būdavo palepinami pirtimi, karštu namų maistu: bulvių plokštainiu, troškinta avienu, balandėliais, didžkukuliais, kitais viename ar kitame regione tradiciniais patiekalais. Žirgai gaudavo geradarių parūpintų avižų, kitų papildų, apžiūros kanopos, pakeičiami pasagų „grifai“, jų kūnai ištepami apsauginiais tepalais.

Atskirų padėkų ir susižavėjimo nusipelnė visi kelyje sutikti žmonės: pradedant vaiku, baigiant „bočiumi“, ūkininku, bendruomenės pirmininkais, seniūnais, seniūnaičiais, savivaldybių merais ir vicemerais. Atskiro padėkos žodžio nusipelnė Etninės kultūros globos tarybos nariai, regiono-ninių tarybų pirmininkai, specialistai ir kiti padėję, patarę, organizavę susitikimus ir nakvynes asmenys, taip pat žiniasklaidos atstovai (LRT, regioninės televizijos ir spauda).

Spalio 10 d. karieta, vadeliuojama Vaidoto Digaičio, su raiteliais ir žemaitukų žirgais apie 13.30 val. pasiekė Šventosios miesto pakraštį ir sustojo Žemaičių alkos papėdėje. Prie karietos pritvirtintoje krosnelėje Petro Lukoševičiaus iš Punsko žodžiais iš „Palinkėjimų Lietuvai knygos“ degė „...Šventa širdžių vienybės ugnis“, kuria raiteliai ir žirgeliai apjuosė Lietuvą.

Prieš pokalbį apie žemaitukus „Vilniaus žirgyne“ Riešėje. Iš dešinės: žirgyno direktorius Žilvinas Tomas Badikonis, raitelė Skirmantė Naglytė, LRT žurnalistė Justė Navickaitė, EKGKT pirmininkas Virginijus Jocys, 2015 m. rugsėjo 1 d. Nuotr. iš EKGKT archyvo

Žygio apie Lietuvą raiteliai su žirgais prie skulptorės Dalios Matulaitienės keturių žirgų aukuro. 2015 m., Aukštojo vietovė, Medininkų seniūnija. Nuotr. V. Jocio

Šventosios seniūnė Veronika Skeberdytė (iš kairės pirma) pasitiko ir pasveikino žygio apie Lietuvą žirgais žemaitukais raitelius, jiems įteikė seniūnijos vėliavą, kurią rodo Vaidoto Digaičio sūnus Gediminas ir dukra Jorė, 2015 m. spalio 10 d. Nuotr. V. Jocio

Raitelių ir žirgų laukė artimieji, bičiuliai, Palangos folkloro ansamblio „Mėguva“ dalyviai, žiniasklaidos atstovai. Žemaitukų arklių asociacijos pirmininkas Mindaugas Sekmokas padėjo žirgeliams, kurie nešė raitelius apie Lietuvą,

apjuosdamas šventinėmis, o raitelius – tautinėmis juostomis, apdalydamas dovanomis. Vaidoto Digaičio sesuo Gražina pasiuvo lininius maišelius su jų išsiuvinėtais vardais, kartu su šeimos nariais pripylė avižų ir šį gardesį užkabino žirgams. Vaidotą pasitiko mama, žmona Jūratė, dukra Jorė ir sūnus Gediminas.

Etninės kultūros globos tarybos pirmininkas Virginijus Jocys padėjo raiteliams už „Palinkėjimų Lietuvai knygos“, visų penkių etnografinių regionų vėliavų apnešimą apie Lietuvą, už bendrystę, knygos „Lietuvos etnografiniai regionai“ pristatymus ir susitikimus su vietos bendruomenėmis.

Vaidotas Digaitis padėjo visiems bendražygiams už kantrybę, išvermę ir įteikė kiekvienam po žygio vėliavėlę ir dailininko Kazio Kęstučio Šiaulyčio nupieštas nuotaikingas atvirutes. Jis užsiminė, kad: 1935-aisiais metais žygio metu raitelis Vaclovas Smalys nujojo, o 1975-aisiais prof. Petras Vasinauskas ir žurnalistas Vladas Vaicekauskas vežimu įveikė 1501 kilometrą. O mes 2015-aisiais ir apjojome, ir apvažiuoome visą Lietuvą, įveikėme daugiau kaip 1700 kilometrų. Tikimės, kad ši tradicija po keturiasdešimt metų bus tęsiama naujos kartos Lietuvos žmonių.

Kol nenusėdo žygio dulkės ir neišdilo Lietuvos vaizdai, sutiktų žmonių padrąsinantys ir palaiminantys žodžiai, skubame visi apmąstyti: kas mes, kas Lietuva, ką iš šio žygio pasisėmėme, ką branginsime, ką ir su kuo pasidalysime.

EUROPOS ŠALIŲ ŠVENTINIŲ DIENŲ Palyginimas

DOC. DR. DALIA URBANAVIČIENĖ

Lietuvos muzikos ir teatro akademija, Etninės kultūros globos taryba, el. p. daliau@gmail.com

Etninės kultūros globos taryba (toliau – EKG) atliko tyrimą apie šventes Europos valstybėse remdamasi 2014 m. duomenimis. Šis tyrimas buvo atliktas siekiant nustatyti, ar iš tikrųjų Lietuva pirmąją tarp kitų Europos valstybių švenčių gausumu. Tyrimas parodė, kad įvairių valstybių švenčių skaičiaus palyginimas neretai yra klaidingas, kadangi neatsižvelgiama į tai, jog Lietuvoje įteisinta tik vienintelė oficiali šventės statuso forma (švenčių diena), kai kitos Europos šalys turi ir kitokio statuso šventes, kurių metu nedirbama. Lietuva turi daugiausia su savaitgaliais nuolat sutampančių švenčių, bet mažiausiai nuolat sutampančių su pirmadieniais, ketvirtadieniais ir penktadieniais, todėl realus nedarbo dienų per šventes skaičius Lietuvoje 2014 m. buvo gana mažas: daugiau realių nedarbo dienų per šventes būta net 23 valstybėse, tiek pat – 3, mažiau – 8 šalyse.

Kiekviena valstybė turi tam tikras šventes kaip nedarbo dienas, jas pasirinkdama atsižvelgiant į šalies ir tarptautines tradicijas, pilietines ir politines nuostatas – tokiu būdu sudarydama žmonėms galimybę skirti savo laisvą laiką tos šventės šventimui. Lietuvoje pastaruoju metu neretai (ypač kai pasirodo nauji siūlymai įteisinti vienokią ar kitokią naują švenčių dieną, pavyzdžiui, Vėlines) kyla diskusijų tarp idėjos puoselėtojų ir jos oponentų – kiek ir kokių švenčių valstybei reikia, ar reikia lygiuotis į kitas Europos šalis, ar geriau vadovautis savo krašto papročiais ir poreikiais. Dažnai tvirtinama, kad Lietuva švenčių gausumu aplenkia kitas šalis. Pavyzdžiui, teikiant išvadą dėl projekto Vėlines paskelbti švenčių diena, tokia nuomonė buvo išreikšta Vyriausybės nutarime 2013 m. lapkričio 13 d. Nr. 1033: „Be to, šiuo metu Europos Sąjungos valstybių narių švenčių dienų vidurkis yra apie 12, o Lietuvoje – 15 švenčių dienų. Nustatius dar vieną švenčių dieną, iš viso Lietuvoje būtų 16 tokių dienų. Lietuva ir dabar viena iš daugiausia švenčių dienų Europos Sąjungoje turinčių valstybių narių“.

Etninės kultūros globos tarybos 2014 m. atliktas tyrimas apėmė visas Europos Sąjungos valstybes nares, taip pat Norvegiją, Islandiją, Lichtenšteiną, Monaką, Šveicariją ir Serbiją – iš viso 35 Europos valstybes. Pasinaudota įvairiais oficialiai skelbiamais 2014-ųjų metų kalendoriais ir kitais šaltiniais¹.

1 Interneto puslapiai: <http://www.feiertagskalender.ch/index.php?geo=0&jahr=2014&hl=en>; <http://www.timeanddate.com/holidays>; <http://www.qppstudio.net/bank-holidays-europe.htm>; <http://www.airijaonline.lt/naujiena/valstybines-sventes-airijoje>; <http://www.mfa.gov.lv/>; <http://vilnius.lt.wikipedia.org/wiki/> ir kt.

Visų pirma reikia pabrėžti, kad Lietuvoje teisės aktais yra įtvirtinta vienintelė oficiali šventės statuso forma – *švenčių diena*, kurią įmonėse, įstaigose ir organizacijose nedirbama pagal Darbo kodekso 162 straipsnį. Dar yra atmintinos dienos pagal Atmintinų dienų įstatymą, tačiau atmintinos dienos neturi šventės statuso, jos yra darbo dienos.

Kitose Europos šalyse šventės statuso formos yra įvairesnės (išsamiau žr. 1 lentelę):

- *Oficiali švenčių diena*, kai nedirbama (sutampa su švenčių dienos statusu Lietuvoje), – visose tyrinėtose Europos šalyse;
- *Neoficiali šventė šalia oficialios* (nedirba verslas, mokyklos, administracijos, bankai), kuri pagal Europos Konvencijos 5 straipsnį laikoma valstybine švente daugumoje tirtų valstybių – Airijoje, Andoroje, Didžiojoje Britanijoje, Austrijoje, Bulgarijoje, Čekijoje, Danijoje, Graikijoje, Ispanijoje, Italijoje, Kipre, Latvijoje, Lichtenšteinė, Liuksemburge, Maltoje, Monake, Nyderlanduose, Portugalijoje, Prancūzijoje, Slovakijoje, Suomijoje, Švedijoje, Šveicarijoje, Vengrijoje, Vokietijoje;
- *Bankų šventė* (valstybinė šventė, kartais sutampanti su kokia nors tradicine švente, – Velykomis, Sekminėmis, Kūčiomis ir pan.; tuomet nedirba bankai, verslas ir kitos įstaigos, jei tai numatyta sutartyse su darbdaviu) – Didžiojoje Britanijoje, Airijoje, Maltoje, Andoroje, Austrijoje, Kipre, Islandijoje, Lichtenšteinė (1 lentelėje bankų šventės priskirtos prie neoficialių švenčių stulpelio);
- *Oficiali švenčių diena savivaldos regione* – Didžiojoje Britanijoje, Austrijoje, Ispanijoje, Italijoje, Kipre, Prancūzijoje, Šveicarijoje, Vokietijoje;
- *Pusiaus švenčių diena* (kai darbas trunka tik iki vidurdienio) – Estijoje, Ispanijoje, Islandijoje, Švedijoje, Šveicarijoje.

Tokia šventės statuso įvairovė apsunkina švenčių skirtingose Europos šalyse skaičiaus palyginimą, nes nėra bendro vardiklio, reikia atsižvelgti į daug skirtingų aspektų.

Jeigu skaičiuotume vien oficialių švenčių statusą turinčių švenčių kiekį, tuomet Lietuva akivaizdžiai yra pirmąją švenčių sąraše, nes turi 15 oficialių švenčių – kaip Lichtenšteinai ir Slovakija, mažiau tik už Bulgariją (kuri turi 16 oficialių švenčių). Net 31 valstybė turi mažiau už Lietuvą oficialių švenčių – Andora, Islandija, Kipras, Malta, Slovė-

nija (po 14),*Austrija, Graikija, Latvija, Lenkija, Suomija, Švedija (po 13), Belgija, Čekija, Estija, Italija, Monakas, Norvegija, Rumunija, Serbija (po 12), Danija, Prancūzija, Vengrija (po 11), Ispanija, Liuksemburgas (po 10), Airija, Nyderlandai, Portugalija, Vokietija (po 9), Didžioji Britanija (7), Šveicarija (5).

Tačiau prie oficialių švenčių skaičiaus pridėjus neoficialias šventes, kurios pagal Europos Konvencijos 5 straipsnį laikomos valstybine švente, Lietuva „iškristų“ iš pirmąją švenčių sąrašo:

- *Daugiau už Lietuvą švenčių turi 8 valstybės* – Lichtenšteinai (23), Andora (20), Malta (19), Švedija (18), Bulgarija ir Suomija (po 17), Austrija ir Slovakija (po 16);
 - *Tiek pat kaip Lietuva turi 4 valstybės* – Latvija, Liuksemburgas, Kipras, Monakas;
 - *Mažiau už Lietuvą turi 22 valstybės* – Graikija, Islandija, Kroatija ir Slovėnija, (po 14), Čekija, Danija, Italija, Lenkija ir Prancūzija (po 13), Belgija, Estija, Norvegija, Rumunija, Serbija ir Vengrija (po 12), Airija ir Ispanija (po 11), Nyderlandai, Portugalija ir Vokietija (po 10), Didžioji Britanija (8), Šveicarija (6).
- Pridėjus prie oficialių ir neoficialių švenčių daugumoje valstybės regionų įteisintas oficialias šventes bei pusiau šventes, Lietuva atsiduria sąrašo viduryje:
- *Daugiau už Lietuvą švenčių turi 14 valstybių* – Lichtenšteinai ir Švedija (po 23), Andora (20), Austrija, Kipras, Malta ir Šveicarija (po 19), Italija ir Vokietija (po 18), Bulgarija, Ispanija ir Suomija (po 17), Islandija ir Slovakija (po 16);
 - *Tiek pat kaip Lietuva turi 4 valstybės* – Latvija, Liuksemburgas, Monakas, Prancūzija;
 - *Mažiau už Lietuvą turi 16 valstybių* – Graikija, Kroatija, Slovėnija (po 14), Didžioji Britanija, Čekija, Danija, Estija, Lenkija (po 13), Belgija, Norvegija, Rumunija, Serbija, Vengrija (po 12), Airija (11), Nyderlandai, Portugalija (po 10).

Labai svarbu atsižvelgti į tai, ar oficiali šventė visuomet yra savaitgalį, kai dauguma žmonių ir taip nedirba. Lietuva vienintelė net 3 oficialias švenčių dienas sutapatina su sekmadieniais (Velykų sekmadienį, Motinos dieną, Tėvo dieną). Kitose tirtose valstybėse dažniau oficiali šventė nepadatinama su sekmadieniais:

- 12 šalių – sutapatina su 2 sekmadieniais;
- 9 šalys – sutapatina su 1 sekmadieniu;
- 13 šalių – iš viso netapatina su sekmadieniais.

Pastarosiose šalyse Velykų ar Sekminių sekmadienis dažniausiai turi neoficialios šventės statusą, o oficialios šventės statusas suteiktas kitai į tos šventės ciklą įeinančiai dienai, sutampančiai su penktadieniu ar pirmadieniu (pvz., Velykų pirmadieniui, Sekminių pirmadieniui). Daugumoje kitų Europos šalių visų pirma oficialios šventės statusas sutei-

kiamas toms dienoms, kurios nuolat nesutampa su savaitgaliais. Atmetus su savaitgaliais nuolat sutapatintas šventes, Lietuva turėtų tik 12 švenčių dienų ir pagal jų skaičių atsidurtų arčiau sąrašo pabaigos:

- *Daugiau už Lietuvą švenčių turi 18 valstybių* – Lichtenšteinai, (20), Andora (18), Kipras, Malta ir Šveicarija (po 17), Bulgarija ir Italija (16), Austrija, Ispanija, Slovakija ir Vokietija (po 15), Švedija (14), Danija, Kroatija, Liuksemburgas, Monakas, Prancūzija ir Suomija (po 13);
- *Tiek pat kaip Lietuva turi 5 valstybės* – Čekija, Graikija, Islandija, Latvija, Slovėnija;
- *Mažiau už Lietuvą turi 11 valstybių* – Didžioji Britanija ir Lenkija (po 11), Airija, Belgija, Estija, Norvegija, Rumunija, Serbija ir Vengrija (po 10), Portugalija (9), Nyderlandai (8).

Analogiškai svarbu atsižvelgti į tai, ar oficiali šventė visuomet yra kitą savaitės dieną (pirmadienį, ketvirtadienį, penktadienį), nes tai reiškia, kad šventė niekada nesutaps su savaitgaliais ir tokiu būdu nedarbo diena per šventę „neprapuls“. Lietuvoje tokio pobūdžio yra tik 1 oficiali šventė – Velykų pirmadienis. Kitos šalys tokių švenčių dažniausiai turi daugiau – Didįjį ketvirtadienį, Didįjį penktadienį, Šeštinių ir Devintinių ketvirtadienius, Sekminių pirmadienį ir kt.:

- *Visada nesutampančių su savaitgaliais švenčių neturi tik 2 valstybės* – Čekija ir Estija;
- *Tiek pat kaip Lietuva (po 1 šventę) turi 6 valstybės* – Airija, Italija, Ispanija, Portugalija, Slovėnija ir Šveicarija;
- *Po 2 šventes turi 12 valstybių* – Didžioji Britanija, Bulgarija, Kroatija, Malta, Latvija, Lenkija, Rumunija, Serbija, Slovakija, Suomija, Švedija, Vengrija;
- *Po 3 šventes turi 7 valstybės* – Belgija, Danija, Kipras, Liuksemburgas, Nyderlandai, Prancūzija, Vokietija;
- *Po 4 šventes turi 6 valstybės* – Andora, Austrija, Graikija, Islandija, Lichtenšteinai, Monakas;
- *5 šventes turi* Norvegija.

Daug valstybių su savaitgaliais niekada nesutampančioms šventėms yra suteiktos ir kitokios statusą, kurio Lietuva neturi, – neoficialios valstybinės šventės, regioninės šventės (įteisintos daugumoje šalies regionų). Susumavus visas su savaitgaliais niekada nesutampančias šventes (oficialias, neoficialias, regionų) paaiškėja, kad dauguma valstybių turi po 2–7 su savaitgaliais niekada nesutampančias šventes:

- *Tiek pat kaip Lietuva (1 šventę) turi tik 1 valstybė* – Slovėnija, o tokių švenčių neturi 2 valstybės – Čekija ir Estija;
- *Po 2 šventes turi 12 valstybių* – Airija, Didžioji Britanija, Bulgarija, Italija, Kroatija, Lenkija, Malta, Portugalija, Rumunija, Serbija, Slovakija, Vengrija;

- *Po 3 šventes turi 3 valstybės* – Belgija, Danija, Latvija;
- *Po 4 šventes turi 10 valstybių* – Graikija, Islandija, Ispanija, Kipras, Liuksemburgas, Monakas, Nyderlandai, Prancūzija, Suomija, Švedija;
- *Po 5 šventes turi 3 valstybės* – Austrija, Norvegija, Vokietija;
- *6 šventes turi* Lichtenšteinas;
- *Po 7 šventes turi 2 valstybės* – Andora, Šveicarija.

Nuolatinis švenčių sutapimas su pirmadieniu, ketvirtadieniu ar penktadieniu lemia, kad realus nedarbo dienų per šventes skaičius yra kitoks negu bendras švenčių dienų skaičius, nes kai kurios šventės tam tikrais metais sutampa su savaitgaliais. Nors Lietuva turi 15 oficialių švenčių, tačiau 2014 m. realių nedarbo dienų per šventes buvo tik 10 dienų: kaip minėta, 3 šventės visuomet yra sekmadieniais, o 2 šventės (vasario 16 d. ir lapkričio 1 d.) sutapo su savaitgaliais. Palyginkime, koks realus nedarbo dienų per šventes skaičius 2014 m. buvo kitose Europos valstybėse (įskaitant oficialias, neoficialias, regionines šventes ir pusiau šventes):

- *Daugiau už Lietuvą nedarbo dienų per šventes turėjo 23 valstybės* – Lichtenšteinas (19), Kipras (17), Andora ir Šveicarija (po 16), Ispanija (15), Austrija, Italija, Islandija, Švedija ir Vokietija (po 14), Bulgarija, Malta ir Slovakija (po 13), Čekija, Graikija, Latvija, Liuksemburgas, Monakas ir Prancūzija (po 12), Didžioji Britanija, Estija, Kroatija ir Suomija (po 11);
- *Tiek pat kaip Lietuva (10 dienų) turėjo 3 valstybės* – Airija, Rumunija, Slovėnija;
- *Mažiau už Lietuvą turėjo 8 valstybės* – Belgija, Danija, Lenkija, Norvegija, Portugalija ir Serbija (9), Nyderlandai ir Vengrija (8).

Be to, kai kurios šalys įstatymu nustatė, kad jei švenčių diena sutampa su savaitgaliais, tai po jo einanti darbo diena yra išieginė (pvz., tokia tvarka įtvirtinta Latvijoje dėl Latvijos valstybingumą pažymintį švenčių gegužės 4 d. ir lapkričio 18 d.²).

Atidžiau panagrinėkime, kokias konkrečiai šventes yra įteisinusios kitos valstybės, kokį joms suteikė statusą, ar Lietuva atitinka bendrą kontekstą (išsamiau žr. 2 lentelę).

Beveik visos valstybės (išskyrus Didžiąją Britaniją) turi šalių valstybingumą ar tam tikrus susijusius su valstybės nepriklausomybe įvykius pažymintį oficialias šventes: po 1 šventę turi 13 valstybių, po 2 šventes – 9 valstybės, po 3 šventes – 7 valstybės (tarp jų ir Lietuva), 4 šventes – Kipras, po 5 šventes – Malta ir Čekija. Kai kuriose valstybėse tai yra neoficiali šventė: po 1 tokią šventę turi Danija ir Monakas (pastarasis papildomai šalia kitos oficialios šven-

tės), 3 šventes – Austrija. Kipre šalia oficialių 4-ių oficialių valstybingumo švenčių papildomai yra dar 1 regioninė valstybingumo šventė.

- *Antifašistinė, paliubų ar karo veteranų diena* kaip oficiali šventė švenčiama 5-iose valstybėse (Lietuvoje tokios šventės nėra).
- *Gegužės 1-oji* kaip oficiali šventė švenčiama 28-iose valstybėse (taip pat ir Lietuvoje), o Serbijoje ir Slovėnijoje – net 2 dienas (gegužės 1–2 d.). Kaip regioninė šventė Gegužės 1-oji švenčiama Šveicarijoje.
- Didžiausią dalį švenčių visose valstybėse sudaro *kalendarinės ir (ar) religinės šventės*:
- *Naujuosius metus* sausio 1 d. kaip oficialią šventę švenčia visos valstybės, o Rumunija, Serbija, Šveicarija, Didžioji Britanija – net po dvi dienas (sausio 1–2 d.).
- *Tris karalius* sausio 6 d. (Lietuvoje šios šventės nėra) kaip oficialią šventę švenčia 12 valstybių, dar 2-ose valstybėse tai yra savivaldos regiono oficiali šventė. Šventės išvakarės sausio 5 d. yra pusiau šventė Švedijoje.
- *Užgavėnės* (Lietuvoje šios šventės nėra) kaip neoficiali šventė švenčiama Andoroje, Lichtenšteine ir Portugalijoje, kaip regioninė – Italijoje ir Šveicarijoje. Užgavėnių išvakarės – Švarusis pirmadienis – kaip oficiali šventė švenčiama Graikijoje, Andoroje ir Kipre, o kaip regioninė – Vokietijoje ir Šveicarijoje.
- *Juozapinės* (Lietuvoje šios šventės nėra) kaip oficiali šventė kovo 19 d. švenčiama Maltoje, kaip neoficiali – Lichtenšteine, kaip regioninė – Austrijoje, Šveicarijoje ir Ispanijoje.
- *Didysis ketvirtadienis* (Lietuvoje šios šventės nėra) kaip oficiali šventė švenčiama Danijoje, Islandijoje ir Norvegijoje, kaip neoficiali – Andoroje, kaip regioninė – Ispanijoje.
- *Didysis penktadienis* (Lietuvoje šios šventės nėra) kaip oficiali šventė švenčiama 18-oje šalių, kaip neoficiali – 4-iose šalyse, kaip regioninė – 3-ose.
- *Didysis šeštadienis* (Lietuvoje šios šventės nėra) kaip oficiali šventė švenčiama Danijoje ir Serbijoje, kaip neoficiali – Andoroje, kaip pusiau šventė – Švedijoje.
- *Velykų sekmadienis* kaip oficiali šventė švenčiama 20-oje šalių (taip pat Lietuvoje), kaip neoficiali šventė – 13-oje šalių, kaip regioninė – Vokietijoje ir Kipre.
- *Velykų pirmadienis* kaip oficiali šventė švenčiama 30-oje šalių (taip pat Lietuvoje), kaip neoficiali – Maltoje, kaip regioninė – Ispanijoje ir Šveicarijoje. Kipre net 3-ioji Velykų diena (antradienis) yra kaip neoficiali valstybinė šventė.
- *Jurginės* (Lietuvoje šios šventės nėra) kaip oficiali šventė švenčiama Bulgarijoje gegužės 5–6 d.,

kaip regioninė šventė gegužės 6 d. – Ispanijoje ir Šveicarijoje.

- *Šeštinių ketvirtadienis* (Lietuvoje šios šventės nėra) kaip oficiali šventė švenčiama 12-oje šalių, kaip neoficiali – Andoroje.
- *Sekminių sekmadienis* (Lietuvoje šios šventės nėra) kaip oficiali šventė švenčiama 11-oje šalių, kaip neoficiali – taip pat 11-oje šalių, kaip regioninė – Vokietijoje ir Kipre. Švedijoje Sekminių išvakarių diena yra pusiau šventė (dirbama iki vidurdienio).
- *Sekminių pirmadienis* (Lietuvoje šios šventės nėra) kaip oficiali šventė švenčiama 15-oje šalių, kaip neoficiali – Kipre, kaip regioninė – Italijoje ir Šveicarijoje.
- *Vidurvasaris* kaip oficiali šventė švenčiama 5-iose šalyse (tarp jų ir Lietuvoje kaip Rasos-Joninių šventė), kaip neoficiali – 3-ose, kaip regioninė – taip pat 3-ose šalyse.
- *Petrinės* birželio 29 d. (Lietuvoje šios šventės nėra) kaip oficiali šventė švenčiama Maltoje, kaip regioninė – Šveicarijoje.
- *Žolinė* rugpjūčio 15 d. kaip oficiali šventė švenčiama 19-oje šalių, kaip regioninė – Vokietijoje ir Šveicarijoje.
- *Visų Šventųjų diena* lapkričio 1 d. kaip oficiali šventė švenčiama 17-oje šalių (taip pat ir Lietuvoje), kaip neoficiali – Maltoje ir Bulgarijoje, kaip regioninė – Vokietijoje ir Šveicarijoje.
- *Vėlinės* lapkričio 2 d. (Lietuvoje šios šventės nėra) kaip neoficiali šventė švenčiama Maltoje, Austrijoje ir Liuksemburge, panašią reikšmę turi Vokietijoje neoficialiai švenčiama Atminties diena (lapkričio 16 d.), Nyderlanduose – Mirusiųjų minėjimo diena (gegužės 4 d.).
- *Šv. Andriejaus* diena lapkričio 30 d. (Lietuvoje šios šventės nėra) yra oficiali šventė Rumunijoje.
- *Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo šventė* gruodžio 8 d. (Lietuvoje šios šventės nėra) kaip oficiali šventė švenčiama 8-iose šalyse, kaip regioninė – Šveicarijoje.
- *Kūčios* gruodžio 24 d. kaip oficiali šventė švenčiama 6-iose valstybėse (taip pat ir Lietuvoje), kaip neoficiali – 5-iose, kaip regioninė – Kipre, kaip pusiau šventė – Islandijoje, Austrijoje.
- *Kalėdų 1-oji diena* kaip oficiali šventė švenčiama visose tyrinėtose 35-iose valstybėse.
- *Kalėdų 2-oji diena* kaip oficiali šventė švenčiama 26-iose valstybėse (taip pat ir Lietuvoje), kaip neoficiali – Maltoje, kaip regioninė – Prancūzijoje, Ispanijoje ir Šveicarijoje.
- *Naujųjų metų išvakarės* gruodžio 31 d. (Lietuvoje šios šventės nėra) kaip oficiali šventė švenčiama Latvijoje, kaip neoficiali – Andoroje, Lichtenšteine ir Švedijoje, kaip pusiau šventė – Islandijoje, Austrijoje ir Estijoje.

Lietuvoje iš tradicinių kalendorinių ir (ar) religinių švenčių kaip švenčių dienos įteisinta: Naujieji metai, Velykų sekmadienis ir pirmadienis, Rasos (Joninės), Žolinė, Visų Šventųjų diena, Kūčios, Kalėdų 1-oji ir 2-oji dienos – iš šių švenčių mažiausiai žmonių švenčiama ir silpniausiomis tradicijomis pasižymi Žolinė.

Į švenčių sąrašą vis dar neįtraukiamos Vėlinės, išsaugojusi itin archajiškas ir stiprias tradicijas Lietuvoje. Kitos senomis mūsų krašto tradicijomis pasižymintios kalendorinės šventės (turinčios nedarbo dienos statusą daugelyje kitų Europos valstybių) Lietuvoje nepatenka ne tik į oficialių švenčių, bet ir į atmintinų dienų sąrašus: tai Trys karaliai, Užgavėnės, Didysis penktadienis, Sekminių sekmadienis ir pirmadienis.

Lietuvoje nėra *bankų dienų* kaip oficialios šventės, kuri švenčiama pirmadieniais Airijoje (3 dienos), Didžiojoje Britanijoje (2 dienos) ir Islandijoje (Prekybos diena rugpjūtį), o kitose valstybėse sutapatinama su kalendorinėmis šventėmis (Velykomis, Kūčiomis ir pan.) – Austrijoje, Maltoje ir Liuksemburge (po 2 dienas), Lichtenšteine (7 dienos, 8-oji nesutampa su kalendorine švente).

Daug šalių turi kitas *specifines šventes*, kurios gali turėti ir oficialios šventės statusą, ir neoficialios, ir regioninės, ir pusiau šventės statusą. Pavyzdžiui, kaip oficiali šventė Čekijoje ir Slovakijoje švenčiama Šv. Kirilo diena (liepos 5 d.), Austrijoje – Šv. Florijono diena (gegužės 5 d.), Islandijoje – Vasaros diena (balandžio 24 d.) ir t. t. (išsamiau žr. 2 lentelę).

Lietuva – vienintelė iš visų tyrinėtų valstybių suteikė oficialios švenčių dienos statusą *Motinos dienai* ir *Tėvo dienai*. Kitose valstybėse Motinos diena (dažniau) ir Tėvo diena (rečiau) yra kaip atmintinos dienos, o Latvija Motinos dienai yra suteikusi neoficialios šventės statusą. Pažymėtina, kad tiek Motinos, tiek Tėvo diena dažniausiai yra praleidžiamos nurodant Lietuvos oficialias šventes daugelyje tarptautinių tinklalapių apie šventes Europoje, apsiribojama vien kitomis 13 švenčių. Tuo remiantis pagal oficialių švenčių skaičių Lietuva patenka maždaug į sąrašo vidurį: už ją mažiau oficialių švenčių turi tik 19 tyrinėtų valstybių, o ne 31 valstybė, kaip minėta anksčiau.

IŠVADOS

Tyrimas parodė, kad įvairių valstybių švenčių skaičių palyginti gana sudėtinga, nes reikia atsižvelgti į tai, jog Lietuvoje įteisinta tik vienintelė oficiali šventės statuso forma (švenčių diena), kai kitos Europos šalys turi ir įvairesnio statuso šventes, kurių metu nedirbama (neoficiali šventė šalia oficialios, bankų šventė, oficiali švenčių diena savivaldos regione, pusiau švenčių diena).

Skačiuojant vien oficialios šventės statusą turinčių švenčių kiekį, Lietuva akivaizdžiai yra pirmaujančiųjų sąrašė – įteisinta net 15 oficialių švenčių (tiek pat turi dar 2 valstybės, daugiau švenčių – 1 valstybė). Tačiau prie oficialių švenčių skai-

2 <http://www.mfa.gov.lv/lt/vilnius/>

Baigiamasis Pasaulinės žemės dienos renginys „Žemė kėlė žolę“, skirtas Etnografinių regionų metams, vyko 2015 m. kovo 20 d. Programoje atspindėtos baltiškiosios tradicijos, susijusios su Pavasario lygiadieniu. Ją rengė Aukštadvario regioninio parko direktijos kultūrologė Rita Balsevičiūtė (iš dešinės pirma) su savo jaunimo folkloro ansambliu. Nuotr. V. Jocio

čiaus pridėjus neoficialias šventes už Lietuvą daugiau švenčių turi 8 valstybės, tiek pat – 4, mažiau už Lietuvą – 8 valstybės. Pridėjus prie oficialių ir neoficialių švenčių daugumoje valstybės regionų įteisintas oficialias šventes bei pusiau šventes, Lietuva atsiduria sąrašo viduryje: daugiau už Lietuvą švenčių turi 14 valstybių, tiek pat – 4, mažiau – 16 valstybių.

Be to, Lietuva vienintelė net 3 oficialias švenčių dienas sutapatino su sekmadieniais, kai 13-oje kitų Europos šalių oficiali šventė nėra tapatinama su sekmadieniu, 9-iose šalyse – su 1 sekmadieniu, 12-oje šalių – su 2 sekmadieniais. Daugumoje kitų Europos šalių oficialios šventės statusas suteikiamas toms dienoms, kurios niekada nesutampa su savaitgaliu. Atmetus su savaitgaliais nuolat sutapatintas šventes, Lietuva turėtų tik 12 švenčių dienų ir pagal jų skaičių atsidurtų arčiau sąrašo pabaigos: daugiau už Lietuvą švenčių turi 18 valstybių, tiek pat – 5 valstybės, mažiau – 11 valstybių.

Kita vertus, Lietuva turi tik 1 oficialią šventę, kuri visuomet yra kitą savaitės dieną (pirmadienį, ketvirtadienį, penktadienį), kai kitos Europos šalys tokių švenčių dažniausiai turi daugiau: po 2–5, o susumavus visas su savaitgaliu niekada nesutapančias šventes (oficialias, neoficialias, regionų) paaiškėja, kad dauguma valstybių turi po 2–7 su savaitgaliu niekada nesutapančias šventes. Nuolatinis švenčių sutapimas su pirmadieniu, ketvirtadieniu ar penktadieniu lemia, kad realus nedarbo dienų per šventes skaičius yra labiau garantuotas.

Realus bendras švenčių dienų skaičius priklauso nuo to, kiek konkrečiai švenčių tam tikrais metais nesutapo su savaitgaliais. Pagal šį požymį Lietuva 2014 m. realių nedarbo dienų turėjo tik 10 švenčių dienų, kai daugiau už Lietuvą realių nedarbo dienų per šventes būta net 23 valstybėse, tiek pat – 3, mažiau – 8 šalyse. Taigi, Lietuva priskirtina prie tų Europos šalių, kurios turi santykinai nedaug nedarbo dienų per šventes.

Tam tikros tendencijos pastebimos lyginant ir valstybių pasirinkimą, kokioms dienoms suteiktas nedarbo per šventes statusas. Beveik visos valstybės (išskyrus Didžiąją Britaniją) turi šalies valstybingumą ar tam tikrus su valstybės nepriklausomybe susijusius įvykius pažyminčias oficialias šventes: po 1 šventę turi 13 valstybių, po 2 šventes – 9 valstybės, po 3 šventes – 7 valstybės (tarp jų ir Lietuva), 4 šventes – 1 valstybė, po 5 šventes – 2 valstybės. Didžiausią dalį švenčių visose valstybėse sudaro kalendorinės ir(ar) religinės šventės, iš kurių populiariausios – Naujieji metai, Didysis penktadienis, Velykų sekmadienis, Velykų pirmadienis, Sekminių pirmadienis, Žolinė, Visų Šventųjų diena, Kalėdų 1-oji ir 2-oji dienos. Gegužės 1-oji kaip oficiali šventė švenčiama 28-iose valstybėse (taip pat ir Lietuvoje), o Serbijoje ir Slovėnijoje – net 2 dienas (gegužės 1–2 d.).

Daug šalių turi savo specifines šventes (jos gali turėti ir oficialios šventės statusą, ir neoficialios, ir regioninės, ir pusiau šventės statusą). Į Lietuvos švenčių sąrašą vis dar neįtraukiamos Vėlinės, išsaugojusi itin archajiškas ir stiprias tradicijas Lietuvoje. Kitos senomis mūsų krašto tradicijomis pasižyminčios kalendorinės šventės (turinčios nedarbo dienos statusą daugelyje kitų Europos valstybių) Lietuvoje nepatenka ne tik į oficialių švenčių, bet ir į atmintinų dienų sąrašus: tai Trys karaliai, Užgavėnės, Didysis penktadienis, Sekminių sekmadienis ir pirmadienis.

Atkreiptinas dėmesys, kad Lietuva vienintelė iš visų tyrinėtų valstybių suteikė oficialios švenčių dienos statusą Motinos dienai ir Tėvo dienai, tačiau šios dienos dažniausiai praleidžiamos nurodant Lietuvos oficialias šventes daugelyje tarptautinių tinklalapių apie šventes Europoje, apsiribojama vien kitomis 13 švenčių (tuo remiantis pagal oficialių švenčių skaičių Lietuva patenka maždaug į sąrašo vidurį: mažiau oficialių švenčių turi tik 19, o ne 31 valstybė).

1 lentelė

Valstybė	Oficiali švenčių diena		Neoficiali šventė (priskiriamas bankų šventes)		Iš viso oficialių ir neoficialių švenčių		Oficiali švenčių diena savivaldos regione			Pusiau švenčių diena		Iš viso		
	Visada sutampa su savaitgaliu	Visada sutampa su kitomis savaitės dienomis	Visada sutampa su savaitgaliu	Visada sutampa su kitomis savaitės dienomis	Iš viso	Iš viso	Iš viso	Visada sutampa su savaitgaliu	Visada sutampa su kitomis savaitės dienomis	Iš viso	Be švenčių, visada sutampančių su savaitgaliu	Švenčių dienos, 2014 m. nesutapusių su savaitgaliu	Bendras skaičius	
Lietuva	3	1	-	-	4	-	-	-	-	2	-	10	15	
Airija	-	1	1	1	3	11	-	-	-	1	-	10	11	
Andora	-	4	2	3	9	20	-	-	-	-	-	10	20	
Austrija	-	4	3	-	7	16	2	-	-	1	-	16	19	
Belgija	2	3	-	-	5	12	-	-	-	-	-	14	12	
Bulgarija	1	2	-	-	3	17	-	-	-	-	-	9	17	
Čekija	-	-	1	-	1	13	-	-	-	-	-	13	13	
Danija	2	3	-	-	5	13	-	-	-	-	-	12	13	
Didžioji Britanija	-	2	1	-	3	8	5	-	-	1	-	9	13	
Estija	2	-	-	-	2	12	-	-	-	-	-	11	13	
Graikija	1	4	1	-	6	14	-	-	-	-	-	11	14	
Italija	1	1	1	-	3	13	5	-	-	-	-	12	18	
Islandija	2	4	-	-	6	14	-	-	-	-	-	14	16	
Ispanija	-	1	1	-	2	11	6/+9	1	3	4	2	14	16	
Kipras	-	3	1	-	4	15	4	-	-	-	-	17	19	
Kroatija	1	2	-	-	3	14	-	-	-	-	-	13	14	
Latvija	1	2	2	1	6	15	-	-	-	-	-	11	15	
Lenkija	2	2	-	-	4	13	-	-	-	-	-	12	15	
Lichtenšteinas	1	4	2	2	9	23	-	-	-	-	-	9	23	
Luksemburgas	-	3	5	2	10	15	-	-	-	-	-	19	15	
Malta	-	1	5	2	8	19	-	-	-	-	-	12	19	
Monakas	-	4	2	2	8	15	-	-	-	-	-	13	15	
Nyderlandai	2	3	1	-	6	10	-	-	-	-	-	8	10	
Norvegija	2	5	-	-	7	12	-	-	-	-	-	9	12	
Portugalija	1	1	1	1	4	10	-	-	-	-	-	9	10	
Prancūzija	-	3	2	-	5	13	2	-	-	-	-	9	10	
Rumunija	2	2	-	-	4	12	-	-	-	-	-	12	13	
Serbija	2	2	-	-	4	12	-	-	-	-	-	10	12	
Slovakija	-	2	1	-	3	16	-	-	-	-	-	9	10	
Slovėnija	2	2	1	-	5	14	-	-	-	-	-	10	12	
Suomija	2	2	4	2	10	17	-	-	-	-	-	10	14	
Švedija	2	2	5	2	11	18	-	-	-	-	-	11	17	
Šveicarija	1	1	1	1	4	6	13/+4	-	6	1	5	14	23	
Vengrija	1	2	1	-	4	12	-	-	-	-	-	17	19	
Vokietija	-	3	1	-	4	10	8/+1	2	2	2	-	8	12	

2 lentelė

Šventės pavadinimas	Oficiali švenčių diena	Neoficiali šventė šalia oficialios (nedirba verslas, mokyklos, administracijos, bankai), pagal Europos Konvenciją laikoma vieša švente (5 str.)	Oficiali švenčių diena savivaldos regione	Pusiau švenčių diena	Atmintina diena
Valstybingumo šventės Lietuvoje oficiali šventė – vasario 16 d., kovo 11 d., liepos 6 d.	5 – Malta, Čekija; 4 – Kipras; Po 3 – Lietuva, Kroatija, Bulgarija, Estija, Slovėnija, Vengrija, Slovakija; Po 2 – Andora, Prancūzija, Italija, Latvija, Graikija, Lenkija, Portugalija, Serbija, Ispanija; Po 1 – Belgija, Suomija, Vokietija, Islandija, Lichtenšteinas, Liuksemburgas, Monakas, Nyderlandai, Norvegija, Rumunija, Šveicarija, Švedija, Airija	Po 1 – Danija, Monakas, 3 – Austrija;	1 – Kipras		
Naujieji metai sausio 1 d. Lietuvoje oficiali šventė	Lietuva, Andora, Austrija, Belgija, Bulgarija, Kroatija, Kipras, Čekija (sutampa su valstybingumo švente), Danija, Estija, Suomija, Prancūzija, Vokietija, Graikija, Vengrija, Islandija, Airija, Italija, Latvija, Lichtenšteinas, Liuksemburgas, Malta, Monakas, Nyderlandai, Norvegija, Lenkija, Portugalija, Slovakija, Slovėnija, Ispanija, Švedija				
Sausio 1–2 d.	Rumunija, Serbija, Šveicarija, Didžioji Britanija				
Trijų karalių išvakarės sausio 5 d. Lietuvoje nėra statuso				Švedija (de facto)	
Trys karaliai sausio 6 d. Lietuvoje nėra statuso	Švedija, Austrija, Andora, Kipras, Kroatija, Suomija, Graikija, Italija, Lichtenšteinas, Lenkija, Slovakija, Ispanija		Šveicarija, Vokietija		

Švarusis pirmadienis kovo 3 d. Lietuvoje nėra statuso	Graikija, Andora, Kipras		Vokietija, Šveicarija		
Užgavėnės kovo 4 d. Lietuvoje nėra statuso		Andora, Lichtenšteinas, Portugalija	Italija, Šveicarija		
Juozapinės kovo 19 d. Lietuvoje nėra statuso	Malta	Lichtenšteinas	Austrija, Ispanija, Šveicarija		
Didysis ketvirtadienis balandžio 17 d. (katalikų) Lietuvoje nėra statuso	Danija, Islandija, Norvegija	Andora	Ispanija		Austrija
Didysis penktadienis Lietuvoje nėra statuso	Serbija, Švedija, Bulgarija, Danija, Islandija, Norvegija, Estija, Suomija, Vokietija, Graikija, Latvija, Malta, Portugalija, Slovakija, Ispanija, Andora, Kipras, Didžioji Britanija	Airija, Lichtenšteinas, Liuksemburgas, Nyderlandai	Austrija, Prancūzija, Šveicarija		
Didysis šeštadienis Lietuvoje nėra statuso	Danija, Serbija	Andora		Švedija	Islandija
Velykų sekmadienis Lietuvoje oficiali šventė	Lietuva, Bulgarija, Danija, Estija, Graikija, Suomija, Islandija, Italija, Latvija, Norvegija, Portugalija, Rumunija, Serbija, Belgija, Kroatija, Vengrija, Nyderlandai, Lenkija, Slovėnija, Švedija	Andora, Austrija, Čekija, Prancūzija, Airija, Lichtenšteinas, Liuksemburgas, Malta, Monakas, Slovakija, Ispanija, Šveicarija, Didžioji Britanija	Vokietija, Kipras		Ispanija
Velykų pirmadienis Lietuvoje oficiali šventė	Lietuva, Austrija, Andora, Belgija, Bulgarija, Kroatija, Čekija, Danija, Prancūzija, Vokietija, Graikija, Kipras, Vengrija, Islandija, Airija, Italija, Latvija, Lichtenšteinas, Liuksemburgas, Monakas, Nyderlandai, Norvegija, Lenkija, Rumunija, Serbija, Slovakija, Slovėnija, Švedija, Suomija, Didžioji Britanija	Malta	Ispanija, Šveicarija		

Darbo diena gegužės 1 d. Lietuvoje oficiali šventė	Lietuva, Andora, Belgija, Bulgarija, Kroatija, Kipras, Čekija, Estija, Suomija, Prancūzija, Vokietija, Graikija, Vengrija, Islandija, Italija, Latvija, Lichtenšteinas, Liuksemburgas, Malta, Monakas, Norvegija, Lenkija, Malta, Portugalija, Rumunija, Slovakija, Ispanija, Švedija		Šveicarija		
Gegužės 1-2 d. Jurginės gegužės 6 d. Lietuvoje nėra statuso	Serbija, Slovėnija Bulgarija		Ispanija, Šveicarija		
Motinos diena Lietuvoje oficiali šventė	Lietuva	Latvija, Švedija (de facto), Suomija (de facto)		Austrija, Belgija, Čekija, Danija, Estija, Suomija, Islandija, Prancūzija, Vokietija, Graikija, Vengrija, Rumunija, Italija, Lichtenšteinas, Liuksemburgas, Nyderlandai, Norvegija, Lenkija, Slovakija, Ispanija, Šveicarija	
Tėvo diena Lietuvoje oficiali šventė	Lietuva	Švedija lapkričio 9 d. (de facto), Suomija (de facto)		Austrija, Belgija, Estija, Suomija, Prancūzija, Vengrija, Rumunija, Liuksemburgas, Nyderlandai, Norvegija, Portugalija, Slovakija, Šveicarija	
Šeštinių ketvirtadienis Lietuvoje nėra statuso	Austrija, Belgija, Suomija, Prancūzija, Vokietija, Lichtenšteinas, Liuksemburgas, Monakas, Norvegija, Nyderlandai, Švedija, Šveicarija	Andora			
Sekminių sekmadienis Lietuvoje nėra statuso	Danija, Estija, Suomija, Islandija, Norvegija, Belgija, Rumunija, Nyderlandai, Slovėnija, Švedija, Šveicarija	Andora, Austrija, Prancūzija, Graikija, Vengrija, Italija, Latvija, Lenkija, Lichtenšteinas, Liuksemburgas, Monakas	Vokietija, Kipras		
Sekminių pirmadienis birželio 9 d. (katalikų) Lietuvoje nėra statuso	Austrija, Belgija, Danija, Prancūzija, Vokietija, Graikija, Vengrija, Islandija, Lichtenšteinas, Liuksemburgas, Monakas, Nyderlandai, Norvegija, Rumunija, Andora	Kipras	Italija, Šveicarija		

Devintinių ketvirtadienis (katalikų) birželio 19 d. Lietuvoje nėra statuso	Austrija, Kroatija, Lichtenšteinas, Monakas, Lenkija		Vokietija, Šveicarija		
Vidurvasario šventė Lietuvoje oficiali šventė	Lietuva ir Estija (birželio 24 d.), Suomija (birželio 21 d.), Latvija (birželio 23 d. – Lyguo, 24 d. – Janis), Švedija (birželio 21 d.)	Andora, Suomija ir Švedija (de facto Vidurvasario išvakarės birželio 20 d.)	Italija (birželio 24 d. ir 29 d.), Šveicarija (birželio 23 d.), Ispanija (birželio 25 d.)		
Petrinės birželio 29 d. Lietuvoje nėra statuso	Malta		Šveicarija		
Žolinė rugpjūčio 15 d. Lietuvoje oficiali šventė	Lietuva, Austrija, Slovėnija, Belgija, Danija, Prancūzija, Andora, Graikija, Islandija, Italija, Kipras, Kroatija, Liuksemburgas, Malta, Monakas, Lenkija, Portugalija, Rumunija, Ispanija		Vokietija, Šveicarija		
Visų Šventųjų diena lapkričio 1 d. Lietuvoje oficiali šventė	Lietuva, Austrija, Belgija, Suomija, Prancūzija, Andora, Vengrija, Italija, Lichtenšteinas, Liuksemburgas, Monakas, Lenkija, Slovakija, Slovėnija, Ispanija, Kroatija, Švedija	Malta, Bulgarija	Vokietija, Šveicarija		
Vėlinės lapkričio 2 d. Lietuvoje atmintina diena		Austrija, Liuksemburgas, Malta, Vokietija – Atminties diena (lapkričio 16 d.), Nyderlandai – Mirusiųjų minėjimo diena (gegužės 4 d.)			Lietuva
Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo šventė gruodžio 8 d. Lietuvoje nėra statuso	Austrija, Italija, Lichtenšteinas, Malta, Monakas, Andora, Portugalija, Ispanija		Šveicarija		
Kučios gruodžio 24 d. Lietuvoje oficiali šventė	Lietuva, Bulgarija, Čekija, Estija, Latvija, Slovakija	Danija, Suomija (de facto), Švedija (de facto), Lichtenšteinas, Liuksemburgas	Kipras	Islandija, Austrija	Prancūzija, Vengrija, Airija, Malta, Nyderlandai, Norvegija, Lenkija, Portugalija, Rumunija, Ispanija, Didžioji Britanija

Kalėdų 1-a diena (katalikų) gruodžio 25 d. Lietuvoje oficiali šventė	Lietuva, Andora, Austrija, Belgija, Bulgarija, Čekija, Danija, Estija, Suomija, Prancūzija, Vokietija, Graikija, Kipras, Kroatija, Vengrija, Islandija, Airija, Italija, Latvija, Lichtenšteinas, Liuksemburgas, Malta, Monakas, Nyderlandai, Norvegija, Lenkija, Portugalija, Rumunija, Slovakija, Slovėnija, Ispanija, Švedija, Šveicarija, Didžioji Britanija, Serbija (sausio 7 d.)				
Kalėdų 2-a diena (katalikų) gruodžio 26 d. Lietuvoje oficiali šventė	Lietuva, Austrija, Bulgarija, Čekija, Danija, Estija, Suomija, Vokietija, Graikija, Kipras, Kroatija, Vengrija, Islandija, Airija, Italija, Latvija, Lichtenšteinas, Liuksemburgas, Andora, Nyderlandai, Norvegija, Lenkija, Rumunija, Slovakija, Švedija, Didžioji Britanija	Malta	Prancūzija, Ispanija, Šveicarija		
Naujųjų metų išvakarės gruodžio 31 d. Lietuvoje nėra statuso	Latvija	Andora, Lichtenšteinas, Švedija (de facto)		Islandija, Austrija, Estija	Didžioji Britanija
Antifašistinė, paliaubų ar karo veteranų diena Lietuvoje nėra statuso	Slovakija (kovo 8 d.) Kroatija (birželio 22 d.), Prancūzija, Belgija, Serbija (lapkričio 11 d.)				

Tarptautinio folkloro festivalio Prancūzijoje ansamblių vadovai. Centre viršutinėje eilėje – „Dijūtos“ ansamblio vadovė dr. Rūta Žarskienė, 2010 m. Nuotr. V. Jocio

Bankų dienos Lietuvoje nėra statuso	Airija (gegužės, birželio ir rugpjūčio pirmi pirmadieniai, spalio paskutinis pirmadienis); Didžioji Britanija (gegužės pirmas ir paskutinis pirmadienis); Islandija – Prekybos diena (rugpjūčio 4 d.); Lichtenšteinas – vasario 4 d. (taip pat sausio 2 d., vasario 2 d., kovo 4 d., kovo 19 d., balandžio 18 d., gruodžio 24 d., gruodžio 31 d. – sutampa su šventėmis); Liuksemburgas (balandžio 18 d., gruodžio 24 d. – sutampa su šventėmis); Malta (balandžio 21 d., gruodžio 26 d. – sutampa su šventėmis)				
Specifinės dienos kai kuriose šalyse Lietuvoje nėra statuso	Austrija – Šv. Florijono diena gegužės 5 d.; Bulgarija – nedarbo diena prieš Šv. Georgijaus d. gegužės 5 d.; Bulgarijos edukacijos ir kultūros diena gegužės 24 d.; Čekija, Slovakija – Šv. Kirilo diena liepos 5 d., Čekija – Jano Huso diena liepos 6 d.; Danija – Maldos diena gegužės 16 d.; Islandija – Vasaros diena balandžio 24 d.; Lichtenšteinas – Marijos gimimas rugsėjo 8 d.; Malta – Šv. Pauliaus diena vasario 10 d.; Monakas – Pasišventimo diena sausio 27 d.; Slovakija – Our Lady of Sorrows rugsėjo 15 d.; Slovėnija – Prešeren diena vasario 8 d., Reformacijos diena spalio 31 d.; Rumunija – Šv. Andriejaus diena lapkričio 30 d.	Andora – Šv. Charles Borrmay lapkričio 4 d.; Kipras – Velykų 3-ia diena balandžio 22 d.; Lichtenšteinas – Šv. Berchtold sausio 2 d., Žvakių diena vasario 2 d.	Vokietija – Maldos diena lapkričio 19 d.; Taikos diena rugpjūčio 8 d. (tik kai kuriuose regionuose), Reformacijos diena spalio 31 d. Šveicarija – lokalinės šventės balandžio 28 d., rugsėjo 11 d., 13 d., 14 d.; Didžioji Britanija – Šv. Patriko diena kovo 17 d.; Ispanija – spalio 13 d., tik 1–3 regionuose – vasario 28 d., kovo 1 d., balandžio 23 d., gegužės 2 d., 15 d., 17 d., 30 d., 31 d., birželio 9 d., 24 d.	Švedija – Valpurgijos naktis balandžio 30 d., Sekminių išvakarės birželio 7 d., Reformacijos diena spalio 31 d. (de facto); Italija ir Šveicarija – karnavalas vasario 27 d.	

ETNOKULTŪRININKAI KRISTIJONUI DONELAIČIUI SKIRTUOSE RENGINIUOSE KALININGRADO SRITYJE

VIRGINIJUS JOCYS

Etninės kultūros globos taryba, el. p. virginijusjocys.etno@gmail.com

Kristijonui Donelaičiui skirtuose renginiuose 2014 m. balandžio 25–27 dienomis Kaliningrado srityje dalyvavo lietuvių kalbos tyrėjai, dėstytojai, etninės kultūros specialistai ir kultūrininkai.

Karaliaučiaus (Kaliningradas) I. Kanto universiteto Humanitarinių mokslų institutas ir Gusevo (Gumbinės) savivaldybės administracija Lazdynėliuose, K. Donelaičio gimtinėje, 2014 m. balandžio 25 d., penktadienį, surengė ąžuoliukų sodinimo šventę, į kurią pakvietė Etninės kultūros globos tarybos ir Valstybinės lietuvių kalbos komisijos narius, Vilniaus aukštųjų mokyklų profesorius, lituanistus, Lituanistikos tradicijų ir kultūros paveldo įprasminimo komisijos narius, dalyvaujančius bendruose projektuose su Karaliaučiaus srities švietimo ir kultūros įstaigomis. Tai buvo vienas iš K. Donelaičiui pagerbti skirtų renginių.

Prie anksčiau 1989 m. pasodintų (ir atsoodintų) 275 ąžuoliukų buvo nutarta pasodinti dar 25, kurie žymėtų K. Donelaičio jubiliejinę 300 metų sukaktį. Kad šis reikšmingas šventinis renginys įvyktų, daug nuveikė Lietuvos generalinis konsulas Kaliningrade kartu su Kaliningrado K. Donelaičio žemiečių klubu, vietos lietuviais, Gusevo savivaldybės vadovais bei kultūrininkais. Dvidešimt penkerių metų ąžuolų giraitė jau spėjo subrandinti gilių derlių, iš kurių Ramintos girioje esančio girininkijos daigyne ir buvo užauginti šią dieną sodinti sodinukai.

Be delegacijos iš Vilniaus, talkoje dalyvavo K. Donelaičio draugijos Marijampolėje nariai, milžinišką darbą K. Donelaičiui pagerbti nuveikęs profesorius, architektas Napolis Kitkauskas, pradedant Tolminkiemio (Čistyje Prudy) bažnyčios atstatymu ir memorialinio muziejaus įkūrimu 1979 m., kaip pats sakė: „Mes dirbome, o K. Donelaitis mums visiems stovėjo už nugaros ir drąsino mus.“

Po ąžuoliukų sodinimo buvo aplankytas K. Donelaičio muziejus Tolminkiemyje. Pavasarį su bažnyčios, klebonijos ir kitų pasatų pamatais, žydinčiais klevais ir ievomis liudijo K. Donelaitį ir jo epochos dvasią.

Aplankytos kitos lietuvių ir bendraeuropinės kultūros veikėjų gimimo, veiklos ir palaidojimo vietos, pastatai, bažnyčios, kapavietės, ikižalgirinės epochos įvykių liudininkai – pilys ar jų likučiai: Nestrovo (Stalupėnai), Olchovatka (Valtarkiemis), Gusevo (Gumbinė), Černiachovsko (Įsrutis), Majovka (Jurbarkas / Gergenburg),

Trijų Karaliaučiaus universiteto profesorių – Liudviko Rėzos, Karlo Burdano ir Jakobo Krauso – paminklinė lenta, 2014 m. Nuotr. V. Jocio

Znamenskas (Vėluva), Sovetskas (Tilžė), Kaliningradas (Karaliaučius).

Bendrata su I. Kanto universiteto Humanitarinių mokslų instituto lietuvių kalbos seminaro vyr. dėstytoja Vitalija Lopetiene ir jos studentais, Černiachovsko (Įsrutis), lietuvių kalbos mokytojų asociacijos pirmininku Aleksu Bartninku ir kitais mokytojais. Aptarti lituanistikos plėtros Karaliaučiaus krašte klausimai, jungtinių programų vykdymas. Dalyvauta Černiachovsko (Įsručio) pedagoginiame institute jau 14-oje lietuvių kalbos olimpiados atidaryme, kurio metu nuo Vilniaus delegacijos pasveikinimo žodžius tarė prof. dr. Bonifacas Stundžia, prof. dr. Meilutė Ramonienė, Kęstutis Kaminskas, Lituanistikos tradicijų ir kultūros paveldo įprasminimo komisijos narys. Susirinkusius pasveikino LR Kultūros atašė Karaliaučiaus krašte Romanas Senapėdis.

Renginio dalyviams grupė Valtarkiemyje (Olchovatka) atliko Pilypo Ruigio XVIII a. pradžioje šiose apylinkėse užrašytas dainas.

LIETUVOS ETNOGRAFINIAI REGIONAI, JŲ SAVITUMAI

EKGT SPECIALISTAI IR EKSPERTAI

Audronė Daraškevičienė, Sigita Dacienė, Dalia Urbanavičienė, Daiva Vyčiniene, Virginijus Jocys, Martynas Purvinas, Tomas Baranauskas ir kt.

Kiekvienas Lietuvos etnografinis regionas yra istoriškai susiformavusi teritorija, turinti savo gentines ištakas, istorinį palikimą ir savitas kultūrinės ypatybės, kurios iki mūsų laikų išliko kaip materialūs ir nematerialūs paveldas (tarmės, sakinys ir muzikinis folkloras, papročiai, valgiai, architektūra, drabužiai, audiniai, tradiciniai dirbinių ir kt.). Tokie etnografinio regiono požymiai nurodyti ir Etninės kultūros valstybinės globos pagrindų įstatymo 2 straipsnio 10 dalyje pateiktame apibrėžime: *Etnografinis regionas – istoriškai susiformavusi teritorijos dalis, kurioje išlaikyta savita tarmė, tradicijos ir papročiai, integruotas baltų genčių palikimas.*

Lietuvoje yra penki etnografiniai regionai, pasižymintys istoriškai susiformavusiais kultūriniais ypatumais: Aukštaitija, Dzūkija (Dainava), Suvalkija (Sūduva), Mažoji Lietuva

ir Žemaitija. Šie regionai formavosi ne vienu metu ir jų vaidmuo istorijos eigoje buvo gana skirtingas. Visi penki regionai išryškėjo tik XIX a., iki tol istoriniai faktai pateikia duomenų tik apie vieną kitą Lietuvos regioną (daugiausia Žemaitiją). Kultūrinės kiekvieno regiono ypatybės atskleidžiantys duomenys daugiausia atspindi XIX a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės laikotarpį.

Tarp Lietuvos etnografinių regionų esančios maždaug 10–15 km plotą apimančios ribinės vietovės pasižymi regioninių požymių įvairove. Ši įvairovė netolygi pagal skirtingą paveldo pobūdį, kadangi kiekviena paveldo rūšis turi savitus savo raidos dėsniumus: pavyzdžiui, vieno regiono požymius gali turėti architektūra, kito regiono – tarmė, tačiau su ja nebūtinai turi sutapti muzikinio folkloro ypatumai. Toks regioninių savitumų susimaišymas vyko ir dėl

Lietuvos etnografinis žemėlapis, 1999 m.

natūralios demografinės asimiliacijos. Gretimų etnografinių regionų ribų persipynimas atskleistas, pavyzdžiui, Lietuvos etnografiniame žemėlapyje, parengtame pagal XIX a. materialinės kultūros duomenis (žr. *Pasaulio atlasas. Lietuva*. „Pradai“, V., 1999).

Dėl tokio regioninių požymių persipynimo griežtas ribas tarp Lietuvos etnografinių regionų galima nustatyti tik sąlygiškai. Etninės kultūros globos taryba 2003 m. rugsėjo 17 d. pateikė rekomendaciją „Dėl etnografinių regionų ribų nustatymo“, papildytą žemėlapiu „Lietuvos etnografiniai regionai“ (sudarė D. Pivorūnas ir Ž. Šaknys), kuriame sąlygiškai griežtos regionų ribos nurodytos seniūnijų lygmeniu.

Šis žemėlapis buvo parengtas remiantis įvairių mokslinių tyrimų rezultatais, ekspertų (etnologų, etnomuzikologų, lingvistų, istorikų ir kt.) išvadomis ir rekomendacijomis. Šalia pateikiamoje rekomendacijoje atkreipiamas dėmesys, kad pastaruoju šimtmečiu Lietuvoje vykę demografiniai pokyčiai (migracija, kolektyvizacija, trėmimai, spartus miestų augimas ir kt.) neigiamai paveikė regioninių tradicijų raidą ir išplitimą, dėl to siūlomos sąlyginės etnografinių regionų ribos kai kur galėtų būti tikslinamos remiantis vietos žmonių apsisprendimu.

Toliau pateikiami duomenys apie kiekvieno Lietuvos etnografinio regiono istorines ištakas, regiono centrą(-us), heraldiką, kraštovaizdžio, etninės architektūros ir etninės muzikos ypatumus, patarmes, tautinį kostiumą, kulinarinį paveldą ir kitas savitas tradicijas.

AUKŠTAITIJA

Istorinės ištakos. Pirmą kartą Aukštaitijos vardas paminėtas Petro Dusburgiečio Prūsijos žemės kronikoje, kalbant apie 1294 m. įvykius, paskui ne kartą iškyla kryžiuočių ir Lietuvos XIV a. šaltiniuose, o paskutinį kartą paminėtas 1420 m. Vytauto laiške, kur paaiškinta jo reikšmė (žemė, kuri yra aukščiau nei žemaičių) ir nurodoma, kad jį tevarojantys jau tik žemaičiai. Tačiau 1323 m. Aukštaitijos sąvoką tebevartojo ir paties didžiojo kunigaikščio Gedimino kanceliarija, suvokdama jį kaip vieną iš dviejų tikrosios Lietuvos sudedamųjų dalių (šalia Žemaičių). Jau XIV a. šaltiniuose kaip skiriamoji Aukštaitijos ir Žemaitijos riba išryškėjo Nevėžis. Ji išsilaiškė iki XIX a., kai ėmė formuotis Nevėžio nesiekiančios tarminės Žemaitijos samprata. XVI–XIX a. Aukštaitija buvo suvokiama kaip viena iš dviejų tikrosios Lietuvos sudedamųjų dalių, bet vadinta jau ne Aukštaitija, o Lietuva siauresne prasme (atsirado dichotomija „Žemaičiai ir Lietuva“). Pastaruoju metu išpopuliarėjo archeologo Adolfo Tautavičiaus hipotezė, kad pirmine prasme aukštaičiais vadinosi tik Vidurio Lietuvos gyventojai (abipus Nevėžio), tačiau rašytiniais šaltiniais tokia Aukštaitijos samprata nepagrindžiama.

Istorinė Aukštaitija, arba „tikroji Lietuva“, buvo viena iš keturių pagrindinių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės dalių. Lietuvos kunigaikštystė susikūrė apie XII a., o jos valdovams sėkmingai plėtojant politinę diplomatiją ne-

trukus tapo ir galingiausia tarp baltų žemių. Vienas iš senesnių Aukštaitijos centrų buvo Kernavė, vėliau valstybės sostinės titulą perėmė Trakai, Vilnius. XIII–XIX a. Aukštaitija smarkiai išsiplėtė. Baltų (aisčių) gentinių darianių palikimas ir ankstyvi kultūriniai ryšiai su rytų slavais lėmė šiandieninės Aukštaitijos savitumą, gyvenamos ir etninės kultūros įvairovę.

Regiono centras(-ai). Dėl Aukštaitijos centro vardo nuo seno konkuruoja du miestai – Utena ir Panevėžys. Utena pirmą kartą istoriniuose šaltiniuose paminėta 1261 m., nuo XIV a. buvo administraciniu valsčiaus centru. Šis miestas pasižymi stipria aukštaitiška savimone. Panevėžys pirmą kartą paminėtas beveik 250 metų vėliau (1503 m.), administraciniu centru tapo nuo XVI a. Esantis patogioje geografinėje padėtyje, Panevėžys yra vienas didžiausių Šiaurės Lietuvos miestų, kuris ekonominiu, kultūriniu bei švietimo požiūriu turi regiono centro reikšmę.

Herbas ir vėliava. 2006 m. Lietuvos heraldikos komisija patvirtino Aukštaitijos heraldinių ženklų – herbo ir vėliavos – projektus. Jie sukurti remiantis Žygimanto Augusto laikų Lietuvos mažuoju antspaudu.

Aukštaitijos herbas

Aukštaitijos vėliava

Raudona Vyčio spalva reiškia gyvybę, meilę, drąsą, už Tėvynę praliętą kraują, o sidabrinė – kilnumą, sąžiningumą, dorumą. Aukštaitijos herbą laiko angelai, pasirinkti kaip simbolinė krašto apsauga. Herbo apačioje lotyniškai užrašyta *Patriam tuam mundum existima*, lietuviškai reiškia „Savo Tėvynę laikyk visu pasauliu“ (primenant, kad pasau-

lis prasideda nuo gimtosios žemės). Aukštaitijos vėliavos fonas raudonas, jo centre – Aukštaitijos herbas.

Kraštovaizdis. Vaizdingiausiomis vietovėmis garsėja regiono rytai – čia nuo Zarasų pro Ignaliną ir Molėtus iki Dubingių nusidriekęs didysis ežerynas su gausybe vaizdingų ežerų. Ledynečio palikimas – Aukštaičių aukštuma su įspūdingomis kalvomis, protėvių įrengtais piliakalniais ir šventkalniais, legendine Labanoro giria ir kitais miškais, seniausiu Lietuvoje Stelmužės ąžuolu. Vakarų aukštaičių plynaukštę kerta vaizdingoji Šventosios upė, tekanti pro Anykščių šilę, Puntuko riedulį ir Andrioniškio miškus. Nuo Kauno iki Panevėžio tęsiasi Nevėžio lygumos platybės, šiaurėje pereinančios į Mūšos–Nemunėlio lygumą, dar toliau – į Žemgalės lygumą, kurias dėl derlingiausių žemių plotų galima pavadinti „Lietuvos aruodu“. Šiauriniame regiono pakraštyje – Palatvėje – atsidendia dolomito klodai, gipso telkinius tirpdęs vanduo kuria vis naujas karstines įgriuvas Pasvalio–Biržų krašte. Vakarų Aukštaitijos (esančios Vidurio Lietuvoje) kraštovaizdį pajavirina Žaliosios ir Biržų girios, kiti miškai ir giraitės.

Etninė architektūra. Seniausieji krašto gyventojai kurdavosi paupiuose, taip pat pelkėse bei kituose vandens telkiniuose, kuriuose aptikta stovėjusių polinių gyvenviečių pėdsakų. Regiono gyvenimą labai pakeitė XV a. atsiradusi baudžiava ir XVI a. pradėta Valakų reforma, kai apylinkių žmonės buvo sukeliama į taisyklingai suplanuotus gatvinius rėžinius kaimus. Tuomet tik didžiųjų žemvaldžių nepasiektuose plotuose išliko mažesnių kaimelių ar sodybų, kur trobesiai sustatyti laisviau. Gatvinių kaimų sodybinuose rėžiuose arčiau kelio būdavo įkuriamos aukštaitiškos dvišalės pirkios ir svirnai, jie apsodinami tradiciniais medžiais (ąžuolais, liepomis, klevais, uosiais), šalia namo puikuodavosi spalvingi gėlių darželiai. Ūkiniai trobesiai buvo statomi rėžio gilumoje, kartais ir kitapus gatvės. Senovinį gyvenimą priminė didieji aukštaičių kluonai – aukštos jų stogų kupetos apgobdavo erdvas šalines (jose būdavo kraunamas derlius) ir grendymą (ant jo kuldavo spragilais, laikydavo vežimus ir kt.). XIX a. įsigalėjęs ūkio padalijimo sūnums paprotys vis labiau tankino gatvinių kaimų užstatymą, mažžemiai paveldėtojai statėsi vis skurdesnius trobesius. Derlingose Vidurio ir Šiaurės Lietuvos žemėse gyvenę turtingesni valstiečiai statėsi didesnius ir puošnesnius pastatus, išsikeldavo į vienkiemius, kur atsiradavo ir dvareliams prilygstančių trobesių – dviaukščių tvartų, didžiųjų svirnų, puošnių pirkų ar naujoviškesnių medinių namų, o Palatvėje – ir mūrinių statinių. Prieškarinėje Lietuvos Respublikoje įvykdžius žemės reformą, dauguma senųjų gatvinių kaimų išsiskirstė, susikūrė daugybė naujų vienkiemų.

Patarmės. Pagal tarmių klasifikaciją, beveik visa Aukštaitija priklauso *rytų aukštaičių* patarmei. Ji dar skirstoma į *anykštėnų* (Anykščiai, Adomynė, Balninkai, Lyduokiai, Panemunėlis, Svėdasai, Žemaitkiemis), *kupiškėnų* (Kupiškis, Palėvenė, Pandėlys, Papilys, Skapiškis, Subačius), *panevežiškių* (Panevėžys, Biržai, Joniškėlis, Karsakiškis, Kavarskas, Krekenava, Linkuva, Miežiškiai, Nemunėlio Radviliškis,

Pasvalys, Pašvitinys, Pušalotas, Raguva, Ramygalė, Saločiai, Siesikai, Smilgiai, Šeduva, Traupis, Vabalninkas, Vaškai, Vidiškiai, Žeimelis), *širvintiškių* (Širvintos, Gelvonai, Giedraičiai, Musninkai, Ukmergė), *uteniškių* (Utena, Alanta, Daugailiai, Debeikiai, Dusetos, Inturkė, Kriaunos, Kuktiškės, Molėtai, Obeliai, Rokiškis, Salakas, Užpaliai, Zarasai), *vilniškių* (Adučiškis, Daugėliškis, Dysna, Dotenėnai, Dūkštas, Ignalina, Kaltanėnai, Linkmenys, Mielagėnai, Palūšė, Rimšė, Švenčionėliai, Švenčionys, Tverėčius).

Vakarinei Aukštaitijos daliai būdingos *vakarų aukštaičių* patarmės – *šiauliškių* (Jonava, Joniškis, Pašušvys, Rudiškiai, Skaistgirys, Šakyna, Šaukotas, Žagarė) ir *kauniškių* (Kaišiadorys, Vilkija).

Etninė muzika. Aukštaitija garsi sutartinėmis – savitomis senovinėmis daugiabalsėmis giesmėmis (iš kurių kai kurios buvo šokamos ir žaidžiamos) bei ragų, daudyčių, skudučių, lamzdelių, kanklių instrumentinės polifonijos kūrinių. Nuostata Aukštaitiją laikyti vokalinio daugiabalsiškumo židiniu Lietuvoje yra neatsitiktinė – iki pat XX a. pradžios Šiaurės rytų Aukštaitijoje gyvavo senasis polifoninis stilius – sutartinės ir joms artima instrumentinė muzika¹. XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje Lietuvoje bepradedęs įsigalėti homofoninis daugiabalsiškumas, manoma, pirmiausiai suleido šaknis Aukštaitijoje, iš ten plito į kitus regionus. Tarp arba greta senojo ir naujojo daugiabalsiškumo rūšių Aukštaitijoje gyvavo ir monofonija (vienbalsiškumas), kuri yra dvejopa: 1) seniausios ir senos sandaros dainų klodas (gyvulių ganymo šūksniai, signalai; raliavimai, ridavimai, verkavimai, lopšinės ir kt.); 2) vėlesnės lyrinės vienbalsės dainos.

Rytų aukštaičiai paprastai dainuoja aukštesniais, lengvai vibruojančiais balsais, o labiau į vakarus ir šiaurę – apie Šeduvą, Pakruojį, Biržus – balso spalva tamsesnė, išgaunamas gilesnis garsas. Aukštaitijoje pagal tam tikrus bruožus (dainavimo stilių, balso tembro savybes, melodinius ir intonacinius branduolius ir kt.) galima išskirti tam tikrus subregionus. Pavyzdžiui, pastebėta, kad savitomis pradinių melodinių intonacijų slinktimis pasižymi dainos, gyvuojančios lokaloje teritorijoje, kuri iš dalies tapatinama su pietų panevežiškių tarmės plotu. Kai kur aptinkami saviti pritarimo antruoju balsu būdai: antai Ukmergės, Molėtų, Kėdainių ir Panevėžio (pietvakarinės dalies) rajonuose pritariantieji balsai vietomis dainuoja vienbalsiai su pirmuoju balsu. Nibragalio k. Panevėžio r. iki šių dienų išliko savita daugiabalsio dainavimo tradicija, vienam iš balsų bosuojant („bosavojant“), panašus bosavimas, dainuojant trim arba keturias balsais, anksčiau buvo žinomas ir kitose Aukštaitijos vietose. Pietrytinio pakraščio dainų melodika gimininga

¹ Sutartinės pripažintos unikaliu tradicinės muzikos fenomenu ne tik Lietuvoje, bet ir visame pasaulyje: 2010 m. sutartinės įtrauktos į UNESCO reprezentatyvųjį žmonijos nematerialaus kultūros paveldo šedevrų sąrašą. Kasmet vis kitame mieste rengiamos Aukštaitijos regiono sutartinių šventės „Sutarjiela“ (2015 m. Panevėžyje bus rengiama jau X šventė).

Rokiškio folkloro ansamblio „Gastauta“ moterys pasipuošusios aukštaičių tautiniu kostiumu, 2015 m. Nuotr. V. Jocio

Rytų Dzūkijos muzikiniam dialektui – kartais nustatyti riba tarp rytų aukštaičių ir rytų dzūkų labai sudėtinga.

Regionas garsėja gausiomis ir įvairiomis vestuvių dainomis, ypač – vestuvininkų (pamergių, svočios ir kt.) apdainavimais, skambiais šienapjūtės *valiavimais*, ilgomis linarūtės dainomis, apdainuojančiomis visą „lino mūką“ ir, žinoma, smagiomis vaišių dainomis, kurios neatsiejamais nuo Aukštaitijoje gyvybingo aludarystės papročio.

Aukštaitijoje nuo seno gyvavo labai įvairūs muzikos instrumentai. Senojo stiliaus polifoniniams kūriniams groti naudoti skudučiai, lamzdeliai, mediniai trimitai (ragai ir daudytės), penkiastygės kanklės, rečiau – birbynės, monofoniniams – lumzdelis, ožragis, birbynė ir kt. Rytų Aukštaitijoje populiaru buvo dūda, arba dūdmaišis („kulinė dūda“, „kulinė su ūku“, „Labanoro dūda“ ir pan.). Iki šiol Rytų Lietuvos kaimuose tebeskambinama cimbolais, griežiama Peterburgo armonikomomis, mušamas tambūrinas („barabanas“, „būbnelis“ ir pan.). Peterburgo („Peterburgska“) armonika ypač mėgstama groti Zarasų, Rokiškio ir gretimose rajonuose². Aukštaitijoje populiarūs instrumentinės kapelos, kurių sudėtis gali būti labai įvairi: smuikas, armonika, barabanas; smuikas, klarnetas, armonika; ir pan. Griežta ir dviem smuikais; smuiku pritariant devyniastygėmis kanklėmis ir pan. Grojant kapeloje anksčiau vartotos ir bandūrėlis, lamzdelis, lūpinė armonikėlė, beržo tošis.

Tautinis kostiumas. Aukštaitijos moterų drabužiai dažnai vadinami pačiais archajiškiausiais Lietuvoje. Tokį įspūdį

sukelia baltų lino audinių daugybė ir viduramžius primenantys nuometai, kuriuos ištekėjusios moterys kai kuriose vietovėse ryšėjo dar XX a. viduryje. Lininiai drabužiai Rytų Aukštaitijoje iki pat XX a. pradžios vis dar būdavo puošiami jaustais raudonų siūlų – *žičkų* – geometriniais ornamentais. Ypač puošnios aukštaičių liemenės, kurias siuvo iš brangių pramoninių audinių – brokato, šilko, aksomo, rečiau – iš namie austų. Merginos puošėsi *karūnėlėmis* ir *galionais*, kurių galus užpakalyje sukryžiuodavo, o prisegti platūs raštuoti šilko kaspiniai gražiai krisdavo ant nugaros. Ypatingos Kupiškio apylinkėse pamergių dėvėtos karūnėlės, vadinamos *kalpokais*. Aukštaitės mėgo puošti sidabriniais karoliais. Moterys juosėjo pintinėmis ir rinktinėmis, vyrai – pintinėmis ir vytinėmis juostomis.

Aukštaičiai vyrai šventadieniais mūvėdavo baltais lininiais marškiniais, tačiau jų iš po svarbiausio drabužio – sermėgos – beveik nesimatydavo. Kelnės dažniausiai buvo siuvamos iš naminio vilnonio ar pusvilnonio tamsių spalvų audinio. Labai svarbios aukštaičio vyro išėiginio kostiumo dalys – batai ir skrybėlė. Rytinėje Aukštaitijos dalyje ilgai išliko vadinamoji *magierka* – skrybėlė su prie kaubrės priglundusiais kraštais, vakarinėje – skrybėlė aukšta *kaubre* ir platesniais tiesiais *bryliais*. Santūrių spalvų vyrišką kostiumą pagyvino keli ryškesni priedai: marga vilnonė arba šilkinė kaklaskarė, skrybėlę puošiančios ir batų aulus prilaikančios juostelės, prie skrybėlės prisegtos plunksnos ir ryškių spalvų sermėgą juosianti juosta.

Kulinarinis paveldas. Aukštaitija garsėja blynais. Tikrieji aukštaitiški blynai yra paliepsniai, kurie kepami ant žarijų, prie ugnies – tokiu būdu iš karto kepa abi pusės. Kitas aukštaitiškas blynų receptas – rauginti blynai, kurie užmaišomi iš vakaro, būtinai įtakuojama bulvių. Po

² Grojimo Peterburgo („Peterburgska“) armonika tradicijai puoselėti Utenoje rengiami Peterburgo armonikos festivaliai.

skerstuvių kėpami *kraujiniai blynai* – į ruginę teslą įplakama kraujo.

Kitas populiarus aukštaičių patiekalas yra virtiniai – tai miltinės teslos kukuliai su įdaru. Mėgsta aukštaičiai ir *kakorus* (*makorus*), kurie kiekvienam Aukštaitijos pakrastyje vis kitokie, bet pagrindas – virtos ir sutrintos bulvės bei miltai. Prie šių ir kitų patiekalų aukštaičiai patiekia daugybę dažinių – taukinį, kruopinį, bulvinį, kopūstinį, burokinį, kiaušininį, miltinį.

Šiauriniai aukštaičiai pasižymi ilgametėmis miežinio slyklinio alaus gaminimo ir vartojimo tradicijomis, per Sekminių sambarius rengtais sudėtinio alaus pobūviais.

Kitos savitos tradicijos. Aukštaitija išsiskiria unikaliais Sekminių papročiais: pavyzdžiui, dar gyvuoja paprotys Ignalinos r. Meironių kaime per Sekmines plukdyti vainikais papuoštas karves į ežero salą ganiavai. Savitumu pasižymi ir vidurvasario *kupolinių* tradicijos, ilgiausiai išlikusios regiono pietrytinėje dalyje.

DZŪKIJA (DAINAVA)

Dzūkijos pavadinimas pradėtas vartoti tik XIX a. Jis kilo nuo dzūkų tarminės ypatybės dzūkuoti, t. y. tarti „c“ ir „dz“ vietoj „t“ ir „d“. Dzūkija turi ir kitą savo krašto vardą – Dainava, kuris žinomas nuo XIII a. Dainavos pavadinimą XX a. ypač išpopuliarino Vincas Mickevičius-Krėvė.

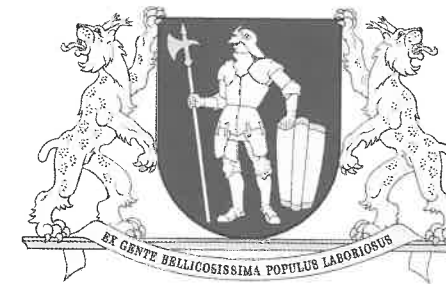
Istorinės ištakos. Manoma, kad vėlyvojo geležies amžiaus jotvingiams priklausiusios *dainavių* genties palikimas – akmenų pilkapiai dešiniajame Nemuno krante ir Merkio baseine. Dainavos žemė greičiausiai apėmė visą dainavių genties gyventą kraštą, daug didesnę negu šiandieninė Dzūkija. Manoma, kad tai buvo viena iš keturių jotvingių žemių. Pirmą kartą ji kaip „terra Deynowe“ (Dainavos žemė) paminėta 1253 m. karaliaus Mindaugo donaciniame akte Livonijos kryžiuočiams. Dažnai puldinėjami lenkų, rytų slavų, voluinėnų ir kryžiuočių, jotvingiai nusilpo ir ėmė nykti, todėl XII–XIII a. Dainava buvo įjungta į LDK sudėtį, o tai nulėmė dainavių genties sulietuvėjimą. Iš pradžių Dainava tapo Trakų dalinės kunigaikštystės, o nuo 1413 m. – Trakų vaivadijos dalimi. Istorikai teigia, kad senovės dainavių visiškai tapatinti su mūsų dienų dzūkais negalima, tačiau daugelis tyrinėtojų pripažįsta, kad dzūkų etninėje kultūroje galima rasti ne taip jau mažai dainavių (jotvingių) kultūrinio paveldo bruožų, kurie aiškiai pastebimi ir dabartinėje dzūkiškoje savimonėje.

Dzūkai pagal gyvenimo ypatumus, tradicinės kultūros bruožus, charakterio savybes skirstomi į šilų (*cikriniai*), laukų ir Užnemunės dzūkus. Galima pastebėti, kad savitais, išskirtiniais bruožais pasižymi ir Dieveniškų, Švenčionių bei kitų arealų dzūkai, kurie gyvena ne dainavių teritorijoje, o istorinio Lietuvos valstybės branduolio žemėse.

Regiono centras(-ai). Dabartine Dzūkijos sostine tituluojamas Alytus. Tačiau nuo seniausių laikų Dzūkijoje svarbus ekonominis, kultūrinis, teritoriją administruojantis ir

organizuojantis centras buvo ir Merkinė. Trakų vaivadijai priklausė Alytaus ir Merkinės vėliavos, pagal kurias skirstėsi šių apylinkių bajorai karo atveju. Alytaus vaidmenį padidino XVI a. įkurta Alytaus ekonomija, taip pat 1775 m. iš Trakų ir Merkinės į Alytų perkelti pavieto teismai. Nuo XIX a. politškai, ekonomiškai, administraciškai ir kultūriškai pradėjo dominuoti Alytus, vėliau susiformavo mažesnieji Dzūkijos centrai – Varėna ir Lazdijai.

Herbas ir vėliava. Dzūkijos herbo projektas Lietuvos heraldikos komisijos buvo patvirtintas 2003 m.

Dzūkijos herbas

Simbolių Dzūkijos herbui tyrinėtojai ieškojo senojoje Trakų žemės heraldikoje: herbe vaizduojamas šarvuotas karys su ietimi ir skydu siejasi su kunigaikščiu Kęstučiu, kurio valdymo metais buvo įsteigta Trakų kunigaikštystė, toks karys buvo vaizduojamas ir Kęstučio antspauduose. Herbe esantis užrašas *Ex gente bellicosissima populus laboriosus* lietuviškai reiškia „Iš karingiausios genties – darbštūs žmonės“. Dzūkijos vėliavos fonas baltas, jo centre – Dzūkijos herbas.

Kraštovaizdis. Ledynmetis paliko žinomuosius Dzūkijos smėlynus ir kalvynų ežerus, kurių virtinė nusidriekia nuo Lazdijų ir Veisiejų (pro didžiuosius Dusios ir Metelių ežerus, pro Daugų ežeryną) iki Trakų. Piečiau žymiausias dzūkų upės Merkio smėlingoje lygumoje stūkso didžiosios Dzūkijos girios, kurios tęsiasi nuo Kapčiamiesčio pro Druskininkus ir Marcinkonis, Varėną ir Rūdninkus iki Vilniaus, o už jo stūkso Nemenčinės ir Pabradės miškai. Grybingieji pušynai, vaizdingieji kerpšiliai tarp Ūlos ir Katros upių apsupa garsųjį Čepkelių raistą – žmonių nepakeistos gamtos karaliją. Paupių smėlynuose kūrėsi seniausieji Lietuvos gyventojai, vėliau aukštumėlėse buvo įrengti piliakalniai, nuo Liškiavos ir Merkinės iki Punios ant aukštų Nemuno krantų rikiavosi pilių virtinė. Į regiono teritoriją patenka Trakai ir Vilnius, kurie žymėjo Lietuvos valstybės ištakas, juose pastatytos pirmosios svarbiausios Lietuvos mūrinės pilys. Medininkų aukštumose iškyla aukščiausios Lietuvos viršūnės – Aukštojo ir Juozapinės kalnai.

Etninė architektūra. Regiono lygumose vyravusios smėlingos dirvos lėmė skurdesnį tenykščių žemdirbių gyvenimą, jų sodybų ir trobesių kuklumą. Giriose gyvenę šiliniai dzūkai statė nedidelius ūkinius pastatėlius, talpinusius negausų derlių ir gyvulius. Nuošaliuose miškuose

ir paraisčiuose naujakuriai sodybas statėsi patogesnėse vietose, greta jų grupėmis kūrėsi giminaičiai ir palikuonys (pavyzdžiui, taip susikūrė Musteikos kaimas). Apsigyvenusieji derlingesnėse žemėse žmonės baudžiaivos metais buvo suvaryti į gatvinius rėžinius kaimus, kurių virtinės išliko Valkininkų ir Dieveniškų apylinkėse. Gatviniuose kaimuose arčiau kelio būdavo statoma pirkia ir svirnas, sodinamas gėlių darželis, daug kur stovėjo dailūs mediniai kryžiai, toliau nuo kelio – tvartai ir daržinė. Greta daugumos standartinių gatvinių kaimų pasitaikydavo ir kitaip suformuotų gyvenviečių. Švendubrės kaimas prie Druskininkų garsėjo savo dydžiu ir gyvenimo ankštumu – tame pačiame sodybiniame rėžyje savo pastatėlius statydavo vis nauji žentai ir marčios, nedideliuose kiemuose būdavo po kelias šeimininkes. Kitur gatvinių kaimų sodybinius rėžius pasidalydavo įpėdiniai, vis siauresniuose ploteliuose statydavę savo trobesius, neretai tapdavusius vienu jungtiniu ilgu statiniu iš kelių dalių. Kaimas būdavo itin glaudžiai užstatytas mediniais trobesiais su šiaudiniais stogais, dėl to jį neretai nusiaubdavo gaisrai. Daug senoviškų kaimų ir trobesių išliko po Pirmojo pasaulinio karo Lenkijos užimtame Vilniaus krašte, nes jame nevyko žemės reforma, kaip kitose Lietuvos dalyse. Derlingesnėse plotuose šiauriais Merkio būta daugiau pasiturinčių ūkininkų namų ir svirnų, išpuoštų įvairiais mediniais drožiniais. Dar turtingesnes sodybas, panašias į suvalkiečių, statėsi Užnemunės dzūkai.

Patarmės. Pagal tarmių klasifikaciją, didžioji Dzūkijos dalis priskiriama *pietų aukštaičių* patarnei (Alytus, Aukštadvaris, Druskininkai, Duomenys, Eišiškės, Kabeliai, Kaniava, Leipalingis, Marcinkonys, Merkinė, Musteika, Nemunaitis, Palomenė, Rudamina, Rudnia, Simnas, Valkininkai, Varena, Veisiejai, Vievis). Nedidelė pereinamoji teritorija į Suvalkiją priskiriama *vakarų aukštaičių* kauniškių patarnei (Jieznas, Prienai, Birštonas, Punia), o rytinė Dzūkijos dalis – *rytų aukštaičių vilniškių* patarnei (Dieveniškės, Maišiagala, Nemenčinė, Pabradė).

Etninė muzika. Dzūkija – tautosakos tyrinėtojų ypač dėkingas kraštas. Dzūkų kaimuose iki pat XX a. vidurio dar buvo išlikęs senasis valstietiškas gyvenimo būdas, pagrįstas natūralia cikliška laiko tėkme. Čia ilgiau nei kitur tebebuvo švenčiamos įvairios kalendorinės šventės, iškilmingomis apeigomis palydimi žemės ūkio darbai, tebesilaikoma senųjų vestuvinių, laidojimo ir kt. papročių. Visa tai buvo darniai susipynę su dainomis – būtina visų švenčių ir apeigų dalimi. Senosios dzūkų vienbalsės dainos tebegyvos ir šių dienų kaimo dainininkų atmintyje. Žemdirbių bendruomenei tai ne paprastos dainos, dainuojamos bet kada, bet kur ir bet kaip, bet *giesmės*, turėjusios sakralinę paskirtį, pasižymėjusios savitu atlikimu. Kalendorinių giesmių melodijos – tai savotiški muzikiniai simboliai, daugelį amžių žymėję metų laikotarpius arba konkrečias metų šventes. Daugelis kalendorinių švenčių turi tik joms būdingas melodijas, intonacines bei ritmo formules. Pastarosios dažnai išreikštos refrenu, būdingu konkrečiai šventei, pvz., *kalėda, leliumai, jurja, to to to, ralia rolia* ir kt.

Senieji darbai – avižapjūtė ir grikių rovimas – nederlingose, smėlėtose dzūkų žemėse buvo palydimi savitų siauros melodinės apimties dainų, žinomų tik šiame regione. Rugiapjūtės giesmės, pasižyminčios garsiu, pratisu giedojimu, dažnai – laisva ritmika, paplitusios kur kas plačiau nei Dzūkija. Joms giminingos baltarusių, ukrainiečių, slovakų, bulgarų ir kt. melodijos, matyt, mena baltų ir slavų bendrystės laikus.

Daugelis senųjų kalendorinių, darbo ir vestuvinių dainų buvo dainuojamos būriu, visiems dainuojant unisonu su nedideliais melodiniais nukrypimais arba dviem (kartais trim) grupėmis pakaitomis. Daugelis šių dainų melodijų yra santūrios, gana griežtos ritmikos. Vėlyvesnės lyrinės dzūkų dainų melodijos yra platesnės apimties, dažnai labai vingrios, pasižyminčios įvairias dermės atspalviais. Talenčių dzūkų dainininkės, tikros „dainų karalienės“, kūrybiškai išpuošia tokias melodijas gausiais ornamentais.

Gerokai skiriasi pietų ir rytų dzūkų dainų repertuaras ir melodinės savybės. Pietinėje Dzūkijoje išlikusios grikių rovimo ir avižapjūtės dainos, Rytų Dzūkijoje gyvuoja Užgavėnių pasivažinėjimo, Jurginių, sūpuoklinės, paruginės ir kt. giesmės. Gerokai skiriasi abiejų subregionų folkloro melodinės intonacijos, pavyzdžiui, net ir raudos čia kitokios.

Pastaroju metu Dzūkijoje vis labiau įsigali daugiabalsio dainavimo tradicija. Net ir minorinio atspalvio melodijoms čia pritariama, tarpais abiems balsams sueinant į unisoną. Pamažu kinta ne tik dzūkų dainavimo būdas, bet ir jų melodijų intonacijos, įgaudamos vis daugiau aukštaičiams būdingų melodikos bruožų.

Dzūkijoje nuo seno puoselėta smuikavimo tradicija. Smuikas – būtinas Velykų lalavimo apeigų atributas – su lalaininkais visuomet eidavo nors vienas smuikininkas (arba cimbolininkas, rytų Dzūkijoje – „dūdorius“ (dūdmaišininkas), vėliau – armonikininkas). Smuikavimas – svarbi vestuvių papročių dalis, smuiku pritarėdavo dovanojimo dainoms, „virkdydavo“ jaunąją ir t. t. (neturtingose vestuvėse būdavo griežiama vienu smuiku, turtingesnėse – dviem, kartais net trim smuikais). Nors smuiką ir cimbulus po truputį išstūmė vokiškos ir rusiškos armonikos, bajanai, Dzūkijoje jie vis dar tebėra vertinami ir naudojami.

Tautinis kostiumas. Dzūkės ypač ilgai vilkėjo tradiciniai drabužiai. Jie XIX a. pasižymėjo margumu. Prie dažniausiai languotų sijonų derinamos margos prijuostės, kurių Dzūkijoje buvo ypač didelė įvairovė – vienos šviesios ar tamsios languotos, dryžuotos, apačioje puoštos kaišytais ornamentais, kitos sudryžuotos skersiniais spalvingais *dimučių* ruoželiais, dar kitų languose žėri po visą audeklo plotą išmėtytos žvaigždutės. XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje dzūkės ryšėjo kitokiomis prijuostėmis – tamsaus dugno, apačioje siuvinėtomis ryškiaspalvėmis gelėmis.

Moterys dėvėjo įvairias kepurėles, kurias siuvo iš piniko, balto ar spalvoto audinio, vėliau nėrė vąšeliu, ant jų gobėsi namie austomis baltomis ar languotomis, arba pirktinėmis skarelėmis, mėgo antkakčius, pasiūtus iš kaspinių, juostelių,

karoliukų. Puošėsi keliomis eilėmis raudono koralo karolių, kuriuos suverdavo itin išmaniai.

Neatskiriama tiek vyriško, tiek moteriško dzūkų tautinio kostiumo dalis – juostos. Nė vienas kitas Lietuvos etnografinis regionas negali pasigirti tokia juostų gausybe ir įvairove kaip dzūkai. Jos – svarbus akcentas, padedantis sukurti kostiumo spalvingumo įspūdį.

Kulinarinis paveldas. Prastos ir lengvos pietinės Lietuvos žemės lėmė, kad Dzūkijoje labiausiai paplitusi javinė kultūra – grikiiai. Dzūkės didžiuojasi savo grikinė miltų pyragais – *babkomis*. Populiarus valgis – grikių *buzelė* (smulkiai sumalti grikiniai miltai, įplakti į rūgusį pieną). Iš apeiginių valgių ilgiau negu kituose Lietuvos kraštuose išlaikytas paprotys kepti bulvių ir grikių tešlos pailgas, batono dydžio bandeles su kanapių ar aguonų įdaru – *šaltanosius*.

Šiliniai dzūkai priskaičiuoja apie 100 rūšių nenuodingų grybų, o patys valgo tik baravykus (tik juos ir vadina grybais), dar voveraites, žaliuokes ir rudmėses, kurias raugia arba sūdo kaip agurkus. Džiovintais baravykais gardina kopūstienę, bulvienę, burokėlių, kruopų sriubas. Dzūkų šeimininkės moka išvirti *grybų rasalą* – džiovintų baravykų viralą, patiršintą miežinėmis kruopomis ir pagardintą pakepintais svogūnais.

Dzūkijoje mėgstamos ir bulvės. Gyvavo tradicija jas ant krosnies pado kepti kiekvieną rytą. Vakarienei grūdavo bulvinę košę, į kurią pildavo porą saujų aguonų. Tokia košė dažnai valgyta tiesiog užsėbiant vandeniu, pagardintu trintomis spanguolėmis. Šventadieniams dzūkai kepdavo tarkuotines *bulvoines bandas*. Iškeptas ant kopūstlapio, apvalias bandas perlėdavo aguonpieniu, pertepdavo medumi ir dar palaikydavo šiltoje krosnyje.

Dar viena dzūkų kulinarinė įdomybė – jie iki šiol mėgsta valgyti nerūkytus kumpius, dešras ir lašinius. Kaip prieskonį naudoja barstuko (augalas) sėklas, kuriomis tirštai nubarsto lašinius, deda į dešras bei skilandį.

Kitos savitos tradicijos. Šiame regione dar ir šiandien galima pamatyti itin senovišką bitininkavimo būdą, prižiūrint bites pušų drevėse. Kopti medžio kamienu naudojamas išmoningas virvių ir medinių kablių įtaisas, vadinamas *geiniu*. Čia ilgiausiai Lietuvoje praktikuoti archajiniai žvejybos, medžioklės būdai.

Dzūkijoje ilgiausiai išsilaikė stiprios bendruomeniškumo apraiškos: pavyzdžiui, darbų talkos, verpimo ir plunksnų plėšymo vakaronės su dainomis ir žaidimais, velykinio *lalavimo* papročiai, bendrės kaimo pirties lankymas, saviti gimdyvės ir jaunamartės pirties papročiai. Dar XX a. antroje pusėje čia buvo populiari bendrai ganyti viso kaimo gyvulius, bendrai tartis kaimo bendruomenės reikalais.

Dar ir šiandien nuošalesniuose Dzūkijos kaimuose, tęsiant senovines tradicijas, per Vėlines kapinėse užkuriami laužai. Kaimo žmonės prie ugnies prisimena pasitraukusius iš gyvųjų tarpo gimines ir kaimynus. Dzūkijoje iki šių dienų išliko senas mirusiųjų apraudojimo paprotys. Rauda

daugelio žmonių vis dar suvokiama kaip būtina mirusiojo palydėjimo anapus priemonė. Geros raudotojos, gebančios gražiais žodžiais apgarbstyti velionį, kaimo bendruomenėje vertinamos ir gerbiamos.

SUVALKIJA (SŪDUVA)

Seniausias regiono pavadinimas – Sūduva, kilęs nuo sūduvių genties. Nuo XVIII a. pabaigos ši kraštą, atitekusį Prūsijai, imta vadinti Užnemune (tai iš esmės geografinis terminas, reiškiantis iš likusios Lietuvos pusės žvelgiant į anapus Nemuno kairiojo kranto plytinčias žemes). Nuo 1867 m. šiai teritorijai patekus į carinės Rusijos sudarytą Suvalkų guberniją, atsirado Suvalkijos pavadinimas. XX a. dažnai pavadinimai Sūduva, Užnemunė ir Suvalkija buvo vartojami kaip sinonimai, turint omenyje tą pačią teritoriją. Jai buvo priskirti ir Užnemunės dzūkai, kol nuo 8 dešimtmečio įsitvirtino etnografinės Suvalkijos sąvoka, apimanti vien suvalkiečiams priskiriamų zanavykų ir kapsų apgyvendintas žemes.

Dėl geresnių socialinių, ekonominių bei kultūrinių sąlygų, žemdirbystei palankių derlingų žemių, regiono gyventojai tapo turtingiausiais XIX–XX a. Lietuvos ūkininkais, tuo laikotarpiu davė šaliai daugiausia išsilavinusių žmonių. Iš šio regiono yra kilę net šeši iš dvidešimties Valstybės atkūrimo, Vasario 16-osios akto signatarų, vienas iš jų – Lietuvos patriarchas Jonas Basanavičius. Šiame krašte gimė ir Lietuvos himno autorius Vincas Kudirkas bei lietuvių bendrinės kalbos kūrėjas Jonas Jablonskis.

Istorinės ištakos. Sūduvių vardas šaltiniuose paminimas anksčiau nei bet kurios kitos istorinių laikų baltų genties, gyvenusios dabartinėje Lietuvos teritorijoje: jau apie 150 m. parašytoje Klaudijaus Ptolemėjaus „Geografijoje“ minimi „galindai ir sudinai“, kurie kaimynystėje išgyveno iki pat XIII a., kai apie juos daugiau informacijos pateikė Petras Dusburgietis. Sūduvių žemių konfederacijos formavimosi procesą sužlugdė kryžiuočiai, 1278–1283 m. sunaikinę svarbiausius Sūduvos centrus, daugumą sūduvių išžudę, dalį ištrėmę į Sembą. Kraštą galutinai nuniokojo XIII a. pabaigos – XIV a. karai, kol nemaža jo dalis pavirto dykra, apaugo neįžengiamomis giriomis. Po Žalgirio mūšio ir 1422 m. Melno taikos sutarties dalis etninių Sūduvos žemių buvo priskirta Lietuvai, prasidėjo krašto atkūrimas. Į savo tėvų žemes grįžo nemaža dalis gyventojų, agresijos metais pasitraukusių į dešinę Nemuno krantą. Dalį naujųjų gyventojų sudarė atsikėlę pabėgėliai iš kryžiuočių užkariotų Nadruvos, Skalvos, Bartos ir kitų gretimų sričių, čia taip pat įsikūrė atvykėliai iš Kauno apylinkių, žemaičiai, aukštaičiai, Lenkijos mozūrai ir kt.

Gyventojams susimaišius, susiformavo savita etnografinė sritis. Joje iki šių dienų išliko dviejų atskirų jos sričių gyventojų skirtinga tapatybė: *zanavykų* (gyvenančių netoli Novos upės apie Kudirkos Naumiestį, Griškabūdį, Šakius – iki XVIII a. pabaigos jie priklausė istorinei Žemaitijai) bei kapsų (gyvenančių apie Marijampolę, Vilkaviškį, Kazlų Rūdą, Garliavą).

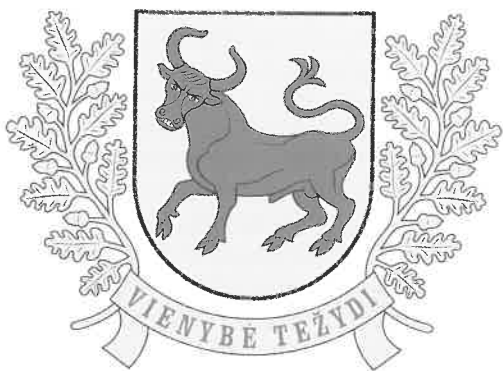

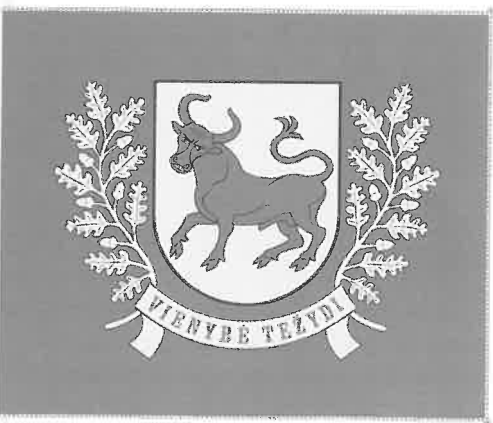
XVIII a. pabaigoje – XX a. pradžioje Užnemunės ūkinė visuomeninė raida vyko savitai nuo likusios Lietuvos, nes šis kraštas nuo 1795 m. priklausė Prūsijai, nuo 1807 m. – Varšuvos kunigaikštystei, 1815–1915 m. – Lenkijos karalystei (Rusijos imperijos autonominiam vienetui, realią autonomiją išlaikiusiam iki 1863 m. sukilimo). Čia 1807 m., net keliasdešimt metų anksčiau negu likusioje Lietuvos dalyje, buvo panaikinta baudžiava (dar 1806 m.), valstiečiams suteikta asmens laisvė, o tai paskatino spartesnę ekonominę, socialinę, kultūrinę raidą.

Regiono centras. Regiono sostine laikoma Marijampolė, tapusi kultūrinio ir ekonominiu etnografinio regiono centru. Jos teritorijoje surasti beveik keturių tūkstantmečių senumo gyvenvietės radiniai. Marijampolės apylinkėse dunkso Kumelionių piliakalnis, ant kurio buvo įrengta istorinės Kimenavos žemės centrinė pilis. Marijampolė jau XVIII a. įgijo Magdeburgo savivaldos teises. Marijampolė garsi savo šimtamete gimnazija, kurioje lietuvių gaivino Petras Kriaučiūnas, Petras Arminas. Čia mokėsi tautinio atgimimo žadintojai Jonas Basanavičius, Vincas Kudirka, Kazys Grinius, Jonas Jablonskis ir kiti.

Herbas ir vėliava. Lietuvos heraldikos komisija 2015 m. balandžio 2 d. suderino ir patvirtino Suvalkijos (Sūduvos) etnografinio regiono heraldinius simbolius, kuriuos sukūrė dailininkas Rolandas Rimkūnas.

Suvalkijos (Sūduvos) herbas

Suvalkijos (Sūduvos) vėliava

Herbo skydo sidabriname lauke vaizduojamas raudonas tauras (akys ir dantys – sidabriniai). Skydą iš abiejų pusių puošia sidabrinės ažuolo šakelės su gilėmis, apačioje juosiamos sidabrinu kaspiniu, kuriame raudonomis raidėmis įrašytas devizas: VIENYBĖ TEŽYDI. Sūduvos etnografinio regiono herbe naudojamos dvi spalvos: raudona ir sidabrinė, kurios laikomos svarbiausiomis ir garbingiausiomis senosios Lietuvos heraldikos spalvomis. Raudona spalva reiškia meilę, narsą, pralietą kraują už Tėvynę, o sidabrinė – dorumą, nekaltumą ir sąžiningumą. Iš esmės šios spalvos dominuoja Lietuvos etnografinių regionų heraldikos kontekste.

Kraštovaizdis. Vaizdingiausia regiono vieta – jo pietvakariname pakraštyje iškylančios Pavištyčio–Gražiškių aukštumos, iš kurių išteka Širvinta ir kitos krašto upės. Didįjį Vištyčio ežerą apsupa aukštos kalvos. Nuo tenyškčių aukštumų matyti plačiosios regiono lygumos, besidriekiančios pro Vilkaviškį ir Marijampolę Šakių ir Nemuno link. Lygumose tyvuliuoja garsusis paukščių ežeras Žuvintas, supamas šlapiųjų palių. Iš Suvalkų apylinkių atitekanti Šešupė toliau ramiai vingiuoja per derlingas lygumas iki Kudirkos Naumiesčio, kur tampa pasienio upe, atskiriančią Karaliaučiaus kraštą. Po kovų su kryžiuočiais ištuštėjusi dykra užaugo giriomis, kurias dar primena didieji Kazlų Rūdos–Lekėčių miškai. Regiono teritoriją šiaurėje ir rytuose apjuosia Nemunas, ties Balbieriškiu ir Prienais susipindamas didžiosiomis kilpomis, įspūdingai atsiveriančiomis nuo aukštųjų slėnio šlaitų. Šiaurės vakaruose įspūdingą kanjoną išgraužė sraunioji Jiesia. Senieji jotvingių piliakalniai, primenantys senųjų kovų laikus, daugiausia išliko paupiuose ir aukštumose, o kai kur ir lygumose (čia jie buvo supilti).

Etninė architektūra. Šis kraštas, kaip ir kitur Lietuvoje, XVI a. įvedus baudžiavą patyrė Valakų reformą, kurios metu susiformavo gatviniai kaimai. Užnemei 1795 m. atitekus Prūsijai, čia daug anksčiau negu likusioje Lietuvos dalyje nebeliko baudžiavos, dėl to šio krašto gyventojai iš ankštų kaimų ėmė keltis į nuosavus erdvius vienkiemius. Patogiai įsikūrę derlingose žemėse, suvalkiečiai netruko prasigyventi, sugebėjo statyti didelius trobesius tvarkingose sodybose. Iš kaimyninės Mažosios Lietuvos buvo perimta raudonplytė mūrinė statyba, stogų dengimas keraminėmis čerpėmis, taisyklingas sodybų išplanavimas. Regiono lygumose didžiuosius vienkiemius mėgta apsodinti medžių juostomis. Kuklesnės buvo kalvynų ir panemunių gyventojų sodybos. Suvalkiečiai anksčiau už kitus pamiršo dūmines trobas, jų erdvios stubos ir svirnai neretai puošėsi *ertikiu* – paaukštinta pastoge. Krašte ilgainiui įsivyravo paprastesni dvišlaičiai stogai, pakeitę senovinius, į kupetas panašius stogus. Didesniam derliui suvežti būdavo statomi erdvūs kluonai, kuriuos vėliau papildydavo priestatai arkliniams maniežams (regione anksti pradėta naudoti kuliamašias ir kitus mechanizmus).

Patarmės. Pagal tarmių klasifikaciją, visi suvalkiečiai (zanavykai ir kapsai) priskiriami *vakarų aukštaičių kauniškių* patarmei.

Etninė muzika. Suvalkiečių dainuojamoji tradicija labai įvairi tiek istoriniu, tiek ir žanriniu bei stilistiniu požiūriu. Suvalkijoje (Sūduvoje) išlikę ir seniausiam klodui skirtini žanrai, ir vėlyvoji lyrika. Vienas iš seniausių archajinės melodikos klodo žanrų – ganymo dainos. Išskirtinę vietą tarp jų užima *oliavimai*, kurie sietini ne tiek su ganymo papročiais, kiek su kalendorine piemenų švente – Sekminėmis. Sekminių rytą pramigęs pienuo būdavo „apoliuojamas“ ir „užspirginamas“ – pravardžiuojamas „spirgučiu“. Išlikus bendruomeninėms talkoms, mūsų laikus pasiekė ir senosios šio krašto rugiapjūtės pabaigtuvių dainos, artimos dzūkiškoms. Rugiapjūtės dainoms giminingos ir seniausios šienapjūtės dainos. Kitų žanrų darbo dainos (arimo, malimo ir kt.) – jau lyrinės stilistikos melodikos pavyzdžiai. Nežiūrint kaimynystės su Dzūkija – kalendorinio folkloro epicentru, Suvalkijoje (Sūduvoje) žinomi tik negausūs kalendorinių dainų likučiai: keletas Joninių kupoliavimo ir Kalėdų dainų bei dainuojamųjų žaidimų, gavėnios baladžių. Saviti ir gausiausiai išlikę yra suvalkiečių vestuvių papročiai ir juos lydinčios apeiginės dainos. Dalis jų paplitusios tik Suvalkijoje (Sūduvoje). Čia būta ir raudų, tačiau raudojimo tradicija išnyko anksčiau negu Dzūkijoje.

Gausiausias šiame krašte – lyrinės stilistikos dainų sluoksnis. Ypatinga gausa išsiskiria istorinės ir karo dainos bei baladės. Apskritai suvalkiečiams būdingas polinkis į epikumą, pasakojimą, tai dažnai atsispindi ir dainavimo stiliuje: melodija išdainuojama ramiai, santūriai, neskubant, tarsi „išpasakojant“ ją. Pagal bendrą melodijos struktūrą suvalkiečių dainos artimesnės Mažosios Lietuvos lietuvininkų negu dzūkų dainoms. Suvalkiečių melodijos ne tokios vingrios, saikingiau vartojamos puošmenos. Dainininkų dėmesys, atrodo, nukreiptas ne tiek į melodijų puošybą, kiek į formos sandaros išbaigtumą, grakštumą.

Seniausios suvalkiečių dainos – vienbalsės (monodinės), jos iš dalies giminingos dzūkams ir, matyt, laikytinos jotvingių palikimo dalimi. Vėlyvesnėje lyrinėje tradicijoje galima išskirti keletą sluoksnių: vienbalsės diatoninių dermių dainos; naujesnės vienbalsės melodijos, kuriose pastebima funkcinės harmonijos įtaka; homofoninio stiliaus daugiabalsės dainos; literatūrinės, bendralietuviškos dainos, romansai ir pan. Pastaruoju metu Suvalkijoje (Sūduvoje) vyrauja nerėksmingas dvibalsis dainavimas, pritariant daugiausia tercijomis. Organišku daugiabalsiu dainavimu, rodančiu ilgalaikio gludinimo žymes, pasižymi zanavykai.

Senajai monodinei muzikai atlikti Suvalkijoje (Sūduvoje) naudoti įvairūs pučiamieji muzikos instrumentai (švilpynės, birbynės ir pan.), smuikas ir kt. Nuo seno čia gyva kankliavimo – ne tik pavieniui, bet ir ansambliais – tradicija. Suvalkiečių kanklės išsiskiria puošnia forma. Šių dienų Suvalkijoje mėgstama groti smuiku, armonika, cimbolais. Kapelą gali sudaryti 1–2 smuikai, armonika, cimbolai, būgnas, basetlė.

Tautinis kostiumas. Kapsių ir zanavykių šventadieniniai XIX a. drabužiai itin puošnūs. Labiausiai dėmesį traukia moterų kaišytinės prijuostės, kuriose vaivorykštės spalvo-

mis žėri stilizuoti lelijų, žirnelių ir kitokių augalų žiedai. Zanavykės jas dažnai siūdino su snapeliais rauktais priedu-rais. Kiekviena suvalkietė įmantrių prijuosčių turėdavo net po kelioliką.

Zanavykų ir kapsų šventadieniniai drabužiai skiriasi. Zanavykės mėgo trumpas, kapsės – ilgas liemenes. Zanavykės merginos puošė galvas karolinėmis, kapsės – galionais. Ištekėjusios moterys, ypač jei nešdavosi su savimi kūdikį, užsisiausdavo baltas linines drobules, kurios šiame regione ypač plonos ir austos sudėtingais smulkiais raštais. Ypač gražūs moterų marškiniai, siuvinėti baltu kiauraraščiu.

XIX a. suvalkiečių vyrai vasarą vilkėjo baltus arba spalvotus lininius įmantriai pasiūtus apsiaustus – trinyčius. Sermėgos čia vyravo šviesios. Per liemenį apjuosdavo jas puošniomis rinktinėmis juostomis arba odiniais diržais.

Kulinarinis paveldas. Duona simbolizuoja namų gerovę, todėl suvalkiečiai mėgsta, kad ant stalo visada būtų duonos. Iš ruginių miltų šiame regione gaminami ir kitokie valgiai. Atkreiptinas dėmesys į tradicinį suvalkiečių patiekalą, neįprastą kitiems kraštams, vadinamą *duonkepe*, – tai mėsa, varškė ar daržovės, sueiliuotos su duonine tešla, po to iškeptos krosnyje. Mėgstama ruginė košė, ypač – su vyšniomis. Suvalkiečių kulinariniam paveldui taip pat priskiriami ant kopūstų lakštų kepami duoniniai applotėliai. Nuo seno mėgstama *duonzupė* – duonos tešlos kukuliukai, išvirti su šviežiais ar džiovintais vaisiais.

Suvalkiečių niekas nėra pralenkęs rūkytų mėsos gaminių gamyboje. Išskirtiniai suvalkiečių skilandžiai, dešros, rūkyti kumpiai.

Šio krašto šeimininkės nuo seno visoje Lietuvoje garsėja varškės sūriais. Jos pirmosios pradėjo gaminti saldųjį sūrį, kuris vėliau paplito po visą Lietuvą.

Suvalkiečių pasididžiavimas – nepaprastai kvapnus naminis juodųjų serbentų vinas.

Kitos savitos tradicijos. Šio krašto gyventojai nuo seno garsėja ypatingu darbštumu. Išskirtinai nagingos jų audėjos. Anksčiau nuotakos kraičio skrynai prisiausdavo žymiai daugiau ir įmantresnių audinių negu kitų Lietuvos regionų merginos.

Suvalkiečiai ir dabar turi savitų kalendorinių papročių, neaptinkamų kituose Lietuvos regionuose. Tarp jų galima paminėti šviesio šokdinimą, kuris pirmąkart buvo paminėtas XVIII a. rašytiniuose šaltiniuose – tai persirengėlių vaikštytes su baltu arkliau tarp antrosios Kalėdų dienos ir Trijų karalių, aplankant kiekvieną kaimo sodybą.

MAŽOJI LIETUVA

Kartografijoje Mažosios Lietuvos (vok. *Klein Litauen*) ir kaip sinonimas Prūsų Lietuvos (vok. *Preussisch-Litauen*) pavadinimai vartojami nuo XVII a., šie vardai vartoti ne tik vokiškuose, bet ir angliškuose, prancūziškuose, flamandiškuose, lenkiškuose, rusiškuose žemėlapiuose, periodiniuo-

se leidiniuose, knygoje ir kt. Nuo 1618 m. iki XIX a. pradžios Prūsijos lietuvių žemės Prūsijos valstybės teisiniuose dokumentuose, valdovų įsakuose ir potvarkiuose dar buvo vadinamos Lietuvos provincija (vok. *Provinz Litauen*). Po Pirmojo pasaulinio karo, siekiant lietuviškų Prūsijos žemių prijungimo prie Lietuvos valstybės, dažniausiai buvo vartojamas Mažosios Lietuvos vardas. Nuo 1919 m. atsirado Klaipėdos krašto (vok. *Memelland*) pavadinimas, reiškiantis 1919–1939 m. egzistavusį administracinį teritorinį vienetą šiaurinėje Mažosios Lietuvos dalyje ir palei Nemuno žemumą bei Baltijos jūrą. Prijungus prie Lietuvos tik šią Mažosios Lietuvos dalį, Klaipėdos krašto vardu buvo pradėta vadinti ir Lietuvos etnografinį regioną. Tačiau nuo XX a. antrosios pusės ir ypač pastaraisiais dešimtmečiais visuomenėje įsitvirtino ir tradiciniu tapo šio regiono pavadinimas Mažoji Lietuva. Mažosios Lietuvos lietuviai save vadina *lietuvininkais*, taip pat *šišioniškiais*, rečiau – *būrais*.

Mažoji Lietuva – lietuvių raštijos gimtinė. Čia išleista pirmoji lietuviška knyga, pirmoji gramatika, pirmasis dainynas, įsteigtas pirmasis Lietuvos kraštotyros būrelis, kur pirmiausia imta rinkti lietuvių tautosaką, tirti lietuvių kalbą; atidarytos pirmosios lietuviškos mokyklos. Tolminkiemyje Kristijonas Donelaitis 1765–1775 m. parašė poemą „Metai“. Spaudos draudimo metais slaptaisiais knygnešiu takais iš čionykščių spaustuvių visus Lietuvos kampelius pasiekdavo lietuviški leidiniai – „Aušra“ ir „Varpas“, kalendoriai, maldaknygės, kviesdami Lietuvą tautiniam atbudimui.

Istorinės ištakos. Ši istorinė, etnokultūrinė sritis per šimtmečius susidarė Priegliaus upyne ir prie Nemuno žemupio iš kryžiuočių XIII–XIV a. pradžios užkariautų vakarinių baltų žemių: Nadruvos, Skalvos, Lamatos, Pilsoto, o, kai kurių tyrinėtojų manymu, – ir Sembos, šiaurinės Bartos, šiaurinės Notangos bei šiaurinės Varmės. Vykstant kovoms tarp Lietuvos ir Ordino, ši teritorija prarado didelę dalį savo gyventojų. Regionas vėl pradėtas apgyvendinti po Melno taikos (1422 m.). Tada gyventojų pagrindą sudarė per karus likusieji vietiniai baltai, prūsai ir naujai atsikėlę lietuviai. Nuo XIII a. veikiama vokiškos kultūros, Mažonojoje (Prūsų) Lietuvoje susiformavo savita lietuvių kultūra, kuri skyrėsi nuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lietuvių kultūros.

Iki 1525 m. Mažoji Lietuva buvo Vokiečių ordino valstybės, 1525–1701 m. – Prūsijos kunigaikštystės (kuri iki 1655 m. buvo Lenkijos ir Lietuvos valdovų vasalė), 1701–1871 m. – Prūsijos karalystės sudėtyje, 1871–1919 m. – Vokietijos imperijoje. Mažąją Lietuvą sudarė Tilžės, Klaipėdos, Gumbinės, Šilutės, Įsruties, Stalupėnų, Ragainės, Geldapės, Labguvos ir kitos apskritys.

Mažosios Lietuvos žymūs veikėjai 1918 m. lapkričio 30 d. Tilžės aktu kreipėsi į Europos tautų tarybą, prašydami „leisti Mažajai (Prūsų) Lietuvai šlietis prie Lietuvos“. Po 1923 m. Klaipėdos sukilimo prie Lietuvos buvo prijungta tik dalis Mažosios Lietuvos ir įkurtas administracinis teritorinis vienetas – Klaipėdos kraštas. 1939 m. nacistinė Vokietija užėmė Klaipėdos kraštą ir panaikino šį administracinį darinį.

1944 m. Lietuvai vėl buvo sugrąžinta Mažosios Lietuvos dalis, atitinkanti buvusį Klaipėdos kraštą. Likusioji, didžiausia, Mažosios Lietuvos dalis buvo atiduota Rusijos Kaliningrado (Karaliaučiaus) sričiai ir Lenkijai (Geldapė). Prasidėjus sovietinei okupacijai, dauguma buvusio Klaipėdos krašto gyventojų pabėgo į kitas šalis, nemaža dalis buvo išžudyti ar ištremti. Į ištuštėjusias Mažosios Lietuvos žemes, kurios buvo prijungtos prie Lietuvos, atsikraustė žmonės iš kitų Lietuvos regionų (daugiausia Žemaitijos). Kaliningrado sritis buvo visai išvalyta nuo vietinių gyventojų, kurių vietą užėmė rusai ir kiti atsikėlėliai iš įvairių Sovietų Sąjungos vietų, įskaitant ir kažkiek lietuvių iš Didžiosios Lietuvos.

Regiono centras(-ai). Istorinės Mažosios Lietuvos centras – Tilžė, dabartiniu metu esanti Rusijos federacijoje. Tarpukario laikotarpiu iškilo Klaipėdos, kaip administracinio vieneto centro, reikšmė. Šiandien Mažosios Lietuvos sostinė dažniausiai tituluojama Šilutė.

Vėliava. Mažosios Lietuvos reprezentavimui naudojama trispalvė, kurioje spalvos – žalia, balta ir raudona – išdėstytos lygiomis horizontaliomis juostomis. Analogiška vėliava reprezentavo Prūsijos valstybės Lietuvos provinciją XVII–XVIII a. Tas pačias spalvas reprezentacijai naudojo ir XIX a. pabaigoje Tilžėje įsikūrusi lietuvininkų kultūrinė draugija „Birutė“.

Kraštovaizdis. Žinomiausia regiono vieta – patrauklioji Kuršių nerija su smėlio kopomis ir pušynais, pajūrio paplūdimiais ir senaisiais kaimais pamario pusėje. Nemuno delta garsina kasmetiniai potvyniai, žuvingos upių protakos, pamario nendrynai ir Kuršių marios, vaizdingoji Rusnė su gretimais kaimais. Nuo Ventės rago Klaipėdos link driekiasi sausesnis kalvagūbris su pušynais, įdomiu Drevernos užtėkiu. Nuo Klaipėdos iki Nemirsetos tęsiasi Baltijos pajūris su Olando Kepurės skardžiais ir Karklės žvejų kaimo liekanomis. Kitame – rytiniame – regiono pakraštyje plyti didžiosios Smalininkų ir Viešvilės girios su senovinio gyvenimo, tradicinės laivininkystės pėdsakais (Smalininkų žiemos uostu, vandens lygio matuoklėmis, bunomis sureguliuotais upių krantais). Ties Jūros upės žiotimis Nemuno slėnį perkerta Vilkyškių kalvagūbris su legendiniu Rambynos šventkalniu. Nuo tenykščių kalvų atsiveria gražiausieji vaizdai į Nemuno ir Jūros slėnius, į už upės likusius Mažosios Lietuvos istorinius centrus – Ragainę ir Tilžę. Žemiau Rambynos prasideda užliejamosios Nemuno pievos su vešliais žolynais, paukščių ir kitokių gyvūnų gausa. Šilutės apylinkėse plyti didžiosios Aukštumalos ir Rupkalvių pelkės – durpynų ir buvusių pelkininkų gyvenviečių plotai.

Etninė architektūra. Lietuvos Respublikai likusiame regiono rėželyje išsiskyrė skirtingų kaimų ir savitų trobesių plotai: Kuršių nerijos ir pamario žvejų kaimai; Nemuno deltos upiniai žvejų kaimai ir pievininkų sodybos; panemunių ir papelkių kaimai; laukininkų (žemdirbių) sodybos.

Nerijos smėlynuose glaudęsi žvejai ilgai statė kuklius pastatėlius iš įvairių rąstgalių ir laivų liekanų, vėliau viliojo

poilsiautojus dailiais drožiniais ir įstiklintomis verandomis. Rytiniame marių krante ilgai išliko senoviškiausi trobesiai su atvirais ugniakurais, dūmine pastoge ir padailintais prienamiais, moliu apkrėstomis ir baltintomis sienomis, laužytais čiukuriniais nendrių stogais, kuriuos puošdavo įmantrūs stogo žirgeliai.

Upinių kaimų (pvz., garsaus Minės (Mingės) kaimo) gyventojams nuo potvynių tekdavo slėptis apsauginių pylimų apjuostuose plotuose, tankiai suglausti pastatus abipus upės buvusiuose rėžiuose. Burinėmis bei irklinėmis valtėmis šio krašto gyventojai keliaudavo visur – nuo didmiesčių prekyviečių iki ganyklos karvėms ar ožkoms. Pievininkai, gyvenę užliejamų pievų plotuose, auginę gyvulius ir šienavę vešlius žolynus, savo sodyboms surasdavo kasmetinių potvynių neužliejamas sausesnes kalveles.

Sausintų durpynų pakraščiuose įsikurdavo pelkininkų kolonijos su mažais mediniais pastatėliais. Panemuniuose gyvenę laivininkai, plukdydavę dideliais mediniais baidokais ar kuršlaviais šimtus tonų krovinių krašto upėmis ir kanalais.

Derlingesnėse regiono žemėse įsikūrę laukininkai neretai prisigyvendavo ir pasistatydavo labai dideles sodybas su raudonplyčiais tvartais, erdviomis daržinėmis, vaizdingomis senovinėmis klėtimis, patogiomis trobomis.

Vėlesniais amžiais regione plito iš medžio išdrožtos puošmenos: sudėtingos vėjalentės ir lėkiai, dailus pastatų apkalimas, jų dažymas įvairiomis spalvomis (nuo raudonai rudos iki žydros ar gelsvos). Senovines lietuvininkų trobas keitė erdvūs ir aukšti gyvenamieji namai su mezonais, didesnius langus pridengdavo dailios langinės.

Patarmės. Pagal tarmių klasifikaciją, vakarinėje Mažosios Lietuvos regiono dalyje (Karklė, Klaipėda, Plikiai, Priekulė, Šilutė, Žardė) vyravo *vakarų žemaičių (dinininkų)* patarmė, rytinėje dalyje (Pagėgių apylinkėse) – *vakarų aukštaičių kauniškių* patarmė. Yra žinoma, kad Kuršių nerijoje nuo XV–XVI a. sandūros gyveno *kuršininkai*, kalbėję latvių tarme, vėliau sulietuvėję. Visos šios tarmės dėl po Antrojo pasaulinio karo vykdyto vietos gyventojų genocido dabartiniu metu yra išnykusios.

Etninė muzika. Mažonojoje Lietuvoje vyravo vienbalsis dainavimo stilius. XIX a. gausiai užrašytos ir publikuotos lietuvininkų dainos, daugiausia ne apeiginės, bet lyrinės, pasižymi sudėtinga dermine sandara, natūralių dermių ir vėlyvesnių (mažoro ir minoro) susipynimu, savita ritmo ir metro struktūra. Gyvoji dainavimo tradicija dėl išorinių ir vidinių priežasčių (patiems lietuvininkams pirmenybę teikiant ne dainoms, bet giesmėms – ir šventėse, ir kasdienybėje) sparčiai nyko. Vis dėlto iki šių dienų ji yra sąmoningai palaikoma. Pagal stiliškumą išsiskiria dvi lietuvininkų etninės muzikos sritys – šiaurinė (Klaipėdos kraštas) ir pietinė (Užnemunė), turinčios ryšių su kitais dialektais. Daugiausia bendrumų esama su veliuniškių, suvalkiečių ir dzūkų dainų melodika, mažiausiai – su daugiabalsėmis žemaičių dainomis. Lietuvininkų repertuare nemažai randama ir kuršininkų (Klaipėdos krašto šiaurinė dalis)

melodijų atitikmenų. XX a. užrašytose Šilutės apylinkių lietuvininkų dainose susipina vietiniai, bendralietuviški ir bendraeuropiniai melodikos bruožai. Pastariesiems didelę įtaką padarė daugiakultūrinė aplinka, ypač vokiška muzika. Pastebimas mažorinio atspalvio melodijų gausėjimas ir melodikos paprastėjimas. Vis dėlto ir vėlyvos kilmės melodijos daug artimesnės suvalkiečiams ir dzūkams nei greta gyvenantiems žemaičiams. O ir pats lietuvininkų dainavimo būdas – vienbalsis, negarsus, santūrus – gerokai skiriasi nuo garsaus, šiek tiek „gaivališko“ daugiabalsio žemaitiško dainavimo „pilna gerkle“.

Instrumentinio muzikavimo tradicija Mažonojoje Lietuvoje nepalyginamai skurdesnė (tai nulėmė nuo XVIII a. įsigalėjusios asketiškojo pietizmo idėjos), nors anksčiau šiame krašte gyvavo įvairūs muzikos instrumentai: kanklės, psalterijus, tiesūs ir lenkti trimitai, dūdelės, timpanai, dūdmušis ir smuikas. XX a. lietuvininkų instrumentinės kapelos sudarė 1–3 smuikai, vokiška armonika arba lūpinė armonikėlė, akordeonas, kartais dar ir kiti styginiai (mandolina, citra, gitara) ar pučiamieji (viena ar kelios *tribos*, saksofonas) muzikos instrumentai ir būgnas.

Tautinis kostiumas. XIX a. pirmojoje pusėje lietuvininkės moterys vilkėjo gausiai prie kaklo rauktais, puošniai siuvinėtais marškiniais ir trumpomis liemenėmis. Virš languoto arba išilgai dryžuoto raukto sijono ryšėdavo baltas linines prijuostes su įausiais raudonais raštais. Šaltuoju metu vilkėdavo sermėgomis bei kailinukais, aptrauktai tamsiai mėlyna medžiaga, puoštais siuvinėtais raštais ir auksaspalvių galionėlių arba kailiuko apvadais ant pečių ir rankovių. Liemenį juosdavo plačiomis rinktinėmis juostomis, o prie juosmens pasikabindavo *delmoną* – puošniai siuvinėtą medžiaginį maišelį. Puošėsi stikliniais arba gintariniais karoliais. Merginos plaukus pindavo į kasas, kurias sudėdavo apie galvą labai sudėtingais būdais, – tokia šukuosena

Lietuvininkų tautinis kostiumas. 2015 m., Vilnius. Nuotr. V. Jocio

būdavo daroma sekmadieniui ir laikydavosi visą savaitę. Nuotakos XVIII–XIX a. pradžioje dėvėdavo aukštą cilindro formos galvos apdangalą, padarytą iš juodo aksomo arba fetro. Jaunamartės kepurėlė, pasiūta iš pintinių nėrinių, užtemptų ant specialaus karkaso, iš viršaus būdavo apgobiamu plonu šydu.

Lietuvininkai vyrai mūvėję ne tik ilgomis, bet ir trumpomis kelnėmis. Jų madingomis laikytos tamsiai mėlynos ir juodos sermėgos XVIII–XIX a. pirmojoje pusėje buvo siuvasos su klostytomis įsiuvais šonuose. Vyrai juosėdavo ne tik juostomis, bet ir spalvotai siuvinėtais bei odiniais diržais.

XIX a. antrojoje pusėje lietuvininkų kostiume ėmė vyrauti tamsios spalvos – mėlyna, žalia, ruda, juoda. Pamėgtos šilkinės skaros ir prijuostės. Tamsūs sijonai smulkiai klostomi arba plisuojami. Audžiamos siauros daugiaraštės tamsaus dugno juostelės. Vieninteliai *delmonai* vis dar buvo siuvinėjami spalvingai.

Šis kraštas garsėjo įvairiais rankdarbiais, ypač megztomis raštuotomis pirštinėmis.

Kulinarinis paveldas. Klaipėdos uostamiestyje dėl kultūrų sankirtų įtakos buvo sukurta daug išskirtinių, tik Klaipėdai būdingų valgių. XVII a. Klaipėdoje gimė specifinis kavos gėrimas, gaminamas iš stiprios juodos kavos ir kiaušinio trynių, išplaktų su cukraus pudra. XX a. pradžioje į Klaipėdos restoranų meniu buvo įtraukti tokie patiekalai kaip *Mėmelio strimelių tefteliai* (kukuliai) pomidorų padaže, *Mėmelio menkės tefteliai* (kukuliai) kaparėlių padaže, rūginės tešlos apvalkale keptas kiaušienos kumpis, jautienos *šnelkliopsai*, troškinti grietinėje su baravykais, didysis kiaušienos kepsnis – *Mėmelio šutfatas*. Saldūs Klaipėdos restoranų kulinarinio paveldo patiekalai – *Mėmelio štrudelis* su vyšniomis ir riešutais, *Mėmelio slyvų pudingas* ir *Mėmelio meduolis*, kuriuos valgydavo užsigėrdami žemaitiška medaus gira. Garsūs klaipėdietiški biskvitai.

Mažosios Lietuvos kaimo kulinarinis paveldas – duoniniai kukuliukai, užšutinti pienu. Tradicinis pusryčių patiekalas – *paščiukai*, pagaminti iš šilto miežinio alaus (be laipsnių) su miltais. Vasarą bei rudenio Mažojoje Lietuvoje labai mėgta valgyti obuolines, kriaušines sriubas su pienu ir *muize* (avižinių miltų tyre). Pietums mažlietuviai virė *lapienes* sriubas ir ypač *šiupinį* – žirnių ir bulvių košę su rūkyta kiaušiena.

Kitos savitos tradicijos. Juodkrantės Gintaro įlankoje surinkti archeologiniai gintaro dirbiniai, sukurti apie 3000 m. pr. Kr. Tai iki šiol pasaulyje nepralenktas tokio pobūdžio rinkinys. Amuletai galėjo būti paskandinti marių dugne kaip aukos arba jie susiję su to paties laikotarpio pakrančių gyvenvietėmis. Tūkstantmetė pajūryje gimusi tradicija puošti gintaro papuošalais tapo visos Lietuvos savastimi, o gintariniai papuošalai – „vizitine Lietuvos kortele“.

Kuršininkai buvo žvejai, į Kuršių marias išplaukdavę tobulai pritaikytomis šiam vandens telkiniui burinėmis valtėmis. Didžiosios burvaltės vadintos *kurėnais*, mažesnės –

kiudelvaltėmis, bradinėmis, venterinėmis – pagal tai, kokius tinklus traukdavusios. Kurėnų stiebus puošė spalvingos vėtrungės, kuriose simboliškai įrašyti žvejų tikėjimai ir viltys, namų rūpesčiai ir džiaugsmas. Tai ypatingi, visiškai išskirtiniai tiek Lietuvoje, tiek ir Europoje tautodailės dirbiniai. Kuršiškos burvaltės vėtrungė šiandien tapusi Neringos miesto simboliu.

Prūsijos valdžios netoleruojamą Užgavėnių karnavalą Mažojoje Lietuvoje pakeitė nauja, santūresnė – *Šiupinio* šventė. Kaimynai rinkdavosi į vieną trobą, kur drauge vaišindavosi *šiupiniu* (koše, verdama iš žirnių, pupų ir bulvių arba ruginių miltų, mėsos ir kt), aptardavo žiemos vargus bei artėjančius pavasario rūpesčius. Šiupinio šventė – ir šiandien gyva Mažosios Lietuvos tradicija.

ŽEMAITIJA (ŽEMAIČIAI)

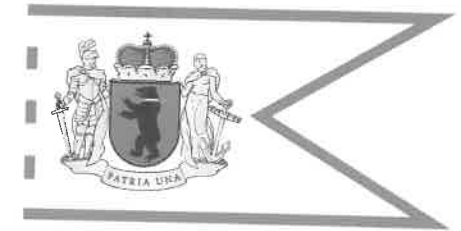
Žemaitijos vardas iki XX a. pradžios nebuvo paplitęs – šis regionas vadintas *Žemaičiais*. Vytautas Didysis Žemaičių vardą aiškino tuo, kad tai žemė, esanti geografiniu požiūriu žemiau negu aukštaičių. Kai kurie kalbininkai Žemaitijos vardą kildina iš žodžio „žemė“. Nuo XV a. lotyniškuose ir vokiškuose rašytiniuose šaltiniuose Žemaičių žemė buvo vadinama *Samogitia, Samogitia*.

Istorinės ištakos. Žemaičiai pirmą kartą paminėti 1219 m., kai minimi žemaičių kunigaikščiai, drauge su kitais Lietuvos kunigaikščiais sudarę taiką su Volyne. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje Žemaitija iki Nevėžio buvo administracinis-politinis darinys, turėjęs savivaldą. Jų kaimynai XIII a. buvo kuršių ir žiemgalių gentys, kurių pietinės dalys vėliau buvo integruotos į Žemaitiją. Dabar galima išskirti 3 žemaičių kultūros sritis: šiaurinę sritį – čia jaučiamas ryšys su žiemgalių kultūra, šiaurės vakarinę sritį – čia akivaizdi kuršių įtaka, pietrytinę sritį – čia buvo istorinės Žemaitijos branduolys, XVI–XVIII a. administracinis centras Raseiniai, taip pat stipri aukštaičių įtaka (dabar vadinami vakarų aukštaičiai LDK laikais priklausė Žemaičių seniūnijai, jų tarmė vadinta žemaičių kalba).

Dabartinėje Žemaitijos teritorijoje gyvenusi kuršių gentis susiformavo šiaurinėje Lietuvos pajūrio dalyje (dab. Lietuvos teritorijoje – tik pietinė visų kuršių dalis). Šiaurinė Kuršo dalis 1267 m. buvo galutinai pajungta Vokiečių ordino ir tapo jo valdomos Livonijos dalimi, 1561–1795 m. priklausė Kuršo ir Žiemgalos kunigaikštystei (Lenkijos ir Lietuvos valstybės vasalei), 1795–1917 m. – Rusijos imperijai, o nuo 1918 m. tapo Latvijos Respublikos dalimi. Pietų kuršius XIII a. antrojoje pusėje – XIV a. asimiliavo žemaičiai, patys perimdami nemažai kuršiškosios kultūros bruožų (kuršių kalbos substrato ypatybių išliko žemaičių *dounininkų* tarmėje).

XII a. pabaigoje ar XIII a. pradžioje žemaičiai įsijungė į besikuriančią Lietuvos valstybę, XIII a. Žemaičių žemė buvo valsčių kunigaikščių valdų konfederacija. Žemaičiai kovojo ir laimėjo prieš Kalavijuočių ordiną Saulės (1236 m.), Skuodo (1259 m.), Durbės (1260 m.) mūšiuose.

Dabartinėje Žemaitijos vėliavoje, kurios forma atitinka istorinę Žemaitijos vėliavą, baltame fone pavaizduotas Žemaitijos herbas.

Dabartinė Žemaitijos vėliava

Kraštovaizdis. Legendomis apipintos Žemaitijos atskiros dalys (Kalvotoji Žemaitija; Senoji Žemaitija; Pakuršė; Paprūsė) ryškiai skiriasi savo gamta ir kraštovaizdžio įžymybėmis.

Vaizdingiausieji regiono plotai – tarp Telšių ir Šilalės iškylanti kalvotoji Žemaitija su kloniuose tyvuliuojančiais Germanto, Lūksto, Biržulio ir kitais ežerais. Ten aukštesnieji kalnai (Šatrija, Medvėgalis, Girgždūtė, Padievaitis ir kiti) jau senovėje buvo tapę šventkalniais ar piliakalniais. Senovines krašto girias primena Dionizo Poškos išpuoselėti Baubliai – išskobti didžiųjų ažuolų kamienai.

Senąją Žemaitiją (žemesnių pakilimų plotą tarp Šiaulių ir Raseinių) kerta įspūdingasis Dubysos slėnis.

Žemaitijos šiaurėje (Pakuršėje) per žemėjančias derlingas lygumas tarp Gruzdžių ir Skuodo vingiuoja Venta Latvijos link. Žemumoje ties Vieksniais plyti didžioji Kamanų pelkė. Mosėdžio apylinkės garsėja rieduliais, išbarstytais ledynmečio laikotarpiu, iš kurių svarbiausias – Lietuvoje didžiausias Barstyčių akmuo. Taip pat susižavėjimą kelia V. Into ir V. Orvido sodybose surinkti įdomiausi akmenys. Vakaruose Pakuršė nuo garsiojo Platelių ežero žemėja pajūrio link, pasiekdama Kretingą ir Baltijos pakrantę tarp Palangos ir Šventosios su Birutės kalnu ir smėlio kopomis.

Pietuose nuo Tauragės iki Švėkšnos ir Gargždų besidriekianti Paprūsė nuo Žemaitijos kalvyno palei gausias upes (nuo Mituvos iki Jūros, Minijos, Akmenos) leidžiasi Nemuno ir Kuršių marių link.

Etninė architektūra. Kalvotąją Žemaitiją sunkiau pasiekdavo istorinės permainos, ten ilgiau išliko senovinio gyvenimo ženklai: labai erdvios ūkininkų sodybos su daugybe netaisyklingai išmėtytų pastatų, didžiosios trobos su masyvią kupetą primenančiais šiaudiniais stogais, archajiški *numai* su *lėpiais* (atvirais priėngiais) ir atvirais ugniaukurais, įvairiausios paskirties pastatėliai – nuo *ubladės* (duonai kepti) iki *lininės* (linams apdoroti). Šioje regiono dalyje gyveno daug žmonių, išlaikiusių asmenines laisves ir senovinius papročius.

O derlingesniuose ir žemdirbystei patogesniuose Senosios Žemaitijos ar Paprūsės plotuose valstiečių dauguma buvo

1253–1260 ir 1398–1409 m. Žemaitijoje savo valdžią bandė įtvirtinti Vokiečių ordinas, remdamasis Mindaugo, Vytauto ir Jogailos taktiniais sumetimais pasirašytais dokumentais. Po Žalgirio mūšio 1422 m. Vokiečių ordinas Melno sutartimi galutinai ir visiems laikams Žemaičius pripažino LDK dalimi. Visą LDK egzistavimo laiką Žemaičiai išlaikė tam tikrą autonomiškumą, kraštui buvo suteiktas LDK teritorinio administracinio vieneto statusas: 1409 m. ar 1411 m. buvo įkurta Žemaičių seniūnija (kuri nuo XV a. dar buvo vadinama Žemaičių kunigaikštyste), išlikusi iki 1795 m. Žemaičių seniūnija apėmė ne tik istorines žemaičių žemes LDK šiaurės vakarų dalyje į vakarus nuo Nevėžio, bet ir zanavykus anapus Nemuno.

Lietuvai priėmus krikštą 1387 m., Žemaitija buvo oficialiai apkrikštyta tik 1413 m. (Vytautas ir Jogaila tuo siekė parodyti, kad 1398–1409 m. Žemaitiją valdė kryžiuočiai nieko nepadarė jos sukrikščioninimui). 1417 m. buvo įkurta atskira Žemaičių vyskupija, kuri vėliau ryškiai prisidėjo prie Žemaitijos savitos kultūros sukūrimo, stiprino žemaičių kultūrinę tapatybę. Po trečiojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo 1795 m. Žemaičių žemė atiteko Rusijai. Nepaisant to, XVIII ir XIX a. sandūroje ėmė sparčiai plėtotis žemaitiškoji raštija, o XIX a. pradžioje čia kilo pirmoji lietuvių tautinio judėjimo banga. Mokslininkų teigimu, XIX a. viduryje vyskupo Motiejaus Valančiaus pastoracinė ir švietėjiška veikla ženkliai prisidėjo prie politinės lietuvių tautos formavimosi.

Regiono centras(-ai). Dabartinė Žemaitijos sostinė – Telšiai. Istoriniai Žemaičių žemės centrai – Medininkai (dabartiniai Varniai), Kražiai, Raseiniai.

Herbas ir vėliava. Žemaičių kultūros draugijos iniciatyva 1994 m. buvo atkurtas Žemaičių kunigaikštystės didysis herbas.

Žemaitijos herbo ištakos siejamos su legendine Lietuvos kunigaikščių romėniškosios kilmės teorija: viena iš Italijos į Lietuvą atsikėlusių giminių buvusi *Ursinai* (lot. *ursus* – meška), kurie įsikūrę Žemaitijoje. Šios giminės simbolinis gyvūnas meška pateko į Žemaitijos herbą, kurį laiko karys (karingumo, narsumo, meilės tėvynei simbolis) ir deivė su inkaru (vilties simbolis). Lotyniškas užrašas *Patria una* reiškia „Tėvynė viena“.

Žemaitijos herbas

Mažosios Lietuvos folkloristai ir vaidintojai su savo regiono tautiniu kostiumu Teatro dieną Dainų šventėje. 2014 m., Bernardinų sodas, Vilnius. Nuotr. V. Jocio

paversti baudžiauninkais, suvaryti į gatvinius kaimus, kur teko glaustis siauresniuose sklypuose, apsieiti su mažesniais trobesiais. Daugiau laisvės ir senovinių pastatų išliko tik krašto bajorų sodybose, kur būta didžiųjų tvartų, erdvių svirnų ir stambių trobų. Dvarelių savininkai ar stambesni ūkininkai (kurių pagausėjo XIX a.) mėgo savo didžiąsias sodybviertes apšondinti ažuolų ar kitų tradicinių medžių juostomis, nuo žvarbių šiaurės vėjų gintis žalių eglėlių eilėmis.

Žemaičiai mėgo nepriklausomą gyvenimą viensėdžiuose, vengė glaudžios kaimynystės, tik prirėkęs apsigyvendavo kupetiniame kaime. Žemaitiški trobesiai išsiskiria savo paprastumu ir masyvumu. Senieji krašto gyventojai nemėgo įmantrių puošmenų, tik vėlesniais laikais plito medžio drožiniai, langų apvadai (gana kuklūs), padailinti „gonkeliai“. Senovinius ugniakurus vėliau keitė virenės – erdvios virtuvės patalpos su aukštu dūmtraukio-rūkyklos kūgiu.

Patarmės. Pagal tarmių klasifikaciją, Žemaitijoje išsiskiria šiaurės žemaičių (*dounininkų*) ir pietų žemaičių (*dūnininkų*) patarmės, rytiniame pakraštyje, pereinant į Aukštaitijos teritoriją, – vakarų aukštaičių šiauliškių patarmė (Šiauliai, Ariogala, Baisogala, Girkalnis, Kalnujai, Šiluva), pietiniame pakraštyje prie Nemuno – vakarų aukštaičių kauniškių patarmė (Jurbarkas, Veliuona).

Šiaurės žemaičių patarmė, savo ruožtu, skirstoma į *kretin-giškių* (Kretinga, Darbėnai, Endriejavas, Gargždai, Judrėnai, Kalnalis, Kuliai, Mosėdis, Palanga, Plungė, Rietavas, Salantai, Veiviržėnai) ir į *telšiškių* (Telšiai, Gadūnavas, Ylakiai, Klykoliai, Luokė, Mažeikiai, Papilė, Pikeliai, Seda, Skuodas, Vieکشniai, Žemaičių Kalvarija).

Pietų žemaičių patarmė išsiskiria į *raseiniškių* (Raseiniai, Eržvilkas, Kelmė, Pagramantis, Skaudvilė, Tauragė, Viduklė) ir *varniškių* (Varniai, Karklėnai, Kuršėnai, Kvėdar-na, Laukuva, Šaukėnai, Šilalė, Švėkšna, Užventis, Žemaičių Naumiestis).

Etninė muzika. Žemaitijos dainuojamoji tradicija nepasižymi tokia didele žanrų įvairove ir skirtingų melodijų gausa kaip kiti regionai (pavyzdžiui, Dzūkija.) Vis dėlto pagal melodijų stilistinį bendrumą Žemaitijoje lenkia kitus regionus. Nedaug žemaičiuose išliko dainų, kurios turi apeiginę paskirtį arba yra glaudžiai susijusios su tam tikrais darbo procesais. Be to, čia gyvuojančios negausios darbo dainų rūšys beveik nepasižymi išskirtiniais bruožais. Savitos nebent šienapjūtės dainos, turinčios priedainį *valioj*, kuris, išdainuojamas laisva metroritmika, toli nusidriekia per laukus. Žemaičių vestuvėse iki šių laikų išliko dovanų jaunajai rinkimo paprotys, vadinamas *ačiavimu*, kurio metu buvo ne tik dainuojama „Ačiū, ačiū...“, dėkojant už do-

Edita Ramančionienė su šeima Dainų šventėje su žemaičių tautiniu kostiumu, 2014 m. Nuotr. V. Jocio

vanas, bet ir atliekami tam tikri choreografiniai veiksmai. Savita žemaičių religinio atsisveikinimo su mirusiuoju tradicija – per šermenis ar atminus itin ilgai trunkantis *Kalnų* giedojimas pakaitomis su pučiamųjų instrumentų intarpais. Kartais *Kalnai* giedami ir per gavėnią.

Per Užgavėnės LMTA ir EKGT nariai su kaukėmis LR Seime, 2014 m. Nuotr. V. Jocio

Žemaičių dainininkų, ypač senesnės kartos, dainavimo tradicija pasižymi didele laisve, sudėtingu ritmu ir išpuoštu pagrindinių melodijos garsų apdainavimu. Ypač puošnus ir ritmiškai nesuvaržytas yra vieno dainininko dainavimas, o dainuojant keliese arba didesniu būriu – metroritmika tampa griežtesnė. Daugiabalsis žemaičių dainavimas išsiskiria gana tamsia balso tembrų spalva, neretai moterys dainuoja žemu registru (tokiu pat kaip ir vyrai). Dainuojama 2–3 balsais, paprastai neskubant, iššęsiant „išlinguojant“ melodiją.

Žemaitijos dainų melodika atskiruose subregionuose pasižymi savitais bruožais. Antai šiaurės vakarų Žemaitijos daliai būdingas vienoks melodinis-intonacinis kompleksas, kuris pamažu kinta artėjant prie pietinės regiono ribos. Pati vieningiausia muzikine prasme yra vidurinė Žemaitijos dalis, apimanti Telšių, Plungės ir Kretingos rajonus. Didesnė melodijų įvairovė pastebima „paribiniuose“ rajonuose – šiaurinėje Mažeikių ir Akmenės rajonų dalyje bei Tauragės, Raseinių ir Kelmės rajonuose.

Instrumentinė muzika – taip pat svarbi ir savita. Žemaičiai nuo seno skambino kanklėmis, pūtė švilpynes ir birbynes. Vėliau buvo pradėta groti smuikais, armonikomis, basetlėmis ir kitais instrumentais. Žemaičiuose ypač mėgstami nedideli dūdų orkestrai, kuriais grota

Šaukštų meistrų išmonei ribų nėra, 2015 m. Nuotr. V. Jocio

vestuvėse, vakarėliuose ir laidotuvėse. Itin populiarūs šiame regione yra bandonijos, labiausiai išgarsėjo Eržvilko (Tauragės r.) bandonininkai. Regione galima išskirti tris instrumentinių ansamblių tipus: styginių instrumentų; dūdų; mišrius. Bene seniausi yra styginių ansambliai, kuriuos sudarydavo 5–12 žmonių, grojančių smuikais, gitaromis, mandolinomis, balalaikomis ir basetlėmis. Šiuos ansamblius pamažu išstūmė dūdų orkestrai. Šiaurės vakarų Žemaitijoje populiarūs įvairios sudėties mišrūs ansambliai: smuikas, armonika arba bandonija ir basetlė arba būgnas.

Tautinis kostiumas. Jau XIX a. aprašymuose nurodoma, kad žemaičių drabužiai išsiskiria iš kitų regionų kostiumų sodriu spalvingumu, dažnai – ir turtingumu, brangių moteriškų skarų ir karolių gausa, spalvotais viršutiniais vyrų drabužiais (ne vien pilko milo).

Išėiginis žemaitės kostiumas neįsivaizduojamas be skarų. Vienos iš žinomų seniausių – įvairiaspalvės skersadryžės pusvilnonės pailgos formos *gūnios*, dėvėtos iki XIX a. vidurio. Vėlesnės vilnonės skaros austos kvadratinės, bet ir jos gerokai spalvingesnės negu kitose etnografinėse srityse. Vasarą šiaurinėje Žemaitijoje mėgo apsivesti raudonlangėmis lininėmis ar medvilninėmis įstrižai lenkiamomis skaromis – *raiščiais*, o pietinėje Žemaitijoje – baltomis išilgai lenkiamomis drobulėmis su raudonų *žičkų* įaudimais

galuose. Įvairiaspalviais skaitgijų kuteliais puoštas raudonlanges skareles žemaitės susirišdavo ypatingu būdu – su „ragiukais“ (mazgu surištais kamučiais virš kaktos). Baltų medvilninių skarelių priešingus kampus siuvinėjo kiauraraščiui skirtingais ornamentais. Be to, ant galvos, pečių ar kaklo nešiojo įvairiais būdais užgobtas mažas vienspalves ar languotas naminio audimo skareles, taip pat dideles bei mažas fabrikinės šilko, kašmyro ar medvilnės skaras.

Žemaičių vyrų sermėgos – ne tik iš natūralios vilnos, bet ir dažytos. Mėgtos tamsiai žalios, tamsiai mėlynos, tamsiai rudos, o vėliau – ir juodos. Sermėgas ėmus keisti surdu-tais, vyrų garderobe atsirado liemenės. Jos tokių pat ryškių spalvų kaip ir moterų sijonai. Tamsaus fetro „plačiabryles“ skrybėles žemaičiai mėgo puošti povo plunksnomis. Juostų neryšėjo, juosdavosi odiniais diržais. Svarbi išėiginio kostiumo dalis – kaklaskarė, kuri galėjo būti įvairi: namie austa raudonlangė arba pirktinė, raštuota gėlėmis ar ryti-tiškais raštais.

Kulinarinis paveldas. Rytą žemaičiai dažniausiai pradėdavo koše. Apie Skuodą norėdami pasiteirauti, ar jau po pusryčių, klausdavo: „Ar jau po košės?“ Niekur daugiau Lietuvoje neaptiksime tiek daug košės pavadinimų: *marškonė, pusmarškonė, šilkinė, pusšilkinė, pusiauėdinė, kruštinė*.

Žemaičių tradicijoje, kaip niekur kitur Lietuvoje, mėgstamos kanapės. Populiariausias patiekalas – kanapių taboka

Tradicinės lietuviškos vaišės, 2015 m. Nuotr. V. Jocio

(spirgūtis), kurį valgo su bulvėmis. Tradicinis patiekalas – *kanapinis pienas*, kuris gaunamas ant trintų kanapių užpilant šilto vandens. *Kanapių rasalas* – į kanapių pieną įmaišyta sutrinta silkė su svogūnais. Patyrusios žemaičių šeimininkės iš kanapių moka išvirti netgi košę.

Žemaičių kulinarinio paveldo įdomybė – *kastinys*. Tai ypatinga su prieskoniais išsukto sviesto rūšis, Žemaitijoje valgoma su neluotomis bulvėmis.

Išskirtinis žemaičių kulinarinio paveldo gėrimas – duoninė gira. Taip pat žemaičiai išsiskiria sugebėjimu iki pat vasaros pabaigos išlaikyti raugintą beržų sulą.

Skirtingi nuo kitų regionų yra žemaitiški Kūčių vakarienės valgiai – *cibulynė, rasalynė, žiūrė*.

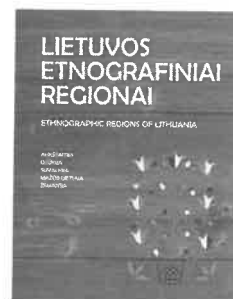
Kitos savitos tradicijos. Itin linksmai žemaičiai švenčia Užgavėnes: persirengę įvairiausiais veikėjais, užsidėję prosenovinius laikus menančių toteminių paukščių ir žvėrių (meškos, vilko, gervės, ožio) kaukes, jie lanko kaimynus, iš oro spėja apie būsimą derlių, buria, o vakare sudegina Morės iškamšą – visų žiemos sunkumų simbolį. Per Užgavėnes jie būtinai daug kartų valgo – kad metai būtų turtingi.

Žemaičiai augindavo daug linų. Tradiciniai jų apdoravimo būdai jaujose išlaikė labai senoviškus papročius. Ypač savitas naktimis vykdavęs žemaičių linamynis, pilnas jaunimo linksmybių, išbandymų ir žaidimų, į kuriuos įsitraukdavo ir persirengėliai. Viena iš įdomiausių linamynio apeigų, pasižyminti mitologine prasme, – „kuršio nešimas“ (linamynio darbuose atsiliekantiems kaimynams buvo gabenama pamėklė *kuršis*).

Gintariniais amuletais mieliai puošiamasi ir šiandien, 2015 m. Nuotr. V. Kandrotė

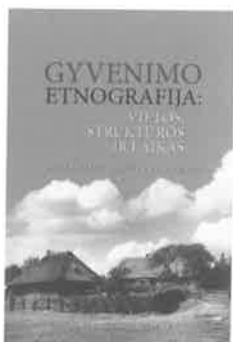

LIETUVOS ETNOGRAFINIAI REGIONAI

SUDARYTOJAS VIRGINIJUS JOCYS. KAUNAS: TERRA PUBLICA, 2015

Knyga „Lietuvos etnografiniai regionai“ supažindina skaitytojus su penkiais Lietuvos etnografiniais regionais: Aukštaitija, Dzūkija, Mažąja Lietuva, Suvalkija (Sūduva) ir Žemaitija. Leidinyje savo srities specialistai išsamiai pristato kiekvieno etnografinio regiono istorijos, urbanistikos, architektūros, apželdinimo, amatų, virtuvės, tradicinio kostiumo, patarmių, tautosakos, papročių, muzikos instrumentų ypatybes. Aprašomos ir kiekvieno regiono ryškiausios asmenybės, gimusios tame krašte arba ten dirbusios, puoselėjusios kultūrą. Taip pat pateikiama informacijos apie muziejus, kuriuose ir šiandien galima prisiliesti prie mūsų protėvių kultūros.

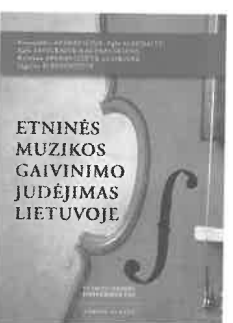
Leidinyje gausu vaizdinės medžiagos, atskleidžiančios kiekvienam etnografiniam regionui būdingas spalvas. Jis gali būti graži dovana Lietuvos etnine kultūra besidominčiam svečiui iš užsienio. Tai puiki priemonė ryškiausius kiekvieno regiono bruožus norinčiam pristatyti mokytojui, kultūros specialistui arba šiaip smalsiam žmogui.

GYVENIMO ETNOGRAFIJA: VIETOS, STRUKTŪROS IR LAIKAS. BESIKEIČIANTI LIETUVA XX AMŽIJE

AUKSUOLĖ ČEPAITIENĖ. VILNIUS: LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTO LEIDYKLA, 2013

Monografijoje, remiantis Lietuvos etnologų ir etnografų darbais bei klasikinėmis ir šiuolaikinėmis antropologijos teorijomis, apibūdinamos pagrindinės Lietuvos liaudiškos gyvenimo sritys: pragyvenimas ir visuomenės santykis su gamtine aplinka, ekonominė elgsena, materialinis kultūros pagrindas ir būstas, technologiniai aspektai ir komunikacija, socialinė struktūra ir organizacija, simbolinė raiška ir laiko, religijos, estetikos tvarkos, miesto etnografija bei XX a. vykę socialiniai ir kultūriniai pokyčiai. Knygos struktūra organizuojama sąvokos „gyvenimas“ pagrindu. Gyvenimas – tai valstiečio ūkis, kuris jame gyvenantiems žmonėms yra visas pasaulis, unikalūs ekonominėmis, technologinėmis, socialinėmis ir simbolinėmis prasmėmis. Kartu tai ir laiku apibrėžiamas, besikeičiantis žmogaus amžius, ir visa tai, kas žmogų supa ir apgaubia, kas vyksta ir nevyksta, kas keičiasi ir yra nekintama, ką žmogus įprasmina ir kas jį įprasmina. Knygos tikslas – pamatyti gyvenimą kaip visumą, apčiuopti jo socialines ir kultūrinės esmės, judėjimą ir pokyčius. Knyga skirta besidomintiems Lietuvos etnografija, etnologija ir socialine antropologija.

ETNINĖS MUZIKOS GAIVINIMO JUDĖJIMAS LIETUVOJE

ROMUALDAS APANAČIUS, EGLĖ ALEKNAITĖ, EGLĖ SAVICKAITĖ-KAČERAUSKIENĖ, KRISTINA APANAČIŪTĖ-SULIKIENĖ, INGRIDA ŠLEPAVIČIŪTĖ. KAUNAS: VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETO LEIDYKLA, VILNIUS: VERSUS AUREUS, 2015

Monografijoje apibendrinant 2011–2015 m. tyrimo duomenis atskleidžiamas istorinis folkloro sąjūdžių, prasidėjusių dar XIX a. pabaigoje, kelias, įvertinama tarpukario ir pokario stilizacija, šiuolaikinės jos tautos būdai. Daug dėmesio skiriama stilizuotos ir autentiškos etninės muzikos nuo XX a. 7 dešimtmečio gaivinimui, analizuojami dainų ir šokių ansamblių, liaudiškų kapelių, šokių kolektyvų, folkloro ansamblių judėjimo ypatumai, naujos gaivinimo formos, ištiriamos etninės ir šiuolaikinės pramoginės muzikos sąsajos. Įvertinama visų judėjimo būdų organizacija ir vadyba, taip pat dalyvių vertybinės nuostatos, telkiantis į globalizacijos procesą ir jo poveikį šiuolaikinei visuomenei.

Knygą galima skaityti ir internete: <http://www.vdu.lt/lt/books/etnines-muzikos-gaivinimo-judejimas-lietuvoje-xx-a-7-desimtmetis-xxi-a-pradzia/>

SAVAS IR KITAS ŠIUOLAIKINIAIS POŽIŪRIAIS (STRAIPSNIŲ RINKINYS)

SUDARYTOJA VIDA SAVONIAKAITĖ. VILNIUS: LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTO LEIDYKLA, 2014

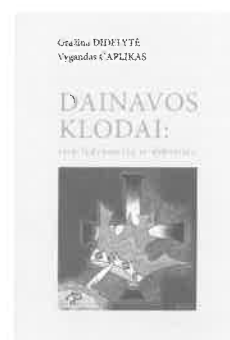
Pažinti sava ir kita skatina šiuolaikinio mokslo ir visuomenės aktualijos. Klausimai, kas ir koks esu, kaip suprantu Kitą, susiję su socialiniu, kultūriniu, politiniu gyvenimu; istorijoje jie gvildenami nuo seno. Šioje knygoje atskleidžiami šiuolaikiniai teoriniai požiūriai į antropologiją ir etnologiją, kultūros studijas: nagrinėjama žmogaus tapatybė, žmonių santykiai Europoje, paribiuose ir Lietuvoje, šiuolaikinės kultūros vertybės.

KRAŠTOVAIZDŽIO KONSTRAVIMAS. GĖLIŲ DARŽELIAI LIETUVOJE XX–XXI A. PRADŽIOJE

LORETA MARTYNĖNAITĖ. VILNIUS: LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTO LEIDYKLA, 2014

Monografijoje pristatomas išsamus Lietuvos kraštovaizdžio konstravimo savitumo probleminis tyrimas, kuris yra vienas pirmųjų bandymų kraštovaizdžio konstravimo procesus ir reikšmes analizuoti platesniais ir gilesniais socialiniais kultūriniais aspektais. Remiamasi metodologine nuostata, kad kultūros ir gamtos sąsaja yra neatsiejama. Pasielkiamos pasauliniame antropologijos mokslo kontekste vyraujančios ir Lietuvos istoriografijai aktualios teorinės kraštovaizdžio sampratos interpretacijos, apibrėžiančios kraštovaizdį kaip neabejotinai svarbią charakteristiką, pilną kultūrinių reikšmių, vienijančių ir apibūdinančių tam tikros bendruomenės istorinį regioną. Iškeliama kraštovaizdžio kaip tam tikros kultūrinės komunikacijos formos idėja, kuriai atstovauja gėlių darželis.

DAINAVOS KLODAI: TARP LEDYNMEČIO IR DABARTIES.

GRAŽINA DIDELYTĖ, VYGANDA ČAPLIKAS. VILNIUS: PETRO OFSETAS, 2013

Šio leidinio pagrindas – dailininkės Gražinos Didelytės keturiasdešimties kūrinių ciklas, skirtas 750 metų sukaktį (1253–2003) mininčios Dainavos istorijai. Dailininkės kūriniuose apmąstomi svarbiausi Dainavos įvykiai: nuo pačių seniausių, siekiančių poledyninę epochą, iki XX a. krašto okupacijų ir partizaninio pasipriešinimo.

Kūrinių komentarus bei krašto istorijos raidos apžvalgą parengė regioninės politikos ekspertas Vygandas Čaplikas. Leidinyje pateikiamos mintys kviečia susimąstyti ne tik apie Dainavos (dabartinės Dzūkijos) likimą. Knygos autoriai knygą dedikuoja Lietuvos ir Latvijos istoriniams etnokultūriniais kraštams ir gvildena platesnes etnokultūrinių regionų išsaugojimo problemas, pateikdami savitą regioninės politikos viziją.

RASTIES VERSMĖ: APIE ŽENKLUS IR SIMBOLIUS.

RASA AMBRAZIEJENĖ. KAUNAS: SPINDULIO SPAUSTUVĖ, 2014

Tai pastanga dar kartą pažvelgti į senosioms kultūroms būdingus ženklus ir simbolius, jų prasmę, kilmę bei tarpusavio sąsajas, aprėpti juos kaip visumą. Tai nėra mokslinė studija. Ši knyga – tai laisvas senųjų simbolių ir ženklų interpretavimas, paremtas ne tik įvairių mąstytojų mintimis, bet ir jautriais autorės vidiniais potyriais. Senieji ženklai interpretuojami atsispiriant nuo lietuvių etninės kultūros pamato, tačiau aptariamas ir jų visuotinumas, paplitimas bei reikšmė visose tradicinėse kultūrose. Kalbama ne tik apie svarbiausius geometrinius pavidalus – tašką, ratą, tiesę, kryžių, svastiką, trikampį, kvadratą, šešiakampį, bet ir skaičius, spalvas, garsus, stichijų – ugnies, oro, žemės ir vandens – simboliką, laiko sampratą, rasties sukurį bei dieviškąją proporciją. Per ženklų interpretavimą autorė apmąsto šiandieninei Lietuvai aktualias etninės kultūros išsaugojimo, prigimtinio ir krikščioniškojo etninės kultūros klodų suderinimo problemas.

Parengė Audronė Daraškevičienė

ETNINĖS KULTŪROS GLOBOS TARYBA

(Patvirtinta LR Seimo 2013 m. gruodžio 19 d. nutarimu Nr. XII-713 (Žin., 2013, Nr. 140-7093), įsigaliojo 2013-12-31)

Nr.	Vardas, Pavardė	Pareigos	Deleguojanti institucija
1.	Virginijus Jocys	Etninės kultūros globos tarybos pirmininkas	Žemaitijos regioninės etninės kultūros globos tarybos teikimu
2.	Eugenijus Jovaiša	Daktaras, Lietuvos edukologijos universiteto profesorius	LR Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komiteto teikimu
3.	Irena Kezienė	Kultūros ministerijos Regionų kultūros skyriaus vyriausioji specialistė	Ministro Pirmininko teikimu
4.	Vidmantas Bezaras	Aplinkos ministerijos Saugomų teritorijų ir kraštovaizdžio departamento direktorius	Ministro Pirmininko teikimu
5.	Emilija Bugailiškiene	Švietimo ir mokslo ministerijos Bendrojo ugdymo ir profesinio mokymo departamento Neformalaus ugdymo ir švietimo pagalbos skyriaus vyresnioji specialistė	Ministro Pirmininko teikimu
6.	Arūnas Eduardas Paslaitis	Architektas	Lietuvos meno kūrėjų asociacijos teikimu
7.	Algirdas Sakalauskas	Daktaras, Lietuvos tautodailininkų sąjungos narys	Lietuvos meno kūrėjų asociacijos teikimu
8.	Alvydas Mandeika 2014-05-13 atsistatydino	Vilniaus dailės akademijos Paminklotvarkos katedros docentas	Lietuvos universitetų rektorių konferencijos teikimu
9.	Daiva Vyčiniene	Daktarė, Lietuvos muzikos ir teatro akademijos Etnomuzikologijos katedros vedėja, profesorė	Lietuvos universitetų rektorių konferencijos teikimu
10.	Jūratė Šemetaitė	Lietuvos liaudies kultūros centro Kultūros skyriaus Folkloro poskyrio vadovė	Lietuvos liaudies kultūros centro teikimu
11.	Aušra Žičkienė	Daktarė, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto vyresnioji mokslo darbuotoja	Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto teikimu
12.	Vytautas Ališauskas	Daktaras, Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Klasikinės filologijos katedros docentas	Lietuvių katalikų mokslo akademijos teikimu
13.	Rasa Paukštytė-Šaknienė	Daktarė, Lietuvos istorijos instituto vyresnioji mokslo darbuotoja	Lietuvos istorijos instituto teikimu
14.	Dalia Bernotaitė-Beliauskienė	Lietuvos dailės muziejaus Liaudies meno skyriaus darbuotoja	Lietuvos muziejų asociacijos teikimu
15.	Vytautas Tumėnas	Daktaras, Lietuvos istorijos instituto mokslo darbuotojas	Lietuvių etninės kultūros draugijos teikimu
16.	Juozas Šorys	Žurnalo „Liaudies kultūra“ vyresnysis redaktorius, Lietuvos kraštotyros draugijos tarybos narys	Lietuvos kraštotyros draugijos teikimu
17.	Nijolė Balčiūnienė	Seimo nario padėjėja, Ramuvų sąjungos narė	Lietuvos ramuvų sąjungos teikimu
18.	Jonas Vaiškūnas	Molėtų krašto muziejaus etnografas	Aukštaitijos regioninės etninės kultūros globos tarybos teikimu
19.	Ona Drobelenė	Etnografė, Dzūkijos (Dainavos) regioninės etninės kultūros globos tarybos pirmininkė	Dzūkijos (Dainavos) regioninės etninės kultūros globos tarybos teikimu
20.	Zigmas Kalesinskas	VšĮ „Raudondvario dvaras“ Kauno rajono muziejaus direktorius	Suvalkijos (Sūduvos) regioninės etninės kultūros globos tarybos teikimu
21.	Rimantas Balsys 2014-04-08 atsistatydino	Daktaras, Klaipėdos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Baltų kalbotyros ir etnologijos katedros profesorius	Mažosios Lietuvos regioninės etninės kultūros globos tarybos teikimu

ETNINĖS KULTŪROS GLOBOS TARYBOS SEKRETORIATAS

J. Tumo-Vaižganto g. 4-1, LT-01108 Vilnius, Lietuva
Tel. (8 5) 210 7161, faks. (8 5) 210 7160, mob. +370 620 75 121
El. paštas etnotaryba@lrs.lt, www.etnotaryba.lrs.lt

<i>Tarybos pirmininkas</i> Virginijus Jocys Mob. +370 699 04 239 virginijusjocys.eto@gmail.com	<i>Vyresnioji specialistė Dzūkijos (Dainavos) regionui</i> Giedrė Petreikienė Mob. +370 620 75 121 etnolangas@lrs.lt
<i>Vyriausioji specialistė (buhalterė)</i> Valia Skrodenienė Mob. +370 605 90 120 eto@lrs.lt	<i>Vyresnioji specialistė Dzūkijos (Dainavos) regionui</i> Nijolė Balčiūnienė Mob. +370 614 76 090 balciunienienijole@gmail.com
<i>Vyriausiasis specialistas (teisininkas)</i> Bronius Kviklis Mob. +370 699 04 238 etnogloba@lrs.lt	<i>Vyresnioji specialistė Mažosios Lietuvos regionui</i> Regina Jokubaitytė Mob. +370 699 04 990 mazojilietuva@gmail.com
<i>Vyriausioji specialistė</i> Dalia Urbanavičienė Mob. +370 699 04 237 daliau@gmail.com	<i>Vyresnysis specialistas Suvalkijos (Sūduvos) regionui</i> Valentinas Jazerskas Mob. +370 699 04 992 etnosuduva@gmail.com
<i>Vyresnioji specialistė</i> Jolita Eidikonienė Mob. +370 620 75 121 etnotaryba@lrs.lt	<i>Vyresnioji specialistė Žemaitijos regionui</i> Sigita Dacienė Mob. +370 699 04 993 etnozemaitija@gmail.com
<i>Vyresnioji specialistė Aukštaitijos regionui</i> Vitalija Vasiliauskaitė Mob. +370 699 04 991 etnoaukštaitija@gmail.com	<i>Vyresnysis specialistas</i> Justinas Skrodenis Mob. +370 684 44 438 justinas.skrodenis@gmail.com

AUKŠTAITIJOS REGIONINĖ ETNINĖS KULTŪROS GLOBOS TARYBA

- Violeta Aleknienė**
Kupiškio etnografijos muziejaus direktorė
- Violeta Balčiūnienė**
Švenčionių krašto muziejaus „Nalšia“ Etnografijos skyriaus vedėja
- Jolanta Balnytė**
Kauno rajono Ramučių kultūros centro etnokultūros specialistė
- Liucija Bertulienė**
Joniškio rajono savivaldybės administracijos Kultūros ir viešųjų ryšių skyriaus vyr. specialistė
- Petras Blaževičius**
Rokiškio rajono savivaldybės administracijos Kultūros, turizmo ir ryšių su užsienio šalimis skyriaus vedėjas
- Rita Janušaitytė**
Kaišiadorių rajono savivaldybės administracijos Kultūros ir paveldosaugos skyriaus vyr. specialistė
- Rasa Juodagalvienė**
Ignalinos rajono savivaldybės administracijos Švietimo, kultūros ir sporto skyriaus vyr. specialistė
- Kristina Kacevičienė**
Radviškio rajono savivaldybės administracijos Švietimo, kultūros ir sporto skyriaus vyr. specialistė
- Ramutė Kezienė**
Kupiškio rajono Šepetos A. Adamkienės pagrindinės mokyklos lietuvių kalbos mokytoja ekspertė
- Elena Kiškienė**
tautodailininkė, Utenos vaikų folkloro ansamblio „Kupolytė“ vadovė
- Rasa Libienė**
Jonavos krašto muziejaus etnokultūros specialistė
- Zita Mackevičienė**
regioninės tarybos pirmininkė, Utenos rajono savivaldybės administracijos Kultūros skyriaus vyr. specialistė
- Vita Majerienė**
Širvintų rajono savivaldybės Kultūros, turizmo ir ryšių su užsienio šalimis skyriaus vedėja
- Sigutė Mudinienė**
Aukštaitijos nacionalinio parko ir Labanoro regioninio parko Informacijos ir kultūros paveldo skyriaus vyresnioji specialistė kultūrologė
- Vilma Mulevičiūtė-Sabalaiuskienė**
Ukmergės kultūros centro etnokultūros specialistė

16. **Audronė Pajarskienė**
Anykščių rajono savivaldybės administracijos Kultūros, turizmo ir komunikacijos skyriaus vyr. specialistė
17. **Vitutė Povilionienė**
Pasvalio krašto muziejaus direktorė
18. **Alma Pustovaitienė**
Kupiškio kultūros centro Etninės kultūros skyriaus vedėja etnografė
19. **Asta Sieliūnienė**
Visagino savivaldybės administracijos Švietimo, kultūros ir sporto skyriaus vedėja
20. **Kęstutis Stadalnykas**
Kėdainių rajono savivaldybės Kultūros ir sporto skyriaus vedėjas
21. **Algirdas Svidinskas**
Rytų aukštaičių sambūrio seniūnas
22. **Marijona Romualda Vaitiekūnienė**
Pakruojo rajono savivaldybės Kultūros, paveldosaugos ir viešųjų ryšių skyriaus vyr. kraštotyros specialistė
23. **Jonas Vaiškūnas**
Molėtų krašto muziejaus Etnografinės sodybos ir dangaus šviesulių stebėklos vedėjas, dienraščio *www.alkas.lt* vyr. redaktorius
24. **Laimutis Vasilevičius**
Lietuvai pagražinti draugijos Panevėžio skyriaus valdybos narys, Panevėžio kolegijos dėstytojas

DZŪKIJOS (DAINAVOS) REGIONINĖ ETNINĖS KULTŪROS GLOBOS TARYBA

1. **Lina Balčiūnienė**
Druskininkų kultūros centro etnografė
2. **Lina Būdienė**
Varėnos kultūros centro vyr. specialistė etnografė
3. **Ona Drobelenė (pirmininkė)**
Valstybinės saugomų teritorijų tarnybos Viešųjų ryšių skyriaus vyr. specialistė
4. **Vygandas Čaplikas**
Lietuvos ir Suomijos regioninio bendradarbiavimo klubo KARJALA pirmininkas, regioninės politikos ekspertas
5. **Algimantas Černiauskas**
Lietuvos fotomenininkų sąjungos valdybos narys
6. **Algirdas Juškevičius**
tautodailininkas, Varėnos KC dailės studijos „Kadagys“ vadovas
7. **Rasa Kazlauskienė**
Lazdijų rajono savivaldybės administracijos Švietimo, kultūros ir sporto skyriaus vedėjo pavaduotoja
8. **Irena Kolosovska**
Šalčininkų rajono Informacijos, kultūros ir turizmo skyriaus vedėja
9. **Audronė Lampickienė**
sertifikuotą tautinio paveldo produktų tradicinę amatininkė
10. **Lina Leparskienė**
Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto doktorantė
11. **Eglė Liškevičienė**
Alytaus dailiųjų amatų mokyklos dailiųjų metalo dirbinių profesijos mokytoja
12. **Rasutė Marcinkevičienė**
Alytaus suaugusiųjų ir jaunimo mokyklos mokytoja
13. **Gintarė Markevičienė**
tekstilininkė
14. **Dalia Mockevičienė**
Trakų kultūros rūmų etnografė
15. **Vaida Naruševičiūtė**
Varėnos kultūros centro specialistė kinui ir parodoms, folkloro „Žeiria“ ir „Šalcinuosna“ vadovė
16. **Daina Pledienė**
Lazdijų krašto muziejaus direktorė
17. **Aušra Plytninkaitė**
Alytaus lopšelio-darželio „Volungėlė“ direktorė
18. **Romualdas Povilaitis**
Lietuvių etninės kultūros draugijos Kauno teritorinio padalinio pirmininkas
19. **Virginija Pugačiauskienė**
Dzūkijos nacionalinio parko ir Čepkelių valstybinio gamtinio rezervato direkcijos kultūros paveldo skyriaus vyr. specialistė
20. **Alma Purvinytė**
Alytaus r. savivaldybės Kultūros ir viešųjų ryšių skyriaus vyresnioji specialistė
21. **Regina Rinkevičienė**
Alytaus dailiųjų amatų dailiųjų dirbinių iš vytelių vyr. profesijos mokytoja
22. **Eglė Ruplėnienė**
Alytaus dailiųjų amatų mokyklos direktoriaus pavaduotoja ugdymui
23. **Ramutė Strebeikienė**
Elektrėnų savivaldybės administracijos Bendrojo skyriaus vyr. specialistė
24. **Regina Svirskienė**
Varėnos rajono savivaldybės administracijos Švietimo, kultūros ir sporto skyriaus vedėjo pavaduotoja
25. **Ilona Šedienė**
Dieveniškų technologijų ir verslo mokyklos direktorė
26. **Marta Šliumpienė**
Birštono savivaldybės architektūros ir urbanistikos skyriaus vyr. specialistė
27. **Vytuolis Valūnas**
Alytaus miesto savivaldybės administracijos Švietimo skyriaus vedėjas
28. **Virginija Žitkauskienė**
Alytaus lopšelio-darželio „Volungėlė“ meninio ugdymo pedagogė

MAŽOSIOS LIETUVOS REGIONINĖ ETNINĖS KULTŪROS GLOBOS TARYBA

1. **Edita Barauskienė**
Lietuvinkų bendrijos „Mažoji Lietuva“ narė
2. **Liudvika Burzdžiuvienė**
Pagėgių savivaldybės M. Jankaus muziejaus direktorė
3. **Audronė Buržinskienė**
Nidos kultūros ir turizmo informacijos centro „Agila“ folkloro ansamblio „Giedružė“ vadovė
4. **Zita Genienė**
Klaipėdos m. savivaldybės Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus Istorijos skyriaus vedėja
5. **Vytautas Albertas Gocentas**
lietuvininkų bendrijos „Mažoji Lietuva“ narys
6. **Vilma Griškevičienė (pirmininkė)**
Šilutės rajono savivaldybės administracijos Kultūros skyriaus vedėja
7. **Arvydas Griškus**
Mažosios Lietuvos Jurbarko krašto kultūros centro direktorius
8. **Lilija Kerpienė**
Klaipėdos r. savivaldybės Dovių etninės kultūros centro direktorė
9. **Jolita Latakienė**
Klaipėdos r. savivaldybės administracijos Kultūros skyriaus vyr. specialistė
10. **Narūnas Lendraitis**
Klaipėdos m. savivaldybės administracijos Ugdymo ir kultūros departamento Kultūros skyriaus vedėjas
11. **Natalija Kvietkauskienė**
Neringos savivaldybės administracijos Kultūros skyriaus vedėja
12. **Virginija Mataitienė**
Klaipėdos m. savivaldybės etnokultūros centro kultūrinės veiklos vadybininkė
13. **Aksevera Mikšienė**
Pagėgių savivaldybės kultūros centro etninės veiklos specialistė
14. **Lina Motuzienė**
Klaipėdos universiteto Istorijos mokslo krypties doktorantė
15. **Silva Pocyte**
Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto direktorė
16. **Birutė Servienė**
Šilutės r. savivaldybės Salos etnokultūros ir informacijos centro direktorė
17. **Indrė Skablauskaitė**
Šilutės muziejaus etnografė
18. **Giedrė Skipitienė**
Rambynų regioninio parko direkcijos vyr. specialistė-kultūrologė
19. **Nijolė Sliužinskienė**
Klaipėdos miesto savivaldybės etnokultūros centro direktorė
20. **Saulius Sodonis**
Šilutės kraštotyros draugijos narys

SUVALKIJOS (SŪDUVOS) REGIONINĖ ETNINĖS KULTŪROS GLOBOS TARYBA

1. **Eglė Alenskaitė**
Marijampolės laisvalaikio ir užimtumo centro Šunskų folklorinio ansamblio „Žvirgždė“ vadovė
2. **Vidas Cikana**
bendrijos „Dailius“ pirmininkas
3. **Nijolė Černevičienė**
Patašinės laisvalaikio salės kultūrinių renginių organizatorė
4. **Vitalija Filipova**
Kazlų Rūdos literatų klubo „Versmė“ vadovė
5. **Asta Jankeliūnienė**
Kalvarijos savivaldybės viešosios bibliotekos Skaitytų aptarnavimo skyriaus vedėja
6. **Rasa Januškienė**
Kalvarijos savivaldybės kultūros centro etninės kultūros specialistė
7. **Valentinas Jazerskas**
Lietuvos tautodailininkų sąjungos Kauno bendrijos pirmininkas
8. **Ernesta Juodsnuokyte**
Prienu krašto muziejaus vyr. fondų saugotoja
9. **Zigmas Kalesinskas**
Kauno rajono muziejaus direktorius
10. **Stanislovas Lopeta**
bendruomenės „Virbalio vartai“ pirmininkas
11. **Aušra Mickevičienė**
Vilkaviškio krašto muziejaus muziejininkė
12. **Aurelija Papievienė**
Šakių rajono savivaldybės administracijos Kultūros ir turizmo skyriaus vyr. specialistė
13. **Nijolė Skinkienė**
Vilkaviškio kultūros centro etnografė
14. **Kęstutis Subačius**
kraštotyrininkas
15. **Ona Birutė Surdokienė**
liaudies menininkų klubo „Mūza“ vadovė
16. **Žibutė Šilingienė**
Kazlų Rūdos kultūros centro direktorė
17. **Asta Vandytė**
Kauno kultūros centro „Tautos namai“ etninės veiklos kuratorė
18. **Rima Vasaitienė (pirmininkė)**
Zanavykų muziejaus direktorė
19. **Rūta Vasiliauskienė**
Lietuvos nacionalinio muziejaus padalinio J. Basanavičiaus gimtinės vedėja
20. **Albinas Vaškevičius**
kraštotyrininkas
21. **Dalė Zagarskienė**
Prienu kultūros ir laisvalaikio centro mėgėjų meno kolektyvo vadovė
22. **Jūratė Zakaravičienė**
Marijampolės savivaldybės administracijos Švietimo, kultūros ir sporto departamento Kultūros skyriaus vedėja

ŽEMAITIJOS REGIONINĖ ETNINĖS KULTŪROS GLOBOS TARYBA

1. **Arnas Arlauskas**
Kelmės kultūros centro direktorius
2. **Gintautas Bareikis**
Klaipėdos r. savivaldybės administracijos Kultūros skyriaus vedėjas
3. **Aušra Briūnienė**
Šiaulių r. administracijos Kultūros skyriaus vyr. specialistė
4. **Dalia Činkienė**
Kretingos r. savivaldybės administracijos Kultūros skyriaus vyr. specialistė
5. **Rasa Čiutienė**
Akmenės r. savivaldybės direktoriaus pavaduotoja kultūrinei veiklai
6. **Birutė Gedminaitė**
Rietavo kultūros centro direktorė
7. **Violeta Girdžiuvienė**
Tauragės kultūros centro metodininkė-etnografė
8. **Virginijus Jocys**
Šilalės kraštiečių draugijos pirmininkas
9. **Laima Kelmelienė**
Lietuvos tautodailininkų sąjungos Šiaulių skyriaus pirmininkė
10. **Aldona Kuprelytė**
Žemaitijos nacionalinio parko direkcijos Kultūros paveldo skyriaus vedėja
11. **Lina Lukošienė**
Eržvilko kultūros centro Vadžgario skyriaus meno vadovė
12. **Rita Macijauskienė**
Telšių rajono savivaldybės kultūros centro vaikų ansamblio „Čiučiuruks“ vadovė
13. **Diana Martinaitienė**
Šiaulių kultūros centro Etninės kultūros skyriaus vedėja
14. **Sigita Milvidienė**
Šiaulių „Aušros“ muziejaus Etnografijos skyriaus vedėja
15. **Juozas Pabrėža**
Šiaulių universiteto vykdomasis direktorius
16. **Asta Pagaraukaitė**
Raseinių r. savivaldybės administracijos Švietimo ir socialinių reikalų departamento Švietimo, kultūros ir ugdymo skyriaus vyr. specialistė
17. **Ieva Ramanaukaitė**
Skuodo r. savivaldybės administracijos vyr. specialistė
18. **Jolanta Skurdauskienė**
Žemaičių dailės muziejaus direktoriaus pavaduotoja
19. **Linas Šedvilas**
Varnių regioninio parko vyr. specialistas
20. **Jurgita Šilinskytė**
Mažeikių r. savivaldybės Kultūros ir sporto skyriaus vyr. specialistė
21. **Rūta Vildžiūnienė (pirmininkė)**
Klaipėdos universiteto Menų fakulteto ir pedagogikos katedros docentė
22. **Jurgita Viršilienė**
Šilalės r. savivaldybės administracijos Švietimo, kultūros ir sporto skyriaus Kultūros paveldo apsaugos vyr. specialistė

EKGT ir regioninių tarybų išplėstinio posėdžio dalyviai. 2014 m. rugsėjo 19 d., Panevėžys. Nuotr. iš EKGT archyvo

Liudas Augaitis – etnokultūros žinovas ir liaudies dainų atlikėjas (1986 m. baigė Vilniaus konservatoriją (dabartinė Lietuvos muzikos ir teatro akademija)), senosios lietuviškos žemaitukų veislės žirgų augintojas ir populiarintojas. Trimitu duoda ženklą apie iškilmingo raitųjų skautų stovyklos baigiamą renginį pradžių. Jis su bendraminčiais ir šeimos nariais nuo 1994 m. organizuoja vaikų ir jaunimo raitųjų skautų stovyklas. Nuo 1997 m. VŠĮ „Raitija“, užsiimančia vaikų tautinės savimonės ir saviraiškos ugdymu, prezidentas ir Lietuvos raitųjų skautų vadas. 2015 m., Klausgalvų k., Kretingos r. sav. Nuotr. V. Jocio

ETNINĖ KULTŪRA 2015, Nr. 9

ETNINĖ KULTŪRA 2015, Nr. 9

Etninės kultūros globos tarybos informacinis leidinys

Etninė kultūra NR. 9 2015

ETNINĖS KULTŪROS GLOBOS TARYBOS INFORMACINIS LEIDINYS

